

**ANDIZHAN STATE INSTITUTE
OF FOREIGN LANGUAGES**

**29-30 MAY
2023**

**“CHET TILLARI O‘QITISHNING
ZAMONAVIY YONDASHUVLARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR”**

**Respublika ilmiy-amaliy anjumani
materiallari**

I-qism

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
ANDIJON DAVLAT CHET TILLARI INSTITUTI**

**FRANSUZ TILI NAZARIYASI VA AMALIYOTI
KAFEDRASI**

**“CHET TILLARI O‘QITISHNING
ZAMONAVIY YONDASHUVLARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR”**

Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari

Andijon 29-30-may, 2023 yil

1-QISM

ANDIJON-2023

Ushbu to'plam Andijon davlat chet tillari instituti rektorining 2023 yil 20-maydagi 04-26-son buyrug'iga asosan Andijon davlat chet tillari institutida 2023 yil 29-30 may kunlari Respublika miqyosida ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasiga kiritilgan "Chet tili o'qitishning zamonaviy yondashuvlari: muammo va yechimlar" respublika ilmiy-amaliy anjumani mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari asosida tayyorlandi.

Mas'ul muharrir:

f.f.d. professor A.E. Mamatov

Tahrir hay'ati:

f.f.d. professor Sh.X. Shaxobiddinova
f.f.d. professor J.A. Yaqubov
f.f.n. dotsent A.Mamadaliyev
f.f.n. dotsent A.L. Mamatqulov
f.f.n. dotsent Z.M. Kabilova
f.f.f.d. dotsent M.S. Ishanjanova
katta o'qituvchi I.O. Anorboyeva
katta o'qituvchi L.M. Saidova
o'qituvchi N.M. Nortoyeva
o'qituvchi G.M. Mamasoliyeva
o'qituvchi M.X. Atamirzayeva
o'qituvchi F.M. Hamraqulova
o'qituvchi N.O.Xasanboyeva
o'qituvchi Y.B. Qosimova

Texnik sahifalovchi:

A.A. Normatov

Ilmiy-amaliy konferensiya materiallariga oid mazkur to'plam, chet tillarini o'qitishning eng zamonaviy yondashuvlarini amaliyotga tadbiq etilishiga bag'ishlanganligi bilan ahamiyatlidir.

Maqolalarda keltirilgan statistik ma'lumotlar, ilmiy-nazariy faktlarning ishonchliligi, imloviy va stilistik xatoliklar uchun muallif o'zi javobgar.

To'plam Andijon davlat chet tillari instituti Kengashining 2023 yil 30-maydagi № 9-sonli Qarori bilan nashrga tavsiya etildi.

© ADCHTI, Fransuz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrası

CHET TILLARNI BILISH – DUNYONI TUSHUNISHNING KALITIDIR

***D.A. Rustamov – Andijon davlat chet tillari
instituti rektori, professor***

Jadal rivojlanayotgan zamonamiz chet tilining ta’lim tizimidagi o‘rnini ham sezilarli darajada o‘zgartirmoqdaki, til ta’limida o‘qitishning yangi usul va vositalarning takomillashuvini taqozo etmoqda. Ushbu jarayon chet tiliga bo‘lgan qiziqishning kuchayishi – uning ustuvorligiga yo‘l ochib bermoqda.

Ayni paytda chet tillarni o‘qitishga bo‘lgan e’tibor davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5117-son “O‘zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori aholi orasida xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish va ularni mukammal o‘zlashtirish uchun zarur sharoitlar yaratish, xorijiy tillarni o‘qitishning xalqaro tan olingan dastur va darsliklari ta’limning barcha bosqichlarida joriy etilishini muvofiqlashtirish hamda o‘qituvchilarda zamonaviy o‘qitish ko‘nikmalarini rivojlantirish; hududlar, tarmoqlar va ta’lim muassasalarining xorijiy tillarni o‘zlashtirgan mutaxassislarga ehtiyojlarini tahlil qilish natijalari asosida talab yuqori bo‘lgan xorijiy tillarni o‘qitishni tashkillashtirish; xorijiy tillarni o‘qitish sohasida “bog‘cha – maktab – oliy ta’lim tashkiloti – korxona” tamoyilidagi uzluksiz ta’lim zanjirini joriy etish maqsadida aholining barcha qatlamlariga mos bo‘lgan tilni o‘rganish bo‘yicha uslubiyot va tavsiyalarni ishlab chiqishni muvofiqlashtirish; xorijiy tillarni puxta o‘zlashtirish, tilning asosiy ko‘nikmalarini shakllantirish uchun videorolik, o‘yin, ko‘ngilochar ko‘rsatuv, filmlar va boshqa o‘rgatuvchi kontentlar yaratilishini tashkil etish; davlat tilidan xorijiy tillarga va xorijiy tillardan davlat tiliga professional tarjima qilish uslubiyotlarini yaratish hamda ushbu yo‘nalishda mutaxassislarning malakasini oshirishda ko‘maklashish; hududlar, tarmoqlar, davlat organlari va ta’lim tashkilotlari kesimida xorijiy tillarni bilish reytingini yuritish, xorijiy tillarni o‘rganishni yanada ommalashtirish bo‘yicha takliflar

ishlab chiqish kabi vazifalarini belgilab berdi. Shuningdek, chet tillarni jahon standartlari talablari darajasida bilish, chet tili lingvistik maktablari va ta’limotlari, chet tilini o‘qitish muammolari va yechimlari bilan bog‘liq ilmiy muammolarni tadqiq etish zarurligi ta’kidlangan.

Hozirda chet tilini bilishning asosiy maqsadi boshqa madaniyat bilan tanishish va madaniyatlar muloqotida ishtirok etishdir. Shu munosabat bilan xorijiy tillarni o‘qitishning yondashuv va usullari o‘zgarib, takomillashib bormoqda.

Zamonaviy yondashuvlardan sun‘iy intellekt ta’limda keng tus olgan bo‘lib, bu intellekt imkoniyatlar sonini oshirishda yetakchi omillardan biri bo‘lmoqda. Mamlakatimizda oliy ta’lim tizimida raqamlashtirish hozirgi kunda ta’limda olib borilayotgan ishlar va imkoniyatlarni kuzatish, to‘g‘ri tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yoshlarimizning raqamli texnologiyalar sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish va rag‘batlantirish, ularning tashkiliy mexanizmlarini takomillashtirish; g‘oyalar va yangi texnologiyalar yaratishni targ‘ib qiluvchi respublika tanlovlari va tadbirlarini (konkurslar, olimpiadalar va boshqalar) o‘tkazish; yangi qidiruv tizimlarini yaratish yo‘nalishini ishlab chiqish va aniqlash, shu jumladan audio va video materiallarni izlash va aniqlash uchun yechimlar, axborotni qidirish va olishda semantikadan foydalanish, mashinaviy tarjima tizimidagi yangi texnologiyalar, shuningdek, mashinaviy o‘qitishning yangi algoritmlari va texnologiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta’lim talablari sanaladi.

Bugungi kunda chet tili inson faoliyatining barcha sohalarida zarur ehtiyojga aylandi. Tillarni bilish barcha imkoniyatlar eshiklarini ochadi, ayniqsa turizm sohasida muhim ahamiyatga ega. So‘nggi o‘n yil ichida turizm va mehmondo‘stlik sohasi jadal rivojlanib bormoqda.

Turizm inson uchun nafaqat dunyoni bilish usuli, balki xalqaro aloqalarni ijobiy faollashtirish va madaniyatlararo aloqalarni kengaytirishga qo‘l keladigan iqtisodiyotning istiqbolli sohasidir.

Biroq, bu sohada mehnat bozori talablari mavjud bo‘lib, sayyohlik kompaniyalari, mehmondo‘stlik sanoati professional va yuqori malakali mutaxassislarga ehtiyoji katta. Turizm menejerlari, mehmonxona va restoran biznesining boshqa mutaxassislari nafaqat menejment, turizm

va iqtisodiyotni yaxshi bilishlari, balki ikki yoki undan ortiq tillarni yaxshi o‘zlashtirishlari kerak bo‘ladi.

Chet tillarini o‘qitishda kasbiy yo‘naltirilgan yondashuv alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u barcha yo‘nalishlar talabalarining chet tillarida muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishni ta‘minlaydi. Turizm sohasi mutaxassislari uchun muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat uchun zarur shart-sharoitlar aloqa jarayonining o‘ziga xos xususiyatlaridan xabardor bo‘lish, og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan aloqa usullarini, aloqa strategiyasi va kommunikativ kompetensiyani o‘zlashtirish bo‘lib, ular professional ahamiyatga ega maqsadlarga erishish uchun chet tilidan foydalanish qobiliyatini o‘z ichiga oladi.

Chet tilini o‘qitish maqsadlarini hisobga olgan holda shuni ta‘kidlash joizki, bu pedagogik faoliyatning oldindan rejalashtirilgan natijasi bo‘lib, unga ta‘limning boshqa tarkibiy qismlari, masalan: mazmuni, usullari, shartlari, o‘qitish vositalari va boshqalar yordamida erishish mumkin, ular jamiyat ta‘siri ostida shakllanadi va ta‘limning boshqa tarkibiy qismlariga ta‘sir qiladi.

Chet tili o‘qitishning ta‘limiy maqsadi madaniyatli, bag‘rikeng, xorijiy sheriklar bilan erkin muloqot qila oladigan shaxsni shakllantirishni o‘z ichiga olsa, rivojlantiruvchi maqsadi kelajakdagi mutaxassisning e‘tibori, xotirasi, mantiqiy fikrlashi va ishbilarmonlik fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Amaliy maqsad turizm sohasini rivojlantirishda talabani chet el sayyohlik kompaniyalari va mehmonxona majmualari vakillari bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki axborot texnologiyalar orqali muloqot jarayonida chet tili va professional terminologiya bo‘yicha nazariy va amaliy bilimlardan amalda mohirona foydalanishga o‘rgatishdir.

Boshqacha qilib aytganda, chet tilini o‘qitish nafaqat ma‘lum leksik, grammatik va sintaktik materiallarni o‘zlashtirish, balki o‘qitishda til elementlarini madaniyat elementlari bilan uyg‘unlashtirishdir.

Mazkur respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi aynan xalqlararo aloqa vositasi sifatida e‘tirof etilayotgan chet tillarini o‘rgatishning zamonaviy yondashuvlarini amaliyotga tatbiq etilishiga bag‘ishlanganligi bilan ahamiyatlidir. Andijon davlat chet tillari institutida to‘rt mingdan ortiq o‘g‘il-qizlar chet tillarini chuqur o‘rganmoqda. Shuningdek, institutimizda gid hamrohligi va

tarjimashunoslik faoliyati yo‘nalishida ta‘lim olayotgan aksariyat talabalar ingliz tilini filologik tarzda o‘rganmoqdalar.

Institut professor-o‘qituvchilari hamda talabalarimiz chet tillarni bilish darajasiga ham alohida e‘tibor qaratmoqdalar. Ayni paytda bir qancha professor- o‘qituvchilar va talabalarimiz, IELTS, CEFR, TOEFL, APTIS, GYOTE, DELF, TCF kabi til bilish darajasini belgilovchi xalqaro va milliy sertifikatlariga ega. Hozirgi paytda institutimiz ko‘plab chet el mamlakatlari bilan hamkorlik aloqalarini yo‘lga qo‘ygan.

Jumladan, Buyuk Britaniyaning Norvidj universiteti, Porstmund universiteti, Fransiya Respublikasining O‘zbekistondagi elchixonasi, Rossiya Federatsiyasining vakolatxonasi, Hindiston Milliy turizm universiteti va boshqa ko‘plab oliy ta‘lim muassasalari bilan hamkorlik shartnomalari imzolangan. Biz bundan keyin ham bunday hamkorliklarni kuchaytiramiz.

Ta‘lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida chet tillarini chuqurlashtirib o‘rgatish metodikasini yanada takomillashtirish bilan birga chet tillarini ona tili bilan qiyoslab, chog‘ishtirib ilmiy o‘rganish, ilmiy xulosalar chiqarish, til o‘rganish metodikasini yanada boyitish bugungi kun talabiga aylandi.

O‘ylaymanki, ushbu konferensiyada til, til ta‘limiga doir dolzarb masalalar muhokamaga tortiladi, albatta, ular o‘zining muayyan yechimini topadi.

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK MUAMMOLARI

TURLI TIZIMLI TILLARDA TARJIMANING ROLI, QOIDALARI, MUAMMOLARI VA LISONIY OMILLARI

Yaqubov Jamoliddin Abduvalievich
O‘zDJTU filologiya fanlari doktori, professor

Annotatsiya: *Maqola tarjima faoliyati muammolarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tarjimon isrofgarchilik va shaxs sifatida ma‘lum darajada sub‘ektivlik bilan ma‘lumotni qabul qiladi va uzatadi, uni aniqlash va o‘rganish mustaqil tadqiqot ob‘ektiga aylanishi mumkin.*

Kalit so‘zlar: *tarjima, tarjima tili, madaniyat, mentalitet, tarjima jarayoni*

O‘zbekistonda jahon xalqlari bilan turli sohalarda olib boriladigan keng ko‘lamdagi xalqaro hamkorlikning rivojlanishida tarjimonlarning o‘rni beqiyosdir.

Tarjimashunoslikning o‘ziga xos nazariya sifatida rivojlanishiga taniqli tilshunos va tarjimashunos olimlar V. Komissarov, A. Fyodorov, L. Barxudarov, Ya. Retsker, G‘. Salomov, Q. Musaev, O. Mo‘minov, Qudratxon Musaev, Najmiddin Komilov, Muxammadjon Xolbekov, Baxodir Ermatov, Yu. Nayda, J. Ketford va boshqalar katta hissa qo‘shdi. Tarjima nazariyasi borasida XX asrda amalga oshirilgan ilmiy ishlarning, yaratilgan tarjima maktablarning mantiqiy davomi XXI asrda ham o‘z samarasini ko‘rsatmoqda.

Hozirgi davrda XXI asrning zamonaviy tarjimashunosligiga juda ko‘plab o‘zbek tarjimonlari va lingvistlari o‘z hissalarini qo‘shmoqda. Bulardan Xurshid Davron, Muhammad Ali, Ibrohim G‘afurov, Begoyim Xolbekova, SHuxrat Sirojiddinov, G‘anisher Raximovlarni aytib o‘tish lozim.

Ma‘lumki, tarjima inson faoliyatining eng qadimiy turlaridan biri bo‘lib, u tufayli biz jamiyat taraqqiyoti tarixining barcha tafsilotlarini ochiq-oydin tasavvur etamiz. Tarjima tufayli milliy adabiyotlarga yangi g‘oyaviy yo‘nalish, yangicha syujet, janr, yangi obraz va badiiy tasvir

vositalari kirib keladi. Shu ma’noda, tarjimani asliyatni qayta yaratish, talqin etish san’ati deb ta’riflash mumkin.

Bizning nazarimizda, tarjima – bu bir tildagi axborotni boshqa tilda bayon etish demakdir. Tarjima va asliyat matnlarda aniqlangan milliy madaniyatlarning o‘xshashligi va farqlarini tadqiq qilish hamisha dolzarb hisoblanadi.

Fransuz tilida tarjima nazariyasining ham o‘ziga xos tarixiy rivojlanish bosqichlari bor. Ta’kidlash lozimki, tarjimashunoslik yo‘nalishida fransuz Uyg‘onish davrining insonparvari, tarjimoni, yozuvchi va bosmaxona matbaachisi Et̃en Dolening xizmati beqiyosdir.

Dolening fransuz tiliga qo‘shgan tarixiy xizmati shundaki, uning «Bir tildan ikkinchi tilga yaxshi tarjima qilishning o‘ziga xos xususiyati» ("La manière de bien traduire d’une langue en autre”) nomli asari 1540 yili birinchi marta chop etildi va u tufayli ilk bor fransuz tiliga **traducteur** (tarjimon) va **traduction** (tarjima) so‘zlari kirib kelgan.

E. Dolening mazkur ilmiy ishi tarjima nazariyasining preskriptiv yo‘nalishidagi bosh manba bo‘lib xizmat qilgan. Muallif o‘z asarida to‘laqonli yaxshi tarjima qilishning beshta qoidasini taklif qiladi :

1) tarjimon eng avvalo muallifning predmet haqidagi fikrini va ob’ekt haqidagi uning hukmini yaxshi tushunmog‘i lozim;

2) tarjimondan asliyat tilini yaxshi bilish va uni yuksak darajada tarjima qilish talab qilinadi;

3) tarjimon matnning asl nusxasini so‘zma-so‘z tarjima qilmasligi lozim;

4) tarjimondan tarjima normalarini yaxshi bilgan holda umumiy qo‘llaniladigan lisoniy shakllar bilan cheklanishi talab etiladi, ammo yangi leksik birliklarni hech qanday o‘ylamasdan o‘zicha ixtiro qilib, tarjimaga kiritishi mumkin emas;

5) tarjimondan notiqlik nutq normalariga rioya qilish talab qilinadi, ayniqsa, “gaplarni bir-biriga bog‘lash va birlashtirish qoidalariga noziklik bilan shunday yondashish kerakki, unda inson qalbi faqatgina qanoatlanib qolmasdan, balki uning quloqlari eshitib roxatlanishi kerak, chunki odatdagi nutqda bunday uyg‘unlik mavjud emas” [3. 1540].

Ma’lumki, tarjima – bu san’at demakdir, tarjimonning san’ati esa – bu o‘z tushunchasini boshqa tilga tarjima qilib uzatish. Tarjimon begona voqelikni to‘g‘ri anglashi, tushunishi, mulohaza qilishi,

yozuvchining holatini ko‘rishi, anglashi, his qilishi kabi holatlarni to‘g‘ri tarjima yordamida o‘z kitobxoniga yetkazib berishi lozim.

Hozirgi zamon lingvistikasida “tarjima” terminiga jarayon va natija deb ta’rif berilyapti. Tarjima jarayoni deganda bir tildagi matn g‘oyasini transformatsiya orqali boshqi tilga aylantirish tushuniladi. Biz T.V. Jerebiloning lingvistik terminlar lug‘atida esa “tarjima” terminiga quyidagi ta’rifni topamiz: 1) matn mazmunidagi axborotni lisoniy vositalar bilan boshqa tilga uzatish; 2) ikki yoki undan ortiq tillar qiyoslanishining maqsadi ular orasidagi semantik xususiyatlarning mos kelishini qidirib topish; 3) matn mazmunidagi axborotning g‘oyasini to‘la ochib berish uchun boshqa tildagi vositalarni izlab topish, shuningdek mazmun va shakl nuqtai nazaridan matnning asl nusxasidagi mazmun mohiyatining to‘la ochib berilishi tarjimaga mos kelishi lozim. Sotsiolingvistik nuqtai nazaridan, tarjimon tarjima jarayonida chiroyli talaffuzga va ekstralingvistik xarakterdagi ma’lumotga ham ega bo‘lishi lozim [1, 280 bet].

A.D. Shveytserning fikricha, “tarjima muloqotning tillararo va madaniy tomondan qamrab oluvchi bir yo‘nalishdagi ikki jarayondir [2, 75-216 betlar].

Ta’kidlash lozimki, tarjima masalalarida 6 xil muammo mavjud: leksik-semantik, grammatik, sintaktik, ritorik, pragmatik va madaniy (lokalizatsiya-xududiy).

1. Tarjimada leksiko-semantik muammolar

Leksik-semantik muammolar lug‘atlar, izohli lug‘atlar, turli sohalar bo‘yicha, jumladan, turli sohalarga(iqtisod, tibbiyot va boshq) doir terminlar maxsus ekspertlar bilan maslahatlashish orqali hal qilinishi mumkin bo‘lgan muammolardir. Ushbu holatda matnlarda terminlarning o‘zaro almashishi xususiyatidan kelib chiqib, neologizmlar, semantik lakunalar, sinonim va antonimlar leksik sathida ikki yoki undan ortiq semantik ma’nolarni ifodalashiga e’tiborni qaratish lozim.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi leksik muvofiqlik turlari : 1.To‘liq leksik muvofiqlik. 2. Qisman leksik muvofiqlik. 3. Umuman mos kelmaslik. 4. To‘liq leksik muvofiqlik.

Mas., so‘zlarning polisemantik xususiyati: **house**(uy, boshpana, parlament va h.k., **head**(bosh, kalla, rahbar, boshliq va h.k.), **serviette** (salfetka, sochiq, portfel; papka)

2. Tarjimada grammatik muammolar

Grammatik muammolar, masalan, temporallik, tus(aspekt) kategoriyasi (tus kategoriyasini ifodalashda zamonga nisbatan ish harakatning davomiylik jarayoni yoki holatni ifodalashda fe’l va kishilik olmoshining qo‘llanishi, olmosh bilan fe’l birgalikda ifodalanganda turli semantik harakatni, jumladan, harakatning rivojlanishi jarayoni yoki holatni ko‘rsatishga hizmat qilishini inobatga olish lozim.

Ingliz, fransuz va o‘zbek tillarida so‘z tartibi: **I go to school – Je vais à l’école** – Men maktabga boryapman. -**S-P**, - o‘zb. **SOP**

3.Tarjimada sintaktik muammolari

Sintaktik muammolar sintaktik parallelizmlar, sintaktik munosabatlar (boshqaruv,bitishuv), fe’llarning aktivlik va majhullik nisbati, gap yoki ish harakatni ifodalovchi hikoyalarda voqelikning amalga oshish jarayonini shakllantirish, ritorik figuralar shakllanishining tarkibiy qismi, gap va nutqlarda so‘z tartibining o‘zgarish holati, shuningdek so‘zlarning anaforik xususiyatini gapning boshida, she’rlarda va frazalarda kelishini inobatga olish kuzatiladi.

White flag- oq bayroq, **He laughed** – U kuldi. **house-plan** -uy plani-plan doma.

4. Tarjimada ritorik muammolar

Ritorik muammolar bevosita o‘hshatish bilan bog‘liq. Ish harakatni mantiqiy fikrlash stilistik figuralar(vositalar) (qiyoslash, metafora, metonimiya, sinekdoxa, oksimoron, paradoks va boshqalar) va diktsiya(chiroyli talaffuz yordamida so‘z va gaplarni aniq-ravshan aytish) bilan bog‘liq.

Il est têtue comme un âne– U eshakdek o‘jar- Упрямый как осёл

Rus kishisi farzand ko‘rmagan odamga: **он был бездетен** - u befarzand edi – eng muqobil variant-**u tirnoqqa zor edi** - jarangliroq chiqadi.

5. Tarjimada pragmatik muammolar: Pragmatika – bu odamlarning til birliklariga bo‘lgan sub’ektiv munosabatidir. L.S. Barxudarov Tarjimaning pragmtik ma’nolarini o‘rganishda har bir so‘zning leksik-semantik ma’nosini 3 tipga bo‘lib o‘rganishni tavsiya qiladi: 1) so‘zning stilitik xarakteristikasi; 2) so‘zning registri; so‘zning emotsional bo‘yog‘i.

Masalan, bitta jumlada ikki-uch xil pragmatik emotsional bo‘yoq uchrashi mumkin: **Please come in** (rasmiy), **Come in** (neytral), **Come in**

will you (maishiy, salbiy bo‘yoqli), **Get the hell in here** (familiar, salbiy emotsional).

Pragmatik masalalar “sen” va “siz” olmoshlari bilan uzviy bog‘liqdir. Jumladan, ushbu olmoshlar yordamida idiomatik frazalar, iboralar, dikton(maqol-matal va hikmatli so‘zlar)lar, ironiya(kinoya, piching), hazil va jargonlar qo‘llanishida uchraydi. Ammo bu qiyinchiliklar boshqa qiyinchiliklarni ham o‘z ichiga olishi mumkin, masalan, inglizcha-fransuzcha matn tarjimasida kishilik olmoshi "siz". Bu holatda tarjimon “sen” va “siz” olmoshlaridan qaysi biri matn mazmuniga mos kelishini va ularni to‘g‘ri qo‘llashni o‘ylab ko‘rishga to‘g‘r keladi. Agar “siz” olmoshini qo‘llasa, unda ma’no o‘zgarib, xushmuomalik kategoriyasiga aylanib ketishi mumkin. Bu holat esa doim ham tarjimaga mos kelavermaydi.

6. Tarjimada lingvo-madaniy muammolar

Madaniy muammolar turli tillarda madaniyat har xil bo‘lib, ular o‘sha xalq madaniyatini aks ettiradi. Jumladan, har xil millatda taomlarning nomlanishi har xil, bayramlar va har xil madaniyatni anglatuvchi urf-odatlarni ham ko‘rsatish mumkin. Tarjimon esa har ikki til sohiblari madaniyatini chuqur bilishi va anglashi lozim. Frazeologik birikma misolida milliy kolorit yoki bir millatga xos bo‘lgan tasvir tarjimasi:

Nemis tilida – Wenn die Hunde mit dem Schwanz bel-len(qachonki, itlar dumlari bilan akkillasalar) iborasi qo‘llansa, **inglizlarda** - -when the moon turns green cheese(qachonki, oy yashil pishloqq aylansa) iboras analog sifatida tanlansa, **fransuz tilida** - Quand les poules auront des dents(qachonki tovuqlarning tishlari bo‘lsa). **Rus tilida** – Когда рак свиснет на горе и рыба запоёт (qachon tog‘da qisqichbaqa hushtak chalsa va baliq kuylasa) tarjima qilinsa, **o‘zbek tilida** – “**tuyaning dumi yerga tekkanda**” iborasini tanlash mumkin.

Ta’kidlash lozimki, fransuz tilidan boshqa tillarga tarjima qilishda o‘ziga xos muammolar mavjud. Masalan, biz fransuz tilidan rus tiliga tarjima qilishda ikki til yo‘nalishida tez-tez qiyinchiliklarga duch kelamiz.

Jumladan, fransuz tilidagi *tout* olmoshini tahlilga tortsak, ushbu olmosh o‘ziga xos semantik xususiyatga ega: birinchidan, ushbu olmoshning mazmunini ochib berish ot so‘z turkumi oldidan yoki undan so‘ng artikl bilan yoki artiklsiz kelishiga bog‘liq, ikkinchidan, *tout*

olmoshining aniq yoki noaniq artikl bilan kelishini nazarda tutmog‘ lozim.

Fransuz tilidan rus tiliga tarjima qilish jarayonida tarjimon *tout* olmoshining ko‘p ma‘noni anglatishini bilmog‘i kerak, jumladan, *tout* olmoshi rus tilida "*весь*", "*целый*" yoki "*каждый*" ma‘nolarini anglatib keladi. Agar olmosh ot oldida aniq artikl bilan qo‘llansa, *tout* olmoshi fransuz tilidan rus tiliga "*весь*" deb tarjima qilinadi. Masalan:

Il veut savoir *toute* la vérité. – Он хочет знать *всю* правду.

J’y ai pensé *toute* la soirée. – Я думал об этом *весь* вечер.

Agar olmosh ot oldida noaniq artikl bilan qo‘llansa, bu holda *tout* olmoshi fransuz tilidan rus tiliga "*целый*" sifati yordamida tarjima qilinadi:

C’est *tout* un problème. – Это *целая* проблема,

Ce n’est plus un village, c’est *toute* une cité. – это больше не деревня, это *целый* город,

Bordi-yu *tout* olmoshi ot oldida artiklsiz qo‘llansa, unda mazkur olmosh fransuz tilidan rus tiliga quyidagi so‘zlar "*всякий, каждый, любой*" orqali tarjima qilinadi.

Quyidagi misollarni tahlilga tortamiz va u yerda *tout* olmoshi o‘ziga xos semantik ma‘nolarni ifoda etadi:

Tout enfant a droit à l’instruction. – *Каждый* ребёнок имеет право на образование

Contre *toute* espérance il a réussi ce rôle. – Вопреки всякому ожиданию эта роль ему удалась.

Ta’kidlash lozimki, fransuz tilida yordamchi so‘zlar katta rol o‘ynaydi. Yuqorida misollarda ko‘rganimizdek, bu o‘rinda artikllar otlar oldida kelganda matnning mazmunini sezilarli darajada o‘zgartirib yuboradi. Jumladan, quyidagi uchta gapni qiyosiy tahlilga tortamiz va bu holatni guvohi bo‘lamiz.

Je mange *le* chocolat. – Я ем шоколад.

Je veux *du* chocolat. – Я хочу шоколада.

J’ai mangé *le* chocolat. – Я съел целую шоколадку.

Aytish lozimki, fransuz tilidan rus tiliga tarjima qilishda otlarda artikllarning qo‘llinishini hisobga olish lozim, chunki *tout* olmoshi ot oldida turli artikllar bilan kelishi yoki kelmasligi matn mazmunini butunlay o‘zgartirib yuborishi mumkin.

Tarjima jarayoni – o‘ta qiyin, ko‘p aspektli, tarjimondan nafaqat lingvistik, ammo ekstralingvistik, lingvomadaniy bilimlarni ham talab qiladi. Tarjimonning vazifasi shundaki, u o‘quvchiga muallif maqsadini aniq va ravon yetkazishi bilan birga faqatgina eksplitsit axborotni emas, balki implitsit ma’lumotni ham to‘g‘ri uzatishi lozim. Albatta, bu tarjimon uchun o‘ta murakkab vazifa, tarjimon doim ham yaxshi tarjima qila olmasligi mumkin, chunki turli xil tillarning dunyoviy manzarasi va xalqlar mentaliteti mos kelmaydi. Masalan, rus tilidagi *лиса, лошадь, собака, ворона, кошка* (**tulki, ot, it, qarg‘a, mushuk**) so‘zlari ayol jinsiga qarashli bo‘lsa, fransuz tilida esa ular: *renard* (m), *cheval* (m), *chien* (m), *corbeau* (m), *chat* (m) erkak jinsiga mos keladi. Demak, fransuz va rus tillaridagi jins kategoriyasi doim ham bir-biriga mos kelavermaydi.

Badiiy matn tarjimasini yuqori saviyada amalga oshishida tarjimon quyidagi til omillariga e’tiborni qaratish kerak deb o‘ylaymiz.

Birinchidan, tarjima tarixiy o‘tmish dunyosi bilan bog‘liq bo‘lsa, tarjimon darhol arxiv hujjatlar bilan tanishib chiqish darkor, shuningdek o‘sha davrga xos bo‘lgan realiyalarni bilishi va ularning badiiy asarlardagi tarjimasini kitobxonlar ongiga qanday yetkazib berish masalasini o‘ylashi zarur.

Ikkinchidan, diniy e’tiqodlarni, xalqning hayoti, turmush tarzi, moddiy va ma’naviy madaniyatini o‘rganish. Masalan, bunga misol qilib fransuz tiliga tarjima qilingan oddiy gapni keltirish mumkin: “Bir jazoir qishlog‘ida Led el Kebir bayramiga qo‘y so‘yishgan”. Ba’zi talabalar ushbu gapni quyidagicha tarjima qilishgan: “« On a tué un mouton pour fêter Laid el Kebir dans un village algérien »”.

Bir qarashda ushbu gapning tarjimasi to‘g‘riga o‘xshaydi. Ammo talabalar o‘sha joydagi musulman urf-odati bo‘yicha qo‘yning tomog‘idan so‘yishini hisobga olmaganlar. Bu yerda tarjima uchun «забить-urib o‘ldirmoq» (*abattre*), «убить-o‘ldirmoq» (*tuer*), «заколоть-sanchib o‘ldirmoq» (*poignarder*) fe’llari mos kelmaydi. Birdan – bir to‘g‘ri deb quyidagi tarjima variantlarini hisoblash mumkin: «On a égorgé un mouton pour fêter Laid el Kebir dans un village algérien»; yoki «Dans un village algérien on a égorgé un mouton pour fêter Laid el Kebir».

Uchinchidan, stilistik uslublarni ishlab chiqish va taxlil qilish lozim. Bu yerda asosiy e’tibor frazeologizmlarga qaratiladi, ba’zan

ularning boshqa tilda muqobil varianti bo‘lmaydi: jumladan, fransuz tilidagi frazeologizm “avoir un rat dans la tête” ni so‘zma-so‘z “uning boshida kalamush bor” deb tarjima qilinsa, juda kulgili bo‘ladi, aslida u “xomkalla, esi past” degan ma‘noni anglatadi, ushbu frazeologik birikma esa rus tili variantida «без царя в голове» deb tarjima qilinadi.

To‘rtinchidan, tarjimaning sifatli chiqishida lisoniy olam (dunyo manzarasi) ning ta’siri bo‘ladi. Masalan, agar o‘zbeklar yoki ruslar aks ursa «Sog‘ bo‘ling!- Будьте здоровы!» deyiladi. Fransuzlar esa bu holatni boshqacha ifodalaydi: «A vos souhaits!» – «Пусть сбудутся ваши желания! – Sizning istaklaringiz amalga oshsin», «A vos amours!» – «Пусть у вас будет удача в любви! – Muhabbatda omadingiz kelsin!».

Beshinchidan, tarjimon badiiy asarni tarjima qilishda o‘sha xalqqa xos qiziq, g‘ayriodatiy urf-odat va realiyalarini yaxshi bilmog‘i kerak. Muayyan bir xalq va millatga xos turmush tushunchalarini anglatadigan so‘zlar – realiyalar deyiladi. Masalan, ispan tili adabiyotini tarjima qilishda **pancho** (yoping‘ich), **machete** (cholg‘i-o‘roq), **sombrero** (shlyapa), **flamenko** (bayram), jazoir adabiyotini tarjimo qilishda arab xalq hayotining realiyalarini: **kuskus** (taom), **tamtam**, **suk** (bozor) kabi-larni tarjimon yaxshi bilishi kerak. Fransuz tarjimoni uchun esa rus va o‘zbek realiyalarini: **samovar**, **starosta**, **choyxona**, **mahalla**, **mahalla raisi**, **sunnat**, **bashik to‘yi** kabi urf-odat va milliy-madaniy mentalitetni aks ettiruvchi so‘zlarni tarjima qilish ancha qiyinchilik tug‘diradi.

Yuqoridagi aytilgan lisoniy omillar tarjima sifatiga ta’sir qiladi, matn tarjimasini sifatli amalga oshirishda tarjimon leksik va sintaktik transformatsiyalarga murojaat qilishga majbur bo‘ladi.

Shunday qilib, misollar tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, tarjima jarayonidagi asosiy kamchilik va xatolarning sabablari shundaki, ikki xalq tili, ularning hayotidagi mentalitetning bir-biridan farq qilishi, turli xalq lisoniy manzarasining bir-biriga mos kelmasligi, tarjima jarayonida turli xil kasblar, nutqdagi shevalar, diniy e’tiqodlar, jargon va argolarning har xil nomlanishini hisobga olmaslik, tarjima sifatini pasayishiga olib keladi.

A D A B I Y O T L A R

1. Словарь лингвистических терминов. Изде 5 [Электронный ресурс]. – Назрань, 2010. – 280 с. – Режим доступа: <http://геребило.усоз.ру/>

2. Швейцер, А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – Изд. 3е – М.: Издательство: Либроком, 2012. – 216 с.

3. La manière de bien traduire d’une langue en avait fait par estienne Dolet natif d’Orléans, 1540.

LISONIY INTERFERENSIYA VA LINGVOMADANIY INTERFERENSIYA

*F.f.d., prof. Mamatov A.E.
O‘zbekiston Milliy universiteti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Madaniy interferensiyada mazkur madaniyat foydalanuvchisi nutqiga, undan keyin shu madaniyat boshqa madaniyatga hos bo‘lgan ayrim g‘oya, fikr, xulqlarning stereotiplari va normalari, e‘tiqod va boshqa ideologik tasavvurlarning kirib kelishi tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: interferensiya, lingvomadaniyatshunoslik, funksional bosqich

Lingvistikada va tillarni o‘qitish metodikasida “interferensiya” termini faol qo‘llaniladi. Lingvomadaniyatshunoslikda esa lingvokulturologik aloqalar natijasida interferensiya bir millat madaniyat tizimi elementlarining ikkinchi xalq madaniyatiga uzatilayotgan elementlarining o‘ziniki yoki begonaniki bo‘lishidan qat’iy nazar infiltratsiya (tozalash) yo‘li bilan interferensiya hodisasini bartaraf qilish amalga oshiriladi. Shu tarzda, interferensiya o‘zida qo‘llanilayotgan madaniyat tizimiga, foydalanuvchi tomonidan o‘zlashtirilgan, avvalgi madaniyat doiralarida olingan bilim va tajribalarning ongli va ongsiz olib o‘tilishini ifodalaydi.

Interferensiya o‘zini ikki, ya’ni funksional va strukturaviy bosqichda namoyon qiladi. Funksional bosqichda individ tomonidan begona madaniyat, begona til, nutq muloqotining begona tizimidan foydalanishda individning noadekvat munosabati o‘rin egallaydi.

Strukturaviy bosqichda interferensiyalanuvchi elementlarning doimiy mavjud bo‘lishi asosida va ularning ommaviy amaliyotda mustahkamlanishi natijasida, shu elementlarning lingvokulturologik tizimga madaniyat, til va nutqiy o‘zlashtirilmalar shaklidagi infiltratsiyasi sodir bo‘ladi. Til amaliyoti va til strukturasi o‘zida ijtimoiy nuqtai nazardan ajratiladigan va mustahkamlanadigan elementlar nafaqat individual-psixologik darajada, balki ijtimoiy darajada ham maxsus kuzatishlar predmeti bo‘lishi mumkin. Natijada,

individual interferensiya ijtimoiy interferensiya darajasiga yetib borishiga sabab bo‘ladi.

Inteferensiya bu elementlari milliy til bo‘lgan turli milliy madaniyatlar shaklida faqat semiotik tizimlarni spetsifik tushunishning namoyon bo‘lishidir. Shuning uchun interferensiyaning madaniy kontekstdan tashqarida o‘rganish maqsadga muvofiq emas. Boshqa tomondan, madaniyatlararo interferensiyaning til kontekstidan tashqarida o‘rganish ham haqqoniy hisoblanmaydi, chunki milliy nutq madaniy ma’lumot uzatishning muhim vositasidir. Bu bilan interferensiyaning uch ko‘rinishi - madaniyat, til va lingvokulturologiyaning nafaqat farqlash, balki ularning o‘zaro aloqasini o‘rganish ham taklif qilinadi.

Madaniy interferensiyada mazkur madaniyat foydalanuvchisi nutqiga, undan keyin shu madaniyat boshqa madaniyatga hos bo‘lgan ayrim g‘oya, fikr, xulqlarning stereotiplari va normalari, e’tiqod va boshqa ideologik tasavvurlarning kirib kelishi kuzatiladi. Bu yerga boshqa milliy til bilan bog‘liq til bilimlari va nutq malakalari ham kiradi. Boshqacha aytganda, madaniy interferensiyaga individual va ijtimoiy bosqichdagi til va nutq elementlarini o‘z ichiga olgan holda bir madaniyat istalgan elementlarining boshqasiga kirib kelishi bilan bog‘liq jarayonlar kiradi.

Lisoniy interferensiya faqat til elementlarining ko‘chishiga olib keladi. Aynan shu yerda bir tildan boshqasiga leksik, grammatik va stilistik mazmunlarning ko‘chishi kuzatiladi.

Lingvokulturologik interferensiya bir tomondan madaniy interferensiyaga butunning qismi, ikkinchi tomondan, til interferensiyasiga qismning butuni sifatida qarama-qarshi qo‘yiladi. Lingvokulturologik interferensiya bu lingvistik va paralingvistik elementlarning, madaniyatning tildan tashqari elementlari bilan ma’lum tarzda bog‘liq bo‘lgan qismining ko‘chishidir. Bu, olamning umumiy konseptual va lisoniy manzarasini ifodalovchi belgilar, mazmunlar, baholar va boshqa elementlariga xos hodisadir. Bunga og‘zaki ifodalanadigan xulq-atvor malakalari ham kiradi. Ekstralingvistik elementlarning xarakteriga ko‘ra lingvokulturologik interferensiyaning assotsiativ, baholi, emotiv va xulq-atvor turlari o‘zaro farqlanadi.

Konseptual interferensiya lingvomadaniy muloqot doirasida gapiruvchilarda yig‘ilgan mantiqiy-tushunchali tasavvurlar spetsifik so‘z va mazmunlarning nutqda paydo bo‘lishiga bog‘liq.

Assotsiativ interferensiya til tizimining moddiy va ma’naviy dunyo obyektlari hamda turli hil goyalar orasida belgilanuvchi, o‘ziga xos va mos madaniyat uchun an’anaviy assotsiatsiyalar bilan bog‘liq qatlamlarga tegishli. U, aloqadagi madaniyatlarning obrazli simbolikasini amalga oshirishda attraksiyalar va ko‘chishlarda namoyon bo‘ladi. Bu shuningdek, mazkur til uchun nostandart metaforalar, qiyoslashlar va shunga o‘xshash hodisalarning manbaidir.

Xulq-atvorli interferensiya nutq muloqoti sohasidagi stereotiplarga tegishli. Xulq-atvor interferensiyasining muhim qismi bo‘lib, begona til muloqotiga ona tilidagi jestikulyatsiya, ya’ni his-tuyg‘u va istaklarning tashqi ifodalanish qoidalari bilan bog‘liq ko‘nikmalar va nutq etiketi, ya’ni suhbatdoshlar orasida adekvat muloqotni o‘rnatish uchun jamiyat tomonidan belgilangan formulalarga tegishli bilim va ko‘nikmalarning ko‘chishi hisoblanadi.

Lingvokulturologik interferensiya begona tildan muloqotning mustahkam vositasi sifatida foydalanadigan, bu esa shu til bilan bog‘langan madaniyatning o‘zlashtirilishi jarayonida kuzatiladigan ijtimoiy-madaniy muhitda namoyon bo‘ladi. Shu til va u bilan bog‘liq madaniyat yangi sharoitlarda intensiv shakllanadi. Bunda lingvokulturologik tushunishning quyidagi modeli paydo bo‘ladi:

1) O‘zga tildan foydalanish shu til bilan bog‘liq olam umumiy manzarasining ma’lum qismi va shunga mos belgili tizimini ijodiy izlab topishga olib keladi. Bu boshqa xalq madaniy elementlarini paradigmatik tushunishdir.

2) O‘zga tildan foydalanish azaldan til sohiblari uchun hos bo‘lgan fan va ideologik qarashlar, kundalik va shunga o‘xshash tasavvurlar, bilim va ko‘nikmalarning ijodiy o‘zlashtirilishi bilan kuzatiladi. Bunda begona madaniyatni sintagmatik tushunish namoyon bo‘ladi.

3) O‘zga tildan foydalanish yangi nutq xulq-atvor normalarining ijodiy o‘zlashtirilishi bilan kuzatiladi. Bu yangi madaniyatni xulqiy tushunishdir.

Xulosa qilib aytganda, lingvomadaniyatshunoslikda lisoniy interferensiya va lingvomadaniy interferensiya hodisalari mavjud bo‘lib, muayyan bir til bilan bog‘liq madaniyatdagi narsa va tushunchalar ikkinchi madaniyatda mavjud bo‘lmaydi, natijada lingvomadaniy interferensiya paydo bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Guidère M. Introduction à la traductologie. Penser à la traduction: hier, aujourd’hui, demain. 3ème édition. – Louvain-la-Neuve: Editions de Boeck Supérieur, 2016. – 182 p.
2. Гак В.Г., Григорьев Б.Б. Теория и практика перевода. Французский язык. М.: Интердиалект+, 2000. – 455 с.
3. Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. – Тошкент: Фан, 2005. – 352 бет.
4. Mona Baker, "In Other Words: A Coursebook on Translation". Routledge; 2nd edition (March 11, 2011) 352 pages, ISBN-10 : 0415467543 ISBN-13 : 978-0415467544
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. М.:Высшая школа, 1983. – 303 с.

**НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ КЛАССИФИКАЦИИ
МЕТАФОРЫ**

*Мамадалиев Ахмадали
доцент*

Кандидат филологических наук, АГИИЯ

Аннотация: В данной статье делается попытка рассмотреть типы классификации метафоры в различных направлениях, такие как риториками, литературоведами лингвистами различных лингвистических направлений: структуралистами, семантиками и грамматистами.

Ключевые слова: метафоры, эстетико-литературоведческий, дистрибуционной, структурный и семантические аспекты

Проблема метафоры, одного из стилистических приёмов интенсификация эффективности речи, принадлежит к числу тех вопросов, которые имеют долгую и сложную историю изучения. Анализ разных научных работ, посвящённых метафоре, позволяет отличить, что история изучения метафоры может быть представлена в виде пяти подходов: риторического, эстетико-литературоведческого, логического, психологического и лингвистического.

Проблема метафоры восходит к древним риторикам, которые её рассматривали как приём «украшения речи», как декоративный элемент. Их понимание метафоры как «стилистические слова к

чужой ему категории» [1, 190] лежит в основе современной семантики.

Представители эстетико-литературоведческого подхода трактуют метафору как материал для образа, как элемент эстетической, как индивидуальное употребление слов том или ином поэтом или писателем. Они отрицают необходимость лексико-грамматического изучения языка, подходя к метафоре с литературоведческих позиций. Стилистика рассматривает стилистические качества слов и выражений средства стилей и форм языка, не в общеязыковом плане, а их отношении к идейно-образному содержанию произведения, в связи с творческим методом и мировоззрением писателя, композицией и сюжетом произведения.

Сторонники логического подхода связывают процесс метафоризации с процессом суждения, т.е. формы мышления. Выделение разных типов метафор в соответствии с двумя основными ступенями познания – чувственный и логический – находит широкое отражения во многих работах советских и зарубежных исследователей. Опираясь на понятие тождества речевых и мыслительных процессов, представители логического подхода уделяют внимание, главным образом, описанию логических признаков метафоры [2].

Согласно психологическому подходу в основе многих стилистических приёмов, чаще всего метафоры, лежит взаимодействие разных психологических процессов. Представителями психологического подхода метафора рассматривается как языковое средство выражения непосредственного целостного впечатления о конкретных предметах и эмоционального к ним отношения. Хотя у лингвистов психологического подхода обнаруживается направленность на выполнения психологического процесса метафоризации, в их трудах есть целый ряд ценных высказываний о семантических особенностях этого сложного явления. Так, мысль А.А. Потебни о «внутренней форме слова» служила предпосылкой для современных исследователей в разработке теории двупланности семантической структуры метафоры.

Лингвистический подход представлен разным направлениями: структурным, семантическим и структурно-семантическим.

Сторонники структурного направления рассматривают метафору как структурное образование, как особый тип знака и подходят к ней с некоторыми процедурами структурной лингвистики: трансформационной, дистрибуционной и т.д. Крайнюю структурную позицию в изучении метафоры занимают некоторые зарубежные лингвисты, как Брооке-Роз [3], И. Носек, которые сосредоточивают своё внимание на описания лишь плана выражения метафоры. Структурное направления, хотя и выявило интересные закономерности в плане выражения метафоры, особенно в анализе её грамматических свойств, подвергается критике со стороны многих советских языковедов. Его несостоятельность заключается в том, что его представители сосредоточивают внимание на формально-структурной стороне языка, и, следовательно, им не удалось раскрыть лингвистическую природу метафоры.

Представители семантического направления уделяют внимание главным образом описанию семантической структуры метафоры. Метафора рассматривается ими как «явление собственно-семантическое, как особый тип производно-номинативного значения, содержащего в себе оценку явлений действительности и характеризующегося семантической двупланностью [4].

Следует отметить, что лингвистическая природа метафоры лежит в её семантической структуре. Отсюда, разумеется, главенствующее положение в изучении разных аспектов метафоры занимает семантическая структура. Однако представляется односторонним исследование метафоры без учета всех её аспектов. За последние годы появилось все больше работ, посвященных комплексному анализу метафоры и словосочетания, куда она выходит, совмещающему структурный и семантические аспекты.

Список использованной литературы:

1. Аристотель. Поэтика, Л. 1927, с.206
2. Бельский А.В. Метафорическое употребление существительных Уч. Зап. I МГПИИЯ, т. VIII. 1954.

3. Brook—Rose C. A grammar of metaphor. – London: Secker-Warburg, 1958. 343 p.
4. Черкасова Е. Т. О метафорическом употреблении слов (по материалам произведений Л. Леонова и М. Шолохова) Исследование по языку советских писателей. АН. СССР. М. 1959

TILSHUNOSLIKDA SIMMETRIK VA ASSIMETRIK MUNOSABAT

ADU professori Sh.I.SHokirov

ADU o‘qituvchisi D.I.Shokirov

Annotatsiya: Maqolada sintagmatik jihatdan tarkibiy assimetriya holatlari barcha lingvistik darajalarda ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Simmetriya, assimetriya, dissimetriya, nominativ, defektiv, borliq, element

Simmetriya va assimetriya dunyo qonunyatlarining asosiy tamoyillariga tegishli xisoblanadi. Bugungi kunda tilshunoslikda assimetriyaga ko‘proq e‘tibor berilib kelmoqda va u tilni tashkil etishning yagona tamoyili bo‘lmasada, asosiylarini tashkil qiladi [1;2(qarang. 3)]. Asimmetriya, so‘zi birinchi bo‘lib qadimgi grek tilidan olingan bo‘lib, uning "anomaliya to‘g‘risida" ma’noda foydalangan. O‘zbek tilining izohli lug‘atida assimetriyani "simmetriya yetishmasligi" deb ta’riflaydi va simmetriyaga ishora qiladi.

Assimetriya xaqida dunyoning bir qator olimlari S.O. Kartsevskiy, Ivanova, G.P. Melnikova, V.G. Gakalar o‘z fikr muloxazalarini aytib o‘tganlar. Ular tomonidan qabul qilingan va ishlab chiqilgan, tabiatdagi rivojlanish simmetriyadan assimetriyaga o‘tadi: sferik, radial va.h.k. Tilshunoslikda ikki tomonlama assimetriya ustunlik qiladi.

Lingvistik assimetriya ko‘p o‘lchovli hisoblanadi. V.G. Gak lingvistik assimetriyani ikki hodisada ko‘rdi: 1) yadro-Periferiya farqida va 2) ishora qiluvchilar va ishora o‘rtasidagi tafovutda. Ikkinchi hodisada u tizimli va funktsional assimetriyani ajratib ko‘rsatdi. Tizimli assimetriya paradigmatic va sintagmatik xususiyatga ega [9,p.47]. Biz sintagmatik jihatdan faqat til shakllarining assimetriyasini va ularning funktsiyalarini ko‘rib chiqamiz va tilning barcha darajalarida shakl va

funktsiyalarning tubdan bir xil munosabatlari ishlashini ko‘rsatishga harakat qilamiz.

Tildagi u yoki bu hodisalarning asl mohiyatini atroflicha va to‘liq ochib berish zarurati kognitiv lingvistika, psixolingvistika, paralingvistika, pragmatik lingvistika etno va kulturolingvistika kabi yo‘nalishlari o‘rtasida yaqin aloqalarni o‘rnatish, ular uchun umumiy tahlil nazariyalarini yaratish bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Professor Sh.Safarov ta‘biri bilan aytganda, “Sohalar o‘rtasidagi hamkorlik natijasida ob’ektning, umuman, voqelikning yangi qirralarini, ilgari ko‘z ilg‘amagan xususiyatlarini sezish mumkin. Bu esa fanda majmuaviy muammo va vazifalar yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Majmuaviy muammo sohalararo yondashuvni talab qiladi” (Safarov,8-9). Bu ko‘p tomonlama tahlil tizimiga asoslangan nazariyani yaratish zaruratidan dalolat beradi. Til hodisalarini tadqiq etishda, nazarimizda, quyidagilarga asoslanish maqsadga muvofiq bo‘ladi:

1. Har qanday lingvistik tadqiqotlar tilning yaratuvchisi bo‘lgan inson omilini markaziy o‘ringa qo‘yishi, bunda uning ruhiyati, ijtimoiy mavqei, ijtimoiy muhit, intellektual va madaniy salohiyati kabi qator masalalar ularning diqqat markazida bo‘ladi;

2. Olamning kongnitiv tasviri, unga xos tamoil va qonuniyatlarni milliy tillarda namoyon bo‘lishi, bu boradagi umumiy va xususiy jihatlarni aniqlash, bunga sabab bo‘lgan omillarni ilmiy izohlarini taqdim etish;

3. Til va nutqqa xos birliklarining o‘zaro aloqadorlikda, o‘zlaridan yuqoriroq darajadagi birliklar miqyosi, tarkibi va qurshovi (mini va makro matn va undan quyi darajalarda ham) doirasida talqin etish;

4. Tilning kattayu-kichik birliklarining ma’noviy va mazmuniy husisiyatlarini aniq xayotiy va nutqiy vaziyat (konteks)lar doirasida talqin etish, bu jarayonda so‘zlovchilarning mikro va makro matn ijodkori – matn - matnni qabul qiluvchi /o‘quvchi/ tinglovchi orasida kechadigan tabiiy munosabatlar, qolaversa, ulardan ko‘zda tutiladigon maqsad - muddaolar va ularga xos yoki ularga xos bo‘lmagan aks hatti-harakatlar va munosabatlar tadqiq etilishi kabilardir.

Predmet - hodisalar o‘rtasidagi tenglik, moslik keng ma’noda nisbiylik kasb etadi. Ikki narsa hodisa ma’lum belgi, hususiyatiga ko‘ra mos bo‘lsa, ular teng hisoblanadi. Masalan, bir tom ostidagi uy xonalari

balandligi bir xil bo‘lgani holda, ularning hajmi, rangi, tuzilishi va sifati bir-biridan farq qilishi mumkin. Bu hol lingvistik birliklarga ham xos. Masalan, “ko‘z” leksemasi dunyo tillarida o‘rni, hajmi, rangi, harakati, vazifasiga ko‘ra ma’lum hayotiy, nutqiy vaziyatlarda mos bo‘lishi yoki farq qilishi mumkin. “Ko‘z” ko‘rish organi hisoblanib vazifasiga ko‘ra tashqi dunyoni idrok etish bo‘lsa, rangi, hajmi, harakatlariga ko‘ra mos yoki farqli bo‘lishlari mumkin. Demak, bir xil toifa narsa-hodisalar orasidagi moslik, tenglikka putur yetgan chog‘da asimmetriya hodisasi ro‘y beradi.

Ilmiy tadqiqot jarayonlarida simmetrik va asimmetrik holatlarni farqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy tafakkurning biron bir sohasiga oid moddiy va nomoddiy voqea, hodisalar uning belgi hususiyatlarida bo‘lmasa, bu holatni asimmetriya deb nomlash mumkin. Boshqa so‘zlar bilan aytganda, asimmetriya hodisasi deyilganda simmetriya elementlarining mavjud bo‘lmasligi yoki uni buzilishi tushuniladi. SHunday ekan, ilmiy mushohada, ilmiy tahlillar chog‘ida bu ikki hodisa bir hil maqomda o‘rganilishini taqozo etadi. Chunki u yoki bu tadqiqot ob’ekti haqidagi ilmiy hodisa va kontseptsiyalar ularning ham simmetriya ham asimmetriya holatlarini hisobga olgan holdagina to‘liq va mukammal bo‘ladi deb o‘ylaymiz. Bu holatda asimmetriyani u yoki bu tabiiy va qonuniy holatlarining buzilishi anomal holat deb emas, o‘sha narsa hodisalar haqidagi mavjud bilim, belgi hususiyatlarning bir qismi deb talqin etish lozim deb o‘ylaymiz.

Yuqoridagilardan hulosasi qilib aytganda, simmetriya va asimmetriya tushunchalari tilga ham hos hodisalar bo‘lib, ular muqimlik, o‘zgaruvchanlik, tartib va uning buzilishi, ma’noviy, shakliy moslik va mos emaslik, vazifadoshlik va uning darajalari kabi qator muhim hususiyatlardir. Masalan: ingliz tilidagi fe’lning shaxsli shakllari va modal fe’llar, fe’lning shaxssiz shakllari o‘rtasidagi asimmetrik, simmetrik holatlardir. Umuman olganda ular orasida quyidagi simmetrik holatlar kuzatiladi:

- 1) Ish harakat yoki holatni ifodalovchi nominativ birlik ekanligi;
- 2) Zamon, shaxs, son, mayl, aspekt kategoriyalariga ega ekanligi;
- 3) Gap tarkibida predikativlik (ega, kesim) munosabatlarining komponenti sifatida kelishi, sodda va murakkab tarkibga ega ekanligi;

4) Gap tarkibida turli sintaktik vazifalarni bajarib kelishi kabilar.

Ingliz tilidagi fe’llarda quyidagi asimmetrik holatlar kuzatiladi:

1. Ish-harakat yoki holatni ifodalash emas balki uning amalga oshirish borasidagi subektiv munosabatni ifoda etish modal fe’llarga xosligi;

2. Modal fe’llar fe’llarga xos ayrim kategoriyalar (shaxs, son kabilar)ga ega emasligi, yoki ayrim xos grammatik kategoriyalar (zamon, mayl) ifodalashdagi defektiv holatlar yoki ot so‘z turkumiga mansub so‘zlarda ko‘plik kategoriyasini ifoda etishdagi simmetrik va undan chetlash yoki mustasno holatlari asimmetriyaga misol bo‘la oladi. Masalan, otlarda ko‘plik - s (-es), -en orqali yasaliş simmetrik holat sifatida qaraladigan bo‘lsa, ot tarkibidagi unlilar yoki so‘zni boshqa bir shaklga o‘zgarishi (*a mouse-mice, a tooth-teeth*), simmetrik va asimmetrik shakllarni qorishuvi (*a leaf-leaves, a calve-calves*), yoki birlik va ko‘plik shakllarining bir xil ekanligini, ayrim otlarda bu kategoriya leksik sathdan yuqori sathlarda ifodalanishi (*a piece/pieces of information, advice*) va boshqalar asimmetriyaga misol bo‘la oladi. Yuqoridagilar asimmetriyaning umumiy holatini ifodalaydi. Ushbu masalaga aniqroq yondashuv ko‘rilayotgan masala yuzasidan konkret, to‘laqonli bilim va tasavvurlar beradi.

Bizning fikrimizcha, tildagi simmetriya qonuniyatlari ayrim aniq holatlarda asimmetriyaga sabab bo‘lishi mumkin. Bu holatga muloqot qiluvchi shaxslarning bilimi, salohiyat darajasi, ma’lum hayotiy, nutqiy vaziyatning mavjud emasligi sabab bo‘lishi mumkin. Bu masalan, quyidagi gaplar talqinida ko‘rinadi: *I need two hands* (Menga ikkita qo‘l kerak 1. (soat strelkalari ma’nosida); *Menga ikkita yordamchi kerak* 2. (sahna ustilari ma’nosida), yoki *We have two eyes there* (Bizning ikkita ko‘zimiz bor u yerda (1); *Bizning ikkita izquvarimiz bor u yerda* (2); *Bizning ikkita nazoratchimiz (poyloqchimiz) bor u yerda*).

Bu borada simmetriya darajalari haqida ham bilimlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan simmetriyaning to‘liq va (qisman to‘liq) va noto‘liq shakllarini farqlash maqsadga muvofiq bo‘lsa kerak. “Ko‘z” so‘zining asl va birlamchi ma’nosi ko‘rish organi, inson tana a’zosi sifatida tushuniladi va bu ma’no ingliz, o‘zbek, rus va boshqa tillar izohli lu.atlarida o‘z aksini topgan.

Simmetriya bizni o‘rab turgan tirik va notirik tabiat, inson tomonidan yaratilgan narsalar, turli bilm sohalar (biologiya, kimyo, matematika va tilda), badiiy adabiyot va shu kabilarda kuzatiladi. Bundan kelib chiqadiki, biz simmetriya dunyosida yashaymiz. O‘simliklar, gullar, xayvonlar, qushlar, qurt-qumusqalar va insonlar olamida simmetriya qonunlariga tobe ravishda hayot kechiradilar va rivojlanadilar.

Tasviriyroq bo‘lishi uchun asimmetriya hodisasining tilga hos hodisalar misolida yoritishga harakat qilamiz. Asimmetriya hodisasi to‘liq va noto‘liq bo‘lishi mumkin. Birinchi toifa asimmetrik xolatda bir so‘z turkumiga Masalan fe‘l so‘z turkumiga mansub fe‘llar va madal fe‘llar o‘rtasida farqlarda ko‘rinadi: Shunday xarakat xolarni bildiruvchi fe‘llar ob‘ektiv reallikdagi muvofiq xarakat va holatlarni ifodalasa, madal fe‘llar bunday xususiyatga ega emaslar. Ularning asosiy vazifasi o‘sha ish harakat va holatlarga nisbatan sub‘ektiv munosabatni bildirishdan iborat. Asimmetrik holat ingliz tilidagi fe‘llarning borliqdagi mavjud shu xarakat holat va ularga bo‘lgan sub‘ektiv munosabatlarni tilda ifoda etilishida ham kuzatiladi:

Ish harakat holatni ifodalovchi fe‘llar - shu harakat, holatga sub‘ektiv munosabatlarni anglatuvchi modal fe‘llat; *To see, to hear, to give, to kick, to touch – can see, could hear, must give, may kick, should listen.*

O‘zbek va rus tillarida modal fe‘llarning mavjud emasligi, ingliz va o‘zbek tillaridagi otlarda grammatik jins kategoriyasini mavjud emasligi, rus va nemis tillarida mavjudligi yoki o‘zbek tilida predmetlar ingliz va nemis tillarida esa ayrim so‘zlarning mavjud emasligi kabilar tillararo to‘liq asimmetriyaga misol bo‘la oladi.

Noto‘liq asimmetriya (yoki dissimmetriya) til yoki tillararo simmetriya holatini susaytirish (kamaytirish), ya‘ni til birliklarining ayrim elementlarini mavjud emasligini anglatadi. Masalan, ingliz va o‘zbek tillarida faqat birlikda yoki ingliz tilida faqat ko‘plikda qo‘llaniluvchi otlarning mavjudligi; *bolalik, mardlik, ko‘mir, havo, suv, advice, progress, information, sheep, air, salt, trousers, spectacles.* Davomli fe‘llarning beshta aniq nisbat formasida majxul nisbat formasi yo‘qligi (*will be writing, has been writing, had been writing, will have been writing, to be writing*).

O‘zbek tilida predmetlarning jamlanganligini, butunligini, umumiyligini anglatgan otlar (*bolalik, do‘stlik, bug‘doy, un yog‘*) birlik shaklida butun siratida qaraladigan ko‘p predmetni bildirganligi, ingliz va o‘zbek tillaridagi otlarda kelishiklar soni (2\6) va ularning ifoda vositalari o‘rtasidagi farqlar, ingliz, o‘zbek va boshqa tillarda bosh kelishikdagi otlar kelishik markerlariga ega emasligi, to‘liq simmetriyaga, o‘zbek tilida qaratqich kelishigining belgisiz (er davlati elida (maqol)), ingliz tilida kauzativlikni ifodalovchi birliklar o‘rtasidagi funktsional yoki stilistik farqlar kabilar noto‘liq asimmetriyaga misol bo‘la oladi.

Ingliz va o‘zbek tillarida atoqli ot (antonimlar, toponimlar, gidronim va boshqalar) yadroni tashkil etsalar, mavxum otlar (Love, happiness, friendship, sadness, sevgi, muxabbat, azob, baxt, do‘stlik, xafalik) periferiyani tashkil etadilar.

Xulosa qilib aytganda, til tirik organizmlar kabi doimiy o‘zgarishlar va rivojlanishda bo‘lgani bois, uning tarkibiy elementlari ham bu jarayonda ma‘lum o‘zgarishlarga uchraydi. Markaziy qismini tashkil qiluvchi elementlar periferiyaga yoki aksincha o‘tib turadilar. Tilda birday o‘zgarishlar har kuni emas, balki ma‘lum davr oralig‘ida sodir bo‘ladi va namoyon bo‘ladi. Shu bois bu xolatni u yoki bu til tarixiga nazar solish orqali kuzutish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М., 1958. – Т. I–II.
2. Гак В. Г. Асимметрия в языке / В. Г. Гак // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М., 1990. – С. 47.
3. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik Jizzax, “Sengzor”, 2006.
4. Sh.I.Shokirov “Turli tizimli tillarda “ko‘z” leksik-semantik maydoni va uni tashkil etuvchi til birliklari tipologiyasi” f.f.f dok. avtoreferat- T.2020.
5. Tursunov U, Muxtarov J, Raxmatullaev Sh, Hozirgi o‘zbek adabiy tili T., “O‘zbekiston”, 1992.
6. O‘zbek tilining izohli lug‘ati I-V tomlar T., “O‘zbekiston nashriyoti”, 2020.
7. Rahmatullaev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati T. “O‘qituvchi”, 1978.
8. Пономаренко И.А. Симметрия/ асимметрия в лингвистике текста М, diss/rsl 2006.
9. Webster’s third new international dictionary Konemann, 1993.
10. Butayev Sh. English – Uzbek Uzbek – English dictionary. T. “O‘qituvchi”, 2013.

REMI DOR TURKIY XALQLAR FOLKLORI TARJIMONI VA TADQIQOTCHISI

Nasriddinova Yorkinoy Abdumuxtarovna
Farg‘ona Davlat Universiteti, nemis va fransuz tillari
kafedrasi dotsenti (v.b.), PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada sharqshunos tadqiqotchi sifatida Markaziy Osiyo va qo‘shni Sharq xalqlari folklorini o‘rganar doktori Remi Dordirning olib borgan ishlari haqida gap boradi.

Kalit so‘zlar: ertak va afsonalari, qisqa hikoya, doston, folklor, hikoyalar

XXI asrda O‘zbek adabiyotini Frantsiyada targ‘ib qilishda eng sermahsul ijod qilgan olimlardan biri fransuz tarjimoni, Frantsiya hamda bir necha Markaziy Osiyo davlat institutlari fahriy doktori Remi Dordir. Sharqshunos tadqiqotchi sifatida Markaziy Osiyo va qo‘shni Sharq xalqlari folklorini o‘rganar ekan, uning jozibasidan, betakror ertak va dostonlaridan fransuz xalqini bahramand qilishdek katta ishga qo‘l urdi. «O‘rta Osiyo xalq ertak va afsonalari» hamda «Turkiya xalq ertak va afsonalari»[1] to‘plamlari misolida tarjimon qadimgi turkiy qavmlarda hayvonot olami etimologiyasi, joy nomlari tarixi haqidagi afsona va asotirlarni keltirgan.

Tarixda yo‘qolgan ushbu xalqlar asotir, afsona va ertaklar olamida yashab kelmoqdalar. Xattoki, to‘polonchi bolalarni tinchlantirish, qo‘rqitish vositasi ham ekanligini Remi Dor shunday ta’kidlab o‘tadi: «...(n’ai-je pas entendu autrefois dans le Badaxchan afghan une mère menacer son fils d’appeler Genris-Khan s’il ne se tenait pas tranquille : le Conquérant du monde finit en croque-mitaine, mais la peur, toujours est là)». Ya’ni, quloqsiz bolalarga Chingizxonning o‘g‘li Jo‘ji ismini aytib qo‘rqitishar, vaqt o‘tishi bilan esa ism turli sabablar bilan hozirda «Bo‘ji» shaklida qo‘llanilgan.

Remi Dor ertaklar ovozi ajoyibotlar va soddalik tashuvchilari bo‘lib, olamning, xalqlarning bolaligi haqida so‘zlashlarini va nihoyat, hech bir ertak, afsonalar dunyo xalqlari madaniyatiga, xalqlar esa bir-biriga begona emasligini eslatadi.

Dastlab, tarjimon, kichik hajmdagi ertak va afsonalar tarjimasidan boshlaydi. Sababi kitobni o‘qishga kirishgan kitobxon birdan katta syujetli asarni o‘qishga kirishca, tez zerikib qolishi mumkin yoki

umuman uni o‘qishga vaqt topolmasligi mumkin deb hisoblaydi. Bu haqida tarjimon shunday yozadi: « Men kitobchamni tuzishda pedagogik nuqtai nazardan empirik tarzda tuzdim. Hikoyalarim kutish zalida poezd, metro yoki sevgan insonini kutayotgan kishi, berilgan kreditni qaytarib olishga oshiqayotgan bank singari insonlarga mo‘ljallangan. Chunki hozirgi davrda xamma qayoqqadir shoshgan, bo‘sh vaqtlari esa juda kam. Mana shu oz vaqt ichida o‘quvchi bitta ertak o‘qib chiqishi mumkin bo‘ladi». Qolaversa, hozirgi davrda chet tillarni o‘qitishning kommunikativ usullarida, maktabdagi darslarda, sinfdan tashqari o‘qishlarda ham tarbiyaviy maqsadlarda foydalanib, o‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirishda foydalanish mumkin. O‘quvchilarda mavjud bo‘lgan g‘oyaviy bo‘shliqlar turli xil bo‘zg‘unchi g‘oyalar bilan emas, balki mana shu ertaklarda yashiringan millat, elatlar tarixini o‘rganish, ular orqali bolalarga ezgu fikr, ezgu amal mafkurasini singdirish kabi maqsadlar ko‘zda tutilgan. Kundalik turmush g‘alvalaridan charchagan, hayotning turli mashmashalaridan tushkunlikka tushib qolgan insonga ham ma‘naviy ko‘mak kerak bo‘ladi. Mana shu ma‘naviy ozuqani muallifimiz sehr va haqiqat qorishgan ertaklardan izlashni taklif etgan.

Fransuz tilida ertak so‘zi « conter » – « hikoya qilmoq » fe‘lidan olingan « conte » – « qisqa hikoya » ma‘nosini anglatadi. Yana shunga ahamiyat berish kerakki, ertaklarda sehr-jodu, g‘ayriinsoniy kuchlar uchraydi. Shu jihatni hisobga olib, tuvinlar «nol» – ahamiyatli hikoyalar, xakas ertaklari «narpaks» – sehrli hikoyalar kabi atamalarni qo‘llaydilar. Turkiy xalqlarda esa mazkur hikoyalar, lotincha aytganda *in «illo» tempore*” – qadimgi dunyo birikmasidan kelib chiqqan. Masalan qozoq tilida «ertegi», o‘zbek tilida «ertak» so‘zlari “ilgari zamon hikoyasi” ma‘nosini beradi. Markaziy Osiyoda esa bir vaqtning o‘zida tibetlar «lde’u» – ertak, mo‘g‘illar esa «uliger» – «enigme» atamalaridan foydalanadilar. Gretsiyada esa «enos» (ainos) – ertak, aniq (*récit clair*) hikoyalar atamasi «ainigmos» (enigmos) – muammo, mavhum hikoyalar ma‘nosi bilan bir qatorda uchraydi. Ertaklar etimologiyasi haqida yetarli ma‘lumot olish uchun Remi Dor Radlov, Koksvell, Boratov kabi etnograflarga murojaat qilganligini aytib o‘tgan. O‘zbek olimlaridan esa T.Mirzaev, B. Sarimsoqov, M. Afzalov, M. Jo‘raev, K. Umarov va boshqa folklorshunoslar ertak va afsonalarning etimologiyasi va tarixi haqida batafsil hamda mukammal asarlar yaratganlar.

O‘zbek xalq ertaklarining badiiy ijod namunasi sifatidagi janr xususiyatlaridan biri «Bir bor ekan, bir yo‘q ekan» boshlamasi va «murod-maqсадiga yetibdi» yakunlanmasi ertaklarning an‘anaviy belgisi hisoblanadi. Tarjimon o‘quvchining diqqatini mana shu narsaga tortadi: Turklarda «tekerleme» – takror, aylanma (roulement) deb atalgan qism ruslarda «priskazki» nomi bilan yuritiladi. Ular ikki vazifasini bajarib kelgan. Birinchisi tinglovchining diqqatini jalb etish bo‘lsa, ikkinchisi o‘tmish va hozirgi zamon oralig‘idagi mavhumlikni, tugunni echish bo‘lgan. Boshlanmalar har bir xalq ertaklarida uchraydi: fransuzlarda «jadis de jadis», «quand ce qui existe n’existe pas», «dans le temps d’avant», «dans le temps jadis», rus ertaklarida «давным-давно», «Kogda-to chto bylo ne bylo», “v proshlye vremena”, “v davníe vremena, kogda ...”, o‘zbek turkiy ertaklarda esa “qadim zamonlarda”, “bor ekanda, yo‘q ekan. Och ekanda to‘q ekan. Bo‘ri boko‘vul ekan, tulki yasovul ekan. Karg‘a qaqimchi ekan, chumchuq chaqimchi ekan...”, “o‘tgan zamonda”, “burungi zamonda” kabi formula-takrorlarni uchratamiz. Ular chindan ham nafaqat kishini o‘ziga jalb etadi, balki ertaklarga o‘ziga xos joziba, poetik ruh bag‘ishlaydi. Ba’zi ertaklarning nihoyasi esa oddiygina “mana”, “shu bilan ertagim tamom”, “omin” kabi qisqa jumlar bilan yakunlangan. Shuning uchun ular tadqiqotilarning e’tiboridan chetda qolgan. Ertakchilik an‘anasiga kelsak, u qadimda o‘troq xalqlarda keng rivojlangan. Sehrgar, turk maddohlari ko‘chama-ko‘cha izvoshlarda kezib yurganlar. Izvoshlar rang-barang, hayot manzalari tasviri tushirilgan rasmlar bilan bezatilgan. Mavzuni chuqurroq o‘rganishga qiziqqan o‘quvchilarga Remi Dor qator ilmiy adabiyotlar ro‘yhatini keltirgan.

Tarjima to‘plamiga kiritilgan ertaklarning birinchi bobini etiologik ertak va afsonalar tashkil qiladi. Mazkur ertaklarda qadimgi ko‘chmanchi xalqlar o‘troq hayot kechirgan qabilalar bilan, shaharlik omma esa cho‘l va dasht aholisi bilan qiyoslanadi. Qozog‘iston, Oltoy kabi Markaziy Osiyo tog‘ hamda adirlarida uy xayvonlarining paydo bo‘lishi (Origine des animaux) haqidagi yetti ertak qozoq va qirg‘iz xalq ertaklari asosida tarjima qilingan.

Hayvonlar haqidagi ertaklarning bir turida majoziy fikr yuritish usuli ustuvor ko‘rinadi. Bunday ertaklar farzandlarga pand-nasihat, tarbiya berish maqsadida yaratilgan. Har qanday vaziyatda ahil bo‘lish, do‘stlikni qadrlash kerakligi ertaklarning bosh g‘oyalari hisoblanadi.

Inson bir-biriga yaxshilik qilsa, albatta, o‘zining orzusiga yetadi, yomonlik qilsa albatta jazo topadi degan falsafa asosida to‘qima voqealar, qiziq-qiziq obrazlar o‘ylab topilgan. Hayvonlarning yaralishi haqidagi ertaklarda esa «har bir mavjudot o‘z qilmishiga yarasha yaratilgan», - degan falsafa yotadi. Masalan «Ko‘r sichqon va yovvoyi it» to‘g‘risidagi qozoq xalq ertagida insonlar o‘rtasidagi adovat, g‘araz, bir-biriga hurmatsizlik oqibati haqida fikr yuritilgan. Yoki insonlar bir-birlariga beg‘araz yaxshilik qilishsa, buning albatta mukofoti borligini «Ko‘rshapalak» to‘g‘risidagi qozoq xalq ertagida ko‘rishimiz mumkin.

O‘zbek, uyg‘ur, ozarbayjon, tatar xalqlarida joy, buyum va so‘zlarning etimologiyasiga (Origine des lieux, des choses et des mots) oid ertaklar olingan manbalar ro‘yhati kitobning 195-196 sahifalarida keltirilgan.

Afsonalar mazmunida eng qadimgi uydirma hodisalar, muayyan hudud nomini izohlovchi toponimik ma‘lumotlar sharhlanadi. «Kuygan yor», «Ellik paysa», «Tuya cho‘kdi», «Oshoba», «Qonqus» kabi namunalar ana shunday mavzularni o‘zida aks ettiradi. Remi Dor ham mana shunday afsonalardan «Taqvimning paydo bo‘lishi» (L’origine du calendrier), «Issiq-Ko‘l» (Le lac Isik-Köl), «Hazrati Nur» (Hazrati Nur), «Temur g‘ori» (La grotte de Tamerlan) kabi afsonalarni fransuz tiliga tarjima qilib, qadimgi turqiy xalqlarning afsonalarga yo‘g‘rilgan tarixi bilan tanishtiradi.

Kundalik hayotda uchraydigan voqea xodisalar asosida yaratilgan «Maishiy ertaklar»lar (Contes ordinaires) ikkinchi bobda berilgan. Ularda ham azarbayjon qirg‘iz, turk kabi xalqlarning urf-odatlarini, kundalik hayoti namunalar keltirilgan. «Bu yerda siz odamiy fazilatli hayvonlarni hamda xayvoniy qiyofadagi odamlarni uchratasiz. Afsuski, kundalik hayotimizda ularni har qadamda uchratamiz. Xolbuki, bu ularning yashash tarziga aylangan», – deb yozadi tarjimon. O‘troq shaharliklar hayoti uyg‘urlar orqali, ko‘chmanchilik esa qirg‘iz ertaklari orqali namoyon bo‘lgan. Mazkur bobni tarjimon kichik yoshdagi bolalarga tuzganligini ta’kidlab o‘tadi. Ko‘chada bir-biri bilan olishib, o‘ynab charchagan bola bir daqiqaga dam olganda mana shu ertaklar unga juda qo‘l keladi. Ular ertakning sodda va qisqa satrlarida muhrlangan. «Xo‘roz va podsho» (Le coq et le padichah), «Sulaymon alayhissalom va chumoli» (Salomon et la fourmi), «Sulaymon

alayhissalom va Boyqush» (Salomon et l’oiseau-mouche) kabi ertaklar shular jumlasidan.

Mashhur Afandi haqidagi latifalar uchinchi bo‘limni tashkil qilib, uch qismga bo‘linadi. O‘zbek, uyg‘ur va qirg‘iz xalqlarida Afandi qiyofasi keltirilgan. Qahramon ismi turli xalqlarda turli nomlar bilan mashhur bo‘lgan. Afandi nomi esa Turkiyada mashhur bo‘lib, odob-ahloqli, yuqori tabaqaga mansub, o‘qimishli kabi ma’nolarda qo‘llanilgan. Aslida esa «afandi» so‘zi yunoncha [authentikos] –yuqori so‘zining Turkiyada talaffuzi o‘zgarishidan kelib chiqqan. Turkiyada Nasriddin Ko‘sa, arab xalqlarida Xo‘ja Nasriddin, qirg‘iz ertaklarida Aldar Ko‘sa, o‘zbek latifalarida esa Nasriddin Afandi nomi bilan yuritiladi. Umuman olganda ismidan qat’iy nazar barcha xalqlar og‘zaki ijodida – Silenlik Flotdan tortib, Servanteslik Sancho Panchogacha – qahramon yumaloqqina, semizgina qiyofada, o‘z eshagiga mingan holda qayta-qayta namoyon bo‘ladi. U ba’zan ijobiy, ba’zan esa salbiy fazilatga ega. Asosiysi esa u epchil, har qanday vaziyatdan uddaburonlik bilan chiqib ketadi, doimo xozirjavob. Nasriddin Afandi haqida ko‘proq bilishni istagan kitobxonlarga muallif D.Veselskiyning «Xo‘ja Nasriddin haqida» manbasini tavsiya etadi. Bundan tashqari, Afandi haqidagi latifalarni jamlab, Olga Monina bilan hammualliflikda «Les aventures d’Apendi» tarjima kitobini yaratgan.

So‘nggi so‘z sifatida Remi Dor kitobning tuzishdan bo‘lgan maqsadi, uning bo‘limlari, ba’zi so‘zlarning etimologiyasiga to‘xtalib o‘tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dor Rémy. Contes et légendes de Turquie. Aux origines du Monde. – Paris, 2002. – 206 p.
2. Dor Rémy. Contes et légendes de Centre-Asie. Aux origines du Monde. – Paris: Editions Flies France, 2000. – P. 5.
3. Boratav P. N. Le tekerleme. -Paris, 2000.-220p.; Basset R., *Les formules dans les contes*, Revue des Traditions Populaires, XVII, 1902, XVIII, 1903; Degh L. (éd.), *Studies in East European folk narrative*, 1978; Calame-Griaule G., *Ethnologie et language*, Paris, 1965.
4. Vesselski V.A. Der Chodscha Nasreddin. – Weimar, 1911.

SINTAGMATIK MUNOSABATDAGI TAKRORIY NOMINATSIYALARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Iroda Anorboyeva

Andijon davlat chet tillari instituti

Roman - german va slavyan tillari fakulteti

Fransuz tili nazariyasi va amaliyoti

kafedrası katta o‘qituvchisi

iroda_an70@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada turli tizimdagi tillarda sintagmatik munosabatdagi takroriy nominatsiyalarning o‘ziga xos xususiyatlari xususida gap boradi.

Kalit so‘zlar: leksik birlik, sintaktik aloqa, sintagmatik munosabat, paradigmatic, semantik, takroriy nominatsiya

Matn tarkibidagi gaplar qurilishida leksik birliklar izchillikda tizimlashadi. Bunda leksemalar ma‘no va mazmun munosabatiga ko‘ra tanlab olinadi. Ushbu izchillikda tanlab olingan leksik elementlar nafaqat uning paradigmatic munosabatlari bilan, balki, shuningdek, uni qurshab turgan so‘zlar bilan sintaktik aloqasini ham aniqlaydi. Ba‘zan sintagmatik munosabatlar muayyan paradigmatic turkum ichidagi tanlovni aniqlab beradi. Bunda paradigmatic munosabatni o‘rganishda sintagmatik munosabatga ham ehtiyoj seziladi.

So‘z nutq jarayonida o‘zaro bog‘lanib, ketma-ketlikka asoslangan munosabatga kirishadi. Ketma-ketlik xususiyati ikki elementning bir vaqtda talaffuz qilinishiga imkon bermaydi. Bu elementlar nutq oqimida biri ikkinchisining orqasidan teriladi. Ana shunday cho‘ziqlikka ega bog‘lanish, F.de Sossyur fikriga ko‘ra, sintagma sanaladi. Sintagma doimo eng kamida ikkita ketma-ketlik birliklarining o‘zaro munosabatidan tashkil topadi. Sintagma a‘zolari o‘zidan oldin yo o‘zidan keyingi birliklarga yoki har ikkisiga ham zidlanishiga ko‘ra ma‘lum qiymatga ega bo‘ladi. Sintagma ikki va undan ortiq birliklarning erkin bog‘lanishi natijasida hosil bo‘lganligi uchun sintagmatik munosabatni ayrim mualliflar nutqqa xos deb ta’kidlaydilar. Lekin F.de Sossyur uning ham tilga, ham nutqqa dahldor ekanini ko‘rsatadi. Uning fikricha, sintagmaning tipik ko‘rinishi gap bo‘lsa ham, lekin bunday gap nutqqa xosligidan kelib chiqib, sintagma faqat nutqqa dahldor bo‘ladi,

degan xulosaga kelmaslik kerak. Nutqning xarakterli belgisi elementlarning erkin almashinishidir. Ana shu nuqtai nazardan yondashadigan bo‘lsak, sintagmaga dahldor bo‘lgan bir qator sintaktik qurilmalar barqarorlik xususiyatiga ega ekanini ko‘ramiz. Masalan, maqollar, frazeologizmlar va boshqalar. Bunday ifodalar nutq jarayonida hosil qilinmaydi, balki an‘anaga ko‘ra tayyor holda nutqqa olib kiriladi.

Bundan tashqari, ma‘lum qoidalar asosida qurilgan barcha sintagmalarni ham nutqqa emas, balki tilga kiritish lozim, deydi. Chunki bunday qurilmalarning tilda tayyor namunalari mavjud bo‘ladi. Shuningdek, muayyan shablonlar asosida shakllangan birikma va gaplar haqida ham shu fikrni aytish mumkin. Bunday shablonlar so‘zlovchi xotirasida oldindan mavjud bo‘ladi.

Matnda gaplarning to‘g‘ri qurilishi so‘zlar birikuvi qonuniga amal qilishni taqozo etadi. Semantik sintez tahlili so‘zlar birikuvi qonuniyatini o‘rganish masalasini semantik sathda ham o‘rganishni nazarda tutadi. Bu esa nominatsiyalarning gap tarkibidagi boshqa nominatsiyalarga bog‘liq ekanligi qonunlarini o‘rganishni talab qiladi.

Sintagmatik jihatdan bog‘liq nominatsiyalar zamirida so‘zlarning semantik jihatdan birikuvi qonuni yotadi.

So‘zlar semantik birikuvi asosiy qonuni: ikki so‘z to‘g‘ri birikma hosil qilishi uchun ushbu so‘zlarni farqlovchi xususiy semadan tashqari ular bitta umumiy semaga ega bo‘lishidan iborat. Bunday umumiy semani fransuz olimlari B.Pote va A. Greymas klassema deb nomlaydilar.

Klassemalar iterativ xarakter kasb etadi, ya‘ni muayyan xabarda bir necha bor kuzatiladi (kamida ikki marta), shu jihatiga ko‘ra yoyilib joylashgan nomlovchilar o‘rtasida aloqa ro‘yobga chiqadi.

"Klassemalar" gap semantik tomonining sintagmatik shakllanishida katta ahamiyat kasb etadi. Ular ikki xil vazifa bajaradilar - bog‘lovchi va tasniflovchi. Agar "klassemalar"da eng avvalo nutqdagi bog‘lovchi element nazarda tutilsa, u holda ularni anglab yetishda yuqorida qayd etib o‘tilgan jihatlar ancha tor hisoblanadi va semantik bog‘lanishning ko‘pgina hollarini izohlab bera olmaydi.

Real nutqda bog‘lovchi semantik komponent rolda yuqorida sanab o‘tilgan komponentlarga o‘xshagan kategorial komponent kelishi mumkin, bunda kamida ikki semantema uchun umumiy hisoblangan har qanday arxisema, har qanday komponent ham ishtirok etishi kuzatiladi.

Tashqi linvistik omillarga kelganda nominatsiyaga mansub sintagmatik qonuniyatlar ko‘pincha tasvirlanayotgan predmetlarning munosabatlari xarakteriga va xususiyatlariga bog‘liq.

Gap semantik strukturasini tasvirlanayotgan vaziyatda so‘zlovchi tomonidan ajratib olinadigan farqli jihatlariga monand tushuvchi semalar majmuasi tashkil etadi.

Gapning shakllanishiga umumiy-xususiy (bo‘lmoq), mansublik, yaxlitlik va qism, qamrab oluvchi va qamraluvchi (ega bo‘lmoq) iyerarxiyalari, ayniqsa, katta ta’sir ko‘rsatadi. Ob’yektlarning barqaror xususiyatlari zamonaviy mantiq fanida ishlab chiqilgan dispozitsional predikat [1.133-161] tushunchasi ostida mujassamlashadi va ushbu tushuncha ma’lum vaziyatlarda buyumlar ma’lum tarzda o‘zini namoyish etishga oldindan moslashganligini aks ettiradi, jumladan, "qatnov harakati" vaziyatida baliq suzadi, ilon o‘rmaydi, qush uchadi kabilar "joy egallamoq" vaziyatida – uy turadi, kitob turadi, portret turadi kabilarda turmoq fe’lining joylashuvni turlicha ishorasi namoyon bo‘ladi.

Tilning ma’no belgisi noaniqlikni farqlash va bartaraf etish uchun xizmat qilishi tufayli, u bir ma’no li vaziyat sharoitidagina o‘zining farqlovchi funksiyasi to‘laqligini saqlaydi [2. 55].

"Vertikal joylashuv" vaziyatining farqli belgisi axborotni to‘la uzatish uchun (sub’yekt boshqacha turishi ham mumkin edi) majburiy hisoblanadi. Monand sema rus tilidagi matnda fe’l orqali va fransuz tilida ravish vositasida ifodalangan.

Har qanday moslashuvda kuzatilgani kabi bu o‘rinda ham ifoda vositalari zichligi kuzatiladi va bu zichlik to‘siq barqarorligiga ta’sir o‘tkazadi. Semantik moslashuv yana bir muhim ko‘rinishga ega. Ikki holatning birida sema ma’no maqsadiga ko‘ra qo‘llanmaganligi.

Agar so‘z ma’no si uning tushuncha yadrosi bilan cheklanmasa, u holda funksional-stilistik bo‘yoqni ham so‘z semantik strukturasiga kiritish lozim bo‘ladi. So‘z ma’no sining mantiqiy asosi, ekspressiv va stilistik bo‘yoq sinonimlashuv sharoitida ifoda vositalari tanlovini aniqlaydigan uchta parametрни aks ettiradi [3.199]. Har qaysi parametrdagi sinonimlar semantemada qo‘shimcha konkretlashtiruvchi semaning borligi yoki yo‘qligi bilan farqlanadi. Qo‘shimcha komponentning kiritilishi semantik transformatsiyaga olib keladi,

ma‘no torayishi, so‘z konkretizatsiyasi, uning chetlatilishi esa so‘z ma‘no sining neytralizatsiyasiga olib keladi.

Agar qo‘shimcha komponent kontekst va semantik sintagmatika shartlariga zid bo‘lsa, ma‘no ko‘chishi sodir bo‘ladi. Gapda semaning takror qo‘llanishida xususiy semantik (ideografik), ekspressiv-emotsional yoki funksional-stilistik moslashuv kuzatiladi.

Takroriy nominatsiya ifoda mohiyatiga ko‘ra nutq variativligini yaratish uchun xizmat qiladi. V.G.Gak takroriy nominatsiya ifodasiga talluqli hisoblangan o‘xshashlik, kiritish, teng tobelashuv munosabatlarini farqlaydi. Lekin ushbu munosabatlar ko‘proq semantemagami yoki propozitsiyaga aloqadormi degan savol ochiq qoladi. Ifoda planida nominatorlarning identik, variativ, bir fokusli va ko‘p fokusli, distantli, yondosh, repriz va antitsipatsiya ko‘rinishlari farqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. E.K. Войшвилло. Понятие. М., 1967, стр. 133-161.
2. L. Pierto. Messages et Signaux. Ch. II. Paris, 1966.
3. Балли Ш. Французская стилистика. М., 1961, стр. 199-201.

**ÉTUDE LINGUOSTYLISTIQUE DE LA TRADUCTION
DES ADJECTIFS INTENSIFS EN FRANÇAIS**

Normatov Azamatbek Abduxalilovich

Andijon davlat chet tillari instituti doktoranti

Annotation: Translating intensive adjectives can be more complex than it first appears. It is important not to simply literally translate the adjective intensive without considering the context and connotation. The translation must allow the exact meaning of the original expression to be conveyed so that the message is correctly understood by the speakers of the target language.

Key words: adjectives, intensity, translating, context

Les adjectifs intensifs ont souvent des connotations différentes en français et en anglais, ce qui peut causer des problèmes de traduction. Par exemple, l'adjectif intensif "**awesome**" en anglais peut signifier "**impressionnant**" ou "**incroyable**", mais sa traduction littérale en

français ("*formidable*") peut avoir une connotation plus négative ("*difficile*" ou "*difficile à supporter*").

De même, l'adjectif intensif "*amazing*" en anglais peut signifier "*étonnant*" ou "*extraordinaire*", mais sa traduction littérale en français ("*étonnant*") peut sembler moins impressionnante.

Il est important de prendre en considération le contexte et la connotation dans lesquels les adjectifs intensifs sont utilisés, afin de trouver la traduction la plus appropriée en fonction du contexte spécifique. [1;34]

Par exemple, si quelqu'un décrit un événement comme "*amazing*" en anglais, il est important de comprendre si cette personne veut dire que l'événement était extraordinaire, étonnant ou les deux. Dans ce cas, la traduction en français la plus appropriée dépendra de la nuance exacte que la personne souhaite exprimer.

En résumé, la traduction d'adjectifs intensifs peut être plus complexe qu'il n'y paraît de prime abord. Il est important de ne pas simplement traduire littéralement l'adjectif intensif sans tenir compte du contexte et de la connotation. La traduction doit permettre de transmettre la signification exacte de l'expression originale pour que le message soit correctement compris par les locuteurs de la langue cible. Parfois, il peut même être nécessaire d'utiliser une construction différente ou une autre expression pour traduire la nuance exacte de l'adjectif intensif. C'est pourquoi il est essentiel que le traducteur comprenne la langue source et la langue cible, ainsi que les particularités culturelles liées à chacune d'entre elles. Il est également important de prendre en compte le registre de langue utilisé dans l'expression originale, car certains adjectifs intensifs sont plus formels ou informels que d'autres et peuvent nécessiter une traduction adaptée.[2;132]

Une autre difficulté liée à la traduction des adjectifs intensifs est que certains d'entre eux ont des sens multiples, ce qui peut créer des ambiguïtés lors de la traduction. Par exemple, le mot anglais "*awesome*" peut signifier "*impressionnant*" ou "*effrayant*" selon le contexte, et il est donc important de comprendre la signification contextuelle pour traduire avec précision. De même, le mot français "*faute*" peut signifier "*erreur*" ou "*infraction*" selon le contexte, donc le contexte est important pour traduire de manière précise. Il est donc crucial de comprendre le

contexte dans lequel un mot est utilisé afin de produire une traduction précise et adaptée.

Les méthodes modernes de traduction des adjectifs reposent souvent sur l'utilisation de la technologie et de l'intelligence artificielle pour faciliter le processus de traduction. Voici quelques exemples de méthodes modernes:

1. La traduction automatique neuronale (TAN): Cette méthode utilise des réseaux de neurones artificiels pour traduire des phrases entières, plutôt que de simplement traduire mots par mots. Elle est particulièrement utile pour les adjectifs (et d'autres parties du discours) qui ont des significations multiples et qui peuvent être difficiles à traduire de manière précise.

2. L'alignement de phrases parallèles : Cette méthode consiste à comparer des phrases similaires dans deux langues différentes afin d'aligner les mots et les expressions correspondants. Elle peut être utilisée pour traduire des adjectifs en contexte, en comparant des phrases qui contiennent l'adjectif dans les deux langues et en utilisant le contexte pour déterminer la signification appropriée.

3. Les dictionnaires en ligne : Des dictionnaires en ligne gratuits, tels que WordReference ou Linguee, peuvent fournir des traductions précises des adjectifs, en particulier lorsqu'ils sont utilisés dans des phrases courantes ou des expressions idiomatiques.

4. La reconnaissance optique de caractères (OCR) : Cette méthode est utilisée pour traduire des adjectifs à partir de textes imprimés ou manuscrits en utilisant des logiciels OCR qui reconnaissent les caractères et les convertissent en texte électronique. Ces logiciels peuvent également être utilisés pour traduire des textes imprimés à partir de photographies, de captures d'écran ou de vidéos.

5. Les applications de traduction : Les applications de traduction telles que Google Translate, DeepL ou Reverso peuvent être utilisées pour traduire des adjectifs en temps réel à partir de textes écrits ou de discours.

Les travaux essentiels sur la traduction des adjectifs intensifs en français ont principalement porté sur l'analyse de la signification et des nuances des adjectifs en question, ainsi que sur la recherche de stratégies de traduction appropriées.

Un exemple notable de ces travaux est l'étude menée par Mona Baker dans son livre *"In Other Words: A Coursebook on Translation"*. Dans ce livre, Baker examine les différentes façons dont les adjectifs intensifs peuvent être traduits en français, en fonction du contexte, du registre de langue et de la signification initiale. Elle propose également des stratégies pour éviter les pièges courants tels que la sur-traduction et la sous-traduction, qui peuvent altérer le sens et la nuance du texte original. Baker décompose les adjectifs intensifs en deux catégories : les adjectifs renforçateurs, tels que *"très"*, *"vraiment"* et *"extrêmement"*, qui augmentent simplement l'intensité de l'adjectif, et les adjectifs modificateurs, tels que *"absolument"* et *"complètement"*, qui modifient la signification de l'adjectif.[4;45]

En effet, la traduction littérale des adjectifs intensifs peut souvent mener à une sur-traduction ou une sous-traduction, ce qui peut altérer la signification et la nuance du texte original. Par exemple, si l'on traduit *"really good"* par *"vraiment bon"*, on peut perdre le sens d'approbation ou de satisfaction que l'adjectif *"really"* apporte. De même, si l'on traduit *"completely different"* par *"complètement différent"*, on peut perdre l'idée de rupture ou de distinction qui est véhiculée par l'adjectif *"completely"*.

En conclusion, la traduction des adjectifs intensifs en français peut être un véritable casse-tête pour les traducteurs. En effet, certains adjectifs tels que *"very"* ou *"really"* peuvent avoir des nuances différentes selon le contexte dans lequel ils sont utilisés. De plus, ces adjectifs peuvent également varier en fonction du registre de langue utilisé. Il est donc important pour les traducteurs de prendre en compte ces nuances et de choisir la traduction la plus appropriée afin de conserver la signification initiale du texte original.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Guidère M. Introduction à la traductologie. Penser à la traduction: hier, aujourd'hui, demain. 3ème édition. – Louvain-la-Neuve: Editions de Boeck Supérieur, 2016. – 182 p.
2. Гак В.Г., Григорьев Б.Б. Теория и практика перевода. Французский язык. М.: Интердиалект+, 2000. – 455 с.
3. Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. – Тошкент: Фан, 2005. – 352 бет.
4. Mona Baker, *"In Other Words: A Coursebook on Translation"*. Routledge; 2nd edition (March 11, 2011) 352 pages, ISBN-10 : 0415467543 ISBN-13 : 978-0415467544

5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. М.:Высшая школа, 1983. – 303 с.

O‘ZARO MULOQOTDA AYOLLARNING O‘ZIGA XOS FUNKTSIYALARIDAGI MANSUBLIK

F.f.f.d., (PhD) Yu.A.Mirzaaxmedova

Annotatsiya: Ushbu maqolada stilistik neologizmlarni ya‘ni rang semantikasi rang maydonidan uzoqda bo‘lgan sifat bilan tavsiflanishi hususida gap boradi.

Kalit so‘zlar: rang semantikasi, stilistik neologizm, leksema, kontekst, bo‘yoqdor so‘zlar

Keyingi yillarda antropotsentrik tamoyillar asosida sotsiolingvistika, kognitiv tilshunoslik, prgmalingvistika, lingvokulturologiya kabi bir qator fan sohalari rivojlandi. Xususan, lisoniy shaxsning ijtimoiylashuvi, nutqiy vaziyatning diskursga ta’siri nuqtai nazaridan “идентичность” (“mansublik”) tushunchasi shakllandi. Jahon va rus tilshunosligida ushbu tushuncha doirasidagi masalalar mansublik fenomeni nazariy asoslari [1], milliy-etnik mansublik [2], kasbiy mansublik [3], shaxsiy mansublik [4], mansublik inqirozi [5] kabi turli aspektlarda o‘rganilmoqda.

O‘zbek tilida sharqona odob-axloq, mentalitet talablariga ko‘ra suhbatni boshlash, davom ettirish, tugatish, so‘rash, so‘z berish kabi harakatlar erkak kishi tomonidan amalga oshiriladi. Ayol kishi esa ko‘proq tinglaydi, odob bilan kutib turadi, izn so‘rab gap boshlaydi, yoshi kichik bo‘lsa ham yigit yoki erkak kishining muloqotni boshlash yo tugatishiga imkon beradi. Bu borada tahlil natijalari fransuz yoki rus tilidan farq qilishi tabiiy.

Aloqa jarayonida ayollar tomonidan alohida guruh sifatida ishlatiladigan til vositalari orasida so‘roqlar alohida ajralib turadi. Savollar so‘zlovchiga va suhbatdoshga qaratilishi mumkin. So‘zlovchiga yo‘naltirilgan savollar ma’lumot olish uchun ishlatiladi; savollar boshqalarga qaratilgan bo‘lsa - mavzuni rivojlantirish, suhbatga yangi ishtirokchilarni jalb qilish, ya‘ni aloqani o‘rnatish funktsiyasini bajaradi. O‘zaro muloqotda ayollar ko‘pincha boshqalarga qaratilgan so‘roqlarni ko‘p ishlatadilar. Ular quyidagi funktsiyalarni bajaradi:

- *Suhbatni davom ettirish.* Bunday holda, suhbat mavzusida suhbatdoshni qo‘llab-quvvatlash uchun, suhbat ishtirokchilarini suhbatga jalb qilish uchun ishlatiladi. To‘liq so‘roq gaplardan tashqari, bunday gap vazifasini bajaruvchi *chindanmi, qanday o‘ylaysiz* (*vraiment, comment penses-vous*) ashayotgan odamni to‘g‘ri tushunayotganlarini bilish uchun ham savollar berishadi.

- *Suhbatga tayyorgarlik.* So‘roqlar, shuningdek, hikoyaning boshlanishi bo‘lishi mumkin. SHunday qilib, savol bilan siz suhbatning yangi mavzusini ko‘tarishingiz yoki suhbatdoshni biron bir narsa haqida gapirishga undashingiz mumkin. *Nima desam ekan..., bilasizmi...(Que puis-je dire....., sais-tu...)*

- *Mavzu taklifi.* Ko‘pincha so‘roqlar suhbatning boshlanishidir, lekin ko‘pincha ular suhbatning qolgan ishtirokchilarini suhbatga taklif qilib, yangi mavzuni o‘ylab topadilar. Bundan tashqari, savollar ko‘prik kabi bir nechta mavzularni bir-biriga ulashlari mumkin. *Aytaymi, eshitdilaringizmi... (Dirai-je, as-vous entendu)*

- *Mavzuning rivojlanishi.* Suhbatni davom ettirish va uni ushlab turish uchun ishtirokchilar muhokama paytida savollar berishlari mumkin. Bunday savollarning faqat shakli so‘roq – aslida ular yangi g‘oya bo‘lishi mumkin, muloqotning boshqa ishtirokchisining fikrini bildirishi mumkin. *To‘g‘rimi, nimasini aytasiz...(Est-ce vrai, que dites – vous....)*

- *Himoyalovchi til vositalari .* So‘roqlar, shuningdek, himoyalovchi til vositalari vazifasini bajarib, so‘zlarni yumshatishi mumkin. So‘roq to‘siqlari suhbatdoshning his-tuyg‘ularini buzmaslik uchun emas, balki suhbatdoshning his-tuyg‘ularini yashirishga xizmat qiladi. Shuningdek, agar muhokamada qatnashayotganlardan biri boshqasining fikriga qo‘shilmasa, shaxsni himoyalovchi til vositalaridan foydalanish mumkin. Bunday holda, u o‘z noroziligini so‘roq qilingan to‘siq shaklida ifodalashi mumkin. *Yo‘g‘e, Nahotki, Shundaymi? (Enorme, pourquoi pas, comme c,a)*

- *Ritorik so‘roqlar.* Ritorik so‘roqlar ko‘pincha javobsiz qoladi yoki suhbatdoshlar ritorik savol kontekstida aytilgan fikrga *ha men bilaman, bu to‘g‘ri* kabi qisqa bayon bilan rozi bo‘lishadi. *Kim biladi bunday bo‘lishini? Bilsam, aytarmidim?(Qui sait que c,a arrivera? Si j’avais su, je ne te l’aurais pas dit?)*

• *Baholovchi rolikdan qochish.* Bir-birlari orasidagi masofani qisqartirish uchun ayollar ko‘pincha ma’lum bir masalada vakolatlarini yashirishni afzal ko‘rishadi. Biz yuqorida aytib o‘tgan kirish so‘zlariga qo‘shimcha ravishda, bu yerda savollar ham qo‘llaniladi. O‘zlarining funktsiyalarida bunday savollar shaxsni himoyalovchi til vositalariga juda yaqin. *Men qaerdan bilaman? Eshitganimni aytdim. (Je sais d’ou? J’ai dit que j’ai entendu.)*

Takroriy elementlar bitta so‘z yoki sintaktik qurilma, semantik elementlar yoki hatto suhbat mavzusi bo‘lishi mumkin. Yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, takrorlar matnni uyg‘un holga keltirib, birgalikdagi modelni saqlashga yordam beradi. Takrorlar nafaqat bitta so‘zlovchining nutqida, balki bir nechta so‘zlovchilarning hikoyasida va suhbatida ham sodir bo‘lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, nutqda ijtimoiy xoslanishlarning turli ko‘rinishlari hamroh yuzaga chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimasov V. Gender falsafasi: nega biz har xilmiz? - Falsafa va huquq, 2008, №4 - 50-51- b.
2. Антинескул О.А. Гендер как параметр текстообразования. – дисс. к.ф.н. – Пермь, 2001.
3. Бабаева Е.В. Нормы и их отражение в языке // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград: Перемена, 2001. – С.17–24.
4. Gender acoclari: nazariya va amaliyot. – Toshkent: 2003. – 480 b.
5. Gender mynocabatlari nazariyasi va amaliyotga kirish. – Toshkent: 2007. – 137 b.
6. Кирилина А.В. Развитие гендерных исследований в лингвистике. // Филологические науки, 1998. №2. – С. 51-58.

LUG‘AT VA LUG‘AT TURLARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR

Matkarimova Ashurxon Ismoilivna
ADChTI dotsenti

Annotatsiya: Hozirgi kunda leksikografiyaning rivojlanib borayotgan sohasi o‘quv lug‘atchiligi hisoblanadi. O‘quv lug‘atlarining boshqa lug‘atlardan farqi shundaki, ushbu lug‘atlar bevosita o‘quv jarayonlari uchun ishlab chiqariladi. O‘quv lug‘ati o‘quvchilarni fanni yaxshi tushunishlari va yuqori darajada o‘zlashtirishlari uchun yordam beradi.

Tayanch so‘zlar: leksikografiya, lug‘at, qomusiy lug‘at, umumiy va maxsus lug‘atlar, lingvistik lug‘at, o‘quv lug‘atlari

Leksikografiya (qadimgi yunoncha: λεξικόν [leksika] va γράφω [grafiya] - yozu) — lug‘atlar tuzish, amaliy lug‘atchilik demakdir. Amaliy lug‘atchilik lug‘atlar tuzish barobarida bir qator ijtimoiy muhim vazifalarni bajaradi: o‘z va o‘zga tillarni o‘rganish; ona tilini tavsiflash va me‘yorlashtirish (izohli, imlo va boshqa turdagi lugatlar yordamida); tillararo aloqa-munosabatni ta‘minlash (ikki va ko‘p tilli lug‘atlar, so‘zlashgichlar); muayyan til leksikasini ilmiy o‘rganish (etimologik, tarixiy lug‘atlar) va boshqa leksikografik lug‘at tuzish ishi sifatida turli xalqlarda yozuv taraqqiyotining ilk bosqichlarida u yoki bu tushunarsiz (eskirgan, dialektal, maxsus yoki chet tilga mansub) so‘zning qanday ma‘no anglatishini bilish ehtiyoji natijasida paydo bo‘lgan. Dastlabki tuzilgan lug‘atlar umumlashgan, universal xususiyatga ega bo‘lgan (lug‘atlarning turli shakllari, ko‘rinishlari keyingi davrlarda yuzaga kelgan).

Lug‘at — muayyan tilda, uning hududiy yoki ijtimoiy lahjasida mavjud bo‘lgan, u yoki bu yozuvchi asarlarida uchraydigan so‘zlar yig‘indisi. Lug‘atlar asosan ikki turga bo‘linadi: lingvistik va qomusiy.

Qomusiy lug‘at - bunday lug‘atlarning sohasi narsalar, tarixiy narsalar, jug‘rofiy nomlar haqida ma‘lumot berishdir. Qomusiy lug‘atlarning ham ikki turi mavjud:

a) Umumiy lug‘atlar; “O‘zbekiston Respublikasi qomusi”, “O‘zbekiston Sovet Ensiklopediyasi” kabi.

b) Maxsus lug‘atlar; “Tibbiyot qomusi”, “Til qomusi”, “Farg‘ona shevalarining kasb-hunar leksikasi” kabilardir.

Lingvistik lug‘at - til birligi hisoblangan so‘zning ma‘nolarini, turli lisoniy xususiyatlarini ochib beradi. Lingvistik lug‘atlar lug‘aviy birliklarining necha tillardan olinishiga ko‘ra ikki turga bo‘linadi: bir tilli (o‘z til) va ikki tilli (tarjima) lug‘atlari.

V.V.Morkovkin umumiy lug‘atlarni ikki turga ajratgan¹. Bular antroposentrik va lingvosentrik lug‘at turlari hisoblanadi. Antroposentrik lug‘atlarda asosiy urg‘u inson ongida tilni yoritish, undan to‘g‘ri va samarali foydalana olishga yordam berishdir. Lingvosentrik lug‘atlarda til asosiy markazda bo‘lib, asosiy vazifasi ushbu tildagi faktlarni yoritish hisoblanadi. Hozirda o‘quv lug‘atlari antroposentrik xususiyatga ega bo‘lgan lug‘atlar tipiga kiritilmoqda.

O‘quv lug‘atlari ta‘lim sohasi uchun mo‘ljallangan bo‘lib, bu turdagi lug‘atlar o‘quvchilarga nafaqat so‘z boyligini kuchaytirish, nutqiy yoki yozma savodxonligini oshirish, balki ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini o‘stirish va dunyoqarashini kengaytirish uchun ham xizmat qiladi.²

Maktab lug‘ati hajm va mazmuni maktab talablariga moslashtirilgan lug‘at³.

O‘zbek o‘quv lug‘atchiligi. Bugungi kunda maktab o‘quvchilari uchun “Ona tili” darsligiga yordamchi manba sifatida yaratilib, “Yangi asr avlodi” nashriyotida chop etilgan “O‘zbek tilining ma‘nodosh so‘zlar o‘quv izohli lug‘ati”, “O‘zbek tilining zid ma‘noli so‘zlar o‘quv izohli lug‘ati”, “O‘zbek tilining so‘zlar darajalanishi o‘quv lug‘ati”, “O‘zbek tilining so‘z tarkibi o‘quv lug‘ati”, “O‘zbek tilining so‘z yasalishi o‘quv lug‘ati”, “O‘zbek tilining o‘zlashma so‘zlar o‘quv izohli lug‘ati”, “O‘zbek tilining so‘zlar birikuvchanligi o‘quv lug‘ati”, “O‘zbek tilining eskirgan so‘zlar o‘quv izohli lug‘ati”, “O‘zbek tili iboralarining o‘quv izohli lug‘ati”, “O‘zbek tilining o‘quv etimologik lug‘ati”, “O‘zbek tilining o‘quv toponimik lug‘ati”, “O‘zbek tilining talaffuzdosh so‘zlar o‘quv izohli lug‘ati” kabi o‘quv lug‘atlari mavjud⁴.

¹ Морковкин В.В. Антропоцентрический versus лингвоцентрический подход к лексикографированию // Национальная специфика языка и ее отражение в нормативном словаре. – М., 1998. С. 132-133.

² Xusanova D.B. O‘quv lug‘atlari tushunchasining tasnifiy belgilari.

³ Хожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. –Тошкент: Фан, 2002.

⁴ Mengliyev B., Xoliyorov O. O‘zbek tilidan universal qo‘llanma.

Hozirgi kunda o‘quvchi yoshlarda lug‘at boyligini oshirish maqsadida har bir fanlarda alohida lug‘atlar bilan ishlash uchun bo‘limlar, o‘quv mashg‘ulotlari, darslar ajaratilgan. Bu dars mashg‘ulotlarida O‘quvchilar yangi so‘zlarga bog‘liq bo‘lgan turli xildagi krossvordlar, mashqlar va boshqotirmalarni ishlaydi va o‘zlarining lug‘at boyligini oshiradi. Lug‘atlar o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, darslarni yaxshi o‘zlashtirishlari va soddaroq tushunishlari uchun zamin yaratadi.

Leksikografiya sohasida ish olib borgan olimlarga B.S.Jamilova, F.S.Safarovlarni misol qilishimiz mumkin. Ularning **“Ona tili va bolalar adabiyoti fanidan ilmiy termin va tushunchalar”** o‘quv lug‘ati boshlang‘ich ta’lim sohasida juda katta foyda bermoqda.

Shuningdek, hozirgi kunda barcha ta’lim muassasalarida lug‘aviy boylikni oshirish dolzarb mavzu bo‘lib kelmoqda. Aynan shu maqsadda leksikografiya sohasida juda ko‘plab islohatlar olib borilmoqda. Ulardan eng asosiysi barcha turdagi lug‘atlarning elektron shaklini yaratishdir.

Lekin hozirgi leksikografiya sohasi ham muammolardan holi emas. Misol uchun milliy so‘zlarning chet eldan kirib kelgan so‘zlar tufayli muomaladan chiqishi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkunki, barcha milliy so‘zlar jamlangan o‘quv lug‘atlarni ishlab chiqishni jadallashtirish va ko‘paytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xusanova D.B. O‘quv lug‘atlari tushunchasining tasnifiy belgilari. TerDU magistranti//<http://artjdpuz.fil.view>
2. Internet ma’lumotlaridan foydalanildi.

TOPISHMOQLAR G‘OYASI

**Kabulova Umida Sayidmaxamadovna,
f.f.n., dotsent, ADCHTI**

Annotatsiya: Topishmoqlar semantik tuzilishining shakllanishida asos bo‘luvchi boshlang‘ich yadro ma‘nodir. Albatta, bu “semantik yadro” gap mazmunini to‘lalgicha qamrab olmaydi, balki gap mazmunining muayyan bir jihatini tashkil etadi. Shunday bo‘lsa-da, gapning shakliy va mazmuniy qurilishlari o‘rtasidagi munosabatni belgilashda ayni shu “semantik yadro” ahamiyatlidir.

Kalit so‘zlar: metafora, bo‘yoqdorlik, poetik ko‘chim, figural ma‘no, tagma‘no, metaforik matn, ko‘chim turi

Siqiq, ravon va aniq badiiy ifodani shakllantirish, so‘zning hissiy ko‘lami - ohangdoshlik, bo‘yoqdorlik, ta’sirchanlikni ta’minlashda metafora muhim o‘rin tutadi. Metafora narsa va hodisalar, predmetlarning u yoki bu belgisi o‘xshashligiga asoslangan poetik ko‘chim bo‘lib, an’anaviy topishmoqlarning mohiyatini belgilaydi [1]. Bunday matnlarning yuzaga kelishi va tabiati haqida A.I.Yefimov shunday deydi: “Odatda badiiy asarda obrazli figural ma’noda qo‘llangan so‘z unga tobe bo‘lgan, mazmunan unga bog‘langan va u singari ko‘chma – metaforik ma’noda qatnashuvchi butun bir so‘z zanjirini ham o‘ziga tortib turadi. Tushunish uchun o‘ziga xos tagma‘no zarur bo‘lgan yaxlit metaforik matn vujudga keladi ...” [2].

Topishmoqlar – xalq og‘zaki ijodining namunasi sifatida o‘zining ixchamligi va barqaror shaklga egaligi, yashirin ma’nosining o‘ziga xosligi hamda obrazlarining metafora asosida qurilishi bilan ajralib turadi.

Taniqli tilshunos A.N.Jurinskiy topishmoqlarda metafora har doim ham ma’noni osonlikcha ochib bermasligini, muayyan bir tajribani talab qilishini ta’kidlaydi: obyekt belgilarining boshqa obyektlarga o‘tishi, o‘sha belgilarga ega bo‘lishligini isbotlaydi[3].

Arastu (Aristotel) shunday deb yozgan edi: “Agar kimki butun nutqni bunday (metaforaday) qila olsa, unda <...> topishmoq <...> hosil bo‘ladi.

Shu jihatdan, topishmoqning g‘oyasi – haqiqatan ham mavjud bo‘lgan narsa haqida gapirish va bu bilan birga, tamomila mumkin bo‘lmagan narsani birlashtirishdir. Bunga (ko‘p qo‘llanadigan) so‘zlar vositasida erishib bo‘lmasa, metaforalar orqali erishish mumkin”. Demak, topishmoqlar metaforik matnni hosil qiladi. Metaforik matn uzoq yillardan buyon tadqiqotchilar diqqatini tortib keladi.

Metafora adabiy istiloh sifatida ko‘chim turi bo‘lib, bir predmet yoki hodisa va ko‘rinishga xos xususiyatning boshqasiga ko‘chishidir. O‘xshatishda o‘zaro qiyos etilayotgan har ikki komponent ishtirok etadi. Metafora o‘xshatishdan “kabi, singari, misli, bamisoli” so‘zlarining tushib qolishi bilan farqlanadi. Metaforani bunday tushunish, dastlab, arab olimi Ibn Haldun risolalarida qayd qilingan. Keyinroq Umar Roduyoniy, Rashididdin Vatvot, Qays Roziy, Shayx ibn Xudoydod Taroziy asarlarida she’riy san’at turi sifatida ko‘rsatiladi.

Arastu davridan boshlab sharq mumtoz adabiyotshunosligida, asosan, bir xil, ya’ni ko‘chim turi sifatida tushunilgan hodisa XX asrning 20-yillaridan boshlab «ijodkor erki va ozodligi, uning intensiv kengayishi bilan dunyoni metaforik qabul qilish vositasi” (O. Mandelshtam) sifatida qabul qilinadigan bo‘ldi.

Topishmoqlar ikkilamchi nominatsiya sifatida oldin nomlangan narsa-hodisalar, belgi-xususiyatlar va harakat-hoлатlarni qayta nomlaydi. U, dastavval, metafora tarzida, qolaversa, jonli nutqning turli xil ko‘rinishlari sifatida qo‘llanadi. Metafora – yashirin qiyoslashga imkon beradi, o‘zidan nihoyatda olisda bo‘lgan narsa, hodisa, harakatni solishtiradi. Ma’lumotlarga ko‘ra, rus xalqining o‘zi topishmoqlarni juda o‘rinli ta’rifladi: “*O‘zi yuzsiz niqobda*”. Demak, topilgan javobdagi narsa “yuz” – “niqob” ostiga yashirinadi. Masalan: *Qorong‘u zindonda qizlar ipsiz, ignasiz bo‘z to‘qishyapti.* – Arilar, ari uyasi, asalari mumi. Bunda, *arilar* → *qizlarga*, *ari uyasi* → *qorong‘u zindonga*, *asalari mumi* → *bo‘zga* o‘xshatilgan; *Besh kampir, Besh kampirning orqasida besh muz yopishib turibdi.* – *Qo‘l, barmoqlar, tirnoqlar* (o‘zb.t., 50 - bet). Bu yerda *qo‘l barmoqlari* → *besh kampirga*, *tirnoqlar* → *muzga* solishtirilgan. Topishmoqlarning bunday turlari – keng yoyilgan metafora sanaladi.

Xalq tilining o‘ziga xos xususiyatlarini yoritishda folklor asarlari katta ahamiyatga ega. Folklor asarlari orasida topishmoqlar tuzilishining soddaligi, mantiqiy chuqurligi, ma’no sig‘imining murakkabligi bilan

ajralib turadi. Til va tafakkur uzviyligi, ayniqsa, topishmoqlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Bilish jarayonimizda borliqdagi narsa va hodisalarning muhim belgilarining ajratilishi va topilishi lozim bo‘lgan narsa va hodisalarning ana shu muhim belgilar ostiga yashirinishi topishmoqlar mazmuniy mundarijasining kengayishiga, shakl va mazmun nomuvofiqligining kuchayishiga, topuvchining fikrlash qobiliyatining o‘shishiga olib keladi.

Mutaxassislarning belgilashicha, “*topishmoq*” atamasi “*top*” asos fe’liga — *ish* fe’li harakat nomini qo‘shish orqali yasalgan va unga — *moq* shaklini qo‘shish bilan janr atamasi yuzaga kelgan. Topishmoq bu moddiy olamdagi narsalarning rang-barangligi va poetik go‘zalligini ko‘z o‘ngimizda ochib berish maqsadida yaratilgan biron-bir narsaning mazmundor poetik tasviri, topilishi lozim bo‘lgan narsa-hodisaning boshqacha ifodasidir.

Xalq topishmoqlaridagi barcha umumiylik ularning ixcham va narsaning nomini to‘g‘ridan-to‘g‘ri aytmay, javob talab qilishligidadir. Bu jihatiz topishmoqlar topishmoq bo‘la olmaydi, balki ular oddiy fakt materialiga aylanib qoladi. Agar shunday hodisa yuz bersa, topishmoq maqolga aylanadi. Masalan: *Birovni suydirar, birovni kuydirar.*– Til. (Topishmoq); *Suydirgan ham til, kuydirgan ham til.* (Maqol); *Tepsa-tebranmas, chopsa-chopilmas.* – Soya. (Topishmoq); *Dangasani tepsang tebranmas.* (Maqol).

Keyingi yillarda xalq og‘zaki ijodi namunalari tadqiqida borgan sari grammatikaning ayrim hodisalarini emas, balki semantik-grammatik kategoriyalarning shakllanishi haqidagi umumlashgan ko‘rinishlarni o‘rganish ham nazarda tutilmoqda[4]. Taniqli folklorshunos V.I.Chicherov topishmoqlarning qadimiyligini o‘rganishda jamiyatdagi hayot sharoitidan, insonning ijtimoiy foydali mehnati faoliyatidan kelib chiqib belgilaydi[3]. XIX asrning 30-yillarida I.P.Saxarov o‘z to‘plamiga Tula va Moskva shaharlaridan yozib olingan yuzdan ortiq topishmoqlarni kiritdi[2].

Adabiyotlar:

1. Аникин В. П. Русские народные пословицы. Поговорки, загадки и детский фольклор. – М.,1957. – Стр. 18.
2. Русское народное поэтическое творчество. Под редакции проф. Кравцова М. – М.,«Просвещение», 1971. – Стр. 91.

3. Серебренников Б.А. О материалистическом подходе к явлениям языка. – М., 1983.
4. Сирожиiddинов Р. Грамматик топишмоқлар. – Тошкент: Ўқитувчи,. 1995.
5. Сусов И. П. Семантическая структура предложения. – Тула, 1973.
6. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullaev SH. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – T., O‘zbekiston, 1992. 399-bet.
7. Hakimov M. O‘zbek tilida matnning pragmatik tahlili. DDA. – T., 2001.
8. Husainova Z. O‘zbek topishmoqlari. – T., 1966 . 365-bet.
9. Husainova Z. Topishmoqda epitet // O‘zbek tili va adabiyoti. – №1, 1988.
10. Chicherov V. I. Russkoe narodnoe tvorchestvo. – M., 1959.
11. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. – T.: “O‘qituvchi”, 1990. 100-bet.

ANTROPOTSENTRIK PARADIGMA VA UNING XUSUSIYATLARI

Xamraqulova Farida Mamasolievna,

Andijon davlat chet tillari instituti,

Fransuz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu tezisdagi antropotsentrik paradigmaning xususiyatlari, kognitiv tilshunoslik va lingvokulturologiyaning asosiy holatlari haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *kognitiv tilshunoslik, antropotsentrik paradigm, kontsept lingvokulturologiya*

Zamonaviy tilshunoslikning antropotsentrik paradigmasida qator yo‘nalishlar taraqqiy etmoqda, ulardan kognitiv tilshunoslik va lingvokulturologiya bugungi kunda eng dolzarb yo‘nalishlar hisoblanadi. Kognitiv tilshunoslik tilni transformatsiyalanishida va kodlashtirilishida kognitiv mexanizm sifatida uni o‘rganadi. Bu tilshunoslikning maqsadi qabul qilish jarayonini qay tarzda paydo bo‘lishi, kategoriyalanishi, tasniflanishi va dunyoni o‘z nuqtai nazaridan tushunishni o‘z ichiga oladi.

“Kognitiv fan” termini o‘z ichiga jarayonlarni birgalikda o‘rganish, ularni qabul qilib qayta ishlash, saqlash va foydalanish, bilimlar strukturasini tashkil qilib jamlash, qolaversa, ushbu strukturalarni inson miya faoliyatida shakllantirish uchun birlashgan ma’lum ilmiy qarashlar

majmuini tashkil qiladi. Kognitiv fan matematika, mantiq, falsafa, antropologiya va tilshunoslik bilan uzviy bog‘liqdir. Shunga ko‘ra antropotsentrik paradigmaning yuqorida sanab o‘tilgan ikki yo‘nalishlariga “til va inson” diadasi xosdir. Qolaversa, “kontsept” va “dunyo tasviri” atamaları tilshunoslikning ushbu yo‘nalishlarida alohida tushuncha va ahamiyatga ega. Kognitiv tilshunoslikda kontsept orqali xotiraning operativ tarkibiy birligi, mental leksikon, kontseptual sistemalar va miya tili, inson tushunchasida aks etgan dunyoning barcha tasviri tushuniladi. Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazarida kontseptlar ongda mujassamlashgan, hamda inson fikrlashi jarayonida ongda hosil bo‘ladigan murakkab birliklardir. Boshqacha qilib aytganda, kontseptlar inson bilimini saqlovchi birliklar sifatida aks etadi. Kognitiv tilshunoslikda kontseptlar dunyo haqidagi ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan kontseptual sistemalarning til ifodasi orqali namoyon bo‘ladigan birliklardir. Shu tariqa kognitiv tilshunoslikda “til va inson” diadasi “til-inson-ong” triadasiga o‘zgaradi. Misol tariqasida kognitiv nuqtai nazardan “sevgi” kontsepti qisqacha tahlil qilinadigan bo‘lsa, yuqorida keltirilgan izohlarga asosan kognitiv tilshunoslikda u asosan freymlarga bo‘linib o‘rganilishi mumkin. Masalan, sevgini ijobiy va salbiy tuyg‘u sifatida ikkiga bo‘lib izohlash mumkin: Bu orqali inson ongida bu tuyg‘u turlicha talqin qilinishi va u til orqali turli leksik birliklar bilan ifodalanishi mumkin. Lingvokulturologiyada ham kognitiv tilshunoslikdagi kabi kontseptual tadqiqotlar muhim o‘rin egallaydi. Kognitiv tilshunoslikning tadqiqot predmeti bo‘lmish kognitiv kontseptdan farqli o‘laroq lingvokulturologiyaning tadqiqot predmeti bu madaniy kontseptdir. Lingvokulturologiyada kontsept “madaniy-ongli-lisoniy” ifoda tarzida anglashiladi. Madaniy kontsept ko‘p qirrali mental ifoda hisoblanadi.

Kognitiv tilshunoslik bilan bog‘liq bo‘lgan tadqiqotlarda dunyoning lisoniy tasviri bilan dunyoning kontseptual tasvirini farqlash muhim hisoblanadi. Dunyoning kontseptual tasviri dunyoning lisoniy tasviriga nisbatan kengroq va boyroq kontseptlar majmuiga egadir. Lingvokulturologiyada tilda murakkab qadriyatlarni o‘rganish bilan birga dunyoning madaniy tasvirini ko‘rib chiqish talab qilinadi.

Lingvokulturologiya dunyoning umumiy tasviridagi qolipida dunyoning madaniy tasvirini til nuqtai nazaridan ajratishni ko‘rsatadi. Shuni alohida ta’kidlab o‘tish kerakki, kognitiv tilshunoslik va

lingvokulturologiya asosida ham qator yo‘nalishlar rivoj topmoqda. Masalan, o‘tgan asrning oxirgi o‘n yilligida kognitiv tilshunoslik va politologiyaning asosida siyosiy murakkab muloqot birliklar mujassamlashgan diskursni o‘rganadigan siyosiy tilshunoslik yo‘nalishi vujudga keldi. Shu vaqtning o‘zida lingvokulturologiyada ham falsafiy nom bilan qadriyatlarni o‘rganuvchi aksiologik tilshunoslik yangi yo‘nalishi ravnaq topdi. Amaliy mashg‘ulotlarda talabalar zamonaviy lingvistika fani bo‘yicha ma‘ruzada olgan bilim va ko‘nikmalarini ushbu fandagi turli tamoyillarni amaliy masalalar, amaliy mashqlar, taqdimotlar, guruh muzokaralari, juft bo‘lib ishlash orqali yanada boyitadilar. Shuningdek, darslik va o‘quv qo‘llanmalar asosida talabalar bilimlarini mustahkamlashga erishish, tarqatma materiallardan foydalanish, ilmiy maqolalar va tezislarni chop etish orqali talabalar bilimini oshirish, mavzular bo‘yicha taqdimotlar, bahs-munozaralar, guruh muzokaralar o‘tkazish va boshqalar tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boldo‘rev N. N. Kognitivnaya semantika. – Tambov: Izd-vo TGU im. G. R. Derjavina, 2001.
2. Grays G.P. Logika i rechevoe obhenie G`G` Novoe v zarubejnoy lingvistike. Vo`p. 16. Lingvisticheskaya pragmatika. –M.: Progress, 1985.
3. Deyk T. A. van. Yazo`k. Poznanie. Kommunikatsiya. Per. s angl.G`Pod red. V.I. Gerasimova. – M.: Progress, 1989.
4. Demyankov, V.Z. Kognitivnaya lingvistika kak raznovidnost interpretiruyuhego podxoda. www.infolex.ru
5. Karasik V. Yazo`kovoy krug: lichnost, kontsepto`, diskurs. –M.: Gnozis, 2004 Kubryakova E.S. Tipo` yazo`kovo`x znacheniy. Semantika proizvodnogo slova. M., Nauka, 1981

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ВОПРОСИТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Хасанбоева Нафиса Олимжоновна
Андижанский государственный институт иностранных
языков, преподаватель кафедры теории и практики
французского языка

Gmail: hasanboyeva79@inbox.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается общая характеристика вопросительных предложений как средств обращения. При этом грамматически обсуждается и порядок слов в вопросительных предложениях.

Ключевые слова: *Общий вопрос, двусоставны, сравнительный анализ, интонационная, интерпретация, транспозиция, инверсия, незаконченная интонация*

Вопросительными предложениями обычно называют предложения «имеющие своей целью побудить собеседника высказать мысль, интересующую говорящего» [3.316].

Вопросительные предложения с личным глаголом во французском языке всегда двусоставны, т.е. как правило, включают подлежащее и сказуемое.

Подлежащее является необходимой характеристикой всех глагольных предложений во французском языке, поэтому позиция подлежащего – это важнейший структурный фактор вопросительного предложения.

Одной из задач, относящихся к общей проблеме изучения коммуникативных типов и видов высказывания в их звуковой субстанции и функции, является исследование интонационной структуры вопросительного предложения.

Исследуемому типу предложений уделял большое внимание Э.А. Качан. Материалом исследования его работ являются вопросительные высказывания, наиболее характерные для современного разговорного французского языка.

В современном французском языке используются такие лексико-грамматические средства выражения вопросительности: как вопросительные слова, вопросительные обороты и инверсия.

Одной из тенденций современной французской речи, по мнению автора, является употребление вопроса без инверсии.

В своей работе Качан Э.А [2] анализирует вопросительные фразы прямым порядком слов, в которых просодическая структура вопроса выступает как единственная или основная фраза выражения различных вариантов этого типа высказываний. В исследование включены также просодические структуры вопросов и вопросительными словами, которые являются не только формальными показателями, но и носителями необходимой семантической информации в составе вопросительного высказывания.

Таким образом, изучаются следующие виды вопроса с прямым порядком слов:

- I. Общий вопрос,
- II. Частный с вопросительным словом,
- III. Частный без вопросительного слова,
- IV. Коммуникативно-функциональные транспозиции вопросительных фраз.

В основе обычного разделения вопроса на общее и частное лежат структурно-грамматические различия вопросительных предложений. Конструктивные же признаки соответствующих речевых единиц (вопросительных высказываний, фраз), т.е. их коммуникативное содержание и просодическая форма выражения рассматриваются как дополнительные.

В последнее время наметился определенный интерес к изучению экспрессивной и эмоциональной стороны разговорной речи на различных уровнях: на уровне грамматики, лексики и фонетики.

Уже в классических работах по фонетике французского языка рассматривалась не только интонация коммуникативных типов, но и модификация интонационной структуры под влиянием семантических и экспрессивных наслоений.

В настоящее время исследования в данном направлении продолжаются и углубляются.

Первые результаты, полученные на основе экспериментального анализа, указывают на многообразие

изменений интонационных параметров под влиянием эмоциональной окраски.

В диссертации Д.Л.Ленца [1] экспериментально исследуются супraseгментные и сегментные характеристики вопросительного предложения в эмоционально окрашенной речи. Автор считает, что эмоциональные значения предложения, как один из компонентов плана содержания, отражаются на организации его плана выражения, включая интонационную структуру. Предложение получает эмоциональную окраску не только через лексическое наполнение, но и через модификацию мелодического контура. Тем самым эмоциональность рассматривается в качестве одного из релевантных признаков предложений разных коммуникативных типов.

В процессе функционирования вопросительное предложение взаимодействует с восклицательным и повествовательным, и порой не обнаруживает четко выраженных структурно-грамматических отличий от последних. Как отмечает Н.И.Жинкин, «сравнительный анализ вопросительной речи и других её видов позволяет вскрыть механизм перехода одного вида речи в другой». Наличие промежуточных коммуникативных типов, появляющихся в результате взаимодействия эмоционального и интеллектуального значений, не снимает проблемы языкового статуса последнего. Следует учитывать возможную общность синтаксического построения разных коммуникативных типов, их формально-семантические взаимодействия, их всевозможные преобразования друг в друга.

В понимании языкового статуса коммуникативного типа вопросительного предложения Д. Л. Ленца следует в общетеоретическом плане за Г.В.Колшанским, который отмечает, что «по своей структуре вопрос обычно является субъективно-предикативным грамматическим образованием».

Среди последних разработок следует отметить работу Н.Василишиной и Э.Н.Леонова [4], в которой рассматриваются некоторые проблемы, возникающие в процессе реферирования при интерпретации смысла вопросительных предложений. Авторы рассматривают вопросительные предложения, ответы на которые даются самим автором вопроса, то есть анализу подвергается и

семантика ответа. В результате наблюдений авторы пришли к выводу, что смысл вопроса в монологическом дискурсе в большинстве случаев может быть адекватно интерпретирован только при обращении к содержанию авторского ответа, поскольку большинство вопросительных местоимений и наречий являются многозначными и многофункциональными.

Литературы:

1. Д.Л. Ленца. «Супрасегментные и сегментные характеристики вопросительного предложения в эмоционально окрашенной речи». Автореф.канд.дисс. М., 1971 г.
2. Качан Э.А. «Интонация видов вопроса с прямым порядком в современном французском языке». Автореферат канд. дисс., Минск, 1973г.
3. Современный русский язык, 1971, 316.
4. Т.Н.Василишина, Э.Н.Леонов «Учебное реферирование: интерпретация смысла вопросительных предложений» /Преподавание языка и литературы. – Ташкент, 2004, №1. – С.17-23.

**FRANSUZ VA O‘ZBEK TILLARIDA “YOSH”
SEMANTIKALI MEZURATIV FRAZELOGIZMLARNING
MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI**

Axrorova Ruzixon Usmonovna
f.f.f.d., (PhD), dotsent FarDU
+998905827409

axrorova.prof@gmail.com

Jo‘rayeva Moxinur Najmiddin qizi
1-kurs, 22.120 guruh talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqola fransuz va o‘zbek tillarida yosh semantikali mezurativ frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash va qiyoslanayotgan tillarda ularning o‘xshash hamda farqli jihatlarini tadqiq etishga bag‘ishlangan.*

Kalit so‘zlar: *fransuz, o‘zbek, yosh semantikali, mezurativ, frazeologik birliklar, milliy-madaniy xususiyatlar, aniqlash, qiyoslanayotgan tillar, jihatlar, tadqiq etish, tilshunoslik, fan, rivojlanish bosqichi, yoshlik, bolalik davri, o‘rta yosh, keksalik davri*

Fransuz va o‘zbek tillarida yosh semantikali mezurativ frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash va qiyoslanayotgan

tillarda ularning o‘xshash hamda farqli jihatlarini tadqiq etish tilshunoslik fanining hozirgi rivojlanish bosqichida juda muhim va dolzarbdir. “Yosh”ga oid semantikali iboralarni tahlil qilish jarayonida o‘z navbatida yoshlik, ya’ni bolalik davri, o‘rta yosh va keksalik davrlarini bildiradigan bir qancha mezurativ iboralarning mavjudligi kuzatildi.

Fransuz tilida *âge* so‘zi o‘zbek tilida yosh, davr ma’nolarini anglatib, bu frazeologik birliklarning badiiy matnda qo‘llanilishi ko‘rib chiqildi.

Fransuz tilida qo‘llaniladigan *à l’âge du biberon* o‘zbek tilida chaqaloqlik davri, go‘daklik chog‘lari; *mois de nourrice* (petite enfance) – bolaning emadigan davri; (*être*) *à la bavette* mezurativ FB beshikda yotgan chog‘larni bildiradi; *en bas âge* - uch-to‘rt yosh oralig‘idagi bolalikni anglatuvchi iboralardan biri hisoblanadi.

Masalan: Melchior faisait un enfant à sa femme chaque année, sans s’inquiéter de ce qui en arriverait plus tard. Deux étaient morts en bas âge. (R.Rolland, “L’Aube”).

L’âge bête (la partie de l’enfance ou de l’adolescence qu’il plaît aux adultes de nommer ainsi) - asli tarjimada *bête* anqov, ahmoq, tentak so‘zlariga to‘g‘ri keladi, lekin *l’âge bête* FBda tarjima bir oz o‘zgarib, bolaning sho‘x davri, o‘ynoqi davriga to‘g‘ri kelib, bolaning bolalikdan balog‘at yoshiga o‘tish davrini anglatadi;

l’âge de raison (sept ans; *l’âge* auquel on considère que l’enfant a l’essentiel de la raison). Bu FB aynan yetti yoshga to‘lgan bolaga nisbatan ishlatilishi haqiqatki, chunki *raison* - aql, fahm, idrok, zehn ma’nolarini anglatib, *l’âge de raison* FBi o‘zbek tilida esini tanigan, aqli to‘lgan, tushunadigan vaqtdagi davrga to‘g‘ri keladi va buni misollarda ko‘ramiz. M.: ... mon grand frère l’abbé dit qu’avant toute chose on devait m’envoyer à la confesse, puisque j’avais l’âge de raison. (A.Daudet, “Le Petit Chose”).

L’âge d’un téton (quinze ans) - o‘zbek tilida balog‘at yoshiga yetgan davrni bildiradi.

Shuningdek, yoshlik davrini eslatuvchi fransuz tilidagi mezurativ iboralardan biri *à la fleur de l’âge* (au moment le plus beau de la vie) eng gullagan yoshlik chog‘i, hayotning go‘zal onlarini bildirib, aynan bir ma’no va tarjimini beradi;

jeune bois (jeunesse), jeune loup (homme jeune et ambitieux), deuxième âge (jeunesse), de la dernière couvée (jeune, inexpérimenté) . Bu kabi iboralar insonning eng kuchga to‘lgan yoshi, jo‘shqin davrini anglatadi.

Dans la force de l'âge (au moment où un homme est le plus fort (maturité) iborasi ayol kishining onalik davri eng kuchli, shijoatli davri bo‘lishini anglatadi; être poivre et sel (être jeune et vieux, ni jeune ni vieux) iborasining tarjimasi mosh - guruch, moshkichiri iborasiga to‘g‘ri kelib, yosh ham emas, qari ham emas, ya’ni o‘rta yoshdagi insonga nisbatan ishlatiladi.

Bundan tashqari, yana bir nechta qarilik bilan bog‘lik iboralarni ko‘rishimiz mumkin, ulardan: vieux comme Hérode (*très vieux, très ancien*), vieux comme les chemins (*très vieux*), vieux comme Mathusalem (*ancien, très vieux*), vieux comme Mathieu-salé (*très vieux*), vieux comme mes robes (*très vieux, hors d'usage*), vieux comme un pot à plume (*très vieux*) – bu iboralarning barchasi qari, keksa, sharti ketib parti qolgan, qari kishi, juda qari ma’nolarini anglatadi.

Yana fransuz tilida keksalik, qarilik ni anglatuvchi bir nechta iboralardan: *être sur le bord de la fosse (vieux, caduc)*; *bon à rôtir (ne pas être) (très vieux)*; *abattu de vieillesse* va b.) .

Bundan tashqari, butun bir hayotni bildirib keluvchi iboralardan biri “*du berceau à la tombe*” (*au cercueil*) ya’ni, o‘zbek tilida ham aynan xuddi shu ma’noni anglatuvchi “*bashikdan qabrgacha*” iborasiga mos tushadi; *d’âge en âge (de siècle en siècle, dans tout le cours de l’histoire)* - *yoshdan-yoshga, ya’ni avloddan-avlodga, asrdan-asrga* ma’nolarini anglatadi.

Inson bolaligini eslab, mening davrimda, ya’ni yoshligimda, yoshlik chog‘larimda iboralarini ko‘p ishlatadi, bu fransuz tilida de mon temps (quand j’étais jeune) iborasi bilan bir xil moslikka egaligini ko‘rishimiz mumkin.

Fransuz tilida *de notre temps (au temps où nous vivons)*; *notre âge* mezurativ frazeologik birligi o‘zbek tilida *bizning zamon (davr, mavsum)*, rus tilida *наше время, современность* bo‘lib qo‘llaniladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, fransuz va o‘zbek tilida ishlatiladigan yosh mezurativ leksik va frazeologik birliklari misollar orqali ko‘rib chiqilganda shunga amin bo‘lindiki, bu ikki tilda aynan bir ma’no va tarjimaga ega bo‘lgan leksik va frazeologik birliklar ko‘proq

uchratildi. Yosh so‘ziga oid mezurativ leksik va frazeologik birliklarda yoshlik davri yoki o‘rta yosh davriga qaraganda aksariyat qarilik ka tegishli bo‘lgan iboralar kuzatildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akhrorova Ruzikhon Usmonovna. LEXICAL-SEMANTIC EXPRESSION OF EARLY YOUTH/JEUNESSE IN FRENCH. International scientific and practical in "MODERN PHILOLOGICAL PARADIGMS: INTERACTION OF TRADITIONS AND INNOVATIONS II". 2022/4/5. – P.166-168.
2. Akhrorova Ruzikhon Usmonovna. Naming of the “age” concept. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL. 2022/10/20. –P. 178-182.
3. Akhrorova Ruzikhon Usmonovna. Essay writing terms. Texas Journal of Multidisciplinary Studies. 2022/12/22. –P. 107-109.
4. Словарь разговорной лексики французского языка (на материале современной художественной литературы и прессы). 2-е изд., стер. – М.: Русский язык, 1988. – С. 354. (СРЛФЯ).
5. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati.– T.: 1992. – B. 89, 296.
6. Fransuzcha-o‘zbekcha lug‘at. Bayram Balchi, – T.: IFEAC, 2008. – B. 91, 112.
7. Гак. В.Г. Новый большой французско-русский фразеологический словарь. – М.: Русский язык. 2005. – С.187.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПОЛИТИКО- ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ФОРМУЛИРОВОК В ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКАХ

***Йигиталиев Шухратжон Махамаднабиевич,
начальник Управления стратегического анализа и
прогнозирования Сводно-аналитического департамента
Министерства иностранных дел Республики Узбекистан
+998 97 197-03-05,***

shuhratuzemb@gmail.com

***Юнусов Хайдарали Муратович,
кандидат юридических наук (Phd),
Старший научный сотрудник
Института государства и права
Академия наук Республики Узбекистан
e-mail: yunusovkm@gmail.com
Тел.: (+998 99) 0052517***

Аннотация: В данной статье рассматривается семантические нюансы в действительности имеют большое значение для точного перевода и целостного понимания точки зрения автора по предмету выступления.

Ключевые слова: недоразумения, недопонимание, игра слов, малый и средний бизнес, экономическое благо

Политико-дипломатические публикации и выступления нередко характеризуются применением в них смысловых аналогий и аллегорий с определенным подтекстом и непростыми семантическими нюансами. Правильный перевод таких текстов и высказываний с одного языка на другой требует от переводчика владения широким диапазоном специальных знаний, в том числе хорошую осведомленность о ситуации в международной политике и необходимую компетенцию в области политологии. Например, зачастую прямой смысл высказываний официальных, высокопоставленных лиц заглаживается посредством применяемых завуалированных формулировок. В таких случаях даже небольшие, казалось бы, семантические нюансы в действительности имеют большое значение для точного перевода и целостного понимания точки зрения автора по предмету выступления.

Именно такие ситуации рассматриваются в настоящей статье, которая подготовлена как практический учебно-методический материал по переводу отдельных дипломатических выражений современности для студентов соответствующих вузов и начинающих переводчиков.

В статье приведены примеры переводов с французского и английского на русский язык. Тем не менее, эти же примеры легко можно модифицировать, чтобы смоделировать подобные упражнения в рамках изучения других иностранных языков.

I. Использование метода «игра слов» для скрытия от широкой публики (из соображений дипломатической предусмотрительности) особых политико-дипломатических смыслов, нацеленных на ограниченный круг адресатов.

В таких случаях, смысловые нюансы, выраженные в одном слове предложения, могут иметь ключевое значение для правильного понимания общего смыслового содержания всего сказанного.

Пример №1. В одном из политико-дипломатических мероприятий речь шла о проблеме взаимодействия между крупными объединениями, такими как ООН, ШОС, Организация тюркских государств (ОТГ), БРИКС [1] и другие. В ходе дискуссий один из делегатов оборонил фразу о том, что в отдельных случаях при взаимодействии с такими государствами, как Бразилия, Россия, Индия и Китай, ОТГ предпочла бы сотрудничество конкуренции. Затем он на английском языке произнес предложение, которое можно было воспроизвести письменно следующим образом: «...otherwise, on the field, where competition occurs, the Turkic States could fall on a solid brick wall» [2]. Переводчик перевел эти слова так: *«в противном случае, на том поле, где произойдет конкуренция, тюркские государства могут наткнуться на прочную кирпичную стену»*. После этого некоторые его собеседники растерялись в догадках – что может означать «кирпичная стена», хотя понимали, что имеется ввиду символичное значение какого-либо фактора, препятствующего продвижению ОТГ по пути соперничества. А более осведомленные участники мероприятия уже поняли, что речь идет не о «кирпичах» (прямой перевод слова «bricks»), а собственно о БРИКС (BRICS) и других подобных

структурах, объединяющих интересы России, Китая, Индии и ЮАР. То есть данное высказывание дипломата правильнее было бы перевести на русский язык следующим образом: *«в противном случае, на том поле, где произойдет конкуренция, перед ОТГ может быть вставлен прочный заслон в лице БРИКС и других подобных объединений»*. Дипломат обыграл созвучие слов *«les briques»* («кирпичи») с аббревиатурой «BRICS».

Пример №2. На заседании Совета Европы обсуждается ситуация в области демократизации в одном из государств ОТГ. Один из присутствующих высказал свое мнение и, говоря о ситуации в данной стране, сказал: *«ce n'est pas encore «La Fin de l'Histoire»* и, бросив взгляд в сторону своих европейских коллег, улыбнулся. Слова дипломата переводчик перевел практически буквально, как услышал: *«это еще не конец истории»*. То есть эту оценку можно было интерпретировать так: *«Ситуация еще не так плоха, чтобы ее назвать концом истории»* (в смысле – данное государство не намеревается останавливаться на достигнутом на пути демократизации, все еще впереди)».

Однако, на самом деле иностранный дипломат, применив метод «игра слов», использовал аллгорию между ситуацией в данной стране и теорией американского ученого – публициста Фрэнсиса Фукуямы о «Конце истории» (слово «Конец» с большой буквы - *«La Fin de l'Histoire»*). Это придавало его высказываниям двоякий смысл.

«Конец истории и последний человек» [3] – одно из популярных произведений Ф. Фукуямы, в которой выдвигается теория о том, что с распадом СССР и коммунистической системы в Европе западная модель демократии и идеи либерализма стали универсальными ценностями. Данная гипотеза в свое время вошла в публицистический оборот и выражение «Конец истории» в какой-либо стране означала «победу демократии и либерализма над коммунистической системой» в отдельно взятом государстве.

Таким образом, слова дипломата можно было интерпретировать так как будто он говорил, что в той стране, о которой шла речь, *«еще не наступил период Конца истории»* – то есть *«либерализм еще не одержал окончательную победу над коммунистической системой, процессы демократизации не*

приобрели необратимый характер». Такой смысл был оправдан для западной аудитории, поэтому европейский дипломат и смотрел на своих коллег с улыбкой [4].

Тем самым, дипломат искусно удовлетворил интересы всех сторон: свое получили его европейские коллеги, требующие жесткой оценки ситуации в данной стране ОТГ; делегация из ОТГ также удовлетворена, так как получила соответствующую ее интересам оценку, смысл которой гласит: «ситуация не настолько плоха, чтобы ее назвать концом истории». В итоге, данному дипломату пожали руки делегации обеих сторон.

Правда, тут сыграли свою роль и особенности устного перевода. В письменном тексте, увидев, что «Конец истории» пишется с большой буквой, можно догадаться, о чем идет речь, но в устной речи сложно отличить это от слов «конец истории» (с маленькими буквами).

II. Терминологические нюансы.

Пример № 1. На практике встречаются примеры, когда буквальный перевод, казалось бы, синонимичных терминов значительно меняет смысл оригинала. К примеру, иногда переводчики, мало осведомленные о европейских политических институтах, путают термины «Совет Европы» (фр. *Le Conseil de l'Europe*) [5] и «Европейский совет» (фр. *Le Conseil européen*) [6], предполагая, что речь идет об одной и той же организации. На самом деле, эти два института представляют собой две разные структуры.

Пример № 2. Необходимо также отличать друг от друга двух «европейских суда». Один из них, – это Суд Европейского Союза [7], который функционирует в рамках Европейского союза. Второй – это Европейский суд по правам человека [8], который создан при Совете Европы.

Пример № 3. Когда речь идет о европейской интеграции, некоторые политики слову «Европа» (анг. *Europe*) придают значение термина «Европейский Союз» (анг. *The European Union*), так как они видят ЕС как всю Европу. Осторожный подход требуется при переводе таких формулировок на русский язык.

Для нас *Европа* – это, прежде всего, географическое понятие, охватывающее территории около 50 стран, расположенных в

европейской части Евразии, а *Европейский союз* – это, объединение 28 стран Европы. Поэтому не всегда можно слово «Европа» перевести как «Европейский союз» или наоборот. В качестве более конкретного примера можно привести следующую таблицу точных и неточных опций перевода с французского языка.

Текст оригинала	Точный перевод	Неточный перевод
«A Paris on fait valoir que c'est là le prix à payer pour rendre l'Europe plus efficace».	«В Париже дают понять, что такова цена, которую предстоит заплатить за эффективность учреждений ЕС».	«В Париже дают понять, что такова цена, которую предстоит заплатить за эффективность Европы».

Пример № 4. В Заключительном Отчете Всемирной комиссии по плотинам (World Commission on Dams), опубликованном в 2000 году, говорится, что строительство крупных плотин достигло своего апогея в 1970-е годы в Северной Америке и Европе [9]. При этом не уточняется, в каких именно странах Северной Америки и Европы строили крупные дамбы.

Человеку, не владеющему сведениями в этой сфере, может показаться, что это сообщение Всемирной комиссии по плотинам касается только стран Запада – Америки и Европы, но специалисты понимают, что в данной информации слово «Европа» применяется в широком смысле, то есть семантически охватывает территории республик бывшего СССР, в том числе и стран Центральной Азии. Именно, в нашем регионе строились крупнейшие плотины 1970-ых годов – для «Токтогульской» ГЭС в Кыргызстане и для ГЭС «Нурек» в Таджикистане.

Как показывают вышеприведенные примеры, значение слова «Европа» меняется в зависимости от контекстов и видения людей, использующих этот топоним в том смысле, в каком они его понимают. Переводчики должны быть хорошо подготовлены, чтобы точно различать каждый смысл подобных терминов, по-разному применяемых в разных контекстах.

Пример № 5. Особенности перевода терминологических слов нередко связана с тем, что иногда одни и те же термины имеют разные толкования в разных языках. Возьмем как пример термина «малый и средний бизнес». Начинающим переводчикам нужно

обратить внимание на то, что в документальном оформлении переговоров, касающихся деятельности малых и средних предприятий, необходимо учитывать различия в смысле данного термина в законодательстве разных стран. Так, согласно закону РФ «О развитии малого и среднего предпринимательства» (2007г.), число постоянных работников в средних предприятиях не должно превышать 250 человек, в малых предприятиях – 100 человек. По стандартам же ЕС, в средних предприятиях должны работать до 250 чел., а в малых – до 50 человек. В США еще другие параметры, в Китае – другие. В отдельных государствах существует понятие микропредприятий или индивидуальных предприятий, в которых работает один или два человека. В законодательстве Республики Узбекистан применяется термин *«малый бизнес и частное предпринимательство»*. С учетом этого, термин *«малый и средний бизнес»* следует использовать с осторожностью, уточняя в каждом случае, о каких стандартах идет речь.

Пример № 6. В 2001 году был принят «Закон о межгосударственном использовании водных объектов, водных ресурсов и водохозяйственных сооружений Кыргызской Республики». Из многих законов Кыргызстана, именно этот стал особым в глазах дипломатов стран Центральной Азии в связи с формулировкой в статье 5 о приверженности «принципу платности водопользования» в межгосударственных отношениях.

Авторы этого закона брали правовые обоснования своих норм, прежде всего, из «Итогового заявления международной конференции по водным ресурсам и окружающей среде» (Дублин, 1992 г.), гласящего: «Вода во всех конкурирующих видах ее использования обладает экономической ценностью и должна быть признана в качестве «экономического товара» [10].

Здесь можно подискутировать, поскольку английское словосочетание “economic good” допустимо перевести на русский язык и как «экономический товар», и как «экономическое благо», что придает определению несколько иной смысл. Но, не вдаваясь в последствия таких лингвистических тонкостей, отметим, что все последующие после Дублина акты международного «мягкого» права содержат куда более осторожные формулировки [11], делающие акцент на формулировку “economic good” =

«экономическое благо», а не «экономический товар», поскольку в противном случае некоторые страны могут попытаться «продавать» текущую в реках воды как товар.

В заключении хотелось бы отметить, что качество переводов политико-дипломатических формулировок определенно зависит от широты знаний переводчиков. Пренебрежение смысловыми нюансами может привести к так называемым «трудностям перевода» – недоразумениям, недопониманием среди участников международных переговоров.

Литературы:

1. БРИКС – название неформального межгосударственного объединения, в состав которого входят Бразилия, Россия, Индия, Китай и ЮАР. Аббревиатура состоит из первых букв в названиях данных стран на английском языке - Brazil, Russia, India, China, South Africa - BRICS. В 2010г. Южноафриканская республика еще не были членом БРИК. Последняя буква «С» появилась в данной аббревиатуре после присоединения ЮАР в это объединение в 2011г.
2. Вариант данной фразы на французском языке: «...autrement, sur le terrain, où la concurrence se produit, l'UE pourrait tomber sur un solides mur de briques».
3. Francis Fukuyama. The End of History and the Last Man. Free Press, 1992.
4. Ш.Йигиталиев, Х.Юнусов. «Трудности перевода» политико-дипломатических и правовых формулировок. Демократизация и права человека - 3/2012. Т. 129-134 стр.
5. См. официальный сайт Совета Европы: <http://www.coe.int/lportal/web/coe-portal>
6. См. официальный сайт Европейского союза: <http://europa.eu/>
7. См. официальный сайт Европейского суда: <http://curia.europa.eu/>
8. См. официальный сайт Европейского суда по правам человека: <http://www.echr.coe.int/echr/>
9. <http://www.wwf.ru/publ/book/328/>
10. The Dublin Statement on water and sustainable development: “Principle No. 4 – Water has an economic value in all its competing uses and should be recognized as an economic good”.
11. See: <http://www.wmo.int/pages/prog/hwtrp/documents/english/icwedece.html>
12. Валентини К.Л., Оролбаев Э.Э., Абылгазиева А.К. Водные проблемы Центральной Азии. – Б.: 2004. – С. 76.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ВОПРОСИТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Хасанбоева Нафиса Олимжоновна
Андижанский государственный институт иностранных
языков, преподаватель кафедры теории и практики
французского языка

Gmail: xasanboyeva79@inbox.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается более подробно синтаксические классификации вопросительных предложений и их разделы по объективно-модальным значениям (эмоционально окрашенные оттенки).

Ключевые слова: *обще вопросительные, псевдо вопросительные, логико-интеллектуальная, частновопросительными, риторика-вопросительные и вопросительно-побудительные*

Существующие в традиционном синтаксисе классификации вопросительных предложений,

1. - обще вопросительные (частновопросительные)
2. - вопросительные (псевдовопросительные предложения), не отличаются строгой правильностью и научности.

Предложения, именуемые частновопросительными, могут функционировать в речи как эквиваленты обще вопросительных.

Первая классификация.

Предложения же в традиционном понимании обще вопросительные могут функционировать как частновопросительные:

Je disais que ma foi;

La nouvelle n'est pas mal du tout.

Кроме того, поскольку выражение запроса не единственное коммуникативное назначение вопросительных предложениях которые могут выражать целую гамму значений, указанная классификация далеко не охватывает всей системы вопросительного предложения, ибо распределяет по классам лишь

одну группу вопросительных предложений, являющихся языковой формой выражения вопроса. Таким образом, в первой классификации неверно, ограниченно понимается логико-интеллектуальная функция вопросительных предложений.

Вторая классификация.

Вопросительные (псевдовопросительные предложения), верно устанавливает две соотносительные группы по логико-интеллектуальной функции, но не является видами вопросительных предложений по волевой, эмоциональной и контактоустанавливающей функцией.

Ни в одной из этих классификации не учитываются все четыре коммуникативные функции вопросительного предложения в их взаимодействии. Поэтому ни одна классификация не охватывает всю многообразную природу вопросительного предложения.

Н.А. Щигаревская дает двойную классификацию вопросительных предложений: [3.120]

1 семантическую - различие в плане выражения выводится из плана содержания, из назначения вопроса, и

2 структурную - по отсутствию и наличию вопросительного слова.

Главное содержательное различие между общевопросительным и частновопросительным предложениями усматривается как обычно, в отношении вопроса либо к предложению в целом, либо к одному из членов, но в основе описания лежит формально - структурная классификация.

При более детальном изучении вопросительных высказываний во французском языке, как в других языках, многие исследователи обращают внимание на функционально-семантические моменты, модифицирующие основное содержание вопроса как коммуникативной единицы.

Так, уже традиционными стали различные варианты в делении тех или иных подтипов вопросительных предложений, выполняющих иную - не вопросительно - коммуникативную роль.

Например, А.М. Пешковский наряду с частыми вопросами выделяет вопросительно-повествовательные предложения, которые, по его мнению, приближаются к простому сообщению.

В Академической грамматике русского языка, кроме собственно-вопросительных предложений, приводятся риторика-вопросительные и вопросительно-побудительные предложения, т.е. предложения, заключающие в себе побуждение к действию.

Виды вопросительных высказываний изучаются на коммуникативном уровне в рамках одного из типов «речевых поступков», однако не исследуются различия вопроса, которые являются производными от коммуникативно-функциональных транспозиций вопросительных фраз.

Вслед за К.Т. Крушельницкой [2.145] мы считаем, что сложное структура грамматического значения предложения вообще, а следовательно, и вопросительного предложения, включает, во-первых, группу объективно модальных значений необходимо наличествующих в каждом предложении, категории коммуникативной установки (КУ); категорию коммуникативной за данности (КЗ); категорию модального качества.

Во-вторых, группу субъективно-модальных значений, необязательно выраженных в каждом предложении.

По мнению коммуникативной установки (КУ) вопросительное предложение может иметь одно из следующих значений; значение сообщения, значение побуждения, значение вопроса.

Под КЗ (коммуникативной за данностью) понимается целенаправленное развертывание высказывания, проявляющееся в соотношении компонентов его так называемого актуального членения - «данного» и «нового». Субъективно-модальные значения — это эмоционально окрашенные оттенки значения: удивление, радость, неудовольствие, возмущение, безразличие, отказ, несогласие и т.д. Автор считает, что ввиду полу функциональности вопросительного предложения невозможно и нецелесообразно конкретизировать общее грамматическое значение вопросительного коммуникативного типа:

I. ни вопрос, ни сообщение, ни побуждение не обладают для всех типов вопросительного предложения свойством всеобщности и грамматичности и не могут быть простым суммированием.

II. для каждого типа вопросительных конструкций возможны различные соотношения «данного» и «нового».

III. каждому вопросительному типу свойственны определенные модальные качества.

К.Т. Крушельницкая за основу классификации берет объективно-модальные значения, а именно (КУ) и (КЗ), поскольку обязательно содержатся в каждом предложении, отражаясь на его грамматической структуре.

Все вопросительные предложения можно подразделить согласно объективно-модальным значениям (КУ) и (КЗ), заключающимся в них, на три большие группы:

I. Информативные конструкции содержат сему вопроса;

II. Неинформативные - сему сообщения;

III. Побудительно - вопросительные - сему побуждения.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Илия Л.И. Синтаксис современного французского языка. М., 1962г
2. К.Т. Крушельницкая. «К вопросу о смысловом изучении предложений», В.Я, 1956/5.
3. Н.А.Щигаревская «Новое в современном французском синтаксисе», М., 1977.

KOMIZMNING PSIXOLOGIK MEXANIZMI

Shoxobutdinova Dilnoza Muxitdinovna – Katta o‘qituvchi
TTECI, +998909440043, dshoxobutdinova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada komizm hodisasining psixologik mexanizmini o‘rganish maqsadida bir qancha olimlarning turli xil qarashlari, fikr-muloxazalarini o‘rganish mumkin. Har bir faylasuf komizmning psixologik talqinini turli misollar yordamida yoritib bergan.

Kalit so‘zlar: Komizm, psixologiya, faylasuf, mexanizm, ko‘chma ma’no, inversiya, interferentsiya

Jahon tilshunosligida komizmning nazariy asoslarini shakllantirish, bu lingvistik hodisaning ko‘p qirraliligi va ko‘lami kengligini e‘tiborga olgan holda tadqiq va tahlil qilish, bu murakkab sohani o‘rganish maqsadida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda.

Komizm muammosi azaldan faylasuflar, mantiqshunoslar, ruhshunoslar, fiziologlar, tilshunoslar va adabiyotshunoslarning

diqqatini o‘ziga jalb qilgan va hozirgi kunda juda ko‘p qiziqarli tadqiqotlar qilingan.

Komizm muammosi bilan shuningdek psixologlar va vrachlar ham qiziqqanlar. Kulgililikni o‘rganishga klinik yondashuvning asoschisi avstriyalik psixonevrolog Z. Freyd hisoblanadi. Uning tadqiqotlari komizm muammosini to‘la qamrab olmaydi, faqat uning bir qismi hisoblangan zukkolikni qamrab oladi. Z.Freyd “beziyon zukkolikni” va “ataylab, jo‘rttaga qilingan zukkolikni” bir-biridan farqlaydi. O‘z navbatida bu ikki zukkolik “so‘z zukkoligiga” va “fikr zukkoligiga” bo‘linadi. Z.Freyd tomonidan zukkolikning bu ikki turining ajratib ko‘rsatilishi e’tiborga molikdir.

Z.Freyd o‘z xulosalarini asoslayotgan materialning boyligi, tahlilning nozik aniqligi va bu olimning ajoyib kuzatuvchanligi uning “Ostroumie i yego otnoshenie k bezsoznatel’nomu” asarini komizm hodisasini o‘rganishda qimmatli hissa deb hisoblashga imkon beradi [1; 57b.].

Psixologik nuqtai nazardan psixolog olim Tomas Gobbs va mashhur fransuz adibi Stendalning komizm muammosiga sub’ektivistik nazariyasi diqqatga sazovordir. **Tomas** Gobbs komizm nazariyasini yaratadi. [2; 483-484 b.]. Uning fikriga ko‘ra, kulgililik tuyg‘usi to‘satdan paydo bo‘ladigan ustunlik va qoniqish tuyg‘usidan kelib chiqadi, bu o‘zini noloyiq tutgan kishi oldida o‘zining afzalliklarini to‘satdan tushunib yetishdan paydo bo‘ladi.

Komizmni asosan ob’ekt nuqtai nazaridan xarakterlayotgan Aristoteldan farqli ravishda, Gobbs kulgililikni sub’ektning kechinmalari nuqtai nazaridan tahlil qiladi, bu bilan **XIX va XX** asrlarda ommabop bo‘lgan komizmning psixologik nazariyalariga asos soladi.

T.Gobbs komizmida tasodifiylik muhim rol o‘ynaydi, degan fikrni birinchi bo‘lib bayon qildi. U, biz komik ob’ektga nisbatan o‘z ustunligimizni kutilmaganda va birdan tushunib qolamiz, buning oqibatida kulgida ifodalanadigan kutilmagan quvonch va qoniqish paydo bo‘ladi, deb ta’kidlaydi.

So‘zning eng keng ma’nosida tushiniladigan komik sub’ektning ob’ekt ustidan ustunlik tuyg‘usi, haqiqatan ham ayrim komik hodisalarga hamroh bo‘ladi. Bu **kontseptsiya** sub’ekt uchun komiklikni bilishning yoqimli xarakterini qisman izohlaydi.

B.Zavadskiy o‘zining «O komicheskoe. Psixologicheskoe issledovanie» nomli ishida “kulgililik” va “komizm” tushunchalarining boshqacha tabaqalanishini taklif qiladi [3; 211 b.]. Uning nuqtai nazariga ko‘ra, *kulgililik* komizmni keltirib chiqaruvchi **ob’ektlarning xususiyatidir**; *komizm* psixologik aktdir.

Komizmni o‘rganishga G.Spenser barakali hissa qo‘shdi, u uchun kulgi – turli nomuvofiqlarning natijasidir[8; 3 b.]. Spenser, nerv va mushak qo‘zg‘alishi o‘rtasida ma’lum munosabatlar mavjud bo‘ladi, deb hisoblaydi. Organizm kuchli qo‘zg‘alganida, unda ruhiy energiyaning keragidan katta qismi to‘planadi, u “tashqariga chiqishga” intiladi. Kulgi organizmni shoshilinch tartibda energiyaning ortiqchasidan xalos qilish usullaridan biri hisoblanadi, chunki ortiqcha energiya nafas olish organlarining, ko‘krak qafasi mushaklarining, qorin mushaklarining harakatini amalga oshirishga, qattiq kulgi paytida tananing har xil qismlari harakatiga, shuningdek nerv tizimining boshqa qismlarini qo‘zg‘atishga sarflanadi [9; 5-6 b.].

Barcha hollarda hazil yoki kulgini qo‘zg‘agan o‘sha fakt yoki hodisa ongda holatlarning yuz berishining sababi hisoblanadi, uning uchun majburiy shart buyukdan – kichikka o‘tishdir (qiyoslang, Kant tabiri bo‘yicha bir narsaning hech narsaga o‘tishi). Bu o‘tishni Spenser pasayib boruvchi nomuvofiqlik deb ataydi [10; 16-17 b.]. Spenserning nuqtai nazariga 3.Freyd yaqinroq, u zukkolikni ruhiy energiyani tejashning vositasi, deb hisoblagan edi [11; 160, 186-189 b.].

Keyingi paytda komizmning psixologik asosini tadqiq qilish bo‘yicha qiziqarli natijalar olindi. Fanda kognitiv yo‘nalishning vakili bo‘lgan M. Minskiy shundan kelib chiqadiki, yumor – bu kommunikatsiya jarayonida insonning fe‘l-atvori bilan bog‘liq bo‘lgan murakkab ijtimoiy-psixologik hodisadir. Yumor nazoratning (tsenzorlarning) es-xushi yo‘q, u qadar foyda keltirmaydigan fikrlashga oid jarayonlarni bostirishga asoslangan va bu bilan axloqiy xatolarning paydo bo‘lishining oldini oladigan mexanizmlarning harakatlari bilan bog‘liq: “tsenzor ong bilan qilinadigan sohadan reallik bilan ma’lum ixtilofga keladigan o‘sha xohishlarni quvish uchun yaratiladi”. Nazoratning bu mexanizmi harakati shunda namoyon bo‘ladiki, muomala xatosi mumkin bo‘lgan ayrim vaziyatlarda kishi yumorni ishlatishga murojaat qiladi, ya’ni yumor xuddi himoya mexanizmi sifatida ishga tushadi.

Kommunikatsiya nazariyasi pozitsiyasidan amerikalik psixoterapevtlar guruhi tomonidan G. Beytson rahbarligida komizm nazariyasi ishlab chiqilgan. Ular uchun komizm – bu fikrlarning va munosabatlarning implitsit mazmunini aniqlashning ma’lum usulidir. Satira va yumor kommunikativ modallikning to‘planishi bilan xarakterlanadi, “komizmning samarasi modallik markerining joyidan qo‘zg‘alishi sodir bo‘lganida kelib chiqadi”.

A. Kestler komizmni bir-birini inkor qiluvchi ikkita assotsiativ kontekstlarning o‘zaro bog‘lanishi deb tushunadi, bu “bizni vaziyatni bir vaqtning o‘zida ikkita mustaqil, ammo odatda bir-biriga to‘g‘ri kelmaydigan munosabatlar doirasida idrok qilishga majbur qiladi”. Retsipient nuqtai nazaridan komizm – bu idrok qiluvchi kutganlarining buzilishidir.

Yuqorida keltirilgan nazariyalarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, komizmning mexanizmi normani bu atamaning eng keng talqinida buzishga asoslangan, natija sifatida, yuzaga keladigan qarama-qarshilik komizmni yaratishning asosiy manbasi bo‘lib xizmat qiladi.

Shu bilan bir qatorda, komik samarani keltirib chiqaruvchi til birligini idrok qilish voqelikni qayta anglashning psixologik jarayonini namoyon qiladi. Ma’lum ziddiyatlar, mantiqiy tushunchaning yoki uning real predmetlarning va voqelik hodisalarining in’ikosi bo‘lgan belgining, ham ko‘chma ma’noning birga qo‘shila olmasligi komik samara yaratish asosida yotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Фрейд З. Страх. М., 1919, По ту сторону принципа удовольствия., сп 1905.
2. Гоббс Т. Избр произв. в 2-х томах, т. 1, М.: “Мысль”, 1964, стр. 483—484.
3. Zawadzki В. Preglad krytyczny wazniejszych teorii komizmu. – «Przeglad Filozoficzny», 1929.
4. Спенсер, кўрсатилган асар.
5. Щербак. “Теория смеха”.
6. Павлов И.П. Полное собрание соч. Москва, 1952, т.IV.
7. Боров Ю. Комическое. стр.48-54.
8. Спенсер Г. Физиология смеха. С.Петербург, 1881, стр.3.
9. Спенсер Г. Физиология смеха. стр. 5-6.
10. Спенсер Г., кўрсатилган асар, 16-17-бетлар, яна қаранг: “Смех слезы и грациозность” сп 1888, стр.4 .
11. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному, стр. 160,186-186.

TARJIMA LUG‘ATLARIDA MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLAR

Yusufjonova Shakhlo Mukhtorovna
Fergana State University,
Faculty of Foreign Languages
Department of "German and French languages",
teacher of German language
e-mail: usufzonovasahlo@gmail.com

Annotatsiya: *Biror-bir til, o‘sha tilning adabiyoti, o‘z qobigiga o‘ralgan xolda rivojlana olmaydi. Milliy til va adabiyotlar xamisha bir-biriga ta’sir ko‘rsatib, bir-birini to‘ldirib, rivojlantirib kelgan. Bunda til o‘zaro aloqa vositasi sifatida tarjima maydonga chiqadi.*

Kalit so‘zlar: *xodisalar, frazeologik birliklar, nutq, umumlashtirilgan ma’no, leksik – semantik birlik, metafora, paradigma*

Bugungi kunda til birliklarining semantik-sintaktik xususiyatlaridan ko‘ra pragmatik xususiyatlari, ya’ni ularning kishilar nutqida qo‘llanish jarayonidagi muammolar ko‘proq tadqiqqa tortilmoqda. Sababi aynan bugungi kunga kelib tilshunoslik o‘z tadqiqot maqsadiga to‘g‘ri yondashish – foydalanuvchi omilini birinchi planga olib chiqishga e’tibor qaratmoqda. SHu ma’noda tadqiqot ishi tadqiqot ob’ekti frazeologizmlardan belgilangan bo‘lsa-da, xarakteriga ko‘ra hozirgi ilg‘or yo‘nalishlar antropotsentrik yondashuv, kognitiv tilshunoslik masalalariga bog‘lanadi. Ayniqsa, tarjima jarayonlaridagi muammolarni baholashda antropotsentrik yondashuvlarga asoslanilgan tadqiqotlar qiyosiy planda deyarli bajarilmagan. Shu sababdan frazeologiya borasida bajarilgan ishlarga tayanib muammoning o‘rganilganlik darajasini belgiladik. Frazeologik birliklar masalasi o‘zbek tilshunosligida o‘tgan asrning 50-yillaridan boshlab o‘rganila boshlangan. Jumladan, o‘zbek tilshunosligi vakillaridan SH.Rahmatullaev, Ya.D.Pinxasov, A.Shomaqsudov, M.Xusainov, B.Yo‘ldoshev, A.Mamatov, Sh.Almamatova, M.I.Umarxodjaev, E.Umarov, G.M.Adashulloeva, A.Nosirov, M.Xoliqova, M.I.Rasulova, R.X.Shirinova, Sh.Ganieva, R.U.Axrorova, Sh.I.Asqarova kabi olimlar frazeologiya sohasida tadqiqotlar olib borganlar. Xususan,

SH.Rahmatullaev, M.Sodiqovalar tomonidan frazeologizmlarning qator lug‘atlariga tartib berilgan. Bu borada tadqiqotchi olim Z.Sodiqovning izlanishlari ham alohida e‘tiborga loyiq bo‘lib, olim o‘zbek adabiy tilining tarixiy manbalaridan biri bo‘lgan “Qutadg‘u bilig” asari tili tarjimalari yuzasidan tadqiqotlar olib borar ekan, bunda frazeologizmlar masalasiga maxsus to‘xtalib o‘tgan. SHu bilan birga tadqiqot ilmiy ishimizga shu jihat bilan ham aloqadorki, “Qutadg‘u bilig” asari tarjimasi bilan aynan olmon olimlari ko‘p izlanishlar olib borishgan. Bu esa tarjima jarayoni olib borilayotgan har ikki tilning frazeologik jihatdan solishtirishi bilan bog‘liq juda katta qiyosiy tahlillarni yuzaga chiqaradi.

Tarjimashunoslik borasida frazeologizmlar bilan ishlash yanada murakkab bo‘lib, tarjima jarayonlarida milliy-madaniy munosabatlarni hisobga olgan holda ish ko‘rishda tilshunoslar ko‘magiga katta ehtiyoj seziladi. Insoniyat hayoti mobaynida u yoki bu maqsadini ifoda etish uchun muloqotga kirishadi. Muloqot jarayonida bevosita tildan foydalanadi. Bir til doirasida muloqotga kirishuvchi kishilar o‘rtasida muloqot jarayoni oson va nisbatan aniq, to‘g‘ri shakllanadi. Ammo ehtiyojlar ba‘zan o‘zga tilda so‘zlashuvchi kishilar o‘rtasidagi muloqotga talabni vujudga keltiradi. Yashash hududi va hayot tarzi bir-biridan uzoq bo‘lgan kishilar dunyoqarashi, fikrlashi va shu asosda tasavvurlari ham o‘zaro farqlanib boradi. Ular o‘zaro turli aloqalar – yaqin qo‘shnichilik, savdo-sotiq, turli manfaatli o‘zaro munosabatlar, shu bilan birga, hatto bosqinchilik urushlari, turli nizolarga borishlari natijasida o‘z tillarining boshqa bir til vakillariga tushunarli bo‘lishiga ehtiyoj sezadilar. Bu maqsadlar qatoriga turli diniy e‘tiqodlar, ularni targ‘ib qilish va boshqa xalqlarga singdirishga bo‘lgan urinishlar ham kiradi.

Har qanday muloqot muayyan maqsadlarni ko‘zda tutadi. Ammo uni boshqa tilda so‘zlashuvchi kishilar uchun ham tushunarli va xatosiz ravishda yetkazishga bo‘lgan ehtiyojning vujudga kelishi tarjima amaliyoti rivojlanishiga turtki beradi. Odamlar azaldan o‘zga jamiyat hayoti va yangi dunyo kishilari bilan tanishishga katta qiziqish bilan qaraganlar. Qabilalardan qabilalarga, yurtlardan yurtlarga elchilar tashrif buyurganlar. Yurt hukmdorlari nomidan tashrif buyurgan elchilarga alohida hurmat-e‘tibor bilan qaralgan, ular uchun qabul marosimlari uyushtirilgan. Ikki tilda so‘zlashuvchi kishilar o‘rtasida tarjimonlarga

ehtiyoj sezilgan. Qadimda bu vazifani tilmochlar bajarganlar. Tilmochlar xalqlar o‘rtasidagi vositachi shaxslar edi. Ular yordamida muzokaralar olib borilgan, davlat ahamiyatiga molik masalalar hal qilingan, savdo-sotiq shartnomalariga oid kelishuvlar imzolangan va ayni paytda turli kelishmovchiliklarning oldi olingan.

Ta’kidlash lozimki, bunday murakkab til hodisasini bir tomonlama talqin qilib bo‘lmaydi. Bizning fikrimizcha, tarjimashunoslikka adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan berilgan ta’riflarni tilshunoslik nazariyasiga qarshi qo‘yilishi mantiqqa to‘g‘ri kelmaydi, ular qarshi qo‘yilishi emas, balki bir-birini to‘ldirishi, birgalikda tushunilishi maqsadga muvofiqdir. Chunki tarjimani adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ham yoki tilshunoslik nuqtai nazaridan ham bir fan doirasida mukammal amalga oshirib bo‘lmaydi. Bunda nafaqat adabiyotshunoslik va tilshunoslik, balki undan ham kengroq fanlar integratsiyasi kerak bo‘ladi. Bu doirada falsafa, san’at, kognitologiya, madaniyatshunoslik, hatto zamonaviy texnologik fanlar umumlashmasi birgalikda ish olib borishi yana-da samarali bo‘ladi. Har qanday tarjima amaliyotiga kompleks yondashish zarur, shundagina uning barcha aspektlari inobatga olinishiga erishish imkoni yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulaziz.A, Sodiqov.N, Bashakov.N, Umumiy tilshunoslik T., 1979
2. Rahmatullayev.Sh . Hozirgi o‘zbek adabiy tili. 1978
3. Musayev. Q. Tarjima nazariyasi asoslari . T . 2005
4. Salomov.G‘. Tarjima tashvishlari- Toshkent . Fan.1983 5. www.ziyounet.uz
5. Abdurazzakov Y.U. Use of non- standard forms and methods in a foreign lesson.- Academia: Gospodarka I Innowacje,2022.- 1003-1010 b.
6. Abdurazzakov Y.U. Organizing lecture activities effectively foreign languages.- Academia: Galaxy international interdisciplinary research journal(GIIRJ), 2022
7. Abdurazzakov Y.U. About the Problems of Language Teaching to Little Children.- Academia: International Journal of Culture and Modernity, 2022

LA REPRESENTATION DES SPECIFICITES DU CONCEPT « FEMME » EN FRANÇAIS ET EN OUZBEK

*UrDU Xorijiy filolgiya fakulteti fransuz tili o‘qituvchisi
Atasheva Gulshoda*

Annonation: *dans cet article il s’agit des spécificités du concept « femme » en français et en ouzbek et on les compare via les proverbes et les aphorismes.*

Mots clés: *concept « femme », Ferdinand de Saussure, notion de « genre », proverbes, aphorismes*

Nous considérons respectivement la sémantique propre aux proverbes français et ouzbeks, concernant le concept de « femme ». Elle attire l’attention sur les spécificités de la forme interne des proverbes et les différentes représentations de genre dans les langues comparées.

Les études linguistico-culturelles effectuées en conformité avec la tendance générale de la linguistique moderne - la transition interne de la « linguistique », « la linguistique structurale inhérente », - considèrent les phénomènes anthropologiques de la langue en contact étroit avec une personne, sa façon de penser, l’activité mentale et les pratiques externes ».

Ce mouvement marque essentiellement un changement dans les priorités de la linguistique moderne, à savoir la transition du concept linguistique de Ferdinand de Saussure (dichotomique, sémiotique, systémique et structurelle) à la notion de Humboldt, comme antinomique, anthropocentrique, dynamique, énergétique.

Comme nous le savons, en raison de la volonté de différencier le langage et la parole de façon rigide et dichotomique, Ferdinand de Saussure voyait la langue comme un système fermé de signes, «la langue» étant en quelque sorte distincte de l’Homme et serait reliée à lui uniquement de manière passive [1].

Le concept de Humboldt oppose le langage et de la parole, le système et sa mise en œuvre, et leur antinomie reflète dialectiquement l’essence du langage comme une « grande richesse spirituelle de l’humanité » [2].

« Il ne fait aucun doute que le système sémantique de chaque langue reflète une conceptualisation particulière de la réalité objective et subjective du monde de ses transporteurs. Il exige des explications, et, en règle générale, de faire appel à des facteurs extralinguistiques traités comme phénomène culturel de la population » [3].

Malgré l'importance des concepts d'analyse de données, ce qui s'explique par l'importance accordée à la restructuration de la conscience sociale à la fin du XXe siècle, il convient de noter la faiblesse de la représentation des sexes dans l'image de la langue du monde à travers l'ensemble de concepts ci-dessus, bien que dans le cadre de la linguistique de genre, le concept de « femme » est certainement étudié[4].

La notion de « genre » (gender, jins) a été incluse dans le paradigme linguistique moderne beaucoup plus tard que dans les autres sciences humaines, à savoir dans la seconde moitié de ce siècle. Les premiers travaux dans ce domaine ont eu lieu en Occident, et la première description systématique des caractéristiques mâles et femelles de la parole et du langage a été faite sur la base de la langue allemande et du groupe des langues romanes.

L'étude comparative de la notion de « femme » est liée principalement au dernier de ces aspects, mais aussi à la sociolinguistique, à l'étude de la masculinité, qui est révélé dans une certaine mesure sur le fond de la « féminité », et l'aspect psycholinguistique. Le concept de « femme » est exprimé de différentes manières dans le lexique des langues française et ouzbèke, mais on peut noter un certain isomorphisme dans cette expression: la clé pour exprimer ce concept dans les deux langues, «*Femme*» et «*Ayol* », convergent par le sens du mot femme: une femme (femelle humaine) et sa femme (degré de parenté).

La langue ouzbèke a aussi un lexème « Xotin », synonyme du lexème « Ayol », mais il a un sens plus général et stylistique: Ayol: 1) une femme; 2) épouse[4]

Ce système lexical primaire de dénominations affecte la représentation parémiologique du concept « femme » dans les deux langues. Il est significatif que les lexèmes « épouse » et « qayliq » ne sont guère utilisés dans les proverbes français et ouzbeks.

La langue française a enrichi le monde avec deux aphorismes ~~aphorisme~~ bien connus: *Иши(те) женинни* (souvent utilisé en français, comme la citation : Cherchez la femme, mais pas nécessairement avec l’alphabet français, souvent en cyrillique: Шерше ла фам) и Что хочет женщина, того хочет Бог – Ce que femme veut, Dieu le veut (l’original en français de cet aphorisme est beaucoup moins fréquent).

Ces deux aphorismes ont une coloration ironique, mais ils sont associés à des connotations différentes: le premier est utilisé avec une connotation plutôt négative, dans des situations où une femme est considérée comme la cause de conséquences indésirables, et le second exalte la femme avec une bonhomie gauloise ironique.

De notre point de vue, ces deux aphorismes sont prédéterminés par un jugement, par une double norme envers les femmes dans les proverbes français. Les deux aphorismes concept de «femme» présentés de nouveau dans le sens le plus général – «une personne du sexe féminin», mais le plus souvent, comme dans la langue ouzbek, réalisé la substance de la famille du lexème.

Ce concept peut également être mis en œuvre à travers la mère symbolique, une fille, et ainsi de suite. Il convient de noter un degré élevé de concordances sémantiques, logiques et éthiques de nombreux proverbes français et ouzbeks.

BIBLIOGRAPHIE:

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М.: «Прогресс», 1984. -С.47.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М., 1985. - 555с.
3. Шелякин, М. А. Язык и человек: к проблеме мотивированности языковой системы. М.: Флинта: Наука, 2005. 279

FRANSUZ TILIDA RANG IFODALOVCHI EPITETLAR VA STILISTIK NEOLOGIZMLAR

Mirzayeva Vaziraxon Murodjon qizi
O‘zbekiston davlat jahon tillari
universiteti erkin tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada stilistik neologizmlarni ya‘ni rang semantikasi rang maydonidan uzoqda bo‘lgan sifat bilan tavsiflanishi hususida gap boradi.

Kalit so‘zlar: rang semantikasi, stilistik neologizm, leksema, kontekst, bo‘yoqdor so‘zlar

Darxaqiqat, tadqiqotlardan ma‘lumki, epitettlar bilan bir qatorda mualliflar stilistik neologizmlarni yaratadilar: rang semantikasi rang maydonidan uzoqda bo‘lgan sifat bilan tavsiflanadi. U endi rang intensivligining ko‘rsatkichi sifatida emas, balki tavsifga qo‘shimcha xususiyat sifatida ishlaydi va konnotatsiya aynan shu ikkinchi komponent yordamida yaratiladi:

Sans l’ambiance désuete de l’hôpital, affirmée par les carreaux de cristal verts fragiles, roses éteints la pièce faisait penser plutôt aux cabinets des docteurs. (Lanoux) (Och yashil kristall plitkalarini hisobga olmaganda, kasalxonaning eskirgan muhitini tasdiqlab turuvchi xira pushti rang berilgan bu xonani doktorlar xonasi deb o‘ylash mumkin edi.)

On voyait enfin la couleur vraie du teint... les narines dilatées dans une expression de bonté, le nez veiné les yeux bordés d’un trait rose genant... (Lanoux) (Va nihoyat, uning xaqiqiy rangi ro‘yini ko‘rishdi... yaxshilik alomati ila kengaygan burun teshiklari, vena tomirlari bo‘rtib turgan burun, ko‘zlarining atrofi noxush qo‘rinishda...)

Les roses se succédaient, superbes, pourpres, violettes, ... blanches émues, blanches hordes, soufre et safran (Ajoyib, qirmizi, nafarman, hayajonli oq, och sariq va za‘faron atirgullar bir- birining ortidan kelar edi.) a‘zoldan biri "bashoratsiz" rolini bajaradigan bunday birikmalarning funksiyasi (*blanche émue, rose genant, etc.*) (xayajonli oq, noxush qizil) bu birikmalarning mohiyatidan kelib chiqadi. Bu ekspressiv xususiyatdir.

Materiallar bo‘yicha kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, Adj QSubst formatlari ham belgilash darajasiga ko‘ra quyidagicha shakllanadi: taqqoslash ob‘yekti sifatida olingan hayvonlar va tabiiy dunyo ob‘yektlari olingan konstruksiyalar muallif tanlaganiga qaraganda kutilmagan ifodalar hosil qilishi mumkin:

Taqqoslab ko‘raylik:

A.1) Maman elle-meme avait revetu sa plus jolie robe d'été en crepe d'organdi vert fade et coiffé son chapeau de taffetas mauve. \Troyat (Onam kraxmallangan nafis yupqa chiroyli och ko‘k yozgi ko‘ylagini, boshiga och binafsha rang shlyapasini kiyib olgan edi)

2) Et elle tira une meche carotte hors de son chapeau. (Troyat) (va u bir tutam malla sochini shlyapasidan chiqardi)

3) A coté du curé il u a une bonne grosse fille en manteau vert épinard et chapeau de paille surchargé de cerises vernissées. (N. Bazin) (Ruhoniyning yonida yashil paltoli va alvon rangli laklangan poxol shlyapa kiygan yoqimtoy semiz bir qiz bor edi)

4) Elle cala son dos, releva les paupières, ses yeux gris acier surgirent comme de petites betes inquiètes. (YE. Merle) (U suyanib oldi, qovoqlarini ko‘tardi, uning kulrang po‘lat rangli ko‘zlari xuddi bezovtalangan kichkina yovvoyi hayvonnikiday boqdi)

B.1) Voici le jaune acide des colzas, les petites vaches qui partagent avec les pies l'honneur d'hésiter entre le noir soutane et le blanc barpière. (H. Bazin) (Mana sariq yem- hashak kolzasining kislotalari, kichkina sigirlar ularni obro‘li ko‘rinishdagi, qora va oq kiyinganga o‘xshagan, hakklar bilan baham ko‘rishadi.)

2) La voiture roulait au bord des bassins où s'étalait toutes les gammes vert -poison, vert-yeux verts, vert mousse, circuit dans le vieux port devant ses cafés pimpants...(Lanoux) (Mashina eski portda bezatilgan kafelar oldidagi doirada turli - tuman ko‘k za‘faron, ko‘k ko‘zlar, ko‘k mohlar yastanib yotgan xavzaning qirg‘og‘idan o‘tib borar edi)

3) La palette de peintre chargée de madrepores de couleurs en coulées superposées offrait toutes les gammes du blanc: blanc - ciel d'hiver, blanc neige, blanc soquillage blanc peau de femme, blanc ventre de collin, blanc-colle de peau (Lanoux) (Rassomning suyultirilgan yulduzsimon ranglari qo‘yilgan palitrasi oq ranglarning

hamma turini namoyish qilar edi: oq qish osmoni, qorday oppoq, chig‘anoq rangiday oq, ayol terisiday oq,.....)

4) *On se trouve là dans la terre, dans ces longs corridors, blanc-faïence, blanc-ripolin, blans-d’innosencye, blanc d’hôpital, on se trouve là. (Leon Bopp)* (Bu yerda, oq chinni idishlar, oq ma’sumlikda, oppoq kasalxonaning uzun yo‘laklarida edik)

Odatda, muallif neologizmlari ("B" misollar) tasvirlangan ob‘yektning vaziyatga oid, tasodifiy xususiyatini ta’kidlaydi. Butun gapning konnotatsiyasi ikkinchi komponent asosida yuzaga kelgan, birinchisi faqat 5 4 "B" misolining asosiy rangini konkretlashtiradi. Ushbu birinchi leksemaning qoldirilishi kontekstning bo‘yoqdorligiga ta’sir qilmaydi, bu esa butun stilistik yukni AdJ Q Subst shakllanishining 2-uzvi orqali ifodalashga asos beradi.

“A” va “B” misollarni solishtirsak, “A” ko‘rsatkichlari bir butun sifatida qabul qilinganiga amin bo‘ldik, chunki tilda *Jade, acier, pomme, bouteille, moutarde* (*nefrit, po‘lat, olma, shisha, xantal*) kabi otlarning rang ma’nosi tilga kirib kelgan va ma’lum bir rangning uslubiy bo‘yoqdorligi ko‘rsatkichlari sifatida keng tarqalgan bo‘lib, ular o‘zlarining dastlabki obrazlilikini yo‘qotgan.

Ayrim stilistik neologizmlar ("B" misollar) kuchliroq tasviriylilik ifodasi sifatida ajralib turadi. *Blanc barrier, noir soutane, rouge avocat* (oq to‘siq, ruxoniy, avakado qizil) kabi epitetlar ob‘yekti v va sub‘yektiv belgilar birikuvini namoyon etadilar.

Mazkur model varianti predlog bog‘lanishli birikma bo‘lishi mumkin.[1.186] Shigarevskaya bog‘lanishning predlogli turini kitobiy nutqqa xos stilistik usul sifatida izohlaydi. Bizningcha, har ikkala konstruksiya (*noir olive, noir d’olive*) badiiy nutqda bir xilda uchraydi va sinonim hisoblanadi.

Ushbu rang epiteti modeli butun sintaktik qurilma ma’nosi bilan t’sir qiladi. Asoslangan sifatli noaniq artiklning mavjudligi bir xil sifatning turli ko‘rinish va o‘zgaruvchan holatlar shaklida mavjudligini ta’kidlab, qo‘shimcha element mavjudligini ham ko‘rsatadi. Sifat belgining bir xususiyatini ajratib ko‘rsatadi, bu xususiyatni konkretlashtiradi.

Shunisi qiziqki, rang bildiruvchi sifatlar erkin birikmalarda ham, turg‘un birikmalarda ham oson birikadi va iboralarda rang ma’nosi u yoki bu darajada saqlanib qoladi.

Bérets verts blancs comme neige (qorday oppoq Amerika askarlari)

Rang xususiyatlarini ifodalashning turlari obrazli bo‘lib, u yorqin, individual tasvir yaratadi va lingvistik nuqtai nazardan u grammatik me‘yordan chekinadi va shu bilan fransuz tili stilistik vositalarining rivojlanishiga ta‘sir qiladi. Ushbu tuzilmalarning asosiy vazifasi estetik ta‘sir qilish funksiyasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шигаревская Н.А. Очерки по синтаксису современной французской. разговорной речи. Ленинград, 1970. - С.186
2. Гельграфт Р.Р. Теоретические основы исследования стиля художественной речи. "Избранные статьи", Калинин, 1966. – С.1
3. Колшанский Г.В. Лингвистические основы анализа языкового стиля // Сборник "Проблемы лингвистической стилистики" М., 1969. – С.65

VALENTLIK HAQIDA TUSHUNCHA

**A.Xoshimov, I.Kuchkarov, Sobirov O.
ADU**

Annotatsiya: Ushbu maqolada valentlik tushunchasi lisoniy birlik sifatida sintaktik aloqa esa nutqiy hodisa sifatida qaraladi haqida gap boradi.

Kalit so‘zlar: aktant, valentlik, umumiylik, tobe valentlik, lug‘aviy valentlik, grammatik shakl valentligi, sintaktik valentlik

Valentlik aslida kimyoviy atama bo‘lib, tilshunoslikda lisoniy birliklarning yuzaga chiqmagan – biriktiruvchanlik imkoniyati sifatida qaraluvchi lisoniy hodisaga nisbatan qo‘llanadi. Valentlikning kimyoviy tavsifi quyidagicha. Masalan, kislorod (O) atomi boshqa turdagi yana ikkita atomni biriktirishimkoniyatiga ega. Bu uning elektron qavatidagi ikkita atomning bo‘sh o‘rniga qarab belgilanadi. Suv molekulasida (H₂O)da bu bo‘sh o‘rinlar to‘ldirilgan. Shuningdek, nafaqat kislorod, balki vodorod (H) ham valentlikka ega bo‘lib, uning bo‘sh o‘rni bitta. Demak, ko‘rinadiki, suv molekulasida kislorodning ham, vodorodning ham valentlik imkoniyati voqelikka aylangan bo‘lib, ular kislorodda biriktiruvchi, vodorodda esa birikuvchi tabiatga ega. Har ikkala atom

(vodorod va kislorod) ham bir-biriga muvofiq bo‘lgandagina birikma hosil qilishi mumkin. Masalan, vodorod va oltin atomlari birikib, molekula hosil qila olmaydi.

Atomning valentligi ro‘yobga chiqmagan, namoyon bo‘lishi uchun sharoit talab etiladigan imkoniyat. Lisoniy birlik ham ana shunday birikish-biriktirish imkoniyatiga ega, u (ya’ni valentlik) ham lisoniy birliklarning o‘zi bilan muayyan til jamiyati a’zolari ongida yashaydi. Masalan, o‘qi leksemasi kishi ongida bir nechta bo‘sh o‘rniga ega holda mavjud bo‘ladi va nutqda voqelanib, bir vaqtda o‘ziga shuncha birikuvchini ham torta olishi mumkin.

Bunda so‘roq olmoshlari o‘qi leksemasiga birikish imkoniyatiga ega bo‘lgan so‘zlarga ishora qiladi. Bu imkoniyat bevosita kuzatishda berilmagan bo‘lib, o‘qi leksemasining mohiyatida yashiringan. Lekin kitobni o‘qimoq, har kuni o‘qimoq, ko‘p o‘qimoq nutqiy birikuvlarida bu imkoniyatlar bitta-bitta voqelangan. Quyidagi biri birinchisida bir vaqtning o‘zida bu imkoniyatdan ikkitasi, ikkinchisida esa uchtasi voqelikka aylangan, so‘z birikmasi hosil qilingan:

- 1) kitobni tez o‘qimoq;
- 2) kutubxonada kitobni tez o‘qimoq.

Lisoniy birlikning valentligini to‘ldiruvchi birlik **aktant** deb ham yuritiladi.

Yuqorida aytilganidek, kislorod atomi bilan birga vodorod atomi ham valentlikka ega bo‘lganligi kabi o‘qi leksemasiga birikuvchi leksema ham valentlikka ega. Biroq o‘qi leksemasi hokim, tortuvchi mavqeda bo‘lganligi sababli uning valentligi hokim valentlik, unga birikuvchi leksemaning valentligi esa **tobe valentlik** deyiladi.

Turli atom bir-biriga mos bo‘lgandagina birika olganligi kabi lisoniy birlik ham ma’no va grammatik jihatdan muvofiq bo‘lmog‘i lozim. Boshqacha aytganda, biriktiruvchi leksema birikishi lozim bo‘lgan leksemani nafaqat ma’no jihatdan, balki bir grammatik shaklda ham mos bo‘lishini ham talab qiladi. SHunga ko‘ra, valentlik lug‘aviy va sintaktik qatlamga ajraladi.

Lug‘aviy valentlik. Lug‘aviy valentlik biriktiruvchi leksemaning ma’noviy jihatdan o‘ziga mos birikuvchilarni tanlashi. Masalan, hangra leksemasi qush leksemasini o‘ziga torta olmaydi, qush leksemasi har leksemasidagi birorta ham bo‘sh o‘ringa tusha olmaydi. CHunki ularda ma’noviy muvofiqlik mavjud emas.

Leksemalar bir-biriga ma’noviy mos bo‘lishi uchun ularning ma’no strukturalarida o‘xshash ma’no bo‘lakchalari – semalari bo‘lmog‘i lozim.

Ko‘rinadiki, qush leksemasi ma’no tarkibidagi «sayray oladigan» ma’no bo‘lakchasi sayramoq leksemasida va undagi «qushga xos» ma’no bo‘lakchasi qush leksemasida mavjud. Bu ularning birikma hosil qilishiga asos bo‘la oladi.

Bu leksemalarda, yuqoridagidek, ma’noviy moslik kuzatilmaydi. Shu boisdan hangramoq leksemasi valentligini to‘ldirish uchun qush leksemasini o‘ziga torta olmaydi, qush leksemasiga hangra leksemasidagi bo‘sh o‘rinni to‘ldira olmaydi.

Leksemaning valentliklari tor yoki keng bo‘lishi mumkin. Masalan: hangramoq leksemasining nima so‘rog‘iga javob bo‘ladigan valentligi to‘ldiruvchisi – eshak, xo‘tik, hangi leksemalari. Kishnamoq leksemasining bunday valentligini to‘ldiruvchi unsurlari – ot, toy, bedov, saman leksemalari.

Ba’zan birikuvchi yoki biriktiruvchi leksemalar ma’nolari muvofiq bo‘lmagani holda ular nutqda birikuv hosil qilishi mumkin. Masalan, artist «hangradi» kabi. Bunda endi me’yoriy valentlik buzilgan holda namoyon bo‘lib, ko‘chma, obrazli ma’no yuzaga chiqadi. Lekin bu sof nutqiy hodisa, hangra va artist leksemalarining lisoniy mohiyatidan joylanmagan. Chunki artist leksemasining ma’no tarkibi «san’atkor», «qo‘shiqchilik–teatrqa xos» semalari bo‘lib, unda «hangra» semasi yo‘q, hangramoq leksemasi «eshakka xos», «ovoz chiqarish» ma’no tarkibiga ega, unda «san’atkor», «qo‘shiqchilikka xos» ma’no bo‘lakchalari mavjud emas.

Lug‘aviy valentlikni ot va fe’l turkumidan olingan namuna asosida dalillashga harakat qildik. Lekin lisoniy-lug‘aviy valentlik na faqat ot yoki fe’lga, balki boshqa so‘z turkumlariga ham xos.

Sintaktik valentlik. Sintaktik valentlik leksema valentligining ikkinchi tomoni, u hokim mavqedagi leksemaning tobe leksemalarni o‘ziga tortish uchun ularning ma’lum bir sintaktik shaklda – kelishik, ko‘makchi, ravishdosh, sifat dosh qo‘shimchasini olishini talab qilishidir. Bu hokim leksemaning sintaktik mavqei, grammatik shakli tomonidan belgilanadi. Masalan, Xatni yozdi, Xat yozildi sintaktik qurilmalaridagi

(xatni) va (xat) so‘zlarining grammatik shakli bosh so‘zning grammatik shakli bilan belgilangan.

Sintaktik valentlik lug‘aviy valentlik bilan zich bog‘langan, biri o‘zgarsa, ikkinchisi ham o‘zgaradi, biri yo‘qolsa, ikkinchisi ham bo‘lmaydi. Masalan, yetakla leksemasi jo‘nalish kelishigidagi otni o‘ziga tortmaydi (Halimga yetakla tarzida). Lekin yetakla leksemasi ortirma nisbat shakli - bilan shakllansa, (Halimga) so‘z shakli unga tortila oladi. Bunday yetakla leksemasining sintaktik valentligi o‘zgardi.

Lug‘aviy va sintaktik valentlik o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, ular tez-tez o‘zgarishga uchrab turadi. Masalan, Ashulachi «hangradi» birikuvida sintaktik valentlik o‘zgarmasdan voqelangan, ammo lug‘aviy valentlik yangilangan holda yuzaga chiqqan. Bunday hol ko‘chma ma’no yuzaga chiqqanidan dalolat beradi. Xat yozildi, Xatni yozdi birikuvlarida ma’noviy valentlik joyida, biroq sintaktik valentlik o‘zgargan. Bu turlicha sintaktik shakllar voqelanganligini ko‘rsatadi. Biroq aytilgan har ikkala o‘zgarish ham bir yoqlama – yo ma’noviy taktik tabiatga ega. Agar o‘zgarish birdaniga ikki tomonlama – ham lug‘aviy, ham sintaktik bo‘lsa-chi? Bunda derivatsiya sodir bo‘ladi. Dalil sifatida ochmoq fe‘lining lug‘aviy va sintaktik valentliklarini aniqlash orqali bunga ishonch xosil qilish mumkin:

1. Talaba kitobni ochdi.
2. Kitob talaba tomonidan ochildi.
3. Amerikani Vespuchchi ochdi.
4. Gul ochildi.

1- va 2-misolda ochmoq fe‘li valentliklarini to‘ldiruvchi so‘z (talaba) ning ma’nosi o‘zgarmagan, lekin sintaktik shakli (talaba – bosh kelishikda, talaba tomonidan – ko‘makchi) o‘zgargan. Demak, ochmoq leksemasining ma’noviy valentligi o‘zgarishsiz saqlangan, sintaktik valentligi o‘zgargan. Bu o‘zgarish ochmoq fe‘liga -il majhul nisbat qo‘shimchasi tomonidan kiritilgan. 3-misolda esa fe‘lining sintaktik valentligi o‘zgarishsiz qolgani holda ma’noviy valentlik o‘zgarishga uchragan. Chunki Amerika so‘zining ma’nosi ochmoq fe‘li ma’nosiga muvofiq kelmaydi. Ammo sintaktik shakli mos. 4-misolda esa ham ma’noviy, ham sintaktik valentliklar butkul o‘zgargan. Chunki gul so‘zi ochmoq fe‘liga ma’noviy jihatdan mos emas. Bundan tashqari, birikuvchi so‘zning sintaktik shakli (gul –

bosh kelishik) ochmoq fe’lga -il qo‘shimchasi qo‘shilishi natijasida o‘zgarishga uchragan.

Demak, ma’lum bo‘ladiki, leksemaning lisoniy valentligi ikki yoqlama, ma’noviy tomoni unga qanday leksema birika olishi me’yori, chegarasini ko‘rsatib, sintaktik tomoni birikuvchi so‘zning qanday grammatik qo‘shimchani olishini belgilaydi.

Grammatik shakl valentligi. Leksemaga grammatik shakl qo‘shilganda ularning birikuvchilari sirasida jiddiy o‘zgarish yuz beradi. Shoirman so‘z shakli – *-man* shaxs –son qo‘shimchasi bilan birikmasdan oldin, ya’ni shoir leksemasi sifatida men olmoshi bilan birikish ehtiyojiga ega emas edi. Shaxs-son ma’nosini ifodalovchi (*-man*) qo‘shimchasini qabul qilgach, shunday ehtiyoj tug‘ildi. Bu ehtiyoj, zarurat *-man* qo‘shimchasida mujassam, u shaxs birlik son shaxs-son qo‘shimchasining sintaktik ehtiyoji, kengayish talabi, ya’ni valentligidir.

Grammatik shakl o‘zi qo‘shilib kelgan leksemaning lisoniy (ma’noviy va sintaktik) valentligini yo kengaytiradi, yoki cheklaydi. Masalan, egalik qo‘shimchasi o‘zi qo‘shilib kelgani turkumiga mansub so‘zga qaratqich kelishigi shaklida turgan boshqa ism bilan qaralmish – qaratuvchi aloqasiga kirishishi mkoniyatini beradi. Demak, o‘zi qo‘shilib kelgan so‘zning sintaktik imkoniyatini kengaytiradi. So‘z shakl ma’noviy va sintaktik valentligi shu so‘z shakl uchun asos bo‘lgan leksema lisoniy valentligidan kengdir. Shunday hodisani orttirma nisbat morfemasi bilan o‘timsiz fe’l leksema birikishida ko‘rish mumkin. Qiyoslang: *Mashina yurdi. Bola uxladi, uxla, yur* fe’llari vositasiz to‘ldiruvchi bilan birika olmaydi. Lekin xaydovchi mashinani yurgizdi, *ona bolani* uxlatdi me’yoriy birikma. Vositasiz to‘ldiruvchi bilan birika olish valentlik qobiliyatini *yur, uxla* leksemalariga orttirma nisbat morfemasi berdi, boshqacha aytganda, bu fe’lga qo‘shilib kelgach, u morfema o‘z valentligini olib keldi. Ayrim grammatik shakl o‘zi qo‘shilib kelgan leksemaning lisoniy valentligini toraytiradi.

Masalan, majhul va o‘zlik nisbat shakli o‘timli fe’lni o‘timsizlashtiradi, uning vositasiz to‘ldiruvchi bilan birikish imkoniyatini cheklaydi. Bunga amin bo‘lish uchun kitob leksemasining grammatik shaklsiz va grammatik shakllangan holatida valentlik imkoniyatini taqqoslash kifoya.

Ayon bo‘ladiki, yuqoridagi jadvalda kitob leksemasining birikuv imkoniyati ko‘plik son shakli *-lar* va kichraytirish qo‘shimchasi -

cha hisobiga toraygan. Quyidagi gaplarda esa leksemaning biriktirish imkoniyati kengayganligiga amin bo‘lamiz: 1. *Halim kitob o‘qidi*. 2. *Halim ukasiga kitob o‘qitdi*. Aytish o‘rinliklari, bugungidek kunlarda tilshunoslik fanining boshqa bir turi – turfa valentligini tasniflab tashkil etish kunining dolzarb masalasiga aylantirib qo‘yiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гельградт Р.Р. Теоретические основы исследования стиля художественной речи. "Избранные статьи", Калинин, 1966. – С.1
2. Колшанский Г.В. Лингвистические основы анализа языкового стиля // Сборник "Проблемы лингвистической стилистики" М., 1969. – С.65
3. Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. -T.: O‘qituvchi, 1975.

O‘ZBEK TILIDA SO‘Z VALENTLIGI HAQIDA

A.Xoshimov, I.Kuchkarov
ADU

Annotatsiya: Ushbu maqolada valentlik nazariyasining ob‘ektivligi, aktualligi, ilmiy amaliy mohiyati haqida so‘z boradi. Shuningdek so‘zning leksik-sintaktik tahlili ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Valentlik, ichki imkoniyat, potentsiya, sintaktik aloqa

Hozirgi paytga kelib valentlik nazariyasi o‘zining muammolari va terminologiyasi bilan tilshunoslikning alohida sohasi sifatida ajrala boshladi.

Dastlab “Valentlik” termini 1948- yilda Kantselson tomonidan “Grammatik kategoriyalar haqida” asarida qo‘llanilgan. Uning ta’kidlashicha valentlik huddi anketadagi kabi to‘ldirilgan “bo‘sh o‘rinlarning mavjud bo‘lgan ma’no xususiyatidir. Boshqacha aytganda, valentlik ostida so‘z ma’nosidan anglashiladigan yoki unda yashirin mavjud bo‘lgan” bo‘sh o‘rin va gapda ayrim so‘zlar bilan to‘ldirish zaruriyatiga ishora tushuniladi.

T.Tener o‘zining grammatikasida gapni tuzilishi jihatdan tahlil qilish jarayonidagi uning tuzilish asosi sifatida fe’lga tayanadi. Professor G.Xelbig ham til materiallari asosida fe’lning valentlik metodlarini “Nemis tilidagi fe’l valentliklarini va distributsiyasi”ni ishlab chiqdi va “Nemis tilidagi fe’l valentliklarini va distributsiyasi” lug‘atini tuzdi. Bu modellar dastlab faqat bir so‘z turkumi –fe’l asosida belgilangan bo‘lsa,

70-yillarda valentlik modellari faqat fe’l asosida emas, balki boshqa soʻzlar asosida ham hosil boʻlishi mumkinligini ma’lum qildi.

“Valentlik” soʻzning birikishi xususiyati boʻlib uning oʻz ma’nosi asosida boshqa soʻzlar bilan sintaktik munosabatga kirishuvidir.

Demak, valentlik nazariyasining ob’ektivligi, aktualligi, ilmiy amaliy mohiyati soʻzning leksik-sintaktik kuchi mavqeyi bilan belgilanadi. Soʻzning ruhi, joni boʻlgan semantikasi uning boshqa soʻzlar bilan biriktirishini ta’minlaydiki, birikmani soʻzlarning birika olishi semantik imkoniyatining, valentlik munosabatining natijasi sifatida qaralmogʻi lozim.

Valentlik soʻzga substantzial yondashuvning natijasi sifatida soʻzning ichki imkoniyati, oʻziga xos muayyan semantik xususiyati sifatida baholanadi.

Soʻz valentligi murakkab tushuncha ifodalovchi nutq birliklaridan tortib fikr ifodalovchi nutq birliklarining yuzaga kelishiga bevosita bogʻliq. Soʻzlar grammatik model taqozo etgan har qanday soʻzlarga emas, balki ulardan baʼzilarigina birikadi.

Soʻzlar soʻz yasash modeli taqozo etgan qoʻshimchalardan baʼzilarini qabul qiladi, bu xususiyat- soʻz valentligidir.

Yuqoridagi fikrlardan quyidagi xulosa kelib chiqadi:

1. Soʻzlarning oʻzaro birikish imkoniyati chegaralangan;
2. Soʻzlarning oʻzaro birikish imkoniyati har bir soʻzning imkoniyati bilan oʻlchanadi;

Birikuvchi soʻz sxemasining semalar tarkibida shu leksemalarning har bir ikkisida takrorlanmayotgan umumiy sema mavjud boʻladi. Ana shu umumiy sema bu leksemalarning semantik munosabati uchun imkoniyat yaratadi. Nemis olimi Rudi Konrat oʻzining “Valentlik definitsiyasi” nomli asarida soʻzlarni yoki gap boʻlaklarining bogʻlanishini valentlik deb ataydi. Rus olimi G.G. Pochentsov: Soʻzlarning paradigmatic xususiyatini aniqlashda “Semantik maydon” terminini foydalanishni, fe’llarning sintagmatik xususiyatlarini esa valentlik printsipli /birikish tartibi/ asosida oʻrganishni tavsiya etadi.

Yuqoridagi fikrlardan valentlik tushunchasi, bir tomondan, jonli nutqga soʻzlar orasidagi sintaktik aloqani, soʻzlarning oʻzaro birikuvini bildiradi. Ikkinchi tomondan, leksemalarning semantik imkoniyati. Demak, sintaktik aloqadan valentlik kelib chiqmaydi, balki valentlikdan sintaktik aloqa kelib chiqadi.

Valentlik - ichki imkoniyat, potentsiya bo‘lsa, sintaktik aloqa uning realizatsiyasidir.

Valentlik- til birligi bo‘lsa, semantik aloqa nutq birligi.

Valentlik- mohiyat bo‘lsa, sintaktik aloqa hodisasi.

Valentlik- umumiylik bo‘lsa, sintaktik xususiylikdir.

Valentlik- sabab bo‘lsa, sintaktik aloqa natijasidir.

Rus olimi E.M.Mednikova so‘z valentligi to‘g‘risida quyidagicha fikr bildirgan: “So‘z valentligi so‘z ma‘nosining tarkibi bilan uzviy bog‘liqdir. So‘z gapda qo‘llangan ma‘nosi qanday tarkibga ega bo‘lsa, u shunga munosib ravishda o‘z valentligi bilan yuzaga chiqqan bo‘ladi”. Tilshunos olimi so‘zning ma‘no tarkibi birlamchimi yoki uning valentligi birlamchimi degan masalani ilgari suradi. U semasiologiya so‘zning sintagmatik va pragmatik xususaiyatlaridan kelib chiqishi va bunda ma‘no yetakchilik qilishi shartligini bayon qiladi.

Valentlik nazariyasining rivojlanishiga ko‘p xissa qo‘shgan nemis olimi G.Xelbig: “Semantik valentlik qolipi fe’llarda ham sintaktik qurshovni belgilaydi, lekin keyingisi faqat umumiy ma‘no belgilar arxisema yordamida aniqlanadi” deydi.

O‘zbek tilshunos olimlaridan I.Qo‘chqortoev va R.Rasulovlar ham o‘z ishlarida fe’l valentligi haqida fikr yuritganlar va bunda ular fe’lga tayanganlar. SHu jumladan yosh olimi U.Iminova ham o‘zining “Yumush fe’lining ma‘no valentliklari” nomzodlik ishida u ma‘no valentligini:

1. Agens
2. Kontragens
3. Ob’ekt va kontragens
4. Vosita
5. Adresat
6. O‘rin valentliklariga ajratadi.

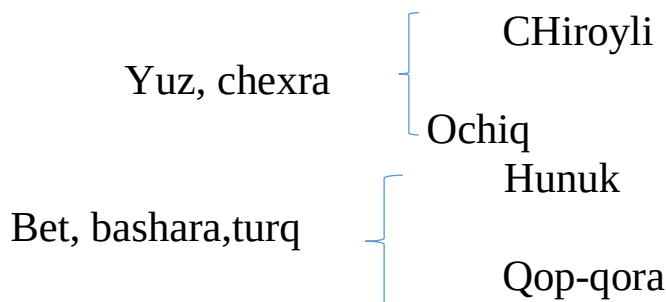
Biz esa o‘z ishimizda valentliklarni :

1. Semantik valentlik
2. Sintaktik valentliklarga bo‘lib o‘rganishni maqsad qilib qo‘ydik.

Bu jarayonda G.Xelbig, I. Trier, G. Ipsenlarning ishlariga tayandik.

Bizga ma’lumki, sintaktik valentlik so‘z ma‘nosi bilan, semantik valentlik esa leksemalar o‘rtasidagi sintagmatik munosabatlarni ko‘rsatadi. So‘z valentligini so‘z ma‘nosida bog‘liqligi sinonim so‘zlar

tahlilida yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan, predmet ma’nosi bir xil bo‘lgan yuz, aft, bashara, chehra, turq so‘zlarining leksik valentliklari turlichadir.

Demak, yuz, chehra so‘zlari ijobiy hislatga ega bo‘lgan so‘zlarni o‘ziga qabul qilsa, bet, aft, bashara, turq so‘zlari salbiy hislatga ega bo‘lgan so‘zlarni o‘ziga qabul qilar ekan. Ijobiy hislat /emotsiya/ bildirilgan so‘zlar ijobiy emotsional bo‘yoqli so‘zlarga biriksa, salbiy emotsional bo‘yoqli so‘zlar salbiy emotsiya bildiradigan so‘zlar bilan birlashtiriladi. So‘z valentligi ma’lum lug‘aviy birligining nutqda boshqa birliklar bilan birlashuviga qodirligidir.

Bu fikrdan so‘z valentligi so‘zning leksik ma’nosini tavsiflaydi, semantik doirasini belgilaydigan hodisadir. Valentligini so‘zga birikib kelishiga va til strukturasiida tutgan o‘rniga qarab 2 turga farqlash mumkin

1. Ichki valentlik.
2. Tashqi valentlik.

Ichki valentlik ma’lum so‘z /o‘zak / ning yasovchilarini saylab qabul qilinishi bo‘lsa, tashqi valentlik so‘zining nutqda boshqa so‘zlar bilan birikib kelishidir.

Endi leksik valentlik haqida to‘xtalamiz. Leksik valentlik sintaktik valentligiga nisbatan aniqdir. Uning nisbiy aniqligini ifodalaydigan, ya’ni bu valentlik doirasini chegaralaydigan faktorlarni dastlab 2 guruhga ajratish mumkin.

1. Ekstroglingvistik faktorlar.
2. Lingvistik faktorlar.

Valentlik nazariyasi muayyan so‘zning nechta so‘zni biriktirishini o‘rganish jarayonida shakllanadi. Biz bilamizki, dastlab tayanch so‘zlar sifatida /biriktiruvchi so‘z sifatida fe‘llar o‘rganilgan edi. Bu bizga L.Tenʼber, G.Xelbiglarning ishlaridan ma’lum. Ularning ishlarida fe‘l orqali harakatni bajaruvchi subʼjekt nomi ham fe‘lga birikadi. Fe‘lga

birikib keluvchi soʻzlar bildiradigan hodisalar aktanlar deyiladi. Bu termini birinchi boʻlib, L.Tenʼer qoʻllagan. Aktanlar feʼl orqali ifodalanadigan harakatni bajaruvchi va harakat ijrosida ishtirok etuvchidir. Aktanlarning qatnashuvchilari /souchastnik/ deb ham yuritiladi.

Aktantlar deyilganda, faqat jonli predmet emas, balki jonsiz predmetlar ham nazarda tutiladi. Masalan:

“Akmal Nodirga sovgʻa berdi” jumlasida 3 ta aktant bor:

1. Akmal
2. Nodir
3. sovgʻa

Demak, bermoq feʼli 3 valentga ega ekanligini koʻrsatadi.

L.Tener feʼl uzeli bildiradigan aktantlarni birinchi, ikkinchi aktant deb raqamlaydi. Semantik tomondan birinchi aktant feʼlda ifodalangan harakatni amalga oshiruvchi subʼjekt /ega/ dan iborat boʻladi. Bu aktantlar tilshunoslikdagi ega tushunchasiga yaqin. Feʼlda ifodalangan harakat taʼsiriga tushuvchi obʼjekt /predmet/ ikkinchi aktantdir.

L.Tener kontsepsiyasidagi ikkinchi aktant tushunchasi, nutq tushunchasi, nutq feʼllari doirasida mazmun, obʼjekt valentliklariga toʻgʻri keladi.

Anʼanaviy tilshunoslikda bu tushuncha vositasiz toʻldiruvchi termini bilan ataladi. Feʼlda ifodalangan harakatga qaratilgan obʼjekt uchinchi aktant hisoblanib, adresat valentligi deyiladi.

Bu aktant anʼanaviy tilshunoslikda vositali toʻldiruvchi deyiladi./sinsematika/.

Lingivistik semantika

Feʼl

1.Agens /agent/

2.mazmun obʼjekt.

3.Adresat.

Traditsion tilshunoslik

Ega

1.Ega

2.Vositasiz toʻldiruvchi

3.Vositali toʻldiruvchi

“Karim menga kitobni berdi”.

Ushbu gapda tahlilni aniqlaydigan boʻlsak, semantikada “Karim” subʼjekt /agens/, menga-obʼjekt, kitobni /adresat/ obʼjekt:

Traditsion tilshunoslikda “Karim” ega, “menga” vositasiz toʻldiruvchi, kitobni vositali toʻldiruvchi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.D.Katsnelʼson O grammaticheskoy kategorii//Vestnik LGU, 1948.

2. A.Xoshimov. “Valentlik haqida” Bux.DU. Til tadqiqoti metodikasi va metodologiyasi. 2009 yil 37-40-betlar.
3. A.Xoshimov. “Valentlik haqida” OshDU. Memlekettik til.Oqutulushu jana izildenishi. 1995 yil 96-98- betlar.

UTILISATION DES UNITÉS PHRASÉOLOGIQUES DANS LES TEXTES PUBLICISTIQUES

Isroïlova Manzura Jamolovna

Professeur de français à l'Université d'État de Termiz

Abstract: *In recent years, linguists have paid more attention to the study of journalistic style. No one doubts that there are a number of linguistic and stylistic characteristics unique to newspapers, such as "newspaper vocabulary and phraseology".*

Keywords: *newspaper vocabulary, phraseology, signal words, journalistic style, newspaper phraseology*

Ces dernières années, les linguistes ont accordé plus d'attention à l'étude du style journalistique. Nul ne doute qu'il existe un certain nombre de caractéristiques linguistiques et stylistiques propres aux journaux, telles que "le vocabulaire et la phraséologie des journaux". Le terme "phraséologie des journaux" n'a pas besoin d'être expliqué. Sa forme interne est claire et distincte. La phraséologie du texte du journal est un ensemble de phrases stables (*l'or noir, la main verte, un cœur de pierre, etc.*) qui sont principalement caractéristiques du texte du journal et ne comportent pas d'entrées stylistiques particulières, comme dans d'autres ouvrages.

L'étude des aspects sémantiques et stylistiques des unités-titres phraséologiques qui fonctionnent dans le style journalistique dans différentes fonctions est une question très complexe et d'une grande importance. Pour la première fois, le célèbre linguiste G.O. Vinokur a souligné que le journal remplit des tâches communicatives strictement définies et élémentaires. Il est dépourvu de fonction artistique, poétique et s'adresse au maximum de lecteurs, dans un environnement linguistique neutre. De telles caractéristiques de la langue "Journal" donnent raison de parler de l'utilisation d'unités phraséologiques, qui sont d'une grande importance pour augmenter l'expressivité et l'émotivité du texte.

Si nous comparons le texte des journaux et des unités phraséologiques communes, nous pouvons voir une certaine similitude et en même temps une différence significative entre eux.

Caractéristiques générales: les unités phraséologiques dans le texte des journaux sont comme les unités phraséologiques de la langue commune, dans la plupart des cas, elles sont figuratives et sont construites selon les mêmes modèles/composants syntaxiques que dans la langue commune. Il existe des caractéristiques qui distinguent les unités phraséologiques utilisées dans les textes de journaux et dans les situations sans textes de journaux, notamment :

1) Des unités phraséologiques de journaux sont construites à partir de mots racines, des "mots de signalisation" et de nouveaux composants sont créés à partir de chaque mot de signalisation (*l'or : l'or noir - le pétrole, l'or blanc - la neige utilisée pour les sports d'hiver, l'or bleu-l'eau, l'or vert- la forêt, l'agriculture, etc.*) créera une série d'unités phraséologiques avec un niveau ouvert d'inclusion. En d'autres termes, à partir du mot-clé « or », les journalistes créent des signes périphrastiques d'autres réalités d'importance économique nationale. Théoriquement, l'ensemble des définitions peut être encore élargi, par exemple en appelant le pétrole non seulement noir, mais aussi or liquide. Cela montre clairement que les textes journalistiques sont ouverts aux changements.

Une sorte de paradoxe linguistique lié à la nature ouverte des séries/colonnes des journaux et au haut degré de cohérence des unités phraséologiques des journaux : une phrase utilisée pour la première fois, si elle est basée sur des "mots signes" selon les schémas syntaxiques des journaux s'ils sont créés, ils peuvent également être acceptés comme unité phraséologique de journal. Par conséquent, une série phraséologique peut être formée sur la base de chaque mot signal. Ainsi, dans ce cas, face à certaines unités phraséologiques utilisées dans le texte des journaux, le mécanisme de perception du lecteur fonctionne en acceptant toute la signification symbolique de cette ligne phraséologique. Par ex: En attendant, l'épidémie a laissé des traces sur le tissu économique et social, notamment dans la capitale *surveillée comme le lait sur le feu* par le pouvoir. Malgré le retour des embouteillages, « il y a moins de monde qu'avant. J'ai l'impression que beaucoup de gens

ont quitté Pékin et ne reviendront plus », confie Chen Yu[jeudi 3 septembre 2020 LE FIGARO, p-8].

Entre la phraséologie des textes journalistiques et la phraséologie du langage universel, il existe des différences d'ordre sémantique ainsi que des différences structurelles. Parmi les unités phraséologiques du journal, il n'y a pas de combinaisons phraséologiques héritées du passé, et même en principe c'est impossible. Pas une seule unité phraséologique ne naît comme composé : elle devient composée parce que la forme interne est oubliée. La phraséologie des journaux est consciemment créée à partir d'outils lexicaux existants. Par conséquent, les unités phraséologiques des journaux ne réussissent pas toujours, mais leurs composants lexicaux, en particulier les principes de connexion de ces composants, si l'on parle vraiment d'unités phraséologiques, sont toujours clairs et précis. pas les voies d'un auteur individuel. Dans le journal, selon nos observations, il n'y a que des unités phraséologiques et des combinaisons phraséologiques et leur caractère motivant est souvent conditionnel. Par exemple, mot *couronne* (monde, échecs, football, tennis, etc.) sert à déterminer le titre de champion. Avec le même succès, les journalistes pouvaient choisir trône ou sceptre comme mot-clé. D'une part, il existe des différences dans la structure des unités phraséologiques de la langue commune et, d'autre part, dans la structure de la phraséologie des journaux. Dans la langue, vous pouvez trouver des unités phraséologiques qui sont structurellement équivalentes à la fois aux phrases et aux phrases. Structurellement, les unités phraséologiques des journaux représentent toujours des mots.

Un autre paradoxe. Il n'y a presque aucune différence entre le nombre approximatif d'unités phraséologiques dans le texte des journaux et la structure lexicale-grammaticale des unités phraséologiques. En fait, les unités phraséologiques des journaux sont structurées selon un modèle, et le modèle est conservé non seulement dans le schéma syntaxique, mais également dans la partie "matérielle" de l'unité phraséologique dans le choix des mots. Par conséquent, un nombre relativement restreint de mots-clés sémantiques sont distingués, autour desquels se forment les catégories phraséologiques des journaux. Cependant, ce nombre est faible par rapport à l'ensemble du vocabulaire de la langue, mais en termes absolus, le nombre de ces mots est très important : seules les unités phraséologiques nominales des journaux

peuvent être comptées en plusieurs centaines, et leur nombre ne cesse de croître.

BIBLIOGRAPHIE :

1. Greimas A.-J. Idiotismes, proverbes, dictons // Cahiers de lexicologies. – 1960. – Vol.II. – pp. 41-61.
2. Gross G. Les expressions figées en français : noms composés et autres locutions / G. Gross. – P. : OPHRYS, 1996. – 161 p.
3. Gross M. Une famille d’adverbes figés : les constructions comparatives en comme // Revue québécoise de linguistique. – Montréal : Université du Québec à Montréal, 1984. – Vol. 13, №2. – pp.237-269.
4. Guiraud P. Les locutions françaises / P. Guiraud. – P. : PUF, 1973. – 127 p.
5. Hausmann F.J. La langue de la presse // Histoire de la langue française 1945-2000 / Sous la direction de Gérald Antoine et Bernard Cerquiglini. – P.: CNPS EDITION, 2000. – p.199-210.
6. Hausmann F.J. La langue de la presse // Histoire de la langue française 1945-2000 // Sous la direction de Gérald Antoine et Bernard Cerquiglini. – P. : CNPS EDITION, 2000. – p.199-210.
7. Schapira Ch. Les stéréotypes en français : proverbes et autres formules // Ch. Schapira. – P.: OPHRYS, 1999. – 172 p.

O‘ZBEK TILIDA INKOR MA’NONI “EMAS” SO‘ZI BILAN IFODALANISHI XUSUSIDA

Ochilova Nasibaxon Sotqinovna

Andijon davlat universiteti

Fakultetlararo chet tillar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada inkor ma’nosining o‘zbek tilida ifodalanishi, shuningdek, emas inkor so‘zining struktur-semantik xususiyatlari tadqiq etilgan.*

Kalit so‘zlar: *inkor kategoriyasi, borliq, intonatsiya va situatsiya, dixotomiya*

Inkor kategoriyasi falsafiy tushuncha bo‘lib, borliqda qadimdan ma’lum. Falsafada yetarlicha o‘rganilgan ushbu kategoriya tilshunoslikda ham gaplarning inkor shaklini hosil qilishda o‘z ahamiyatiga ega. Inkor borlikning aksi hisoblanadi. Ammo grammatikada, ya’ni til qurilishi haqidagi ta’limotda, inkor hodisasi o‘zining yorqin ifoda vositalariga ega ekanligi bilan yaqqol ko‘zga tashlanadi va o‘z ifodasini topadi. Ta’kidlash joizki, inkor hodisasini tilshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq va tahlil etish an’anasini uzoq tarixga

borib taqaladi. Bu ikki dixotomiya olimlar tomonidan qiziqish bilan o‘rganib kelinmoqda.

Boshqa tillardagi kabi o‘zbek tilida ham tasdiq hodisasi ma’lum bir ko‘rsatkichga ega emas. Inkorni ifodalovchi til vositalari esa har bir tilda mavjud. Inkor sintaksisda juda kam o‘rganilgan bo‘lib, unga tilshunoslikda aniq bir ta’rif berilmagan. Ushbu hodisa bilan H.Paul, O.Behagel, V.Vays, A.M.Peshkovskiy, Panamareva, Ye.I.Shendels kabi atoqli tilshunoslar shug‘ullanishgan.

O‘zbek tilida inkor turli sintaktik birliklar bilan ifodalanadi. Bular: ma, yo‘q, sira, aslo, hech kabilar, emas so‘zi o‘zbek tilida ko‘p qo‘llaniluvchi inkor hisoblanib, o‘ziga xos struktur, semantik xususiyat kasb etadi. Bu inkorning struktur tuzilishi quyidagicha hosil bo‘ladi:

A) emas+sifatdosh: — *Shomatov haydalgan emas, o‘z ixtiyori bilan bo‘shagan.*(O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 13 bet) — *To‘g‘ri, ajrashgan emasmiz, ammo u bilan turmayman. Ajrashishga tayyorman.*(O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 20 bet) *Dadamning yig‘lashini hech ko‘rgan emasdim. Qo‘rqib ketibman.* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 47 bet)

B) emas+ravishdosh: *Tushundingmi, o‘ldirib emas, o‘ldirtirib yuboradi!* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 110 bet)

V) emas+ot: *Kuyov uncha-muncha odam emas, polkovnik ekanini, NKVD bilan hazillashib bo‘lmasligini tushuntirib qo‘yishdi shekilli, chol shashtidan qaytdi.* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 75 bet) *Men cho‘ri emasman, shunchaki oyna tozalagichman, men bo‘lmasam, bu xonadonga nur kirmasdi, deydi.* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 81 bet) — *Bizga yotoqxona emas, uy kerak. Alohida kvartira...* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 115 bet) — *Men “bola” emasman! — dedim g‘ashim kelib.* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 115 bet) — *Otam endi rais emas-da! Lagerda yotibdi. Shimoliy Qozog‘istonda! «O‘zbek ishi” bilan qamalgan.* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 118 bet)

G) emas+sifat: *To‘g‘ri, unaqa pastak, loy tomli emas-ku...* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 104 bet) — *Ro‘zimat ota kasal emasdi shekilli...* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 106 bet) — *Tursunboy begona emas. Rustamjonning kuyovjo‘rasi. O‘zingizning akangizdek gap.* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 111 bet) *Xona unchalik katta emasdi.* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 123 bet)

D) emas+ravish: *Shunchaki, ko‘nglingiz tusagan biron ayol bilan... Ko‘p emas, bir-ikki marta.* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 125 bet)

E) emas+olmosh: *Men uchun emas, aqalli oilam uchun, Shahnoza uchun!* (O‘.Xoshimov. Tushda kechgan umrlar, 114 bet)

Tasdiq va inkor gaplarni o‘zaro bog‘lab fikrning ixcham ifodalanishi uchun emas so‘zidan foydalaniladi. Sen emas, men o‘qiyman (sen o‘qimaysan, men o‘qiyman). Ushbu misolda ikki ish harakatdan biri alohida ta’kidlanishi kuzatiladi. Bunda ta’kid qaysi shaxsga qaratilgani intonatsiya va situatsiyadan anglashiladi. Agar bunday gaplarning kesimi ham inkor shaklda kelsa, bunda butun gapning mazmuni kuchli tarzda inkor etiladi. Bunga sen emas, otang ham erisholmagan (So‘zlashuv). Emas so‘zi -dan boshqa (o‘zga) kabi konstruksiyali gapning kesimi tarkibida «o‘zginasi», «naqd o‘zi» kabi holatda ma’no kuchaytirishga xizmat qiladi, -dan qo‘shimchasini olgan ot(keng ma’noda)ni kuchli darajada ta’kidlaydi. *Makarov... bunday zararli kishilarni, o‘rniga odam yo‘q deb saqlab turish siyosiy ko‘rlikdan boshqa narsa emas* (3. Fatxullin). *Bu ko‘zbo‘yamachilikdan boshqa gap emas* (3. Fatxullin). *Elboy, Sizning bu chiqishingiz shunday mo‘‘tabar kishimizga ishonmaslik, to‘g‘risini aytganda, quruq tuhmatdan boshqa narsa emas* (3. Fatxullin). *Emas so‘zi nimani (qanday ma’noni) inkor etayotgan uning qanday so‘zlar qurshovida qo‘llanishiga, u qatnashgan sintaktik konstruksiyaga bog‘liq. Masalan, quyidagi gapda emas so‘zi men so‘zini inkor etayotgandek tuyuladi. Lekin gapni chuqurroq tahlil qilinsa, sub’ektning bitta emasligi ta’kidlanayotgani aniqlanadi: Bir men emas, ko‘pchilik bosh qotiryapti-yu, jarayon qiyin ketyapti* («Yoshlik»), *Bu gapda men bosh qotirmadim, degan ma’no emas, men ham, boshqalar ham bosh qotiryapti, degan ma’no ifodalangan. Quyidagi misolda yana boshqacha holni ko‘ramiz: To‘g‘rimi! Xo‘sh, bir emas, ikki marta aylansa-chi* («Yoshlik»).

Xulosa qilsak, inkor kategoriyasining o‘ziga xos xususiyatlari tadqiqi matn tahlilida muammolarni hal qilishda ahamiyatli sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Nurmuxamedov, A.A.Xasanov. Inkorni ifodalovchi internatsional vositalar. file:///C:/Downloads/2-%D1%81%D0 _61%20(1).pdf

2. С.В. Мотов. Структурно-содержательные особенности концепта "отрицание" (на материале современного английского языка). - Вестник ТГУ, выпуск2 (70), 2009

BOSMA OMMAVIY NASHRLARDA PAREMIYALAR QO‘LLASHNING AHAMIYATI

Asronova Mohigul Musaboyevna

Andijon davlat universitet

Fakultetlararo chet tillar (ijtimoiy va gumanitar fanlar)

kafedrasi katta o‘qituvchisi

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bosma ommaviy nashrlarda paremiyalarning qo‘llanilishi, shuningdek, gazeta diskursi xususida fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: paremiya, gazeta diskursi, pretsedent bayonotlar

Pretsedent nazariyasi doirasida maqolni asl nusxa, ya’ni muayyan muallifga ega bo‘lmagan pretsedent bayonoti, didaktik xabarni o‘z ichiga olgan umumiy an’anaviy hukm, muayyan universal bilimlarni ajratilmas shaklda, grammatik jihatdan to‘liq jumlagi aylantirilgan va semantik jihatdan umumlashtirilgan holda aniqlash mumkin. Maqol — har doim ham to‘liq gap shaklida ifodalanmay, semantik jihatdan belgilangan avtonom holat bayonidir.

Hayotning turli sohalarida paremiyadan foydalanish dinamik jarayondir. Paremiyalarning uzil-kesil bayonlarning soniga ta’siri ulardan foydalanishning dolzarbligini va bu birliklarning tildagi barqarorligini ko‘rsatadi. Pretsedentning xususiyati zamonaviy haqiqatga va til vaziyatiga moslashtirilgan va ma’lum bir kognitiv xabar yoki universal bilim bilan bog‘liq bo‘lgan bayonotni yaratadi. Nufuzli pretsedent bayonotlari sifatida paremiya nutqdagi axborotni yaratish uchun yaxshi eslab qolgan signal sifatida harakat qiladi va shu bilan gazeta nutqidagi eng muhim ma’lumotlarni semantik tanlash vazifasini bajaradi.

Ommaviy kommunikatsiyalar makonidagi asosiy tushunchalardan biri nutqdir. Keng ma’noda nutq lisoniy shaklning murakkab birligi bo‘lib, uning ma’nosini kommunikativ voqea yoki kommunikativ akt sifatida tushunish mumkin. Olimlar (N.D.Arutyunova, Yu.N.Karaulov

va boshqalar) nutqlarni murakkab kommunikativ hodisa yoki kommunikativ aktga ta’sir qiluvchi ekstralingvistik omillar (dunyo, hukmlar, munosabat, adresatning niyatlari haqidagi bilimlar) majmuasini o‘z ichiga olgan izchil matn deb atashadi⁵.

Nutq tushunchasi til doirasidan tashqariga chiqadi, nutq doirasida muloqotning mazmun komponenti o‘rganiladi, diqqat muallifning niyatiga, axborot taqdim etish strategiyasini amalga oshirishga, bayon etilgan voqelikka, muloqot ishtirokchilariga va matn mazmuniga nisbatan baholovchi va hissiy jihatga qaratiladi.

Ommaviy axborot vositalari rivoji umumiy fikrdan olingan tushunchadir. T.G.Dobrosklonskayaning ta’rifiga ko‘ra, media diskurs ommaviy muloqot sohasidagi nutq faoliyatining barcha boyligi va o‘zaro ta’sirining murakkabligi bilan bog‘liq jarayonlar va mahsulotlar to‘plamidir. Ommaviy axborot vositalari nutqi — pragmatik, ijtimoiy-madaniy, psixologik, paralingvistik va boshqa omillar bilan birgalikda voqea-hodisaga asoslangan xarakterdagi nutqiy tafakkurni shakllantirishdir⁶. Ommaviy axborot vositalari nutqiga qaraganda torroq kontseptsiya gazeta nutqining kontseptsiyasidir. Aslida, ular ommaviy axborot vositalarining ajralmas qismi.

Gazeta diskursi — ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan axborotni uzatish sharoitida rivojlanayotgan kognitiv hodisa, ommaviy axborot vositalarida nutqiy muloqot jarayoni, kommunikativ AKT, matn ishlab chiqariladigan va rivojlanadigan muhit. S.I.Vinogradov nutqning mavjudligi, muloqotning uzoqligi va nihoyasiga yetishi, shaxsiy-jamoaviy mavzu va gazeta nutqi tarqalishi mumkin bo‘lgan ommaviy manzilining doimiy belgilariga alohida to‘xtalib o‘tadi. Ulardagi eng muhim fakultativ xususiyat — tinglovchini ishontirish, ya’ni ular e’tiborini qozonish. Bu muayyan manzil bo‘yicha maqsadli ta’sirdir⁷, ekanligini ta’kidlaydi.

Gazeta nutqi — bu ishontirish niyati amalga oshiriladigan va shunga muvofiq qabul qiluvchiga kuchli perlokutsion ta’sir ko‘rsatadigan ishontirish turi. Gazeta nutqi doirasidagi matn aniq ifoda rejasini birlashtiradigan ierarxik murakkab tuzilmadir — bu adresatning

⁵ Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. — М.: Языки русской культуры», 1999. — I-XV, 896 с.

⁶ Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: теория, методы, направления. Интеллектуальная издательская система. — Ridero, 2020. — 180 с.

⁷ Виноградов С.И. Слово в парламентской речи и культуре общения // Русская речь. 1993. № 2–4.

ongiga ishonchli va ochiq, bilinar-bilinmas ta’sir qilishga qaratilgan. Matnning umumiy mazmuni — xabardor qilish, ta’sir etish, ishontirish. Bu gazeta nutqining muhim vazifasi.

Har qanday axborot oqimining boshi va oxiri aqlga o‘rtadan yaxshiroq kirib boradi. Ushbu bayonot ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan nazariy jihatdan asoslab berilgan. Matnning ushbu qismlarining alohida ahamiyatini qayd etgan professor I.V.Arnold ularni “kuchli pozitsiyalar” deb ataydi⁸. Kuchli pozitsiya — matnning psixologik jihatdan eng samarali qabul qilinadigan qismidir. Publitsistik diskursning ajralmas tuzilishini idrok etish uchun muhim unsur — bu matnning boshlanishi hisoblanadi.

Odatda, axborotni qayta ishlash jarayoni matn segmentining boshida va oxirida eng samarali hisoblanadi. Matnning boshlanishi axborot va noaniqlikning yo‘qligi tufayli tushunishga ma’lum qiyinchilik tug‘diradi, o‘quvchi asta-sekin tezlikka ko‘tarilib, matnning izchil modelini tuzadi. Matnning yakuniy qismi, aksincha, ma’lum bir natijani nazarda tutib, axborotni bir butunlikka quradi. Matnning boshida yoki oxirida paremiyalardan foydalanish undagi ma’lumotlarni tushunishga eng samarali ta’sir qiladi. Publitsistik diskursning muhim tarkibiy qismi paremiyalardir. Masalan, maqol umumlashma yoki mushohadaning ifodasi bo‘lib, ifodalanishi lozim bo‘lgan fikrlarni umumlashtirishning zaruriy vositasi — alohida qismlar yoki butun matn ma’nosini qisqacha bayon qiladi. Ko‘pincha, mavzu kontentning o‘zidan kam emas, chunki bu segmentning axborot yuki kamayadi va ular o‘rtasidagi aloqalarni yanada soddalashtirilgan tarzda o‘rnatish bilan axborotning eng muhim elementlari ta’kidlanadi.

Gazeta diskursi doirasida kuchli pozitsiya, odatda, matnning sarlavhasi (mavzusi), subtitri, dastlabki (ilk) jumlası, paragrafi, matni va yakuniy jumlasidir.

Sarlavha publitsistik diskursning mazmunidan oldin keladi. Uning emotsional bo‘yoqdorligi o‘quvchi diqqatini tortadi, matnda muhokama qilinadigan narsalarga ataylab sozlaydi, ijtimoiy-psixologik xarakterdagi hodisa yoki ijtimoiy-siyosiy, tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan hodisaga ishora qiladi, bunga muallif o‘quvchi e’tiborini qaratmoqchi bo‘ladi.

⁸ Арнольд, И.В. Стилистика современного английского языка / И.В.Арнольд. – Л.: Просвещение, 1973. – 295 с.

Subtitr informatsion funksiyani bajaradi, diskurs parchasining asosiy g‘oyasini qisqa shaklda o‘z ichiga oladi va uni tushunishning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. – М.: Языки русской культуры», 1999. – I-XV
2. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: *теория, методы, направления. Интеллектуальная издательская система.* – Ridero, 2020.
3. Виноградов С.И. Слово в парламентской речи и культуре общения // Русская речь. 1993. № 2–4.
4. Арнольд, И.В. Стилистика современного английского языка / И.В.Арнольд. – Л.: Просвещение, 1973. – 295 с.

**TURLI TIZIMLI TILLARDA “ONA” LEKSEMASINING
VOQELANISHI**

***Azamjonova Xurshidaxon Kozimjon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti erkin tadqiqotchisi***

Annotasiya: Ushbu maqola turli tizimli tillarda “ona” leksemasiga doir turlicha qarashlarga bag‘ishlanadi. Unda ushbu leksema turli faktik misollar orqali yoritiladi.

Kalit so‘z va iboralar: kognitiv tilshunoslik, konsept, tushuncha, leksema, ibora, muomala, muloqot, madaniyat

Kognitiv lingvistikaning tayanch tushunchasi konsept hisoblanadi. Tushuncha va konsept masalasi bahslidir. Ko‘p o‘rinlarda ular bir xil kategoriya sifatida qo‘llanishi kuzatilmoqda. Kuzatishlarimiz esa konsept kategoriyasi tushunchaga nisbatan kengroq doirani qamrab olishini ko‘rsatmoqda. Tushuncha-predmet va hodisalar to‘g‘risidagi umumiy va xususiy belgilarini aks ettiradigan fikr, deb qaralsa, konsept – nafaqat mavhumiy bo‘lgan, balki aniq-assosiativ va emosional-baholovchi belgilarni qamrab olgan g‘oya sanaladi⁹.

“Tushunchalar so‘zlar orqali ifodalanadi. Shuning uchun so‘z ifodalovchi va ifodalanmish birligidan tashkil topgan belgi sanaladi va bu belgining ifodalanmish tomoni tushuncha yoki konsept sanaladi. So‘z ob‘yektiv olam uzvlari bilan, ya’ni denotat bilan konsept orqali bog‘lanadi”¹⁰.

⁹ Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. –М: Школа —Языки русской культуры, 1997. с. 41

¹⁰ Нурмонов А. Танланган асарлар, 1-жилд, 28-бет.

Til birliklarining umumiy tushunchalarni ifodalashi insonning olam konseptual qiyofasini anglashi, baholashi va rivojlantirishiga yordam beradi. “...tilni, xususan, so‘zlarning ma’nolarini o‘zlashtirgan odam dunyoni o‘z ona tili taklif qilgan nuqtai nazar bilan ko‘ra boshlaydi va mos ravishda dunyo konseptualizasiyasi bilan birlashadi”¹¹

Konseptlar inson tomonidan kuzatilishi mumkin bo‘lgan moddiy va xayoliy hodisalarning xilma-xilligini birlashtirib, ularni bitta sarlavha ostiga olib keladi va dunyo qismlari haqidagi bilimlarni umumlashtirib saqlashga imkon beradi.

Bugungi kunda ko‘pchilik R.Jekendoffning fikriga ko‘ra, konseptual tizimning asosiy tarkibiy qismlari “nutqning semantik qismlari”ga yaqin bo‘lgan konsepsiyalar – ob’jekt va uning bo‘laklari, harakat, faoliyat, makon, vaqt, belgi kabi inson ongida shakllangan barcha tushunchalarning umumiyliigi, ularning tartiblangan birikmasi konseptual tizim deb ataladi¹².

O‘zbek tilining izohli lug‘atiga yuzlansak, quyidagi ma’lumotlarning guvohi bo‘lamiz.

ONA 1. Farzandi yoki farzandlari bo‘lgan xotin (o‘z tuqqan farzandlariga nisbatan); bolali xotin. Ko‘p bolali ona. *Erka tutsa onasi, taltayadi bolasi. Maqol. Qiz ertalab turib, darrov onasiga razm soldi.* Oybek. Tanlangan asarlar¹³.

O‘zbek mentalitetida *ona* leksemasi ijtimoiy turmush tarzi, ma’naviy-ahloqiy ko‘rinishlarni ifoda etibgina qolmasdan, milliy qadriyatlar, o‘zaro izzat-hurmat, mehr-oqibat, fidoyilik kabi tushunchalarni ham aks ettiruvchi voqelik sifatida qabul qilinadi, bevosita *oila* tushunchasi bilan bog‘liq bo‘lib, *uy, farzand, tarbiya, ota* kabi so‘zlar bilan verballashadi.

“Ona” leksemasi bilan bog‘liq quyidagi tushunchalar ahamiyatlidir: *ayol, erga tegish, bola tug‘ish, farzand, bola parvarishi, bola tarbiyasi, mehribon, fidoyi, kechiruvchan.* Ayrim hollarda esa salbiy baholanishi ham uchraydi: *o‘gay* (bu nisbiy tushuncha bo‘lib, ijobiy fazilatli o‘gay onalar ham uchrab turadi), *bemehr, bolaga*

¹¹ Шмелёв А.Д. Русская языковая модель мира. Материалы к словарю. - Москва, 2002. - с.12

¹² Краткий словарь когнитивных терминов. Сост. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. - М., 1997.

¹³ ЎТИЛ, 3 жилд, 125 бет.

e’tiborsiz, mas’uliyatsiz. U onalarga xos ichki bir sezgi bilan shuncha chaqaloq orasidan o‘g‘lining ovozi – baland, azamat yig‘isini darrov ajratib olardi. Dimog‘iga oq doka tutib olgan yoshgina hamshira qiz chaqaloqni ko‘tarib kirdi. Muqaddam uning qo‘lidan o‘g‘ilchasini oldi, mehr bilan bag‘riga bosdi (O‘.Xoshimov “Bahor qaytmaydi”, 72-bet).

O‘zbek onalari uchun farzand mehri, farzand dardi hamma narsadan ustun turadi. Bu borada ona o‘zidan, sog‘ligidan, halovatidan kechadi.

O‘tkir Xoshimovning “Dunyoning ishlari” qissasidagi “Gilam paypoq” hikoyasida buning yorqin namunasini ko‘rishimiz mumkin. Real voqeaga asoslangan bu hikoyada bolasi uchun jonini ham berishga tayyor onalar timsoli sodda, ravon tilda bayon qilinadi.

1. Xira chiroq miltirab turgan allaqanday uyga kirdik. Ko‘z o‘ngim yana qorong‘ilashib ketdi. Oyim hamon chirqillaydi. – O‘lib qoladi! Bolaginam o‘lib qoladi! – Vahima qilmang, poshsha, dardni bergan Xudo, davosiniyam beradi. Bu Hoji buvining ovozi ekanini g‘ira-shira idrok etdim. U tomog‘imga nimadir qildi. Dod solib qo‘lini tishlab oldim. Qiziq, birpasdan keyin ahvolim yengillashdi. Ko‘zimni ochsam, Hoji buvi jilmayib turibdi.... Keyin oyimga qaradi-yu, birdan xitob qildi. – Voy poshsha-a-a! Nima qilib qo‘ydingiz, tamom bo‘psiz-ku! Oyim talmovsirab, goh menga, goh Hoji buviga qarar edi. – Oyog‘ingizdan ayrilibsiz-ku! – dedi Hoji buvi boshini chayqab. – Shu ahvolda qandoq keldingiz? (O‘.Xoshimov “Dunyoning ishlari”, 19-bet)

2. Chiqqan qiz chig‘iriqdan tashqari deytilar. U qaytib kelgan kundan boshlab Anzirat xolaning boshiga tog‘day g‘am tushdi (O‘.Xoshimov “Bahor qaytmaydi”, 84-bet).

Albatta, ona leksemasida ham umumiylikdan tashqari xususiylikka oid xususiyatlar namoyon bo‘lishi, tabiiy. Alimardon shu yozda onasi o‘lganidan keyin hovlidan fayz ketganini, hozir ayniqsa, chuqur his qildi (O‘.Xoshimov “Bahor qaytmaydi”, 7 bet).

Xalqimizda yana shunday maqol bor: *“Otasi axmoqning bitta bolasi axmoq, onasi axmoqning hamma bolasi axmoq”* yoki buning aksicha, *“Otasi dononing bitta bolasi dono, onasi dononing hamma bolasi dono”*.

N.Nasrullayeva ingliz tilida bunday variantlar uchramaganligini ta’kidlaydi. Maqollarning bir qismi esa onani ulug‘lash, qadrlashga

chaqiradi¹⁴. Onangni kaftingda tutsang, singlingni kiftingda tut! Onangni otangga bepardoz ko‘rsatma! Onangni otangga yomonlama, do‘stingni – dushmaningga!

Hadisi shariflarda ham ona shaxsi yuksak qadrlanadi: Bahz ibn Hakim otasi orqali bobosidan rivoyat qiladi: “Ey Allohning Rasuli! Kimga yaxshilik qilay?” dedim. “Onangga”, dedilar. “Kimga yaxshilik qilay?” dedim. “Onangga”. dedilar. “Kimga yaxshilik qilay?” dedim. “Onangga”, dedilar. “Kimga yaxshilik qilay?” dedim. “Otangga. So‘ngra yaqinlarga va yana yaqinlarga”, dedilar”¹⁵.

Ijod ahli borki, albatta, onani sharafllovchi misralar bitishi ham bejiz emas: Onalarning oyog‘i ostidadir Ravzai jannatu jinon bog‘i. Ravza bog‘i visolin istar esang Bo‘l onaning oyog‘in tufrog‘i (Alisher Navoiy).

Shuni ham aytib o‘tish joizki, mana shu onani qadrlash semantik maydoni doirasida onaday qadrlı, yagona, muqaddas narsa va tushunchalarga nisbatan ona so‘zini sifatlovchi sifatida qo‘llash tilimizga xos xususiyatlardan biriga aylangan: ona xalq, ona tuproq, ona vatan, ona tili kabi.

Xulosa qilib aytganda, leksemalar orqali til tashuvchilari o‘zlarini o‘rab turgan dunyo to‘g‘risidagi ma‘lumotlar oqimini qabul qiladi, strukturaga soladi va tasniflaydi. Shuning uchun ham o‘zbek tilidagi “ona” leksemasining semantik belgilari lingvomadaniy nuqtai nazardan talqin etiladi va bevosita oila, farzand tushunchalari orqali verballashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xusanova D.B. O‘quv lug‘atlari tushunchasining tasnifiy belgilari. TerDU magistranti//<http://artjdpuz.fil.view>
2. Internet ma‘lumotlaridan foydalanildi.

¹⁴ Насруллаева Н. Инглиз ва ўзбек тилларида оламнинг фразеологик манзарасида гендер концептларининг шаклланиши. Фил. фанлари доктори (dsc) дисс. автореферати, - Т., 2018. – 27 бет.

¹⁵ <http://uza.uz/> / Манба: “Ал-Адаб ал-Муфрад”, Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИТЕРАТУРНО-РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ НА ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

*Кодирова Назира Муродбек кизи
Андижон давлат чет тиллари институти
Роман-Герман ва славян тиллари факультети
француз тили назарияси ва амалиёти
кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: Данная статья рассматривается лингвистические особенности литературно-разговорной речи на французском языке.

Ключевые слова: экспрессивная речь, языковых средств, общения, выражения, фразеологизмов

Устная экспрессивная речь обладает следующими свойствами: соотносительностью используемых в ней языковых и неязыковых знаков ситуативностью; участием в ней полных и сокращенных конструкций эллиптичностью; наличием или отсутствием у знаков переосмысления фразеологичностью; отнесенностью знаков к определенным социально-стилистическим категориям стилистической дифференцированностью; взаимодействием в ней готовых и неготовых (конструируемых) знаков клишированностью (Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках, 1980, с. 11). Все эти свойства выступают в реальном общении во взаимосвязанности.

Лингвистические исследования свидетельствуют о том, что для диалогической речи характерны две противоположные тенденции: с одной стороны, стремление к экономии языковых средств (следствие непосредственного характера общения и ситуативное, а, с другой стремление к некоторой «избыточности» в использовании этих средств (следствие спонтанности). Первая тенденция реализуется на всех уровнях языка (фонетическая редукция, грамматический и лексический эллипс); вторая главным образом на лексическом уровне (повторы, так называемые «заполнители молчания», слова-паразиты).

Остановимся подробнее на проявлении тенденции, связанной

с языковой экономией. Данная тенденция является столь сильной, что допускает свертывание компонентов речи без у Щерба для взаимопонимания собеседников. Это свертывание выражается, главным образом, в преобладании эллиптических форм (*raisonner pantoufle*); в сокращениях, или фонетической редукции *Quatre femmes* [kat-’fam], *votre, notre* [vot-’notj; в предпочтении кратких форм формам развернутых предложений (*Oni, j’irai. Et puis après ?*).

Учитывая перечисленные выше факторы, влияющие на специфику общения и приводящие к экономии в использовании средств языка, можно говорить о стремлении диалогической формы литературно-разговорного стиля речи к экономии средств выражения мыслей как об установившейся закономерности данного функционального стиля. Характеризуя эту закономерность, Э.Г. Ризель выделяет три группы экономии средств:

1) окказиональная и индивидуальная экономия выражения, которая распространяется лишь на определенный контекст, лишь на определенную ситуацию; это значит, что то, что «сэкономлено» с помощью опущенных языковых средств, возмещается интонацией, жестами, мимикой. Например:

— Tu avais besoin de quelque chose ?

— Oh ! Seulement du poisson pour le déjeuner. Mais je peux y aller, si tu es occupé. Seulement je croyais ... (Подразумевается соответствующая мимика и жест.) (Du М а и г и е г, *Le pommier*)

узуальная экономия в пределах весьма ограниченной сферы употребления выражения. В пределах небольшого отрезка действительности информации с этим типом экономии общеприняты и общеупотребительны. Они застывают в виде фразеологизмов. Например, официант говорит завсегдатаю данного кафе:

— Un verre? или покупатель:

— Vous en avez à deux francs ? (продавщице мороженого)

Ср.: — Deux à un franc, (говорят кондуктору автобуса);

2) узуальная, не связанная с контекстом и ситуацией экономия выражения, которая ведет к образованию новых прежде всего экспрессивных структурных моделей языка. Эти структурные модели могут наполняться самым различным содержанием (Ризель, 1963, с. 127—128). Например:

— T’as pas de jambes ?

- Si. Pourquoi ? (F. S a g a n, *Les violons parfois*)
- Qui crache sur l’argent ici, hein ? Qui ?
- Pas moi. Jamais, jamais moi !
- Et bien, vous avez tort. Moi aussi d’ailleurs.

Следовательно, речевые клише могут служить основой для классификации речевых взаимодействий разговорной речи, выявления их фреймовой структуры. В современной лингвистике обнаруживаются два подхода к классификации, применимых в данном случае: функционально-семантический (создание перечня речевых жанров) или преимущественно функциональный (распределение речевых взаимодействий в соответствии с их целью в определенном фрагменте общения).

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Колшанский Г.В. Лингвокоммуникативные аспекты речевого общения//Иностранные языки в школе.-1985.-№ 2.
2. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности языка современной газетной публицистики.-М., 1971.
3. Телия, В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвострановедческий аспекты / В.Н. Телия. — М.: «Школа и языки русской культуры», 1998. 288 с
4. Щерба Л.В. Фонетика французского языка.-М., 1973.
5. Alvares G. Niveau-Seuil et enseignement du français// Le Français dans le monde. - 1981. - № 162.

SEMANTICAL AND PRAGMATICAL FEATURES OF UZBEK PARTICLES IN DISCOURSE

*Abdulakhatova Shokhsanam, a master of Linguistics
(English) direction, NamSU*

Abstract: *In this article are described the role of discourse in linguistics and the usage of auxiliary words in. And with the supporting of examples the classification of Uzbek particles, and their pragmatic and semantic characteristics are investigated.*

Key words: *Discourse, particle, auxiliary words, interdisciplinary research, 'verbal' and 'written'*

Discourse is the subject of interdisciplinary research. Theoretical linguistics, computer linguistics and artificial intelligence, plus psychology, philosophy and logic, sociology, anthropology and

ethnology, literary studies, semiotics, history, theology, law, pedagogy, translation theory and practice, politics and other discourse-related science and research areas are the main subjects of study. The study of discourse approaches for each of these disciplines in its own way. The social sciences and humanities define discourse as a form of thought expressed through language. It is the way society thinks and communicates about people, things, social organization, and the relationships between these three elements. Sociology sees discourse as a way of understanding reality. Political science understands this as the exchange of formally rational ideas to solve social problems. Psychological discourse evaluates the form and function of written or spoken language in relation to mental health.

The application of the notion of discourse in semantics is more complex. Discourse semantics is the analysis of how vocabulary is used in specific areas of intellectual inquiry. This analysis examines the relationships between language and structure such as: B. The relationship between the sentence and the larger context in which it exists. An example of this is the use of pronouns in sentences that the reader or listener can understand only in context. [1] From the point of view of modern approaches, discourse is a complex communicative event involving text, plus other linguistic factors (thoughts, knowledge of the world, recipient's goals, attitudes) necessary for understanding the text. The term "discourse" has become one of the most commonly used terms in linguistics.

Historically, the term was first used by American linguist Z. Harris in an article published in 1952 titled "Discourse Analysis". The term "discourse", in its entirety, has become common in linguistics over the last two decades.

According to the interpretation of the linguist A. Pardayev, discourse is the actual use of verbal and non-verbal means in the forms and manners deemed most effective in exchanging ideas and influencing each other. It is the process of Discourse is a process, a kind of human activity. It is a common manifestation of hundreds of verbal and non-verbal factors working towards a single goal. In another source, the discourse comes from the Latin "discursus". Argument means emotional, direct, intuitive, that is, logical reasoning, not necessary knowledge, but proven knowledge that arises from the argument. Simply

put, this definition expresses the meaning of discourse, discussion. A special discourse study in Uzbek linguistics was carried out by the linguist Sh. Played by Safarov. Regarding the problem of text and discourse, linguists say: "If both text and discourse are the result of human linguistic activity, it seems possible to distinguish them using only external form indicators that have the properties of 'verbal' and 'written'. Likewise, it is unlikely that one would have a physical appearance and the other would not have such characteristics. If both are products of consequential activity, must the consequent result have a material form? The information content that is formed within does not negate each other, but rather mixes and combines, and becomes a factor that determines the effectiveness of communication. Correspondence between communication content and information content ensures macro-level integrity of the communication system. It is now recognized that only discourse has such integrity. According to Ye. S. Kubryakova "At the time of the current development of linguistic science, there is no generally accepted definition of discourse" [2] .

In linguistics, discourse refers to units of language that are longer than sentences. The word discourse comes from the Latin prefix dis, meaning "far", and the root "currere", meaning "to run". Therefore, speech is translated as "flight" and means how the conversation proceeds. Discourse research is the analysis of the use of spoken or written language in social contexts. Discourse studies look beyond small grammatical units such as phonemes and morphemes to examine linguistic form and function in language. Developed by Dutch linguist Teun van Dijk, this area of study examines how large units of language, such as lexemes, syntax, and context, give meaning to speech. [3]

"Situational discourse consists of just one or two words, such as 'no smoking' or 'no smoking'. Normal discourse volume, as mentioned above, he is between the two dimensions [4]. "Discourse is the social use of language to convey broad historical meaning. It is a language dictated by the social conditions in which it is used, by whom and in what circumstances. Language can never be "neutral" because it serves as a bridge between our personal and social worlds. "

The importance of discourse in literature. Language of all kinds is one of the most important elements of human behavior and design. A lot of research has been done on how the brain translates thoughts into

words, and of course how communication shapes the brain. It focuses on the fact that we understand in different ways. In fact, by reading the literature of our own beautiful cultures, can put more emphasis on how we think and how we interact. Understanding literary discourse is essential to understanding literature, because every literary work created is an example of discourse. .. [6]

Types of Artistic Discourse. Among Western scholars, there are different views on artistic discourse and its forms. When someone uses language to communicate, they use discourse. Thus, writers' work largely relies on discourse to tell stories, share ideas, and disseminate information. In fact, there is no literature without discourse. However, not all discourse is the same, and literary scholars classify it into four main types.

Arguments. An argument is an attempt to persuade the reader by logic and reasoning. The author makes a specific claim and provides evidence to support that claim. For example, academic essays use controversial language to convince the reader that the entire article is true. *Description* is an emotional experience for the reader that helps develop a clear mental image of the information presented.

Novels, short stories, and poems rely on the power of images to engage and captivate the reader. The exhibition informs the viewer of a particular fact, but does not attempt to influence the viewer's opinion of that fact.

Their purpose is informational only. Descriptive text is often used in news and other factual articles, comparative analyses, and other research-oriented literature. A story is a written statement that presents a story to the reader. That is, the voice of the narrator. The story draws the reader in through compelling language that evokes emotion and empathy, making the reader turn the page. The story is the basis for novels, short stories, and some plays. Other schools divide literary language into *expressive, poetic, and transactional* languages.

Uzbek language is characterized by its rich vocabulary among Turkic languages. This can be seen in examples of artistic and scientific masterpieces created in this language. There is a need to codify this vast spiritual heritage under a single source so that these masterpieces of art can be used by our future generations.

In the 70s of the 20th century, the idea of systems structural linguistics began to be widely used in Uzbek linguistics. Words were classified into groups such as independent words, auxiliary words, and intermediate words based on morphological, lexical, and syntactic features. An independent word is a word that has a lexical meaning, answers a specific question, and functions as a syntactic sentence fragment. Auxiliary words (Ko‘makchilar) are words that do not have the above properties. So what is the practical meaning of such words? How important are they in the Uzbek language corpus? As Prof. Bakhtiyor Mengliyev, Ph.D. What degree of 'immunity' is conferred by auxiliary terms? [4]. The auxiliaries of modern Uzbek literary language are studied in three groups according to his: Wizards, Connectors, and Downloads. Although auxiliary words are commonly defined as having the ability to connect words to simple sentences or to give additional meaning to words and sentences, this group of words occurs very frequently in texts, which serves an important grammatical function. In particular, you cannot convey your thoughts unless you use conjunctions when equating or subordinating words and sentences to form sentences, and particles when connecting word combinations. Its role in syntactic communication is less prominent, but it can convey the intended meaning without adding additional meaning to a word or phrase. [5]

Particle is one of the auxiliary words in Uzbek, but words such as linkers, helpers and phrases in compound sentences are compared to other groups of auxiliary words by means of the "link" symbol in functional syntax. It is considered unstable and changeable. However, the role of prepositions in denoting different emotional states of the speaker is unequaled. Auxiliary words also have lexical forms. Some of the particles are in lexical form (ham , faqat, xuddi: (and, just, like that...), some are in affix form (-mi -chi -u -da...), but the status of words by linguists and experts is given. Included in the list of included word groups. Therefore, including them in the "phrase" is conditional. Therefore, loads can be divided into three types according to aspects of the formal structure.

1. Pure particle: ([same], [only], [only]... in uzbek: ([xuddi], [faqat], [xolos]...).
2. Suffix particle: ([-mi], [-chi], [-a], [-ya]...).

3. Multifunctional (relative) particles ([single], [, [single], [single]... in uzbek: [yolg‘iz], [, [tanho], [yakka]...)). Word forms of prepositions are always written separately from the word. Faqat ojiz qalamim manim... (A. Olipov).[6]

When tagging uploads in the Uzbek national language corpus, you should use text and phrases that indicate subtle meanings. Below we consider the expression of questions and surprise loads in the current Uzbek language, task schemes and marking in the national corpus. Interrogative adjectives mean question, surprise, request, order, concern, emphasis and warning, threat, desire, wish.

1. Interrogative particles are written in adjunctive form separated by a word and a hyphen. Add the following meaning to the sentence:

1)so‘roq: Majlisdan xabaring bo‘lg‘an bo‘lsa, kim qaysi fikrda qolg‘anini ham bilarsan? -Yo‘‘q. - Majlisda nimadan bahs qilinganini-chi? ! (interrogative: If you heard about the meeting, do you know who had what opinions? -No. - What was discussed at the meeting?! (O‘tkan kunlar. A.Qodiriy.) 2) taajjub: Bu go‘‘zallikdan rohatlansang-chi mundoq. Tushunmayapman seni. (surprise: Would you like to enjoy this beauty? I do not understand you) 3) iltimos: Eshikning zanjiriga bir qarab kelingiz-chi, imon topkur Jannat opa! (intercession: Look at the door’s chain, get faith Jannat opa!) (O‘tkan kunlar. A. Qodiriy.) 4) buyruq: Gap bilan bo‘lib zang‘ar kayf ham tarqab ketdi, qani, quy-chi birikkini! (order: Get rid of the triumphant mood in the conversation and come on!) (O‘tkan kunlar. A. Qodiriy.) 5) xavotir: -Shoshma! – dedi Tohir. – Bu yerdagi besh-o‘‘nta yog‘ochni arralab tashlaganimiz bilan hech ish chiqmaydi. -Nega chiqmasin? Ot-arava o‘tolmaydigan qilamiz! -Birorta ustani olib kelib, ko‘prikni tuzatib, o‘tib ketaversa-chi? (anxiety - Hurry up! Tahir said. - Here he can see five or ten trees, but he can do nothing. - Why don't you come out? Wagons can't pass! - Why don't you call a handyman to fix the bridge and cross it?) (Yulduzli tunlar.P. Qodirov) 6) ta‘kid va uqtirish: Azimjon –chi, senga ammayavachcha bo‘ladi. (emphasize - What about Azimjohn?) (A.Muxtor.”Chinor” romani). Men shu uzundan uzoq umrimda –chi, bolam, hech qachon bunday ojiz, bunday ayanch holga tushgan emasdim - In my long life, my child, I have never been so weak and pitiful.) (A. Muxtor ”Chinor” novel) 7) do‘q-po‘pisa: Qo‘lingni

yana bir tekkizib ko‘r-chi mening qizimga- (warning : If you touch my daughter again with your hand.) When the interrogative -chi is added to a command or request sentence, it is often accompanied by an imperative verb. 8) istak-xohish: Avval siz bir urinib ko‘rsangiz-chi? Biror luqmagina yesangchi? Yaxshisi bir kino tomosha qilsak-chi? (wish: Why don't you try it first? How about just a bite? Would you like to see a movie?) 9) kuchli qistash ohangidagi buyruq: Tezroq yursang-chi munday, imillamasdan. (Command in a strong high-pitched voice: How about walking fast like this without bending over?) [7]

As you can see from the examples above, Uzbek particles have various pragmatic functions. Written sources as well as oral conversations allow the reader to quickly understand the state and mood of the speaker. However, when translating into a foreign language, it is a bit more difficult to convey the atmosphere and state of things, and it depends on the skill of the translator.

REFERENCES

1. <https://www.supersummary.com/discourse-in-literature-definition-examples/#discourse-outside-of-literature>. Kubryakova 2000:6).
2. Definition and Examples of Discourse: Glossary of Grammatical and Rhetorical Terms By Richard Nord quist Updated January 30, 2020
3. <https://literarydevices.com/discourse/>
4. <https://www.supersummary.com/discourse-in-literature-definition-examples/>
5. Orzigul Ulug‘bek qizi Ablakulova “Diskurs tushinchasi va uning tadqiqi”- Volume 2 | Issue 11 | 2021 Issn: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor
6. Axmedova D.B. Atov birliklarini o‘zbek tili korpuslari uchun leksik-semantik teglashning lingvistik asos va modellari: filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Buxoro, 2020.

FRANSUZ TILIDA TOVUSH VA URG‘ULAR

Mamasoliyeva Gulchekhra Abduhalilovna

Andijon davlat chet tillari instituti

Fransuz tili nazaryasi va amaliyoti

kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fransuz tilidagi urg‘ular, ularning tarixiy evolyusiyasi va ahamiyati yoritilib berilgan. Shuningdek, urg‘ularning fonetik o‘zgarishlar haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: urg‘u, tarixiy taraqqiyot, fonetik o‘zgarishlar, bo‘g‘in

Yer yuzida insoniyat bor ekan, ular o‘rtasidagi aloqa vositasi bo‘lgan tillar ham hamisha rivojlanishda davom etaveradi. Insonlar uchun ravshan bo‘lgan nutq orasidagi o‘zaro munosabatlar ham taraqqiyot darajasini belgilab beradi. Bunga misol qilib biz fransuz tili unilari va urg‘ularidagi o‘zgarishlar haqida fikr yuritamiz.

Zamonaviy fransuz tilida sodir bo‘lgan fonetik o‘zgarishlar ko‘p sonli emas, ammo ularning ayrimlari tilning butunlay qiyofasini o‘zgartirish uchun etarli umumiy mazmunga ega. Bu o‘zgarishlar asosan o‘rta davr deb atalgan vaqtda sodir bo‘lgan. Bu davr 1300 va 1600 yillar oralig‘iga to‘g‘ri keladi. Bundan tashqari keyinchalik XVII asrdan boshlab tildagi ayrim so‘z kategoriyalari o‘rtasidagi jiddiy farqlanishlar ro‘y berdi. Bu narsa nazariyotchi olimlar va fonografiya ta’siri ostida sodir bo‘lgan. Bu esa ko‘pincha tovushlarning tabiiy evolyutsiyasini buzgan yoki halaqit qilgan.

Urg‘u xuddi eski fransuz yoki latin tillaridagi bo‘g‘inda qanday bo‘lsa, shunday qolgan. Ammo o‘zaro so‘zlashuv tilida urg‘uni alohida so‘zlarga emas, balki so‘zlar birikmasiga qo‘yishga bo‘lgan intilishi kuchaygani kuzatilmoqda. Masalan, mana bunday ko‘shilgan birikma «**les grands hòmmes** “buyuk odamlar” birikmasi faqat bitta urg‘uga ega bo‘lsa, ammo **les hòmmes grànds** “баланд (юксак) одамлар” бирикмасида иккита урғуни кузатамиз. **Il y avait | une fois| un vieux roi| qui n’avait pás| d’enfants|** “ bor ekan, yo‘q ekan, qari bir qirol yashagan ekan, uning bolalari yo‘q ekan” – gapida aslida faqatgina 5 ta urg‘u bo‘lib, ammo so‘zlar o‘n to‘rttani tashkil qiladi. Tilning qiyofasiga ta’sir qiluvchi boshqa bir omil bu talaffuz o‘rnatish bo‘lib (asosan parij

talaffuziga xos), ushbu talaffuz eski shevalar ta'sirida Fransiyaning ayrim joylarida hanuzgacha saqlanib qolgan. Faqatgina urg‘u ostida aniqlanishi mumkin bo‘lgan narsa, ya'ni unlilarga talaffuz davomiyligi ham hamma joyda ham bir xil emas: janubda u o‘rtacha soniyaning yettidan bir ulushini, shimolda esa – beshdan bir ulushini tashkil etadi. Quyidagi tovush sifatining muhim o‘zgarishlari ko‘rsatilgan, ushbu unlilar turli holatlarda shunday o‘zgarishlarga duchor bo‘ladi.

a) O‘rta asrlarning oxiridan boshlab unlilar quyidagi holatda o‘zgarishni boshidan kechirdi: “s” dan oldin + undosh . Bu holatda e yanada cho‘ziqroq bo‘lib qolgan. « Tête so‘zi « tête » ya'ni o‘zbek tilidagi “bosh”so‘ziga aylanib qolgan va boshqalar. Til oldi q tovushi , til orqa q tovushiga o‘zgarib, cho‘ziq talaffuzni talab qilgan. Misollarda ko‘rib chiqamiz: paste, asne, cōste so‘zlari pâte “xamir”, âne “eshak”, sôte “qirg‘oq” kabi talaffuz qilina boshlagan. Shunday o‘zgarishlarga, yozuvda aks etmasada, “a” va “q” so‘z o‘rtasida ikkita oldidagi holatda va so‘z oxirida reduksiyaga uchraganning oldiga duchor bo‘ldi. Bunga casse ”kassa ” so‘zini misol qilishimiz mumkin. Qadimgi fransuz tilida «gras» yog‘li, «os» suyak, «fosse” chuqur so‘zlardagi unlilar fōsse so‘zi talafuzi shaklida bo‘lgan. , Xuddi shu narsa q ning z dan oldingi holatida ham sodir bo‘ldi. Shevalarga xos bo‘lgan “shouse” talaffuzi sharq va g‘arbda uchrab turadigan shevalardagi talaffuzlarda, hatto saroyda ham ildiz otdi va XVI asrda yetakchi bo‘lishiga bir bahya qoldi . Bundan yuqoridagi talaffuz qilishlar butun Fransiya bo‘ylab uchraydigan degan xulosaga kelish kerak emas.

Normandiyada, hatto Parijda ham ko‘pincha “tête” o‘rniga “tete” ni eshitish mumkin. Janubliklarda faqatgina bitta “a” bo‘lib, u old va orqa oralig‘ida talaffuz etiladi. patte (“panja”) va pâte (“xamir”) kabi yo‘llarni yaxshi farqlashmaydi; sharkda, Lion va Parijda quyidagi qabi so‘zlarda “a” o‘rniga “â” ni qo‘llash odat tusiga kirgan: table (“stol”), flatte (“alanga”), orage (“momaqaldiraq”), ushbu so‘zlar u yerda tâble, flâtte, orâge tarzida talaffuz qilinadi.

Janublik fransuzlar “o” tovushini “z” hamda va qo‘sh undosh (ikkilangan) “s” undoshlari oldidan ochiq va qisqa talaffuz qilishda holatini hanuzgacha davom etayotganini chōse, rōse, fōsse, grōsse – “semiz”, “yo‘g‘on” kabi so‘zlarida kuzatish mumkin. Ko‘pincha kuzatish natijasida quyidagi so‘zlarda “q” tovushini : autre “o‘zga”, épaule “elka”, ushbu so‘zlarni ular “qtre”, “épōle” tarzidagi talaffuzni

eshitish mumkin, yoki aksincha esa “røbe” so‘zini “røbe” kabi talaffuz kilishadi.

b) XVI asrda ro‘y bergan oddiy talaffuzidagi o‘zgarishlar sekin-asta o‘rnashib qoldi, bu “e” ga nisbatan ro‘y berdi: “e” diftongi “ie” ga va “q” esa yangi “œ” tovushiga o‘zgardi. Har doim ochiq bo‘g‘inda keluvchi unlilar endi talaffuz etilmaydigan unlilar bevosita oxirgi holatida yoki soqov undosh oldida yopiq tovush bo‘lib qoldi, ammo talaffuz qilinadigan undoshlar oldida ochiq tovushga aylandi.

Shunday qilib, hozirgi fransuz adabiy tilida qo‘llanayotgan urg‘ular va ularning tarxiy rivojlanishi davrlarini o‘rganish fransuz zamonaviy fonetikasini asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Genevieve Briet, Valerie Collige, Emmanuelle Rasset. La prononciation en classe. Grenoble. 2014
2. Реформатский А. А. Хозирги ўзбек адабий тили, 1қисм, Т., 1980;; Введение в языковедение, М., 1998.
3. Ю.А.Колпакова “Вводно-коррективный курс по фонетике французского языка” Красноярск, 2013, 9 б.
4. Л.П. Андрейчикова. М.Убайдуллаев, Н.А.Юсупова. “ Француз тили фонетикаси” Тошкент.1992.32 б.

BADIIY ASARLAR UZR SO‘RASHNING LINGVOKOGNITIV TADQIQI

(P.Qodirovning “Yulduzli tunlar” asari misolida)

Murotova Dilnozaxon Hasan qizi,

Farg‘ona davlat universiteti erkin tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola muloqotda uzr so‘rashning lingvokognitiv jihatlariga bag‘ishlangan. Unda tilshunos olimlarning faktik fikrlariga tayangan holda yoritishga harakat qilingan. Shuningdek, tushunchalarni tahlil qilishda Primqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” asaridan foydalanilgan.

Kalit so‘z va iboralar: tadqiq, ilmiy tadqiq, kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, konsept, muloqot konsepti, muomala konsepti, muomala madaniyati konsepti, uzr so‘rash konsepti

Muloqot – odamlar o‘rtasida hamkorlik faoliyati ehtiyojidan yuzaga keladigan va axborot almashinuvi. Muloqot inson hayoti va

faoliyatining muhim shartidir. Aynan muloqot yordamida insonlar tabiatni o‘zlashtirish va o‘z ehtiyojlarini qondirish uchun birgalikda harakat qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Muloqot qilish jarayonida inson xulq-atvorining muayyan obraz va modellari shakillanib, keyinchalik ular interiorizatsiyalanadi. Muloqot davomida iyyimoiy va shaxsiy munosabatlar amalga oshadi, uning vositasida hamkorlikdagi faoliyat ro‘yobga chiqariladi.¹⁶

Nutqimizdagi “uzr”, “iltimos”, “rahmat”, “tashakkur” kabi sehrli so‘zlardan foydalanish har qanday suhbatlarda ijobiy samara beradi va noqulay vaziyatlarga tushib qolishning oldini oladi. Albatta bu so‘zlarni ham o‘z o‘rnida, qanday ohangda qo‘llashni bilish zarur. Agar bularni qo‘llashda ohanggiga e‘tibor bermasak ko‘pchilik insonlar kinoya ma’nosida tushunib olishlari mumkin va bu beixtiyor tushunmovchiliklarga sabab bo‘ladi.

“Inson real hayotda uzr so‘rashni bilmasa, bu haqiqiy ziddiyatga olib kelishi mumkin, ayniqsa ishda. O‘z aybiga iqrar bo‘lish - boshqa bir insonning ko‘ziga qarab samimiy uzr so‘rash - oson emas. Biroq ish, o‘qish joyida muammolarni bartaraf etish uchun uzr so‘rash qobiliyati - zarur sifatlardan biri. Uzr so‘rar ekanmiz, bu inson bilan munosabatlar va uning fikri - biz uchun qadrlı ekanini bildirgan bo‘lamiz. Kuzatsak, ko‘pchilik chin dildan uzr so‘ramaydi yoki umuman so‘ramaydi. Shu bois munosabatlarning darz ketishiga imkon yaratib beradi.”¹⁷

Uzr so‘zining ham turli xildagi sinonimlari mavjud. Misol uchun: kechirim, afv. Bular haqida aniq faktlarni A.Hojiyevning “O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati” dan bilib olishimiz mumkin. A.Hojiyev bu so‘zlarga shunday izoh bergan: “**Kechirim, uzr** so‘zlari “biror gunoh-aybni kechirish iltimosi” ma’nosida ham, shuningdek, umuman “kechirish” ma’nosida ham qo‘llanadi. “— Janob bek, uzr, men harom ishdan qo‘rqamen!..”¹⁸

Afv so‘zi, asosan, “gunoh-aybni kechirish iltimosi” ma’nosida qo‘llanadi, shu ma’noda ham juda kam qo‘llanadi.”¹⁹ “— Amirzodam, muntazir qilganim uchun afv eting,—dedi. — Yog‘iylaringizning urushi endi tugadi.”²⁰

¹⁶ Maxsudova M. Muloqot psixologiyasi. Toshkent, “TURON-IQBOL”, 2006.

¹⁷ Internet ma’lumotlaridan olingan

¹⁸ Qodirov P. Yulduzli tunlar. - Toshkent, 2009. - B-15.

¹⁹ Hojiyev A. O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati. - Toshkent, “O‘qituvchi” nashriyoti, 1974.

²⁰ Qodirov P. Yulduzli tunlar. B-287. - Toshkent, 2009

Shu bilan birga biz hammadan ham, har doim ham bir xil tartibda uzr so‘ray olmaymiz. Chunki kattalardan , kichiklardan , do‘stlardan qanday uzr so‘rashda ham farq bor. Misol qilib aytadigan bo‘lsak, do‘stlar bilan suhbatda bo‘lganda biror ayb qilsak shunchaki “uzr” so‘zining ham o‘zi yetadi lekin kattalar bilan muomala qilganda birgina uzrning o‘zi kifoya qilmaydi ya’ni kattalardan uzr emas kechirim so‘rash ma’qulroq bo‘ladi. Negaki, “kechirasiz” degan so‘z “uzr” dan ko‘ra kuchliroq va bu so‘z uzr so‘rayotgan insonimizga nisbatan hurmatni bildiradi. Demak, ota-onadan , yoshi katta insonlardan “kechiring” yoki “kechirasiz” so‘zlari orqali aybimizni tan olishimiz muomala madaniyatiga ham, so‘zlashish odobiga ham to‘g‘ri keladi.

“Afv eting” degan so‘zni ko‘proq rasmiy uslubda qo‘llagan ma’qul lekin hozirgi kunda bu uslubda ham juda kam qo‘llanilmoqda. O‘tgan asrlarda bu so‘z ham keng qo‘llanilgan va bu so‘zda hurmat ma’nosi kuchli bo‘lgan. “— *Hazratim, mendan xatolik o‘tgan bo‘lsa afv eting.*”²¹

“Ma’zur tutasiz” so‘zini ham kechirim so‘rashlik ma’nosida ishlatamiz. Bu so‘z boshqalariga qaraganda biroz kamroq ishlatiladi biroq ushbu so‘zda badiiylilik darajasi yuqoriroq. Ko‘pincha bu so‘zni biron ishni qilishdan oldin ishlatamiz.

“ — *Amirzodam xayolingizni bo‘lsam ma’zur tuting. Buxorodan — Sulton Ali mirzodan maktub kelmishdir!*”²²

Ma’lumot o‘rnida aytib o‘tish kerakki, ba’zi davlatlarda ayrim sabablarga ko‘ra alohida uzr so‘rash uchun kun belgilangan ekan. Misol uchun Avstraliyada. **“Milliy kechirim so‘rash kuni”** 1998-yildan beri Avstraliyada 26-may kuni o‘tkaziladigan yillik tadbir. Tadbir Avstraliyaning tub xalqlari va ko‘chmanchi aholi o‘rtasida davom etayotgan yarashuv jarayonining bir qismi sifatida mamlakatning tub aholisiga nisbatan yomon munosabatni eslaydi va xotirlaydi. Birinchi milliy kechirim so‘rash kuni 1997-yilda *“Ularni uyga olib kelish”* hisobotining bir yilligi munosabati bilan o‘tkazilgan.”²³

Biz lingvokulturologiya va kognitiv tilshunoslik fanini o‘rganib olgan bilimlarimiz orqali har bir tushunchani lingvokognitiv tomonlarini taqdiq qila olishimiz kerak. Bu fanlar bir biriga chambarchas bog‘liqdir.

²¹ Qodirov P. Yulduzli tunlar. B-473. Toshkent, 2009

²² Qodirov P. Yulduzli tunlar. B-85. Toshkent, 2009.

²³ Internet ma’lumotlaridan olingan.

Bu fanlardan olingan bilimlar ham ilmiy ham hayotiy tomonlarga har bir inson uchun yordam beradi. Chunki bu sohalarda til va madaniyat o‘rganiladi, bir-biriga bog‘lanadi.

Primqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” asarida avf etmoq, uzr, kechirasiz, ma’zur tutmoq so‘zlarining tahlili

	Leksema	Qo‘llanishi	Misol	Tahlili
.	Afv etmoq	6 marotaba	— <i>AfV etgaysizlar, — dedi. — Og‘amning zaifasi farzand dog‘idan telba bo‘lib qoldi. Bechoraning o‘g‘ilchasi ochlikdan kunjara yegan ekan, shishib o‘ldi.</i>	Asardan olingan bu parchada <i>afv etmoq</i> so‘zi odamlarga yomon habarni yetkazishdan avval uzr so‘rash uchun ishlatilgan.
.	Uzr	13 marotaba	— <i>Amirzodam, menga ijozat bering, bu yerdan ketay! Sizga qachon kerak bo‘lsam, chaqirtirsangiz yana kelgaymen! Ammo hozir... tuhmat balosidan xudo asrasin! Hazrat begim, xonim hazratlari, uzr so‘raymen!</i>	Bu yerdagi uzr so‘zida hurmat ma‘nosi kuchliroq va bu so‘z xonim, bek uchun ishlatilgan
.	Kechirasiz	11 marotaba	— <i>Meni... mo‘g‘ul beklari yo‘ldan urdilar Kechiring, amirzodam, kechiring — deb Muhammad Husayn ho‘ngrab yig‘lay boshladi va Boburning oyog‘i ostiga o‘zini tashladi</i>	Ushbu parchada kechirmoq so‘zi ayb-gunohni kechirish uchun ishlatilgan
.	Ma’zur tutmoq	18 marotaba	— <i>Hazratim, qulingizni ma‘zur tuting. Men bog‘da ishlaymen, deb ahd qilgan edim...</i>	Bu parchada ma’zur tuting so‘zida badiiylik kuchliroq va bu so‘z biron ishni qilishdan avval ishlatilgan.

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkin-ki, biz bu jadval orqali uzr so‘rashning ifoda vositalariga biroz to‘xtalib o‘tdik xolos. Galdagi ishlarimizda ularni kengroq yoritib berishga harakat qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maxsudova M. Muloqot psixologiyasi. Toshkent, “TURON-IQBOL”, 2006.
2. Qodirov P. Yulduzli tunlar. - Toshkent, 2009. - B-15.
3. Hojiyev A. O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati. - Toshkent, “O‘qituvchi” nashriyoti, 1974.

**DIFFICULTIES IN THE PROCESS OF TRANSLATING
CULTURAL WORDS**

Rahkmonova Zumradxon Aribjanovna

Teacher at school 24

Izboskan district Andijan region

Abstract: *In this article, one of the difficulties encountered in the process of translation, the difficulties encountered in translating national terms, that is, realities into another language, and how to translate them into another language are highlighted. In the process of translation, the translator should not only know his own national customs, traditions, values, and culture, but also the customs, traditions, culture, and values of the language translator is translating.*

Key words: *culture, national, reality, tradition, term, translation, difficulty*

The biggest challenge in translation is distinguishing between cultures. People belonging to a certain culture look at something based on their worldview. Words that appear to be equivalent may not actually be equivalent. For example, the word "pig" has a certain negative connotation in the Uzbek language. But "pig" in America is used in a neutral sense. Different cultures have different orientations. For example, in Uzbek culture, gardening, farming, livestock, and domestic scenes occupy a large place, while in America, work, earning money, sports, and profit are more important. Some societies are more technologically oriented, some less so. If one is translating a social science book on African culture, it is often difficult to find an equivalent. It is difficult to translate the documents into the ancient Eskimo language from Arabic, which lives in the desert and has never

seen snow. Since cultures are different, it is often difficult to find an equivalent. Culture is reflected in the use of words. For example, in America, the word "sheep" is used to refer to people who act without thinking, who do not speak well, and are stupid. In Uzbekistan, the word "cotton" is used a lot, but this word is not used in the UK because cotton is not grown.

The interpreter must know whether the message is a statement of facts, a suggestion, an order, or a joke. For example, "I don't know" is not only translated as a statement, but can also mean hesitation ("Let's see"). "What gives" - gives the content of the question "How are things" in the American dialect. Translation is the process of transferring a message across linguistic and cultural barriers. Culture is a way of life and its appearance, which is unusual for the masses, who use their own language to express themselves. We must distinguish the term "cultural" from public and private language. Concepts such as "die", "live", "star", "table", "mirror" are common and there is no problem in translating them. However, concepts such as "dacha" and "challar" refer to certain cultures and cause problems in translation. We must pay attention to the similarity between the purpose and the source of the language. Language consists of different cultural results in grammar (verbs of inanimate objects), forms of address (sir, sir, madam). The more the language becomes a special phenomenon (flora and fauna), the more it acquires cultural characteristics, the more it creates problems for translation. Many cultural customs are described in simple language. Edward Sapir calls language a guide to social reality. Human experience is broadly defined by the linguistic patterns of society, and each system describes a distinct reality. Two languages that reflect the realities of the same society are not alike. The words used in different societies are also different. Therefore, language is the heart of culture. Culture is reflected in language. For example, the Japanese do not usually use the word "no". They use other words or phrases to avoid saying no. If a Japanese person responds to your offer by saying, "I have to consult with my wife about this matter," that is his rejection. If you call a Japanese person and tell them to meet at 6 o'clock, and they say, "Yes, say six o'clock?" If he answers, understand that he does not agree with your proposal. National customs are things - if the phenomena are unique, they cannot be translated, for example, sari, kimono, mahsi, kavish. These are explained

to the students as if they were cultural terms. If the special word is irrelevant, it is simply replaced by another word. When it comes to social culture, it is necessary to take into account the problems of meaning-making and integral meaning of translation.

The names of the ministries are literally translated according to their correct description. Therefore, "Treasury" is the Ministry of Finance; "Home office" - Ministry of Internal Affairs; Guardian of Justice or Ministry of Defense, Ministry of National Security, etc. Thus, one of the most difficult problems facing translation is to find the lexical equivalent of an object or an event. A translator compares not only two languages, but two cultures. Due to cultural differences, concepts in the target language may not have lexical equivalents in the target language. This may be due to differences in geography, customs, beliefs, worldviews, etc. The translator needs to find new ways and methods in the translated language to express concepts. There are a lot of words and phrases in one language that express economy, ecology, animals, water, mountains, city, things that people are more interested in than others. In Great Britain, it is common to hear a lot of words about water economy, fisheries, because it is an island country, it is surrounded by water. The words used in a particular situation have a great influence on their meaning.

List of used literature:

1. I.G‘afurov, O.Mo‘minov, N.Qambarov. Tarjima nazariyasi.2012.31-35b.
2. G‘ofurova G. O‘zbekistonda tarjimaning rivojlanishi. Toshkent. 1973.52b.
3. Andre Lefevere. Translation/ History/ Culture. Australia. 2001.74p.
4. Catford J. C. A linguistic theory of translation. Lnd., Oxford Univ. Press. 1965.22p.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОММИЗМА

Шохобутдинова Дилноза

стар.пред.ТИТЛП

“Узбекский и иностранные языки”

dshohobutdinova@gmail.com

***Аннотация.** В статье анализируются лингвистические теории коммизма, которые помогают выявить механизмы восприятия комической информации структуры знаний, задействованные в юмористических актах функции коммизма языковые средства его реализации, а также освещаются те проявления феномена коммизма, которые еще не были достаточно изучены.*

***Ключевые слова:** Комедия, лингвистика, механизм, юмор, теоретический анализ, эстетика*

Человека окружает мир предметов и явлений, меняющийся во времени в зависимости от действия естественных сил и от воздействия самого человека, а также в зависимости от восприятия и оценки результатов этих действий.

С развитием цивилизации возрастают технические возможности человеческого воздействия на мир и расширяется область его освоения и практического использования. В отношении данного момента существования человека, как биологической единицы, предметы и явления приобретают утилитарно-практическое значение. Их долговечность оценивается отрезком времени в течении которого эти предметы сохраняют качества и функции, необходимые для удовлетворения потребностей человека.

Эстетическое значение предметов и явлений подразумевает их ценность не только в утилитарно-практическом смысле и не только в данный момент человеческого существования. Оно включает кроме значения вечности и конкретной определенности еще и их ценность по отношению к человеку как социальной единице. В этом случае их долговечность определяется их освоением и оценкой человеком в соответствии и с физиологическими и с историческими закономерностями проявления своей сущности.

Древние, например Сократ, отождествляли прекрасное с полезным. Если предмет богато украшен, но по разным причинам не пригоден для использования по своему прямому назначению, он не может быть признан прекрасным[1].

Если вещь хорошо выполняет свою основную функцию, то и ничем не украшенная, она прекрасна. Вряд ли необходимо возразить, что подход к прекрасному только с точки зрения полезности относит к прекрасному целый ряд полезных и даже необходимых предметов, веществ, внешний вид или запах которых нельзя назвать прекрасными.

Кроме того подобный принцип оценки ограничивает и упрощает область прекрасного, потому функциональной целесообразности что в разные эпохи представление человека о функциональной целесообразности предмета меняется. Так например в свое время Сократ признавал дротик прекрасным, когда его можно было точно и далеко бросить в врага, а щит прекрасным, когда он хорошо защищает от врага, то в наше время и дротик и щит как оружие потеряло всякое значение[2].

Следовательно, исходя из функциональной целесообразности, нужно было бы признать прекрасное понятием изменяющимся до тех пределов, когда оно исключает самого себя, или иначе говоря, самоуничтожающимся понятием. Но этого само уничтожения не происходит. Наоборот, древние храмы, жилища, украшения, предметы быта, оружие сохраняют способность вызвать наше восхищение бесконечно долго после утраты ими своего полезного значения. Иного взгляда на природу прекрасного придерживался И.Кант, который рассматривал процесс эстетического восприятия, как процесс чистого удовольствия. Наслаждение, которое мы испытываем при созерцании прекрасного предмета, лишено всяких меркантильных соображений, не побуждает нас к желанию обладать им, а также не зависит от его функциональной целесообразности[3].

Время постепенно отчуждает функциональность от предмета прекрасного, но заполняет освобождающееся пространство другими качествами, как бы переводя его из класса, скажем предметов быта в класс предметов близких к произведениям искусства. Следовательно с отчуждением от первичной

функциональной целесообразности над сократовским принципом начинает преобладать кантовский. Во взаимодействии этих двух основных принципов рассмотрения прекрасного более или менее правдиво отражаются свойства объективного мира в характере эстетического восприятия[4].

Высказывание является истинным, когда оно правильно фиксирует отношения между вещами и явлениями, не зависящие от воли человека. Когда правильно передаются отношения между мыслями по поводу этих вещей, то-есть, когда в логической цепи нет ошибки, тогда говорят, что высказывание правильно. При нарушении этих двух положений можно говорить о неистинности или неправильности мысли высказывания[5].

Нам кажется важной не столько обнаружение логической ошибки в комическом высказывании, сколько установление ее характера. Сама по себе логическая ошибка не всегда производит комический эффект. На вопрос когда же следствием логической ошибки является смех попытаемся ответить ниже.

И если бы это не было так, то общество не только могло бы, но обязано было бы признать за предметом искусства эстетическую ценность руководствуясь исключительно критерием общественной полезности произведения, игнорируя его сугубо художественные достоинства.

Следовательно секрет смешного следует искать именно в области формальной логики и в частности в характере комического иллогизма.

Список использованной литературы:

1. Ксенофон Сократово, Критика Способности суждения//Учебник. Москва. 1857, стр 251-252
2. Ксенофон Сократово , Критика Способности суждения//Учебник. Москва. 1857, стр 25-252
3. Кант И. Критика , Способности суждения//Учебник. 1898. стр 44, 50, 61.
4. Шохобутдинова Д., Бойманов Х., Концепт-умуминсоний (универсал) ва ўзига хос миллий феномен сифатида. Филология хем шет тиллерди ехмийетли меселелери// атамасындаги халыкаралык илмий-емелий конференция материаллары.- Нукус: 2020 год, 1-часть, стр 280.
5. Juraeva N., Rozikova F., Shokhobutdinova D. Impotance of information and communication technologies in learning foreing languages at the textile institute.

EPRA International Journal of Multidisciplinary research (IJMR) Monthiy, Peer reviewed(Refereed)& Indexed International Journal Volume-6 Issue-12 December 2020, ctp137-139.

TARJIMA NAZARIYASI FANINING RIVOJLANISH TARIXI

Sotqinova Gulbaxor Mamirjonovna
Andijon viloyati, Izboskan tuman
24-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Tarjima turli xalqlar o‘rtasidagi do‘stlik, birodarlik va hamkorlik manfaatlarini ko‘zlab, ular o‘rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, madaniy, adabiy aloqalarni kengaytirishga xizmat qiluvchi vositadir. Ushbu maqolada asosiy e’tibor tarjimaning kelib chiqishiga, masalan, tilshunoslar tarjimaga qanday ta’rif berganliklari, uning ayrim muammolariga bag‘ishlanadi va ba’zi misollar keltirgan holda ularni sinchiklab tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: tarjima tamoyillari, xalqaro tillar, ikki tilli tizim, uyg‘unlashtirish, til va madaniy qarashlar

Tarjima nazariyasi – tarjimaning keng hayotiy amaliyoti bilan bog‘liq bo‘lgan qarashlar, mulohazalar, kuzatishlar va rang-barang kechinmalarni ilmiy-tanqidiy tadqiq qilish, qoida va tamoyillarni, ularning chegara va me’yorlarini tushuntiruvchi fandir. Tarjima tushuncha sifatida quyidagilarni ifodalaydi: ilmiy va amaliy jarayon; ilmiy-amaliy jarayon natijalari (buyuk adiblar asarlarini tarjima qilish); tarjima fani va shu kabilardir.

Tarjima nazariyasi haqidagi ilk nazariy g‘oyalar qadimgi Rimda paydo bo‘lgan. Yunon va lotin tillarini yaxshi bilgan Aristotel, Tsitseron, Goratsiyalar tarjima jarayonida so‘zlarga ergashish kerak emas, balki avvalo ularning ma’nolarini taroziga solib, so‘ng tarjima qilish zarurligini ta’kidlaganlar. Keyinchalik Italiyada Varfolomey va Manetti, Fransiya da Dyu Bel va Malerb, Angliyada Bekon va Dryden, Germaniyada Gyote va Gumboldt, Rossiyada Lomonosov va Sumarokov tarjima borasida o‘z nazariy fikrlarini bildirganlar. Tarjima nazariyasi mustaqil filologiya fani sifatida asosan XX asrning 50-yillarida shakllana boshlagan bo‘lsa, tarjima amaliyoti bir necha ming

yillik tarixga ega. Bu fikrdan tarjimaning ming yillar davomida nazariyasiz taraqqiy etgani haqida xulosa chiqarmaslik kerak. Ingliz, arab, fors, hind, ozarbayjon, turk, rus tillaridan ko‘plab ilmiy, tarixiy, siyosiy, diniy, falsafiy va badiiy kitoblarni o‘z tillariga o‘girgan tarjimonlarimiz o‘z tillariga qabul qilingan va ularga amal qilgan taniqli tarjimonlardir.

Tarjima nazariyasi va tarjimonlarning rivojlanishida 1953 yilda Xalqaro Tarjimonlar Federatsiyasi (XTF) ya’ni (International Federation of Translators (FIT)ning tashkil etilishi muhim rol o‘ynadi. 1955-yilda uyushmaning yuragi bo‘lgan “Babel” jurnali nashr etila boshlandi. O‘tgan yillar davomida turli mamlakatlar olimlarining tarjima nazariyasi muammolari bo‘yicha tadqiqotlari birin-ketin nashr etildi, masalan, Jorj Munenning “Go‘zal, ammo bevafo”, Teodor Savorining “Tarjima san’ati” va boshqalar. Xususan, kanadalik tilshunoslar J.P. Vinye va J. Darbelnelar 1958 yilda “Fransuz va ingliz tillarining qiyosiy stilistikasi” nomli asarini nashr etishdi. “Tarjima sohasida” monografiyasida tarjima nazariyasi qiyosiy lingvistik talqinda chop qilinadi va mualliflar uni “Fransuz va ingliz tillarining qiyosiy stilistikasi” deb ta’kidlaydilar. Ular o‘z g‘oyalarini taniqli tilshunos Charlz Balli ta’limotiga yaqinlashtiradilar va tarjima ham ikki tilli tizimdir, asl nusxa va tarjima tili o‘rtasidagi yaqinlashuv jarayonidir deganlar. Bu jarayonda ular asl til o‘z mavqeini o‘zgartirmaydi, tarjima tili esa sharoitga qarab o‘zgaradi va asl tilning lingvistik maqomini ifodalashga majbur bo‘ladi, degan xulosaga keladi.

Tarjima nazariyasi va madaniyatining umumiy, tabiiy va individual mavzulari haqida ma'lumot beradi.

Tarjima jarayonida eng qiyin muammolardan biri ob'ekt yoki hodisaning leksik ekvivalentini topishdir. Tarjimon nafaqat ikki tilni solishtiradi, balki ularning madaniyatini ham hisobga oladi. Madaniyatlar o‘rtasidagi farq tufayli tarjimon geografiya, urf-odatlar, e’tiqodlar va hokazolarni tarjima qilishda tegishli leksik ekvivalentni topa olmaydi. Grammatikaning birinchi muammosi shundaki, uni aniq tarjima qilish mumkin emas. Tillardagi so‘zlarning ma’nolari va grammatik tuzilishi odatda bir xil bo‘lmaydi. Misol tariqasida “logos” so‘zini olaylik. Ingliz tilida hech qanday ekvivalent so‘z topa olmadik. Bu so‘z: "so‘z", "mazmun", "muhokama" va boshqalarni bildiradi. Tarjimon vaziyatga qarab ulardan birini tanlashi kerak. Bundan tashqari,

tarjimada zamon bilan bog‘liq muammolar mavjud. Hozirgi zamon, aksariyat boshqa tillarda bir xil, lekin ingliz tilida ikkitasi bor: “Men boraman; Ya idu” har ikki shaklda ham “men ketaman / ketyapman” degan ma’noni anglatadi. Olmoshlarda ham muammolar ko‘p.

Xulosa qilib aytganda, tarjima nazariyasi tarjima maktablarining asosiy tamoyillari va faoliyati bilan tanishtiradi. Bu tarjima mahoratini oshiradi. Chet tilini mukammal o‘rganish, ona tilini chet tili bilan solishtirganda ular orasidagi farq va o‘xshashliklarni aniqlash imkonini beradi. Muammolar haqida gap ketganda, ba’zida tarjimon uchun aniq ekvivalentini topa olmaysiz. Shuning uchun u so‘zning haqiqiy ma’nosini tushunishi va uni to‘g‘ri tasvirlashga harakat qilishi kerak. Bunday holda tarjimon tushunchalarni ifodalashning yangi usullari va usullarini topishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xodjayeva D.I. Training problem in foreign language teaching, continuation in their typology and exercise // Theoretical & Applied Science, 2020. № 6. P.158.
2. Ashurovna A.R. Paralinguistic means of speech // International Journal on Integrated Education, 2019. T. 2. № 6. P. 227-230.
3. Mavlonova U. K., Maxmurovna M. K. The introduction of irony in English and Uzbek literature //International Engineering Journal For Research & Development, 2020. T. 5. № 3.P. 4-4.
4. Islomovna V.S., Zoirovna N.I. Realistic Genre and its Development in World Literature // International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 2020. T. 24. № 1.

**MADANIYATLARARO MULOQOTDA TARJIMANING
ROLI**

*Xamidova Nargiza Yusufovna
O‘zDJTU Tarjimonlik fakulteti Roman-german tillari
tarjimashunosligi kafedrasi katta o‘qituvchisi*

Tel: +998 90 329 26 72

e-mail: nargiza7480@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarjimaning jahon madaniyatida tutgan o‘rni, uning xalqlar madaniyatini shakllantirishda, xalqlarning ma’naviy-axloqiy, intellektual saviyasini yuksaltirishda muhim o‘rin tutishi xususida gap boradi.

Kalit so‘zlar: tarjima, badiiy tarjima, tarjimashunoslik, tarjima tarixi, tilshunoslik, xalqlar madaniyati

Tarjima jahon madaniyati taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Madaniyat deganda uning milliyligi, o‘ziga xosligi nazarda tutiladi. Badiiy tarjimaning ta’sirini o‘rganar ekanmiz, u hech qanday geografik cheklovlarni tan olmasligini ko‘rish mumkin. Jahon madaniyati tarixini tarjimaning taraqqiyoti nuqtai nazaridan ko‘rib chiqsak, tarjimonlar mehnati yordamida shakl va mazmunning madaniyatlararo harakati hamda dunyo madaniyatlarining o‘zaro ta’sirini ko‘rishimiz mumkin. Bu har bir yangilik g‘arbdan kelib chiqadi degan noto‘g‘ri fikrni yo‘q qiladi. Hindiston, Xitoy, Iroq va Ispaniya kabi mamlakatlar ma’lum ma’noda Yevropa xalqlari madaniyatini shakllantirgan. Buning asosiy sabablaridan biri bir tildan boshqa tilga tarjimada, deb hisoblash mumkin. Masalan, ispan tilidan dunyoning istalgan tiliga tarjima qilishda tarjima qilingan xalqning til madaniyati u yoki bu tarzda ta’sir qiladi. Tarjima nafaqat madaniyatga, balki iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotga ham ta’sir qiladi. Shunday qilib, eramizdan avvalgi VI asrda Hindistonning O‘rta yer dengizi mamlakatlari bilan aloqalari o‘rnatilishi bilan Hindistonda yaratilgan tibbiyot ta’limotlari Aflotun, Galen kabi buyuk yunon olimlarining asarlarida o‘z ifodasini topdi. Bag‘dodda IX-X asrlarda Qadimgi Yunonistonda yaratilgan ilmiy-falsafiy asarlar arab tiliga tarjima qilingan va bu ta’limotlar VIII asrda deyarli musulmon davlati hisoblangan Ispaniya orqali Yevropa davlatlarida keng tarqalgan. Ushbu madaniy almashinuv Toledo Tarjimon maktabi orqali o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga chiqdi. Toledo maktabida tarjimalar arab tilidan lotin tiliga, so‘ngra ispan tiliga tarjima qilingan va bu o‘z navbatida Yevropa Uyg‘onish davrining ilmiy-texnik rivojlanishiga hissa qo‘shgan. Tarjima tarixi bu munosabatlarni alohida davrlar sifatida o‘rganadi. Tarjima tarixidagi davr imperiyalarning kengayishi bilan birga qonli urushlarni ham o‘z ichiga olishi mumkin, ammo tarjima tarixining rivojlanishi hech qachon oddiy jarayon bo‘lmagan. Tarjima tarixining ayrim davrlari juda yaxshi o‘rganilgan. Masalan, Injil tarjiması, missionerlar faoliyati, Hindistondagi sharqshunos tarjimonlar va boshqalar. Shunga qaramay, tarjima tarixida hisobga olinmagan davrlar ko‘p bo‘lib, ularni o‘rganish tarjimashunoslik va tarjima tarixini o‘rganishning asosiy vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda. So‘nggi paytlarda olimlar alohida tarjimonlar ijodini o‘rganishga kirishdilar. Britaniyalik Konstans Garnett va amerikalik

mutaxassis Gregori Russa rus va Lotin Amerikasi adabiyotining ajoyib namunalarini ingliz tiliga tarjima qilish bilan mashhur. Sharqiy Yevropada siyosiy erkinlikning Uyg‘onish davrida amerikalik va ingliz yozuvchilari tomonidan yozilgan buyuk asarlarning tarjimalari paydo bo‘la boshladi. Tarjima tarixi, shuningdek, jahon madaniyatida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan. So‘nggi yillarda madaniyatlararo muloqotda badiiy tarjimaning o‘rni alohida ta’kidlanmoqda. Tarjima xalqlar o‘rtasida muloqot qilish va tajriba almashish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Tarjimaning rivojlanishi natijasida jahon adabiyoti taraqqiyoti ham keng miqyosda davom etmoqda. G‘arb adabiyotida yaratilgan adabiy janrlarning Sharq adabiyotiga kirib kelishi, G‘arb adabiyotida Sharq adabiy janrlarining munosib o‘rin egallashi bunga misoldir. Tarjima xalqlar madaniyatini shakllantirishda, xalqlarning ma’naviy-axloqiy, intellektual saviyasini yuksaltirishda muhim o‘rin tutadi. Aynan badiiy tarjima bizga jahon madaniyatining eng go‘zal qirralarini o‘zlashtirish, shuningdek, jahon madaniyatining salbiy tomonlarini tahlil qilish imkonini beradi. Barcha tillar uchun tarjimaning eng qiyin turi she’riy tarjimadir. Bu jahon klassik she’riy ijodiyoti muxlislarining dunyoqarashini boyitish, uni anglash instinktini shakllantirishga xizmat qiladigan sohadir. Aytish joizki, tarjimon uchun eng maqbul, muhim jihat ikki xalq madaniyati yaqin joyda yashashdir. Hayoti davomida turli xalqlar madaniyatining o‘ziga xos xususiyatlariga tez-tez duch kelgan tarjimon ushbu madaniyatlarning farqlari haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishi, bir madaniyat vakillaridan olingan ma’lumotlarni boshqa madaniyat egalariga aniq yetkazishi kerak. Bu tarjimonning o‘ziga xos xususiyatidir. Bu jarayonda chet tilidan ona tiliga tarjima bilan ona tilidan chet tiliga tarjima o‘rtasida katta farq bor. Chet tiliga tarjima qilishda siz chet tilida o‘ylashingiz kerak. Bilvosita tarjima, ya’ni vositachi tili orqali tarjima qilish alohida e’tiborga loyiqdir. Masalan, chet tilidan rus tiliga, rus tilidan o‘zbek tiliga tarjima. Shunday bo‘ladiki, tarjimon asl tilni bilmaydi, lekin asar qaysi tilga tarjima qilinganini biladi va bu jahon adabiyoti durdonalarini tanish tilga tarjima qilish imkonini beradi. Ammo bunday tarjima matnning to‘liq mazminini yoritib bera olmaydi va tarjimon matnni qayta tahrirlab chiqishi lozim bo‘ladi. Buninguchun tarjimon barcha tarjima usullaridan xabardor bo‘lishi, muayyan tajribaga ega bo‘lishi, o‘zi tarjima

qilayotgan matnni his etishi, tarjima qilinayotgan so‘zning nima uchun qo‘llanganligi haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Алимов В.В. Теория перевода: Пособие для лингвистов-переводчиков / В.В. Алимов. М.: Ленанд, 2016.
2. Атаева Г.И. Средства обработки естественного языка, применяемые в компьютерной лингвистике // Ученый XXI века. № 4-1 (29), 2017.

ASSESSMENT OF READING SKILLS

Yaqubova M
ASU teacher

Annotation: *This paper deals with the assessment of reading skills of pupils reading assessments done later along the path of literacy can be used to aid comprehension, even as it assesses it. This helps the child identify his or her strengths, as well as weaknesses.*

Key words: *task, assessment, reading, exam*

Reading assessments can be a useful part a reading program, as long as their aim is to help students become fluent readers who understand what they read. Reading assessments done before a child begins reading have the benefit of placing the child at the appropriate reading level, so that they do not grow frustrated with lessons that are too difficult, or bored by lessons that are too easy. Reading assessments done later along the path of literacy can be used to aid comprehension, even as it assesses it. This helps the child identify his or her strengths, as well as weaknesses.

The most effective reading assessments help children assess what they do understand about a text, as well as what they do not understand. This is all done with the aim of a child becoming a fluent reader. Fluency is not just about being able to pronounce printed words on a page; it’s about understanding the content and context of those words. Educators want children to be able read fluently, which is not just about how fast a child reads, but how they are able to show how much they understand what they are reading, by how they read.

Reading is a complex art – young readers must engage with a text on different levels in order to become adept, fluent readers who

understand what they are reading. In order to be able to more fully comprehend what they are reading, students need to understand at the sentence level, the text level, and also at the larger and more overarching story level. And any effective reading assessment should assess young readers on each of these levels, so that it is apparent to the parent, teacher, and most importantly, the child, just where they stand on their journey to becoming a fluent reader.

Based on current school data and current literature, there was a need to study a practical and simple intervention to increase oral reading fluency and comprehension. The purpose of this study was to determine the effectiveness of the repeated choral reading of poetry on the oral reading fluency of third-grade students. The study also attempted to determine if there was a correlation between an increase in oral reading fluency and an increase in reading comprehension. The effects of the intervention on the students’ attitudes toward poetry were also examined.

Research question 1. Will the repeated choral reading of poetry increase students’ oral reading fluency and reading comprehension?

Research question 2. Will the repeated reading of poetry improve student attitudes toward the poetry genre?

Repeated choral reading. Repeated choral reading is an instructional activity in which all students read aloud simultaneously across multiple attempts.

Oral reading fluency. ORF is the number of words a student can read correctly in one minute, as measured by the Dynamic Indicators of Basic Early Literacy Skills Oral Reading Fluency test.

Reading comprehension. Reading comprehension is the ability to understand what is being read as measured by the STAR Reading Test.

Attitudes. Attitudes are the thoughts and feelings of the students toward poetry as measured by a teacher-created survey.

Standardized reading assessment task formats. Many task formats are well-known and widely used. The most commonly used ones are:

1. Cloze
2. Gap-filling formats
3. C-tests (retain initial letters of words removed)
4. Cloze elide (remove extra word)
5. Text segment ordering

6. Text gap
7. Choosing from a “heading bank” for identified paragraphs
8. Multiple choices
9. Sentence completion
10. Matching (and multiple matching) techniques
11. Classification into groups
12. Dichotomous items (T/F/not stated, Y/N)
13. Editing
14. Short answer
15. Free recall
16. Summary (1 sentence, 2 sentence, 5-6 sentences)
17. Information transfer (graphs, tables, flow charts, outlines, maps)
18. Project Performance
19. Skimming
20. Scanning

Bibliography

1. Kuhn. M. R. A comparative study of small group fluency instruction. Reading Psychology, 26, 127-146. 2005.
2. Leon. G. R. Why reading is not a natural process. Educational Leadership, 55(6), 14-17. 1998.
3. Schell. L.M.(1972). Promising possibilities for Improving comprehension: The Journal of Reading 15(4):15-24.
4. Snow. C, Griffin, P & Burns, S.(2005). Knowledge to support the teaching of reading. San Francisco: Jossey-Bass

MAVZUIY LUG‘AT TUZISH MUAMMOLARINI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

***Axmedova Muxayyoxon Tadjimuxamadovna
ADChTI, Gid hamrohligi, madaniyatlararo muloqot va
tarjimashunoslik kafedrasi katta o‘qituvchisi***

Annotatsiya: Maqolaning nazariy asosi leksikani til va tildan tashqari omillar birligi bilan tabiiy shartlangan sistema sifatida tasvirlashdan iborat. Bunda leksik sistemani shakllantirgan asosiy omil mana shu til sistemasida tartiblangan borliqning o‘zaro munosabati bo‘lib qoladi. Maqolada yangi mavzuiy lug‘atning integrallashgan turini yaratish zarurati haqida gapiriladi.

Kalit so‘zlar: leksik birliklar, tilshunoslik, onomasiologik yondashuv, idiografik yo‘l, sistemalashuv, kommunikativ kompetensiyasi, tezarus

Qo‘yilgan vazifaning yangiligi leksika o‘rganishda zamonaviy tilshunoslikning erishgan yutuqlari, kundalik hayotimizning dinamik tarzda o‘zgarishi va bu o‘zgarishlar leksik birliklarning keng ko‘lamini “eskirishiga” olib keladi, xuddi shu holatda yetarlicha leksik birliklar yangilanadi. Hozirda biz yangi avlod uchun o‘zbek tilida lug‘at yaratishning shakl va tamoyillarini muhokama qilishga kirishamiz.

Leksikani sistema sifatida o‘rganishda til va tildan tashqari omillarning tabiiy birligi va ularning shartlashuvi asosiy o‘rinda turadi. Bunda asosiy e‘tibor leksik sistemani tildan tashqari muhitga aylantirishga qaratiladi. Leksik sistemani shakllantirgan asosiy faktor til sistemasida mos kelgan tub o‘zgargan borliqning o‘zaro munosabati tan olingan. Leksikaning ko‘rsatib o‘tilgan o‘ziga xos tomonlari uning o‘rganishning onomasiologik yondashuvi, lug‘atning sistemalashuviga ideografik yo‘l bilan o‘rganish, va lug‘atning leksiko- semantik va funksional mavzuiy tasvirlash bilan bog‘liqdir.

Leksikani tildan tashqari omillar bilan sistemalashtirishning muammosi tilshunoslik fanining zamonaviy yo‘nalishlari: borliq umumiy birlik bilan uyg‘unlashgan (predmetlik va tushuncha dunyosi), til (tilning sistemasi va uning funksionallashuvi) va inson (uning fikri, anglashi, kommunikativ kompetensiyasi) funksional-semantik, kommunikativ, kognitiv tilshunosliklar bilan bog‘liq holda dolzarblik hosil qiladi. Statistikada leksika sistemalashuvi bilan bir qatorda leksikologiyada muloqat jarayoniga til birliklarining munosabatlari ko‘riladigan qaysiki mavzuiy leksikani tasvirlash muammosini dolzarbligini aniqlaydigan dinamik yoki nutqiy tizimga ko‘proq e‘tibor beriladi.

Leksik sistema deganda biz ko‘pobrazlik (til tashqarisi va til ichki) leksikaning asosiy birligi bo‘lmish – so‘z- til va nutq sistemasida asosiy aloqalar va munosabatlarning aniq, sharhlangan ko‘rinishdagi leksikani va so‘z, guruh, mikrosistemalarning sharttlashuvini tashkil qilgan leksikani sistemalashuvini tushunamiz. Leksikani mavzuiy tasvirlashda til tashqi omillar, ya’ni mavzu, muloqat qobig‘i, holat kabilar sistemalilikni tashkil qiladi. Leksikani tasvirlashdagi eng optimal

yo‘l mavzuiy lug‘atning tezarus tipidagi shaklida leksikani sistemalashtirish turadi. Unda leksikaning dunyo tasvirini keng ko‘lamda ob‘yektiv tasviri tushiniladi. Mavzuiy lug‘atlar *o‘zbek tilida* ba‘zi bir yutuqlarga qaramasdan yetarlicha o‘rganilmagan.

Bizningh qiziqishimiz leksikani mavzuiy shakllanishi tasviri *o‘zbek tili* leksikasini egallashning lingvodidaktik muammolari bilan bog‘liq holda shakllanganiga qaratilgan. Leksikadan foydalanishning qoidasi quyidagi omillar bilan to‘g‘rilanadi: 1) semantik – so‘zning ma‘nosi, qiymati va mazmuni; 2) kommunikativ –so‘zni qaysi muloqat qobig‘ida, nutqiy holatlarda, mavzuiy kontekstda foydalanishini ko‘rsatadi. Bundan kelib chiqilgan xulosa shuki, so‘zni semantik va mavzuiy omillar orqali tanlanadi, shuning uchun ham lug‘atdagi o‘quv materiallarni mana shu tamoyillar asosida tanlanishi birinchi navbatda turadi.

Mavzuiy leksikani tasvirlash muammosini ishlab chiqishda o‘quv mavzuiy lug‘atni tuzishda leksikaning mavzuiy qatlamining umumiy tasavvuriga ega bo‘lish zarur. Bu leksik vositalarning va ularning xizmatini to‘liqligicha tasavvur qilishga yordam beradi. Aynan o‘sha material asosida uning tashkil etilishining mantiqi va o‘qitish maqsadini hisobga olgan holda nafaqat maktab o‘quvchilari uchun balkim to‘laligi va detallashganligi darajasiga ko‘ra har qanday mavzuiy lug‘at mummosini ko‘rib chiqish mumkin.

Shunga ko‘ra keng ko‘lamdagi mavzuiy nutqiy faoliyatni maxsus yo‘nalishlar va mavzuiy leksikani to‘laroq tortgan holdan tashqari muloqat qobig‘idagi mavzuiy lug‘atlar ustida ish boshlanadi.

Mavzuiy lug‘atning o‘ziga xos xususiyati, uning dinamik o‘zgarishlar bilan bo‘lgan yaqin aloqasidir, leksik birliklarning ancha qismi tez eskirish xususiyatiga ega (bu asosan “Jamiyat” bo‘limida seziladi), bu holat mualliflarni lug‘at ustida ishlashni davom ettirishga olib keldi.

Mavzuiy lug‘atning asosiy maqsadi- leksik birliklarni lug‘aviy zaxirasini va dunyoning til tasavvurini shakllantirgan dunyo haqidagi bilimlarini oshirish, rus tilida so‘zlashuvchilar uchun kommunikativ imkoniyatlar yaratish maqsadida atrof muhitni modellashtirib kommunikativ –pragmatik hayotiy qobig‘i chegarasida tasvirlashdir. Yaratiladigan lug‘at hayotning turli qobig‘i va uni tasvirlashda xizmat ko‘rsatadigan leksikaning to‘liq tasviriga ega bo‘lish imkonini

beradigan tezarus turidagi lug‘atlar qatoririga kiritilishi lozim. Tezarus (grekcha xazina) –bu berilgan tilning to‘liq xajmidagi lug‘at tarkibini aks ettiradigan lug‘atdir.

Lug‘atning mavzuiy tuzilmasi amaliy (o‘quv) talablardan kelib chiqmaydi, u leksik materialning lingvistik , ensiklopedik , terminologik va boshqa lug‘atlardan, hamda turli stil va janrlarga tegishli matnlardan, OAV va muntazam chop etiladigan nashrlar (gazeta, jurnallar)dan olingan katta xajmdagi leksik materiallardan tashkil topmog‘i lozim.

Xulosa qilib, shuni aytamaizki, mavzuiy lug‘atlar mualliflari deyarli to‘xtamaydilar. Turli geosiyosiy o‘zgarishlar, fan-texnika tarqqiyoti, tabiiy o‘zgarishlar muloqotga yangi so‘zlarning kirib kelishi ularning yana ishlarini davom ettirishga ehtiyojini oshgiradi.

Adabiyotlar:

1. Л. Г. Саяхова Языковая картина мира и проблема систематизации лексики в современной словарной форме
2. Васильев Л. М. Методы современной лингвистики: Учебное пособие по общему языкознанию. Уфа, 1997.
3. Саяхова Л. Г., Хасанова Д. М., Морковкин В. В. Тематический словарь русского языка: Около 25000 слов. М.: Русский язык, 2000. 556 с.
4. Yuldashev A. A., Prinsipi sostavleniya tyurksko-russkix slovarey, M., 1972.

TURLI SISTEMADAGI TILLARDA EKSPRESSIV-BAHOLOVCHI NOMINATSIYALARNING IFODALANISHI

Anorboyeva Iroda Oripovna

Fransuz tili nazariyasi va amaliyoti

kafedrasi katta o‘qituvchisi

iroda_an70@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada turli sistemadagi tillarda ekspressiv-baholovchi nominatsiyalarning ifodalanishi va ularni tadqiq etishda tasniflar va yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, Fransuz tili takrorlashdan qochish uchun qanday vositalardan foydalanishini ko‘rib chiqishga erishgan.

Kalit so‘zlar: takroriy nominat siya, eksplesit, leksik takror, olmoshli fe‘llar

Takroriy nomlashlar ko‘pincha voqeaga aloqador bo‘lganlar eksplitsit baholashda namoyon bo‘ladilar. Dialogda baho ko‘pincha maxsus gapni bildiradi, shu bilan birga, u kesish tanlashda rasman

ifodalanadi. Misol: -*Juliette se marie?demandait-on a sa mere. C'est un evenement?-Un accident,rectifiait Sido.(Colette)*

Birgalikda ergashgan munosabat voqeali nomlash o‘rtasida ko‘rsatiladi, qaysiki umumiy xususiyatni, sifatni alohida ko‘rinishini tasvirlaydi. Matndagi holat belgilari takroriy ifodalashda, u birinchi nomi bilan aniq bo‘lganda, nomlashning keyingi uslublaridan foydalanishga sharoit yaratib beradi. Biz bir necha marta belgiladiki, tildagi qurilgan gapda bir xil imkoniyatdan har xil foydalanish ajratib ko‘rsatiladi. Ko‘p hollarda tillar o‘rtasidagi farq juda seziladi.

Rus va o‘zbek tillari, fransuz tiliga qaraganda ko‘proq darajada takroriy ko‘rsatmalar birligini bir xil denotatga bildirishga rioya qiladi. Fransuz tilida takroriy nomlashda ifodalash vositasini ko‘proq o‘zgartiradi. Leksik takrorlashdan qochishga intilish fransuz tilining harakterli xususiyatlaridan biridir. Fransuz tili takrorlashdan qochish uchun qanday vositalardan foydalanishini birmuncha batafsil ko‘rib chiqamiz. **Predmet va shaxsning takroriy belgisi.**

Birinchidan eng oddiy usul uning sinonimi bilan almashtirish. Ba'zan bir xil harakatning 3 xil belgisi oldida, 1va 3 belgilar fransuz tilida bir biriga mos keladi, ikkinchi belgi esa sinonimdan iborat bo‘ladi. Rus va o‘zbek tillarida esa bu uchovi belgi bir xil so‘zdan iborat bo‘ladi. Misol: qiyoslash: *La premiere pensee du registrateur fut d'enlever **la decoration**. Первой мыслью Пустякова было **орден**...*

*Mais **l'insigne** etait solidement cousu. Но орден был крепко пришит. Couvrant vite **la decoration** de sa main droite, Poustiakov se courba, fit gauchement un salut general. Быстро прикрыв правой рукой **орден**, он сгорбился, неловко отдал общий поклон (Чехов)*

Bu misollarda fransuz va rus tillarida „ **orden**“ so‘zlari har xil qo‘llanilyapti.

Fransuz tili misollarda, birinchi va uchinchi misolida bir xil nomlash „ ikkinchisida boshqacha nomlash bo‘lyapti „ **la decoration**“ „**l'insigne**“. Rus tilida esa uchala misolda ham bir xil „orden“ 'so‘z qo‘llanilyapti. Nominatsiya takroriy nomlashda ham saqlanib qolyapti. **O‘zgartirishning boshqa usuli:** - gradatsiya, ya'ni so‘zning mohiyati va harakati kengroq ma'nosi bilan takroriy belgida ishlatilishi.

Bu-fransuz tili nutqining muhim qoidasidir. Rus va o‘zbek tillari nutqida ikkala hodisada ham, bir xil ko‘lamdagi tushuncha saqlanib

qolgan. Bunga fransuz va o‘zbek tillarida keltirilgan misollarni ko‘rsatish mumkin. Misollarni qiyoslang:

- *De l'autre cote de la fenetre ouverte, un moineau etait pose sur une branche, une feuille de frene seche dans le bec. Ochiq derazaning narigi tomonida, daraxt shoxida bir qarg‘a o‘tiribdi.*

J'aurais bien voulu echanger mon sort contre le sien. Mendan qarg‘a bilan taqdirni almashtirish xohishi tug‘ildi.

L'oiseau jeta un coup d'oeil dans la classe, poussa un piaulement plaintif et la feuille lui echappa. Qarg‘a deraza orqali sinfga nazar tashladida g‘amgin qarg‘illadi va bargni tushirib yubordi.

Yuqoridagi misollarda 3 marta takrorlanuvchi so‘z „qarg‘a“ o‘zbek kitobxonini ko‘ziga xunuk tuyilmaydi, stilistik ma‘noni buzish deb qabul qilinmaydi. Ammo fransuz tilida esa shu holatdagi uch marta takrorlanuvchi so‘z, uch xil ko‘rinishga ega bo‘ladi. Birinchisida konkret ot (moineau), ikkinchisida avloddoshlik nomi (oiseau), uchinchisida esa olmosh bilan (le sien) ifodalandi. Fransuz tiliga tarjima qilayotganda avloddoshlik belgisi turdoshlik bilan almashinadi. Misol uchun fransuz va rus tillaridagi misollarni qiyoslab ko‘rsak. Misol: *Il prenait chaque matin l'omnibus pour se rendre a son bureau... Каждое утро (он) добирался к себе в канцелярию на омнибусе...*

Il la voyait apparaitre toujours au coin de la rue: et elle se mettait a courir pour rattraper la lourde voiture. Она всегда появлялась на том же самом углу и бежала за омнибусом, боясь опоздать. Bu usul tejamli. Har bir so‘zga alohida sinonim olish shart emas. Bu yerdagi „**voiture**“ so‘zi kontekstda, boshqa tashish vositalari: izvosh, avtomashinalarni bildirish uchun foydalangandir.

Lekin bu usul tilda umumiy terminlarni kengayishiga yordam beradi. Rus tilida bunday ma‘nodagi so‘z (ya‘ni „voiture“- tashish vositasi) ilmiy texnika terminologiyasida qoladi, fransuz tilida esa, ular hamma ishlatadigan so‘zlar bo‘lib qoladi. Qaysi rus yozuvchisi povestga, „головной убор“ so‘zini kiritishga jur‘at qila oladi, kinoyali ta‘sir ko‘rsatmasdan? Ammo fransuz tarjimoni takrorlashdan qochib, shu ma‘nodagi so‘zdan (couvre-chef) foydalana oladi. Misol:

-Il retira son chapeau, le tint a bout de bras, le bras si raide que les bords du couvre-chef touchaient le parquet.

Сняв шляпу и держа ее в вытянутой руке так, что шляпа касалось пола, он поблагодарил маму.

Va nihoyat, takrorlashni yo‘qotishni ma‘lum usuli olmoshdir, qaysiki rus, o‘zbek tillariga qaraganda fransuz tili matnlarida tez-tez ishlatiladi. Bunda sinonimik almashinish kuzatiladi. Lekin fransuz tilida takroriy nomlashdan va keng ma‘noli fe‘llardan keng foydalaniladi. Dastavval olmoshli fe‘llar gruppasiga bo‘linadi (faire, le faire, en faire autant) qaysiki konkret fe‘llarni almashtiruvchi, olmosh otni almashtirib kelganga o‘xshab. Bu holatda rus va o‘zbek tillarida ahamiyatga ega bo‘lgan fe‘l takrorlanadi: misol;

-Si le diable lui-meme fut apparu aux employes, il ne les **eut** pas autant **effrayes** que **le fit** leur chef. Если бы перед чиновниками явился сам черт, он не удивил бы и не **испугал** так, как **испугал** и удивил их начальник. (Чехов) Agar amaldorni yonida o‘sha shaytonni o‘zi bo‘lganda edi, u boshliqlari qo‘rqqanchalik qo‘rqmas, ajablanmas edi.

Olmosh xususiyatiga ega bo‘lgan bunday fe‘llar fransuz tilida ma‘noli fe‘llarni o‘rinbosari uchun keng foydalanadi. Misol :

Il exigea que l'un **s'assit** sur le rebord de la fenêtre. Nous **obéimes**.

– U Nadya xolam bilan deraza tokchasuga o‘tirishimizni talab qildi. Biz o‘tirdik. (P)

Bu misollarda ko‘rinib turibdiki, fransuz tili misolida, birinchi nomlash " s'asseoir" takror nomlashda, "obéir " fe‘li bilan almashib kelyapti. O‘zbek tilida esa ikkala misolda ham "o‘tirmoq " nomlash saqlanib qolyapti.

Rus tili misollari bilan fransuz tili misollarini, solishtirib, qiyoslab ko‘rsak ham shunday vaziyat takrorlanadi. Misol:

Grande mère **s'agenouilla** aussi et m'obligea à **l'imiter**.- Бабушка тоже опустилась на колени и заставила опуститься и меня.

Bu misolda ham, rus tilida "опустить" nomlash ikkinchi marta takrorlanganda ham, saqlanib qoladi. Fransuz tilida esa "s'agenouilla" takror nomlashda "imiter " fe‘li bilan almashyapti.

Harakat takroriy belgi uchun o‘rinbosar fe‘llarning hech bir iboralaridan foydalanmaydi , lekin gapni butunlay oladi : fransuz, rus tillarida quyidagi o‘xshash iboralar bor : il en est de même : так тоже обстоит делос...,

c'est le cas : то же можна сказать о...

Ularni fransuz tilidagi ekvivalentiga qaraganda rus tilidagisi butunlay kam ishlatiladi.

A.A.Rudnikov o‘zining "В помощь переводчику " nomli kitobida, nemis avtorining Marks haqida yozgan xotirasini ruschaga va fransuzchaga tarjimasidan bir parcha keltiradi.

Rus tili variantida "курить " fe'li bir necha marta takrirlanadi , fransuz tilida esa bu takrorlanish yo‘qotilgan.

Fransuz tilida voqea mohiyatini yoki ot bilan, so‘ngra ularni mazmunini berish uchun, ifodalashning tasviriy yo nazariy usul yordamida bir marta ko‘rsatish yetarlidir.

Rus va o‘zbek tillarida esa har safar konkret so‘z qo‘llaniladi. Bir tomondan rus, o‘zbek tillarni jumlasini aniq va konkret tashqarida qoladi, fransuz tili jumlasini esa o‘z muhitidan chiqarib olingan, qandaydir algebrik formulaga o‘xshab ko‘rinadi..

Fransuz tili gaplari, rus va o‘zbek tillari gaplariga qaraganda, kontekstga semantik bog‘liq bo‘ladi. Kontekstual almashtirishning hamma turlari-sinonimlar, umumiy ma'noli so‘zlar, olmoshli elementlar ko‘pincha qo‘shib olib boriladi

Demak, ifodalash vositasi o‘zgarishi, har doim fikrni o‘zgarishi bilan bog‘liqdir. Sinonimlar o‘rtasidagi farqni yo‘qotish, lug‘atni abstraksiya qilishga olib keladi, uni real voqeilikdan uzoqlashtiradi, uni kuchsizlanishiga ob'yektiv reallikdagi aniq voqelik bilan bevosita bog‘liqdir. Bu yerda fransuz tili leksikasida mazmuni ajoyib yengillik bilan ko‘chirish bayon qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Виноградов В.В. Грамматика русского языка. Т.2. Синтаксис. ч.1, стр.94
2. Крушельницкий Г.К. К вопросу о смысловом членении предложения//Вопросы языкознания, 1956, N 5, стр.
3. A.Greimas.Semantique structurale.1976
4. В.Г. Гак. Сопоставительная лексикология. М., 1977

LES PARTICULARITES DE LA MOTIVATION MORPHOLOGIQUE

Khayitgul Abdurakhmonova

Professeur, Université des langues du monde

Annotation: Dans cet article, on étudie la motivation morphologique, une des types de la motivation des unités lexicales, notamment ses particularités en analysant des exemples en français et en ouzbek.

Mots-clés: motivation morphologique, signifié, signifiant, mot dérivé, mot composé, motivation absolue, motivation relative

La motivation morphologique désigne la relation logique entre la forme (le signifiant) et le concept (le signifié) d'un signe linguistique. Elle implique que le concept du signe pourrait être dégagé à l'aide de l'analyse de sa forme. En se fondant sur les connaissances de la linguistique cognitive, le présent article découvre deux groupes de marqueurs temporels dans les temps français et réussit à interpréter le mécanisme cognitif de leur transformation. Il révèle qu'une correspondance biunivoque se trouve entre la forme des verbes et son concept temporel, autrement dit, la motivation morphologique existe dans la transformation des temps français. La motivation morphologique qui se classe parmi les motivations linguistiques internes indique que le sens du signe pourrait être dégagé à l'aide d'une analyse de la forme du signe. Avant, les recherches sur la motivation morphologique se penchaient surtout sur la formation des mots. Etant donné que les temps-tenses français sont traduits par la flexion verbale, si le radical du verbe est considéré comme un monolexème, la flexion pourrait être comparée au suffixe ou préfixe. Ainsi, ayant un caractère identique à la formation des mots dérivationnels et composés, celle du temps-tense des verbes permet aussi une recherche de la motivation morphologique. A la différence des autres mots, les verbes possèdent deux types de sens : sens conceptuel intrinsèque qui renvoie au sens propre du verbe et sens temporel, aspectuel ou modal qui se modifie en fonction du temps-aspect-modalité.

La motivation morphologique est observée s'il existe une certaine relation entre la structure morphologique du mot et sa signification. Ce

type de motivation est observé dans les dérivés et les mots composés. Par exemple, *cordonnier* (vient des cors, de cuir ou de Cordoue, ville espagnole où le cuir était réputé, -ier suffixe de nom); *en effet* (de fait, en fait, en réalité), *vraiment* (lit. en fait); *soulignement* (sous ligne); *non-sens* (non, sens); *obturateur* (fermer, -eur suffixe de l'auteur, ce qui ferme); *au lieu de* (à la place).

Dans les mots avec une motivation de type morphologique, selon le type de caractéristique mise en œuvre dans le mot, motivationnelle ou classification, ils distinguent la motivation lexicale, le résultat de la motivation d'un mot donné avec une racine unique. La motivation lexicale réalise dans le mot le trait motivant du signifié, c'est-à-dire le trait réel de l'objet qui sous-tend son nom. Un signe de classification est compris comme un signe d'appartenance d'un mot donné à la fois à des classes lexicales et grammaticales généralisées plus larges de mots - parties du discours, donc - un signe d'objectivité, procédural, signes, etc., et à des classes plus petites, spécifiques, classes thématiques de mots, par exemple, aux noms d'une personne, locaux, outils - pour les noms, pour les noms des processus de formation d'une caractéristique - pour les verbes, etc. Passons aux exemples : *Théière* - pour faire bouillir de l'eau; *cafetière* - pot à lait, pot à crème. Le mot théière a une motivation à la fois lexicale et structurelle. La motivation lexicale est implémentée dans le segment *thé*, ce qui permet de reconnaître la caractéristique motivationnelle du signifié, l'objet « contenu du contenant », la motivation structurelle est implémentée dans le segment, ce qui permet de reconnaître le signe de classification de le signifié, l'objet, le contenant. C'est le même cas dans la langue ouzbèke : *choynak* signifie l'objet pour faire bouillir de l'eau, ce mot a aussi une motivation structurelle et à la fois lexicale.

Motivation morphologique. Les mots à structure morphologique apparente sont motivés morphologiquement. Ce sont les mots dérivés et composés dont la forme interne est transparente et facilement perceptible. Le mot voyageur est motivé, car il se compose du mot-racine *voyage* et du suffixe *-eur* à l'aide duquel se forment des noms d'agent. De même élevage est composé de *élever* et le suffixe *-age*. Prenons l'exemple tells que: *adoration*, *ameublement*, *coudoyer*, *égaliser*, *exclusion*, *impunément*, *précisément*, *rougeâtre*, *soluble*, etc. Voilà

quelques exemples de dérivés préfixaux dans lesquels la motivation morphologique est clairement visible: *antinational*, *coprésident*, *hypertension*, *inégaie*, *mécontent*, *souligner*, *surcharge*, etc. La structure des mots composés est aussi transparente que celle des dérivés, et la motivation morphologique est évidente: *brise-glace*, *chasse-neige*, *chou fleur*, *clairsemé*, *électrochimie*, *nouveau-né*, *portefeuille*, *porte-avions*, *sourd-muet* etc.

Il faut remarquer que la motivation morphologique n’est pas toujours absolue. Parfois elle est relative ou entièrement effacée sur le plan synchronique. Le sens étymologique des composants ayant subi avec le temps des changements, il en résulte la démotivation du mot dont le sens actuel ne s’explique plus à partir de ces parties composantes. On est en présence d’un décalage entre l’étymologie et la signification courante du mot. Le composé *beaucoup* n’est plus perçu par les locuteurs comme l’union de *beau* et *coup*. De même *embonpoint* (état d’un corps bien en chair, un peu gras) vient de *en bon point* dont le sens étymologique est « en bonne santé, en bon état, de bonne apparence physique ».

Ajoutons que ce ne sont pas tous les mots dérivés ou composés qui sont morphologiquement motivés. Souvent le sens actuel du mot ne se déduit pas de ses éléments composants, c’est-à-dire il n’est pas transparent. Bien que le morphème racine soit le même dans les séries des dérivés suivants, on ne trouve pas d’affinités sémantiques entre eux: *prendre*, *apprendre*, *comprendre*, *entreprendre*, *surprendre*; *mettre*, *commettre*, *démettre*, *permettre*, *promettre*, etc.

De même, le sens de chacun des composés tels que *basse-cour* (*cour*, *bâtiment d’une ferme où l’on élève la volaille et les lapins*), *chienlit* (*désordre*, *pagaille*, *confusion*), *coq-à-l’âne* (*passage sans transition et sans motif d’un sujet à un autre*), *surhomme* (*être humain pourvu de dons intellectuels ou physique exceptionnels*, etc. ne reflète pas l’ensemble des acceptions des mots-racines à partir desquels le mot est formé. Donc, on est en présence du processus de démotivation, de décalage entre le sens étymologique des éléments composants et le sens réel du mot dans l’époque actuelle dû à l’oubli de la signification primitive du morphème ou à son emploi métaphorique. Il ne faut pas oublier que le sentiment étymologique des sujets parlants

n’est pas le même. Il varie selon les connaissances linguistiques et la réaction des usagers de la langue.

La motivation morphologique est comprise comme un lien direct entre la signification lexicale des morphèmes composants et la structure modèle de mot. Ce type de motivation se retrouve dans les produits dérivés et mots difficiles. Par exemple, le préfixe "-re" est utilisé pour former des mots à partir de verbe avec le sens "encore", "de nouveau", "revenir au précédent état", par exemple : *reconstruire, récupérer, refaire, revendre*. Le suffixe "-eur" est utilisé pour former des noms à partir de verbes avec la signification de l'interprète de l'action ou de l'instrument à exécuter actions, par exemple: *formateur, lecteur, expéditeur, agitateur*.

Il convient de noter que tous les mots monomorphémiques sont démotivés, comme : *boire, parler, voir, etc.* Dans les mots composés de plus d'un morphème, le sens du mot représente la signification combinée des morphèmes composants. Il est important de noter que la position des morphèmes composants en un mot affecte le sens du mot lui-même. Relation directe entre le poste morphèmes composants dans les mots et leur signification peuvent être illustrés par l'analyse sémantique de différents mots, qui consistent en des morphèmes phonémiquement identiques avec un sens lexical.

La motivation morphologique est le type le plus simple de structuration du côté matériel d'un mot. L'impression de l'articulation du nom est créée ou soutenue par l'inclusion dans sa composition de deux ou plusieurs segments ayant une signification lexicale et grammaticale: en ouzbek *o‘qit+uvchi, to‘q+uvchi, sot+uvchi, écriv+ain, vend+eur*. Si, pour une raison ou une autre (emprunt, développement du langage), les frontières entre les morphèmes ne sont pas reconnues ou disparaissent, la tendance à la motivation, évoquée plus haut, provoque une structuration secondaire du nom.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Д.А.Аликулова,Д.А.Журабаева. На узбекском и французском языка Учебник французского языка.Издательство “Ўзбекистон”-1999 Ташкент,700129,Навои,30.
2. Fransuzcha-o‘zbekcha lug‘at / Tuzuvchilar X.Ibragimov , A.Mansurov va boshqa; Markaziy Osiyo tadqiq qilish fransuz in-ti, O‘zbekistondagi Fransiya

elchixonasining madaniyat va ilmiy texnikaviy hamkorlik bo‘limi . 2qayta ko‘rilgan nashr -Toshkent: Nihol,2008.588b

BAXT - LINVOMADANIY KONSEPTI VA UNING INGLIZ SO‘Z TURKUMLARIDA IFODALANISHI TAHLILI

**M. Qosimova f.f.f.d. PhD,
Andijon davlat chet tillari instituti
N. Vaxidova, 2 bosqich magistranti,
Andijon davlat chet tillari instituti**

Annotasiya: Ushbu maqolada kontseptni ifodalovchi vositalarni tahlil qilish orqali u yoki bu millat uchun uning dolzarblik darajasi haqida tasavvur hosil qilish mumkin, ya’ni muhimlik darajasi qancha yuqori bo’lsa, denotativ va konnotativ ma’nolarni ifodalovchi verbalizatorlarning miqdori shuncha ko’p, reprezentativ ko’lami ham shunga yarasha keng bo’lishi haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: kontsept, kontseptual maydon, so‘z turkumlari, verbalizatsiya, ifoda qiluvchilar, ishora etuvchilar

Kontsept – olam manzarasining birligi. Olam manzarasi esa chek-chegarasizdir. Adabiyotlarda olam manzarasining idealistik, materialistik, sintetik, ilmiy, falsafiy, ratsional, kosmologik, biologik, maishiy, ma’naviy, axloqiy badiiy va h.k. singari ko’rinishlari haqida gap ketadi. Demak, har qanday kontsept olamning turli manzaralari kesimida tavsiflash mumkin bo’lgan fenomendir.

Baxtlilik va baxtsizlik kontseptual maydonining ingliz tilida so‘z turkumlari kesimida joylashuvi quyidagichadir:

Baxtlilik va baxtsizlik kontseptual maydonining ingliz tilida so‘z turkumlari kesimida joylashuvi sifat so‘z turkumi kesimida:

baxtni ifodalovchi sifatlar: happy, contented, content, cheerful, cheery, merry, joyful, jovial, jolly, gleeful, untroubled, delighted, beaming, glowing, satisfied, gratified, buoyant, radiant, sunny, blithe, joyous, beatific, blessed, blissful, chuffed, glad, pleased, satisfied, beaming, blithe, blithesome, cheerful, glad, gladsome, lighthearted, sunny, upbeat, satisfied, ecstatic, elated, enraptured, entranced, euphoric, exhilarated, rapturous, rhapsodic (also rhapsodical), exuberant, exultant,

joyful, rapt, rejoicing, thrilled, fluky (also flukey), fortuitous, fortunate, heaven-sent, lucky, providential ;

Baxtsizlikni ifodalovchi sifatlar: unhappy, hapless, ill-fated, ill-starred, jinxed, luckless, star-crossed, unfortunate, unlucky, adverse, inauspicious, calamitous, catastrophic, disastrous, accursed (or accurst), damned, doomed, tragic (also tragical), blue, brokenhearted, cast down, crestfallen, dejected, depressed, despondent, disconsolate, doleful, down, downcast, downhearted, droopy, forlorn, gloomy, glum, heartbroken, heartsore, heavyhearted, inconsolable, joyless, low, low-spirited, melancholic, miserable, mournful, sad, saddened, sorrowful, woebegone, woeful, wretched, aggrieved, distressed, troubled, uneasy, unquiet, upset, worried, despairing, hopeless, sunk, disappointed, discouraged, disheartened, dispirited, lugubrious, plaintive, rueful, agonized, anguished, grieving, bleak, cheerless, comfortless, dark, darkening, depressing, desolate, dismal, dreary, gray (also grey), morbid, morose, murky, saturnine, somber (sombre), sullen ;

Misollar kartotekasi tahlili ko‘rsatdiki, tadqiqotimiz ob‘ekti bo‘lmish baxtlilik va baxtsizlik kontseptual maydoni doirasida sifat so‘z turkumi nutqda qo‘llanish chastotasiga ko‘ra eng faoli hisoblanadi. Tayanch sifatlar (happy/unhappy) verbalizatsiyaning birinchi darajasi uchun tayyor andoza sifatida barcha janr, uslub va nutqiy vaziyatlar uchun xos va eng ko‘p qo‘llaniluvchi uslubiy betaraf so‘zlardir. Ta’kidlash joizki, affiksatsiya usulida boshqa so‘z turkumlaridan sifat yasash unumdor usul hisoblanib, -less, -ed, -ing, -ish, -like suffikslari va un-, pre- prefikslari hozirgi zamon ingliz tili sifatlarini yasovchi unumdor affikslar hisoblanadi, -ful, -ible, -able, -ant, -ent, -ous, -some kabi suffikslar esa unumdor hisoblanmaydi . Sodda sifatlar ham talaygina (glad, sad, bleak, dark), biroq periferiyaga tegishli, kompozitsiya usulida yasalgan sifatlar esa kam miqdorda bo‘lib, asosan o‘tgan zamon sifatlashining hosilalaridir (brokenhearted, lighthearted)

ravish so‘z turkumi kesimida:

baxtni ifodalovchi ravishlar: happily, gladly, gladsomely, brightly, gaily, heartily, jovially, merrily, mirthfully, exuberantly, giddily, joyfully, joyously, blithely, blithesomely, breezily, lightheartedly, sunnily, blissfully, elatedly, euphorically, rapturously ;

Baxtsizlikni ifodalovchi ravish shakllar: unhappily, sadly, bitterly, dolefully, dolorously, grievously, hard, inconsolably,

lugubriously, mournfully, painfully, plaintively, sorely, sorrowfully, wailfully, woefully, wretchedly, abjectly, cheerlessly, crestfallenly, dejectedly, despairingly, despondently, disconsolately, dispiritedly, downheartedly, low-spiritedly, blackly, darkly, dismally, distressfully, distressingly, dourly, drearily, forlornly, gloomily, glumly, joylessly, mirthlessly, miserably, morosely, pessimistically, somberly .

Ma'lumki, ingliz tilida ravishlar sifat yoki sifatdoshdan affiksatsiya va kompozitsiya usuli orqali yasaladi. Sifat shakli o'zgaras sodda ravishlar ham mavjud, biroq bu tadqiqotimiz ob'ekti uchun xos emas. Baxtlilik va baxtsizlik ravishlari gapda vaziyat holi sintaktik vazifasini bajaradi va ularning ba'zilaridan modal so'z hosilalari vujudga kelgan (fortunately, unfortunately, luckily, unluckily).

fe'l so'z turkumi kesimida:

baxtga oid fe'l shakllari: to make happy, content, delight, feast, gladden, please, rejoice, satisfy, warm, appease, mollify, placate, soothe, assuage, quench, sate, satiate, comfort, coddle, mollycoddle, pamper, cry, burst into tears, smile, laugh.

Baxtsizlikka oid fe'l shakllari: to make unhappy, sadden, disaffect, discontent, disgruntle, dissatisfy, aggrieve, agitate, discompose, disquiet, disturb, perturb, upset, annoy, irk, irritate, nettle, peeve, depress;

Semantik jihatdan bu doiradagi fe'llar hissiy-emotsional planga aloqador bo'lgani tufayli mental fe'llar kategoriyasiga kiradi . O'zbek tilida bo'lgani kabi, ingliz tilida ham baxtlilik va baxtsizlikka oid hodisa va holatlarni fe'l orqali ifodalashda asosan qo'shma fe'l va fe'l asosli birikmalardan foydalaniladi. Bunda asosan «make fe'li+ sifat» hamda «linking verb (ot-kesim yasovchi bog'lama fe'llar, masalan, to be, to become, to seem, to appear, to sound va h.k.) + sifat» qolipidagi qurilmalar qo'l keladi. Faolligi jihatidan affiksatsiya usuli keyingi o'rinda turadi; odatda, -en, -fy kabi suffikslar hamda re-, dis- prefikslari unumdor affiksatsiya vositalaridir. Shuningdek, fe'l so'z turkumi uchun konversiya ham unumdor usul bo'lib, asosan ot yoki sifatning urg'u ko'chishi orqali fe'lga o'tishi bilan xoslanadi (cry, smile).

Mazkur verbalizatorlar orasida nafaqat o'z qatlam, balki o'zlashtirma so'zlarga oid namunalar safi ham keng bo'lib, bu mazkur kontsept ingliz lingvomadaniyati uchun davrlar osha naqadar aktualligi ortib borganidan dalolat beradi. Zero, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek,

kontseptual maydon kengligi, tegishli kontseptning o‘sha etnos uchun ahamiyati darajasini ham belgilay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуазизов А.А. О составных частях когнитивной лингвистики // Преподавание языка и литературы. –Ташкент. – 2007. – №3.
2. Jamolxonov X. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – T.: Talqin, 2005.
3. Isroilov B., Masharipova G. Ajdodlar merosi va ma’naviy tarbiya. – T.: Ma’naviyat, 2015
4. Yo‘ldoshev B. Frazologik uslubiyat asoslari //Samarqand, SamDU nashri. – 1999. Begmatov E., Madvaliev A., Mahkamov N. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. M harfi.– T.: O‘ME, 2008.
5. Begmatov E., Madvaliev A., Mahkamov N. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Z harfi. – T.: O‘ME, 2008
6. Berdiyev H., Rasulov R. O‘zbek tilining paremiologik lug‘ati. – T.: O‘qituvchi. – 1984.
7. Е.С. Кубряковой. – М.: Филол. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997.
8. Литвинов П. П. Словарь синонимов английского языка. – М.: АСТ, Астрель, 2010.
9. Ma‘rufov Z. M. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 1-jild. – M.: Rus tili, 1981.
10. Расторгуева В.С., Д.И.Эдельман. Этимологический словарь иранских языков. Т I. – М.: Восточная литература. – 2000. – 327 с.

**ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA GENDER
TADQIQOTLAR MOHIYATI**

Atamirzaeva Maxliyo Xabibullaevna
Andijon davlat chet tillar instituti
fransuz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida o‘qituvchisi
maxliyofr@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada gender lingvistika – fanlararo gender tadqiqotlar doirasidagi ilmiy yo‘nalishning jinsni biologik nuqtai nazardan emas, balki ijtimoiy tushuncha sifatida tilshunoslikning konseptual apparati yordamida o‘rganishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: gender lingvistika, paradigma, lingvistik gendorologiya

Zamonaviy tilshunoslikda tilga tafakkurni ifodalash vositasigina emas, balki kishilarni o‘zaro tushunish manbasi sifatida ham qaralmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, til, madaniyat va shaxsning o‘zaro

munosabatini, ta‘sirini o‘rganuvchi antropocentrik paradigmaning rivojlanishiga olib keldi. Mazkur paradigma asosida til egasining mentaliteti, madaniyati, individual xususiyatlari, shu jumladan, jamiyatdagi tutgan o‘rnini bir tizimda tadqiq etuvchi lingvomadaniyatshunoslik va gender lingvistikasi kabi birliklar shakllandi.

Jamiyatda, madaniyatda va tilda shaxsning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi belgilardan biri bo‘lgan jins kategoriyasi gender tadqiqotlarning asosiy ob‘ekti hisoblanadi. Shaxsning u yoki bu jinsga tegishliligi jamiyatning erkak va ayolga munosabatini, erkak va ayolga xos ramziy sifatlarni xosil qiladi va mazkur kategoriyani ijtimoiy masala darajasiga ko‘tardi. Ijtimoiy masalalarni o‘rganuvchi jamiyatshunoslik va tilshunoslik fanlari manfaatlarining o‘zaro to‘qnashuvi natijasida gender tilshunoslik (gender lingvistika, lingvistik gendorologiya) vujudga keldi.

Gender lingvistika – fanlararo gender tadqiqotlar doirasidagi ilmiy yo‘nalish bo‘lib, jinsni biologik nuqtai nazardan emas, balki ijtimoiy tushuncha sifatida tilshunoslikning konseptual apparati yordamida o‘rganadi.

Til va jinsning bevosita aloqadorligi haqidagi fikrlar, dastlab, antik davrda – grammatik rodni tushunish jarayonida uchraydi. Ya‘ni, o‘sha davrdagi mavjud bo‘lgan yagona ramziy-semantik nazariyaga ko‘ra, grammatik rod kategoriyasining mavjudligi tabiiy bo‘lib, jamiyatda turli jins vakillarining borligi ta‘siri ostida paydo bo‘lgan. Biroq, vaqt o‘tishi bilan, rod kategoriyasi bo‘lmagan tillarning paydo bo‘lishi, mazkur nazariyaning kuchsizlanishiga olib keldi. Shunga qaramay, rod kategoriyasining o‘zi tegishli so‘z va tushunchalarni shaxs tomonidan idrok etilishiga ta‘sir etishi haqidagi gipotezalar o‘zgarishsiz qolmoqda.

1922 yil daniyalik tilshunos Jens Otto Garri Jespersen (Jens Otto Harry Jespersen) o‘zining “Til, uning tabiati, kelib chiqishi va taraqqiyoti” (Language, its nature, development and origin.) mavzusidagi yirik ilmiy ishining butun bir bobini ayollarning lingvistik kompetençiyasining o‘ziga xos xususiyatlari tadqiqiga bag‘ishladi. Uning ta‘kidlashicha, ayollarning nutqida erkaklarnikidan farqli ravishda jargonlar kam bo‘lib, evfemizmlarga moyillik yuqori bo‘ladi. Ayollar tildan foydalanishda konservativ ekanligini Jespersen, muhojir jamoalar va boshqa izolyatsiyaga tushgan guruhlardagi ayollar misolida

isbotlaydi. Tajriba o‘tkazilganda, ayollar yangi til o‘rganish bilan bir vaqtda o‘z ona tillarini ham saqlab qolgan. Erkaklarning yangi til o‘rganishga bo‘lgan moyilliklari ularning ishlashga bo‘lgan zarurat tufayli ekanligi, deyarli doim uyda qolgan ayollarda esa bunga ehtiyoj bo‘lmaganligi bilan ham izohlanadi.

Jesperson tilshunoslikda gender masalasining dolzarbligini ko‘rsata olgan bo‘lsada, uning xulosalari faqat shaxsiy kuzatishlariga asoslanganligi va ba‘zilar yetarlicha asoslanmaganligi tufayli keyingi davrlarda tanqidga uchradi.

Yuqoridagi fikrlarga asoslanib shunday xulosaga kelindiki, tilshunoslikda gender masalasini o‘rganishning birinchi bosqichi ikki jihat bilan tavsiflanadi:

- tadqiqotlar tartibsiz, faqat lingvistika miqyosida olib borilgan;

erkak va ayollarning til kompetençiyasi xususiyatlarini tavsiflash jarayonida “ayol”lar nutqi “erkak”lar nutqiga nisbatan kam uchraydi degan tushuncha shakllangan. “Erkak” tili me’yor sifatida olinib, “ayol” tili me’yordan chetlashish hisoblangan. Mazkur davrni lingvistikada biologik determinizm deb ataldi.

O‘tgan asrning 60-70-yillar tilshunoslikdagi tadqiqotlarda tub o‘zgarishlar davri bo‘ldi. Pragmatik yondashuvga qiziqish ortdi. Tilni unda so‘zlovchi shaxsning kasbi, yoshi, yashash tarzi, jinsi va boshqa ijtimoiy omillar bilan aloqadorligini o‘rganuvchi sotsiolingvistika rivojlandi, jamiyatda “erkak” va “ayol” mavqe‘ining an‘anaviy taqsimlanishining o‘zgarishi natijasida asl gender tadqiqotlar maydonga keldi. Dastlab, AQSH va Germaniyada feministik lingvistika yoki tilning feministik tanqidi yo‘nalishlariga asos solindi. Bunda, tilning androtsentrik ekanligini va tilda namoyon bo‘luvchi olam manzarasida ayol obraziga past nazar bilan qaralishi asoslangan R.Lakoffning “Ayol tili va o‘rni” mavzusidagi ilmiy ishi turtki bo‘ldi. Feministik lingvistikaning yutug‘i shunda ediki, u ijtimoiy fanlarning barcha sohalari natijalarini lingvistik tavsiflashda ishtirok etib, aniq polemik xarakterga ega edi. Shu jumladan, til siyosatiga ta‘sir qilish uchun qilingan bir qator muvaffaqiyatli urinishlar ham uning o‘ziga xos xususiyatlaridan bo‘ldi.

Feministlar tomonidan tanqid etilgan yo‘nalishlardan biri “til tizimida ayollarga qarshi qo‘yilgan asimetriyalar” bo‘lib, qadimgi

davrlardan qolgan ramziy tushunchalar, ayollarga past nazar bilan qaralgan va ularga salbiy sifat berilgan patriarxal olam manzarasini ifodalovchi stereotiplar, paremiyalar edi. Mazkur lingvistika tildagi androtsentrik yondashuvni, ya‘ni butun e‘tibor insonga emas, balki erkak shaxsiga qaratilganini tanqid ostiga oladi. Til ayollarni jinsiy kamsitilinish vositasi sifatida ayblandi. Kamsitilish tilda maskulin shakllarning ustunligi, ayollarga past nazar bilan yoki narsa-buyum sifatida qarash, ayollarni baholashda salbiy jihatlarni bo‘rttirib ko‘rsatish kabi vositalarda namoyon bo‘ldi. Mazkur mulohazalar esa Sepir-Uorfning “Lingvistik nisbiylik va madaniy relyativizm” nazariyasiga asoslanganligi olimlar tarafidan e‘tirof etilgan. Mazkur nazariyaga ko‘ra til jamiyat taraqqiyotining mahsuligina bo‘lib qolmay, balki uning tafakuri va mentalitetini shakllantirish vositasi hamdir. Nazariyadan kelib chiqqan holda, feministik lingvistika tilni isloh qilish bo‘yicha ko‘plab tavsiyalarni taklif qildi. Ular til va til siyosatini ongli ravishda meyorlashtirish to‘laqonli samarali omil deb hisobladilar hamda til meyorlarini qayta ko‘rib chiqish, ularni o‘zgartirishni talab qildilar.

Feministik tilshunoslikning tadqiqot yo‘nalishlaridan ikkinchisi bir xil jinsli va aralash jinsli guruhlarda muloqotning gender xususiyatini o‘rganishdan iborat. Ushbu tadqiqotlar keng qamrovli bo‘lib, bahsmunozaralar bilan o‘tuvchi turli jarayonlarni, jumladan, televizion tokshoular, shifokorlar va bemorlar o‘rtasida suhbatlar, oiladagi nutqiy muloqotlarni o‘z ichiga oladi.

Shu o‘rinda “gender” kontseptining semantik maydonini aniqlab olish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Mazkur termin, birinchi marta, 1968 yil amerikalik professor, psixiatr Robert Stollerning “Jins va gender” kitobida, keyinroq, britaniyalik sotsiolog Enn Oklining “Jins, gender va jamiyat” asarida uchraydi. Olimlar tomonidan “jins” biologik, “gender” esa ijtimoiy tushuncha sifatida ta‘riflangan. Robert Stollerning fikriga ko‘ra, “gender” avvaldan madaniy kontseptlar bilan izohlanib, shaxs tug‘ilgandan so‘ng jamiyatdan orttirilgan xususiyatdir. M. Rozaldo, L.Lamfere, R. Unger, A. Rich, G. Rabinlarning ilmiy ishlarida “gender” “jamiyat tomonidan biologik jinsni inson faoliyati mahsuliga aylantiruvchi kelishuvlar to‘plami” tarzida talqin qilinadi. O‘zbek tilshunosi M.A. Abduvaxobova mazkur terminga shunday tavsif beradi: “Gender til va nutqning «ko‘chib yuruvchi» kategoriyasi sifatida gavdalanadi, sotsiolingvistikada jins va gender bir xil hodisa emas. Zero,

gender insonning tug‘ma sifatlari qatoriga kirmaydi, u ijtimoiylashuv jarayonida orttiriladi”.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кирова А.Г. Развитие гендерных исследований в лингвистике. – Вестник ТГПУ. 2009. Выпуск 8(86). –S.138-140
2. Островая Ю.С. Гендер и гендерные исследования в лингвистике// Филологический аспект: междугородный научно-практический журнал. 2020. № 01 (69).
3. Махотин М. А. Формирование понятия «гендерная экономика» // Молодой учёный. №23 2018. – S. 326-329. – URL: <https://moluch.ru/archive/209/51230>

DIE BEDEUTUNG DES KOGNITIVEN ANSATZES IN DER LANDESKUNDE

Bahridinova Mo‘tabarhon
ADCHTI, Nemis tili nazarizasi va amaliyoti kafedrasi o‘qituvchisi
Muxamadaliyeva Shaxnoza & Mo‘minova Shaxlo
(nemis tili yo‘nalishi talabalari)

Annotation: In diesem Artikel geht die Rede um die Vor und Nachteile der kognitiven Landeskunde. Man hat um die Umsetzung der landeskundlichen Ansätze im Fremdsprachenunterricht betrachtet.

Schlüsselwörter: kognitive Ansatz, Komplexität, Zielsprache, integrieren, Bedeutung

Im Mittelpunkt der Lehr- und Lerninhalte der kognitiven Landeskunde steht die Vermittlung von Realien, Institutionenkunde, Geschichte und Kultur. Der gegebene Ansatz ist in der Regel an Fortgeschrittene gerichtet.

Die Themen werden überwiegend aus der Geschichte, Soziologie, Politikwissenschaft, Literaturwissenschaft genommen. Der Nachteil des faktischen / kognitiven Ansatzes ist sein enzyklopädischer Charakter. Die Studierenden sollen systematisch Kenntnisse über die Kultur und Gesellschaft der Zielsprache in Form von Fakten, Daten, Zahlen erwerben, was faktisch nicht zu leisten ist.

Der Nachteil der kognitiven Landeskunde nach Picht ist dieser enzyklopädischer Anspruch, der nur Probleme bringt, denn: "Alle

Manifestationen einer Kultur sind Teile eines Ganzen, deren Gestalt und Bedeutung durch das Zusammenwirken historischer und funktionaler Zusammenhänge zwischen verschiedenen Aspekten dieser Kultur bedingt sind" [Picht, Handbuch Fremdsprachenunterricht].[1].

Ein anderes Problem bereitet Komplexität des deutschsprachigen Raumes. Zur Frage welches "Bild" der Deutschlernende bekommen soll, denn es gibt außer Deutschland noch andere deutschsprachige Ländern, Österreich und die Schweiz.

Zum Beispiel das Lehrwerk "Em" des Verlags Hueber bietet kein Österreich- oder Schweiz-Bild, sondern hauptsächlich ein Deutschland-Bild an. Am Ende der 80er Jahre erhob sich eine grundlegende *Kritik*, was kognitive Ansätze anbelangen:

- nicht nur kognitive Informationsverarbeitung sondern auch Emotionalität, Leiblichkeit und Situiertheit in der Lebenswelt müssen berücksichtigt werden. - im

Die Aufgabe von Landeskunde ist im Verständnis dieses Konzeptes nach Delmans und Vordewübecke „ein beziehungsreiches, zusammenhängendes System deutscher Wirklichkeit zu vermitteln“.

Die kommunikative Landeskunde wird auch als *sprachliches Handeln* bezeichnet. Im Vordergrund dieses Ansatzes stehen Erfahrungen, Kenntnisse und Einstellungen der Lernenden. Die Landeskunde wird in diesem kommunikativen Ansatz um alltagskulturelle Phänomene und Kommunikationssituationen erweitert, um Themen, von denen die Lehrwerkautoren annehmen, dass sie für das Verstehen und Gelingen sprachlicher Handlungen wichtig sind. Diese "handlungsbezogene Landeskunde " stellt nach Gerdes "Wissen zur Verfügung, das für sprachliche Handlungen in elementaren Lebensfunktionen in der zielsprachigen Umgebung unmittelbar wichtig ist".[2]

Andererseits stellt sie aber auch ein Problem dar. Picht sieht den kommunikativen Ansatz anspruchsvoller als den Totalitätsanspruch der kognitiven Landeskunde, denn in Alltagssituationen "offenbart sich eine besondere Komplexität des Zusammenwirkens historischer, ökonomischer und kultureller Faktoren ... Bei näher Betrachtung ist Alltag also keineswegs alltäglich. Gerade weil er spontan und nicht durchdacht verläuft, enthält er die ganze Komplexität weitgehend unbewusster Beziehungsgeflechte". [2]

Themen nach Zeuner werden anhand so genannter „Grunddaseinsfunktionen menschlichen Lebens“ gewonnen.

Landeskunde wird „Leutekunde“. Alltag – und das ist ein Positivum dieses Ansatzes – lässt sich lernerzentriert und altersspezifisch vermitteln. Ausgehend von eigenen Lebenserfahrungen finden die Lernenden so leichter Zugang in die fremde Lebenswelt der anderen Kultur. Übergreifendes Lernziel ist die sprachliche und kulturelle Handlungsfähigkeit in der Zielsprache und Zielkultur und die Entwicklung von Einstellungen wie Offenheit, Toleranz und Kommunikationsbereitschaft gegenüber der Zielkultur. Aus diesem Grund wird Landeskunde in diesem Konzept nicht als eigenständiges Fach aufgefasst. Sie ist im Fremdsprachenunterricht integriert und setzt bereits im Anfängerunterricht ein.[1]

Literaturverzeichnis:

1. ABCD-Thesen zur Rolle der Landeskunde im Deutschunterricht. - In: Deutsch als Fremdsprache, Leipzig, Heft 5/2000, S. 306 ff.
2. Bachmann S. Bericht über das Arbeitstreffen vom 22.3. - 24.3.2013 in Berlin: "Fortbilder für Fortbilder - interkulturelles Lernen und Landeskunde in den Seminaren des Goethe-Instituts. - Goethe-Institut, München 2013.

“BOSH” KONSEPTINING KOGNITIV VA LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Ashirova Mahbuba Firdavsiyevna
Toshkent amaliy fanlar
universiteti Tillar kafedrası
o‘qituvchisi
mfashirova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bosh konseptining o‘zbek va fransuz tillaridagi ma’nolari tadqiq qilingan bo‘lib, bunda mazkur konseptning tarjima jarayonida anglatadigan nozik qirralari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: konsept, bosh, o‘zbek tili, fransuz tili, lingvokulturologik, kognitiv, lug‘aviy ma’no, ibora

Til aloqa vositasi sifatida ellarni bir-biriga bog‘lar ekan, unda iboralar va har bir millatning milliy ongi bilan bog‘liq tushunchalarni tadqiq etish hamda keng ommaga taqdim etishga ehtiyoj sezilaveradi.

Zamonaviy tilshunoslikda konsept va til birliklari o‘rtasidagi munosabatlar yechimini kutayotgan muammolar sirasiga kiradi. «Tushuncha» va «ma’no» konseptning mohiyatini tashkil etadi. Konsept atamasini ilk bor fanga olib kirgan rus olimi S. Askoldov o‘z maqolasida “Konsept bu bir yoki boshqa tushunchalar to‘g‘risida fikrlash jarayonini o‘zida aks ettirgan birlikdir” deb ta’rif beradi. Konsept nafaqat lingvokulturologiya, qolaversa, kognitiv tilshunoslikda ham muhim hisoblanadi. Konsept tilshunoslar e’tiborini tortgan tushunchadir, unga har bir tilshunos o‘zi individual yondoshgan holda ta’rif beradi. Masalan, rus tilshunosi V. A. Maslovaga ko‘ra, konsept ko‘p qirrali tuzilma ekanligini va nafaqat til egalari tomondan o‘ylangan, qolaversa, ularni hissiyotlari, hayajoni, milliy obraz va konnotatsiyani o‘z ichiga olgan nuqtayi nazar konseptda borligini keltirib o‘tadi. [1;20] N. Usmonova “Lingvomadaniy konsept etnomadaniy xususiyatga ega bo‘lgan va borliq haqidagi funksional ahamiyatga molik informatsiyani uzatadigan madaniyatning asosiy birligidir. U madaniy universalialarni ifodalaydi. Lingvomadaniy konsept tafakkurda mavjud bo‘ladi, u o‘zida kognitiv ratsional va emotsional-psixologik mazmunni biriktiradi. Lingvomadaniy konsept barcha til egalari uchun dunyoqarash modeli vazifasini o‘taydi. Lingvomadaniy konsept milliy xarakterning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi madaniyat vositasi hisoblanadi”[2;43] deya ta’riflaydi.

Yuqoridagi fikrlarga qo‘shilgan holda aytish mumkinki, lingvokulturologiyada konsept tushunchasi ayni til sohiblari ayni bir xalq tomonidan hech qanday izohlarsiz qabul qilinadigan asrlar davomida ularning ongida shakllangan tushunchalar majmuyi.

Zamonaviy tishunoslikda o‘rganilayotgan konsept tushunchasi va uning nozik qirralari ham tildagi hodisalarni kognitiv va lingvokulturologik tahlili konseptni to‘laroq tushunish va uning lisoniy xususiyatlarini ochishga yordam beradi.

Masalan, “bosh” konseptini fransuz va o‘zbek tillarida tahlilida ikki xalq ongida ushbu tushunchaning bir-biriga o‘xshash va farqli jihatlariga guvoh bo‘lamiz. “Bosh” somatik a’zo sifatida barcha tillarda mavjud, ammo uning xalqlar ongidagi yoki tilda o‘z ma’nosidan tashqari

qo‘llanilishi har bir xalq uchun individualdir. Bu holat, ayniqsa, fraziologizmlarda yaqqol ko‘zga tashlanadi. Masalan, o‘zbek tilidagi *boshi ochiq* iborasi turmush qurmagan yoki uylanmagan ma’nolarini ifodalaydi. *o‘nboshi* – o‘n va undan ortiq kishiga boshchilik qiluvchi odam, *ishning boshi* – ishning boshlanishi, *ko‘chaning boshi* – ko‘chaning boshlanishi, *ro‘zg‘orboshi* – oilaning kattasi, bosh omon bo‘lsa do‘ppi topiladi iborasida *bosh* orqali sog‘lik ma’nosi ifodalangan.

Shuningdek, fransuz tilida ham shu kabi “bosh” konsepti bilan bog‘liq turli ma’nolar ifodasini ko‘rish mumkin. Masalan, *Perdre la tête* so‘zma-so‘z tarjima qilinganda “boshini yo‘qotmoq” ma’nosini ifodalaydi. *Depuis que son mari est mort, elle a complètement perdu la tête.* – Turmush o‘rtog‘i vafotidan keyin u butunlay es-hushini yo‘qotdi. Ushbu iborada ko‘rinib turibdiki, *perdu la tête* iborasi es-hushidan ayrilish ma’nosini ifoda etadi. Shuningdek, aqldan ozish ma’nosi quyidagi iborada ifoda etiladi.

Être tombé sur la tête so‘zma-so‘zma tarjimasi “boshini ustiga yiqilib tushish” ma’nosini ifoda etadi. Mazmunan esa “aqldan ozish”ni anglatadi.

Bu iboralarda anglangan ma’no aqldan ozishning turli darajalarini aks ettiradi.

Bundan tashqari, *avoir en tête* so‘zma-so‘z “boshdan ega bo‘lmoq” ma’nosida anglatadi. Mazmunan “biror narsani qilishni niyat qilmoq, xohlamoq” ma’nolarini anglatadi. *Ils ont en tête de construire une piscine au bout du jardin* – Ular bog‘ning to‘riga hovuz qurishni xohlashdi.

En avoir par-dessus la tête – Boshini ustiga kelmoq. Ibora shaklidagi mamuni esa “to‘yib ketmoq, joniga tegmoq”dir. *J’en ai par-dessus la tête de ton mauvais caractère* – Yomon fe’l-atvoringdan to‘ydim.

En tête à tête – boshdan boshga. Ma’nosi ikki kishining yuzma-yuz yolg‘iz qolishi, ayniqsa, bu sevishganlar nutqida ko‘p qo‘llaniladi.

Traditionnellement, le jour de la Saint-Valentin c’est le jour où les amoureux dînent au restaurant en tête à tête. – An’anaga ko‘ra, Avliyo Valentin kunida sevishganlar restoranda yolgiz ovqatlanishadi.

Avoir la tête sur les épaules – yelkasida boshida bo‘lmoq. Mazmunan “aqlli, mulohazakor bo‘lmoq” ma’nosida keladi. – *Ne*

t'inquiète pas, ils ont la tête sur les épaules tous les deux! – Xavotir olmang, ikkalasining ham boshi yelkasida!

N'en faire qu'à sa tête – Boshdan boshqa narsa qilmaslik. Mazmuni boshqalarni maslahatiga, fikriga quloq solmaslik o‘z bilganidan qolmaslik. Qarorni faqat o‘zi qabul qilish.

Je lui avais dit de ne pas acheté cette vieille voiture. Mais comme toujours, elle n'en fait qu'à sa tête– Men unga aytdim, bu eski avtomobilni sotib olma deb lekin har doimgidek u o‘zini bilganidan qolmadi.

Une prise de tête iborasi "murakkab muammoga duch kelmoq" degan ma’noni anglatadi.

Tête baissée – egilgan bosh. Mazmunan “o‘ylamasdan”

Elle n’ a même pas pris le temps d’écouter mes conseils, elle est partie en Inde tête baissée. – U maslahatlarimni tinglashga ham vaqt ajratmadi, boshini quyi solib Hindistonga ketdi.

Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, fransuz tilida ham o‘zbek tilida ham “bosh” konsepti bilan bog‘liq iboralar turli xil mazmunni ifoda etgan bo‘lib, bunda o‘zbek tili uchun “bosh” ma’nosi biror narsaning boshi, boshliqlik ma’nolarini ko‘proq anglatadi.

Fransuz tilida esa “bosh” konsepti ko‘proq aql, es-hush bilan bog‘liq ma’nolarni anglatadi.

Ikki til o‘rtasida tarjima qilish jarayonida mazkur ma’nolarni to‘la anglash tillarning lingvokulturologik jihatdan to‘laroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. – Минск.: ТетраСистемс, 2008.
2. Usmonova N. Lingvokulturologiya– Toshkent, 2019.
3. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. “Сангзор” нашриёти,. 2006.
4. Mamatov A.E. Zamonaviy lingvistika –Toshkent: «Tafakkur avlodi», 2020. –168 b.
5. Французко-русский фразеологический словарь. Около 3500 выражений. Под. ред. Я. И. Рецкера. М., Гос. изд-во иностр. и нац. словарей. 1963.–1112 стр.
6. O‘zbek xalq maqollari (Tuzuvchilar: T. Mirzayev, A. Musoqulov, B. Sarimsoqov; – T.: “Sharq”, 2019. – 512b.
7. Dictionnaire des expressions et locutions, (par A.Rey, S.Chantreau) Paris: 1984. – 1036 page.

FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR DERIVATSIYASI TUSHUNCHASI VA UNING O‘RGANILISHI

Nortoyeva N.M

**ADChTI, fransuz tili nazariyasi va amaliyoti
kafedrası o‘qituvchisi
nodiran@mail.ru**

Annotatsiya: Mazkur maqolada frazeologik derivatlarni o‘ziga xos mustaqil nominativ birliklar sifatida ko‘rilib, kommunikativ va pragmatik jarayonda hosilalanishning yangi jihati paydo bo‘lishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: frazeologik derivatlar, frazeologitsiya, semantik jarayon

Kommunikativ zaruriyatdan kelib chiqib, tilning nominativ xususiyati turli qo‘shimcha grammatik, semantik vositalar yordamida kengayishi masalasi frazeologiya sohasi uchun ham dolzarbdir. Xususan, frazeologik birliklarning strukturaviy va semantik shakllanish qonun – qoidalari tahlili muammosi etarlicha o‘rganilmagan va tadqiqot ob‘ekti bo‘lib kelmoqda. Frazeologik iboralarni yasash jarayonida bilvosita nominativ belgilar yaratiladi. Ya’ni ikkilamchi til belgilari frazeologik tarkibni kengaytirish va boyitishda tilning evolusion rivojlanishini e’tirof etgan holda, asosiy omil bo‘ladi. Natijada hosil bo‘lgan frazeologik birliklarni turli lingvistlar turlicha atamalar bilan qo‘llashgan: frazeologizatsiya, ibora yasash, ikkilamchi semantik jarayon, birlamchi va ikkilamchi frazeologik birliklar v.k.

Frazeologik birliklarning shakllanish va rivojlanish qonuniyatlaridan kelib chiqib, V. Gravisning “ibora yasash” atamasi to‘liq mos tushadi deb o‘ylaymiz. Chunki mavjud frazeologizmlar shakllanishida ikkinchi darajali jarayonlar birinchi bosqichdagi kabi frazeologik xususiyatga ega bo‘lolmaydi.[1, 132-b] Shu o‘rinda frazeologik birlikdan frazemaning farqini ko‘rib chiqsak, ma’nosi, tarkibi va tuzilishi jihatidan doimiy bo‘lgan, nutqda yaxlit leksik birlik (ot, fe’l, qo‘shimcha va boshqalar) sifatida takrorlanadigan qisqa frazeologik ibora frazemadir. Ibora yasash odatiy, potentsial va tasodifiy kabi hosilalarni paydo bo‘lishi va ularning tegishli ishlab chiqaruvchilarga munosabati, boshqa hosilalar bilan aloqasi kabi omillar

asosida shakllanadi. Frazologik iboralar yasalishi, ayniqsa, frazeologik derivatlar masalasi birinchi marta V.V. Vinogradov tomonidan gapirilgan. Sundan so‘ng frazeologik birliklar tarkibidagi so‘zlarning so‘z yasovchi affikslar, sinonimlar, ma’no ko‘chishi kabi faktorlar ta’sirida yangi iboralar yasash yuzasidan turli tadqiqotlar olib borildi va A.V. Kunin (ingliz tili), S.N. Denisenko (nemis tili), N.M. Kerim-zade kabi olimlar ishlarida keng yoritildi. Denisenko frazeologik derivatsiya bo‘yicha eng ko‘p ilmiy asarlar yaratgan va uni ibora yasashning asosiy omili deb bilgan. Ular frazeologik derivatlarni o‘ziga xos mustaqil nominativ birliklar sifatida ko‘rib, kommunikativ va pragmatik jarayonda hosilalanishning yangi jihati paydo bo‘lishini e’tirof etishgan. Yuqoridagi olimlarning fikricha derivatsiya deganda insonning nutq faoliyati vaqtida vujudga keladigan til birliklari tushuniladi. Derivatsiya jarayonlarining o‘ziga xos xususiyati ularning maksimal semantikaliligi bilan belgilanadi. Bu o‘z navbatida kognitiv jarayonlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Nutq rivojlanishi bilan derivativ hosilalar ham yangilanadi chunki nominatsiya ob’ektlari haqida yangi bilimlar, yangi malakalar yangi ifoda vositalarini talab qiladi.

Denisenko ishlarini kuzatganimizda, frazeologik derivatlar lingvistik va ekstralingvistik sabablar ta’sirida paydo bo‘lishini, asl frazeologik birikmaning semantikasi, tuzilishi va grammatik shaklidagi o‘zgarishlar orqali hosil bo‘lishini tahlil qilganini ko‘ramiz. Ushbu jarayonning markazida o‘z etimologiyasiga ega asl frazeologik birikma yoki frazema turadi va u yangi hosila uchun asos bo‘ladi. Frazologik birlik va derivatini lingvistik tahlil qilib, bu frazeologik birliklarning tuzilishi, tarkibi va semantikasini va ularning diaxronik-sinxron shakllanish qonuniyatlarini o‘rganish mumkin. Derivatlilik xususiyati ham leksikologik ma’lumotlar asosida belgilab beriladi. Frazologik derivatlarni o‘rganish, zamonaviy materiallardan foydalanish bilan bir qatorda, etimologiyaga murojaat qilishni, tarixiy ma’lumotlarni jalb qilishni talab qiladi, bu esa o‘rganilayotgan iboralar o‘rtasidagi sababiy bog‘liqlikni aniqlashga yordam beradi.

Vinogradov, Kunin va Rahmatullayevlar so‘z yasalishi bilan ibora yasalishi masalasini o‘rganishgan va ular o‘rtasida o‘rtasida chambarchas bog‘liqlik borligini e’tirof etishgan. Misol sifatida Yu. Gvozdev fikrini keltirsak, u iboralarni yasashni o‘rganish uchun

nafaqat iboralarni o‘zini o‘rganish , balki so‘z yasalishining nazariy qoidalarini ko‘rib chiqish ham katta foyda keltiradi, degan.[2,12-b]

Shu sababli ham, so‘z yasalishida bo‘lgani kabi, ibora yasalishi ya’ni frazeologik birliklarning turlari, namunalari, shakllari va shakllanish qonuniyatlari o‘rganiladi. Ma’lum frazeologik birliklarning paydo bo‘lishi qonuniyatlarini o‘rganish qanday yasalganini tahlil qilish orqali tilda paydo bo‘ladigan yangi derivatlarning paydo bo‘lish sabablari ham aniqlanadi. Olimlar tadqiqotlaridan ko‘rinadiki, so‘z va ibora yasalishi o‘rtasida bog‘liqlik mavjud va shu sababli ularning ikkalasi ham nominativ birliklarni yaratish vositalaridir. Masalaning yana bir tomoni, ibora ham so‘z birikmasi kabi o‘z yasash qonuniyatlariga ega ekan, “frazeologik derivatsiya” atamasini qay holat uchun ishlatiladi? O‘zining ingliz tili materiallari asosida ushbu termini birinchi marta qo‘llagan A. Kunin tilni yangi birliklar bilan boyitishning to‘rtta yo‘lini ko‘rsatgan. Bular murakkab so‘z yasalishi, so‘z yangi ma’nolar olishi yoki sinonimlar hosil bo‘lishi, yangi so‘z va to‘rtinchisi yangi frazeologik birlik hosil bo‘lishidir [3,42-b]. Va u frazeologik derivatlarni frazeologik birliklardan yasalgan yangi so‘z yoki yangi ma’no hosil bo‘lish jarayonlari deb bilgan. Kunindan so‘ng tilshunoslikda frazeologik derivatlar termini keng qo‘llanila boshladi. Lekin ayrim lingvistlar derivatlarni frazeologik birliklar sifatida qabul qilmaydi, ularni ma’lum shaxsga tegishli bo‘lgan, o‘ziga xos ko‘rinishidir deb hisoblaydi. Tadqiqotlar doirasida “Frazeologik derivatsiya” termini turli olimlar tomonidan turli ma’nolarda qo‘llanildi, lekin keying frazeologiya sohasidagi ishlarda ushbu birikmaning terminologik jihatdan ko‘pma’noligi tanqid ostiga olinib, ma’lim bir ustuvor ta’rif berildi. Bugungi kunga kelib biz frazeologik derivatsiya deganda mavjud frazeologik birliklar asosida frazeologik iboralarning shakllanishini tushunamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гаврись В.И. К вопросу о первичном и вторичном в фразообразовательных процессах. – М., 1980. – . 164. – С. 132
2. Гвоздарев Ю.А. Образование и функционирование ФЕ: Сб. науч. тр. – Ростов-на-Дону: РГУ, 1981. – С. 12-16.
3. Балли Ш. Французская стилистика. Перевод с франц. К.А. Долиной. – Москва, 2001. – 392с.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – Русский язык, 1980. – 320с.

5. Dubois, J., F. Dubois-Charlier . La dérivation suffixale en français. Paris, 1999

TILSHUNOSLIKDA «KO‘NGIL» LEKSIK-SEMANTIK MAYDONIGA DOIR NAZARIY QARASHLAR

***Goipova Saidaxon Madaminjon qizi
Andijon davlat universiteti o‘qituvchisi***

Annotatsiya: Tilshunoslikka oid manbalarda leksik-semantik munosabatlarga bo‘yicha ko‘pgina atamalar ishlatiladi. Shunday atamalardan eng ko‘p qo‘llanilganlari: leksik-semantik maydon, leksik-semantik guruh, semantik maydon, tematik guruh kabilardir. Ushbu maqolada tilning leksik sistemasida turlicha guruh va so‘z maydonlari ular haqidagi turli qarashlar va “ko‘ngil” leksik-semantik maydoniga doir nazariy qarashlar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: nazariya, semantik maydon, tilshunoslik, ko‘ngil, yadro, atom, lug‘at birliklari, leksik-semantik

Tilshunoslikda maydon - bu turli so‘z turkumlariga mansub bo‘lgan bir xil tushuncha ifodalovchi so‘zlar majmuidir. Tilda maydon muammosiga oid ko‘p ishlar olib borilgan, biroq shunga qaramay haligacha bir to‘xtamga kelinmagan. Shuni ham aytish kerakki, yuqoridagi atamalar ta’riflarida farqlar bo‘lsa-da, umumiy o‘xshashliklar ko‘pchilikni tashkil etadi. Semantik maydon – bu umumiy (invariant) ma’no jihatidan birlashgan ko‘pgina so‘zlarning iyerarxik tarkibidir. Agar lug‘at birliklari umumiy integral ma’noga ega bo‘lsa, ular lug‘at maydonini tashkil eta oladi. Bizning mazkur ilmiy ishimizda muhim o‘rin egallagan leksik-semantik maydonga e’tibor qaratsak, u boshqalaridan farqli o‘laroq eng soda, mukammal va mahsulloqdir.

Tilshunoslikda leksik- semantik maydon sasosan keng va tor qamrovli so‘zlar to‘plamidan tashkil topgan. L.A.Novikov leksik semantik maydonga quyidagicha ta’rif beradi: “Leksik semantik maydon- ma’lum bir soha haqida ma’no va tushuncha asosida birikkan qator lug‘aviy birliklarning iyerarxik tizimidir.

Leksik semantik maydon murakkab, keng qamrovli birlashma bo‘lib, o‘z ichiga bir necha leksik-semantik guruhlarini qamrab oladi, leksik semantic maydonlarning murakkabligi ularning ichki tizimi bilan bevosita bog‘liqdir. Ichki tizim o‘zagini yadro so‘z tashkil etsa, uning

qamrovini leksik jihatidan bertaraf bosh semadan birin-ketin uzoqlashib borayotgan birliklar egallaydi. Shuningdek, agarda ular o‘zlarining kichik, mikro leksik semantik maydonlariga ega bo‘lishsa, yadro sema o‘rnini uning qamrovidan o‘rin olgan leksemalar ham egallashi mumkin. Shu sababdan leksik semantic maydon leksik semantik guruhlariga nisbatan birlamchidir. Shuningdek, shuni ham atish kerakki, agar leksik semantik guruh tarkibiga kirgan barcha so‘zlar faqatgina bir so‘z turkumiga oid bo‘lsa, leksik-semantik maydon tarkib a‘zolari turli so‘z turkumi vakillaridan tashkil topa oladi.

Yuqorida keltirilgan nazariy tushunchalar asosida “ko‘ngil” leksik-semantik maydoni o‘rganib chiqamiz. Tadqiqot ishimizni leksik semantik maydon tarkibini aniqlashdan boshlaymiz. Buning uchun eng avvalo, “ko‘ngil” so‘ziga ma‘nodosh yoxud unga yaqin tushuncha ifodalovchi til birliklarining asl va ko‘chma lug‘aviy ma‘nolari bilan tanishamiz.

Biz ham mana shunday leksik-semantik guruhlardan biri bo‘lgan “Ko‘ngil” leksemasining tilde voqelanish guruhining leksik-semantik ma‘nolari nuqtai nazaridan bir maydonga to‘plab tahlil qilishni maqsad qildik va uning doirasiga quyidagi ot so‘z turkumiga mansub so‘zlarni kiritdik: qalb, dil, ruhiyat, yurak.

Ushbu leksik semantik maydonga kirgan barcha til birliklari insonning qalbi semantikasi bilan birlashgan bo‘lib, ma‘nodoshlik munosabatini anglatadi. Ularning lug‘aviy ma‘nolariga e‘tiborimizni qaratsak, ularning o‘xshashlik va farqlarini ko‘rishimiz mumkin. Ularning ma‘nosi bir bo‘lsada, ishlatilish valentligi turlicha, aniqroq qilib aytadigan bo‘lsak, sintaktik munosabatlar turlichaligi bilan farqlanadi. Leksemalarni “ko‘ngil” semantic maydoniga to‘plashimizning prinsipi ularning asl leksik semantic ma‘nosi, uning asl va ko‘chma ma‘nolarini ifoda etishdir. Shu bilan birga, so‘zlar joylashuvi graduonimik (darajalanish) munosabatlarni ham tasvirlaydi. Leksik graduonimlar - bir xil denotativ (asl, to‘g‘ri) ma‘no ifodalovchi, ammo qaysidir belgi darajasi bilan farqlanadigan qator so‘zlar tizmasidir.

Nazariy ma‘lumotlarimizning amaliy tasdig‘i sifatida “ko‘ngil” leksik-semantik maydonidan o‘rin olgan til va leksik birliklarning ma‘nolarining tahliliga e‘tibor beramiz. “Ko‘ngil” leksik-semantik maydon yadrosini (markaziy, betaraf, barcha guruh so‘zlarini o‘zida

mujassamlashtirgan) Yurak so‘zi egallagan bo‘lib, insonning qalbi, ruhiyati, ichki kechinmalari, uning qalbi kabi ma’nolarni ifodalaydi. Shuningdek, insonning kechinmalarini: yuragimdan zil ketdim, yuragim siqilib ketdi ya’ni nimanidir o‘ylab zerikkani yoki shu haqida qayg‘urish, xafa bo‘lishi singari ko‘chma ma’nolarga ham ega. “Yurak” asl lug‘aviy ma’noda ko‘krak qafasida joylashgan markaziy qon aylanish a’zosi hisoblanadi: Yurak sog‘lom bo‘lsa, ish ham unumli bo‘ladi, kishi charchamaydi. (Uyg‘un “So‘nggi pushaymon”) Bundan tashqari, “Yurak” so‘zi murakkab shakllarda quyidagi lug‘aviy ma’nolarni ham anglatadi:

Yurak – kishining his-sezgisi, ruhi, kechinmalarining ramziy markazi, ular saqlanadigan joy; qalb, dil: Paxtazorda bo‘lib o‘tgan janjal Oyqiz yuragida chuqur iz qoldirdi. (Sh. Rashidov “Bo‘rondan kuchli”). Yuragidagini dangal to‘kib solayotgan qizning haqqoniy so‘zlari Sherzod Qambarovichga og‘ir botardi. (O‘. Usmonov “Sirli sohil”).

Yuraksiz-1. qo‘rqoq. Yuraksiz odamda shijoat bo‘lmaydi. 2. Rahmsiz, shavqatsiz, his tuyg‘ulari yo‘q inson tushuniladi: U shunday bir yuraksiz odamki, umga qancha gapirsangiz ham befoyda.

Yurakli- qo‘rqmaydigan, dadil, shijoatli bo‘lish ramzi sifatida qo‘llaniladi: Men uning Utabboy qushbegiga qilgan muomalasini eshitib, yuragingga balli, degan edim. (A. Qodiriy “O‘tgan kunlar”).

Har qanday ilmiy muammoni o‘rganishda eng muhim uslubiy masalalardan biri- tizimli va sintezlovchi yondashuvdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda leksiksemantik maydon keng doira va yaxshi istiqbolga ega bo‘lgan, umuman tarkib bilan birlashtirilgan va iyerarxik tuzulishga ega bo‘lgan birliklar to‘plamidir. U nafaqat leksik semantik maydon tizim qismlarining iyerarxik tuzulishini aks ettiradi, balki o‘zaro bog‘liq ravishda xususiy an’anaviy lingvistik munosabatlarni o‘zida mujassamlashtiradi.

F. de Sossyur, I. A. Boduen de Kurtene, Novikovlarning leksik-semantik “maydon” tizimini fizik elektromagnit maydoni zarrachalari faoliyatiga o‘xshatganlaridan so‘ng ko‘pgina tilshunos olimlar bu g‘oyani rivojlantirib, mukammallik darajasiga yetkazishdi, jumladan, L. Veysgerber umumiy ilmiy emas, balki lingvistik tushunchalarni o‘rgandi. Uning so‘zlariga ko‘ra, “tilning konseptual dunyosi” “maydon qonuniga” bog‘liqdir. Har qanday “lingvistik soha”- bu “til dunyoqarashining bir bo‘lagi”, na obyektiv haqiqat, na lingvistik

materiya bilan bog‘liq bo‘lmagan tushunchalar, g‘oyalarning voqelanish tizimidir. [Ermalayeva, 1960,p.56].

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, hozirgi kungacha maydon nazariyasi bo‘yicha juda ko‘p olimlar o‘zlarining qarashlarini bergan ammo haligacha maydon tushunchasining aniq bir ta’rifi yoritib berilmagan. Biz ushbu maqolamizda “ko‘ngil” leksik-semantik maydoni haqidagi qarashlar va uning ma’nolarini yuqoridagi fikrlar orqali yoritib berishga harakat qildik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Iskandarova Sh. Til sistemasiga maydon asosida yondashuv. –Toshkent: Oqituvchi,2007.-53-183b.
2. Mahmudova S. “Ostona” lingvomadaniy birligining leksik-semantik maydoni
3. Kartsevskiy S. асимметричном дуализме лингвистического знака, в кн.: Звегинцев В. А.История языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях, ч. 2, – М.: Ленинград, 1965.– 214 с.
4. Kansnelson S.D. О грамматической категории, – «Вестник ЛГУ», 1948, № 2. – С. 69-73.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI FONOLOGIK BIRLIKLAR

Umidaxon Burxonova
Andijon davlat chet tillar instituti
umidakhan1027@gmail.com

Annotatsiya: Bu maqola fonologiya ilmiy faniga oid bo‘lib, Ingliz va O‘zbek tillarining ovozlarini yoki fonemalarini o‘rganishga oid ma'lumotlar beradi. Tilni tushunishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan fonologik birliklar haqida tushuntiriladi. Shuningdek ushbu maqolada Ingliz va O‘zbek tillaridagi fonologik birliklarni tahlil qilinadi. Ushbu maqolada tilning fonologik tuzilishi va o‘xshash jihatlari haqida gapiriladi. Ingliz va O‘zbek tillaridagi fonologik birliklar o‘zaro farqlari ko‘rsatib o‘tiladi. Maqola tilning fonologik xususiyatlarini tushunishga yordam beradi va o‘rganish jarayonini osonlashtiradi.

Kalit so‘zlar: fonologiya, ovozli tovushlar, ovozsiz tovushlar,unli tovushlar,undosh tovushlar

Kirish. Fonologiya, tilning o‘zgaruvchan ovozlari yoki fonemalarini o‘rganishga oid ilmiy fan sifatida bilinadi. Ingliz va O‘zbek tillari ham fonologik birliklarga ega bo‘lib, bu birliklar tilni to‘liq tushunishga va o‘zgaruvchan ovozlari aniqroq aniqlashga yordam beradi. Fonologiya, tilning o‘zgaruvchan ovozlari yoki fonemalarini o‘rganishga oid ilmiy fan. Ingliz va O‘zbek tillari ham fonologik birliklarga ega. Fonologiya, tildagi ovozli va ovozsiz tovushlarning tuzilishi va ularning o‘zaro aloqasi bilan shug‘ullanadi. Bu aloqa esa tilning fonologik tuzilishini tushunishga yordam beradi. Ingliz va O‘zbek tillaridagi fonologik birliklar o‘zaro o‘xshash va farqli jihatlari mavjud.

Ingliz tilida to‘liq 20 ta fonologik birlik mavjud. Bu 9 ta ovozli (vowel) va 11 ta ovozsiz (consonant) birliklardan iborat. Vowel birliklari /i/, /ɪ/, /e/, /æ/, /ʌ/, /ɑ:/, /ɔ:/, /u/, /ʊ/ va /ə/ shakllarida bo‘lishi mumkin. Consonant birliklari esa /p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/, /f/, /v/, /θ/, /ð/, /s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/, /h/, /m/, /n/, /ŋ/, /l/ va /r/ shakllarida bo‘lishi mumkin. Ingliz tilida, harf va ovozli tovushlar orasidagi aloqa juda muhimdir. Masalan, "cat" so‘zida "c" harfi "k" ovozli tovushga o‘xshash, "a" harfi esa "æ" ovozli tovushga o‘xshash. Bunday fonologik birliklar ko‘p mavjud. Ingliz tilida shu bilan birga, "h" harfi ham bir fonologik birlik sifatida qabul qilinadi. Misol uchun, "hat" so‘zida "h" harfi "t" ovozli tovush bilan aloqada bo‘ladi.

O‘zbek tilida ham 20 ta fonologik birlik mavjud. Bu 5 ta ovozli (vowel) va 15 ta ovozsiz (consonant) birliklardan iborat. Vowel birliklari esa /a/, /o/, /u/, /e/ va /i/ shakllarida bo‘lishi mumkin. Consonant birliklari esa /b/, /d/, /f/, /g/, /h/, /j/, /k/, /l/, /m/, /n/, /p/, /q/, /r/, /s/, /t/, /v/, /x/ va /y/ shakllarida bo‘lishi mumkin. O‘zbek tilida ham fonologik birliklar ko‘p mavjud. Masalan, "yurt" so‘zida "y" harfi "i" ovozli tovush bilan birlikda ishlatiladi. Shuningdek, "qalampir" so‘zida "q" harfi "l" ovozli tovush bilan aloqada bo‘ladi.

Ingliz va O‘zbek tillaridagi fonologik birliklarning o‘xshash jihatlari ham mavjud. Masalan, "p" harfi Ingliz tilida va O‘zbek tilida ham bir fonologik birlik sifatida qabul qilinadi. Shuningdek, "t" harfi ham bir xil fonologik birlik sifatida ishlatiladi. Bundan tashqari, Ingliz va O‘zbek tillaridagi fonologik birliklar orasida farqlar ham bor. Misol uchun, Ingliz tilida "th" harfi bir fonologik birlik sifatida qabul qilinadi, lekin O‘zbek tilida bunday harf yo‘q. Ingliz va O‘zbek tillaridagi

fonologik birliklar o‘zaro farqli bo‘lishi mumkin. Ingliz tilida, harf toplamlari, oddiy harflar va birlashgan harflardan iborat bo‘ladi. O‘zbek tilida esa, harf toplamlari, oddiy harflar, birlashgan harflar va ikkiliklaridan iborat bo‘ladi.

Ingliz tilida, harflarning ovozli va ovozsizligi muhim ahamiyatga ega. Masalan, "p" harfi ovozsizligi bilan ajralib turadi, "b" harfi esa ovozli bo‘ladi. Bu fonologik birliklar ingliz tilida so‘z ma’nosi uchun ahamiyatli hisoblanadi. O‘zbek tilida ham ovozli va ovozsiz harflar mavjud, lekin bu xususiyatga qo‘shimcha ikkiliklar ham qo‘shilgan. Masalan, "k" harfi ovozsizligi bilan ajralib turadi, "g" harfi esa ovozli bo‘ladi. Shuningdek, "sh" va "ch" ikkiliklari ham o‘zaro farq qiladi. Bu fonologik birliklar o‘zbek tilida so‘z ma’nosi uchun ahamiyatli hisoblanadi.

Boshqa bir farq ingliz tilida bir nechta harflarning birlikdagi ovozli yoki ovozsizligiga qarab o‘zgarishi mumkin. Masalan, "s" harfi "z" ga o‘zgarishi mumkin. Bu o‘zgarish so‘zning ma’nosi uchun ahamiyatli bo‘ladi. O‘zbek tilida esa, harflarning ovozli yoki ovozsizligi bo‘yicha o‘zgarishlar ko‘p emas. Bunday o‘zgarishlar yanada keng tarqalgan so‘zlar uchun amalga oshiriladi. Masalan, "yomon" so‘zi "yaxshi" ga o‘zgarishi mumkin.

Bundan tashqari, ingliz tilida bir nechta harf birlashmasi ham ma’noga ega bo‘ladi. Masalan, "th" harf birlashmasi "think" va "this" so‘zlari orasida farq qiladi. O‘zbek tilida esa, harf birlashmalari kamroq foydalaniladi. Bularning barchasi ingliz va o‘zbek tillaridagi fonologik birliklarning farqli jihatlariga misol ko‘rsatadi. Tilni tushunish uchun, bu farqli jihatlar bilan tanishib chiqish kerak. Jumladan, Ingliz va O‘zbek tillaridagi fonologik birliklar tahlili, ularning o‘xshash va farqli jihatlar haqida gapirish juda muhimdir. Bu tahlil tilni tushunishga yordam beradi va o‘rganish jarayonini osonlashtiradi.

Xulosa. Fonologiya, tillarni o‘rganishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, tilning ovozlarini yoki fonemalarini tushunishda va aniqlashda yordam beradi. Ingliz va O‘zbek tillari ham bir nechta fonologik birliklarga ega bo‘lib, bu birliklar tilni to‘liq tushunishga va o‘zgaruvchan ovozlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Fonologik birliklarni tushunish va aniqlash, tilni tushunish va o‘rganishda muhimdir. Fonologik birliklar chet tillarini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu birliklar, tilni to‘liq tushunishga va o‘zgaruvchan

ovozlarini aniqroq aniqlashga yordam beradi. Ingliz va O‘zbek tillaridagi fonologik birliklar ko‘p mavjud va ularning o‘xshash va farqli jihatlari bor. Tilni tushunishga yordam beruvchi bu maqola, til o‘rganish jarayonini ham osonlashtiradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. "Phonetics: An Introduction" by John Goldsmith
2. "The Sounds of Language: An Introduction to Phonetics" by Elizabeth C. Zsiga
3. "Phonology: An Introduction" by John Goldsmith
4. "An Introduction to Phonology" by Francis Katamba
5. "Phonology: Analysis and Theory" by Edmund Gussmann
6. Yavas, M., & Wilder, R. (2018). Phonetics and Phonology of English. John Benjamins Publishing Company.

LUG‘ATLARNING O‘RGANILISHI

Hasanova Dilnoza Tojidinovna

Andijon Davlat Chet Tillar Instituti magistranti,

100011- Til nazariyasi. Amaliy va kompyuter lingvistikasi.

Annotatsiya: Ushbu ish lug‘atlarning jamiyatdagi ahamiyati, ularning klassifikatsiyasi, lug‘atshunos olimlar, hamda bugungi kunda mavjud o‘zbek lug‘atlarining turlari haqida fikr yuritadi.

Kalit so‘zlar: lug‘at, leksikografiya, ensiklopedik lug‘at, lingvistik lug‘at, bir tilli, ikki tilli, ko‘p tilli lug‘atlar, akademik, tematik, maxsus, katta, o‘rtacha, kichik lug‘atlar

Til bilish insonga juda ko‘p imkoniyatlar eshigini ochishi tarixdan o‘z isbotini topib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan tarjima ishi, millatlararo o‘zaro muloqot lug‘atlarsiz amalga oshmaydi. Tilshunoslikning aynan bu sohasi shu kungacha o‘z qadr-qimmatini yo‘qotmay, aksincha takomillashib zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashib bormoqda. Lug‘atlar jamiyatning ma’naviy madaniy sohasida muhim o‘rin egallaydi, chunki ularda jamiyatning ma’lum davrda erishgan bilimlari, yutuqlari aks etadi. Shundan kelib chiqib lug‘at bir qator ijtimoiy vazifalarni bajaradi: birinchidan, o‘quvchiga muayyan hodisa haqida ma’lumot beradi; ikkinchidan, uni o‘z va o‘zga tillardagi so‘zlar bilan tanishtiradi; uchinchidan, tilni, uning lug‘at

tarkibini takomillashtirish va tartibga solishga yordam beradi. Lug‘atlarning paydo bo‘lishi juda qadimga borib taqaladi, hozirgi davrda ular ma’lumot-axborot to‘plash va uni o‘quvchiga yetkazishda muayyan ahamiyatga ega. Ma’lum bir til yoki ikki va undan ortiq til so‘zlarini yig‘ib, sistemalashtirilgan holda lug‘at tarzida chiqarish **leksikografiya** deyiladi. Leksikografiya lug‘at va lug‘atchilik to‘g‘risida bahs etadi.

Lug‘atlarni asosan 2 turga: **ensiklopedik (qomus lug‘at) va lingvistik (filologik)**, lug‘atlarga ajratish mumkin. Bu lug‘atlar o‘zaro ikki jihatdan: ob‘yekti jihatidan va so‘z jihatidan farq qiladi. Ensiklopedik lug‘atlarning ob‘yekti so‘zlarda ifoda topgan narsa, hodisa, tushuncha, shaxs kabilardir, ya’ni, bu turdagi lug‘atlarda narsa, hodisa, tushuncha, shaxs haqida ma’lumotlar qayd etiladi. Lingvistik lug‘atlarning ob‘yekti so‘zdir. Bunday lug‘atlar so‘zlarning semantikasi, grammatik xususiyatlari, imlosi, talaffuzi, etimologiyasi va h.k. haqida ma’lumot beradi.

Filologik lug‘atlarda malum bir tildagi so‘zlar va iboralar ma’nosi izohlanadi yoki ikki, uch tildagi so‘zlar tarjima qilib beriladi, til xususiyatiga ko‘ra bunday lug‘atlar bir tilli, ikki tilli tarjima va ko‘p tilli tarjima lug‘atlarga bo‘linadi. O‘z navbatida Lingvistik lug‘atlar ham leksikografik tavsif mazmuni, vazifasi va usullari nuqtai nazaridan bir qancha turlarga bo‘linadi: izohli lug‘at (S. I. Ojegov. Tolkoviy slovar russkogo yazika, 20-ye izd., M., 1988; O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 1—2-j.lar, M., 1982)., **horijiy so‘zlar lug‘ati** (Slovar inostrannix slov, 18-ye izd., M., 1989; O. Usmon, R. Doniyorov. Ruscha-internatsional so‘zlar izohli lug‘ati, T., 1965), **tarjima lug‘ati** (Arabcha-o‘zbekcha lug‘at 1986; O‘zbekcha-forscha lug‘at, 1984; Ruscha o‘zbekcha mukammal lug‘at (A. Zohiriy, 1927), 1 j.li Ruscha-o‘zbekcha lug‘at, M., 1954;), **tarixiy lug‘at** (o‘zbek tilida haqiqiy ma’nodagi tarixiy Lug‘at tuzilmagan, lekin E. Fozilovning "Staroo‘zbekskiy yazik: Xorezmskiye pamyatniki XIV veka" (ch. 1-2, T., 1966, 1971) asarini ma’lum ma’noda tarixiy lug‘at deyish mumkin), **dialektal lug‘at** (O‘zbek xalq shevalari lug‘ati, 1971), **etimologik lug‘at** (Sh. Rahmatullayev. O‘zbek tilining etimologik lug‘ati, 2000), **qiyosiy lug‘at** (L. Budagov. Sravnitelnyy slovar turetsko-tatarskix narechiy, ch. 1—2, S.-Pb., 1869; V. V. Radlov. Opit slovary tyurskix narechiy: 1—4. S—Pb., 1888—1911), **imlo lug‘ati** (1929-yildan hozirgacha o‘zbek tilining turli hajmli 20 dan ortiq

imlo lug‘ati tuzilgan; 6500 so‘z va so‘z shaklini kamrab olgan eng mukammal imlo lug‘ati 1975-yil nashr etilgan), **orfoepik lug‘at** (O‘zbek tilining orfoepik lug‘ati — M. Sodiqova, O‘. Usmonova, 1977; O‘zbek adabiy talaffuzi lug‘ati, 1984;), **morfem lug‘at** (A. G‘ulomov va boshqa O‘zbek tilining morfem lug‘ati, 1977), **frazeologik lug‘at** (M. Sodiqova. Ruscha-o‘zbekcha frazeologik lug‘at, 1972; Sh. Rahmatullayev. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati 1978), **chastotali lug‘at** (I. A. Kissen. Slovar naiboleye upotrebitelnix slov sovremennogo o‘zbekskogo literaturnogo yazika, 1972), **ters (chappa) lug‘at** (R. Qo‘ng‘urov va A. Tixonov. O‘zbek tilining chappa lug‘ati, 1968), **tematik lug‘at** (A.Tixonov va boshqa Russko-o‘zbekskiy tematcheskiy slovar, 1975), **omonimlar, sinonimlar, antonimlar, paronimlar lug‘ati** (Sh. Rahmatullayev. O‘zbek tili omonimlarining izohli lug‘ati, 1984; A. Hojiyev)

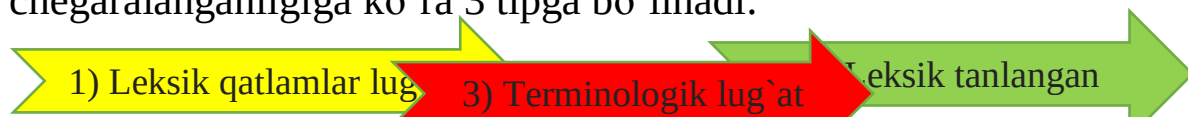
Lingvistik lug‘atlar hajm nuqtai nazaridan ikki tipga bo‘linadi: umumiy va maxsus lug‘atlar. Umumiy lug‘at so‘zligi til leksikasini barcha turkumlar doirasida, barcha qatlamlar bo‘yicha aks ettiradi. Maxsus lug‘at so‘zlaridagi til leksikasi ma’lum maqsadga ko‘ra chegaralab aks ettiriladi. Umumiy lug‘atlar hajmiga ko‘ra 3 tipga bo‘linadi: katta lug‘at; o‘rtacha lug‘at; kichik lug‘at.

Terminlar, dialektal so‘zlar, barcha so‘z turkumidagi so‘zlarni o‘z ichiga olgan mukammal lug‘atga katta hajmdagi lug‘at yoki **akademik lug‘at** deyiladi. Bunday lug‘atlar ko‘proq izohli, tarixiy, imlo bo‘yicha tuziladi. O‘zbek tilida bunday lug‘atlar hali yaratilmagan. U jahonda «Katta Oksford lug‘ati», «Xazina lug‘at», «Trench lug‘at» nomlari bilan tilga olinadi. Uni tuzish masalasi 1928-yilda R.Trench tomonidan ko‘tarilgan. Bu lug‘atning 1933-yilda 12 tomda qayta nashri chop etildi, yana shunday lug‘atlar qatoriga 17 tom dan iborat rus tilining akadem lug‘atini ko‘rsatish mumkin.

O‘rtacha lug‘atlar tipiga normativ lug‘atlar ham kiritiladi. O‘rtacha tip lug‘atlariga 1950-1955 yillarda nashr etilgan «Ruscha-o‘zbekcha lug‘at» 1959-yilda nashr qilingan «O‘zbekcha-ruscha lug‘at», «O‘zbek tili izohli lug‘ati» va barcha imlo, ters, tematik, dialektologik lug‘atlarni ko‘rsatish mumkin.

Maxsus lug‘atlar tipiga yon lug‘atlar va maktab lug‘atlari kiritiladi. Maktab lug‘atlarida ko‘proq darsliklarda qo‘llangan so‘zlar beriladi.

Kichik lug‘atlar so‘zlarining qanday maqsadga ko‘ra chegaralanganligiga ko‘ra 3 tipga bo‘linadi:

Leksik qatlamlar lug‘atiga sinonimlar, omonimlar, frazeologik birliklar va h.k. dan tashkil topgan lug‘atlar kiradi: A.Hojiyevning «Sinonimlarning qisqacha lug‘ati», Sh.Rahmatullayevning «O‘zbek tili qisqacha frazeologik lug‘ati» kabilar misol bo‘ladi. **Terminologik lug‘atlarda** biror fan yoki biror kasbga oid terminlar beriladi: S.Ibrohimovning «Paxtachilik terminlari lug‘ati» (1934) N.Hotamovning «Adabiyotshunoslikdan qisqacha ruscha-o‘zbekcha terminologik lug‘at» (1960), M.Umarxo‘jayevning “Diniy atamalar va iboralar” ommabop qisqacha izohli lug‘at va boshqalar. **Leksik tanlangan lug‘at**da so‘zlik lug‘atning mazmunini tashkil etadi. So‘zlik lug‘at uchun tanlangan so‘zlar ro‘yxati bo‘lib, bu ro‘yxat ma‘lum tartibda beriladi. Leksik tanlangan lug‘atlarga so‘zligiga biror muallif, biror yodgorlik, biror asar (Gorkiy lug‘ati) kiradi. Masalan: Borovkovning «O‘rta Osiyo tafsiri leksikasi». E.Fozilovning «Староузбекский язык» va boshqalar.

Bugungi kunda O‘zbek leksikograflari oldida uyadosh so‘zlar lug‘atini yaratish vazifa bo‘lib turibdi. Shuningdek, “O‘zbek tili izohli lug‘ati”ni hozirgi sistem tilshunosligi nuqtai nazaridan qayta ko‘rib chiqish va baholash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. H.Homidiy, Sh.Abdullayeva, S.Ibrohimova, Adabiyotshunoslik terminlar lug‘ati, T., 1967
2. O‘zbek tili leksikologiyasi, T., 1981.
3. Slovar inostrannyx slov, Izdaniye 14-e, ispravlennoye, M., 1987
4. Ne‘matov H, Rasulov R. o‘zbek tili system leksikologiyasi asoslari. T., 1995
5. O‘zbek tilining imlo lug‘ati, T., 1995
6. M.E.Umarxo‘ja, Diniy atamalar va iboralar, ommabop qisqacha izohli lug‘at, T., 2016.

INGLIZ TILIDA MAVHUM OTLARNING TURLARI VA QO‘LLANISH XUSUSIYATLARI HAQIDA

Abdurahmonov Xudoynazar
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti
Xorijiy tillar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mavhum otlar ingliz tilida milliy madaniyat, ma’naviyatga bog‘liq bo‘lgan tushunchalarni nomlab keluvchi so‘zlar sifatida muhim ahamiyatga ega. O‘zbek tilidagi ingliz tili grammatikasiga oid darslik va qo‘llanmalarda mavhum otlar maxsus guruhlariga qisman ajratilgan, lekin tizimlashtirilmagan. Bu boradagi amaliy ishlarning natijalari ingliz tilida so‘zlashuvchi xalqlar madaniyati, milliyligi bilan yaqindan tanishish imkonini beradi. Badiiy matnlarda qo‘llangan mavhum otlarning tarjimasi mukammalligi masalasining yechimi bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: mavhum otlar, grammatika, otlarning turlari, tipologiya

Mavhum otlar ingliz tilida ham boshqa tillarda bo‘lgani kabi milliy madaniyat, ma’naviyatga bog‘liq bo‘lgan tushunchalarni nomlab keluvchi so‘zlar sifatida muhim ahamiyatga ega. Ot turkumiga mansub so‘zlar, aslida, ingliz nutqida tuziladigan gaplarning, deyarli, hammasida uchraydigan, fe‘llar bilan ifodalanadigan harakatlarning bajaruvchisi, o‘rin-joy nomlari kabilarni ifodalovchi vositalar sifatida qo‘llanma va darsliklarda o‘rganiladi. Masalan, o‘zbek tilida yaratilgan ko‘p sonli ingliz tili grammatikasiga oid qo‘llanmalardan biri bo‘lgan “Ingliz tili grammatikasi” (M.G‘apporov, R.Qosimova, 2019) kitobida ot so‘z turkumi uchun 35 sahifa ajratilgan (107-142-betlar). Garchi ot turkumini o‘rganish uchun salmoqli sahifalar ajratilgan bo‘lsa-da, ushbu qo‘llanmada otlarning asosiy qismini tashkil etuvchi mavhum otlar maxsus o‘rganilishi rejalashtirilmagan. Mavhum otlarga ot turkumining ba’zi grammatik kategoriyalari sharhlaridagina qisman to‘xtalib o‘tilgan. Lekin ularni maxsus turlarga bo‘linmagan va ularning grammatik imkoniyatlari yoritilmagan. Masalan, donalab sanalmaydigan otlar sifatida mavhum otlar ham qo‘llanishi

mumkinligi haqidagi nazariy ma’lumot mavhum ot qo‘llangan nutq parchasi yordamida isbotlangan: “Moddiy va mavhum otlar donalab sanalmaydigan otlardir. Ular faqat birlikda ishlatiladi:

Knowledge is power (Bilim - kuchdir)” [1:107-108].

Keltirilgan misolda *knowledge (bilim)* va *power (kuch)* otlari donalab sanalmaydigan mavhum otlar sifatida keltirilgan. Shuningdek, mavhum otlarning nutqda ba’zan donalab sanaladigan otga aylanishi mumkinligi, bunda ular muayyanlashishi haqidagi fikrlarga qo‘shilib bo‘lmaydi: “Ba’zi mavhum otlar konkretlashib donalab sanaladigan otlarga aylanadi:

He made a speech yesterday. His speeches are always interesting. (*Kecha u nutq so‘zladi. Uning nutqlari doimo qiziq*)”[1:108].

Keltirilgan misollardagi birinchi gapda qo‘llangan *speech (nutq)* so‘zi donalab sanalmaydigan ot sifatida keltirilgan bo‘lsa, ikkinchi gapda qo‘llangan *speeches (nutqlar)* oti donalab sanaladigan otlarga aylanganligi da’vo qilinadi. Vaholanki, mavhum otlarning ko‘plik shaklini qabul qilishi ularni muayyan otlarga aylantirmaydi. Zero, o‘zbek tilida ham mavhum otlarning ko‘plik shaklida qo‘llanishi holatlari uchraydi. Lekin bunday otlar mavhum otligicha qoladi va nutqda ba’zi uslubiy vazifalar bajaradi, deb hisoblanadi. Muayyanlashayotganligi da’vo qilinayotgan ikkinchi misoldagi ot ham muayyan otning dastlabki talabi bo‘lmish – moddiylikka egalikka javob bermasligi ham fikrimizni dalillaydi. Aksincha, muayyan otning ba’zi grammatik shakllarni qabul qilib mavhumlashishi holati tilimizda uchraydi: “Mavhum otlar sifat va fe’ldan, shuningdek, otlarning o‘zidan yasaladi. Ular ko‘plikda, deyarli, qo‘llanmaydi. Chunonchi, *-lik, -gi (-g‘i, -ki, -qi), -g‘in (-kin, -qin), -ch, -lashtirish, -(i)sh* kabi qo‘shimchalar mavhum otlar yasaydi”[2:253]. Keltirilgan misollardagi *bolalik, do‘stlik* va *avtomatlashtirish* kabi mavhum otlar muayyan otlardan yasalgan.

“Ingliz tili grammatikasi”ning “Atoqli va turdosh otlar” bo‘limida “mavhum otlar belgi, harakat, holat, his, ko‘rinish, fan, san’at va boshqalarni ifodalashi”[1:108] mumkinligi aytib o‘tilgan. Bunday otlar sirasiga *honesty (sofdillik), bravery (jasurlik), sleep (uyqu), darkness (qorong‘ulik), love (sevgi), work (ish), winter (qish), history (tarix), music (musiqa), mathematics (matematika)*

kabi soʻzlarni qoʻshish mumkinligi taʼkidlanib, namuna sifatida keltirilgan. Nazarimizda, sanalgan mavhum otlarning har birini mavhum otlarning aynan qaysi guruhiga kirishi haqida maʼlumot berilishi maqsadga muvofiq boʻlardi. Shuni taʼkidlash lozimki, yuqorida sanalgan mavhum otlar qoʻllanmada turdosh otlarning bir turi sifatida qayd etilgan. Keltirilgan “donalab sanalmaydigan otlar” roʻyxatida muayyan otlar bilan birga quyidagi mavhum otlar ham keltirilgan: *advice* (maslahat), *luck* (omad), *information* (maʼlumot), *chaos* (xaos, tartibsizlik), *damage* (nosozlik, buzilish), *work* (ish), *economics* (iqtisod), *news* (yangiliklar), *permission* (ruxsat), *progress* (yutuq, muvaffaqiyat), *scenery* (manzara), *air* (havo), *physics* (fizika), *politics* (siyosat)[1:108-109]. Albatta, sanalgan otlar “moddiylikka egalik\ega emaslik” nuqtayi nazaridan emas, balki “donalab sanalish\sanalmaslik” nuqtayi nazaridan yondashilib roʻyxatga kiritilgan.

Faqat birlikda ishlatiladigan otlarning ham asosiy qismini mavhum otlar tashkil etadi. Zero, mavhum ot oʻzining leksik-semantik xususiyatlariga koʻra koʻproq birlikda qoʻllanishga xoslangan. Masalan, *love* (sevgi), *friendship* (doʻstlik) kabilar faqat birlikda qoʻllanadigan otlar sifatida taqdim etilgan. Mavhum otlarning leksik-semantik xususiyatlari shu qadar murakkabki, ularni nafaqat faqat birlikda qoʻllanadigan otlar, balki faqat koʻplikda qoʻllanadigan otlar orasidan ham topish mumkin. Masalan, *proceeds* (savdo tushumi) oti faqat koʻplikda qoʻllanadi.

Ingliz tili grammatikasiga oid qoʻllanma va darsliklarda keltirilgan artikl mavzusida ham mavhum otlarga murojaat qilinadi: “Noaniq artikl mavhum otlar oldida ham ishlatilishi mumkin. Bunda sifat yoki his-tuygʻuning biror turi tushuniladi va noaniq artikl *a kind of, such* (shunday bir) maʼnosini beradi”[1:123]. Bu qoidaga quyidagi gap mos keladi:

He showed a patience (a kind of patience, such patience) that I had never expected of him. (U men kutmagan (bir) bardoshni namoyish qildi).

Ushbu gapda qoʻllangan *patience* (bardosh, toqat) soʻzi mavhum ot hisoblanadi va noaniq artikl bilan yonma-yon keltirilgan.

Xuddi shuningdek, ingliz nutqida mavhum otlar aniq artikl bilan ham birga qoʻllanishi mumkin. Bunda “aniq” soʻzi artiklga

nisbatan qo‘llanishini unutmaslik lozim. Zero, “aniq” so‘zi o‘zbek tili grammatikasiga oid ba’zi manbalarda “moddiylikka egalik” jihati bilan mavhum otlarga zidlanadi. Shu tufayli bu so‘zni yuqoridagi jumlada “ot” so‘zining aniqlovchisi sifatida tushunish maqsadga muvofiq emas. Quyida aniq artikl bilan birga qo‘llangan mavhum ot qatnashgan gapni ko‘rishimiz mumkin:

The honour of our country is very dear to us (Vatanimizning obro‘yi biz uchun juda aziz).

Ushbu gapdagi honour (obro‘) so‘zining mavhum otligi uning aniq artikl (the) bilan birga qo‘llanishiga monelik qilmagan.

N.A.Bonk, N.A.Lukyanova, L.G.Pamuxinalarning “Ingliz tili darsligi”da ham yuqorida keltirilgan manbalardagi ma’lumotlar o‘rin olgan. Masalan, “faqat birlikda qo‘llanadigan otlar” bo‘limida mavhum otlar faqat birlikda qo‘llanadigan otlar sifatida taqdim etilgan: “advice (maslahat), information (ma’lumot), knowledge (bilim), progress (rivojlanish, muvaffaqiyat).

-ics qo‘shimchasi bilan tugaydigan fan nomlari ham (mathematics, physics) kabi mavhum otlar ham namuna sifatida keltirilgan”[3:471].

Umuman olganda, o‘zbek tilidagi ingliz tili grammatikasiga oid darslik va qo‘llanmalarda mavhum otlar maxsus guruhlariga qisman ajratilgan, lekin tizimlashtirilmagan. Bu boradagi amaliy ishlarning natijalari ingliz tilida so‘zlashuvchi xalqlar madaniyati, milliyligi bilan yaqindan tanishish imkonini beradi. Badiiy matnlarda qo‘llangan mavhum otlarning tarjimasi mukammalligi masalasining yechimi bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘apporov M., Qosimova R., Ingliz tili grammatikasi, - Toshkent: Turon-Iqbol. 2019. – 336 b.
2. Tursunov U., Muxtorov A., Rahmatullayev Sh., Hozirgi o‘zbek adabiy tili, - Toshkent: O‘zbekiston. 1992. – 399 b.
3. Бонк Н.А., Лукьянова Н.А., Памухина Л.Г., Учебник английского языка, часть 2, - Бишкек: Туркестан. 1997. – С.471. (- 511 с.)

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK MUAMMOLARI

***Pulatova Dilafruz Toxirjonovna-
Namangan Davlat Chet Tillar instituti magistranti,
+998916179797, dilafruzpulatova0913@gmail.com***

Annotatsiya: ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslik turlari, tarjimashunoslik va undagi uchraydigan muammolar haqida, ushbu muammolaning yechimi haqida so‘z boradi

Kalit so‘zlar: lingvistika, zamonaviy, tarjimashunoslik, kognitiv, muqobil, yechim

Lingvistika termini ingliz, fransuz, nemis, ispan, rus va boshqa tillarda ham faol qo‘llanilib, u til haqidagi fanni anglatadi. Lingvistika terminining o‘zbek tilidagi muqobili ya’ni ma’nodoshi tilshunoslik hisoblanadi. Hozirgi kunda barcha fan sohalari kabi tilshunoslik ham tobora rivojlanib bormoqda.

J.A.Mankeevani ta’kidlashicha, “zamonaviy tilshunoslikda tilni millatning ma’naviy-madaniy xazinasini sifatida tadqiq qilish sohasi tobora kengayib bormoqda va lingvokulturologiya, etnolingvistika kabi fan sohalari keng tarqalmoqda”[1]. Zamonaviy lingvistika nuqtai nazaridan til –madaniyatlararo muloqot vositasidir. Zamonaviy tilshunoslik fanida ko‘rilayotgan masalalarning dolzarbligi, ularning “antropotsentrik” xarakterga egaligi, ya’ni insonga yo‘naltirilgan, tilni bevosita inson bilan bog‘liq bo‘lgan masalalar bilan chambarchaslikda o‘rganilishi ushbu yo‘nalishning tilshunoslikda asosiy o‘rin egallashiga olib keladi. Hozirgi zamon lingvistikasida psixolingvistika, sotsiolingvistika, etnolingvistika, neyrolingvistika, kognitiv lingvistika, kompyuter lingvistikasi va kommunikativ lingvistika kabi zamonaviy yo‘nalishlar mavjud. Zamonaviy yo‘nalishlarga qiziqishning kuchayib borayotganligi esa quyidagi sabablar bilan izohlanadi:

-hozirgi jamiyatda ilmiy asoslangan til siyosatiga ehtiyoj kundan–kun ortib bormoqda;

-tilshunoslik shu vaqtga qadar faqat tilning ichki tuzilishini o‘rganish bilan qiziqib keldi, tilning jamiyat bilan, o‘sha til egasi bo‘lgan xalq tarixi, urf-odati bilan munosabati muammosi tilshunoslar e’tiboridan chetda qolib ketdi.

Zamonaviy tilshunoslik paradigmasining nazariy-kognitiv tadqiqotlari hozirgi davr sharoitida dolzarbligicha qolmoqda. Aynan nazariy tilshunoslik asl matnni barcha til darajalarida tahlil qilish va tarjima ko‘nikmalarini yanada amaliy qo‘llash uchun zamin yaratadi, tarjimashunoslik esa tarjimani takomillashtirish muammolari bilan shug‘ullanadi. Tarjimashunoslik - tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanlari kesishgan nuqtada vujudga kelgan umumfilologik fandir. O‘zbekistonda tarjimashunoslik mustaqil fan sifatida XX asrning o‘rtalarida shakllandi.

Tarjima ijrosiga ko‘ra 2 turga yozma va og‘zaki turlarga bo‘linadi. Yozma tarjima harakteriga ko‘ra:

- badiiy asarlar;
- ilmiy adabiyotlar;
- rasmiy idora hujjatlari;
- publisistik materyallar;
- kinofilmlar tarjimasiga bo‘linadi.

Bularning har biri yana o‘z ichki bo‘linishlariga ega.

Og‘zaki tarjima ham keng tarqalgan bo‘lib, davlat rahbarlari o‘rtasidagi xalqaro ahamiyatga molik siyosiy-iqtisodiy mavzudagi o‘zaro fikr almashuvlardan tortib, oddiy suhbatgacha bo‘lgan katta doirani qamrab oladi. Og‘zaki tarjima ham turlarga bo‘linadi:

- sinxron tarjima;
- ketma-ket tarjima;
- o‘qib tarjima qilish;
- eshitib gapirib berish kabilarga bo‘linadi.

Til bilish-tarjimaning birlamchi sharti bo‘lsada, tarjima uchun faqat shuning o‘zigina kifoya qilmaydi. Matnning mazmuni, muallifning maqsadini tushunish va boshqa tilda ifodalab berish uchun ko‘pincha tildan tashqari ham narsalarni bilishiga to‘g‘ri keladiki, bu g‘ayrinisohiy omillar deyiladi. G‘.Salomovning yozishicha, “tarjima, shubhasiz, lisoniy faoliyatga asoslanadi, lekin sof til tafovutlarini bartaraf qilish tarjima jarayonida bosib o‘tiladigan bir bosqichdir, xolos. Tarjima ikki grammatika, tarixan tarkib topgan ikki uslubiy sistema, ikki tarixiy-adabiy an‘ana, ikki she‘riy sistema, ikki individual yozuvchi – avtor va tarjimonning qiyos qilinishi yoxud to‘qnashuvini taqozo etuvchi ijodiy jarayondir.”[2]. Asl nusxa bilan tarjima tili bevosita bir-biriga teng

emas. Ikki tilning lisoniy imkoniyatlari bir-biriga ekvivalentlik holatida bo‘lmaydi.

Odatda, badiiy tarjimada bir tildagi frazeologik iboralarni ikkinchi tilga ekvivalentlar yordamida tarjima qilish adekvat tarjima hisoblanadi. Chunki ekvivalentlar iboralar ma’nolaridan tashqari ularning obrazli asoslari ham bir-biriga o‘xshaydi. Bu esa ularning bir-biriga ko‘proq mos bo‘lishini ta’minlaydi. Tajribali tarjimonlar bu usuldan foydalanishga harakat qiladilar, lekin bu har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Chunki dunyo tillari o‘z tuzilishi tasnifotlari bo‘yicha bir-biridan farq qiladi.

Ba’zi tillarda grammatik rod kategoriyalari bor. Bunday jins kategoriyalar esa tarjimada muammoni yuzaga keltiradi. Masalan, solnse-rus tilida-sredniy rod, nemis tilida-jenskiy rod, fransuz tilida esa-mujskiy rod.

So‘zlar o‘z ma’nosida yoki ko‘chma ma’noda qo‘llanilganda ham ayrim qiyinchiliklar yuzaga keladi. Masalan, Amerika yozuvchisi Joef Xellerning “Catch 22” asarida kapitan Blek (captain Black) qaxramoni bo‘lib, bu asarning rus tilidagi tarjimasida tarjimon ingliz tilidagi qora rangni yovuz, tund ma’nolaridan kelib chiqqan holda bu personajni kapitan Gnus deb nomlaydi. Gnus rus tilida asl matndagi ma’noni ortig‘i bilan ochib beradi. Asl matndagi Black ismi tarjimada shu holicha olinganda, rusiyzabon o‘quvchi uchun chunchaki atoqli ot hisoblangan bo‘lardi.

Ayrim so‘zlarga qisman muqobil bo‘ladigan yoki muqobili yo‘q so‘zlarni tarjima qilishdagi yuzaga keladigan muammolar. Masalan: o‘zbek tilidagi “halim”, “holvaytar”, “sumalak” so‘zlarini boshqa tillarga tarjima qilishda muqobili yo‘qligi va tegishli so‘z topilmaganligi uchun uni ingliz tiliga “porridge with wheat and stewed meat” shaklida berish mumkin.

Madaniyatlar o‘rtasida farqlar ham tarjimaning nozik masalalaridan biri hisoblanadi. Masalan: “cho‘chqa so‘zi o‘zbek tilida ma’lum darajada salbiy bo‘yoqqa ega. Ammo “pig” so‘zi Amerikada neytral ma’noda qo‘llaniladi.

Tarjimashunoslik problematikasida quyidagi munosabatlar haqida gap boradi:

1. Asl nusxa bilan tarjima tillari o‘rtasidagi munosabat

2. Asl nusxa bilan tarjima o‘rtasidagi mazmun va shakl munosabati

3. Asl nusxa bilan tarjimaning badiiy qiymati o‘rtasidagi munosabat

Tarjima jarayonining mohiyati asl nusxada aks etgan shakl bilan mazmunning birligini, yaxlitligini saqlash uchun bo‘lak tildan muqobil vositalar qidirib topishdan iborat. Frazologik birliklarni tarjima qilish jarayonida esa, ularning tuzulishi va mazmunini solishtirish orqali funksional va semantik mustaqil birliklar tanlab olinadi. Chunki, frazeologik birliklarning ko‘p qismi emotsional va ekspressiv ma‘no tashiydi va milliy hususiyatga ega bo‘ladi. Sifatli tarjimaga ega bo‘lish uchun tarjimon so‘zlar ekvivalentini almashtirish ko‘nikmasiga, tilning fonetik, leksik va grammatik tuzilishi haqidagi bilimga, chet til nazariyasiga ega bo‘lishi lozim. Tarjima qilinmasdan o‘zbek tiliga o‘zlashtirilayotgan so‘zlar hozirda oddiy jarayondek ko‘ringani bilan, kelajakda o‘zbek tilining tub boyligi torayib, ma‘nan qashshoqlashishiga, atamaning muqobilini esa iste‘moldan chiqishiga olib keladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash kerakki, jahon adabiyotidagi asarlar, she’rlar va boshqa tegishli ma’lumotlar boshqa tillardan tarjima qilinayotganda, uning asliyati, tub mohiyati va ma’nosini saqlagan holda tarjima qilish, eng mushkul vazifalardan biri sanaladi. Ushbu holatda tarjimonning qay darajada tajribali ekanligi, so‘zlarni tanlash mahorati tarjima ishining sifatiga ta’sir ko‘rsatadigan muhim jihatlardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. A.E.Mamatov «Zamonaviy lingvistika» Toshkent “Tafakkur avlodi” , 2020
2. A.E.Mamatov «Zamonaviy lingvistika» Toshkent “Noshir”, 2019
3. I.G‘afurov, O.Mo‘minov, N.Qambarov «Tarjima nazariyasi» Toshkent “Tafakkur Bo‘stoni” , 2012
4. X.X.Hamidov «Tarjimashunoslik » Toshkent, 2012

КОММУНИКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОГО АКТА КОМПЛИМЕНТА В АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Холмухаммедова Севара Хотам кизи
Андижон чет тиллари институти
1-курс магистранти

Аннотация: В данной статье рассматриваются коммуникативно-прагматические особенности комплиментов в английском и русском языках. Он анализирует типологию коммуникативных актов с семантикой комплимента, рассматривая эксплицитные и имплицитные формы, синтаксические структуры, выбор лексики и интонационные модели. В главе сравниваются функциональные и стратегические аспекты комплиментов в двух языках с учетом культурных особенностей. В главе подчеркивается роль стратегий реляционной вежливости в комплиментах и исследуется влияние пола на речевой акт. Благодаря такому всестороннему анализу глава способствует нашему пониманию сложностей комплиментарного поведения в английском и русском языках и проливает свет на культурные и лингвистические факторы, формирующие этот речевой акт.

Ключевые слова: коммуникативно-прагматические особенности, речевой акт, комплимент, английский язык, русский язык, типология, эксплицитные комплименты, имплицитные комплименты, синтаксические конструкции, выбор лексики, интонационные модели, культурные особенности, социокультурные нормы, индивидуализм, коллективизм, стратегии реляционной вежливости, гендер

В этой статье исследуется коммуникативно-прагматическая природа речевого акта комплимента в английском и русском языках. Compliments играют важную роль в социальных взаимодействиях, выражая восхищение, одобрение и доброжелательность по отношению к другим. Целью данного исследования является выявление сходства и различия в проявлении речевого акта комплимента между английским и

русским языками. Дополнительно рассматривается влияние культурных особенностей и взаимодействие гендерных факторов на выражение данного речевого акта. Поэтические метафоры, яркие образы и сложную лексику. Например, такие фразы, как «Ты талантливый человек» (Ты талантливый человек) или «Ты великолепно выглядишь» (Ты выглядишь великолепно), демонстрируют использование явных комплиментов в русском языке.

Неявные комплименты в русском языке также часто опираются на метафорические выражения и образы. Они могут включать в себя ассоциацию получателя с положительными символами или использование образного языка для выражения восхищения. Например, высказывание «Ты луч среди звезд» (Ты луч света среди звезд) является имплицитным комплиментом, использующим метафорический язык для передачи выдающихся качеств или достижений.

Синтаксические конструкции также играют роль в выражении комплиментов как в английском, так и в русском языках. Английские комплименты часто следуют конструкции субъект-глагол-объект, где субъект представляет человека, получающего комплимент, глагол выражает положительную оценку, а объект описывает конкретный атрибут или достижение, за которое хвалят. Например, этой синтаксической структуре следует фраза «Ты отличный танцор».

В русском языке комплименты часто имеют сложные синтаксические конструкции с богатыми модификациями прилагательных и причастными предложениями. Это позволяет более подробно и детально выразить восхищение или признательность. Например, в комплименте на русском языке «Ты талантливый и творческий человек» (Вы талантливый и творческий человек) используется несколько прилагательных, чтобы подчеркнуть различные положительные качества, обеспечивая всеобъемлющий комплимент.

Выбор лексики также способствует выражению комплиментов на английском и русском языках. Английские комплименты часто делают акцент на личных достижениях, личных качествах и внешности. Такие прилагательные, как «удивительный»,

«блестящий», «талантливый» или «потрясающий», обычно используются для выражения высокой похвалы. Эти слова подчеркивают исключительные качества и выражают восхищение конкретными аспектами получателя. Напротив, русские комплименты часто делают больший акцент на коллективных достижениях, талантах и чертах характера. Такие слова, как «талантливый» (талантливый), «сильный» (сильный), «умный» (умный) или «восхитительный» (очаровательный), часто используются для выражения восхищения или признательности. Эти прилагательные часто отражают более широкие качества или достижения, которые выходят за рамки личности и охватывают влияние человека на сообщество или общество.

Выбор интонационных моделей в комплиментах также способствует коммуникативному акту как в английском, так и в русском языках. В английском языке восходящая интонация в конце предложения обычно используется для передачи комплиментов. Восходящая интонация подчеркивает положительную оценку и добавляет чувство энтузиазма или одобрения. Например, когда говорят: «Вы проделали отличную работу», высота голоса повышается на «работа», чтобы передать комплиментарный характер утверждения.

В русском языке интонационные модели могут варьироваться в зависимости от предполагаемого эффекта и коммуникативных целей говорящего. Восходящая интонация может использоваться для выражения восхищения или для подчеркивания положительной оценки. Он может передать чувство благоговения или удивления. Например, говоря «Ты выглядишь потрясающе!» (Ты выглядишь потрясающе!), восходящая интонация в слове «потрясающе» добавляет комплименту акцента и энтузиазма. С другой стороны, падающая интонация в русских комплиментах может передать искреннюю признательность и акцент. Это сигнализирует об искренности говорящего и глубине его восхищения. Например, говоря «Твои достижения впечатляют» (Ваши достижения впечатляют), падающая интонация на «впечатляют» усиливает искреннее восхищение говорящего.

Кроме того, важно отметить, что культурные особенности англоязычных и русских языковых сообществ влияют на

проявление комплиментов. Англоязычные культуры часто отдают предпочтение индивидуализму и личным достижениям. Комплименты на английском, как правило, направлены на повышение самооценки, укрепление уверенности и установление позитивных взаимоотношений между людьми. Прямой и явный характер английских комплиментов отражает этот акцент на индивидуальном признании и подтверждении.

Напротив, русскоязычные культуры часто делают упор на коллективизм и групповую гармонию. Комплименты на русском языке не только признают индивидуальные достижения, но также подчеркивают коллективные достижения и общий опыт группы. Комплименты на русском языке служат для укрепления социальных связей, укрепления групповой сплоченности и демонстрации солидарности. Эта коллективная направленность отражается в более широком спектре русских комплиментов, которые часто выходят за рамки личности и включают в себе вклад человека в сообщество или общество.

Более того, стратегии реляционной вежливости значительно влияют на комплиментарное поведение как в английском, так и в русском языках. Нормы вежливости влияют на то, как комплименты выражаются, принимаются и реагируют на них в социальных взаимодействиях. Английские комплименты, с их прямотой и откровенностью, часто направлены на установление взаимопонимания и развитие позитивных отношений. Они служат актами улучшения лица, повышая самооценку получателя и способствуя его позитивной социальной идентичности. Переговоры по лицу. Гендерные влияния также вступают в игру, влияя на содержание и стратегии, используемые для комплиментарного поведения.

Понимание коммуникативно-прагматических особенностей комплиментов в английском и русском языках дает ценную информацию о культурных и языковых факторах, формирующих этот речевой акт. Это помогает пролить свет на сложности комплиментарного поведения, роль языка в социальных взаимодействиях и нюансы выражения восхищения и признательности в различных культурных контекстах.

Изучая типологию комплиментов, принимая во внимание явные и неявные формы, синтаксические структуры, выбор лексики, интонационные модели и влияние культурных норм и пола, исследователи могут получить всестороннее представление о различных способах выражения комплиментов в английском и русском языках. . Эти знания вносят свой вклад в области прагматики, социолингвистики и межкультурной коммуникации и обеспечивают основу для разработки эффективных коммуникативных стратегий в межкультурных взаимодействиях.

Анализ комплиментов на английском и русском языках служит отправной точкой для дальнейших исследований и изысканий. Будущие исследования могли бы углубиться в конкретные подкатегории комплиментов, изучить роль контекста в формировании комплиментарного поведения, изучить влияние социальных переменных на интерпретацию комплиментов и реакцию на них, а также изучить динамику комплиментов в других языках и культурных контекстах.

В целом изучение коммуникативно-прагматических особенностей речевого акта комплимента в английском и русском языках расширяет наши представления об использовании языка, культурной динамике и межличностном общении. В нем освещаются сложные способы составления, интерпретации и ответов на комплименты, а также подчеркивается важность культурной осведомленности и чувствительности в эффективной межкультурной коммуникации.

Сравнение функциональных и стратегических особенностей речевого акта комплимента в английской и русской лингвокультурах: В данном разделе сравниваются функциональные и стратегические особенности речевого акта комплимента в английском и русском языках с учетом культурных особенностей этих языковых сообществ. . В нем рассматривается влияние социокультурных норм и ценностей на выражение комплиментов в обоих языках.

Англоязычные культуры часто делают упор на индивидуализм и личные достижения. Комплименты на английском языке часто служат для повышения самооценки, повышения уверенности в себе и установления положительного взаимопонимания. Комплименты в

английском языке, как правило, более прямые и явные, когда говорящий открыто выражает свое восхищение и признательность.

В русскоязычных культурах часто ценятся коллективизм и групповая гармония. Compliments в русском языке делают акцент не только на отдельных людях, но и на коллективных достижениях и общем опыте. Compliments на русском языке часто служат для укрепления социальных связей, укрепления групповой сплоченности и демонстрации солидарности.

Стратегии реляционной вежливости играют важную роль в комплиментарном поведении как в английском, так и в русском языках.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some universals in language usage. Cambridge University Press.
2. Holmes, J. (1988). Compliments and compliment responses in New Zealand English. *Anthropological Linguistics*, 30(2), 161-185.
3. Herbert, R. K. (1990). Sex-based differences in compliment behavior. *Language in Society*, 19(2), 201-224.
4. Kádár, D. Z. (2017). Understanding politeness. Cambridge University Press.
5. Leech, G. N. (1983). Principles of pragmatics. Longman.
6. Locher, M. A. (2006). Politeness in Switzerland: An analysis of compliments and compliment responses in Swiss German. *Multilingua*, 25(3), 249-267.
7. Mao, L. R., & Tang, M. (2019). Compliment responses in Mandarin Chinese: A cross-cultural perspective. *Journal of Pragmatics*, 142, 71-86.
8. Ohta, A. S. (2001). Second language acquisition processes in the classroom: Learning Japanese. Lawrence Erlbaum Associates.
9. Pomerantz, A. (1978). Compliment responses: Notes on the co-operation of multiple constraints. In J. Schenkein (Ed.), *Studies in the organization of conversational interaction* (pp. 79-112). Academic Press.
10. Terkourafi, M. (2011). The pragmatics of complimenting: A perspective from politeness theory. *Journal of Pragmatics*, 43(7), 2035-2050.
11. Trosborg, A. (1995). Interlanguage pragmatics: Requests, complaints, and apologies. Walter de Gruyter.
12. Wolfson, N. (1988). Compliments in cross-cultural perspective. *TESOL Quarterly*, 22(2), 249-276.
13. Wu, R. (2016). Compliments in Chinese and American compliment exchanges: A cross-cultural perspective. *Journal of Language Teaching and Research*, 7(4), 763-772.

14. Yoon, K. (2019). Complimenting behavior across cultures: A comparative study of Korean and American English. *Journal of Pragmatics*, 144, 58-70.
15. Zoppi, D. (2010). Compliments and compliment responses: Grammatical structure and sequential organization. *Journal of Pragmatics*, 42(11), 2979-2992.

ALLITERATION OF FICTIONAL TOOLS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

G‘ofurova Gullola Axmadullayevna
Andijan State Institute of foreign languages
gofurovagullola@gmail.com

Abstract: *Alliteration is a literary device that involves the repetition of consonant sounds at the beginning of words in a sentence or phrase. It is often used in literature to create a musical effect and draw attention to certain words or ideas. This article explores the use of alliteration in fictional tools in English and Uzbek languages. Examples from classic literature to modern-day novels are given to illustrate how alliteration can be used to create memorable characters and settings. The article also highlights the use of alliteration in English Uzbek poetry, specifically in the works of Geoffrey Chaucer and Alisher Navoiy*

.

Key words: *literary tool, novels, fictional tools*

Introduction. Alliteration is a powerful literary tool that has been used by writers for centuries. It adds a musical quality to writing, making it more engaging and memorable. From the works of Shakespeare to modern-day novels, alliteration has been used to create memorable characters, settings, and themes. In this article, we will explore the use of alliteration in English and Uzbek literature, highlighting its significance in creating literary masterpieces. Alliteration is a literary device that involves the repetition of consonant sounds at the beginning of words in a sentence or phrase. It is often used in poetry and prose to create a musical effect and draw attention to certain words or ideas. It is commonly used in poetry, but also appears in works of fiction, particularly in descriptions of characters, settings, and events. In English literature, alliteration has been used as a tool to

create memorable phrases and to evoke certain moods and emotions in readers.

English Alliteration in Fictional Tools. The English language has a rich history of using alliteration in fictional tools. One of the most famous examples of alliteration in English literature is found in the opening lines of Geoffrey Chaucer's "The Canterbury Tales":

"Whan that Aprill with his shoures soote
The droghte of March hath perced to the roote"

In these lines, Chaucer uses alliteration to create a musical quality to the language, as well as to emphasize the arrival of spring and the renewal of life. Another example of alliteration in literature can be found in J.R.R. Tolkien's "The Lord of the Rings" trilogy. In the character names, such as Bilbo Baggins, Frodo Baggins, and Samwise Gamgee, Tolkien uses alliteration to create memorable and distinctive names for his characters. Alliteration can also be used to create a sense of mood or atmosphere in a story. In Edgar Allan Poe's "The Raven," the repeated use of the "r" sound in phrases such as "rapping at my chamber door" and "rare and radiant maiden" creates a sense of foreboding and melancholy. In addition to its use in poetry and fiction, alliteration is also commonly used in advertising slogans and brand names. Examples include Coca-Cola, Krispy Kreme, and Dunkin' Donuts.

In general, alliteration is a powerful tool for writers to create memorable phrases and evoke certain moods and emotions in readers. Its use in literature and other forms of writing has been a longstanding tradition, and continues to be a popular technique today. Another example of alliteration in English fictional tools is in the Harry Potter series by J.K. Rowling. The magical spells used in the books often feature alliteration, such as "Expelliarmus" and "Wingardium Leviosa." These spells not only sound magical but also help readers remember them more easily. The use of alliteration in "Harry Potter" is also evident in the names of characters such as Luna Lovegood and Severus Snape.

Uzbek Alliteration in Fictional Tools. Alliteration is an important tool in Uzbek literature, particularly in poetry. It is used to create a musical quality that adds depth and meaning to the words. Uzbek poetry has a long tradition of using alliteration, with some of the earliest examples dating back to the 9th century. One of the most famous Uzbek poets, Alisher Navoiy was a master of alliteration. His works are filled

with examples of this literary device, which he used to create a sense of rhythm and melody in his poems.

In his poem "Layli and Majnun," Navoiy uses alliteration to create a musical quality that adds depth to the story. In Uzbek literature, alliteration is used extensively in poetry, particularly in the works of Alisher Navoiy. These lines not only sound musical but also help convey the emotions and themes of the poem. Example of alliteration in Uzbek fictional tools is in the poetry of Alisher Navoiy, a 15th-century poet and statesman. His works often feature alliteration, such as in the following lines from his poem "Layli and Majnun":

"Kumushlari qizil ko'zlariga to'kkan

Qo'shiqlari qurbonlikka yuzaga to'kkan"

The repetition of sounds such as "m" and "l" creates a sense of harmony that enhances the emotional impact of the poem. Another famous Uzbek poet, Zahiriddin Muhammad Babur, also used alliteration extensively in his works. In his autobiography, "Baburnama," he describes the beauty of the landscape in his homeland using alliterative phrases such as "the greenery of gardens and groves" and "the fragrance of flowers and fruits." These phrases not only create a sense of beauty but also evoke the sensory experience of being in nature.

Alliteration is also used in Uzbek folk tales and epic poems. One example is the story of "Qorakolpog'iston," which tells the tale of a brave hero who saves his people from an evil sorcerer. The use of alliteration in this story creates a sense of rhythm and melody that enhances the storytelling. For example, the name of the hero, Qorakolpog'iston, contains repeated sounds that create a sense of power and strength. This is the example of the Uzbek folktale "Qorakolpog'iston," which features alliterative character names such as Qorakol, Qoraboy, and Qoraboyjon. These names not only sound pleasing to the ear but also help readers remember the characters more easily. In addition to poetry and folk tales, alliteration is also used in modern Uzbek literature. One example is the novel "The Devil's Dance" by Hamid Ismailov. In this book, Ismailov uses alliteration to create a sense of rhythm and melody in the language, which enhances the emotional impact of the story. For example, he writes, "The devil's dance dazzled me with its diabolical delights." Overall, alliteration is an essential tool in Uzbek literature. It is used to create a sense of rhythm

and melody that enhances the emotional impact of the words. From traditional folk tales to modern novels, alliteration is a powerful tool that adds depth and meaning to the language. As Uzbek literature continues to evolve, it is likely that alliteration will continue to play an important role in shaping the language and the stories that are told. Uzbek is a Turkic language spoken primarily in Uzbekistan and other Central Asian countries. Like English, Uzbek also uses alliteration in fictional tools to create memorable characters and settings.

Differences between English and Uzbek Alliteration in fictional tools. One of the main differences between alliteration in Uzbek and English is the sounds that are used. In Uzbek, alliteration often involves the repetition of consonant sounds at the beginning of words, while in English, alliteration can involve the repetition of both consonant and vowel sounds. For example, in Uzbek, a sentence like "Bir bala boshqacha bola bilan bilan yurdi" (A child walked with a different ball) uses the repetition of the "b" sound to create an alliterative effect. In contrast, an English sentence like "Peter Piper picked a peck of pickled peppers" uses both the repetition of the "p" sound and the vowel sound "i" to create an alliterative effect.

Another difference between alliteration in Uzbek and English is the cultural significance of certain sounds. In Uzbek culture, certain sounds are considered to have particular meanings and associations. For example, the sound "sh" is associated with water and cleanliness, while the sound "q" is associated with strength and power. In English, there are also certain sounds that are associated with particular meanings or emotions. For example, the sound "s" is often used to create a sense of softness or calmness, while the sound "t" is often used to create a sense of tension or urgency.

Despite these differences, there are also many similarities between alliteration in Uzbek and English. Both languages use alliteration to create a sense of musicality and rhythm in writing, and to emphasize certain words or phrases. Alliteration can also be used in both languages to evoke certain moods or emotions in readers. For example, alliteration can be used to create a sense of playfulness or whimsy, as in the famous English tongue-twister "She sells seashells by the seashore." Alliteration can also be used to create a sense of tension or drama, as in the Uzbek

sentence "Qo‘rqoqqa qarshi qo‘shiq qo‘ydi" (A song was sung against fear).

While there are some differences and similarities between alliteration in Uzbek and English, both languages use this literary device to create musicality, rhythm, and emphasis in writing. Alliteration is a universal tool that can be found in many languages and cultures around the world, and its use in literature reflects the shared human desire for beauty, creativity, and self-expression

Conclusion. Alliteration is a powerful literary device that can be used to create memorable characters and settings in fictional tools. Both English and Uzbek languages have a rich history of using alliteration in literature, from classic works to modern-day novels. By using alliteration, writers can create a musical effect that draws attention to certain words or ideas and helps readers remember them more easily.. Alliteration is a magnificent fictional tool that has been used by writers for centuries. Its ability to create a musical quality in writing makes it engaging and memorable for readers. From classic literature to modern-day novels, alliteration has been used to create memorable characters, settings, and themes. In Uzbek literature, alliteration is used extensively in poetry, adding depth and meaning to traditional folk tales and epic poems. Overall, alliteration is an essential tool for writers looking to create powerful and memorable works of literature.

References:

1. Tolkien, J.R.R. The Lord of the Rings. Houghton Mifflin Harcourt, 2012.
2. Chaucer, G. (n.d.). The Canterbury Tales. Retrieved from <https://www.poetryfoundation.org/poems/43926/the-canterbury- Tales-general-prologue>
3. Poe, E.A. (1845). The Raven. Retrieved from <https://www.poetryfoundation.org/poems/48860/the-raven>
4. Rowling, J.K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. Bloomsbury Publishing, 1997.
5. "Qorakolpog‘iston." Uzbekistan Today, 15 May 2020, <https://www.ut.uz/en/folklore/qorakolpogiston/>.
6. Navoi, Alisher. "Layli and Majnun." Translated by Christopher Merrill and Saburo Kuroda, Poetry Foundation, <https://www.poetryfoundation.org/poetry-magazine/poems/14337/layli-and-majnun>.
7. "The Heritage of Uzbek Literature" by Hamid Ismailov
8. "Baburnama: Memoirs of Babur, Prince and Emperor" translated by Wheeler M. Thackston
9. "The Devil's Dance" by Hamid Ismailov

**INGLIZ TILIDAGI “HAND”LEKSEMASI ISHTIROKIDAGI
SOMATISM KOMPONENTLI FRAZEOLOGIK
BIRLIKLARNING LISONIY LINGVOKULTROLOGIK
JIHATLARINI O‘ZBEK TILIDAGI TALQINI**

***Andijon davlat chet tillar instituti magistranti
Niyozova Mashhura Usmonovna***

Annotatsiya: Ushbu maqolada “hand” leksemasi ishtirokidagi somatizm komponentli frazeologik birliklarning o‘zbek va ingliz tilidagi tarjimasi hamda ularning o‘zbek tilidagi ekvivalentlari keltirilgan. Ularning ingliz badiiy adabiyotlarda qo‘llanilgan holatidan namunalar keltirilgan. Ushbu frazeologik birliklarning mavzu jihatidan xilma-xil, rang-barang va badiiy jihatdan ham mukammaldir. Hamda bu maqolada “somatism” so‘ziga lug‘aviy va lingvistik tasnif keltirilgan.g‘

Kalit so‘zlar: Somatizm, hand, xalq, frazeologik birlik,urf –odatlar

Frazeologik birliklar nutqda qo‘llaniluvchi o‘zgarmas birikma sanalib unda xalqning hayotiy muammolarini – mehnat mashaqqati, g‘am-anduhi, rohat-farog‘ati, muvaffaqiyat va mag‘lubiyati natijasida xosil bolgan. Bunday birikmalar tilda tayyor holatda bo‘lib tilning jozibasini, ta’sirchanligini oshirishda xizmat qiladi. Shuningdek, frazeologik birliklar har bir xalqning ko‘p asrlik tajribasi, turmush tarzi, madaniyati, ma’naviyati, urf-odatlar va an‘analarida o‘z aksini topgan bo‘ladi.

Lingvistikada somatismni o‘rganishga birinchilardan bo‘lib qiziqish bildirgan olim bu F.Vakk bo‘lib u barcha somatizmlarni tasniflash obyektiga ko‘ra 3 turga ajratgan. Undan tashqari O. Espersen, G.Xoyer, Dj.Layons, D. Bazarovalar ham ushbu mavzuda tadqiqotlar olib borgan. Y. Dogolopov rus , ingliz va nemis tillaridagi somatizmlarni taqqoslagan bo‘lsa, o‘zbek tilidagi somatizmlarni o‘rganishda A. Isayevning “o‘zbek tilining somatic frazeologik birliklari ”deb nomlangan ilmiy ishi diqqatga sazovordir.

“Somatism“ so‘zi ingliz tili “Collins English Dictionary”da “materialism” so‘zi bilan sinonim sifatida keltirilgan va quyidagi ma’nolarni anglatadi;

1. “Interest in and desire for money, possessions, etc, rather than spiritual or ethical values” ya’ni “ma’naviy va madaniy qadriyatlardan ko‘ra pul va boylikka bo‘lgan ishtiyoq” deb keltirilgan.

2. Falsafada “the monist doctrine that matter is the only reality and that the mind, the emotions, etc, are merely functions of it” ya’ni “monistik ta’limot: materiya yagona voqelik va aql, his-tuyg‘ular va hokazolar faqat uning funktsiyalari” deb tushiniladi.

Lingvistikada esa somatizm so‘zi grekchadan olingan bo‘lib, ”soma” - “tana” ma’nosini anglatadi. Jahondagi ko‘pchilik tillar maqollarinig asosiy qismini somatik birliklar tashkil etadi. Oxirgi yillarda somatik birliklar ishtirok etgan maqollar va iboralar turli xil tillarda olib borilayotgan ilmiy izlanishlarning bosh mavzusi bo‘lib kelmoqda. Ular shu xalq dunyo qarashini, dinini, urf-odatini, yashash tarzi va tarixini o‘zida mujassamlashtiradi. Quyida biz “foot” so‘zi ishtirokidagi somatik birliklarni keltirib o‘tamiz.

Quyida biz “hand” so‘zi ishtirokidagi somatik birliklarni hamda ular bilan qo‘llanilgan nutqda qo‘llanilgan namunalardan keltirib o‘tamiz. “Hand” komponenti bilan kelgan birikmalar asosan “egalik va faoliyat”ni ifodalovchidir.

An old hand at- experienced at doing something.

O‘zbek tilidagi ekvivalenti ”*Miridan sirigacha bilmoq*”

My father is an old hand at building kitchen furniture.-*Mening dadam oshxona mebellarini yasashda mohir(yoki yasashni miridan sirigacha biladi.)* Ushbu ibora inson qobliyatini ifodalash uchun foydalaniladi va bu jarayonda aniqlovchi vazifasida qo‘llanib *to be talented at, to be good at* birikmalariiga sinonim sifatida ko‘rishimiz mumkin, axamiyatga molik tamoni ibora o‘zini ornida qo‘llaniluvchi alternativlari bilan bir xil xususiyatga ega bo‘lib, *at predlogi* bilan qo‘llanilmoqda.

Ask for hand in marriage- to ask someone to marry you.

O‘zbek tilida ushbu ibora “*Qo‘lini so‘ramoq*” ma’nosini beradi.

After dating his girlfriend for several years, the man finally asked for her hand in marriage. *Bir necha yillar mobaynida uchrashib yurishgach, yigit vanihoyat uni qo‘lini so‘radi.* Ma’no jixatidan yigitni qizdan turushga chiqishi uchun roziligini so‘rash uchun qo‘llaniladigan iboradir. Qiziqarli tamoni shundaki bu birikmaning o‘zbek tilidagi tarjimasini ham so‘zma so‘z ma’no jixatidan tarjima qilingandek bir xil.

Bu shuni anglatadiki dunyo xalqlarining madaniyati hamda tilidagi umumiy xususiyatlar shu kabi iboralarda o‘z aksini topadi.

Catch red-handed- to find someone in the middle of doing something wrong.

The clerk caught the boy red- handed when he was stealing the candy.- Xizmatchi bolani shirinliklarni o‘girloyotgan paytida qo‘lga tushirdi. O‘zbek tilida bu “qo‘lga tushdi” iborasiga qisman ma’no jixatidan to‘gri keladi.

Fly off the handle- to become angry.

O‘zbek tilidagi ekvivalenti “*Tepa sochi tikka bo‘ldi*”

My friend flew off the handle when he saw the bill for the meal. *Mening do‘stim yegan taomi uchun keltirilgan to‘lov qoozini ko‘rib tepa sochi tikka bo‘ldi.* Bu ibora so‘zlovchi biror voqeadan juda jaxli chiqqanida qo‘llanilib insonning xissiy va ruhiy holati bilan bog‘liq.

Bite the hand that feeds you- to harm or oppose who does good things for you.

O‘zbek tilidagi ekvivalenti “*Tuzini yeb tuzlig‘iga tupirdi.*”

The man is biting the hand feeds him when he criticize and fights against his boss. *Bu kishi rahbari bilan janjallashib uni tanqid qilganida, tuzini eb tuzlig‘iga tuflagandek bo‘ldi.* (badiiy tarjimada esa nonko‘rlik qildi) deb tarjima qilinishi mumkin.

Give a big hand – to clap one’s hands in applause.

The audience gave the performer a big hand. Ushbu gap o‘zbek tilida “*Tomoshabin saxnadagi ijrochi aktyorni olqishladi*” deb tarjima qilinadi. Ya’ni bu birikma o‘zbek tilida “qarsak chalmoq yoki olqishlamoq” fe’llaridan foydalanib tarjima qilinadi va tomoshabinga bu ijroni juda ham ma’qul kelib, ko‘ngliga yoqqanligini takidlashda qo‘llaniladi.

Give a hand- to help someone do something.

Please give me a hand to move this piano. *Bu pioninoni siljitishda yordam bering* Bu gapda ibora “yordamlashmoq yoki yordam qo‘lini cho‘zmoq” ma’nolarida kelgan.

Hand to on a silver platter- to give a person something that has not been earned.

The father handed a job to his son on silver platter and the boy never made any effort at all. “*Ota o‘g‘liga ish topshirdi va bola hech qanday harakat qilmagan edi.*” Ushbu ibora kimgadur garchi bu

lavoziim yoki ish o‘rniga arziimasada yoki shu ishni bajara olish layoqatiga ega bo‘lmasada shunga egalik qilgan holatida qo‘llanadi. Grammatik jixatidan gapda kesim vazifasida keladi.

Hand in glove with- very close with someone.

O‘zbek tilida bu ibora “*Qalin munosabatda bo‘lmoq*” deb tarjima qilinadi.

He supervisor and manager work hand in glove to create a positive atmosphere in the company. *Uning rahbari bilan munosbati qalin bo‘lganligi uchun, martabasi tez ko‘tarildi.* “Qalin munosabatda bo‘lmoq” iborasi insonlar qachonki kimdur bilan aloqalari boshqalarga nisbatan yaxshi bo‘lganda yoki azaldan yaqin munosabatda bo‘lganda ishlatiladi. Ikki tilda ham uning ma’nolari insonlarga tushunarli tarzda namoyon qilingan.

Hands down- easy, unopposed.

Our team won the game hands down over the other team.

O‘zbek tilida ushbu ibora “*Hamirdan qil sugirgandek*” iborasiga togri keladi. “*Jamoamiz o‘yinda osongina (xamirdan qil sug‘urgandek) boshqa jamoa ustidan g‘alaba qozondi.*” Bu ibora badiiy adabiyotda hamda insonlarning muomala almashinuv jarayonida kimningdur ustidan g‘alaba qozonilgan yoki biron bir ish-harakat oson bajarilgan lahzada qo‘llaniladi.

At hand – within reach, nearby.

I stopped working because I didn’t have any tools at hand

O‘zbek tilida ushbu ibora “*Qo‘l yetar joyda*” iborasiga to‘gri keladi. “*Men ishlashni to‘xtatdim, chunki qo‘limda (qo‘l yetar joyda) hech qanday asbob yo‘q edi.*” Bu ibora ikki tilda ham insonlar biron narsaga muhtoj bo‘lgan paytda yoki nimagadur ega bo‘lmagan paytda qo‘llaniladi.

Yuqorida keltirib o‘tigan iboralar ingliz badiiy asarlarida ham uchraydi. Ushbu misollarni asar namunalaridan parchalar keltirib o‘tamiz.

“Harry Potter and prisoners of Azkaban” by J.K.Rowling

Wondering what he ought to do, he suddenly heard a door open much closer *at hand*; somebody was about to come down stairs.

“And get another box of Jelly Slugs, dear, they’ve nearly cleaned.”

“Five feet apart “ by Rachael Lippincot

I scan Camila’s pile of bathing suits, grabbing a red one that falls somewhere between a bikini bottom and a single piece of thread, which I know without a doubt is *a hand-me-down* from her older sister.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zME, 2002. 164 b
6. Gaybullaevna, N. M. (2021)
Eco, Semiotics: Discipline or Interdisciplinary method? Sight, Sound and Sense/ ed. by Thomas A. Sebeok. Bloomington : India University Press, 1978.
2. Ochilova Vazirakhon Rustamovna, Horijiy til leksik birliklarni tanlash mezonlari- Toshkent: 2021
3. A. E. Mamatov, Tilning eng muhim 100 ta funksiyasi-Toshkent: Bayoz, 2014, 5-b.
4. Mavlyuda Ibragimovna Gadoyeva, Somatik leksikaning hususiyatlari - Buhoro: 2021.
5. A.Shomaqsudov, I.Rasulov, R.Qo‘ng‘ruv, H.Rustamov, O‘zbek tili stilistikasi – Toshkent: O‘qituvchi, 1980, 183-b.
6. J.K.Rowling.Harry, Potter and Prisoner of Azkaban- London: 1999
7. M. Aminov, A.Madvaliyev, N.Mahkamov, N.Mahmudov. Ish yuritish – Toshkent: davlat ilmiy nashriyoti, 2017, 3-b.
8. Rachael Lippincot, Five Feet apart, An imprint of Simon & Schuster Children’s Publishing Division 1230 Avenue of the Americas, New York, New York 10020: 2019

VALEUR GRAMMATICALE DE CERTAINES PREPOSITIONS

Qobulov O‘tkirbek Pazlidinovich
Andijon davlat chet tillari instituti o‘qituvchisi

Nous savons bien que chaque langue possède ses règles de grammaire et phonétiques, son ordre des mots dans les phrases. Les phrases dans toutes les langues possèdent leur structure, et il y a les rapports entre les parties du discours. Nous avons essayé d’apprendre les prépositions du français.

La préposition est un mot-outil qui sert à introduire un complément (nom, pronom, verbe à l’infinitif) qu’il relie et subordonne à un autre mot de la proposition. Elle précise en même temps le rapport qui unit ces deux mots.

Le degré d’importance d’un terme de la phrase correspond à la place que la notion exprimée occupe dans l’énoncé. Or, tous les mots

constituant une phrase ne peuvent pas être équivalents. Les uns expriment les notions principales formant l'énoncé, les autres les notions qui en dépendent. Les premiers sont les termes régissants, les seconds représentent les termes régis. Les termes de la phrase ayant des compléments régissent ces compléments. Ainsi, les substantifs, les adjectifs et les verbes peuvent être régis ou régissants.

Passons maintenant à une étude plus spécialisée des prépositions. Parmi elles nous retiendrons celles dont les valeurs grammaticales sont les plus larges. Incontestablement, ce sont les prépositions *à* et *de*. Les rapports rendus par elles sont nombreux, divers, et se situent sur une échelle qui commence par des significations très concrètes (locales et temporelles) pour aboutir à des relations non seulement de nature logique mais aussi purement linguistiques — ce qui représente le degré le plus haut de l'abstraction.

Nous ferons précéder cette étude d'une brève énumération

- 1) des prépositions françaises simples,
- 2) des locutions prépositionnelles les plus usitées,
- 3) d'une liste des rapports exprimés par les prépositions et les locutions prépositionnelles,

4) des types de termes régissants et de termes régis qui peuvent être réunis par les prépositions. Pour conclure nous y ajouterons une brève revue des cas où certaines prépositions se disputent le privilège d'être employés.

Voici la liste des principales prépositions simples par ordre alphabétique:

à, après, attendu, avant, avec; chez, concernant, contre; dans, de, depuis, derrière, dès, devant, durant; en, entre, envers, excepté; hormis, hors; jusque; malgré, moyennant; nonobstant; outre; par, parmi, passe, pendant, plein, pour, près, proche; sans, sauf, selon, sous, suivant, suppose, sur; touchant; vers, via, vu.

Comme on peut le voir d'après cette liste, un grand nombre de prépositions est formé par différentes parties du discours. Leur transformation en prépositions s'est produite peu à peu grâce à leur valeur sémantique, qui s'est facilement prêtée à constituer un élément reliant deux termes de la phrase en subordonnant l'un à l'autre. Ainsi, les prépositions *attendu, concernant, durant, excepte, moyennant, passé, pendant, touchant, suivant, suppose* sont d'anciens Participes (Participes

présents et Participes passés); d'autres étaient autrefois des adjectifs, des adverbes, etc.

Outre ces prépositions dites simples, la langue française dispose d'un grand nombre de locutions prépositives, Elles sont formées de substantifs et d'adverbes à l'aide d'une ou même de deux prépositions. Ces locutions prépositives remplissent dans la phrase les mêmes fractions que les prépositions simples.

Voici la liste des principales locutions prépositives: *à cause de, à côté de, à défaut de, afin de, à force de, à la mode de, à l'égard de, à l'encontre de, à l'envi de, à l'exception de, à l'exclusion de, à l'insu de, à moins de, à propos de, à raison de, à travers, au-dehors de, au-delà de, au-dessous de, au-dessus de, au-devant de, au lieu de, au milieu de, au sujet de, auprès de, autour de, au travers de, au dépens de, avant de, d'après, d'avec, de chez, de crainte de, de delà, de derrière, de dessous, de dessus, de devant, de façon à, de manière à, d'entre, de par, du côté de, en bas de, en deçà de, en dehors de, en dépit de, en face de, en faveur de, en raison de, en sus de, étant donné, faute de, grâce à, hors de, jusqu'à, jusque dans, loin de, par-delà, par-dessous, par-dessus, par-devant, par-devers, par manque de, par rapport à, près de, proche de, quant à, sauf à, sus à, vis-d-vis de.*

Pour se faire une idée précise et complète de ce que représentent les autres prépositions et du rôle qu'elles jouent dans la langue, il faudrait faire une liste détaillée des valeurs et des emplois de chacune d'elles.

La valeur d'une préposition n'est pas une valeur indépendante quelconque, mais seulement celle qui est déterminée par les signes lexicaux parmi lesquels elle entre en fonction. Or, une préposition ne peut pas avoir de valeur générale, ni de valeur unique. La valeur d'une préposition se compose de toutes les valeurs particulières qu'elle exprime dans le discours.

Littératures utilisées :

1. Маллина Л.Е. «Grammaire française» -Тошкент : 1979.-p 188
2. Може Г. «Практическая грамматика современного французского языка» - Лань Санкт-Петербург: 1996.-240 с
3. Попова И.Н. Казакова Ж.А. «Manuel de français » -Москва :2003.-204 p
4. Реферовская Е.А.Васильева А.К. «Essai de grammaire française» - Ленинград : 1993.-314 p

KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xusanov Xolmuxammad Yormaxammadovich

Andijon davlat tibbiyot instituti

e-mail Kholmuxusanov1990q@mail.com

Annotatsiya: Maqolada kognitiv tilshunoslikning o‘ziga xos xususiyatlariga doir olimlarning turli fikr va muloxazalari tadqiq etilib mazkur sohaning zamonaviy tilshunoslikdagi mustaqil va mustahkam maqomi bo‘yicha qimmatli xulosalar taxlili keltirilgan.

Kalit so‘zlar: kognitiv tilshunoslik, yondashuv, mohiyat, tipologik tadqiq, predmet, maqsad va vazifalari

Kognitiv tilshunoslikning o‘rni, ahamiyati va uning yondosh tilshunosliklardan asosiy farqlarini “Cognitive Linguistics Research” nomli kognitiv tilshunoslik bo‘yicha ilmiy izlanishlarga bag‘ishlangan ko‘p jildli nashrning “Cognitive Linguistics: Foundations, Scope and Methodology” deb nomlangan maxsus kitobida jahonning ko‘zga ko‘ringan kognitiv tilshunoslarining mazkur sohaning zamonaviy tilshunoslikdagi mustaqil va mustahkam maqomi bo‘yicha qimmatli xulosaviy fikr-mulohazalari bildirilgan, eng muhimi - u erda tilning qanday hodisasi o‘rganilmasin, formal tahlildan ko‘ra ularga kognitiv-funksional yondashish afzal ekanligi e‘tirof etilgan. Mohiyatan olganda, taniqli tipolog olim V.Kroft ham shu haqda yozar ekan, u tilni tipologik tadqiq qilishda kognitiv tilshunoslikning betakror ahamiyatga ega ekanligini alohida ta’kidlaydi. Kognitiv tilshunoslikka eng yuqori baho bergan olim bu J.Фокопье bo‘lib, u bu haqda shunday yozadi: ”Kognitiv tilshunoslikning hayron qolarli darajada muvaffaqiyatga erishishi, aftidan unda birinchi bor ma’no shakllanishi haqidagi fanni uning dinamikasi (rivojlanishi) bilan bog‘lay boshladilar, lekin qadimgi zamonlardan qolgan tilga ma’noni shakllantiruvchi va ifodalovchi qurol sifatida yondashish kognitiv tilshunoslikda ham bo‘lishiga qaramay, uning barcha tadqiqot metodlari va natijalari butunlay yangidir.

Kognitiv tilshunoslikning maqomiga, uning predmeti, metodlari, maqsad va vazifalari hamda tadqiq ob’ektiga salbiy munosabat bildirgan olimlar ham yo‘q emas. Masalan, kognitiv tilshunoslikning zamonaviy tilshunoslikka qo‘shgan hissasi haqida gapirar ekan, V.B.Kasevich o‘z

tahlillarining xulosasi sifatida shunday deydi: “bu sohada ishlab chiqilgan tilga yondashishlar va ularning natijalari tilshunoslikni boyitgan bilan, ular tadqiqotning na yangi ob’ekti ni, na yangi metodini yaratadi, shuning uchun ham “kognitiv lingvistika” yo‘q deb aytish to‘g‘ri bo‘lardi, chunki kognitiv bo‘lmagan lingvistikaning o‘zi yo‘q-da”.

E.S.Kubryakova V.B.Kasevichning fikrini to‘liq rad etgan holda uning fikriga qarshi o‘zining quyidagi to‘g‘ri g‘oyasini olg‘a suradi: “Kognitiv tilshunoslik, albatta, mavjud, , uning qobig‘ida bizni qiziqtirayotgan atamaning o‘ziga xos tushunilishi ham shakllanadi, vaholanki u ko‘p ma’noli atamaga aylanib ulgurmadi, lekin qanday bo‘lmasin, vatanimizda va horijda kognitiv tilshunoslikka berilgan u yoki bu baholarga eʼtiborni qaratish lozim”.

Shunday qilib, XX asr oxiri tilshunosligidagi nazariya va metodlarni “isyon va to‘ntarishlar”dan guvohlik beruvchi vositalar sifatida tavsiflar ekan, P.B.Parshin ularning biri sifatida aynan kognitiv tilshunoslikni misol qilib ko‘rsatadi. “Unda” - deb ta’kidlaydi muallif, – “model konstruktleri” sifatida xuddi “freym”ga o‘xshagan kognitiv strukturalar va jarayonlar, maqtovlarga sazovor bo‘lgan “kognitiv model” yoki “mental muhit”, “o‘lchov chizmasi”, “konfiguratsion struktura”ga o‘xshash semantik-grammatik superkategoriyalar, kuchlar dinamikasi, ta’sirning taqsimlanishi, “tseptsiya” va boshqalar, “murakkab ko‘paspektli konstruktsiyalar”, kontseptual xulosalar qoidalari qabilidagi “kognitiv operatsiya”lar, yoki A. Nyuell tomonidan e’tirof etilgan “bilimlarning simvolli sathi”dan farqlanadigan “intellektual tizimlarni o‘rganishning maxsus sathi” kabi strukturalar va jarayonlar oldinga chiqmoqda. Men bu uzundan uzun fikrlar majmuasini kognitiv tilshunoslikning nafaqat real mavjudligini ko‘rsatish uchun, balki uning bir xil nazariy qarashlar va yondashuvlar miqyosida olib o‘rganiladigan va talqin qilinadigan turli muammolarning katta qamrovga ega ekanligi bilan tavsiflanishini ko‘rsatish uchun ham ataylab keltirdim”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Peter Robinson and Nick C. Ellis, Handbook of cognitive linguistics and second language acquisition: Handbook. -Taylor & Francis e-Library, 2008.
2. Langacker, R.W. Foundations of Cognitive Grammar , Standford : Standford University Press,1987

3. Skrebtsova, T. G. Kognitivnaya lingvistika: Kurs lektsiy. — SPb. Filologicheskiy fakul'tet SPbGU, 2011
4. Safarov SH. Kognitiv tilshunoslik. "Sangzor" nashriyoti, 2006
5. Xaustova V. E., Zinchenko V. A. Razvitie kognitologii kak nauchno-gonapavleniya i ispol'zovanie ego pri reshenii sotsial'no-ekonomicheskix zadach//<https://www.researchgate.net/publication/338607312>, 2009.
6. Skrebtsova, T. G. Kognitivnaya lingvistika: Kurs lektsiy. — SPb. Filologicheskiy fakul'tet SPbGU, 2011.
7. N.Z.Shayxislamov. Kognitiv tilshunoslik to'g'risida tushuncha va uning universal tabiati//Scientific progress, 2021.

“LE POLITIQUEMENT CORRECT” (NUTQIY HUSHYORLIK) – MADANIYAT VA ODOB-AXLOQNI IFODALOVCHI TIL HODISASI SIFATIDA

***Mamatkulov Abdulxapiz Latipovich
Andijon davlat chet tillari instituti
frantsuz tili nazariyasi va amaliyoti
kafedrasi dotsenti, f.f.n.***

Annotatsiya: Ushbu maqolada madaniyat va odeb axloqni ifodalovchi til xodisasi ekanligi to'g'risida muloxaza yuritiladi. Til va madaniyatning o'zaro munosabatiga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Til, nutq, odeb-axloq, madaniyat

Til - nafaqat tafakkur mahsuli, ma'lum bir fikrni ifoda etuvchi vosita, balki u butun bir olam, koinotning tarkibi hamda mazmun-mohiyatini inson ongida aks ettirishga xizmat qiluvchi murakkab hodisa sanaladi. Jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar tilda, albatta, o'z ifodasini topadi. Shuning uchun ham nutqiy faoliyatning tarkibiy qismi hisoblangan “le politiquement correct” (nutqiy hushyorlik) tushunchasini ijtimoiy hodisa sifatida tilshunoslik nuqtai nazardan o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Til, jamiyat va madaniyatning o'zaro munosabati masalasi tilshunoslik fanida juda kam o'rganilgan. Masalaga atroflicha yondashish zamonaviy tilshunoslikning eng muhim muammolardan biri sanaladi. Zero, taniqli nemis tilshunosi va faylasufi Vilyel'm fon Gumbol'dt tilni “xalq ma'naviy kuch-qudratining ifodasi”, “xalq tafakkuri va hissiyotini ifodalovchi muhim vositadir”, -deb ta'riflaganida to'la haqli edi. [1].

Kommunikativ aspektda til bilan muloqotga kirishuvga oid fikrlar, mulohazalar, mental stereotiplar, qoidalar yig‘indisi jamlangan. Bu kategoriyaning axborot-mazmun (kommunikatsiya to‘g‘risidagi kontseptual bilim) va preskriptsiya (aloqa jarayonini amalga oshirish bo‘yicha ko‘rsatma) sohaları ajratilib k o‘rsatiladi. Preskriptsiya sohasiga quyidagilar kiradi:

- ko‘rsatma, yo‘l-yo‘riq xarakteridagi preskriptsiya (muloqot jarayonida nimani qanday qilish kerakligi);
- taqiqlovchi preskriptsiya (muloqot jarayonida nima qilmaslik kerak);
- talqin qiluvchi (tushuntiruvchi) preskriptsiya (muloqot jarayonida odamlarning ma‘lum kommunikativ fakt va harakatlarini qanday tushunish lozimligi) [2].

rus kommunikativ ongiga xos aloqa kategoriyasiga I.A.Sternin xushmuomalalik/q o‘pollik, chiqishimlilik, kommunikativ mas’uliyat, ta’sirchanlik, kommunikativ munosabat va boshqalarni kiritadi. “Nutqiy hushyorlik”ni I.A.Sternin g‘arbdagi ingliz tilli olamga xos lakunar yoki endemik aloqa kategoriyalari toifasiga kiritadi [3].

O‘rganilgan materiallar ayrim hollarda I.A.Sterninning fikriga qo‘shilish lozimligini k o‘rsatadi. Darhaqiqat, “nutqiy hushyorlik” tushunchasini axborot-mazmun va k o‘rsatma beruvchi hamda taqiqlovchi preskriptsiya sohalarini qamrab oluvchi lisoniy muloqot me‘yorlari, yo‘l-yo‘riqlari yig‘indisi tarzida baholash mumkin. Shunday bo‘lishiga qaramay, “nutqiy hushyorlik”ni uning turli ma’nolari bilan birga o‘rganganda shunday xulosaga kelish mumkinki, “nutqiy hushyorlik” aloqa doiralariga si g‘avermaydi, u madaniy, mafkuraviy va ijtimoiy masalalarning keng tarmoqlarini o‘z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada “nutqiy hushyorlik”ni madaniyat, odob-axloq va til hodisalarining qorishmasi tarzida ko‘rish imkoniyati kabi ishchi faraz oldinga suriladi. Bu hodisaning o‘ziga xos xususiyati, eng avvalo, uning fanlararo mavqega egaligidadir. Uning umumiy mohiyati jamiyatning hozirgi taraqqiyot bosqichidagi madaniyat va odob-axloq me‘yorlari bilan belgilanadi va u shunday ta’riflanishi mumkin: “begona” (boshqa millat vakili, tanasining rangi, jinsi, tashqi k o‘rinishi, ijtimoiy mavqeiga ko‘ra) “yaqin, o‘zimizniki” kabi til kodining o‘zgarishi orqali assimilyatsiyaga uchraydi. “Nutqiy

hushyorlik” tushunchasi antropotsentrik hodisa, chunki aksariyat holatlarda inson uning denotativ asosi bo‘ladi.

Til hodisasi sifatida namoyon bo‘layotgan “nutqiy hushyorlik” o‘ziga xos kategorial belgilarga ega, ya’ni:

a) integral belgi – biz ham V.N.Teliyaning “til birliklari semantikasidagi uzual yoki okkazional semantik mohiyat va nutq sub’ektining voqelikka nisbatan emotsional-ta’sirchan va uslubiy mustahkamlangan munosabat” [4] degan fikriga qo‘shilib, “konnotatsiya” tushunchasini til belgisining konnotativ ma’nosida irqi, millati, jinsi, so‘g‘ligi, yoshi va boy-kamba g‘allik kabi mavqelari bo‘yicha;

b) differentsial belgi – til birligining kamsitishning yuqorida ko‘rsatilgan ko‘rinishlarini istisno qilish. Bundan kelib chiqib, ushbu belgining bor/yo‘qligi bilan xarakterlanuvchi bir qancha oppozitsiyalarni ko‘rsatish mumkin. YA’ni: African-American/Negro, Asian/Oriental, Native American/Indian, senior/old, physically challenged/handicapped, low-income/roog va boshqalar. Bu oppozitsiyalar a’zolari bir xil denotativ ma’nosi bo‘la turib, bir necha konnotativ, qo‘shimcha, ma’noga ega bo‘lgan. Shunga ko‘ra ularni “nutqiy hushyor” /“nutqiy nohushyor” turga ajratib ko‘rish mumkin.

“Nutqiy hushyorlik” – bu nazariy fikrlar tizimigina bo‘lmay, hozirgi frantsuz tilida so‘z qo‘llashning an’anaviy me’yorlarini o‘zgartirish jarayonida katta amaliy ahamiyat ham kasb etadi.

Demak, “nutqiy hushyorlik” tushunchasi jamiyatda iste’molda bo‘lgan madaniyat va odob-axloq me’yorlari tizimi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu me’yorlar odamlarning an’anaviy tarzda kamsitilayotgan guruhga (etnik va jinsiy mayda guruhlar, nogironlar, keksalar, daroz yo pakana va boshqa past ijtimoiy mavqega ega kishilar) nisbatan qo‘llanilayotgan noxush stereotiplarni bartaraf qilishni ko‘zda tutadi va bu guruhlar vakillarining teng huquqliligini tan olishni e’tiborga oladi. Bu me’yorlar, bizning nazarimizda, quyidagi uch yo‘sin orqali amalga oshiriladi:

1) oliy o‘quv yurtlariga o‘qishga kirish va ishga qabul qilishda mayda millat vakillari uchun imtiyozlar berishni ko‘zlovchi “yaxshi sa’y-harakatlar” dasturini joriy etish;

2) “mayda” toifa vakillari (etnik va shahvoniy mayda guruhlar, nogironlar, keksalar, daroz yo pakana va boshqa past ijtimoiy mavqega

ega kishilar) ni verbal (s o‘z bilan) haqorat qilishni taqiqllovchi nutq kodekslariga rioya qilish;

3) multikulturalizm g‘oyalarini qabul qilish va G‘arbiy Evropa madaniyatini namuna sifatida qabul qilishni rad etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Гумбольд В. фон. Язык и философия культуры. -М.:Наука,1985-С.349.
2. Стерин И.А. Коммуникативное сознание, коммуникативное поведение и межкультурная коммуникация // Межкультурная коммуникация и проблемы национальной идентичности. - Воронеж.: 2002. - С. 22-23.
3. Стерин И.А. Толерантность и коммуникация // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности.- Екатеринбург: Изд-во Уралского университета, 2003. - С. 335- 336.
4. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. - М.: Наука, 1986 - С.5

FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING TARJIMA QILISH MASALALARI

Azimjon Axmedov

Gid hamrohligi,

madaniyatlararo muloqot va

tarjimashunoslik kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Tilning leksik birliklariga nisbatan birmuncha murakkab tarkibli lingvistik vositalar bo‘lmish frazeologik birliklarni tarjimada adekvat talqin etish tarjima amaliyotining o‘ta murakkab va shu bilan birga juda ma’suliyatli masalalardan xisoblanadi.Chunki frazeologik birliklar nutqning badiiy tasviriy vositalari sifatida fikrning oddiy, betaraf bayonidan ko‘ra ko‘proq turli tuman uslubiy vazifalarni ifoda etishda ishtirok etadilarki, ularning ushbu vazifalarini xisobga olgan xolda , ularni tarjimada bejirim talqin etishga intilish badiiy asarning obrazli hamda hissiy tasviriy qiymatini qayta yaratish yo‘lidagi jonbozlik bilan chambarchas bog‘liqdir.*

Kalit so‘zlar: *frazeologik birliklar, ma’no, obrazli ifoda, asliyat va tarjima tillari*

Frazeologik birliklarni tarjima qilishning o‘ta murakkab amaliy jarayon ekanligi asosan mazkur birliklar tabiatiga ularning leksik semantik va qurilish jixatlaridan murakkabligiga bog‘liqdir. Bundan tashqari ko‘p frazeologizmlar milliy xususiyatga egadirlarki, bu xol xam

tarjimonlar oldiga qator amaliy qiyinchiliklarni ko‘ndalang qilib qo‘yadi.

Turli xalqlar frazeologik birliklarining bir birlariga har jixatdan o‘xshashligi aksariyat xollarda xalqlar turmush sharoitlari, urf odatlari va mantiqiy mushoxadalariga mushtarakligi bilan izoxlanadi. Zero, boshqa til vositalari singari frazeologizmlar ham turli tuman umuminsoniy fikr bayon qilish me'yorlari va xayotiy kuzatishlar asosida vujudga keladilar. Natijada turli tillar barqaror so‘z birikmalari bir xil obrazli asosdan iborat bo‘lib qoladilar. Masalan, beg‘araz va beozor odam ikki tilda ham kuchsiz va nimjon hisoblanmish jonivor pashshaga ham ozor bermaydi.” :”Эти мухи не обидить”– “U pashshaga ham ozor bermaydi”. Eng og‘ir ahvoldan yo‘l topib chiqib ketgan shaxsga nisbatan.” Вышил сухим из воды”- “U suvdan quruq chiqdi” deyishadi. Mazkur birliklarning o‘xshashligi xalqlar tafakkur yo‘nalishidagi umumiylik bilan izoxlanadi.

Moddiy jixatdan o‘xshash bunday ikki til frazeologik ekvivalentlari ma‘no va uslubiy vazifa jihatlaridan ham aksariyat hollarda bir birlariga mos bo‘ladilar, chunki bunday paytlarda birliklar negizida bir xil hayotiy tajribaga asoslangan tushunchalar yotadi. Bu xil frazeologik birliklar tarjimada bir birlarini bermalol almashtira oladilar. Masalan, inglizcha “Cold war”, “An open hand”? “To suck somebody’s blood”, kabi barqaror birliklar o‘zbekcha “Sovuq urush”, “Ochiq qo‘l”, “Birovning qonini so‘rmoq”, frazeologizmlarning mutlaq ekvivalentlar bo‘lib, tarjima jarayonida ularning biri ikkinchisini barcha nutqiy vaziyatlarda bermalol almashtiraverish mumkin.

Ba’zi ikki til frazeologik ekvivalentlari ayrim matniy xolatlarda bir birlarini almashtira olmaydilar. Ko‘p ma’noli ikki til frazeologik birliklarning ayrim ma‘no va uslubiy vazifalari o‘xshasa, ba’zilari farq qiladi. Masalan, bir birlariga ham moddiy, ham ma‘no va uslubiy vazifa jixatlaridan o‘xshash inglizcha “The dog bark but the caravan goes on” va o‘zbekcha “It xurar karvon o‘tar” birliklarining doim bir xil ma‘no va uslubiy vazifa ifodasi uchun qo‘llanishlari mumkin bo‘lgan holda baynalminal xususiyatga ega bo‘lib, jaxonning ko‘pchilik tillarida uchraydigan “Temirni qizig‘ida bos” frazeologizmi o‘zining inglizcha ekvivalenti “The strike while the iron is hot” barcha kontekstlarga xam mos kelavermaydi. O‘zbekcha birlik ishni o‘z vaqtida bajarmoq kabi tushunchaning obrazli ifodasi uchun qo‘llanilsa, inglizcha birlik mazkur

ma'nodan tashqari yana “qulay imkoniyatdan foydalanmoq” tushunchasi ifodasi uchun xam qo‘llaniladiki bunday xolda unga o‘zbek tilida o‘zgacha moddiy tarkibli ma'nodosh ibora qidirib topish zarurati tug‘iladi.

Bir birlariga ma'no va uslubiy vazifa jixatlaridan mos qator frazeologik ekvivalentlar leksik tarkib jihatidan bir, goxo ikki komponentga farq qiladilar. Bu asosan turli xalqlar vakillarining hayot voqea xodisalariga o‘ziga xos tarzda yondashishlari, o‘z tasavvurlari doirasida fikr yuritishlari bilan bog‘liq bo‘lib, ko‘pgina narsa va xodisalar ular lafzida turlicha mazmun va ma'no kasb etadi. Bundan tashqari, bir xalq o‘z frazeologizmi tarkibida hayotida bir xil tushunchani ifoda etadigan qator ma'nodosh so‘zlarning biridan foydalansa, ikkinchisi boshqasidan foydalanishi mumkinki, natijada bir xil ma'no va uslubiy vazifa ifodasi uchun xizmat qiladigan ikki til frazeologik ekvivalentlarining bittadan komponentlari farq qilib qoladi. Chunonchi, o‘zbeklar ishning puxta, rejali bo‘lishi lozimligi kabi tushunchani obrazli ifodalash uchun tikish niyatida bichilayotgan matoning yetti o‘lchab, so‘ngra kesilish (Yetti o‘lchab bir kes!) zarurligi kabi mubolag‘a asosida vujudga kelgan barqaror so‘z birikmasidan foydalansalar, bu o‘rinda inglizlar lafzida qo‘llaniladigan frazeologizm tarkibidagi son o‘zbek tilidagidek “etti” emas, balki “uch” dir (Measure thrice and cut once). Eng og‘ir yumushni inglizlar tasavvurida “ot” (To work like a horse), o‘zbeklar nazarida eshak (Eshakdek ishlamoq) bajaradi.

Tarjimon xar qanday xolatda matn mazmuniga jiddiy kirib borib, muallif maqsadinii tushunib yetib, nutqiy variantlarning eng mosini tanlaydi. Goxo tarjima tili tizimida asliyatda qo‘llanilagan frazeologizm ma'no va uslubiy vazifasini qoplaydigan tayyor muqobil variant topilmagan taqdirda, asliyatga kontekstual mos obrazli yoki xis xayajon ifodasi uchun qo‘llaniladigan vosita qidirib topiladi. Bunday paytlarda mazmuniy va vazifaviy o‘zaro teng qiymatli bo‘lmagan, an'anaviy xar xil muloqot vaziyatlari tarkibida foydalaniladigan ikki til vositalari kontekstual muqobillik kasb etadi.

Ma'lumki, frazeologik birliklar odatda hayotiy kuzatishlar zaminida paydo bo‘ladi. Xalqlarning moddiy dunyoni tasavvur etishida esa o‘xshashlik ko‘zga tashlanadi. Ammo xech bir tilda frazeologik birliklar ob'ektiv borliqning barcha jabxalarini qamrab ola olmaydi.

Masalan, muayyan tushunchani obrazli yoki xis xayajonli ifoda etadigan bir til frazeologik birligi o‘zga til frazeologiyasi tizimida o‘zining muvofiq ekvivalentiga yoki muqobil variantiga ega bo‘lmasligi mumkin. Agar ba‘zan asliyat va tarjima tillarida mavjud bo‘lgan ayrim frazeologik birliklar mazmuniy uslubiy jihatdan bir birlariga mos kelsalarda, ular ochiq oydin ko‘zga tashlanib turadigan milliy bo‘yoqqa ega bo‘ladilarki, bu xususiyati ularning tarjimada bir birlarini almashtirishlariga yo‘l qo‘ymaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка- ИМО 1972
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод ИМО 1975
3. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari T. Fan 2005 y
4. Salomov G‘. Adabiy an‘ana va badiiy tarjima. Toshkent, Fan 1980 y
5. Salomov G‘. Til va tarjima. Toshkent, Fan 1966 y.

TARJIMADA MILLIY MADANIYAT VA MILLIY KOLORIT

Normatova Barno Qodirjon qizi, Namangan davlat chet tillari instituti Tillar va ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida stajyor o‘qituvchisi,
+998 88 252-21-90 barnobelle@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada dunyoning milliy manzarasini badiiy tarjimada tarjima qilish muammosi yoritilgan. Asosan o‘zbek adiblari asarlarining fransuz tiliga tarjimalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: tarjima nazariyasi, milliy kolorit, tarjimaning nazariy tamoyillari, maqol ekvivalenti, semantik o‘xshashliklar, milliy mentalitet, milliy xarakter va milliy xulq-atvor

Xalqaro munosabatlar tushuncha bo‘lib, iqtisodiy, siyosiy, madaniy aloqalarni o‘z ichiga oladi. Bugungi globallashuv jarayonida, texnika taraqqiyoti katta yutuqlarga erishgan bir paytda, ayniqsa, kompyuter asri deb ataluvchi davrda xalqaro aloqa usullari va vositalari har xil. Madaniy aloqalarni o‘rnatish va ularni rivojlantirishda tarjimalar va tarjimonlarning o‘rni alohida ahamiyatga ega. Ma’lumki, adabiyot azaldan tarix ko‘zgusi bo‘lib kelgan va mamlakatning ijtimoiy ahvoli, eng avvalo, adabiyotda o‘z aksini topadi. Badiiy adabiyotning eng

yorqin namunalari azaldan odamdan odamga, og‘izdan og‘izga o‘tib kelgan, xalqlar badiiy asar tarjimasini orqali bir-birini yaqinroq bilishlari mumkin edi. O‘zbek tarjimon olimi G‘.Salomov ta’kidlaganidek, xalqlar o‘rtasida do‘stona munosabatlar o‘rnatilishi, bir-birining madaniy merosini o‘rganish va o‘zlashtirishni tarjimasiz tasavvur etib bo‘lmaydi. [1;119]

Tarjima nafaqat qiyosiy tilshunoslik va tarjimashunoslik, balki qiyosiy madaniyatshunoslik fanlari uchun ham muhim manba hisoblanadi. Insoniyatning tarixiy taraqqiyoti hali alohida, mustaqil, ya’ni boshqa xalqlar madaniy taraqqiyotidan butunlay ajralgan holda yuksaklikka erishadigan yagona milliy madaniyatni ko‘rmadi. Aksincha, dunyoda mavjud bo‘lgan barcha xalqlarning madaniyati o‘zaro madaniyatdan bahramand bo‘lgan, bir-biriga u yoki bu darajada ta’sir qilgan. Fransuz olimi J.Munin ta’kidlaganidek, tarjima jarayonida o‘xshashliklar nafaqat tillar o‘rtasidagi farqlar, balki xalqlar o‘rtasidagi madaniyatlarda ham namoyon bo‘ladi. [2;142.] Tarjima so‘zning bir tildan boshqa tilga oddiy tarjimasigina emas, eng avvalo, bir mamlakat madaniyatini boshqa xalq tilida to‘liq aks ettirish qobiliyatidir.

Muayyan xalq madaniyatiga xos bo‘lgan ayrim psixologik holatlar, odatlar, obrazlar, muomala me’yorlari, xulq-atvor va marosimlarni tarjima qilishda, shuningdek, bir millatga, milliylikka xos bo‘lgan milliy liboslar nomlarini ko‘chirishda milliy koloritning aks etishi - taomlari, milliy bayramlari, musiqa asboblari, an’analari va zargarlik buyumlari nomlari alohida va har tomonlama ilmiy tayyorgarlikni talab qiladi. Ijod jarayonida tarjimondan xalq tilini bilishgina emas, balki uning tarixi, turmush tarzi, urf-odatlar haqida ham to‘liq ma’lumotga ega bo‘lishi talab etiladi va aynan shu tamoyillar tarjimada mukammallikni ta’minlaydi.

Ushbu maqolada milliy rang-barang so‘zlarni, ya’ni milliy kiyim va milliy taomlar nomlarini tarjima qilish kabi masalalarga e’tibor qaratilgan. Milliy o‘zlikni aks ettiruvchi maqol, matal va matallarning tarjima usullari ko‘rib chiqilib, ular misollar yordamida tahlil qilinadi va tahlil asosida xulosalar chiqariladi. Tahlil qilish uchun o‘zbek tilidagi asarlarning fransuz tilidagi matnlari, fransuz yozuvchilarining o‘zbek tilidagi asarlarining matnlari tanlab olindi.

Maqollar, matallar va turkum iboralar tarjimasini. Xalq tafakkuri mulki hisoblangan maqollar xalq hayotiy tajribasiga tayangan holda

hikmatli fikrlarni ifodalashi bilan qadrlanadi. Olimlar ko‘p yillar davomida qayta-qayta maqollar takrorlab keladilar.

Sh.Rahmatullaev, Ya.Pinxasov, G.Salomov, Q.Samadov, Sh.Shorahmedov, X.Abdurahmonov, M.Sadriddinova kabi taniqli o‘zbek olimlarining asarlari bunga yorqin misol bo‘la oladi. Biroq maqol, matal, aforizm va turkum iboralarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish bo‘yicha bahslar hali ham davom etayotganini aytish kerak.

Boshqa tillardagi ko‘plab maqollarda ma’no jihatdan yaqin bo‘lgan va shakl va mazmunan mos keladigan iboralar mavjud. Tarjimon esa ma’no jihatdan yaqin bo‘lgan shunday iboralarni topishi, tanlashi va qo‘llay olishi kerak. Ana shundagina badiiy asarlar tarjimaning nazariy tamoyillariga amal qilgan holda tarjima qilinadi. Tarjimon ma’lum bir asarni tarjima qilganda, ba’zan shunday nazariy jihatdan murakkab va yetarlicha o‘rganilmagan muammolarga duch keladiki, ular uchun jiddiy qiyinchiliklar tug‘diradi. Bu qiyinchiliklarni yengib o‘tish uchun tarjimon o‘z tillarida mavjud bo‘lgan frazeologik iboralar, maqol va matallarning o‘xshashini ham topa bilishi, o‘rganilayotgan tilda mazmunli va ta’sirchan sifat yaratishi kerak. Tegishli ibora bo‘lmagan taqdirda, u ularni yetkazish yo‘llarini izlashi kerak, chunki matal, maqol, iboraning kompozitsiyasi milliy mentalitet, milliy xarakter va milliy xulq-atvor masalasidir. Bu masalani shunday hal qilish kerakki, tarjima variantini o‘qiyotganda, o‘quvchi asl asarni o‘qiganida qanday hissiy taassurot olgan bo‘lsa, xuddi shunday hissiy taassurot qoldiradi. Shuning uchun tarjima nazariyasida mavjud bo‘lgan tamoyillar milliy rang-barang so‘zlarga, ularning har bir xalqning o‘ziga xos leksik so‘z birikmalarida ifodalanishiga alohida e’tibor berishni talab qiladi.

Tadqiqotlar natijasida ma’lum bo‘ldiki, bir-biridan uzoqda yashaydigan fransuz va o‘zbek xalqlarining ayrim maqol, matal va iboralari o‘xshashi bor. Fikrimiz isboti sifatida tun, kurpa, salla, aza, beshik, sep: leksemalaridan tashkil topgan milliy ko‘rinishga ega o‘zbek xalq maqollari va ularning fransuz tilidagi shakl va mazmunan semantik o‘xshashlarini keltiramiz.

O‘zbek xalq maqollarining Fransuz tilida Kontent analogi uyingga karab to‘n bich.

Il faut tailler son manteau selon le drap. Peu de drap cour cap.
Bir salla tagida ikki kalla turmas.

Bir kozonda ikki qo‘chqorning kallasi qaynamas.

Jamais pains à deux couteaux. Deux gloutons ne s'accordent point en une même assiette. Deux chiens en un os ne s'accordent.

Kelinni kelganda ko‘r, sepini yoyganda ko‘r.

Jolie fille porte sa dot au front.

Beshikda tekkan kafanda ketar.

Ce qu'on apprend au berceau dure jusqu'au tombeau.

Azaga borgan o‘z dardini aytib yiglar. *Chaque chevalier parle de ses armes.*

Ko‘rpangga qarab oyoq uzat. *Selon la jambe la chaussé.*

Ko‘rib turganingizdek, hatto bir-biridan uzoq bo‘lgan xalqlarning tillarida ham mazmunan ham, ta'sir jihatidan ham o‘xshashlik mavjud. Bundan tashqari, har bir tilda mazmuni va ta'siri, bir xil obrazlilik jihatidan bir-biridan farq qiluvchi matal va idiomatik iboralar ham mavjud. Masalan, real hayotda uchramaydigan holatlar va vaziyatlar haqidagi fikrlar turli xalqlar tillarida turlicha ifodalanadi. Agar o‘zbek tilida “tuyaning dumi erga tekkanda” iborasi qo‘llanilsa, rus tilida “когда на горе рак свистнёт и рыба запоёт ” - “saraton tog‘da hushtak chalib, baliq kuylaganda”, inglizlar “when the moon turns green cheese ” - “oy yashil pishloqqa aylanganda”, nemislarda “ween die Hunde mit dem Schwanz bel-len” (itlar dumlari bilan qichqirganda), fransuzlarda “Dans chaque semaine avec sept jeudi” (haftada yetti payshanba bo‘lganda) deyishadi. Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, bu maqollardagi o‘xshashlarning mazmuni To‘g‘ri tanlangan. Tarjimon bu maqollarni so‘zma-so‘z tarjima qilsa, ma'nosiz kulgili iboralar paydo bo‘lishi mumkin.

O‘zbek tilshunosligida xalq maqollarini o‘rganish sohasidagi tadqiqotlar respublika olimlarining bu boradagi salmoqli yutuqlari haqida gapiradi. Biroq tilshunoslik, tarjimashunoslik, leksikologiya kabi fanlar oldida kelajakda hal qilinishi kerak bo‘lgan ko‘plab muammolar turibdi. Ana shunday muhim va dolzarb vazifalardan biri maqol, matal va iboralarning milliy madaniy didni aks ettiruvchi o‘xshashlarini topish, xalq maqollari o‘xshashlarining ikki-uch tilli lug‘atini yaratishdir. Bu lug‘atlar esa maqol, matal va iboralarni tarjima qilishda o‘xshash topishdagi qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi va tarjimonlarga katta qulaylik yaratadi.

Haqiqiy tarjimaga erishish - berilgan asarning mafkuraviy kontseptsiyasi va shaklini aks ettirgan va iloji bo‘lsa, to‘liq saqlagan holda ko‘rsatilayotgan tilda aniq milliy asl o‘xshashlikni topish qobiliyatidir. Asarni tarjima qilishda biror narsani o‘zgartirish yoki boshqa xalqqa xos bo‘lmagan so‘zlarni kiritishni o‘tkazib yuborish jiddiy xato hisoblanadi.

Demak, boshqa tillarda mavjud bo‘lgan maqol va matallarning ekvivalentlarida to‘liq farqlanish imkoniyatini hisobga olib, tarjimada milliy kolorit saqlanishiga erishish uchun bu farqlarni hisobga olish va ularga ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur. Xususan, so‘zma-so‘z tarjimani yetkazish uchun milliy asarlarning tarjimasi yetarli emas. Ayniqsa, millatning an’anaviy xarakteri va mentalitetini etkazishda muallif o‘sha davrning faol so‘z boyligidan unumli foydalansa, tarjimon millat ruhini, milliy koloritini, uning xarakterini yetkazishda imkoni boricha haqiqatga yondashishi kerak.

Yuqoridagi barcha muammolarni bartaraf etish uchun biz quyidagi xulosaga kelimiz:

- o‘zga millatga noma’lum bo‘lgan odob-axloq tushunchalari, milliy kiyim-kechak, cholg‘u asboblari, idish-tovoqlar, bezaklar, milliy bayramlar, ufr-odat va an’analar nomlarini transliteratsiya orqali yetkazish;

- “A” tilida mavhum ma’no ifodalovchi frazeologik iboralar “B” tildagi mavjud tarjima variantlari ya’ni faqat o‘sha odamlar uchun tushunarli bo‘lgan iboralar bilan almashtirilishi kerak.

- tarjimada to‘g‘ridan-to‘g‘ri voqelikni asl tilda to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilish, ya’ni vositachi tilda mavjud ekvivalentini almashtirmaslik (agar milliy mos so‘zlar mavjud bo‘lsa).

Xullas, fransuz yozuvchilari asarlarining o‘zbek tiliga tarjimasi va o‘zbek adiblari asarlarining fransuz tiliga tarjimasini tahlil qilish jarayonida biz amin bo‘ldikki, tarjimada ma’lum bir psixologik holat, muayyan xalqning o‘ziga xos madaniyati, odatlari, obrazlari milliy didni aks ettiruvchi tarjimonlardan muomala, xulq-atvor va marosimlar me’yorlari, shuningdek, bir millatga xos bo‘lgan milliy liboslar, milliy taomlar, milliy bayramlar, cholg‘u asboblari, urf-odatlar va zargarlik buyumlari nomlarini tarjima qilishda maxsus va har tomonlama ilmiy tayyorgarlik talab etiladi. Tarjima nazariyasi tamoyillari asosida olib

borilgan ilmiy izlanishlar natijasida olingan xulosalar asosidagina har tomonlama mukammal va haqiqatga yaqin tarjima yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Salomov G.S. Til va tarjima. Tashkent.1983.-265 s.
2. Georges M. Les problèms théorique de la traduction. Paris. 1963.273.
3. Musayev K. Tarjima nazariyasi asoslari. Tashkent. 2005.- S.102.
4. To‘htaboev Kh. Sariq devni minib. Tachkent. 1997.-156.
5. To‘htaboev Kh. Le chapeaux majique de l’Ouzbékistan. Paris.2005.-R.125.
6. Fayzullayeva R. Nasionalniy kolorit i xudojestvenniy perevod. Tashkent. 1979. -S. 178.
7. Isakova Sh. I. Otrajeniye nasionalnosti i istorichnosti v xudojestvennom perevode: avtoref. dis....kand-fil. nauk./Sh.I.Isakova.-Tashkent, 2004. -26s.

MULOQOTDA TIL VOSITALARINING SHAKLLANISHI

Matkarimova Ashurxon Ismoilovna

f.f.f.d. (filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori) (PhD)

Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili amaliyoti kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqola “hurmat” semantik maydoni hamda uni tashkil etuvchi til vositalarini aniqlashga bag‘ishlangan. Shuningdek, har qaysi vositaning o‘ziga xos lisoniy xususiyati, ya’ni uning maydondagi boshqa vositalar bilan o‘xshash va farqli jihatlari leksik-tematik guruhlarga ajratilgan.

Kalit so‘zlar: hurmat, semantik maydon, lingvistik maydon, til birliklari, tilshunoslik, yadro, markaz, periferiya, ma’no, muloqot

Ma’lumki, insonlar o‘rtasidagi munosabatlar muloqot asosida yuzaga chiqadi. Muloqot shaxslararo munosabatlarning asosiy ko‘rinishidir. Muloqot orqali odamlar bir-birlari bilan o‘zaro aloqaga kirishadilar. “Muloqot – uchrashish, ko‘rishish, qabul qilish. Yosh qalam sohiblari bilan hamma joyda: Andijonda, Qo‘qonda, Namanganda doimiy ravishda muloqot olib borish lozim (Gazetadan)”[1].

Fikr almashuv esa ma’lum bir maqsadga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Maqsadga yo‘naltirilganlik ijtimoiy munosabatlar bilan izohlanadi. Inson informatsiyalar oqimidan o‘ziga keraklisini olib, uni anglashga, tahlil qilishga urinadi.

Muloqot jarayonida yuzaga keladigan har bir hodisada sub’ektiv va ob’ektiv omillarning roli katta.

“Hurmat”ga dahldor vositalarning maydonda tutgan o‘rnini aniqlash ularning struktur-funksional-semantik xususiyatini tadqiq qilishdan iborat. Buning uchun har qaysi vosita alohida olib qaralishi lozim. Bunda maydon yadrosini hosil qiluvchi vositadan boshlab markazga kiruvchi vositaga o‘tiladi, keyin maydon markaziga kirmaydigan vositalar olinadi. Shu yo‘l bilan har qaysi vositaning o‘ziga xos lisoniy xususiyati, ya’ni uning maydondagi boshqa vositalar bilan o‘xshash va farqli jihatlari aniqlanadi.

H.Hojievaning uqtirishicha, “Hurmatni ifodalovchi lug‘aviy vosita, ya’ni ayrim ot (domla, ustoz) va sifat (hurmatli, muhtaram)ning lug‘aviy mazmunidan hurmat anglashilishi hamda ot va fe‘l turkumidagi hurmatga dahldor shakllar gapda birgalikda qo‘llanadi. Hurmat ma’nosi son va olmoshga xos bo‘lib, hurmatni darajalab ko‘rsatishi hamda qo‘llanishi jihatidan kishilik olmoshlari fe‘lning hurmatga dahldor qo‘shimchalariga o‘xshaydi”. [5,37-38]

Ayollar va erkaklar muloqot odatidagi farqli jihatlari til sistemasining deyarli hamma sathlarida kuzatiladi. Avvalo, muloqot jarayonining bosqichlaridagi birliklar haqida to‘xtalib o‘tamiz.

Dunyo xalqlarining deyarli barchasida salomlashish va ko‘rishishda jinsiy farqlanishlar kuzatiladi. Jumladan, adigey erkaklari nutqida salomlashishning yigirmaga yaqin turi qo‘llanilgani holda, adigey ayollari nutqida qo‘shchi, ovchi, cho‘pon, o‘roqchilar nutqida qo‘llaniladigan salomlashish variantlari kuzatilmaydi.[1,70]

O‘zbeklarda ham erkaklar va ayollar salomlashish va ko‘rishishlarida bir qator farqlar mavjud. Tilshunos X.Doniyorovning fikricha, buning bir jihati musulmon xalqlarining muqaddas kitobi bo‘lgan Qur’oni Karimda ayollarning erkaklar bilan to‘liq shaklda salomlashishiga ruxsat etilmaganligiga borib taqaladi. Shu sababdan Samarqand shahri atrofidagi ayollar erkaklarga umumiy salomlashishning qisqargan shaklida “*assalom*” deb salom bergan. Xuddi shu sababga ko‘ra, qipchoq dialektlarining vakillari bo‘lgan ayollar erkaklar bilan “*keling*” deb salomlashgan. Hozir salomlashishning bu shakli ayol tomonidagina emas, erkaklar tomonidan ham tez-tez ishlatiladi.[2,111-112]

Professor S.Rahimov so‘zlashuv nutqining o‘ziga xos shakl va uslubga ega ekanligini ta’kidlaydi. “Ayollarning erkaklar bilan turli qisqargan shakllar orqali salomlashish holatini hozir ham ko‘plab kuzatish mumkin. Jumladan, shahar joylarda yosh yoki o‘rta yoshdagi erkak adresantlar o‘zlari bilan teng yoki kichik notanish ayol adresatlarga “Assalomu - alaykum”, - deya murojaat etsalar, ular “va alaykum assalom” deyish o‘rniga “...alaykum assalom”, “...alaykum...” yoki “yaxshimisiz” deyishlari mumkin. So‘zlashuv nutqi o‘ziga xos shakl va uslubga ega, mustaqil nutq ko‘rinishi va u o‘zining mustaqil lingvistik belgilari hamda leksik-semantik tizimiga ega, adabiy tilning og‘zaki shakli va xalq shevalari o‘rtasidagi kundalik turmush nutqi. So‘zlashuv nutqi – maxsus tayyorgarlik ko‘rilmay bevosita, to‘g‘ridan to‘g‘ri, erkin, betakalluf, vaziyatbop, his-tuyg‘ularga boy og‘zaki nutq hisoblanadi”. [4,74-76] Nutq – aloqa jarayonini amalga oshiradi. Har kimning nutqi qobiliyati, saviyasi, kasb-koriga ko‘ra turlicha bo‘ladi.

Nutq so‘z va gaplardan tashkil topadi. SHunday so‘z va gaplar borki, insonlar nutqida tayyor holda tez-tez qo‘llanilib turadi. Natijada, hammaning nutqida doim qo‘llanadigan va hamma uchun tushunarli bo‘lgan nutqiy til vositalari vujudga keladi. O‘zbek tilida: *xayrli tun, assalomu-alaykum, bor bo‘ling, o‘lmang* kabilar. Ingliz tilida: *good morning, how are you, all right, be happy, live long, success on you, how do you do, see you, so long* etc. [5,117]

“Nutqiy til vositalar nutqiy ehtiyojlar uchun ishlatiladi. Nutq doimo o‘zgarishda bo‘lsa ham nutqiy til vositalar o‘zgarmaydi”. [5,74]

Til vositalari qayta-qayta takrorlanish jarayonida yanada sayqallanadi, ta’sirchanligi ortadi. Ularni millatimizga xos bo‘lgan xususiyatlarni ifodalovchi lisoniy unsur, vosita desak yanglishmaymiz. CHunki insonning muloqot jarayonida foydalangan so‘zlari uning ichki dunyosini, ma’naviyatini, dunyoqarashini belgilaydi. “Assalomu-alaykum, rahmat, uzr, kechirasiz, yaxshimisiz, arzimaydi kabi kalimalarni inson nutqida qo‘llanilishi undagi nutqiy madaniyatni bildiradi. Qadimdan xalqimiz nutqida shakllangan, sayqal topgan, keng qo‘llaniladigan nutqiy til vositalar bugungi kungacha an’anaviy meros sifatida davrdan-davrga, avloddan-avlodga o‘tib kelmoqda”. [5,74]

Demak, “ma’lum til jamoasi a’zolarining kundalik so‘zlashuv nutqida faol qo‘llanuvchi hamda ma’lum maqsadni ko‘zlab aytiluvchi so‘z va iboralar majmui nutqiy til vositalar deyiladi. Nutqiy til vositalar

erkinlik, faollik xususiyatlaridan kelib chiquvchi bir qator o‘ziga xosliklarga ega. Bular leksik omonimlarning mahsuldor qo‘llanishidir. Dunyodagi har bir til o‘z so‘zlashuv nutqiga, so‘zlashuv nutqi o‘z navbatida o‘ziga xos lisoniy belgi xususiyatlariga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Бражников Б.Х. Психология и техника коммуникативного поведения адыгов//Национально-культурная специфика речевого общения народов. – М.: Наука, 1982. – С. 70
2. Doniyorov X. Qipchoq dialektlarining leksikasi. –Toshkent: Fan, 1979. – 111-112 b.
3. Madraximov T.A. Ingliz va o‘zbek tillari so‘zlashuv nutqining funktsional-semantik xususiyatlari. Filol.fanl.nomzod.disser. – T.: 2008. – B.115-117
4. Raximov S.R. Nutqiy muloqot birliklarining funktsional-pragmatik va sotsiolingvistik xususiyatlari. Fan, ta’lim, jamiyat. - Andijon, 2007. – B. 74-76
5. Hojjeva X. Kishilik olmoshlari va hurmat ma’nosi. // O‘zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 2000. № 4. – B. 37-38.
6. Hojjeva H.Ya. O‘zbek tilida hurmat maydoni va uning lisoniy nutqiy xususiyati. Filol. fan. nomz. ...diss. – Samarqand, 2001. – B.87
7. Hoshimov O‘. Ikki eshik orasi. – T.: “SHark”, 2012. – B. 110.
8. www.ziyouz.com kutubxonasi Qodiriy A. roman “O‘tkan kunlar”. B.73

**PSIXOLINGVISTIKA – INSON NUTQIY FAOLIYATINING
PSIXOLOGIK VA LINGVISTIK JIHATLARINI O‘RGANUVCHI
FANDIR**

***Qambarov Nodirbek Mamatqodirovich
Andijon davlat chet tillari instituti***

Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Psixolingvistika nutqning shakllanishi va uni idrok etish qonuniyatlari haqidagi fan bo‘lib, u nutqni shakllantirish jarayonlarini, shuningdek, uni til tizimiga muvofiq ravishda idrok etish masalasini o‘rganadi. Chunki psixik jarayonlar: sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol, nutq, diqqat kabilarning barchasi o‘zga tilni o‘rganishda, nutq shakllanishida asosiy faoliyat hisoblanadi. SHuning uchun psixolingvistika nafaqat so‘zlarni tushunish, idrok etish, ona tilini o‘rganilayotgan chet tilga ijobiy va salbiy ta’sirini o‘rganadi, balki o‘quvchining ruhiy olami, mashg‘ulotlar jarayonida til o‘rganishga

qiziqishi, ko‘nikmalar integratsiyasidagi qiyinchilaklari bilan ham shug‘ullanadi.

Kalit so‘z: tushunish, idrok etish, psixolingvistika, ijobiy va salbiy ta‘sirini, psixik jarayon

Bugungi kunda jahon talablariga javob beradigan darajada til o‘qitish masalasi davlat siyosatining ustuvor masalalaridan biriga aylandi. Bu sohani sifatli rivojlantirish maqsadida qabul qilingan chet til o‘qitish bo‘yicha qaror va farmonlar sifatli ta‘lim berishga asos bo‘ldi. Ta‘lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar bilan olib borish o‘quvchining bilish jarayonidagi faolligini oshiradi, chet tilga nisbatan motivatsiya uyg‘otadi. Til haqiqatan ham aloqa vositasi. Ammo uning yordamida o‘quvchilar bir-birlari bilan o‘zaro ruhiy jihatdan aloqaga ham kirishadilar, o‘zaro axborot almashadilar, bir-birlariga ta‘sir o‘tkazadilar, har bir so‘z va tushunchalarni his qiladilar, xulosa chiqaradilar. Qanday til bo‘lishidan qat‘iy nazar o‘qituvchida pedagogik va psixologik ko‘nikmalarning bo‘lishi talab etiladi. Albatta, chet tilni o‘qitish metodikasi uchun nutqni rivojlantirish va uning psixologik jarayonlarni bilish, o‘rganish muhimdir. Natijaga erishish uchun esa inson psixologiyasiga e‘tibor berish, uni pedagogika, lingvistika bilan qo‘shaloq holda o‘rganishni tashkil etish maqsadga erishishning birdan bir yo‘li bo‘lib hisoblanadi. O‘qitish qonuniyatlarining didaktik tamoyillarga asoslangan holda tashkil etish uchun, albatta, innovatsiyaga asoslanish zarur.

Psixolingvistika – inson nutqiy faoliyatining psixologik va lingvistik jihatlarini o‘rganuvchi fan bo‘lib u o‘quvchining tili va nutqini rivojlantiradi hamda o‘quvchining ruhiyati va dunyoqarashini umumlashtiradi, uni o‘rganishda beriladigan bilimlar o‘quvchilarni his qila olishiga, idrok eta olish, esda saqlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozimligini ko‘rsatdi. Nemis tilida beriladigan mavzularning xususiyatidan kelib chiqib, u o‘quvchining psixofiziologik va psixosotsiologik xususiyatlariga mos holda berilishi, shuningdek, ma‘lum faktlar, tushunchalar, qoidalar va uzluksizlikni hisobga olgan holda bilimlar tahlil qilinishi zarur. Nemis tilini o‘qitishda o‘quvchilarning ta‘limiy kompetentsiyani rivojlantirish o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash va motivatsiyaga asoslangan bilim berishiga bog‘liq.

Psixolingvistikaning tadqiq ob’ekti nutqiy faoliyat jarayoni, nutq birliklari ekan, uni metodik jihatdan o‘rganishda biz ham nutqiy faoliyat jarayonini amalga oshirishni ob’ekt qilib olamiz. Chunki til o‘qitishda axborotni tinglovchiga yetkazish, so‘zlovchi va uni qabul qiluvchining ruhiyati kabi masalalarni o‘rganish muhim hisoblanadi. A.A.Leontev tomonidan berilgan eng zamonaviy ta’rif turli nuqtai nazarlarni umumlashtira oladi: “Psixolingvistika predmeti, bir tomondan, shaxsning nutq faoliyati tizimi va funktsiyalari bilan aloqadorligi, boshqa tomondan esa, insoniyat olamining “shakllangan” tasviri bo‘lgan tildir”[1].

Nemis tilini o‘rganishda o‘quvchining psixologik rivojlanish qonuniyatlarini bilish va shu asosda bolalarni kuzatish; ta’lim jarayonida psixologik-pedagogik metodlardan foydalanishning ahamiyati va imkoniyatlarini aniqlash asosiy vazifalarimizdan biri sifatida belgilanib, o‘quvchi nutqiy mexanizmlarini til tizimi bilan o‘zaro aloqadorligini o‘rganish vazifa sifatida tahlil etilgan.

Psixolingvistika nafaqat so‘zlarni tushunish, idrok etishni, ona tilining o‘rganilayotgan chet tilga ijobiy va salbiy ta’sirini o‘rganadi, balki o‘quvchining ruhiy olami, mashg‘ulotlar jarayonida til o‘rganishga qiziqishi, ko‘nikmalar integratsiyasidagi qiyinchiliklar bilan ham shug‘ullanadi. Shuningdek, chet til o‘qitishni hayotiyashtirish zarurligi, tilni puxta o‘rganish uchun kishining idroki, tildan muloqot vositasi sifatida foydalana olishi, o‘z milliy qadriyatlarini his qila olishi kabilar belgilangan. R.M.Frumkina ta’kidlashicha, tilni ruhiy hodisa sifatida o‘rganilsa va o‘qitish jarayonida o‘qituvchi introspektsiyadan, ya’ni o‘quvchi o‘z xatolarini tushinib yetishi va to‘g‘rilay olish qobiliyatiga ega bo‘lishi, aqliy moslashuvining shakllanishi samarali ekanligini anglatadi [2].

Har bir darsda o‘qituvchi psixologik jarayonlarning qismlarini ajratishi lozim bo‘ladi. Jumladan, berilgan matnning yoki so‘zning o‘ziga xos jihatlarini idrok etish, uning mazmunini anglab yetish, asardagi ta’sirchan so‘zlarni xotirada saqlab qolish, asar matnidagi so‘zlar, iboralarning mazmuni ustida fikrlash, obrazlar, kechinmalarni his etish kabilarga e’tibor qaratish lozim bo‘ladi. O‘quvchilar muloqot jarayonini amalga oshirishda (chet til o‘rganishda) so‘z, tushuncha, matnni idrok etishlari, hissiy kechinmalarini anglashlari, millat tuyg‘usi kabi jihatlar shakllanishiga erishish mumkin bo‘ladi, shuningdek, har

ikki tildagi berilgan so‘zlarni o‘rganadi hamda ushbu jarayonda bir qancha yutuqqa erishiladi.

Ma’lumki, o‘zbek xalqining o‘z ruhiy qiyofasi, milliy xususiyati, milliy xarakteri, milliy his-tuyg‘usi, mijozi (temperament), xulq - atvori, xulqi, didi, ta’bi alohida ajralib turadi. O‘zbek millatining bilish jarayonlari (sezgisi, idroki, tasavvuri, xotirasi, tafakkuri, xayoloti) qobiliyatining aniq yo‘nalishiga qaratilganligi, extiyoji va qiziqishi, milliy ongi o‘ziga xos xususiyatlarga egadir. Shuning uchun ham nemis tili darslarida lug‘at ustida ishlashda har bir xalqning milliy urf-odatlarini va unda ishlatiladigan so‘zlarni qanday qo‘llash va undan foydalana olish yo‘llarini o‘rgatish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Ta’lim jarayonida har ikki xalqning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, nutqda so‘zlarni qo‘llashga o‘rgatish zarur. Chunki psixolingvistikada so‘zlashish odoblari, so‘zlovchi va tinglovchining madaniylik, til bilish darajasi, his-tuyg‘usi o‘z aksini topadi. Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘quvchilarning o‘zbek va nemis millatiga xos bo‘lgan urf-odatlari, milliy xususiyatlarini til orqali o‘rganiladi, ijodiy faoliyatlari rivojlanadi. Voqelikni tasavvur va idrok eta olishlari turli yosh davrlarida turlicha namoyon bo‘ladi hamda o‘ziga xos vazifalarni bajaradi. O‘quvchilarning tabiiy idroklari muayyan vaziyatlarda yaratilgan voqelikni tasavvur etish bilangina cheklanmaydi. Turli yoshda o‘quvchilarning o‘quv va ijodiy faoliyatlari yetakchi yoki ikkinchi darajali xarakterga ega bo‘lishi mumkin.

Psixolingvistika nutqning shakllanishi va uni idrok etish qonuniyatlari haqidagi fan bo‘lib, u nutqni shakllantirish jarayonlarini, shuningdek, uni til tizimiga muvofiq ravishda idrok etish masalasini o‘rganadi. Chunki psixik jarayonlar: sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol, nutq, diqqat kabilarning barchasi o‘zga tilni o‘rganishda, nutq shakllanishida asosiy faoliyat hisoblanadi. Shuning uchun psixolingvistika nafaqat so‘zlarni tushunish, idrok etish, ona tilini o‘rganilayotgan chet tilga ijobiy va salbiy ta’sirini o‘rganadi, balki o‘quvchining ruhiy olami, mashg‘ulotlar jarayonida til o‘rganishga qiziqishi, ko‘nikmalar integratsiyasidagi qiyinchilaklari bilan ham shug‘ullanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Леонтев А.А. Психоллингвистики высказывания / порождение речевые единицы.-М., : Эдиториал УРСС, 2003. -312 с.

2. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / - М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2001 - 444, [3] с.
3. Otaev R. Ruhiy asos talqini. Falsafiy badia. -T.: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1983. 16-b
4. Mirziyoev SH. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O‘zbekiston, 2017. - B. 157.
5. Хомский Н. Язык и мышление. Перевод с англ. Б.Ю.Городецкого. - М.: Изд. МГУ, 1972. - 34 с.

“ANOR” ASARIDA TARJIMANING LINGVOKULTUROLOGUK TADQIQI

Sodiqov Dilshodbek Kobilovich
Andijon davlat chet tillari institute doktoranti
sodiqov- dilshod@gmail.com

Annotatsiya: Jahon tilshunosligining XX asri tarixida matn lingvistikasi shakllangan va mustaqil yo‘nalishlardan biriga aylangan davr hisoblanadi. Lisoniy hodisalarni yirik masshtablarda tadqiq etuvchi mazkur soha XXI asrda yanada jadal sur‘atlar bilan rivojlanib, fan oldiga yangi muammolarni ko‘ndalang qo‘ymoqda. “**Antroposentrism**”- atamasini til lug‘atlarida ifodalanishiga e‘tiborni qaratsak: U yunon tilidan kirib kelgan bo‘lib, **Anthropus**-odam+lot. **sentrum**-markaz deagm ma‘nolarni anglatadi. Lingvokulturologiya – tilshunoslik va madaniyatshunoslikning o‘zaro bog‘liqliklaridan paydo bo‘lgan fan bo‘lib, u xalq madaniyatining paydo bo‘lishini tilda ifodalanishi va mujassamlanishini tadqiq etadi.

Kalit so‘zlar: matn, antroposentrik yo‘nalish, linguokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, psiholingvistika, etnopsiholingvistika, madaniyatlararo muloqot, neyrolingvistika

Jahon tilshunosligining XX asri tarixida matn lingvistikasi shakllangan va mustaqil yo‘nalishlardan biriga aylangan davr hisoblanadi. Lisoniy hodisalarni yirik masshtablarda tadqiq etuvchi mazkur soha XXI asrda yanada jadal sur‘atlar bilan rivojlanib, fan oldiga yangi muammolarni ko‘ndalang qo‘ymoqda. Ana shunday muammolardan biri matnni antroposentrik pozisiyadan turib tadqiq etishdir. Bugungi kunda antroposentrik yo‘nalishning yuzaga kelishi tilshunoslikda tub burilish sifatida baholanib, bu borada ko‘plab

tadqiqotlar yaratilmoqda. Antroposentrik tahlil ko‘rinishlari, xususan, matn tadqiqiga bag‘ishlangan ishlarda yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Dasstavval, “**antroposentrism**”- atamasini til lug‘atalarida ifodalanishiga e‘tiborni qaratsak: U yunon tilidan kirib kelgan bo‘lib, **Anthropus**-odam+lot. **sentrum**-markaz deagm ma’nolarni anglatadi. Tilshunoslikda: tilga inson omili nuqtai nazaridan yondashish; linguokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, psiholingvistika, etnopsiholingvistika, madaniyatlararo muloqot, neyrolingvistika kabi sohalarda tilni tadqiq etishning asosiy tamoyili hisoblanadi.

Antroposentrik tilshunoslik deganda, asosan tadbqiq tamoyili hisoblanib, bo‘lib tilshunoslik sohasining umumiy nomi hisoblanadi[2].

Antroposentrik paradigma esa tilni na faqat struktura, balki kommunikasiyaga asoslangan ochiq tizim sifatida o‘rganuvchi, uni jamiyat, inson madaniyat, ruhiyat kabi boshqa tizimlar bilan aloqadorlikda tadqiq etuvchi, insonni til ichida yoki tilni inson ichida tahlil etishga yo‘naltirilgan ta’limotlar va usullar majmuidir[2].

Antroposentrik paradigma shu kungacha chet el tilshunos olimlari tomonidan tadqiqqa tortilib kelinayotgan bo‘lsa-da, bizning O‘zbek tilshunosligimizga XX asrning ohirlari av XXI asrning boshlarida kirib kela boshladi, bu ta’limot esa insonni birinchi o‘ringa qo‘yadi, til esa insonning tavsifiy tuzulishining asosiy materiali, qismi hisoblanadi. Inson tafakkuri insonning o‘zi kabi tildan va til ko‘nikmalaridan tashqarida mavjud bo‘lmaydi. Agar til barcha bilish jarayonlariga aralashmaganida edi, o‘ziga hos yangi muhit yaratmaganida edi, inson kuzatuvchi maqomiga erisholmagan bo‘lar edi. Inson yaratgan matn inson tafakkuri harakati, yo‘nalishini aks ettiradi, baxoli qudrat olamlar yaratadi, til birliklari yordamida fikr kuchi va uni namoyish etish usullarini ko‘rsatadi,-deb fikrlar keltiradi tilshunos olimlar [1]. Biz ham tilshunos olimlarimizning fikrlariga tayangan holda, mazkur nazariya asosida shu kunlarda tadqiqot obyektlariga aylanib ulgurgan, kognitiv tilshunoslik va linguokulturologiyani asos sifatida ko‘rsatishimiz mumkin.

Fikrimizning asosi sifatida, dastavval “**Lingvukulturologiya**” atamasini lug‘atlarda berilishiga e‘tiborimizni qaratsak: (lotincha lingua-til-lot.cultura-ishlov berish+grek.logos-ta’limot). Tilshunoslik, madaniyatshunoslik, etnografiya, psiholingvistika sohalari hamkorligida

yuzaga kelgan, tilning madaniyat, etnos, milliy mentallik bilan o‘zaro aloqasi va ta’sirini antropotsentrik paradigm tamoyillari asosida o‘rganuvcha soha hisoblanadi.

Lingvokulturologiya – tilshunoslik va madaniyatshunoslikning o‘zaro bog‘liqliklaridan paydo bo‘lgan fan bo‘lib, u xalq madaniyatining paydo bo‘lishini tilda ifodalanishi va mujassamlanishini tadqiq etadi. Bu ikki yo‘nalishni, ya’ni tilshunoslik va madaniyatshunoslik o‘zaro bog‘lanishi oddiy bog‘lanish emas, balki bu yangi ilmiy asoslangan yo‘nalishning vujudga kelishidir. Shuning uchun bu hodisa tilshunoslik va madaniyatshunoslikning vaqtincha bog‘lanishi bo‘lmasdan, u fanning sistemalashgan tarmog‘i bo‘lib o‘zining mustaqil maqsad, vazifa, metod va tadqiqot obyektiga ega bo‘lgan fandır.

Hozirgi kunda millatlarning milliy madaniy meroslarini lingvokulturologik jihatdan tadqiqqa tortish, o‘rganilayotgan xalq tilini bilmasdan amalga oshirish mushkul, shu sababli ham linguokulturologiyani tarjimasiz amalga oshirish mumkin emas. Bilamizki, butun dunyo miqyosida turli xalqlarning o‘zaro siyosiy, iqtisodiy, ilmiy, madaniy hamkorligi borgan sari kuchayib bormoqdaki, bu aloqalarni tarjimasiz tasavvur ham qilib bo‘lmaydi. Bugungi kunda tarjimaning ahamiyati haqida gapirish quyoshning ahamiyatini tushuntirishday gap bo‘lib qoldi, ya’ni quyoshsiz yer yuzida hayot bo‘lmagani kabi, tarjimasiz turli xalqlarning o‘zaro aloqasi, o‘zaro aloqasiz esa taraqqiyot bo‘lmaydi. ”Boshqa xalqlar hayotidan voqif bo‘maslik, g‘ofillik, milliy mahdudlikka olib keladi [2]”. Shu sababli ham tarjimada xalqlarni bir-biriga bog‘lovchi halqa, fan va madaniyatni rivojlantiruvchi va boyituvchi vosita, o‘zaro hamkorlik va hamjihatlikka ko‘prik deb qaraladi. Shunga asoslanib, biz ham Abdulla Qahhorning “Anor” nomli hikoyalar to‘plamidan berilgan matnlarda o‘zbek milliy madaniy urf-odatlarini yaqqol tasvirlanganligi, ayniqsa asar tarjimasini nemis tiliga o‘girilishida milliy madaniy koloritlarning ifodalanishiga e’tiborni qaratsak:

Turobjon eshikdan hovliqib kirar ekan, qalami **yaktagi**ning yengi **zulfinga** ilinib tirsakkacha yirtildi. Uning shashti qaytdi. Jo‘xori tuyayotgan hotini uning qo‘lidagi tugunchani ko‘rib, **kelisopni** keling ustiga qo‘ya chobdi. Keli lapanglab ag‘anadi, **chala tuyilgan jo‘hori** yerga to‘kildi[7].

Während Turobschon eilig das Hoftor öffnete, verhakte sich sein **Wattemantel** an dem **Riegel** und zerriss den Ärmel bis zum **Ellbogen**. Er regte sich aber nicht auf und blieb nur kurz stehen. Seine Frau zerstiess Mais im Mörser. Als sie ihren Mann mit einem Bündel unter dem Arm sah, liess sie den **Stössel** in den Tiegel fallen. Dieser kippte um und **halb zerstossene Maiskörner** breiteten sich auf dem Boden aus[8].

Yuqorida keltirilgan ikki tildagi matnlarning tarjimasiga eʼtiborni qaratsak:

Asl matndagi ajratib koʻrsatilgan **yaktak** soʻzining oʻzbek tilining izohli lugʻatida berilishicha:

Oʻzbek tilida: Yaktak- [f.-bir qavat, astarsiz kiyim] uzun, koʻkrak oldi ochiq, erkaklar koʻylagi. **Boʻz yaktak qichitar, Yahshi hotin tinchitar.** Maqol. – **Yaktak va choponining ochiq yoqqasidan koʻrinib turgan keng koʻkragi sovuq taʼsiridan qizargan edi.** H. Shams, Dushman. **Chang va terdan, hosil boʻlgan kirni yaktak etagi biloan yuzidan sidirib tashladi.** Oybek, tanlangan asarlar[3].

Yuqorida oʻzbek tilidan nemis tiliga qilingan tarjimalarda oʻzbek milliy soʻzi “**yaktak**” ka nemis tilda **Wattemantel** berilganligini guvohi boʻlamiz, biroq **Wattemantel** soʻzini lugʻatlarda qidirganimizda, bunday soʻzni topa olmadik, bizningcha bu tabbiy hol, chunki **yaktak** soʻzi milliy kolorit soz boʻlib, bu faqat oʻzbek halqi ustiboshi hisoblanadi.

Die **Watte** - Wat·te die; -; nur Sg; eine weiche und lockere Masse aus vielen Fasern (meist von Baumwolle): **eine Wunde mit Watte abtupfen; Puder mit Watte auftragen; die Schultern eines Mantels mit Watte füttern.**

Oʻzbek tilida tarjimasi quyidagicha: faqat birlikda; tolalarning yumshoq va yumshoq massasi (asosan paxta): Misol uchun: Yarani paxta momigʻi bilan artib oling; Kukunni paxta momigʻi bilan arting; Paltoning yelkalarini paxta bilan qoplang. © Langenscheidt KG, Berlin und München

Der **Mantel** - Man·tell der; -s, Män·tel; **ein Kleidungsstück mit langen Ärmeln, das meist bis über die Knie reicht, vorne meist mit Knöpfen geschlossen wird und das man über dem Kleid oder Anzug trägt jemandem aus dem, in den Mantel helfen; seinen Mantel ablegen**

Izohning o‘zbek tilidagi tarjimasi esa quyidagicha: odatda tizzadan pastga tushadigan ko‘ylak yoki kostyum ustidan kiyiladigan, tugmalari bo‘lgan uzun yengli kiyim. Kimgadir paltosini kiyishga yordam bermoq; paltosini echib qo‘ymoq.

Zulfin-[f.Eshik halqasi, zanjiri] Qulf osish yoki eshikni berkitish uchun eshikka va uning kessakisiga, ikki tabaqali eshikda har ikki tabaqaga o‘rnatiladigan kichkina halqasimon temir va unga osligan zanjir.

Riegel der; -s,- 1. ein Stab aus Metall oder Holz, den man vor etwas schiebt, um es so zu sichern <ein hölzerner, eiserner Riegel; einen Riegel vorschieben; etwas mit einem Riegel verschließen>: Wir konnten nicht in den Garten, weil das Tor mit einem Riegel verschlossen war

O‘zbek tiliga tarjimasi quyidagicha: biror narsani mahkamlash uchun biror narsaning oldiga suriladigan metall, yoki yog‘och tayoq; yog‘och temir to‘siq; Unga chek qo‘ying; biror narsani murvat bilan qulflamoq: Biz bog‘ga kira olmadik, chunki darvoza murvat bilan qulflangan edi.

Yuqorida keltirilgan asl matndagi **zulfin** so‘ziga **Riegel** berilgan bo‘lib, tarjima muvofaqiyatli berilgan.

Balki tarjimon bu yerda **Wattemantel** ni nemis tilida so‘z yasash usulidan foydalanib, Die **Watte** hamda Der **Mantel** so‘zlarni qo‘shish bilan tarjimaga o‘g‘irgandir. Bu yerda bizningcha tarjimon izohlash yo‘lini qo‘llab, **Yaktak** so‘zini o‘zini qoldirib, izoh berib ketsa, zero kitobni o‘qiyotgan kitobxon o‘zbek milliy so‘zini o‘z leksikoniga kiritgan bo‘lardi deb o‘ylaymiz.

Kelisop-[o‘gir-keli, hovu] dastasi, o‘girdasta.

chala tuyilgan jo‘hori- zerstossene Maiskörner deb o‘girilgan, bizningcha ham tarjima to‘g‘ri o‘girilgan, tarjimonning mahorati yuksak ekanligidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка. – М.: Флинта, 2014. – С. 38.
2. Худойберганава Д. Лингвокультурология терминларининг қисқача изоҳли луғати. – Тошкент: Турон замин зиё, 2015. – Б. 33.
3. О‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: 2000-2006.
4. Гулметов Э., Қобилжонова Т., Эрназаров Ш., Маврулов А. Маданиятшунослик. – Тошкент, 2000. – Б. 6
5. Малюга Ю.Я. Культурология. – М.: ИНФРА-М., 2004. – С. 11..

6. Маслова В.А. Лингвокультурология. – 4-е изд., стер. – М.: Академия, 2010. – С. 11.
7. Abdulla Qahhor “Anor”. – Ёшлар нашриёт уйи. 2018. – С. 193
8. G‘ofur G‘ulom Der Granatapfel. – Akademnashr. 2013. – B. 193
9. Саломов Ғ. Таржима назариясига кириш.-Тошкент, 1978.-Б.18

FRANSUZ LEKSIKASIDA UCHRAYDIGAN ETRUSK SO‘ZLARI

Fayziyev Xurshid Jumayevich
Buxoro viloyati yuridik texnikumi,
Xususiy-huquqiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi
email: candide82@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqola fransuz tilida uchraydigan baʼzi etrusk soʻzlari va ularning etimologiyasi haqida soʻz yuritilgan. Shuningdek ularni grek, sabin va lotin tillaridagi soʻzlari bilan yaqinligiga eʼtibor qaratilgan.

Kalit soʻzlar: etrusk tili, fransuz tili, lotin tili, haruspice, histrion, Etruriya, Toskana, Qadimgi Rim

Etrusk tili — Rim davlatigacha boʻlgan Italiyaning qadimiy aholisi — etrusklarshshg (oʻlik) tili. Oʻrta dengiz tillari guruhiga kirsada, biror bir tilga genetik yaqinligi, qarindoshligi toʻliq aniqlanmagan. Apennin yarim orolda tarqalgan. I-asrda lotin tili tomonidan siqib chiqarilgan. Eramizdan avvalgi VIII-I-asrlarga mansub turli mazmundagi koʻp sonli yozuv yodgorliklari (ularning soni 10 mingga yaqin), antik mualliflarning asarlarida uchrovchi ayrim soʻzlar hamda toponimlardan maʼlum. Shulardan eng yirigi va eng muhimi Zagreb (hozirgi Xorvatiya)da saklanayotgan mumio pardasidagi yozuv (340 satr) hisoblanadi. Yodgorliklar, asosan, Italiyaning Etruriya, Kampaniya, Latsiya kabi qadimiy viloyatlaridan hamda Shimoliy Afrika (Karfagen)dan topilgan. Ular gʻarbiy yunon alifbosi asosida yaratilgan etrusk alifbosida oʻngdan chapga qarab yozilgan. Etrusk yozuvi (alifbosi) lotin yozuvi va Markaziy hamda Shimoliy Italiyadagi boshqa yozuv tizimlari uchun asos vazifasini oʻtagan.

Yaqin vaqtgacha etrusklarning kelib chiqishi haqidagi farazlarni tasdiqlovchi aniq ma'lumotlar yo'q edi. Eng keng tarqalgan ikkita versiya mavjud:

1. Etrusklar Italiyadan kelib chishgan (bu versiya arxeologik tadqiqotlar tomonidan rad etilgan);

2. Bu xalq migratsiyaning uchta to'liqini natijasida shakllangan: Sharqiy O'rta yer dengizidan (Anadoludan); Alp tog'lari (Rezia) tufayli; Shimoliy Kaspiy dashtlaridan (Skifiya).

Etrusk tili hozirgacha birorta til oilasiga kiritilmagan. Garchi uning gipotetik Tirren tillar oilasiga kirishi haqidagi faraz ham to'laqonli ravishda tasdiqlanmagan. Qadimgi Rim aholisining etrusklar bilan qo'shni yashaganliklari ular o'rtasidagi madaniy aloqalarni o'xshashligidan darak beradi. Lotin tili bilan etrusk tili garchi bitta til oilasiga kiritilmasada, lekin leksik jihatdan bunday deb ayta olmaymiz. Etrusk so'zlari lotin so'zlari bilan shu darajada ralashib ketganki hozirda ayrim bir so'zlarning etimologiyasi juda bahsli bo'lib qolmoqda. Fransuz tilini lotin tilidan kelib chiqqanligini hisobga olsak, unda fransuz leksikasida etrusk so'zlarini juda ham kamligiga ham ajablaanmasa ham bo'ladi. Quyida fanga ma'lum va etrusk tiliga tegishli deb hisoblangan so'zlarni ko'rib chiqamiz:

Haruspex: Ushbu so'z fransuz tilida *haruspice* shaklida uchraydi (etruskcha *haru*, "ichki a'zolar" va *spicio*, "men qarayapman"[1]). Qadimgi Etruriyada qurbonlikka bag'ishlangan hayvonlarining ichaklariga qarab fol ochuvchi kohinlar shunday atalgan. Ular odatda hayvonning jigariga qarab fol ochishgan.

Histrion: Ushbu so'z fransuz tilida ham *histrion* shaklida uchrab, aktyor (haqoratomuz ma'noda qo'llanilgan) yoki yomon aktyor ma'nolarida qo'llaniladi.

Ides: Lotinchada *idus* shaklida uchraydi, qadimda rimliklar har oyni ikkiga ajratadigan kunni (to'lin oy davomida) shunday nomlashgan. Qadimgi Rim mutafakkiri Varron (eramizdan avv. 116 y. eramizdan avv. 27 y.) bu so'zni "bo'linish" degan ma'noni anglatuvchi etruskcha *itus* yoki sabin tilida *idus* so'zidan kelib chiqqan deb hisoblagan[2].

Laniste: Etruskcha *lanista* so'zidan kelib chiqqan bo'lib, Qadimgi Rimda jang qilishga o'rgatuvchi shaxs shunday nomlangan.

Lettre: Alfred Ernu va Antuan Meyelarning “Lotin tilining etimologik lug‘ati”ida ushbu so‘z grek yoki etrusk tilidan kelib chiqqanligi haqida fikr bildirilgan.

Mécène : Kelib chiqishi etrusklardan bo‘lgan Qadimgi Rim amaldorining nomi bo‘lib, u keyinchalik umumiy nomga aylangan.

Fransuz tilida boshqa etrusk so‘zlarini topish va ularni tahlil qilish juda katta mashaqqatni talab qiladi. Ularni qidirib topish avvalambor etrusk tilini to‘laqonli deshifrovka qilinishi bilan bog‘liqdir. Etrusk tili leksikasini qayta tiklanishi, o‘z navbatida fransuz tilidagi etrusk so‘zlarini aniqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Thuillier 2003, p. 196.
2. VARRON, *De lingua latina*, livre VI, I, 28
3. Alfred ERNOUT et Antoine MEILLET, *Dictionnaire étymologique de la langue latine : Histoire des mots*, Paris, 1994

ETRUSK ALIFBOSINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Fayziyev Xurshid Jumayevich

Buxoro viloyati yuridik texnikumi,

Xususiy-huquqiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

email: candide82@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqola etrusk tili va yozuvini vujudga kelishi va inqirozi haqida fikr yuritilib, shu bilan birga etrusk alifbosining o‘ziga xos jihatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: etrusk alifbosi, g‘arbiy grek alifbosi, *Liber Linteus*, *bustrofedon*, "gapiruvchi yozuvlar", O unlisi

Etrusk alifbosi grek alifbosidan kelib chiqqan, ammo bunday adaptatsiya Italiyadagi grek koloniyalaridanmi yoki kontinental Gretsiya yoxud Kichik Osiyodagi grek koloniyalaridan o‘zlashtirilganli bo‘yicha yakuniy fikrga kelinmagan. Bu eramizdan avvalgi VII-asr o‘rtalarida Kuma qarshisida joylashgan Iskiya orolidagi yunon koloniyasi bo‘lishi mumkin [1]. Har holda, bu g‘arbiy grek alifbosi bo‘lib, unda "X" harfi [ks] va "Ψ" harfi esa [k^h] deb talaffuz qilingan. O‘z navbatida, etrusk tilida "X" harfi [s] va "Ψ" harfi [k^h] deb talaffuz qilingan. Etrusk tilida etrusklar qadimgi Etruriya hududida, markaziy Italiyada so‘zlashishgan

bo‘lib, etrusk tili taxminan eramizdan avvalgi VII-asrdan, tirik til sifatida yo‘q bo‘lib ketgunga qadar, ya‘ni eramizdan avvalgi I-asrgacha muomalada bo‘lgan. Umuman olganda, etrusk tilining periferiyalaridagi etrusk matnlarining transkripsiyasiga mahalliy dialektlarning ma‘lum fonetik ta‘sirini kuzatish mumkin. Biroq, bular umuman sporadik hodisalardir va Agostiniani ta‘kidlaganidek, etrusk tilidagi hujjatlariga bir xil turdagi materiallar sifatida qarash kerak [2].

Etrusk yozuvining eng mashhur yodgorliklari qabr toshlari va sopol buyumlardir. Ayni paytda etrusk alifbosidan foydalangan holda o‘n mingga yaqin yozuvlar ma‘lum - qabr toshlari, vazalar, haykallar, nometall va zargarlik buyumlarida topilgan. Shuningdek, zig‘irdan tayyorlangan polotnoda bitilgan Liber Linteus kitobining fragmentlari ham topilgan. Ushbu "gapiruvchi yozuvlar"[3] juda qisqa va ko‘pincha bir yoki ikkita so‘zdan iboratdir. Etrusk yozuvini yozilish yo‘nalishi: o‘ngdan chapga, chapdan o‘ngga va bustrofedon shaklida bo‘lgan. Ya‘ni bir qator chapdan o‘ngga, ikkinchi qator o‘ngdan chapga, uchinchi chapdan o‘ngga va shu tarzda davom etgan. So‘zlar esa har doim ham bir-biridan ajratilmagan. Eng qadimgi yodgorlik Marsilianadan topilgan tablichka bo‘lib, unda etrusk alifbosidagi harflarning to‘liq ro‘yxati (27) mavjud. Arxaik etrusk alifbosi eramizdan avvalgi VII-V-asrlarni, klassik etrusk (ya‘ni yangi etrusk) alifbosi esa IV-I-asrlarni o‘z ichiga oladi. Etrusk alifbosidagi harflar g‘arbiy grek alifbosi bilan bir xil. Keyinchalik, harflarning yarmiga yaqini alifbodan chiqib ketadi: jarangli-jarangsiz juft harflardan faqat jarangsizlari qolgan, O unlisi alifbodan chiqib ketadi. Shu bilan birga [f] sifatida o‘qiladigan yangi 8 harfi paydo bo‘ladi. Etrusk alifbosi shippilovchi tovushlarga juda boy.

Etrusk yozuvlarini deshifrovka qilish XIX-asrdan boshlangan va lekin hali to‘liq deshifrovka qilishga muvaffaq bo‘linmagan. Bundan kelib chiqadiki, etrusk alifbosi hozirgacha to‘liq deshifrovka qilinmagan, chunki agar ushbu alifbo to‘liq deshifrovka qilinganda edi hozirda etrusk yozuvlarini deshifrovka qilish oxiriga yetkazilgan bo‘lar edi. Faqatgina etrusk alifbosini mukammal deshifrovka qilish orqali, etrusk tilini leksikasini ham, sintaksisini ham qayta tiklash mumkin. Quyida lingvistlar tomonidan dechifrovka qilingan etrusk alifbosini qadimgi grek va lotin alifbolari bilan taqqoslantirilgan tablitsasini keltiramiz:

qadimgi grek alifbosi	arxaik etrusk alifbosi	klassik etrusk alifbosi	qayta tiklangan transkriptsiya	lotin alifbosi
A	𐌆	𐌆	[a]	A
B	𐌇		[b]	B
Γ	𐌈, 𐌉	𐌈, 𐌉	[g], [ɣ], [k]	C, (G)
Δ	𐌊		[d], [ɰ], [r]	D
E	𐌋	𐌋, 𐌌	[e]	E
F	𐌍		[v], [w], [u]	V, (W)
Z	𐌎	𐌎, 𐌏	[z], [dz], [ts]	Z, (DZ)
H	𐌐	𐌐, 𐌑	[h]	H, (CH)
Θ	𐌒, 𐌓	𐌔, 𐌕	[tʰ]	TH
I	𐌖	𐌖	[i]	I
K	𐌘	(𐌙)	[k]	K
Λ	𐌚	𐌚	[l]	L
M	𐌛	𐌛	[m]	M
N	𐌜	𐌜	[n]	N
Ξ	(𐌞)		[ks]	
O	𐌟		[u], [o]	O
Π	𐌠	𐌠	[p]	P
Μ, μ	𐌡, 𐌢, 𐌣		[ʃ], [ʒ], [dʒ]	SH, (ZH, J)
Q	𐌤	𐌤, 𐌥	[q]	Q

P	𐌱	𐌱, 𐌲	[r]	R
Σ	𐌺	𐌺	[s]	S
T	𐌹	𐌹	[t]	T
Y	𐌺	𐌺, 𐌻	[β], [u]	U, (V, Y)
X	𐌷		[ks], [gz]	X, (KS, CZ)
Φ	𐌶	𐌶	[φ]	PH
Ψ	𐌷	𐌷, 𐌸	[k ^h]	KH
		𐌸	[f]	F

Foydalanilgan adabiyotlar:

4. A. Grenier, « L’alphabet de Marsiliana et les origines de l’écriture à Rome », Mélanges d’archéologie et d’histoire, 1924, vol 41, pp 3-41
5. Agostiniani, L. (1983) : “Aspirate etrusche e gorgia toscana: valenza delle condizioni fonologiche etrusche”, in : Agostiniani & Giannelli, éd. 1983, 25-59.
6. Dominique Briquel, *La Civilisation étrusque*, p. 26.

VARIOUS DEFINITIONS OF THE TERM "LITOTES" IN THE LINGUISTIC LITERATURE

Z.R.DJABBAROVA

**ADCHTI stajyor -
tadqiqotchisi**

zulfiyabozorova@mail.ru

Annotation: *The purpose of this article is to consider and compare various definitions of litotes as a stylistic means and determine the relationship between its interpretations, which at first glance are not always incompatible, and the definition of meiosis in order to identify the fundamental difference between stylistic means that are so similar to each other at first glance. Litotes is often used in rhetoric. This is because the correct understanding of litotes causes a pause for the listener. Litotes is a way to actually emphasize the positive with double*

negation. *Litotes* makes the listener think about the statement. *Litotes* is also a way to get around the problem. Because *litotes* uses two negative terms to express a positive, it causes a reader or listener to stop and consider the statement.

Key words: *litotes, similarities, definition, difference, classification, definitions, views, stylistic, means, positive, cause, reader, listener, stop, consider, statement*

A stylistic means is a conscious and deliberate reinforcement of some typical structural and / or semantic properties of a linguistic unit (neutral or expressive), which acquired a general status and thus became a generative model. The following groups of stylistic means can be distinguished: Lexical - based on a figurative meaning, that is, on the interaction of two types of lexical meaning: dictionary and contextual: metaphor, personification, metonymy, irony, understatement (*meiosis*), etc. ;

In linguistic literature, there are different interpretations of the term "*litotes*". I.V. Arnold believes that *litotes* is based on the expressiveness of negation and consists in the use of a particle with an antonym that already contains a negative prefix: It is not unlikely = It is very likely; he was not unaware of = he was quite aware of [1, p. 236].

However, in the same source there is another definition of *litotes* - a deliberate understatement, expressed by the negation of the opposite: not bad = very good and is considered as a trope opposite to hyperbole: we inched our way along the road [1,p.21].

I.R. Halperin defines *litotes* as a stylistic means based on the special use of negative constructions. Denial in combination with a noun or adjective denotes a positive quality of a person or thing [10, p. 250].

However, the indicated positive quality has a somewhat diminished degree in comparison with a synonymous expression without the use of negative constructions. *Litotes* reflects the simultaneous realization of two meanings: negative and affirmative. In the *litote*, one can trace the paths of interaction between form and content. V.A. Kukharensko defines *litotes* as a two-component structure, where two negations are designed to create a positive assessment, for example: not unkindly = kindly, although the positive effect is somewhat weakened and expresses the speaker's lack of confidence in what he is saying. The

litotes function, according to V.A. Kukhareno is very similar to the function of a stylistic means of understatement – they both weaken the effect of the utterance. The uniqueness of the litotes lies in its special "double negation" and in the weakening of only a positive assessment. The Russian term “litotes” corresponds only to the English “understatement”, since it has no structural or semantic restrictions [5, p. 114].

In describing hyperbole - exaggeration and its opposite understatement, V.A. Kukhareno reports that when the size, shape, measurement values, characteristic features of an object are not exaggerated, but deliberately underestimated, we are dealing with a stylistic phenomenon of understatement (understatement). The mechanism of its occurrence is directly opposite to the mechanism of hyperbole and does not state the real state of affairs, but conveys an emotional assessment of the speaker [5, p. 71].

V.V. Gurevich describes stylistic means of hyperbole and litotes as opposed to each other and refers them to stylistic means based on the meaning of lexical units. In his opinion, hyperbole (exaggeration) means a deliberate extreme exaggeration of the qualities of an object: He was so tall that I was not sure he had a face. (O. Henry). Litotes (understatement) is a stylistic device based on the special use of negative constructions in a positive sense in such a way that the described quality is weakened, but in fact this quality is described as something very positive or more intense: There are not a few people who think so (= very many) [3, p. 31].

The Reader's Digest Great Encyclopaedic Dictionary, for example, gives the following definition of the term litotes: “an ironically moderate form of speech, especially the expression of an affirmation through the negation of its opposite, “not bad” instead of “good”.

The Longman Dictionary of Contemporary English defines litotes as “a way of expressing a thought with a word that has the opposite meaning in a negative form, such as “not bad” instead of “good”.

The Advanced Learner's Dictionary of Current English explains litotes as “an understatement; using the negation of the opposite, such as “I shan’t be sorry when it’s over” meaning “I shall be very glad”. The Soviet Encyclopedic Dictionary gives the following definition of litotes

1) trope: negation of a feature not characteristic of an object, that is, a kind of “negation of negation”, resulting in a formally equivalent to a positive, but actually weakened statement (“not useless”);

2) a trope opposite to hyperbole; deliberate understatement (“little man with a fingernail”).

Linguist David Crystal describes litotes as a figure of speech in which something is downplayed (not bad instead of good).

E.V. Klyuev argues that litotes is a trope that is directly opposite to hyperbole and is traditionally defined as an “understatement” - there is a case in which a “large value” is replaced by a “smaller one” either unconsciously following the speech tradition (“Look for a minute!”), Or consciously, that is, with a certain figurative purpose [4, p. 127].

Y.M. Skrebnev notes in his works that litotes denotes a special form of meiosis, and not an independent trope, and reflects a certain idea by negating the opposite idea. As a result, we have a double negation, which forms a positive value, which, however, has a lesser degree of intensity not without his assistance / with his assistance [9, p. 115].

O.N. Laguta in his “Educational Dictionary of Stylistic Terms” gives the following definition of the terms “litotes” and “meiosis”: Litotes [1], -s. In the lexical style: a kind of periphrasis, a deliberately weakened expression, consisting in the definition of a concept by negating the opposite. * Believe: I listened not without participation (N. Nekrasov). Not useless. Interesting.

Litotes [2], -s. Trope, the same as meiosis. Meiosis. In the lexical style: an expression with the meaning of understatement is usually figurative, and then it is considered a trope. The conducted literature review reflects the ambiguity of interpretation the term in question. The indicated ambiguity lies in the definitions, where litotes can be considered both as an understatement (meiosis) and as a double negation. A large number of similar interpretations do not contribute to a clear understanding of this phenomenon. Syntactic - based on the syntactic design of the statement, highlighting it regardless of the lexical meaning of the units used: inversion, repetition, enumeration, parallelism, chiasm, ellipse, etc.

Lexico-syntactic - based on the constancy of the structure of the unit used and a certain range of lexical meanings (antithesis, litotes, gradation, comparison, paraphrase); Phraseological - based on the

violation of phraseological units that occurs in the process of their modification;

Phonetic - associated with the sound design of the statement: alliteration, onomatopoeia, rhythm, rhyme, etc .;

Graphic - serve to convey in writing those emotions which in oral speech are expressed using intonation and stress: font changes, stylistic use of capital letters, stylistic use of punctuation marks;

Phono-graphic - grafon - graphic fixation of phonetic peculiarities of pronunciation with the subsequent violation of the generally accepted pronunciation. Used to display incoherent or sloppy pronunciation caused by temporary or permanent factors;

Morphological - associated with expressive capabilities within various grammatical categories inherent in one or another part of speech;

Word formation - associated with the expressive potential of models and types of word formation, with the connotative potential of affixes [8].

In the proposed classification, the considered stylistic means - litotes and meiosis - are presented in different groups. Meiosis is considered as a stylistic tool based on a figurative meaning and belongs to the group of lexical stylistic tools: She wore a pink hat, the size of a button. (J. Reed)

The little woman, for she was of a pocket size, crossed her hands solemnly on her middle. (J.Galsworthy)

There is so much going on that they do not have time to grow old. (Sh. Anderson)

Litotes, according to this classification, belongs to the group of lexico-syntactic stylistic means based on the constancy of the structure of the unit used and a certain range of lexical meanings: He was not an unpleasant man, I had decided. Just too successful. (I. Shaw)

Questions are never indiscreet; answers sometimes are. (O. Wilde)

She wasn't silly or mawkish, but she gave one the impression of a lovely purity and a strange loftiness of soul. (S. Maugham)

An analysis of the above examples shows that the key difference between the two stylistic devices are also under consideration is that both methods express deliberate understatement of the described qualities in different ways. The stylistic qualities of meiosis are

expressed with the help of lexical means, their semantics - the peculiarity of this technique lies in the choice of the lexical unit by the author, which contains in its semantics an element reflecting a deliberate understatement of the described qualities. The stylistic qualities of the litotes reflect not so much a deliberate understatement as an indication of the presence of negative qualities, insignificant in their degree - the semantic effect produced by the use of double negation.

Bibliography:

1. Arnold I.V. Stylistics. Modern English. Textbook for universities / 10th edition M.: Flint: Science, 2010, - 384 p.
2. Galperin I.R. Essays on the style of the English language. M., 1958. -- 459 p.
3. Gurevich V.V. English Stylistics. Stylistics of the English language: textbook. manual / 4th ed. M.: Flinta: Nauka, 2009. -- 72 p.
4. Klyuev E.V. Rhetoric. Invention. Disposition. Elocution. M., 2001.
5. Kukharensko V.A. Workshop on the style of the English language. Seminars Stylistics: textbook. manual / 5th edition. M.: Flinta: Nauka, 2011. -- 184 p.
6. Laguta ON Educational dictionary of linguistic terms. Part 1. Teaching aid / Lukyanov. Novosibirsk: Novosibirsk State University, 1999. -- 71 p.
7. Nuriakhmetova Yu.M. Phraseomatic meaning and its conceptual organization (based on English verbal-nominal phraseological combinations) / Bulletin of the Bashkir University. Ufa, BashSU, - 2008. - No. 2 - p. 293-295.
8. Smyth, Herbert Weir (1920). Greek Grammar. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. pp. 680. ISBN 0-674-36250-0. # Smyth, Herbert Weir (1920). Greek Grammar.
9. Hollander, Lee M. (1938). "Litotes in Old Norse". 53 (1). PMLA. pp. 1–33. JSTOR 458399.
10. Lanham, Richard A. (1991). A Handlist of Rhetorical Terms (2nd. ed.). Berkeley: University of California Press. pp. 95–96. ISBN 0-520-07669-9.
11. Martin Shovel (2015). "Litotes: the most common rhetorical device you've never heard of". The Guardian.

CHET TILLARNI O‘QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

TACHES ET LEUR ROLES DANS L’ENSEIGNEMENT DES LANGUES DANS LE CONCEPT DU CECR

Saidova Lolaxon Maxammadjonovna,

Andijon davlat chet tillari instituti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yevropa Kengashining “Chet tilini egallash umumevropa kompetensiyalari: o‘rganish, o‘qitish va baholash” to‘g‘risidagi umume’tirof etilgan xalqaro me‘yorlari (CEFR) bo‘yicha til o‘qitishdagi vazifalar va ularning o‘rni haqida fikr yuritiladi

Kalit so‘zlar: vazifa, topshiriq, foydali, faoliyat, qiyinchilik, qobiliyat, motivatsiya

Le Cadre Européen Commun de Référence (CECR) pour les langues est un outil central dans le choix méthodologique des méthodes et dans l’enseignement les langues étrangères en général. La langue est devenue un instrument d’action sociale. Les apprenants/utilisateurs peuvent être capables de faire face aux différents contextes grâce à la perspective actionnelle et son concept de la réalisation de tâches. La mise en oeuvre d’une tâche efficace renforce le processus d’apprentissage. On a défini la tâche scolaire qui signifie pour l’apprenant un problème à résoudre et qui fait aussi l’objet d’évaluation. Les tâches ou, comme le Cadre dit, les activités similaires sont le noyau dur de nombreux programmes et manuels scolaires.

Pendant l’exécution de la tâche en classe, il faut prendre en compte **les compétences de l’apprenant, les conditions et contraintes** propres à la tâche, et le dernier critère, mais pas le moindre, **les stratégies** que l’apprenant doit mettre en oeuvre. La performance de la tâche est affectée par certaines conditions et contraintes qui peuvent bien entendu varier. Qu’est-ce que nous pouvons imaginer sous cette désignation ? C’est par exemple le registre de la langue du texte support. Le rôle d’enseignant est plutôt consultatif. Il peut influencer le déroulement de la tâche en ce qui concerne sa difficulté. Des facilitateurs variés peuvent être mis à disposition de l’apprenant, par exemple images, tableaux, ou

schémas. On peut travailler sur le même texte dans des groupes ayant un niveau différent, mais les produits seront différents au point de vue du quantitatif ou qualitatif.[1.122.] Ce qui peut expliquer l'exemple suivant : la chaîne internationale de télévision francophone TV5MONDE propose des ressources pour la classe de français sous forme des dossiers pédagogiques qui sont divisés en deux fichiers, le premier est élaboré pour l'enseignant et le deuxième pour l'apprenant. On dispose d'une séquence de vidéo classée thématiquement. Chaque séquence contient les activités pour trois niveaux : le niveau élémentaire, intermédiaire et avancé.

Il a déjà été dit ci-dessus que les apprenants ont plus de liberté pendant la réalisation d'une tâche que pendant la réalisation d'un exercice. Et qu'ils peuvent exécuter les mêmes tâches de façon différente. Il y a plusieurs facteurs qui peuvent influencer l'accomplissement de celles-ci, comme les compétences des apprenants, les caractéristiques individuelles, mais aussi les conditions dans lesquelles la tâche est accomplie. Pour cette raison, on ne peut pas prévoir le degré de difficulté des tâches. Il est donc envisagé de pouvoir modifier la tâche en fonction des besoins et des capacités de l'apprenant.[1.123]

Pour pouvoir analyser la difficulté potentielle d'une tâche, il faut prendre en considération **les compétences** et aussi **les caractéristiques individuelles d'un apprenant**. Les facteurs qui peuvent y contribuer sont les facteurs cognitifs, affectifs et linguistiques.

Tout d'abord, **les facteurs cognitifs** se réfèrent à la familiarité de la tâche, aux aptitudes et à la capacité de traiter l'enchaînement des opérations exigées par la tâche. Sous la notion de familiarité, on peut s'imaginer que l'apprenant connaît le type de tâche, les opérations à effectuer, le sujet ou le thème, le contexte. Il dispose aussi du savoir socioculturel, par exemple des formes langagières convenables à la situation. Ensuite, **les facteurs affectifs** représentés par la confiance en soi, par l'implication et la motivation, par son état général et par son attitude. Une image positive de soi permet au succès de l'exécution d'une tâche, par exemple permet à l'apprenant de prendre le contrôle de l'interaction. La performance est influencée par la motivation des étudiants, mais aussi par leurs conditions physiques et émotives. Ses attitudes, l'ouverture à d'autres cultures joue aussi un rôle important.

Enfin, **les facteurs linguistiques** qui constituent le niveau de développement des ressources linguistiques de l'apprenant en grammaire, vocabulaire, phonologie et orthographe. En ce qui concerne **les conditions et les contraintes des activités** de classe, il y a plusieurs facteurs qui influencent la réalisation d'une tâche. Ce sont les facteurs relatifs à l'interaction et la production et à la réception. Dans le premier cas, il s'agit de l'aide extérieure (combien d'informations possède-t-on sur la situation ou le degré de l'aide linguistique apportée), du temps alloué à la préparation et à la réalisation, des conditions matérielles dans lesquelles on réalise la tâche (les interférences, comme un bruit de fond de la rue ou une mauvaise ligne téléphonique), etc. Quant à la réception, les conditions et contraintes qui affectent la difficulté des activités de compréhension sont les suivantes : l'aide extérieure dans la phase de préparation, les caractéristiques du texte oral ou écrit (type et longueur de texte, la structure du discours, intérêt de l'apprenant), et le type de réponse attendue (réponse orale/écrite), etc.

Depuis la méthodologie traditionnelle, l'évolution de la didactique a considérablement progressé. Alors, on va présenter les activités actuelles dans l'enseignement de FLE. Dans un sens beaucoup plus général, toutes ces techniques ont le même : rendre possible aux apprenants une rencontre avec la langue française, permettre de se familiariser avec différentes techniques pour que l'apprenant devienne un acteur social autonome. Une question porte sur l'utilisation ludique de la langue. Le jeu en tant qu'outil pédagogique en classe de FLE, est une activité qui rend les apprenants capables de s'adonner entièrement à l'activité d'apprentissage, avec intérêt et enthousiasme. Utiliser le jeu dans l'apprentissage d'une langue apporte une perspective intéressante qui favorise la créativité et l'interaction. Il est considéré comme un instrument naturel de l'éducation. C'est un moyen qui permet aux enfants et surtout aux adultes d'oublier pour un moment la routine de la vie quotidienne. Grâce au jeu, les apprenants peuvent acquérir des connaissances linguistiques, mais aussi développer leurs habiletés et leurs compétences d'une façon aisée. Il existe une quantité innombrable de jeux en FLE, tout dépend de la créativité d'un enseignant. [2.110]

À côté de l'utilisation ludique, on a aussi l'utilisation esthétique ou poétique de la langue. Même la littérature française et francophone occupe sa place dans l'enseignement du FLE. D'après moi, il faut que la

littérature soit plus enseignée aux écoles secondaires. Les apprenants n’ont pas de bonnes connaissances concernant ce domaine. Une citation de l’écrivain français Jean Bruller qui avait écrit sous le pseudonyme de Vercors, qui, dans son livre « Le silence et la mer », nous démontre son opinion sur la littérature française : « *Les Anglais... on pense aussitôt : Shakespeare. Les Italiens : Dante. L’Espagne : Cervantès. Les allemands tout de suite : Goethé. Après, il faut chercher. Mais si on dit : et la France ? Alors, qui surgit à l’instant ? Molière ? Racine ? Hugo ? Voltaire ? Rabelais ? Ou quel autre ? Ils se pressent, ils sont comme une foule à l’entrée d’un théâtre, on ne sait pas qui faire entrer d’abord.* » [3.127]

BIBLIOGRAPHIE

1. Le Cadre Européen Commun de Référence (CECR) pour les langues. Conseil de l’Europe. 2018. 254 p.
2. ROBERT, Jean-Pierre. *Dictionnaire pratique de didactique du FLE*. Lassay-les-Châteaux : EMD S.A.S., 2008. 224 p.
3. VERCORS. *Le silence de la mer*. Éditions de Minuit : LGF, 1990. 215 p.

ANNEMARIE SHIMMEL MEROSI ASOSIDA TALABALARDA MA’NAVIY – AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEKANIZMLARI

Zubayda Po‘latova Abduravupovna

Navoiy davlat pedagogika instituti 1-bosqich doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk nemis olimi Annemarie Schimmel, uning islomiy qarashlari va bu asosda talabalarimizni ma’naviy- ma’rifiy fazilatlarini yanada shakllantirish tog‘risida fikr yuritilgan.

Kalit sozlar: patriarxal madaniyat, islomiy tadqiqot, ma’naviy meros

Buyuk nemis olimi Annemarie Schimmel birinchi islom olimi hisoblanadi.

Islomga bo‘lgan o‘ziga xos, mehrli qarashi bilan u o‘z davridagi nemis va xalqaro islomshunoslikdan yaqqol ajralib turardi. Agar biz va uning avlodi o‘rtasida tafovut bo‘lsa ham, uning ishi poydevor qo‘yadi, deb yozadi Stefan Weidner o‘z inshosida.

Annemari Shimmelning ahamiyatini anglash uchun u nafaqat Germaniyada, balki butun dunyoda islomshunoslik sohasida nom qozongan va o‘z karerasini yaratgan birinchi ayol ekanligini ta’kidlash kifoya.

U juda bema’ni odamlar hukmronlik qiladigan akademik muhitda o‘zini ko‘rsatishga muvaffaq bo‘ldi va ularning barchasini birlashtirgandan ko‘ra ko‘proq tanildi. O‘zining "Morgendland und Abendland. ²⁴Mein west-ostes Leben" (CH Beck 2002) nomli avtobiografiyasida u buning uchun boshdan kechirgan barcha kichik xo‘rlashlari haqida xabar beradi, masalan, o‘z shaxsini arzimas holga keltirish va uning nomini "Miss", "Schimmelin" yoki "Cemile" va "Djamila" kabi.

U Ikkinchi jahon urushi davrida Berlinda o‘qiganidan beri nemis sharqshunosligi bilan yaxshi aloqada bo‘lgan. 1941 yilda, 19 yoshida u doktorlik darajasini oldi (bugungi kunni tasavvur qilib bo‘lmaydi); va 1945 yil mart oyida, urush oxiridagi tartibsizliklar o‘rtasida, u gabilitatsiya dissertatsiyasini taqdim etdi. Biroq, faqat 1961 yilda u Bonnda yetarli ilmiy lavozimga ega bo‘ldi.

Annemarie Shimmel o‘z nomini qozongan birinchi islom olimi edi. Bu ilm-fan sohasida ayollar kamchilikni tashkil qilgan davrda Qur’onning Yevropa tillariga o‘nlab tarjimalari orasida ayollar tarjimalari (Anjelika Noyvirt, Lamya Kaddor va Rabea Myuller tomonidan) yaqinda paydo bo‘lgan. G‘arbiy kabi patriarxal madaniyatlarning yaqin vaqtgacha muqaddaslik insonning ishi degan ahmoqona g‘oyasi shu misolning o‘zida namoyon bo‘ladi.

Annemari Shimmel ayollar uchun islomiy tadqiqotlarni normallashtirdi. Undan keyingi avlod ko‘plab muhim ayol islom olimlarini yetishtirdi. Ularning barchasi u yoki bu tarzda o‘zlarini Annemari Shimmelning merosxo‘ri deb bilishlari mumkin.

Annemari Shimmel ayollar uchun islomiy tadqiqotlarni normallashtirdi. Undan keyingi avlod ko‘plab muhim ayol islom olimlarini yetishtirdi. Ularning barchasi u yoki bu tarzda o‘zlarini Annemari Shimmelning merosxo‘ri deb bilishlari mumkin. Annemarie Shimmel o‘z avlodining birinchi va kam sonli avlodlaridan biri bo‘lib,

²⁴Käthe Neumann, Annemarie Schimmel und Anne Marie Heiler. Beiträge zum Fach Religionsgeschichte in Marburg

zamonaviy musulmon olamiga o‘lik filologik material yoki siyosiy, sotsiologik muammo sifatida qiziqmagan, balki uning zamonaviy adabiyotiga ishtiyoq bilan qaragan. Annemari Schimmel nafaqat sharq adabiyoti klassiklari, balki o‘z avlodi shoirlari, hattoki yosh shoirlar bilan ham shug‘ullangan.

Oddiy qilib aytganda, bu Annamarie Schimmelning hayoti davomida ham Islom va islom olamiga, arab dunyosiga, “Sharq”ga beg‘ubor qarashning bo‘lishi mumkin emasligidan iborat edi, Annemari Schimmelning islomiy nuqtai nazari va amaliyoti esa shunday edi.

Agar Annemari Schimmel tug‘ilganidan keyin yuz yil o‘tib uning ishiga qarasak, agar biz yashashga arziydigan kelajakka qiziqsak, bu ko‘prikni yengishga harakat qilishimiz kerak. Annemari Schimmelni o‘qish buning uchun eng yaxshi maktabgacha ta’lim muassasasidir.

Professor islomshunos olim Annemarie Schimmel o‘zidan juda beqiyos ma’naviy-ma’rifiy meros qoldirdi. Bu merosdan o‘rinli foydalanish barchamizni vazifamizdir.

Annemarie Schimmel xonimning ozidan qoldirgan ma’naviy merosi ma’naviy-ma’rifiy tajribalarni umumlashtirishda, adabiyot fanini talabalarga chuqur o‘rgatishda hamda talabalarning ma’naviy dunyosini shakllantirishga biz pedagoglarga dasturamal bo‘lib xizmat qilmoqda.

Talaba-yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlariga sodiqlik ruhida tarbiyalash, ularning ruhiy-estetik dunyoqarashini kengaytirish, tafakkurini yuksaltirish, har xil ommaviy madaniyat xurujlaridan avaylab-asrash ham bizlarni asosiy vazifamizga kiradi.

Talaba-yoshlar orasida ma’naviy-axloqiy,estetik, siyosiy, huquqiy, olijanoblik fazilatlarini shakllantirishda milliy urf - odatlar, qadriyatlar asosida dars mashg‘ulotlari olib borilishi ham maqsadga muvofiqdir.

Xozirgi rivojlanib borayotgan zamonda xar bir millatning o‘z tarixi va ma’naviyati bor va mana shu muqaddas narsalarni ular asrab avaylaydi va ezozlaydi.Bizning o‘zbek millati o‘zining boy ta’rixi va yuksak ma’naviyatiga ega.Bizning yurtida jon kuydirgan insonlar xalqni savodli bo‘lishi uchun ko‘p xarakat qilgan buyuk shaxslar bor. Yuksak iste’dod va tafakkur sohiblarining aqliy-ijodiy salohiyatini Vatan istiqboli sari yo‘naltirishda Annemarie Schimmel kabi islomshunos olimlarning roli beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Käthe Neumann, Annemarie Schimmel und Anne Marie Heiler. Beiträge zum Fach Religionsgeschichte in Marburg
2. Die Chronik des Ibn Ijas. Indices von Annemarie Schimmel. Istanbul. 1945. S. 1-5

**XALQARO MIQYOSDA TIL O‘QITISHNING
SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

Yu.U.Abdurazzoqov FarDU
Nemis va fransuz tillari
kafedrası o‘qituvchisi
E-mail: yusuffer@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tilini o‘qitish samaradorligini oshirish masalasi ko‘rib chiqilgan. Zamonaviy jamiyatlar uchun eng oliy qadriyatlardan biri sifatida e’tirof etilgan —inson kapitali uchun chet tillarini erkin bilish, chet tillarni o‘zlashtirish qanday ahamiyat kasb etishi tahlil qilingan. Inson kapitali (Human Capital) – inson va jamiyat manfaatlarini ruyobga chiqarish uchun zarur bo‘lgan bilim, malaka, ko‘nikmalar yig‘indisi sanaladi. Uning tarkibiy talablariga chet tillarini erkin bilish kiritiladi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ, innovatsion o‘qitish, jarayon, ko‘nikmalarni shakllantirish, motivatsiya, ta’lim texnologiyalari

Jahon miqyosida ta’lim tizimini isloh qilishning muhim omillaridan biri sifatida o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik faoliyati samaradorligini oshirish, jumladan, millatlararo madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy munosabatlarning integratsiyalashuvi, axborot uzatish va muloqot qilishda asosiy vosita sanalgan xorijiy tillar, xususan ingliz tili o‘qituvchilari faolligiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ilg‘or ta’lim muassasalari xorijiy til mashg‘ulotlarini samarali pedagogik texnologiyalar, yondashuvlar bilan boyitish bilan birga, soha professor-o‘qituvchilarning rekruting talablariga axborotlashtirish va kommunikatsiya sharoitida intensiv faoliyat yurituvchi, yuqori kompetentsiyaga ega bo‘lish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Xalqaro miqyosda til o‘qitishning jadallashtirilgan texnologiyalari va texnikasi, usullari va vositalari, jumladan, an’anaviy predmetlashtirilgan, til

sharoitiga chuqurlashuv va intensivlashuv, shaxsiy emotsional-hissiy munosabat yo‘nalishlarida tadqiqotlar olib borilib, mazkur izlanishlarda xorijiy tillar bo‘yicha o‘qituvchining funktsionalligi va kommunikativ ta‘sirini oshirish jarayonlariga asosiy ob‘ekt sifatida qaralmoqda. Bunda kasbiy kompetentsiyalar tarkibini kreativ fikrlash elementi asosida kengaytirish, ta‘lim-tarbiya jarayonlarida mavjud an‘anaviy o‘qitish metodlari hamda umumiy mahorat yo‘nalishlarini yangilangan integrativlik orqali aks ettirish va qo‘llashning ahamiyati dolzarb hisoblanadi.

Mamlakatimizda oliy ta‘lim muasssalari professor-o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik faoliyatini rivojlantirish masalasiga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, R.H.Djuraev, O.Musurmonova, S.T.Turg‘unov, J.G‘.Yo‘ldoshev, F.R.Yuzlikaev, M.Maxmudova, E.Ishonqulov, U.SH.Beginqulov, L.T.Axmedova, J.Z.Qosimova, R.Mavlonova, A.A.Abduqodirov, M.Tojiev, B.X.Xodjaev, G.U.Axmedova, K.Riskulova kabi olimlar tomonidan oliy ta‘lim tizimini axborotlashtirish, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayoniga ilg‘or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishga doir tadqiqotlar amalga oshirilgan. MDH davlatlarining bir guruh olimlari chet tillarini o‘qitishning pedagogik xususiyatlari, xususan, chet tilini o‘qitish jarayonida talabalar ijodiyligini ta‘minlash (A.R.Gayfutdinova), qo‘shimcha ta‘lim tizimida axborot-kommunikatsion texnologiyalar asosida chet tilini o‘qitish muammolari I.V.CHernetskaya, S.S.Avganov, o‘qituvchilar ijodiyligi, chet tili o‘qitishning asoslari Ye.V. Yermolaeva, S.N.Aliev, chet tili vositasida talabalarda ma‘naviy qadriyatlarni shakllantirish, til madaniyati G.U.Axmedova, N.N.Mukimova kabilar tadqiqotlarida o‘z aksini topgan.

Bizning fikrimizcha, innovatsion-pedagogik faoliyat – yangi mahsulot yaratishga yo‘naltirilgan ilmiy, texnologik, tashkiliy, moliyaviy, tijorat tadbirlari majmuasidan iborat bo‘lib, ulardan maqsad yig‘ilgan bilim, malaka, ko‘nikma, texnologiya va ishlab chiqirish infratuzilmasini mazkur yangi mahsulotni keng miqyosda ishlab chiqarishga ishlatish va samaradorligini ta‘minlashdir.

An‘anaviy o‘quv jarayonida asosiy omil bu pedagogning faoliyati hisoblansa, pedagogik texnologiyada birinchi o‘ringa ta‘lim jarayonidagi talabalarining faoliyati qo‘yiladi. SHunday ekan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta‘lim jarayoniga joriy kilish, xorijiy hamda

hamdo‘stlik davlatlaridagi pedagogik texnologiyalardan foydalanib, o‘zimizning zamonaviy pedagogik texnologiya tizimini vujudga keltirish borasida amalga oshirilayotgan ishlarni umumlashtirish va amalda qo‘llash uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Demak o‘quv jarayonidagi tanlangan metod ham guruhdagi talabalar bilimini hisobga olgan holda ishlanishi kerak. Agar tanlangan metod orqali talaba ijodiy ishlasa, guruh faol bo‘lsa, mavzuni tahlil qila olsa, bu har ikki tomonning ko‘zlangan maqsadidir. Fanda o‘ziga xos qo‘llash kerak va mumkin bo‘lgan texnologiyani tanlashda o‘qituvchi o‘z mahorati va imkoniyatiga tayanadi. Pedagogik texnologiyalarni qo‘llashdan maqsad – darsni qiziqarli va samarali o‘tkazish, talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish, bilimini mustahkamlash, shuningdek talaba va o‘qituvchi munosabatlarini to‘g‘ri tashkillashtirishdir. Bunda natijaga erishish uchun o‘qituvchi biror texnik vositadan yoki tarqatma materiallardan, o‘yinli mashqlardan, jumboqli savollar va shunga o‘xshashlardan foydalanishi mumkin, lekin buning uchun xonaning, guruhning holatini, ya‘ni talabalar sonini, ularning imkoniyatini, bilim saviyasini hisobga olishi zarur. Agar o‘qituvchi uchun samarali, lekin talabaga tushunarsiz yoki bilimiga nisbatan qiyinlik qiladigan, vaqt hisobga olinmagan pedagogik texnologiya natija bermaydi, shunday ekan bu har tomonlama o‘ylab qo‘llanilishi kerak bo‘ladigan texnologiyadir. Yuqoridagi holatlarni inobatga olgan holda chet tili darsida ham bir necha yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish mumkin. Ta‘lim jarayonida pedagog mavzu yoki matnni o‘rgatish rejasini tuzar ekan, ushbu rejada talaba faoliyati o‘z aksini topmog‘i, vazifalarni bajarish uchun talabaga beriladigan ko‘rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi hisobga olinishi lozim. Jahon tajribasiga tayanadigan bo‘lsak, so‘nggi yillarda Yevropa mamlakatlarida keng ommaviylik tusini olgan o‘qitish metodlaridan biri kichik guruhlarni tashkillashtirish. Guruhlarga berilgan vazifalar bosqichma-bosqich navbatlanishi ya‘ni galma-gallanishi lozim. Ta‘lim yunalishi va pedagogik maqsad hamda vazifalardan kelib chiqqan holda bunday guruhlar aralash bilimli (a‘lo, yaxshi, qoniqarli) talabalar orqali shakllantiriladi va unda barcha talabaning galma-gal ishtiroki talab qilinadi. Bu esa o‘quvchi-talabaga ham o‘z ijodini namoyish qilishga, munosabatga kirishishida, o‘z fikrini bayon qilishiga va xatolarini

anglashiga yordam beradi. Ta’lim mazmunini o‘zlashtirishda talabalarning bilim saviyasi, o‘zlashtirish darajasi, ta’lim manbai, didaktik vazifalarga muvofiq va munosib ravishda quyidagi interfaol metodlar qo‘llaniladi. Interfaol metodlar - bu jamoa bo‘lib fikrlash deb yuritiladi, ya’ni pedagogik ta’sir etish usullari bo‘lib, ta’lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o‘ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o‘quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Ta’limdagi innovatsion-pedagogik faoliyatni takomillashtirish – raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga yo‘naltirilgan ilmiy, texnologik, tashkiliy, moliyaviy, tijorat tadbirlari yig‘indisi bo‘lib, maqsad to‘plangan bilim, ko‘nikma, malaka, texnologiyani ijtimoiy-iqtisodiy kapitalga yo‘naltirish va ta’minlashdan iboratdir. Demak, kasbiy-pedagogik faoliyatni takomillashtirish – raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon natijasini o‘zida ifoda etib, oliy ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Jahon hamjamiyatida chet tillarni erkin bilgan raqobatbardosh kadrlarga bo‘lgan zamonaviy talab kundan kun ortib borayotir. Mamlakat iqtisodiyotining modernizatsiya qilinishi sharoitida chet tillarini puxta bilgan raqobatbardosh, tegishli kvalimetrik va kvalifikatsion xususiyatlar egasi bo‘lgan kadrlarga ijtimoiy talab keskin o‘smoqda. Binobarin, chet tillarini erkin bilgan kadrlarni shakllantirish ta’lim jarayonini kasbiy tarzda tashkil qila olgan chet tillari o‘qituvchilari faoliyati, shaxsi, idroki, o‘z mehnatiga munosabati, ya’ni shaxsiy va kompetentsion xususiyatlariga bog‘liqdir. Shunga ko‘ra, chet tillari o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik faoliyatini tashkil qilish dolzarb pedagogik muammolardan biridir.

Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, o‘kuv-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan o‘z o‘rnida foydalanish talabalarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishlarini orttiradi, bilish faoliyatini faollashtiradi, o‘quv-tarbiya jarayonining samaradorligi yuqori darajada bo‘lishiga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat” Omonov X.T., Xo‘jaev N.X. Toshkent 2012y. 2. Abduraxmonova, Z. Yu. (2021). ZAMONAVIY O‘QITISHNING MUAMMO VA YECHIMLARIDA SAMARALI YONDASHUV

2. Amirsaidova SH.M. Mutaxassislik fanlari bo‘yicha ma’ruza mashg‘ulotlari tashkil etish. Power Point taqdimoti. <http://reja.tdpu.uz>
3. L.Muxtorova, M.Mirzaev, M.Norbosheva. O‘quv mashg‘ulotlarida ta’lim texnologiyasini loyihalashtirish va rejalashtirish. Termiz, 2013. – 44 b
4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. II jild. Toshkent, “O‘zbeksiton milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006
5. Abdurazzakov Y.U. Use of non- standard forms and methods in a foreign lesson.- Academia: Gospodarka I Innovatsie, 2022.- 1003-1010 b.
6. Abdurazzakov Y.U. Organizing lecture activities effectively foreign languages.- Academia: Galaxy international interdisciplinary research journal(GIIRJ), 2022

APPROCHES ACTIONNELLES DANS L’ENSEIGNEMENT/APPRENTISSAGE DES ADJECTIFS EN FLE

Normatov Azamatbek Abduxalilovich

Andijon davlat chet tillari instituti

Fransuz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o‘qituvchisi

Annotation: In French, adjectives agree with the gender and number of the noun to which they refer. This is a relatively easy rule to understand, but it requires regular practice and memorization to master.

Key words: adjective, French as a foreign language, methods, exercises, practice, activities

L'enseignement des adjectifs en français langue étrangère (FLE) peut entraîner certains problèmes pour les apprenants. Il est important de comprendre ces difficultés afin de les surmonter et de permettre aux étudiants de maîtriser les adjectifs.

Le premier problème concerne l'accord des adjectifs. En français, les adjectifs s'accordent avec le genre et le nombre du nom auquel ils se rapportent. C'est une règle relativement facile à comprendre, mais elle nécessite une pratique et une mémorisation régulières pour être maîtrisée. Les étudiants ont souvent du mal à se rappeler les différentes règles d'accord et peuvent commettre des erreurs plus ou moins importantes lorsque les adjectifs sont utilisés dans des phrases complexes.

Le deuxième problème est lié à la position des adjectifs dans la phrase. En français, les adjectifs peuvent être placés avant ou après le nom. Cependant, la signification peut varier selon la position de l'adjectif. Cette nuance de sens est souvent difficile pour les apprenants de FLE à maîtriser. De plus, en français, il existe des adjectifs qui ne peuvent être placés que devant ou derrière le nom, ce qui rend l'apprentissage encore plus difficile.

Le troisième problème concerne le choix approprié des adjectifs. En français, il existe de nombreux adjectifs avec des nuances de sens similaires. Les étudiants doivent donc apprendre à les distinguer et à utiliser le bon adjectif pour exprimer leur idée. Par exemple, les adjectifs "intéressant", "enthousiasmant" et "passionnant" ont des sens similaires mais diffèrent légèrement dans leur utilisation.[1;48]

Pour résoudre ces problèmes, les enseignants de FLE peuvent utiliser différentes méthodes. Les cours de grammaire, de vocabulaire et de conversation peuvent aider les étudiants à comprendre les règles d'accord et de position des adjectifs. Les exercices de pratique peuvent les aider à utiliser les adjectifs correctement dans différentes situations. Les activités ludiques, telles que les jeux de rôle et les activités interactives, peuvent stimuler l'enthousiasme des étudiants et faciliter leur apprentissage.

Il y a plusieurs types d'adjectifs en français, chacun ayant une catégorie grammaticale différente :

- *Adjectifs qualificatifs* : ils servent à qualifier un nom en lui attribuant une caractéristique ou une qualité, comme "beau", "grand", "intéressant", etc. Ce sont des mots variables en genre et en nombre.

- *Adjectifs possessifs* : ils indiquent l'appartenance à une personne ou à un être animé, comme "mon", "ta", "son", "notre", "votre", "leur", etc.

- *Adjectifs démonstratifs* : ils servent à montrer l'objet dont on parle, en le situant dans l'espace ou dans le temps. Ce sont des mots comme "ce", "cette", "ces", "ceux", etc.

- *Adjectifs indéfinis* : ils désignent une quantité ou une qualité approximative, sans précision ni détermination exacte. Ce sont des mots comme "quelque", "plusieurs", "certains", "chaque", "aucun", etc.

- *Adjectifs numéraux* : ils expriment une quantité précise et déterminée, comme "un", "deux", "trois", etc. Ils peuvent être cardinaux

(indiquant un nombre exact), ordinaux (indiquant un rang dans une série) ou fractionnaires (indiquant une partie d'un tout).

- *Adjectifs interrogatifs* : ils servent à poser une question relative à un nom ou à un pronom, comme "*quel*", "*quelle*", "*quels*", "*quelles*", etc.

- *Adjectifs exclamatifs* : ils expriment une émotion intense ou une surprise, comme "*quel beau paysage !*" ou "*quels bons amis !*".

- *Adjectifs composés* : ils sont formés de deux mots ou plus, comme "*franco-allemand*", "*blanc-vert*", "*grand-père*", etc.[2;614]

Les approches actionnelles ou communicatives sont de plus en plus utilisées dans l'enseignement/apprentissage des langues étrangères, y compris pour l'enseignement/apprentissage des adjectifs en FLE. [3;104] Voici quelques exemples d'approches actionnelles pour enseigner les adjectifs en FLE :

1. L'approche par les tâches : cette approche est basée sur la réalisation de tâches réelles qui impliquent l'utilisation d'adjectifs. Par exemple, les étudiants peuvent être amenés à décrire leur maison/leur famille/leur ville en utilisant des adjectifs qualificatifs en français.

2. L'approche par la résolution de problèmes : cette approche consiste à enseigner les adjectifs à travers des situations de résolution de problèmes. Par exemple, les étudiants peuvent être confrontés à un problème lié à une situation de voyage (par exemple, comment expliquer un problème de réservation à l'hôtel) et devront utiliser des adjectifs pour exprimer leurs besoins et leurs préférences.

3. L'approche par les jeux de rôle : cette approche consiste à utiliser les jeux de rôle pour enseigner les adjectifs en contexte. Par exemple, les étudiants peuvent jouer le rôle d'un client et d'un serveur dans un restaurant et devront utiliser des adjectifs pour décrire les plats.

4. L'approche par les conversations authentiques : cette approche consiste à enseigner les adjectifs à travers des conversations authentiques qui reflètent des situations de la vie quotidienne. Les étudiants peuvent être amenés à discuter de leur journée, de leur travail, de leurs loisirs en utilisant des adjectifs appropriés.

5. L'approche par les ressources visuelles : cette approche consiste à utiliser des supports visuels (images, vidéos, tableaux) pour enseigner les adjectifs. Les étudiants peuvent être amenés à décrire des images ou des vidéos en utilisant des adjectifs, ou à comprendre un texte ou une conversation en utilisant des tableaux ou des graphiques.[4;75]

En conclusion, l'enseignement des adjectifs en FLE peut être difficile pour les apprenants. Cependant, en utilisant une variété de méthodes d'enseignement et de pratique, les enseignants peuvent aider les étudiants à surmonter ces difficultés et à maîtriser les adjectifs. Lorsque les apprenants comprennent les règles d'accord et de position des adjectifs, ainsi que le choix approprié des adjectifs, ils peuvent utiliser cette compétence linguistique pour s'exprimer plus précisément et clairement en français.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ADENIYI, E. A. (2007). Sémantique de l'adjectif qualificatif en français et apprentissage du FLE. Université de Franche-Comté.
2. GREVISSE, M. (2012) . Le petit Grevisse grammaire française. Paris : Duculot
3. KUUPOLE, D. D. (2000). Linguistics gymnastics amongst educated dagara: a case study of languages in contact. In Kuupole, D. D. (ed.) Coexistence of languages in West Africa. A socio-linguistic perspective. Takoradi: St. Francis Press. 103-113.
4. RIEGEL, M., PELLAT, J.-C., & RIOUL, R. (2016). Grammaire méthodique du français. Paris : P.U.F.

**CHET TILINI O‘RGATISHDA INTERFAOL
O‘YINLARDAN UNUMLI FOYDALANISH**

***Darveshov Ibrogimjon Sattarovich
Ulug‘nor tumani 18-umumta’lim maktabining
1-toifali fransuz tili fani o‘qituvchisi***

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tilini o‘rgatishda interfaol o‘yinlar va ularning turlari haqida ma’lumot beriladi. Hamda chet tili o‘rganuvchilari uchun qiyin bo‘lgan vaziyatlarning samarali yechimlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Interfaol usullar, multimediya, so‘z, lug‘at, fikr

Fransuz tili haqida; Fransiya, Kanada, Shveytsariya, Livan, Monako, Marokash, Jazoir, Tunis, Kot-Divuar, Konga Demokratik Respublikasi, Niger, Senegal, Gaiti, Mavkiriya, Laos, Kambodja shtati, Luizi.

Rasmiy maqomi; 29 mamlakatda, jumladan; Fransiya, Belgiya, Kanada, Shveytsariya 110 milliondan ortiq (ona tilida) odam gaplashadi, 500 millatdan ortiq o‘rganuvchilar.

Usullar; chet tilini o‘rganuvchi bolalarni (tasavvuri), nutqiy faol rivojlanadi, so‘z, lug‘at boyligi oshadi. Grammatik jihatdan gapni to‘g‘ri tuzish ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar va fonematik eshitish qobiliyati shakllanadi.

Interfaol o‘yinlar bolalarning tasavvuri, hayolot dunyosi, hotirasi va narsa buyumlarga bo‘lgan e‘tiborini oshiradi, umumlingvistik va aktyorlik qirralarini namoyon etadi.

Bola so‘zlarni qanday eshitgan bo‘lsa, ularni to‘g‘ri talaffuzda eshitishga o‘rganishi zarur. Bundan tashqari o‘qituvchi o‘quvchining bilimini sinash, uning shaxsiy fikrini bilishi uchun albatta to‘g‘ri savol qo‘ya olishi kerak.

Demak savollar;

-qisqa va aniq bo‘lishi;

-bitta narsa bilan bitta narsa so‘ralishi;

-savoldagi so‘zlar o‘quvchiga tushunarli bo‘lishi;

-oddiydan murakkabga, soddadan umumiylikka borishi lozim;

Bolalarga til o‘rgatishda quyidagi uyinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

“Tez javob” o‘yini; O‘qituvchi yoki boshlovchi qator oralab yurib bolalardan birini turg‘azadi va biror bir so‘zni aytadi. Bola shu so‘zning qaysi mavzuga doirligini topib, aytishi lozim. Javobni tez aytishga harakt qilishi kerak. Bola javob bera olmasa keyingi boladan surash mumkin.

Masalan; ***La vache - animale domes tigue*** (ot- uy hayvoni); ***Le laup – animal sauvage*** (bo‘ri yovvoyi hayvon) va h.k.

Bu o‘yin bolalarni xozir javoblikka uy hayvonlarini yovvoyi hayvonlardan farqlay olishga o‘rgatadi.

“Rasmlar” o‘yini o‘qituvchi predmet yoki xayvonlar tasvirlangan rasmlarni stol ustiga qo‘yib chiqadi va bolalardan birini chaqiradi. Undan rasmlar orasidan qofiyasi mos keluvchi 2 ta rasmni tanlashni so‘raydi. Masalan; ***dale - malle, enfant - elephant***. h.k.

Bunday o‘yinlar davomida bolalarda xozirjavoblik javoblik, mustaqil fikrlash malakalari rivojlanadi, u atrof –muhitni sinchkoflik bilan kuzatishga o‘rgatadi. Atrofdagi sodir bo‘ladigan hodisalarga qiziqishi ortadi.

Mashg‘ulotlarda ko‘rgazmali qurollardan foydalanish va rangli kartochka va rasmlardan ham foydalanish ijobiy natija beradi.

Tasvirlar bolalarda salbiy didni rivojlantiradi, predmet nomlarini eslab qolishlariga yordam beradi.

Pantomima o‘yinlari; Pantomima o‘yinlari ham bolalarning topqirligini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. O‘qituvchi bolalarga, mimikalar, harakatla yordamida so‘z-iboralarni namoyish etadi va bolalar uni topadilar.

Masalan o‘qituvchi o‘qish harakatini bajaradi va bolalar harakat nomini aytadilar **-Je lis.**

Horijiy til o‘rgatishda quyidagilarga e’tibor berish kerak;

-Har bir mashg‘ulotda 4-5 ta so‘z o‘rgatish;

-Rag‘batlantirishning turli usullaridan (og‘zaki va moddiy) foydalanish;

-Mashg‘ulotlarda ona tilida so‘zlashishni cheklash; (90% (foiz) fransuz tilida);

-So‘zlashish malakasini rivojlantirish maqsadida, nutq faoliyatida zarur bo‘lgan to‘liq nutq tuzilishidan foydalanish

-Juftlik va guruhlarda moslash; bu guruhda psixologik muhitni yumshatadi, ya’ni o‘zaro do‘stona munosabatda bo‘lish, xizmat qilish qo‘llab-quvvatlash kabi hislatlarni rivojlantiradi.

-Bolaning qisqa muddatli hotirasini hisobga olgan holda uzuluksiz ravishda o‘tilganlarni takrorlab borish;

-O‘qituvchining savol va topshiriqlariga hozirjavob berishni ta’minlash va h.k

Usullardan yana biri-bu interfaol usulidir.

Interfaol usullar ta’lim jarayonida qatnashayotgan har bir o‘quvchining faoliyatig, erkin va mustaqil fikr yuritishiga asoslanadi. Bunday usullardan foydalangan holda bilim olish o‘quvchi uchun qiziqarli mashg‘ulotga aylanadi. Darsda interfaol usullar qo‘llanilganda o‘quvchilar o‘qituvchi yordamida va hamkorligida mustaqil ishlash ko‘nikma va malakalariga ega bo‘ladilar. Chet tillarini o‘qitishda asosiy e’tibor kommunikatsiyalarni rivojlantirish, muloqat qilish, aloqa jarayonida tilni o‘zlashtirishga qaratilishi kerak. Bunda o‘quvchilarda o‘rganilayotgan tilga qiziqish qobiliyatini uyg‘otish, nutqni, fikrlashni rag‘batlantirishdagi vaziyatni yaratish talaba istagan mavzuda gapirishi, munozarada ishtirok etishi, tafsilotlarni aniqlashi mumkin. Nutq va fikrlash faoliyatini kuchaytirishda rol o‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Rolli o‘yinni faollashtirishda jarayonni

beradigan tasavvur va hotira, hayotiy tajribada muloqat hissi uyg‘onadi va ta’lim samaradorligida talabalarda o‘rganilayotgan tilga nisbatan motivatsiya bo‘lishi, mavzuga qiziqish hissi bo‘lishi sabab bo‘ladi. Rolli o‘yin talabada nutqni rag‘batlantirishda faollik oshadi, chunki talabalar o‘zgarishi shu vaziyatda bo‘lganda biron -bir narsani aytishi, so‘rashi, mavzu haqida bilib olishi bilan birga suhbatdosh bilan nimanidir baham ko‘rish imkoniyatiga egadir.

Yuqori aytilgan misollarning davomi sifatida chet tili boshlang‘ich darslarida tanishuv mavzusiga oid-salomlashish, ismi va yoshini so‘rash, qaerda yashashi haqidagi dialoglarni tinglash va kichik guruxlarda ishlagan g‘amda o‘rganilgan so‘z birikma birikmalarni bir-birlariga savol qilib berishlari va o‘z tengdoshining javoblarini eshitib, o‘zlari ham berilgan savollarga javob berishlari kerak bo‘ladi. Bunday vazifada o‘quvchi-talabalar dialog usulda javob qilishlari yoki sherigi haqida uchinchi shaxsda gapirib berishi mumkin. Topshiriqda nafaqat o‘rganilgan so‘zlar qaytariladi, balki olmoshlar mavzusi ham takrorlanadi.

Talabalarga chet tilini o‘qitishda multimediya, slayd, audio-video materiallardan foydalanish va talabalarni mikroguruxlarga bo‘lib ishla, hamda guruhlarda eshittirilgan audio materiallarini muhokama qilish ham talabalarda chet tiliga bo‘lgan qiziqishini yanada oshiradi.

Talabalar mikroguruhlarda ishlaganda o‘z kursdoshlarining mavzuga oid fikralirini eshitishi va ularning fikriga qo‘shilishi yoki aksincha, o‘zlarining boshqa fikrlarida ekanligini bildirish orqali berilgan mavzuni muhokama qilishlari mumkin. Darslarda o‘qitishning har hil usullarini qo‘llash talabalarda fanga nisbatan qiziqish uyg‘otadi va usullarning faolligi ortadi va natijada o‘zlashtirish darajasi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madaminov S.K. “Chet tillarni o‘qitishda innavatsion metodlarning o‘rni va ularning uslubiy tahlili”. Magistr dissertatsiyasi Samarqand. 2018y.
2. Raximov O.D. va boshqalar “Zamonaviy ta’lim texnologiyalari” Toshkent 2013y 20-bet
3. Hasanov J va boshqalar “Pedagogika nazariyasi”(Didaktika) Toshkent 2011y
4. Musaev A.A., O‘rinboeva M.X. “Innavatsiion ta’lim texnologiyalari”

CHET TILIDA O‘QISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH TEXNIKASI

***Ibragimova Muharram Isaqovna
Andijon mashinasozlik instituti o‘qituvchisi
Xotamov Jaxongir
Andijon mashinasozlik instituti
Yol xarakatini tashkil etish YXTE talabasi***

Annotasiya: Ushbu maqolada chet tilida o‘qish ko‘nikmasini shakllantirishda fonetik, grammatik mashqlarni ahamiyati va o‘qish turlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: chet tillarini o‘qitish, unlilar, uddoshlar, diftonglar

Har qanday nutq qobiliyatining asosi ma’lum ko‘nikmalardir. Biror bir harakat ko‘nikmalarsiz amalga oshmaydi. O‘qish jarayonini texniksi o‘ziga xos bo‘lib, bunda avvallo nutq-eshitish aloqalari bo‘lgan ko‘nikmalarga asoslangan yozma belgilarni tanib olish va tushunish ahamiyatli sanaladi. Yozma matn kommunikativ xususiyat kasb etadi. Bunda o‘quvchining kommunikativ qobiliyati ham rivojlana borishi ta’kidlanadi. O‘qib tushunish kompetensiyasini matndan ma’lumot olish, matn yuzasidan mashqlarni bajarish tashkil etadi. Ko‘nikmalar asosiy va ikkinchi darajali ko‘nikmalarga bo‘linadi. O‘qish texnikasida har ikkisi ham zarur bo‘lib, ularni shakllantirishda turlicha yondashuvlarga tayaniladi. "O‘qish texnikasi" tushunchasiga, birinchi navbatda, talabalar harf-tovush nisbatlariga egalik kiradi, ikkinchidan, birlashtirish qobiliyati, qabul qilingan material semantik guruhlar (sintagmalar) va ularni to‘g‘ri intonatsion tarzda loyihalash kiradi.

Agar ushbu texnika yetarlicha shakllantirmasa, tushunish qobiliyatiga ega bo‘lmaydi, o‘qish faqat harflarni ko‘rib tanib olish shaklida qoladi. O‘qish texnikasini shakllantirish quyidagi operatsiyalarga asoslangan: nutq birligining vizual / grafik tasvirining o‘zaro bog‘liqligi uning eshitish tasviri bilan; eshitish va tasvirlar ma’nosi bilan o‘zaro bog‘liqligi.

Nutq birligi so‘z, sintagma yoki paragraf bo‘lishi mumkin. R.K. Minyarbeloruchev o‘qish texnikasining uchta asosiy komponentini ajratib ko‘rsatadi:

- a) nutq birligining vizual tasviri,

- b) nutq birligining nutq tasviri,
- c) uning ma’nosi.

O‘qish texnikasi etarli shakllantirish uchun barcha uchta komponent ketma-ket o‘qish jarayonida foydalaniladi. Matnni tushunib o‘qish uchun lablar qimirlatib o‘qiladi. O‘qish texnikasini shakllantirishda o‘qituvchining vazifalari quyidagilardan iborat, talaffuz qilish va grafik o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri yozishmalarni o‘rnatish, nutq birligining tasviri va uning ma’nosi; birlikni ketma-ket oshirish (so‘z, sintagma yoki paragraf) va uni hech bo‘lmaganda sintagmaga keltirish; qabul qilinadigan talablarga muvofiq normativ o‘qishni shakllantirish temp, stress normalari, pauza va intonatsiyaga e’tibor berish.

Dastlabki bosqichda ingliz tilini o‘qitish metodikasi mualliflari o‘rta maktab ingliz tilida o‘qishni o‘zlashtirishda harf va tovushlar soni tafovutini talabalar uchun katta qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi deb hisoblaydilar. G.V. Rogov va I.N. Vereshchagina unli tovushlarni, unli birikmalarni hamda har xil o‘qiladigan undoshlarni qiyinchilik tug‘dirishini aytadilar. Masalan, *man-name, day-rain, this-think, pencil-cat, Geography – garden, window – down, chair – Chemistry – Chicago*. Bunda o‘quvchilarga ochiq va yopiq bo‘g‘inlarga e’tibor qaratish, *r* harfidan oldin urg‘u ostidagi unlilar; *ee, ea, ay, ai, oy, oo, ou, ow* unli birikmalarini o‘qish; *C, s, k, g* undoshlari, *ch, sh, th, ng, ck* va *-tion, -sion, -ous, -igh* kabi kombinatsiyalari chuqur o‘rganish talab etadi. O‘qib tushinishda, avallo, to‘g‘ri talaffuz ahamiyatlidir, chunki kompetensiyalar bir-biriga bog‘liq holda rivojlantiriladi.

Chet tillarida o‘qish texnikasini o‘zlashtirishning muvaffaqiyati, vizual, hissiy jihatdan boy tasvir va tushunarli matnlarni o‘rgatishdir. Boshlang‘ich o‘qish jarayonida ovoz bilan o‘qilsa, tajriba ortgan sayin ichki talaffuzga ega bo‘linadi.

Metodikada o‘qishning ikki shakli mavjud: ichki o‘qish va tashqi o‘qish. O‘z-o‘zidan o‘qish – o‘qishning asosiy shakli ma’lumot olishning maqsadi "monologik" bo‘lib, u bilan yolg‘iz amalga oshiriladi. Ovoz chiqarib o‘qish-bu ikkinchi darajali shakl u "dialogik", uning maqsadi asosan ma’lumotni boshqa shaxsga yetkazishdadir.

O‘qish texnikasini baholashning quyidagi parametrlari mavjud:
o‘qish tezligi (daqiqada ma’lum miqdordagi so‘zlar);
stress me’yorlariga rioya qilish;
pauza standartlariga rioya qilish;

to‘g‘ri intonatsiya modellaridan foydalanish;
o‘qilgan matnni tushunish.

Ovoz chiqarib o‘qish texnikasini shakllantirishga quyidagi mashqlar yordam beradi:

1) grafem-fonem aloqalarini mustahkamlash uchun:

harflarning nomi, alfavitda berilgan harflarni toppish, muayyan so‘zda harflarni nomlash, so‘zdagi harflar va tovushlarni aniqlash, so‘zlarni ma’lum bir tovush, harf bo‘yicha guruhlash, ta’rif – yozish-so‘zlarni ma’lumlarga muvofiq o‘qish belgilar

2) shaklning qiymat bilan o‘zaro bog‘liqligi to‘g‘risida:

bir ildizli so‘zlarni toppish, qiyosiy darajada bir qator so‘zlarda sifatlarni topish,

o‘tgan zamonda fe’llarni topish va boshqalar.

3) til taxminlarini rivojlantirish:

xalqaro so‘zlarni toppish, so‘zlarning tuzilishi bo‘yicha tarjimasi

4) ehtimoliy prognozni rivojlantirish uchun:

so‘zlarni qismlarga bo‘lib tiklash, berilgan sifatlar bilan ot tanlash, bo‘sh joylarni maqolalar, predloglar bilan to‘ldirish

5) so‘zlarni semantik butunlikka guruhlash uchun:

sintagma o‘qish, vaqt, joyni bildiruvchi iboralar qatorida bo‘lish

6) intonatsiyani mashq qilish uchun:

diktordan keyin o‘qish, ifodali o‘qish, intonatsion belgilar bilan o‘qish.

O‘qish mashqlari maqsadli amalga oshirilganda o‘quvchilarda ushbu kompetensiya samarali rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/116007/Sakaeva_L.R._Baranova_A.R._Metodika_obucheniya_inostrannym_yazykam.pdf
2. Вопросы методики преподавания иностранных языков в средней и высшей школе / ред. А. С. Шкляева. – Казань: Казанский гос. университет, 1961. – 263 с.
3. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: М.: Глосса, Москва, 2000.
4. Зотова О. А., Андрианова Т. Н., Иванова С. Р. Особенности обучения иностранному языку в дошкольном возрасте // Материалы Междунар. науч.-практ. конф. «Немецкий язык в эпоху глобализации: вызовы и перспективы» (г. Ульяновск, 27-28 марта 2014 г.) ФГБОУ ВПО «УлГПУ им. И.Н. Ульянова», 2014. С. 158–161.

5. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика : учебное пособие для преподавателей и студентов. М. : Филоматис, 2006. 480 с.

CHET TILLI FANLARINI O‘RGANISHDAGI QIYINCHILAR VA ULARNI BARTARAF QILISH USULLARI

*Yusupova Manzura Qurbanovna
Andijon davlat chet tillari nistituti
fransuz tili nazariyasi va amaliyoti
kafedrası o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilini fransuz tilidan farq qiladigan bir qator qoidalar mavjud bo‘lib, frantsuz tili grammatikasi, tallafuzi va og‘zaki nutqidagi qiyinchiliklar haqida gap boradi.

Kalit so‘zlar: talaffuz, gender, burun tovushlari, jinsi, urg‘u

1.Frantsuz tili grammatikasini o‘rganishdagi qiyinchiliklar;
O‘zbek tilida so‘zlashuvchilarning ko‘pchiligi frantsuz tili grammatikasini juda qiyin deb bilashadi. Chunki, o‘zbek tilidan farq qiladigan bir qator qoidalar mavjud. Misol uchun, frantsuz tilida otlar va sifatlar uchun gender kelishuvini talab qilinadi, ularni o‘zlashtirish esa qiyin bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari siz eslab qolishingiz kerak bo‘lgan tartibsiz fe‘llar sonini hisobga olgan holda fe‘llarning tuslanishini o‘rganish ham qiyin bo‘lishi mumkin.

a) Frantsuz tilida gender moslashuvidagi qiyinchiliklar. Frantsuz tilida barcha otlar sifatlar bilan gender kelishuvi kerak-hatto otlar jonsiz narsalarni tasvirlasa ham (masalan, **la table**). Bu shuni anglatadiki, siz har bir otning jinsini (erkak yoki ayol), shuningdek, ularni tasvirlovchi sifatning jinsini bilishingiz kerak, masalan;

Le chien animal (it hayvondir) “Animal” va “chien” so‘zlari ikkalasi ham erkakdir.

La chatte est une bete (mushuk bu hayvon) “Chatte” va “bette” so‘zlari ikkalasi ham ayollarga hosdir.

Elsa et Emily sont fatiguees (Elsa va Emili charchagan). Gap ikkita qiz haqida ketyapti , shuning uchun ham sifatdash ohiriga ikkinchi yani bir -e harfi qo‘shilgan.

Ba’zi hollarda so‘zning jinsi ohirigacha qarab aniqlash juda oson yuo‘lishi mumkin. Misol uchun odatda so‘zning ayol yoki erkakligini anglatuvchi eng keng tarqalgan so‘zlar;

-e, -ine, -ise, -alle,, -elle, -ette, -euse, -ance va -ence,
-tion, – sion, -son
-ure, -ude, -ade,
-ee, -te, -tire

Va bu erda “erkak” yakunlari;

-ste, va trei -men – ment, ism, -eau va –ear;
-u, -ou, -air; -ble va cle -age va ege

Biroq , bu qoida uchun juda ko‘p istisnolar mavjud ular biroz chalkash bo‘lishi mumkin. So‘zning jinsini ishlatayotganingizda ishonch hosil qilish uchun uni lug‘atdan tekshirish yaxshiroq. Va kelajakda hatto qilmasligingizga ishonch hosil qilish uchun frantsuzcha otlari bilan birga o‘rganing. Masalan, Le chien. Bu sizga otning jinsini eslab qolishingizga yordam beradi.

v) Fe’lning tuslanishidagi qiyinchiliklar. Boshqa romantik tillar oilasi singari, frantsuz tilida ham fe’llarning tuslanishi mavjud. Bu frantsuz tili grammatikasining eng qiyin jihatlaridan biri bo‘lib, siz eslab qolishingiz kerak bo‘lgan istisnolar ham ko‘pligi uchun ham qiyinchiliklar tug‘diradi.

Frantsuz tilida muntazam fe’llar uchun 3 hil tuslanish mavjud (-er, -ir va -re), ularning har biri o‘z qoidalariga ega. Bundan tashqari tartibsiz fe’llar ham mavjud bo‘lib, ular qanday aniq qoidalarga rioya qilmaydi va uchun ularni tuslash yanada qiyinroq bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga frantsuz tilida o‘zbek tilida yo‘q bo‘lgan bir qancha zamonlar ham bor. Shunday qilib, siz nafaqat fe’llarni qanday tuslanishini o‘rganishingiz kerak, balki bir zamonni qachon ishlatilishini ham zarur hisoblanadi.

2) Frantsuz tilida talaffuz qilishdagi qiyinchiliklar;

Frantsuz tilini o‘rganishda talaffuz eng katta qiyinchiliklardan biri bo‘lishi mumkin. Buning sababi frantsuz tilida, o‘zbek tilida mavjud bo‘lmagan bir qator tovushlar mavjud. Bundan tashqari frantsuz urg‘usi o‘zbek tilida so‘zlovchilarning urg‘usidan ancha farq qiladi. Bu o‘zbek tilida so‘zlovchilar uchun frantsuz tilida so‘zlovchilarni tushunishni qiyinlashtirishi mumkin.

Frantsuz tilini eng qiyin tovushlaridan ba’zilari;

a) R harfini talaffuz qilishdagi qiyinchiliklar.

Ingliz tilida so‘zlashuvchilar uchun “r” harfini tilini talaffuz qilish juda qiyin bo‘lishi mumkin, chunki uni frantsuz tilida talaffuz qilishning bir necha xil usullari mavjud. Umuman olganda frantsuzcha “r” harfi tilingizni uchini og‘zingizni yuqori qismiga qo‘yib, orqa tishlaringizga tekkazishi uchun orqaga burish orqali talaffuz qilinadi.

Buni aytishning oddiy va qiziqarli usuli bu “g” (g‘) tovushini aytish (bu tishingizni kerakli holatga keltiradi) va keyin biroz chayqash. Bunga ko‘nikish uchun biroz mashq kerak bo‘lishi mumkin, ammo biroz harakat qilsangiz, siz “r” harfini haqiqiy frantsuz odami kabi talaffuz qila olasiz.

v) Burun unlilarini talaffuz qilishdagi qiyinchiliklar.

Frantsuz tilida talaffuz qilishning eng qiyin jixatlaridan biri unlilaridir. Buning sababi shundaki, ular o‘zbek tilida unchalik ko‘p ishlatilmaydi va natijada ularni tushunish qiyin bo‘lishi mumkin. Shunga qaramay, burun tovushlari hatto eng oddiy so‘zlarning bir qismidir. Masalan yuqoridagi “bon”- shuning uchun ularni o‘zlashtirish shart. Burun orqali nafas chiqarayotganda unlini talaffuz qilganda burun unlilari hosil bo‘ladi.

Burun tovushlaridan keyin boshqa unli tovush qo‘shilmaydi., bu holda ular oddiy unlilar sifatida talaffuz qilinadi.

Burun unlilarini talaffuz qilish ona tilida so‘zlovchilar uchun biroz qiyin bo‘lib tuyulishi mumkin, ammo u erda bir maslahat; o‘zbek tilida ham burun tovushlari mavjud. Burun tovushlari qatnashgan so‘zlarni aytishga harakat qiling - bu so‘zlarning oxirida tilingizni orqa qismi yumshoq tanglayga bosilganda og‘iz ichidagi havo qanday to‘silganiga e’tibor bering. Bu frantsuz tilida burun unlilarini ham shunday talaffuz qilish usulidir.

3. Og‘zaki nutqda frantsuz tilini tushunishdagi qiyinchiliklar.

Og‘zaki nutqda frantsuz tilini yangi o‘rganuvchilar uchun katta muammo bo‘lish mumkin. Ular nafaqat turli grammatik qoidalarni o‘rganish haqida tashvishlanishlari kerak, balki ular juda tez suratda va jarangli so‘zlarga to‘la bo‘lishi mumkin bo‘lgan og‘zaki tilni ham tushunishlari kerak. Bu qiyin bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da frantsuz tilini tushunishni o‘rganish imkonsiz emas. Quyida yordam beradigan bir nechta maslaxatlar mavjud;

- Imkon qadar tez-tez frantsuzga audio va videolarni tinglang. Og‘zaki tilga qanchalik ko‘p ta’sir o‘tkazsangiz, uni tushunish osnroq bo‘ladi.

- Frantsuz suxbatdoshni harakat qiling. Bu sizga tinglash qobiliyatingizni real muhitda mashq qilish imkoniyatini beradi.

- Agar biror narsani tushunmasangiz, tushuntirish, so‘rashdan qo‘rqmang. Extimol, gapirayotgan odam sizga yordam berishdan xursand bo‘ladi.

- Psixologik o‘zingizga yordam bering. Dam olishga xarakat qilingva hamma narsani mukammal tushunish haqida tashvishlanmang. Bu erda va u erda hato qilish va ba’zi so‘zlarni o‘tkazib yuborish odatiy holdir. Faqat harakat qilishda davom eting va vaqt o‘tishi bilan siz asta-sekin yaxshilanasiz.

4.Frantsuzcha so‘zlarni boshqa tildagi o‘xshash so‘zlar bilan chalkashtirib yuborishdagi qiyinchiliklar.

Sohta turdosh so‘zlar iki tilda bir-biriga o‘hshash, lekin ma’nosi har xil bo‘lgan so‘zlardi. Natijada ular noto‘g‘ri ishlatilganda osongina chalkashliklarga va noto‘g‘ri talqinlarga olib kelishi mumkin. Va , garchi ingliz tili, german tili, frantsuz tili roman tili bo‘lsa-da, ya’ni ular turli hil ildizlarga ega bo‘lsada ular hali ham o‘xshash so‘zlarga ega.

Evantuellement (frantsuzcha-extimol, ular kerak bo‘lsa) va Entually (inglizcha, frantsuzcha tiliga “final” deb tarjima qilinadi.

Monnaie (frantsuzcha- bo‘sh pul) Pulga qarshi “frantsuzcha” Argent)

Frantsuzcha so‘zlar o‘rniga inglizcha so‘zlarni ishlatish ko‘p chalkashliklarga olib kelishi mumkin. Hatolarga yo‘l qo‘ymaslik uchun ishonchingiz komil bo‘lmagan so‘zlarni ishlatmang va avval lug‘atdagi ma’nosini tekshirishga harakat qiling.

Frantsuz tilini o‘rganishdagi qiyinchiliklarni engish uchun muhim tavsiyalar;

Albatta yuqoridagilar frantsuz tilini o‘rganishdagi yagona qiyinchiliklar emas. Zerikarli darslar, motivatsiyaning etishmasligi yoki gapirishdan qo‘rqish natijasida paydo bo‘lishi mumkin bo‘lgan hatoliklar ham mavjud.

Til o‘rganishga yordam berishi mumkin bo‘lgan boshqa maslahatlar;

Esda tuting-ki, muntazam mashq yaxshiroq o‘rganishga yordam beradi. Muntazam frantsuz tili darslarini hayotingizga joriy qilish yo‘lini toping, o‘rganish jadvalini tuzing, kundalik hayotingizda imkon qadar frantsuz tilidan foydalinshga harakat qiling, xonangizni frantsuzcha so‘zlar va grammatika konstruktsiyalarga to‘la yopishqoq yozuvlar bilan to‘ldiring, frantsuz madaniyati haqida ko‘proq bilib oling, yoki har kuni frantsuz tilida qiziqarli biror yumush bilan shug‘ullaning.

-Sizga mos keladigan va siz uchun qiziqarli ko‘rinadigan til o‘rganish usullarini qidiring. Frantsuz filmlarini tomosha qiling va frantsuz musiqasini tinglang, frantsuz tili kursiga yoki onlayn oling yoki ish kitobini sotib oling. Yaxshiroq ta‘sir qilish uchun usullarni aralashtirishdan tortinmang.

Mashq qilish uchun suhbatdosh toping. Bu sizga gapirish yoki hato qilish qo‘rquvini engishga yordam beradi va o‘zingizga bo‘lgan ishonchni oshiradi. Boshqa odamning yordami bilan siz qisqa vaqt ichida frantsuz tilida gapirishni boshlay olasiz.

Til haqida ko‘proq ma‘lumot olish uchun onlayn lug‘at yoki grammatika qo‘llanmasidan foydalaning. Bu sizga o‘quv jarayonini yanada tartibli saqlashga yordam beradi.

Hulosa qilib aytadigan bo‘lsak, frantsuz tilini o‘rganish odamning o‘ziga bog‘liq. Ba‘zilar uchun bu go‘zal tilni o‘rganish oson kechadi, boshqalar uchun esa bu juda qiyin bo‘lishi mumkin. Biroq, biroz mehnat va qat‘iyat bilan har kuni frantsuz tilida ravon gapirishni o‘rganishi mumkin.

Frantsuz tilini o‘rganishdagi qiyinchiliklarni qanday engish bo‘yicha agar biror narsani tushunmasangiz, tushuntirish, so‘rashdan qo‘rqmang, dam olishga harakat qiling. Bularning barchasini xisobga olgan holda, frantsuz tilini o‘rganish juda qiyin va mashaqqatli bo‘lmasligi kerak. Agar shunday bo‘lsa, siz boshdan kechirayotgan jarayonni tahlil qiling va uni osonlashtirish yo‘llarini qidiring. SHunda siz yaxshi natijalarga erishasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madaminov S.K. “Chet tillarni o‘qitishda innavatsion metodlarning o‘rni va ularning uslubiy tahlili”. Magistr dissertatsiyasi Samarqand. 2018y.
2. Raximov O.D. va boshqalar “Zamonaviy ta‘lim texnologiyalari” Toshkent 2013y 20-bet

2. Hasanov J va boshqalar “Pedagogika nazariyasi”(Didaktika) Toshkent 2011y
3. Musaev A.A., O‘rinboeva M.X. “Innavatsiion ta’lim texnologiyalari”
4. Ashurova D., Yuldashev Z. “Ta’lim tizimida innavatsion va axborot texnologiyalarini qo‘llash zamon talabi// “Halq ta’lim”. Toshkent 2006 (№1-b. 16.17)
5. Hasanboy Tursunov “Boshlang‘ich ta’limda frantsuz tilini chet tili sifatida o‘qitilishi va o‘rganishning ilmiy asoslari. “Halq ta’limi” ilmiy - pedagogik jurnal. 2021y.№1-son.
6. Malika Adilovna Usmanova. “Frantsuz tili fonetikasini qiyoslab o‘rganishning ahamiyati” Scientific progress. Volume 2 issme 5.2021.
7. J.Jalilov “Chet tili o‘qitish metodikasi” 2020
8. [www/wi-jurnali 2p.uz](http://www.wi-jurnali.2p.uz).

О НЕКОТОРЫХ СПОСОБАХ ПОВЫШЕНИЯ ИНТЕРЕСА ПО РАЗВИТИЮ РАЗГОВОРНЫХ НАВЫКОВ В НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗАХ

ТГПУ им Низами

*Старший преподаватель Г.А.Нематова
студентка 101 гр Абдуганиева С.*

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы лингводидактического описание подъязыка специальности и организации его изучения с точки зрения коммуникативной направленности занимают все большее место в научно-методических исследованиях.

Ключевые слова: Общение, смысл речи, вопрос, коммуникативный, разговор

Одной из актуальных проблем преподавания иностранного языка в неязыковых вузах является обучение различным видам речевой деятельности в сфере научного и профессионального общения. Вопросы лингводидактического описание подъязыка специальности и организации его изучения с точки зрения коммуникативной направленности занимают все большее место в научно-методических исследованиях. Тем не менее, проблема формирования навыков языковой и коммуникативной компетенции в сфере научной и профессиональной деятельности

остается одной из сложных, недостаточно разработанных и неоднозначно решаемых вопросов методики преподавания языка. В некотором смысле речь – это самый трудный для освоения навык при изучении языка. Каждый раз, при разговоре, за короткое время нужно успеть подумать много информации. Представьте, например, что учитель задал вопрос, что вам предстоит сделать, чтобы на него ответить. Студенту придётся:

- понять вопрос
- подумать, как на него ответить
- найти слова, которые ему понадобятся
- убедиться, что он правильно использует грамматические правила
- попытаться правильно поставить интонацию и произношение.

Все это студенту предстоит сделать в то время, когда весь класс, или все собеседники, смотрят и слушают его. Поэтому некоторые изучающие иностранный язык вообще не говорят первое время, когда начинают изучать язык в группе. Обучая студентов иностранному языку в неязыковых вузах, мы учим их общаться на данном языке. А научить этому можно только в условиях общения, т. е. обучение иностранному языку должно быть организовано так, чтобы оно было подобно процессу естественной коммуникации.

Как работу по развитию разговорных навыков сделать интересной?

Бытует мнение, что развить разговорные навыки можно только «живом» общении с партнером. Практика показывает, что это не так. На начальном этапе развития разговорных навыков партнер будет лишь мешать вам, а вы ему. Партнер понадобится позднее для применения и поддержания наработанных навыков. Для развития разговорных навыков достаточно просто заниматься проговариванием вслух за дикторами и персонажами диалогов. Начинать проговаривать нужно тогда, когда вы сможете четко улавливать звучание и понимать то, что собираетесь произносить, иначе велика вероятность того, что вы будете учиться говорить с ошибками. Не секрет, что обучать языку начинающих намного легче: сразу виден результат. Но когда человек находится ступенью выше, когда от повторений и

упражнений надо переходить к связной речи, совершенствовать навыки намного сложнее. Отличное знание грамматики и даже университетский диплом не способствуют качественному переходу от понимания к самостоятельной речи. Не бойтесь совершать ошибок! Любой, кто говорит, совершает ошибки. Даже носители языка совершают ошибки во время разговора, ведь речь — это такой сложный навык.

Цель речи - получение или сообщение интересной информации, а не выработка скорости, избавление от ошибок и т.д. необходимо сконцентрироваться в первую очередь на том, о чем вы собираетесь говорить, что будет интересно вам и собеседнику, а не на том, как говорить, первое - важнее. Подумать, на какие темы вам действительно интересно разговаривать. На какие темы вы любите говорить? Где и в какие моменты можно поднять разговор на языке на эту тему? Кто будет с вами об этом говорить с удовольствием?

Надо попробовать представить заранее ситуацию и проговорить с собой наедине дома всё по-английски или французский. Если не знаете каких-то выражений, загляните в словарь. Возьмите лист бумаги и напишите, что вас беспокоит в вашем разговорном. Какие конкретно темы вызывают затруднения? Чему вам в первую очередь хотелось бы научиться?

И это выучить будет легче и быстрее, чем просто любой материал по порядку в учебнике (при этом учебник не отменяется, этот более мотивирующий материал будет дополнением). Подумайте, какие выражения и темы вам понадобятся в ближайшее время, где вы чувствуете себя неуверенно. Если вы занимаетесь с учителем, старайтесь и сами быть активнее, не ждите, пока учитель сам вам предложит все возможные задания. Ваша цель - интересно провести время на занятии. Все уникальны и не факт, что вам не придет в голову что-то необычное и новое и сам учитель удивится вашим способностям. Придумайте интересные вопросы по изучаемой теме. Вспомните какую-то интересную историю или анекдот и сами предложите рассказать. Можно больше заниматься тем, что больше нравится, а можно чередовать разные виды деятельности для разнообразия.

Список литератур:

1. Алхазишвили А.А. Основы овладения устной иностранной речью -М.,1988. - 18с
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. - М. 1981г.
3. Мотина Е. И., Язык и специальность: лингвометодические основы обучения языку студентов-неофилологов. - М. 1983г.

NEMIS TILINI O‘QITISHDA TALABALAR FAOLLIGINI OSHIRISHNING AYRIM USULLARI

Samandarova Mukarram Bo‘rievna
Navoiy davlat pedagogika instituti chet tillar fakulteti
o‘qituvchisi

Samiev Behruz Saidniyoz o‘g‘li & Obidova Gulnora Kamoliddin qizi Navoiy davlat pedagogika instituti chet tillar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada so‘z ma’nosining ochib berish usullari hamda o‘rganilayotgan leksik birliklarini nutkda qo‘llashga o‘rgatish to‘g‘risida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar:til materiali, nutqiy vaziyat, samarali usul, motivatsiya, mavhum so‘zlar, verbal usul

Chet tili o‘qituvchisi so‘roq gaplarning turli turlaridan dars jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshirish maqsadida samarali foydalanishi mumkin.

Savollar o‘qituvchi tomonidan quyidagi maksadda qo‘llanilishi mumkin:

1. O‘quvchilarni tushunganlik darajasini aniqlash;
2. O‘quvchilarni faollikka undash va ular tomonidan o‘rganilayotgan til materialini nutqda qo‘llash;
3. O‘quvchilar o‘rganilayotgan til materialini o‘z nutqiy faoliyatlarida qay darajada qo‘llay olishlarini aniqlash;

Masalan:

Trinken Sie grünen Tee?

Können Sie Deutsch sprechen?

Haben Sie ihn gestern gesehen?

Kommen sie zur Party?

2) Alternativ so‘roq gaplar:

Trinken Sie gern schwarzen oder grünen Tee?

Sind Sie Bruder oder jetzt noch Freunde?

Werden Sie dorthin mit dem Bus oder mit dem Sammeltaxi fahren?

Ist sie zur Party oder zum Fussballspiel gekommen?

3) Maxsus so‘rok gaplar:

Wann kommen Sie gewöhnlich zur Schule?

Wo studiert Ihr Freund?

Seit wann kennen Sie dieses Mädchen?

Warum bleiben Sie nach den Stunden in der Schule?

O‘qituvchi biror predmet yoki rasmni ko‘rsatib savol so‘rashi mumkin:

Was ist das? Ist das eine Tür oder ein Fenster?

O‘quvchi: **Das ist eine Tür.**

O‘kituvchi: Ist das aus Metall oder Holz?

O‘kuvchi: Das ist aus Holz.

Shundan so‘ng quyidagi so‘zlar berilib, o‘quvchilardan alternativ so‘roq tuzish so‘raladi : **lang – kurz, klein – gross, breit – schmal, innerhalb – ausserhalb.**

Nutqiy vaziyatlarga mos savol quyishni mashq qilish.

Situation №1

Sie sind im Unterricht. Es ist heiß. Alle Fenster im Zimmer sind zu.

Namuna: Ist es Ihnen heiß? Darf ich die Fenster aufmachen? va x.k.

Aufgabe 1. Stellen Sie passende Fragen:

Ihr Freun sieht krank aus.

Aufgabe 2. Beantworten Sie folgende Fragen.

Muster: Wann stehen Sie auf?

Was essen Sie zum Frühstück?

Um wieviel Uhr gehen Sie zur Schule?

Fahren Sie zur Schule mit dem Auto oder mit dem Taxi?

So‘z ma‘nosining ochib berish usullaridan yana imo-ishora, yuz ifodasi va harakat orqali ko‘rsatish ham samarali usul xisoblanadi [1].

Masalan: **niesen, sitzen, offnen** va boshka so‘zlarning ma‘nosini ochib berishda juda qo‘l keladi.

Bu usullar asosan harakatni ifodalovchi so‘zlar (**zumachen, nehmen, schreiben** va xakozo) bo‘lib ularning ma’nosini ochib berishda ushbu usul yaxshi natija beradi, chunki u o‘quvchilarda motivatsiyani o‘stiradi va faollikni oshiradi hamda o‘quvchilardagi befarklik, loqaydlikni bartaraf kilib ularni o‘quv jarayonida faol ishtirok etishlarini ta’minlaydi.

Bu esa yangi o‘qitish texnologiyalari talablaridan biri hisoblanadi. So‘z ma’nosini ochib berishda verbal usulni qo‘llaganda o‘qituvchi yangi o‘rganilayotgan so‘zni ma’lum bir kontekst ichida keltiradi, talabalar esa uni tushunib oladilar:

Es gibt viele Gebäude in der Stadt.

Unsere Schule ist auch ein Gebäude. Es gibt viele Gebäude in der Stadt.

Sie sind Hotels, Schulen, Büros und Kinos. Es gibt verschiedene Gebäude.

Ushbu kontekstda “**Gebäude**” so‘zi yangi so‘z sifatida dars jarayoniga kiritilmokda.

Yana bir misol keltiramiz:

Ich kenne einen Jungen. Er ist faul. Er steht sehr spät auf, er will nicht arbeiten. Den ganzen Tag macht er nichts. Er ist faul. Wir sagen ihm “Sei nicht faul”.

Ushbu gapda “**Dieser Junge ist faul**” desak u “**faul**” so‘zining ma’nosini ochib bermaydi. Buning uchun ma’nosini ochib beruvchi “**er steht spät auf, er macht den ganzen Tag nichts**” kabi gaplar kerak. So‘z ma’nosini ochib berishning ushbu usuli ko‘prok mavhum (abstrakt) so‘zlarning ma’nosini tarjimasiz usul bilan ochib berishda qo‘llaniladi.

O‘qituvchi ma’ruza davomida ushbu usulni talabalar tomonidan qo‘llanilishini bilish va ularni tushunganlik darajasini aniqlash uchun “**m.Markt**”, “**suchen**”, “**besuchen**” kabi so‘zlarni keltirib talabalardan ularning ma’nosini ochib beruvchi gaplarni tuzishi so‘rash ham mumkin.

Bunday topshiriklar ma’ruza davomida talabalarning qiziqishlarini oshirishga yordam beradi va ularni faollikka undaydi.

Mashq qilish bosqichida o‘qitishning «kubik» texnologiya usulidan foydalanish ham o‘rganilayotgan yangi so‘zlarni tushunib, fikrlab, mantiqiy gaplar tuzishga yordam beradi va o‘quvchilarda mulohazaviy fikrlarni o‘stiradi.

Bu usuldan foydalanganda o‘qituvchi o‘rganilayotgan so‘zlar ifodalagan predmetning rangini, shaklini va vazifasini so‘raydi.

ein roter Ball

***Masalan: m. Ball ein runder kleiner Ball
Ball spielen***

Uchinchi bosqich o‘rganilayotgan leksik birliklarini nutkda qo‘llashga o‘rgatish. Leksik birliklari turli nutkiy vaziyatlarda qo‘llashga o‘rgatishni quyidagi o‘qitish texnikalaridan boshlash maqsadga muvofiq, chunki ular o‘rganilayotgan so‘zni kontekstda ishlatilishini ko‘rsatishda samarali usul hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ilg‘or pedagogik texnologiya nima va uni qanday qilib o‘quv jarayonida qo‘llash mumkin. -Ma‘rifat nuri gazetasi, 20 sentyabr 2007 yil.
2. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta‘lim samaradorligini oshirish yo‘llari. -Toshkent, 2006.
3. Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. -T.: O‘qituvchi, 1975.

O‘ZBEK MILLIY URF-ODAT VA AN‘ANALARI

***Kuchqarova Gavharoy
Andijon davlat chet tillari instituti
o‘qituvchisi***

***G‘offorova E‘zoza, Abdullajonova Hilola
Andijon davlat chet tillari instituti talabalari***

Annotatsiya: Bu maqolada O‘zbekistonda milliy urf-odat, an‘analar o‘zbek xalqi hayotida qanchalik muhim o‘rin tutishi haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: an‘ana, milliy ong, "Kelin tushdi", "Yuz ochdi", "Sunnat to‘yi", "Ma‘raka", "Chillaguzaron", "Beshik to‘yi", atlas, "Ko‘pkari", "Kurash", "Arqon tortish"

Ma‘lumki, o‘zbek millatining kelib chiqishi ming yillik tarixga ega. Bu millat takrorlanmas an‘analari, o‘ziga xos urf-odatlari bilan asrlar davomida jahon xalqlari orasida ajralib turadi. Vatanga muhabbat, uning har bir qarich yerini asrab-avaylash, adolat va sadoqat kabi tuyg‘ular bizga avlodlarmizdan shu an‘analar misolida yetib kelgan. Ilk tug‘ilgan go‘dakning peshonasidan o‘pib, kelajakka ulkan orzular

qilinadi. Ona allasi orqali uning jismi va ruhiga diyonatli, to‘g‘riso‘z, mard bo‘lib ulg‘ayish singdiriladi. Go‘dakni ezgu maqsadda qomati tik bo‘lsin, bobolari singari paxlavon bo‘lib ulg‘aysin deb beshikka yotkizish odati ham an‘analarimizning bir ko‘rinishidir.

Eng avvalo, an‘analarimiz va ulardan ko‘zlangan maqsad haqida so‘z yuritsak. Har bir millatning bir-birini takrorlamaydigan odatlari bo‘ladi. An‘ana so‘zi o‘tmishdan kelajakka meros qoladigan, avloddan avlodga o‘tadigan, jamiyat hayotining turli sohalarida namoyon bo‘ladigan moddiy va ma‘naviy qadriyat. Milliy, madaniy, maishiy, ijtimoiy-siyosiy, diniy va boshqa an‘analar bor. Odamlarning turmush tarzi, moddiy sharoit urf-odatlariga bo‘g‘liqdir. Chunki ma‘naviyati boy xalq boy va farovon bo‘ladi. Har bir xalqning an‘analarida o‘sha xalqning turmush tarzi, madaniy komolot darajasi, milliy ong va qiyofasi ham aks etadi. O‘zbek millatining ham o‘ziga xos an‘analari mavjud. Jumladan, “Kelin tushdi”, “Yuz ochdi”, “Sunnat to‘yi”, “Ma‘raka”, “Chillaguzaron” “Beshik to‘yi” marosimlari bo‘lsa, belgilangan va belgilanmagan odatlari ham beqiyosdir. Har bir ma‘rosim o‘zgacha kayfiyatda tashkil etiladi. El oldiga dasturxon yozib, noz-ne‘matlardan sochiladi. To‘y ma‘rosimlariga barcha yaqinlar, qon-qarindosh, qo‘ni-qo‘nilar tashrif buyuradilar. Ma‘rosimlarning maxsus qo‘shiqlari bo‘lib, ular el orasida xalq og‘zaki ijodiga aylanib ulgurgan. Bu ma‘rosimlardan ko‘zlangan maqsad esa, farovon yurtda yashayotganligiga shukronalik, bir-birlariga mehr ulashish, kambag‘allarga moddiy yordam ko‘rsatish kabi ezguliklar yotadi. Bundan tashqari, mustaqillik arafasida millatimizning milliy bayramlari qaytadan tashkillandi. “Mustaqillik bayrami”, “Konstitutsiya kuni”, “Navro‘z”, “Ro‘za hayiti”, “Qurbon hayiti” bayramlari nishonlanishi tasdiqlandi. Unga ko‘ra xalq orasida xursanchilik hukm suradi. Kasallarning holidan xabar olinadi. Turli milliy taomlar pishirilib, dasturxonga tortiladi. Keksalardan duo olinadi. Tinch kunlariga shukrona keltirib, kelajakka ulug‘ niyatlar qilinadi. Shu bilan birgalikda, bayram kunlariga dam e‘lon qilinib, barcha ishchilar ma‘naviy hamda jismonan dam oladilar.

Milliy liboslarimiz ham urf-odatlarimiz orasidan munosib joy egallagan. Ayollarga atlas, erkaklar uchun esa do‘ppi kiyish nafaqat an‘ana, balki ko‘rk ulashuvchi vositadir. Atlas – tekis, silliq, ipakdan to‘qilgan mayin matodir. Bir tomoni yaltiroq, guldor bo‘ladi. Xalq

orasida “qora atlas”, “sariq atlas”, “xon atlas”, “sakkiz tepki atlas” kabi turlari bor. Qadimdan o‘zbek onalarimiz atlas kiymay, bayramni qarshi olishmagan. Boshida do‘ppisi bor erkaklar esa, mard, jasur bo‘lib, to‘y marosimlarida kuyov bola boshiga kiydirilgan.

Shuningdek, turli xil sport o‘yinlari ham an‘ana tusini olgan. Ular musobaqa shaklida tashkil etilib, unda asosan ot choptirib, mashaqqatlarni yengib o‘tib, asl yigitga aylanadilar. Jumladan, “Ko‘pkari”, “Kurash”, “Arqon tortish” kabi tarixiy sport turlamizdir. Bu o‘yinlarda qatnashuvchilar go‘liblikka intiladilar, shu bilan birgalikda sog‘lom turmush tarziga ega bo‘ladilar.

Oiladagi barqaror muhitda ham urf-odatlarimizning go‘zal namunalarini ko‘rishimiz mumkin. Jumladan, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, qon-qarindoshlarga, yordamga muxtoj oilalarga ehson ulashish. og‘ir jismoniy mehnatlarni hashar yo‘li bilan bitkazish. Yoshi ulug‘ insonlarning hikmatlariga quloq tutish, ota o‘tirgan uyning yuqorisiga chiqmaslik, ustozning ota-onasi qatorida ko‘rish kabilardir. Xonadonlarimizda esa, eshikdan tashrif buyurgan har qanday mehmonni tabassum bilan kutib olish, oldiga dasturxon to‘shab, non ushatish, qiz farzandi bor oilalarning hovlisida rayhon, jambil undirilib, hamisha xushbo‘y hidlar taralib turadi. Oila boshi otalar ishdan qaytganlarida qo‘llariga suv tutiladi. Uyga kattalardan oldin qadam tashlanmaydi. Ovqat suzilganda dastlab kattalar qo‘l uzatishadi. Dasturxonni oilaning eng kichigi yeg‘ishtirib, oyoq bosmaydigan joyga qoqiladi. Jamoat joyida o‘zidan kattalarga hamisha salom beriladi. Bulalarning barchasi qon-qonimizga, ong shuurimizga o‘rnashib ketgan odatlarimizdir.

Hozirda butun jahon mamlakatlar ommaviy madaniyat ta‘siridan aziyat chekmoqda. Turli axborot tashuvchi vositalar orqali yosh avlodning ongi zaharlanmoqda. Bugungi texnika asrida ham, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash uchun shu kabi an‘analarimizning o‘rni bo‘lakchadir. Chunki milliyligini unitmagan xalq farzandlaridan hech qachon yomonlik chiqmaydi. Ma‘naviy boyimoq uchun esa bu kabi urf-odatlarimizning mag‘zini chaqib, mohiyatini anglab, maqsadlarini tushinib yetsak kifoya. Biz an‘analari samimiy bo‘lgan o‘zbek elida yashayotganimizdan hamisha faxr hissini tuyib yashaymiz.

Foydalalanilgan adabiyotlar:

1. <https://kukaldosh.uz/24/02/2020/5361>
2. <http://taqvim.uz/library/view/53>

3. <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/milliy-istiqlol-g-oyasi/o-zbek-milliy-an-ana-va-qadriyatlari>

ONA TILI FANINING O‘QITILISHIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH BO‘YICHA TAVSIYALAR

Hakimova Ra‘noxon Orifovna

*Andijon shahar 5-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili fanini o‘qitishning ayrim muammolari va ularning yechimi bo‘yicha ba’zi takliflar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: ona tili, ta’lim sifati, muammo va yechimlar, darslik, yechim va yondashuvlar

Bugungi kunda ona tilimizni puxta o‘rganish, uning sofliğini saqlab qolish dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Bilamizki, til ham ong singari qadimiydir. Til odamga fikr-o‘y, his-tuyg‘ular, o‘zidagi haiqat va ilhom uchqunlarini ifodalash hamda o‘zgalarga in‘om etish uchun berilgan. Qanchalik so‘z boyligimiz ko‘p bo‘lsa, boshqalarga ta’sir doiramiz, jamiyatdagi o‘rnimiz ham shu qadar keng va beqiyos bo‘ladi. Tilda xalqning bor-yo‘g‘i, unung butkul o‘zligi gavdalanadi. Til- bu xalqning tarixi, taraqqiyot va madaniyat bosib o‘tgan yo‘li.

Ona tilimiz yetarli darajada boy, u eng nozik hissiyot va fikr rang-barangliklarini ifodalash uchun ham barcha vositalarga ega. Har yili daraxtlarning barg va yaproqlari yangilangani kabi tilimizdagi ko‘plab so‘zlar ham o‘z umrini yashab, yangi tug‘ilayotganiga o‘z o‘rnini bo‘shatib beradi. Shu bois tilimizning sofliği chetdan uzluksiz kirib kelayotgan o‘zlashma so‘zlar ko‘lami kengayib bormoqda. Bu texnika asri ta’siridir, albatta. Ona tilimizning milliyliğini, sofliğini saqlab qolish, unga bo‘lgan hurmat- e’tiborni oshirishda insonlarda bilim bo‘lishi lozim. Bilim esa, albatta, maktabdagi fan o‘qituvchilari tomonidan beriladi. Har bir yetishib kelayotgan yosh avlodning ona tilimizda ravon va mustaqil so‘zlashida o‘qituvchilarning xizmatlari benihoya cheksizdur. Ayniqsa, davlatimiz rahbari Sh. M. Mirziyoyevning “Davlat tili haqida”gi qonun qabul qilinganligining 30 yilligini keng nishonlash to‘g‘risidagi Qarori o‘zbek tiliga bo‘lgan ehtiromning yanada yuksak namunasi bo‘ldi.

Bugun ta‘lim sohamizda ona tili fanini o‘qitish bo‘yicha, ya‘ni til qonun-qoidalarini o‘quvchilarga tushunarlik qilib yetkazib berishda ba‘zi bir qiyinchiliklar ko‘zga tashlanmoqda. Bu holatlar esa ta‘lim sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ona tili fani ustozlarining maqsad va vazifalari shu qadar dolzarbki, ular har daqiqada yosh avlodga davlat tilidan saboq berayotganlarini unutmasliklari zarur. Ona tilimiz sofliğini saqlab qolish, tilimizga bo‘lgan faxr va iftixor tuyg‘ularini kelajagimiz bo‘lmish o‘quvchilar ongiga chuqur singdirish O‘zbekiston Respublikasining davlat tili bo‘lmish o‘zbek tiliga bo‘lgan hurmat-e‘tiborimiz belgisi hisoblanadi.

Ona tili o‘qitishdagi asosiy muammolardan biri sinfda o‘quvchilar sonining ko‘pligidir, chunki o‘quvchining uy ishini, sinf ishini tekshirishga vaqt yetmaydi, ya‘ni tabiiyki, o‘qituvchi har bir o‘quvchiga to‘laqonli ravishda individual yondasha olmaydi. Ona tilini barcha fanlarning onasi desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Ona tilini puxta bilgan o‘quvchi o‘z-o‘zidan boshqa fanlarni ham o‘zlashtira oladi.

Men 30 yillik ish tajribamdan kelib chiqqan holda shuni ta‘kidlaymanki, o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqining ravon emasligi ta‘limda qandaydir jiddiy xatoga yo‘l qo‘yayotganimiz hosilasidir. O‘quvchilarning nutq madaniyatini, notiqlik san‘atini o‘stirishimiz, yozma nutqdagi muammolarini vaqtida bartaraf etishimiz juda muhimdir.

Ona tili ta‘limi o‘quvchini so‘z san‘atiga olib kirishi lozim. Buning uchun esa til va adabiyot fanlari integratsiya masalasini mutlaqo qayta ko‘rib chiqish kerak. So‘z, ibora, maqol, matallar, ularning qo‘llanishi, imlosi kabi masalalar maktab ona tili ta‘limi mazmunining asosi, o‘zagini tashkil etishi darkor. Adabiyot darslarida qaysi mavzular o‘tilsa, ona tili darsliklarida ham o‘sha mavzularga tayanch va mushtarak bo‘la oluvchi materiallar o‘zlashtirilishi kerak. Yana bir muammolardan biri o‘quv lug‘atlari bilan ishlashning yetarlicha yo‘lga qo‘yilmaganidir. O‘quv lug‘atlari yaratilmas, o‘quvchilarning stolida ona tilidan uning yoshiga mos ko‘plab o‘quv lug‘atlari turmas ekan, ona tili ta‘limi o‘zining haqiqiy mohiyatiga erisha olmaydi. Buning uchun o‘quv leksikografiyasi nazariy va amaliy soha sifatida tizimli yo‘lga qo‘yilishi kerak. Darsliklardagi kamchiliklar ham tezroq bartaraf etilishi lozim.

Bugungi kunda barchaning e’tibori xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik ko‘rishga qaratilgan bo‘lib, bunday mas’uliyatli ishlarda tayanch maktablar faoliyatini samarali tashkil etish uchun harakat qilinmoqda. Ona tili va adabiyot fanlari o‘qituvchilari o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini oshirishni davlat darajasiga ko‘tarish, o‘quvchilardan matnlarni o‘qib tushunish va o‘rgangan bilimlarini hayotda qo‘llay olish kompetensiyalarini rivojlantirish masalalarini maqsad qilib olishimiz darkor. Qolaversa, zamon talabi bo‘lib borayotgan chet tillarini o‘qitishda ham ona tilini yaxshi bilish muhim omil sanaladi. Men o‘z hamkasblarimni har tomonlama ziyrak, hushyor va serqirra inson bo‘lishga, O‘zbekistonimizning PISA dasturi doirasidagi tadqiqotlarda ilk bora ishtirok etayotganini hisobga olib, yosh avlod ta’lim-tarbiyasiga javobgar shaxs ekanimizni unutmazlikka chaqiraman!

Ona tilini o‘qitishdagi farzandlarimizning bilimli, yuksak ma’naviyatli, mustaqil fikr, tafakkur sohiblari bo‘lib voyaga yetishishlariga to‘sqinlik qilayotgan muammolar haqidagi bu fikr va takliflarimizga soha mutasaddilari, mutaxassislari, umuman, ta’lim fidoyilari befarq bo‘lishmaydi, degan umiddaman. Zero, ona tili- millat ruhi, millat kelajagi ekanini unutmaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tafakkur gulshani. G ‘. G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti. Toshkent 1989.
2. Shayxislamov N. Z. Tilshunoslik keng qamrovli fan sifatida. UzACADEMIA 2020
3. Shahnoza Almatova , Maftuna Mamatqulova. 2023. Ona tili fanini o‘qitishda muammo va yechimlar.

**KONNOTATSIYANI BIRIKMALARDAGI RANG
KOMPONENTI ORQALI TADQIQ QILISH JIHATLARI
(O‘ZBEK JOY NOMLARI MISOLIDA)**

*Andijon chet tillar instituti
Nazariy til aspektlari kafedrası o‘qituvchisi
Mirzaabdullayeva Mahliyo Xosiljon qizi
mahliyomirzaabdullayeva53@gmail.com
Andijon davlat chet tillari instituti talabalari
Mamadaliyeva Sarvinoz,*

Annotatsiya: *Nomzodlik bilan bog‘liq muammolar yoki oddiygina "nom berish" har doim ilmiy munozaralar uchun dolzarb mavzu bo‘lib kelgan. Ushbu maqolada lingvokulturologiyada qo‘llaniladigan asosiy tushunchalarni tahlil qilishga harakat qilindi.*

Kalit so‘zlar: *konnotatsiya, nominatsiya, etimologiya, rang komponent, birlashma, lug‘at ma‘nosi, metaforik (kengaytma), ma‘nosi*

Hammamizga ma‘lumki hayotimizda har bir narsa bir-biriga chambarchas bog‘liq, hatto fanlar ham bir-birini to‘ldirib turadi. Shunday ekan “konnotatsiya” atamasi tilshunoslikka mantiq va falsafadan kirib kelgan. Bu lotincha so‘zdan olingan XIX asr tilshunosligida konnotatsiya nutqning pragmatik tomoni bilan bog‘liq bo‘lgan iboralarning barcha emotsional rang elementlarini belgilash uchun ishlatila boshlandi. (Qarang: Bloomfield L. Language, Oksford, 1968; Kolshanskiy G.V., Vinokur T.V., Ullman S., Shaxovkiy V.I., Teliya V.N.J.)

Nutqdagi “konnotatsiya”ning subyektiv tabiati tilning kognitiv funksiyasiga yo‘naltirilgan til birliklarining obyektiv mazmuniga qarama-qarshidir. "Konnotatsiya" tushunchasi birinchi navbatda 17-asrda Port-Royal grammatikasida ishlatilgan. Bu denotatsiyaga (kengaytma) qarshi turish uchun xususiyatlarni (tasodifiy) belgilash uchun ishlatilgan. Bizning ona tilimiz juda ham boy til. Undagi so‘zlar ham juda ham jozibador. Bu esa bizga har bir javhada sezilarli darajada yordam beradi. Rang komponentli birikmalardagi konnotatsiyani tadqiq qilish jihatlari (O‘zbek joy nomlari misolida) toponimik komponentli joy nomlarini tahlil qilish. Ma‘lumki, hozirgi kunda lingvokulturologiya quyidagi muhim muammolar bilan shug‘ullanadi:

- ✓ madaniy tushuncha va madaniyat tushunchalari
- ✓ -til birliklarining madaniy semantikasi (madaniy semalar, madaniy fon, madaniy tushunchalar)
- ✓ lingvokulturologiyaning terminologik va konseptual apparati: notiqning lingvo- madaniy kompetensiyasi;
- ✓ konseptosfera yoki muayyan madaniyat bilan bog‘liq muhim tushunchalar yig‘indisini aniqlash;
- ✓ Madaniy jihatdan belgilangan til birliklarini topish.

Vilgelm fon Gumboldt o‘z vaqtida "Tilda moddiy va ma'naviy madaniyat birlashadi. Har qanday madaniyat milliy xususiyatga ega bo‘lib, tilda o‘ziga xos dunyoqarash vositasida ifodalanadi. Tilning ichki shakli "milliy ma'naviyatni ifodalash vositasidir" uning madaniyati deb yozgan edi. "Til so‘zlovchilarni va ularni o‘rab turgan dunyoni bog‘lovchi prizmadir [Tanlangan asarlar, Moskva, 1983, 126- bet].

Lingvokulturologiya lingvistik tadqiqotning jihatida antropotsentrik paradigma doirasida tilni tashkil etish uchun paydo bo‘ldi va biz ushbu maqolada kognitiv fanga oid ko‘plab taxmin va qarashlarga ega bo‘lgan Langacker, Jekendoff va Talmi nazariyalarida ifodalangan zamonaviy grammatik kognitivizm g‘oyalari va tushunchalaridan foydalandik. Bu yerda ba'zi taxminlar mavjud:

1. Ma ‘no - kontseptualizatsiya. Rangli komponentli toponimik qo‘shma so‘zning a‘nosi rang komponentining konnotativ jihatini rivojlantirish orqali so‘zlovchilar miyasida konseptuallashtiriladi yoki shakllanadi. Odamlar joy nomlarini katta kuchlar, xususiyatlarsiz eng muhim ko‘zga tashlanadigan narsalardan foydalangan holda shakllantirdilar. Bu xususiyatlar Blackville, Yellowstone, Whiteholl, Grenland va boshqalar kabi joy nomlaridagi rang komponentlari orqali ifodalangan.

2. Haqiqiy dunyo va kontseptual dunyo o‘rtasida farq bor. Masalan, Oq dengiz har doim ham oq emas va Qora dengiz har doim ham qora emas. Ko‘proq misollar, Qizil dengiz qizil emas va Yellowstone sariq toshlarga boy emas va hokazo. Ism taxminiy, lekin yaqin va aniq.

3. Bu ikki dunyo o‘rtasida to‘g‘ridan- to‘g‘ri yozishmalar mavjud emas. Blackhill umuman qora emas; Yellowriver sariq emas va hokazo.

4. Insonlar ma'lumotlarning bunday ichki tashkil etilishi uchun tug‘ma qobiliyatga ega bo‘lib, bu operatsiyalar orqali ifodalanadi. Ular dunyo obyektlari va real dunyoda mavjud bo‘lgan har qanday g‘oya yoki obyektни ifodalovchi so‘zlarning sig‘imi o‘rtasidagi o‘xshashlikni sezadilar. Masalan, o‘zbek tilida “Qizil buloq” deyishadi, lekin mantiqan tabiatda suv hech qachon qizil bo‘lolmaydi. Xuddi “Qora buloq” (Qora buloq) kabi.

Yuqorida aytib o‘tilganlardan ma'lum bo‘lishicha, odamlar tomonidan lingvistik ma'lumotlarni tartibga solish va tuzilishda qo‘llaniladigan kognitiv operatsiya har doim ham bir vaqtning o‘zida nolingvistik ma'lumotni tuzish uchun ishlatilishi mumkin emas.

Bu yerda biz birinchi navbatda aniq so‘zlar ro‘yxatini tuzamiz, joy nomlari rang komponenti bilan, so‘ngra etimologik lug‘at yordamida ularning tarixini tahlil qilib, u yerda berilgan narsalarni muhokama qilish uchun biz o‘zimizga mos keladigan foydali ma'lumotlarni olishimiz mumkinligini ko‘rsatamiz. [1, 124].

Ikkinchi bosqich bularning tarkibiy tahlili edi so‘zlarning birlashishi muammosida ba’zi ma'lumotlarga ega bo‘lishbu rang komponentlari.

Uchinchi qadam, bu so‘zning nima uchun shunday nomlanganini aniqlash edi, bu nomlardan qanday kognitiv ma'lumot, bilim olishimiz mumkin edi.

To‘rtinchi bosqichda o‘zbek tilida so‘zlashuvchi xalqlarning lingvomadaniy xususiyatlari bilan bog‘liq gaplarni ishlab chiqish uchun umumiy xulosalar chiqarish bo‘ldi [3, 26; 8, 188-189].

Agar kerak bo‘lsa, rus va ingliz joy nomlari bilan ishni rang komponenti bilan solishtirishga harakat qildik. Ayrim olimlar joy nomlarining etimologiyasini tahlil qildilar, ba’zilarini biz yuqorida tilga oldik. Shunday qilib, A.V. Dybo “Ilk turklarning lingvistik aloqalari” asarida ba’zi joy nomlarining tarixi haqida quyidagi ma'lumotlarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдурахмонов А.А. Историческая народностей Сибири и Казаков на основе этнонимии и топонимии. Происхождение аборигенов Сибири и их языков. 1969 . Томск, 320 с
2. Абрамсон. С.М. Киргизи и их этногенетические и историко-культурные связи. Ленинград, 410 с.

3. Axmanova O.S. (1966) Lingvistik atamalar lug‘ati. Moskva: Sovet Entsiklopediyasi, 608 p.
4. Bobur, Zahiriddin Muhammad (2012) Boburnoma. Toshkent, 400 b.
4. Bartold V.K. (1963) K istorii orosheliya Turkistana Socheniya. Moskva: Nauka, 763 s
5. Bloomfield L. (1968) Til. Oksford: Oksford universiteti Matbuot, 400 p.
6. Дневронотюрский словарь (1969). Москва: Наука, 700 стр.
7. O‘zbekcha- ruscha lug‘at” (1983) Toshkent: Fan (2 jildda).
8. Винокур Т.Г. (1980) Тил бирликларининг стилистик фойдаланиш қонуниятлари, Москва: Высшая школа.

FRANSUZ HAMDA O‘ZBEK TILLARIDA TAKRORIY ISH- HARAKATI IFODASINING LEKSIK -GRAMMATIK MAYDON KONSTITUENTLARI

*Yaqubjonov Iqboljon Odiljonovich,
ADCHTI, o‘qituvchi
Abdumalikova Madinaxon Axmadjon Qizi
ADCHTI talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada fransuz hamda o‘zbek tillarida takroriy ish- harakati ifodasida muntazamlik va davriylikni belgilovchi vositalar o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: leksik- grammatik maydon, morfema, leksema, so‘z birikmasi, gap, yaxlit murakkab jumla, predikatsiya, uzlukli takror, uzluksiz takror

Muntazam takrorni ifoda etishda **“toujours, sans cesse, sans repos, ne cessait pas de gronder, d’autres suivrent, dans la fréquentation des soldats, coup sur coup, d’instant en instant”** kabi nutq ifoda birikmalari qo‘llanishi mumkin. Ularga monand formalar sifatida o‘zbek tilida **“hamon, tinimsiz, tinmay, hamisha, yana va yana, doim bordi-keldi qilib yurib, tez-tez, galma-gal”** kabi ifoda vositalari tanlanadi: Vous avez toujours été complaisant et même attention ne pour nous. (Maupassant. Le père Milon. r.156)

Siz hamisha bizning xizmatimizda bo‘lib, bizni hatto ehtiyotlab keldingiz. (Mopassan. Milon amaki. 60-b)

Puis d’autre suivrent. (Maupassant. Deux amis.p.143)

Uning orqasidan yana va yana gumburlashlar eshitila boshladi. (Mopassan. Ikki oshna.69-b)

...et ayant appris, dans la frequation des soldats, les quelques mots d’allemand qu’il lui faillait. (Maupassant. Le père Milon. r.158)

Nemis soldatlari bilan doim bordi-keldi qilib yurib, o‘ziga zarur bo‘lgan bir necha og‘iz nemis so‘zlarini bilib oldi. (Mopassan. Milon amaki. 61-b)

Ish- harakatidagi takror ba‘zan tanaffusli muntazamlikda o‘z aksini torishi mumkin. Bu holatda fransuz tilida **“de temps en temps, parfois, tantôt... tantôt, tantôt ici- tantôt-là”** ifoda vositalari ishtrok etadi. Ularga monandlashuvchi ifoda vositalari sifatida **“goh...goh, ba’zi-ba’zida, goh-gohda, iloji bo‘lgan joyda”** tanlanadi:

De temps en temps, une servante se lève et va remplir au collier la cruche au cidre.. (Maupassant. Le père Milon. r.155)

Oqsochlardan biri goh-gohda o‘rnidan turadi va bo‘shagan ko‘zani ko‘tarib, sidr olib kelgani erto‘laga qarab ketadi.(Mopassan. Melon amaki. 58-b)

L’homme était plus grand,... de temps en temps, l’embrassait sur le front. (Maupassant.Claire de lune. r.109)

Erkakni bo‘yi balandroq, ba’zi-ba’zida engashib uning peshonasidan o‘pardi.(Mopassan. Oydin 199-b)

Parfois, cependant, ils y font un voyage, une long voyage... (Maupassant. Mademoiselle Perle.)

Shunday bo‘lsa ham ular ba‘zan shaharga borishada, shaharga borishlari ham butun bir voqea. (Mopassan. Mademuazel Perl)

On la ramassait tantôt dans sa cuisine, tantôt dans sa cour, tantôt dans les chemain des environs,...(Maupassant. Le petit fut. p.257)

Uni goho oshxonasidan, goh hovlisidan, goh shahar chetidagi yo‘llardan topib olishar,...(Mopassan. Bochkacha 116-b)

Des lors, il ne s’arrêta plus. Chaque nuit, il errait, il rodait à l’aventure, abattant des prussiens tantôt-ici , tantôt -la, galoppant par les champs deserts, sous la lune, uhlan perdu, chasseur d’hommes.(Maupassant. Le père Milon. r.159)

O‘sha kundan boshlab har bir qulay paytni qo‘ldan bermadi. Odam ovlaydigan arvoh singari otliq askar har kecha kezib yurar,atrofda izg‘ir, oydin va kimsasiz dalalarda ot choptirib yurib iloji bo‘lgan joyda prussaklarni o‘ldirib ketardi. (Mopassan. Melon amaki. 63-b)

Yuqoridagi berilgan gaplarda ish-harakatining muntazam takrorini belgilovchi so‘zlar: “se leve, va remplir o‘rnidan turardi, erto‘laga qarab ketardi; embrassait- peshonasidan o‘pard; y font un voyage- borishadi; errait-kezib yurar” fe’llar shaxs-zamon formalari bilan chatishib umumiy uyg‘unlak hosil etadi va axborot tizimini shakllantiradi. **De temps en temps** va boshqalar, va shuningdek **goh-gohida** nutq ifoda vositalari fe’llar bilan birgalikda predikatsiya jarayoniga monand butunligani ta’min etadi.

Takroriy ish-harakati fransuz va o‘zbek tillarida muntazamli ko‘rinish bilan bir qatorda davriy, uzlukli ko‘rinish ham kasb etadi. Takrorning bu ko‘rinishi **“encore”**, **“yana”** maxsus ifoda vositalari orqali berilishi mumkin:

Au bout d’une heure il a percut encore deux uhlands cote à cote qui rentraient au quartier.(Maupassant. Le père Milon. P.150)

Bir soatdan keyin, qishloqqa qarab yonma-yon ketayotgan yana ikki otliq askarni ko‘rib qoldi.(Mopassan. Melon amaki. 65-b)

Mazkur misolda “encore” va “yana” so‘zlari ish- harakatining takroriy ko‘rinishidan dalolat beradi. Chunki ular o‘tgan zamonda ya’ni ish-harakatining yakunganidan darak beradi. Fransuz tilida uzlukli harakatni anglatish uchunpasse compose, passe simple, plus-que-parfait kabi zamonlar qo‘llaniladi. O‘zbek tilida esa shu zamonga monand o‘tgan zamonlarning ko‘rinishlari tanlanadi. Fransuz tilida boshqa ifoda vositalari bidan bir qatorda fe’l tarkibiga qo‘shilib keluvchi “-re” prefiksi keng qo‘llanadi. O‘zbek tilida bunga monand sifatida tilning turli yaruslariga mansub ifoda vositalari ajratiladi:

Quand l’homme revint, il affirma qu’il n’avait rien vu. (Maupassant. Mademoiselle Perle. r.274)

Xizmatchi qaytib kelib hech kim yo‘q dedi. (Mopassan. Mademuazel Perl.224- b)

L’abbe se remit à marcher,...(Maupassant.Claire de lune. r.108)

Abbat yana yo‘lga tushdi.(Mopassan. Oydin 192-b)

Il revint quatre jours plus tard.(Maupassant. Le petit fut. p.251)

To‘rt kundan keyin u yana keldi.(Mopassan. Bochkacha 116-b)

L’homme reparut, avec sa lanterne,...(Maupassant. Boule de suif. p.30)

Fonar ko‘targan odam yana paydo bo‘ldi...(Mopassan. Do‘ndiq 8-b)

Yuqoridagi misollarda “-re” prefiksi bilan berilgan fe’llarga ekvivalent qilib “qaytib kelib, yana yo‘lga tushdi, yana keldi, yana paydo bo‘ldi” kabi so‘z birikmalari olingan. Shuni aytish kerakki, ushbu korrespondentsiya ko‘rinishidagi tillararo munosabat ma’lum ma’noda barqarorlik xususiyati kasb etadi:

Il se tut, puis reprit:(Maupassant. Deux amis.p.173)

U biroz jim bo‘lib, yana davom etdi: (Mopassan. Ikki oshna.69-b)

M.Sauvage demanda: “Quand y retournerons-nous?”(Maupassant. Deuxamis.p.141)

Sovaj janoblari:

-“Yana o‘sha kunlarga yetarmikanmiz?”-deb so‘radi.(Mopassan. Ikki oshna.60-b)

Foydalanilgan adabiyotlar

1. А.Г.Гак, Е.Б. Ройзенблит. Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков. Москва1965.
2. М.А.Абдураззаков. Очерки по сопоставительному изучению разносистемных языков. Ташкент1972.
3. Адмони В.Г. Основы теории грамматики. Москва 1954.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва 1955.
5. Бенвенист Э. Уровни лингвистического анализа, “Новое в лингвистике”, выпуск IV. Москва 1965.
6. Бондарко А.В, Буланин Л.А. Русский глагол. Ленинград 1967.
7. Гулыга Е.В, Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поле в современном немецком языке. Москва. 1969.
8. Гухман М.М. Грамматическая категория и структура парадигм.- Сборник “Исследования по общей теории грамматики.” Москва. 1968.
9. Есперсен О. Философия грамматики. Москва. 1958.

FRANSUZ HAMDA O‘ZBEK TILLARIDA TAKRORIY ISH-HARAKATI IFODASIDA MUNTAZAMLILIK VA DAVRIYLIKNI BELGILOVCHI VOSITALAR

*Yaqubjonov Iqboljon
Odiljonovich,
ADCHTI o‘qituvchi
Sodiqova Muxlisaxon Jasurbek Qizi
ADCHTI talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada fransuz hamda o‘zbek tillarida takroriy ish- harakati ifodasida muntazamlilik va davriylikni belgilovchi vositalar o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: leksik- grammatik maydon, morfema, leksema, so‘z birikmasi, gap, yaxlit murakkab jumla, predikatsiya, uzlukli takror, uzluksiz takror

Fransuz tilida uzlukli harakatni anglatish uchun **passé composé**, **passé simple**, **plus-que-parfait** kabi zamonlar qo‘llaniladi. O‘zbek tilida esa shu zamonga monand o‘tgan zamonlarning ko‘rinishlari tanlanadi. Fransuz tilida boshqa ifoda vositalari bidan bir qatorda fe‘l tarkibiga qo‘shilib keluvchi “-re” prefiksi keng qo‘llanadi. O‘zbek tilida bunga monand sifatida tilning turli yaruslariga mansub ifoda vositalari ajratiladi: Quand l’homme revint, il affirma qu’il n’avait rien vu. (Maupassant. Mademoiselle Perle. r.274)

Xizmatchi qaytib kelib hech kim yo‘q dedi. (Mopassan. Mademuazel Perl.224- b)

L’abbe se remit à marcher,...(Maupassant.Claire de lune. r.108)

Abbat yana yo‘lga tushdi.(Mopassan. Oydin 192-b)

Il revint quatre jours plus tard.(Maupassant. Le petit fut. p.251)

To‘rt kundan keyin u yana keldi.(Mopassan. Bochkacha 116-b)

L’homme reparut, avec sa lanterne,...(Maupassant. Boule de suif. p.30)

Fonar ko‘targan odam yana paydo bo‘ldi...(Mopassan. Do‘ndiq 8-b)

Yuqoridagi misollarda “-re” prefiksi bilan berilgan fe’llarga ekvivalent qilib “qaytib kelib, yana yo‘lga tushdi, yana keldi, yana

paydo bo‘ldi” kabi so‘z birikmalari olingan. Shuni aytish kerakki, ushbu korrespondentsiya ko‘rinishidagi tillararo munosabat ma’lum ma’noda barqarorlik xususiyati kasb etadi:

Il se tut, puis reprit:(Maupassant. Deux amis.p.173)

U biroz jim bo‘lib, yana davom etdi: (Mopassan. Ikki oshna.69-b)

M.Sauvage demanda: “Quand y retournerons-nous?”(Maupassant. Deuxamis.p.141)

Sovaj janoblari:

-“Yana o‘sha kunlarga yetarmikanmiz?”-deb so‘radi.(Mopassan. Ikki oshna.60-b)

Le canon se remettait à tonner.(Maupassant. Deuxamis.p.143)

To‘plar yana gumburlay boshladi. (Mopassan. Ikki oshna.68-b)

Berilgan misollarda fransuz tili variantining aksariat qismida prefiksli fe’llar, xususan, **retourner, reprendre, se remettre a tonner** qo‘llanilgan ularga monand forma sifatida **yana etisharmikanmiz, yana davom etdi,yana gumburlay boshladi** kabi ifoda vositalari tanlangan. Bu jumla tarkibida mabodo takroriy ish-harakatini anglatuvchi ikki v-a undan ortiq har xil fe’l ishlatilsa, u holda fransuz tili doimo “**re-**”prefiksini takrorlamaslik uchun fransuz tili boshqa ifoda vositalarini, xususan, encore so‘zini qo‘llashni ma’qul ko‘radi. Bu holat fransuz tili ifoda me’yorining talablari bilan bog‘liqdir. Chunki fransuz tilida bir tushuncha ifodasi uchun har safar yangi ifoda vositasini qo‘llash odat tusiga kirgan. Misol uchun:

...mais , le cinquième jour il repartit et tu a encore deux soldats parle meme stratageme.(Maupassant. Le père Milon. P.159)

...biroq beshinchi kuni kechasi yana chiqdi va o‘sha usulda ikkita soldatni o‘ldirdi.(Mopassan. Melon amaki. 62-b)

Mazkur misolda birinchi fe’l “repartir” ko‘rinishida, ikkinchi fe’l esa “tuer encore” ko‘rinishida beriladi. O‘zbek tilida esa “yana chiqmoq” “yana o‘ldirmoq” varianti tanlangan. Ba’zan takroriy ish-harakati “fois-marta” leksemalari yordamida konkretlashtiriladi:

Ça allait bien jusqu’au roti, puis voila que la cloche se remet à sonner trois fois de suite, trois grands coups longs, qui ont vibre jusqu’au bout de nos doigts et qui nous ont coupe le soufflé, tout net.(Maupassant. Mademoiselle Perle. p.274)

Qovurdoqqacha binoyidek o‘tirdik, lekin yana qo‘rg‘iroq tovushi keldi. Qo‘ng‘iroq uch marta chalindi, uch marta urmlgan uzun

va qattiq ovoz -hammamizni teshib o‘tdi, hammaning nafasi bo‘g‘ziga tiqildi.(Mopassan. Mademuazel Perl.234- b)

Prefiksli fe’llar bilan “encore” so‘zining kombinatsiyalashuvi turli zamon va makon yo‘nalishida jo‘ylashishi mumkin:

Puis il se remit a fumer sa pipe. (Maupassant. Deux amis.p.146)

Yana trubkasini chekdi. (Mopassan. Ikki oshna.68-b)

On sentait bien que ce n’était pas fini, qu’il allait se passer quelque chose, que la cloche, tout à l’heure sonnerait encore. (Maupassant. Mademoiselle Perle.p.275)

Bu ish shu bilan tamom bo‘lmasligi, yana nimadir bo‘lishi va hozir yana qo‘ng‘iroq tovushi kelib qolishi turgan gap edi. (Mopassan. Mademuazel Perl.235- b)

Prefiksli fe’llar turli aspektli ekvivalentlarni vujudga keltirishda ham ishtrok etishi kuzatiladi:

Ma mère enfin parla: c’est étonnant qu’onait attend si longtemps pour revenir.(Maupassant. Mademoiselle Perle. p.276)

Nihoyat, yana so‘z boshladi ”Qiziq-a oradan shuncha vaqt o‘tkazib yana chaqirishini qarang”.(Mopassan. Mademuazel Perl.234- b)

Ayni shu misolda makondagi ish-harakatini anglatuvchi, ayni chog‘da takroriy ish-harakati ma’nosiga ega bo‘lgan ”revenir” fe’li o‘zbek tilida “yana chaqirmoq” so‘z birikmasiga ekivalentlashadi. Ma’lumki “yana chaqirmoq” vaziyatning boshqa aspektiga mansubdir. Natijada turli aspektlashuvdagi ekvivalentlar yuzaga kelgan. Bazan har ikkala tilda ham leksik ma’nosida takroriy harakataks etgan leksemalarmazkur ma’no ifodasi uchun nutqda ishtrok etadi:

La mère Magloirene se le fit point répéter....(Maupassant. Le petit fut. p.250)

Magluar ena taklifni takrorlamasdanoq.... (Mopassan. Bochkacha 134-b)

Xususan yuqoridagi misolda fransuz tilida ham, o‘zbek tilida ham takroriy ish-harakatini anglatuvchi va semantik jihatdan mazkur ma’no ifo‘dasi uchun buvosita yo‘naltirilgan répéter, takrorlamoq fe’llari ishtrok etmoqda. Qiyoslanayotgan tillarda shunga o‘xshash leksemalar tez-tez uchrab turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. А.Г.Гак, Е.Б. Ройзенблит. Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков. Москва 1965.
2. М.А.Абдураззаков. Очерки по сопоставительному изучению разносистемных языков. Ташкент 1972.
3. Адмони В.Г. Основы теории грамматики. Москва 1954.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва 1955.
5. Бенвенист Э. Уровни лингвистического анализа, “Новое в лингвистике”, выпуск IV. Москва 1965.
6. Бондарко А.В, Буланин Л.А. Русский глагол. Ленинград 1967.
7. Гулыга Е.В, Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поле в современном немецком языке. Москва. 1969.
8. Гухман М.М. Грамматическая категория и структура парадигм.-Сборник “Исследования по общей теории грамматики.” Москва. 1968.
9. Есперсен О. Философия грамматики. Москва. 1958.

**SEMANTICAL AND PRAGMATICAL FEATURES OF
UZBEK PARTICLES IN DISCOURSE**

Abdulakhatova Shokhsanam
a master of Linguistics
(English) direction, NamSU

Abstract: *In this article are described the role of discourse in linguistics and the usage of auxiliary words in. And with the supporting of examples the classification of Uzbek particles, and their pragmatic and semantic characteristics are investigated.*

Key words: *Discourse, particle, auxiliary words, interdisciplinary research, 'verbal' and 'written'*

Discourse is the subject of interdisciplinary research. Theoretical linguistics, computer linguistics and artificial intelligence, plus psychology, philosophy and logic, sociology, anthropology and ethnology, literary studies, semiotics, history, theology, law, pedagogy, translation theory and practice, politics and other discourse-related science and research areas are the main subjects of study. The study of discourse approaches for each of these disciplines in its own way. The social sciences and humanities define discourse as a form of thought

expressed through language. It is the way society thinks and communicates about people, things, social organization, and the relationships between these three elements. Sociology sees discourse as a way of understanding reality. Political science understands this as the exchange of formally rational ideas to solve social problems. Psychological discourse evaluates the form and function of written or spoken language in relation to mental health.

The application of the notion of discourse in semantics is more complex. Discourse semantics is the analysis of how vocabulary is used in specific areas of intellectual inquiry. This analysis examines the relationships between language and structure such as: B. The relationship between the sentence and the larger context in which it exists. An example of this is the use of pronouns in sentences that the reader or listener can understand only in context. [1] From the point of view of modern approaches, discourse is a complex communicative event involving text, plus other linguistic factors (thoughts, knowledge of the world, recipient's goals, attitudes) necessary for understanding the text. The term "discourse" has become one of the most commonly used terms in linguistics.

Historically, the term was first used by American linguist Z. Harris in an article published in 1952 titled "Discourse Analysis". The term "discourse", in its entirety, has become common in linguistics over the last two decades.

According to the interpretation of the linguist A. Pardayev, discourse is the actual use of verbal and non-verbal means in the forms and manners deemed most effective in exchanging ideas and influencing each other. It is the process of Discourse is a process, a kind of human activity. It is a common manifestation of hundreds of verbal and non-verbal factors working towards a single goal. In another source, the discourse comes from the Latin "discursus". Argument means emotional, direct, intuitive, that is, logical reasoning, not necessary knowledge, but proven knowledge that arises from the argument. Simply put, this definition expresses the meaning of discourse, discussion. A special discourse study in Uzbek linguistics was carried out by the linguist Sh. Played by Safarov. Regarding the problem of text and discourse, linguists say: "If both text and discourse are the result of human linguistic activity, it seems possible to distinguish them using

only external form indicators that have the properties of 'verbal' and 'written'. Likewise, it is unlikely that one would have a physical appearance and the other would not have such characteristics. If both are products of consequential activity, must the consequent result have a material form? The information content that is formed within does not negate each other, but rather mixes and combines, and becomes a factor that determines the effectiveness of communication. Correspondence between communication content and information content ensures macro-level integrity of the communication system. It is now recognized that only discourse has such integrity. According to Ye. S. Kubryakova “At the time of the current development of linguistic science, there is no generally accepted definition of discourse” [2]

In linguistics, discourse refers to units of language that are longer than sentences. The word discourse comes from the Latin prefix *dis*, meaning “far”, and the root “*curre*”, meaning “to run”. Therefore, speech is translated as “flight” and means how the conversation proceeds. Discourse research is the analysis of the use of spoken or written language in social contexts. Discourse studies look beyond small grammatical units such as phonemes and morphemes to examine linguistic form and function in language. Developed by Dutch linguist Teun van Dijk, this area of study examines how large units of language, such as lexemes, syntax, and context, give meaning to speech. [3]

“Situational discourse consists of just one or two words, such as ‘no smoking’ or ‘no smoking’. Normal discourse volume, as mentioned above, he is between the two dimensions [4]. “Discourse is the social use of language to convey broad historical meaning. It is a language dictated by the social conditions in which it is used, by whom and in what circumstances. Language can never be “neutral” because it serves as a bridge between our personal and social worlds. ”

The importance of discourse in literature. Language of all kinds is one of the most important elements of human behavior and design. A lot of research has been done on how the brain translates thoughts into words, and of course how communication shapes the brain. It focuses on the fact that we understand in different ways. The creation and dissemination of language is therefore of paramount importance to the survival of mankind. Literature is one of the most important ways to preserve language and create new ways of understanding the world. By

reading examples of artistic discourse from other cultures and other times, we can better understand what authors were thinking. In fact, by reading the literature of our own beautiful cultures, can put more emphasis on how we think and how we interact. Understanding literary discourse is essential to understanding literature, because every literary work created is an example of discourse. . [6]

Types of Artistic Discourse. Among Western scholars, there are different views on artistic discourse and its forms. When someone uses language to communicate, they use discourse. Thus, writers' work largely relies on discourse to tell stories, share ideas, and disseminate information. In fact, there is no literature without discourse. However, not all discourse is the same, and literary scholars classify it into four main types.

Arguments. An argument is an attempt to persuade the reader by logic and reasoning. The author makes a specific claim and provides evidence to support that claim. For example, academic essays use controversial language to convince the reader that the entire article is true. *Description* is an emotional experience for the reader that helps develop a clear mental image of the information presented. *Novels, short stories, and poems* rely on the power of images to engage and captivate the reader. The exhibition informs the viewer of a particular fact, but does not attempt to influence the viewer's opinion of that fact.

Their purpose is informational only. Descriptive text is often used in news and other factual articles, comparative analyses, and other research-oriented literature history. A story is a written statement that presents a story to the reader. That is, the voice of the narrator. The story draws the reader in through compelling language that evokes emotion and empathy, making the reader turn the page. The story is the basis for novels, short stories, and some plays Other schools divide literary language into *expressive, poetic, and transactional* languages.

Uzbek language is characterized by its rich vocabulary among Turkic languages. This can be seen in examples of artistic and scientific masterpieces created in this language. There is a need to codify this vast spiritual heritage under a single source so that these masterpieces of art can be used by our future generations.

In the 70s of the 20th century, the idea of systems structural linguistics began to be widely used in Uzbek linguistics. Words were

classified into groups such as independent words, auxiliary words, and intermediate words based on morphological, lexical, and syntactic features. An independent word is a word that has a lexical meaning, answers a specific question, and functions as a syntactic sentence fragment. Auxiliary words (Ko‘makchilar) are words that do not have the above properties. So what is the practical meaning of such words? How important are they in the Uzbek language corpus? As Prof. Bakhtiyor Mengliyev, Ph.D. What degree of 'immunity' is conferred by auxiliary terms? [4]. The auxiliaries of modern Uzbek literary language are studied in three groups according to his: Wizards, Connectors, and Downloads. Although auxiliary words are commonly defined as having the ability to connect words to simple sentences or to give additional meaning to words and sentences, this group of words occurs very frequently in texts, which serves an important grammatical function. Without these words, it is absolutely impossible to express an opinion, communicate or write a text. This means that although auxiliary words are not considered lexemes in linguistics, without syntactic units and auxiliary headwords nothing works in sentence structure. In particular, you cannot convey your thoughts unless you use conjunctions when equating or subordinating words and sentences to form sentences, and particles when connecting word combinations. Its role in syntactic communication is less prominent, but it can convey the intended meaning without adding additional meaning to a word or phrase. [5]

Particle is one of the auxiliary words in Uzbek, but words such as linkers, helpers and phrases in compound sentences are compared to other groups of auxiliary words by means of the "link" symbol in functional syntax. It is considered unstable and changeable. However, the role of prepositions in denoting different emotional states of the speaker is unequalled. Auxiliary words also have lexical forms. Some of the particles are in lexical form (ham , faqat, xuddi: (and, just, like that...), some are in affix form (-mi -chi -u -da...), but the status of words by linguists and experts is given. Included in the list of included word groups. Therefore, including them in the "phrase" is conditional. Therefore, loads can be divided into three types according to aspects of the formal structure.

1. Pure particle: ([same], [only], [only]... in uzbek: ([xuddi], [faqat], [xolos]...).

2. Suffix particle: ([-mi], [-chi], [-a], [-ya]...).

3. Multifunctional (relative) particles ([single], [, [single], [single]... in uzbek: [yolg‘iz], [, [tanho], [yakka]...)). Word forms of prepositions are always written separately from the word. Faqat ojiz qalamim manim... (A. Olipov).[6]

When tagging uploads in the Uzbek national language corpus, you should use text and phrases that indicate subtle meanings. Below we consider the expression of questions and surprise loads in the current Uzbek language, task schemes and marking in the national corpus. Interrogative adjectives mean question, surprise, request, order, concern, emphasis and warning, threat, desire, wish.

2. Interrogative particles are written in adjunctive form separated by a word and a hyphen. Add the following meaning to the sentence:

1)so‘roq: Majlisdan xabaring bo‘lg‘an bo‘lsa, kim qaysi fikrda qolg‘anini ham bilarsan? -Yo‘‘q. - Majlisda nimadan bahs qilinganini-chi? ! (interrogative: If you heard about the meeting, do you know who had what opinions? -No. - What was discussed at the meeting?! (O‘tkan kunlar. A.Qodiriy.) 2) taajjub: Bu go‘‘zallikdan rohatlansang-chi mundoq. Tushunmayapman seni. (surprise: Would you like to enjoy this beauty? I do not understand you) 3) iltimos: Eshikning zanjiriga bir qarab kelingiz-chi, imon topkur Jannat opa! (intercession: Look at the door’s chain, get faith Jannat opa!) (O‘tkan kunlar. A. Qodiriy.) 4) buyruq: Gap bilan bo‘lib zang‘ar kayf ham tarqab ketdi, qani, quy-chi birikkini! (order: Get rid of the triumphant mood in the conversation and come on!) (O‘tkan kunlar. A. Qodiriy.) 5) xavotir: -Shoshma! – dedi Tohir. – Bu yerdagi besh-o‘‘nta yog‘ochni arralab tashlaganimiz bilan hech ish chiqmaydi. -Nega chiqmasin? Ot-arava o‘tolmaydigan qilamiz! -Birorta ustani olib kelib, ko‘prikni tuzatib, o‘tib ketaversa-chi? (anxiety - Hurry up! Tahir said. - Here he can see five or ten trees, but he can do nothing. - Why don't you come out? Wagons can't pass! - Why don't you call a handyman to fix the bridge and cross it?) (Yulduzli tunlar.P. Qodirov) 6) ta‘kid va uqtirish: Azimjon –chi, senga ammovachcha bo‘ladi. (emphasize - What about Azimjohn?) (A.Muxtor.”Chinor” romani). Men shu uzundan uzoq umrimda –chi, bolam, hech qachon bunday ojiz, bunday ayanch holga tushgan emasdim - In my long life, my child, I have never been so weak

and pitiful.) (A. Muxtor ”Chinor” novel) 7) do‘q-po‘pisa: Qo‘lingni yana bir tekkizib ko‘r-chi mening qizimga- (warning : If you touch my daughter again with your hand.) When the interrogative -chi is added to a command or request sentence, it is often accompanied by an imperative verb. 8) istak-xohish: Avval siz bir urinib ko‘rsangiz-chi? Biror luqmagina yesangchi? Yaxshisi bir kino tomosha qilsak-chi? (wish: Why don't you try it first? How about just a bite? Would you like to see a movie?) 9) kuchli qistash ohangidagi buyruq: Tezroq yursang-chi munday, imillamasdan. (Command in a strong high-pitched voice: How about walking fast like this without bending over?) [7]

As you can see from the examples above, Uzbek particles have various pragmatic functions. Written sources as well as oral conversations allow the reader to quickly understand the state and mood of the speaker. However, when translating into a foreign language, it is a bit more difficult to convey the atmosphere and state of things, and it depends on the skill of the translator.

REFERENCES

1. <https://www.supersummary.com/discourse-in-literature-definition-examples/#discourse-outside-of-literature>. Kubryakova 2000:6).
2. Definition and Examples of Discourse: Glossary of Grammatical and Rhetorical Terms By Richard Nordquist Updated January 30, 2020
3. <https://literarydevices.com/discourse/>
4. <https://www.supersummary.com/discourse-in-literature-definition-examples/>
5. Orzigul Ulug‘bek qizi Ablakulova “Diskurs tushinchasi va uning tadqiqi”- Volume 2 | Issue 11 | 2021 Issn: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor
6. Axmedova D.B. Atov birliklarini o‘zbek tili korpuslari uchun leksik- semantik teglashning lingvistik asos va modellari: filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Buxoro, 2020.
7. Xoliyorov O‘. M. O‘zbek tili taʼlimiy korpusining lingvistik asoslari: Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Termiz, 2021.

MUHANDIS-TALABALARNI CHET TILI KASBIY MULOQOTIGA O‘QITISHDA MADANIYATLARARO KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI

Isroilova Dildora Muhtorovna

Andijon davlat pedagogika instituti

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya: maqolada muhandis-talabalarini kasbiy faoliyatining asosiy jihatlaridan biri bo‘lgan madaniyatlararo kompetentsiyasini rivojlantirish muammolari ko‘rib chiqilgan bo‘lib, ko‘plab olimlarning ilmiy qarashlari tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: muhandis-talabalar, madaniyatlararo kompetentsiya, kasbiy faoliyat, muloqot, nofilologik universitetlar

Jahonda ta’lim dasturlarini xalqarolashtirish (internationalization) siyosatiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ingliz tilida fanlarni o‘qitish (EMI), madaniyatlararo ta’sirchanlikni rivojlantirish (DMIS Developmental Model of Intercultural Sensitivity), professional nuqtayi nazardan madaniyatlararo muloqotni tushunish (Cross Cultural and Professional Understanding) va ingliz tili xalqaro til sifatida (English as an International Communicative Language) nafaqat Yevropada, balki Osiyoning ko‘plab mamlakatlarida ham oliy ta’limga tobora joriy etilmoqda. Ingliz tili ta’lim tili sifatida qo‘llanilib, turli mamlakatlarning talabalarini xalqaro maydonda yaratilayotgan yagona auditoriyalarga jalb qilmoqda. Bu talabalarning madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyojini o‘rganishga turtki bo‘lmoqda. Madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish talabalarni ingliz tili bo‘yicha bilimlarini rivojlantirishga yordam beradi va ularga ma’lum mavzularni muvofiq qilishda, kasbiy bilimlarni yaxshilash imkoniyatini yaratadi, shuningdek, talabalarni global dunyoda kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlash va mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Jahon amaliyotida nofilologik universitetlar talabalariga madaniyatlararo kompetensiyani o‘rgatish muammosini tadqiq etishda quyidagi ustuvor yo‘nalishlar bo‘yicha qator tadqiqotlar olib borilmoqda: akademik savodxonlikni shakllantirish (EAP) va mobil

talabalarning kasbga yo‘naltirilgan ingliz tilisini shakllantirish mexanizmlarini ishlab chiqish (ESP and mobility). Pragmatik, diskursiv va informatsion yondashuvlar o‘rganilmoqda (scientific and technical discourse, engineering discourse, energy discourse) va filolog bo‘lmagan talabalarning chet tilidagi muloqotda madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantirish jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy hamda uslubiy asoslarini ishlab chiqish va bu yo‘nalishda ilmiy izlanishlar olib borishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Ta’kidlash kerakki, u yoki bu kasbga yo‘naltirilgan chet tilini bilish, og‘zaki va yozma nutqni tushunish yetarli emas, shuning uchun boshqa madaniyat vakillari bilan aloqa o‘rnatish, bir sohada faoliyat olib boruvchi, lekin boshqa jamiyat vakili bo‘lgan chet ellik hamkasblar bilan o‘zaro munosabatlarni o‘rnatishga erishish kerak. Buning uchun madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish va ularni amalda to‘g‘ri qo‘llash zarur. N.N.Sergeyeva, G.V.Poxodzeylarning asarlarida “madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalari turli kasb vakillari uchun zarurdir” deya e‘tirof etilgan.

Mutaxassisning kasbiy malakasini oshirishda madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish ustuvor jihatlardan biridir. Chet tillarni o‘qitish metodikasida “madaniyatlararo kompetensiya” tushunchasi 80-yillarning o‘rtalarida paydo bo‘lgan. Madaniyatlararo muloqot ilmiy va o‘quv intizomi sifatida Rossiyada XX asrning 90-yillarida jadal rivojlana boshlagan. Ba’zi olimlarning ta’kidlashicha, “madaniyatlararo kompetensiya” atamasi 1950-yillarda paydo bo‘lgan va uning yagona ta’rifi hamda tuzilishi hali ham to‘liq o‘rganilmagan. Madaniyatlararo bilim mintaqaviy va ijtimoiy xilma-xillikni tushunishni o‘z ichiga oladi. Chet tillarini o‘qitish metodikasida madaniyatlararo kompetensiyasining tarkibiy qismlari haqida turlicha qarashlar mavjud. A.D.Axtarova “chet tilining kommunikativ va madaniyatlararo kompetensiyalarining tarkibiy qismlari o‘rtasida ma’lum munosabat hamda o‘zaro bog‘liqlik borligini” ta’kidlaydi. N.D.Usvyat o‘z tadqiqotida “madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani shakllantirish uzoq va ko‘p qirrali pedagogik jarayon bo‘lib, u ma’lum bir mantiqiy ketma-ketlikda amalga oshiriladi” deb ta’kidlaydi.

F.Zagarning fikricha, “madaniyatlararo ta’lim standartlari, tegishli adabiyotlar asosida ESPdagi madaniy ta’lim ish joylarida ijobiy

munosabatni yaratadi”. P.Stevens madaniyatlararo ko‘nikmalarni shakllantirish bo‘yicha materiallar ESP dasturlariga kiritilishi kerakligini, “chunki bu haqiqatan ham o‘quvchilarga kerak bo‘lgan masalalarning bir qismidir, garchi bu ehtiyoj ko‘pincha e’tibordan chetda qolsa ham” deya ta’kidlaydi. Madaniyatlararo nuqtayi nazardan o‘qituvchilar duch keladigan ayrim muammolar tahlil qilindi. Ular ko‘p tilli va turli madaniyatli auditoriyalarda mobil talabalarga dars berishda, ularning madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantirishda maxsus dasturlarning joriy qilinishiga muhtoj. Ispaniyalik tadqiqotchi Marta Aguilarning fikriga ko‘ra, “ESP va EMI mashg‘ulotlari yetarli emas, talabalar va o‘qituvchilar uchun foydali bo‘lishi mumkin bo‘lgan Intercultural Communicative Competence (ICC) dasturini joriy qilish kerak”. Korteiz va Djin madaniy kompetensiyani shakllantirish uchun darslik va materiallarda uch turdagi ma’lumotlardan foydalanishni taklif qiladilar:

1. Talabalarning o‘z madaniyatidan xabardor bo‘lishi “Source culture materials”.

2. Ingliz tilida so‘zlashuvchi mamlakatlar madaniyatini bilishi “Target culture materials”.

3. Dunyoda ingliz tilida so‘zlashuvchi va so‘zlashmaydigan mamlakatlarning turli madaniyatlari haqida bilishi “International target culture materials”.

Biz esa o‘quv jarayoniga quyidagi ma’lumotlarni kiritishni taklif qilamiz:

- ta’lim mazmuniga verbal va noverbal bo‘lgan kasbga yo‘naltirilgan chet tilidagi muloqot vositalarini kiritishni;

- ta’lim mazmuniga mutaxassislarning etiket me’yorlari va rasmiy uchrashuvlar o‘tkazish qoidalarini qamrab olishni.

Hozirgi vaqtda madaniyatlararo ko‘nikmalarsiz kommunikativ kompetensiyani to‘liq shakllangan deya olmaymiz. Bizning tadqiqotimizda madaniyatlararo kompetensiya o‘zining kasbiy va milliy madaniyati hamda bir xil mutaxassislikdagi boshqa odamlar madaniyatidagi farqlarni ko‘ra olish va tushunish, ularni qabul qila olish, suhbat va xulq-atvorda mos ravishda javob bera olish, muloqotchilar bilan haqorat va kamsitishlarsiz munosabatda bo‘la olish deya e’tirof etiladi. T.M.Tkacheva shunday ta’kidlaydi: “Layoqatli muhandis deb kasbiy bilimlardan tashqari, ilmiy va muhandislik ijodi usullariga ega

bo‘lgan, shuningdek, turli jarayonlarning yaxlitligi, o‘zaro bog‘liqligini yaxshi tushunadigan, ijtimoiy, axloqiy normalarni anglaydigan, atrof-muhitni muhofaza qila olish kabi muhandislik faoliyatiga doir masalalarni tushunadigan shaxslarni atash mumkin”. Muhandis-talabalarga chet tili muloqotini o‘rgatish va madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish uchun texnika vositalari bilan o‘zaro aloqada bo‘lishda inson mehnatining psixologik xususiyatlarini o‘rganuvchi fanning muhandislik psixologiyasi kabi sohasi bilan tanishish zarur.

Foydalanilgan adabiyo‘tlar ro‘yhati:

1. Poxodzey G.V., Sergeeva N.N. Kasbiy yo‘naltirilgan til ta’limi tizimida talabalarining chet tili madaniyatlararo kompetensiyasini rivojlantirish. Monografiya. Yekaterinburg, 2014. B-217.
2. Axtarova A.D. Lingvistik va madaniy material asosida umumta’lim maktablari o‘quvchilarining chet tili madaniyatlararo kompetensiyasini shakllantirish.- Ekaterinburg, 2016. - No 1. - B.89.
3. Usvyat N. D. Universitetlarning iqtisodiy yo‘nalishlari talabalarining kasbiy yo‘naltirilgan chet tili madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish. Diss tezis. fan nomzodi ilmiy darajasi uchun. Fanlar. Barnaul - 2008.B.23.
4. Zaghar F. Interculturality in ESP Classrooms: A Contributing Strategy to Meet the Job-Market Expectations. 2016. P.-10.

ZAMONAVIY DARSLARDA INTERFAOL METODLARNI TADBIQ QILISH

Komilova Nafisaxon Maxamatovna

Andijon viloyati Izboskan tuman

3-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada darslarda innovatsion texnologiyalardan, unterfaol usullardan samarali foydalanish hamda ularning bugungi jarayonda interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish va e’tibor haqida fikr yuritilgan

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, didaktik vazifa

Ma’lumki, darslarda innovatsion texnologiyalardan, unterfaol usullardan samarali foydalanish hamda ularning bugungi jarayonda

interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish va e‘tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo‘lishining asosiy sabablaridan biri, shu vaqtgacha an‘anaviy ta‘limda o‘quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, taxlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatadi.

O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanish, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta‘lim jarayonida o‘quvchi asosiy figuraga aylanadi o‘qituvchining darslar va sinfdan tashqari mashgulotlar jarayonida interfaol metodiardan unumli foydalana olishi ham muhim orin tutadi.

Interfaol metodlardan amalda foydalanishda quyidagi asosiy xulosalarini hisobga olish lozim:

- o‘quvchi axborot kommunikativ vositalardan unumli foydalana olishi kerak

- o‘quvchi o‘quvchilar bilan do‘stlasha olishi, ularning psixologiyasini bilishi zarur

- o‘quvchi ozi o‘rganishi kerak, aks holda unga hech kim hech narsani o‘rgata olmaydi,

- o‘quvchi ozi darsni rejessori bo‘lib faqatgina tushinmaganlarga izox berib o‘quvchilarni ko‘proq ishlatishi lozim

- o‘qituvchi o‘quvchilarga bilimlarni <kashf qilishga> yordam beradigan jarayonni tashkil qiladi ya'ni yapon xalq maqoli misolida olsak, o‘qituvchi baliq tutib

 - bermaydi, balki unga baliq tutishni o‘rgatadi;

- bilim borliqdan kochirilgan nusxa emas, uni odam shakliantiradi kabilar.

Shuningdek o‘qitishning zamonaviy metodlarini qo‘llash, o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi.

Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari kundalik kom platformasi orqali o‘quvchilar nafaqat o‘zlari balki, ularning ota –onalari ham farzandlari bilimini nazorat qilib fikrlarini yozib jonata oladilar.

An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda uni ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan turli-tuman metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'ziashtirish darajasi o'sishiga olib keladi.

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llash orqali dars sifatini o'quvchilarni xarakatchanligini oshirib, darsda e'tiborsiz bolgan oquvchilarning kundan -kunga qiziqishlari kuchayib borishigan va qiziqizlari uchun sabab bo'ladin qiziqarli fanga oid metodlarni topishlariga sabab bo'ladi.

O'qituvchi bu bilim olishi va bilan bir gator n bilimalariai ozaro taxlilqilishi lozim. O'qituvchining darslar va sinfdan tashqari mashgulotlar jarayonida innovatsion metodiardan unumli foydalana olishi bu o'qituvchi uchun yangidan yangi ijod va samarali mehnatni talab etadi ayniqsa interaktiv metodlarda o'quvchilar jamoa bo'lib ishlashadi bu jarayonda bolalar o'zaro do'stlik va bir biridagi kamchiliklarini boshqasi to'ldirishi va bu kamchilikni o'quvchi shu jarayon orqali tushunishi darsni samarasini oshirib beradi.

Bunday metodlar zamonaviy ta'limni mohiyatini ochib berishga o'qituvchi faoliyatini keng qamrovda yoritib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Musurmonova O. Pedagogik texnologiyalar – ta'lim samaradorligi omili. Monografiya. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – 184 b.
2. Караулов, Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: КомКнига, 2006. –261 с.
3. Poxodzey G.V., Sergeeva N.N. Kasbiy yo'naltirilgan til ta'limi tizimida talabalarning chet tili madaniyatlararo kompetentsiyasini rivojlantirish. Monografiya. Yekaterinburg, 2014. B-21
4. <https://UIF-2022: 8.2 SCIENCE AND INNOVATION> ISSN: 2181-3337 INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL N°4

**YUZ TILNI BILGAN ODAM BIR SO‘Z BILAN NIZOGA
CHEK QO‘YADI (J. RUMIYNING “UZUM HAQIDA MASAL”
MISOLIDA)**

Matqobulova Muxayyoxon Turayevna
Andijon davlat pedagogika instituti,
Fakultetlararo chet tillar kafedrası o‘qituvchisi,
O‘rinboyeva Mubinabonu Iqboljon qizi
Andijon davlat pedagogika instituti,
O‘zbek tili va adabiyoti
yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola Jaloliddin Rumiyning “uzum haqida masal” hikoyasi asosida o‘zining tilidan boshqa tilni bilmagan yo‘lovchilarning o‘rtasida nizo paydo bo‘lishi, aslida esa barchasi bir narsani nazarda tutganligi lekin boshqa tillarni bilmasligi natijasida bir-birini tushunmasligi va aynan hozirgi kunda ham ko‘p tilni bilish zamon talabi ekanligini o‘tmish va hozir bilan bog‘liqligi yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *angur, eynab, uzum, stafil, til, jamiyat, chet tillari, texnika*

Adabiy asarlar turmushni jonli ko‘rsatib, odamlarning fikr va tuyg‘ulariga kuchli ta‘sir qiladi. Badiiy chuqur, fikr-his jihatidan to‘la adabiy asarlar o‘quvchini uzoq vaqt bog‘lab, asir qilib oladi. Adabiyot turmushni abstrakt (mavhum) tushuntirmay, aniq badiiy umumlashdirib, jonli anglatadi. Adabiy asarlar ila ma‘lum bir yo‘nalishda ommani tarbiya qilish, madaniy saviyasini, zavqini ko‘rsatish mumkin. Adabiyotning umumiy va o‘ziga xos tomonlari bor, umumiy tomonlari qahramon obrazini hosil qilish usuli ekanligi, ijtimoiy ongni ifoda etishi, tarbiyaviy, ma‘rifiy va estetik ahamiyatga egaligidir.

Jaloliddin Rumi — jahon adabiyotining muazzam siymolaridan biri. U o‘zidan keyingi Sharq va G‘arb so‘z san‘atiga katta ta‘sir o‘tkazdi. Hofiz Sheroziy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Mirzo Abdulqodir Bedil kabi buyuk so‘z ustalari Mavlononi o‘zlariga ustoz deb bilishgan. Buyuk Hyote Abulqosim Firdavsiy, Shayx Sa‘diy, Xo‘ja Hofizlar qatorida Jaloliddin Rumi ijodini ham «Xizr chashmasi» deb atagan. Mashhurlikda Firdavsiyning «Shohnoma»si, Sa‘diyning «Guliston»i, Hofizning «Devon»i bilan bir qatorda turgan «Masnaviyi ma‘naviy»ni inson ma‘naviy hayotining qomusi sifatida nafaqat

Sharqda, balki G‘arbda ham ixlos bilan o‘rganishgan. Dunyoning ulug‘ donishmandlaridan biri, benazir shoir va betakror mutafakkir, valiy insonlardan biri Jaloliddin Rumiylidir. U hech kimga o‘xshaymaydi, muazzam Sharq tafakkurining mo‘jizali bir haykali, unda tasavvuf taraqqiyoti ham, ilm-u hikmat va falsafa ham, she‘riyat va ma‘naviyat ham birlashib, oliy ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. [5]

Jahon adabiyotshunosligida tasavvuf adabiyoti bilan bog‘liq masalalar, xususan, mutasavvuf shoirlar asarlarining matni va ma‘no qatlamlarini chuqur o‘rganish, har bir ijodkor shaxsiyati va ijodiy merosini tarixiy nuqtai nazardan baholash allaqachon tabiiy jarayonga aylanganligi bois bu yo‘nalishlarda amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlar muhim ilmiy-nazariy ahamiyat kasb etadi.

Darhaqiqat, adabiy va tarixiy qadriyatlar, xususan, ulug‘ ajdodlar ijodini o‘rganish, ularning jahon adabiyoti tarixidagi o‘ziga xos o‘rnini belgilash, zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida ularning hayoti va ijodiga haqqoniy ilmiy-nazariy baho berish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, Jaloliddin Rumiyning asarlari o‘ziga xos falsafiy mushohadalarga, teran ruhiy kechinmalarga boy. Uning asarlarida ilgari surilgan g‘oyalar shoirning badiiy olamini o‘rganishda muhim sanaladi. Aynan shu jihatlar – Jaloliddin Rumiyning hayoti va adabiy faoliyati bilan aloqador masalalar jahon adabiyotshunosligida keng o‘rganilgan.

Bir-birini tushunmaslik do‘stni dushmanga aylantirishi haqida Rumiyning shunday masali bor: turli tilda turlicha aytilgan bir so‘z ba‘zan o‘zaro nizoga sabab bo‘ladi. Turk, arab, fors va yunon millatidan bo‘lgan to‘rt nafar yo‘lovchiga bir saxiy odam tanga hadya etadi. Yo‘lovchilar o‘rtasida tangani qanday sarflash borasida janjal chiqadi. Forsiy tilda so‘zlovchi yo‘lovchi sheriklariga:

— Yuringlar, bozorga boramiz-da, angur[1] sotib olamiz, —deydi.

— Ey firibgar! — uning so‘zini bo‘ladi arab. — Men angur emas, eynab[2] yeyishni xohlayman!

Turkiy yo‘lovchi esa ularning har ikkisiga e’tiroz bildirib, shunday deydi:

— Birodarlar, nega shovqin ko‘tarasiz, balki bu pulga uzum sotib olarmiz?

Yunonistonlik yo‘lovchi esa:

— Qanday odamsiz o‘zi. Kelinglar, stafil[3] sotib olamiz-da, maza qilib yeymiz, — deydi.

Shu tariqa to‘rt yo‘lovchi bir-birini tushunmay, janjallashib qoladilar. Aslida ular aynan bir narsani istashardi. To‘rt yo‘lovchi bilimsizlik, nodonlik tufayli bir-birlarini rosa do‘pposlashdi. Agar ularning orasida yuz tilni biladigan odam bo‘lganda bir so‘z bilan nizoga chek qo‘yishi mumkin edi.

Yuqoridagi Rumiylar masala orqali bir-birlarini tushunmasligi natijasida o‘rtalarida nizo chiqish va do‘pposlashish darajasigacha yetib bordi. Agar ular faqat o‘zlarining emas, balkim boshqa tillarni ham bilganda bunday anglashimovchilik bo‘lmasdi. Ko‘rib turganimizdek Rumiylar davrida ko‘p tillarni bilish va o‘rganish g‘oyalari ilgari surilgan. Negaki o‘sha davrdan ijtimoiy hayotda va jamiyatda ham turli xil insonlar bilan munosabat o‘rnatishda tilni bilish muhim ahamiyat kasb etgan. Dunyo tobora globallashtirib borayotgan bir davrda chet tillarini bilish zamon talabi bo‘lib kelmoqda. Chet tillarini o‘rganish boshqalar bilan qanday qilib muloqot qilish va ular bilan bog‘lanishni o‘rganishga qaratilgan ko‘nikma ekanini Rumiylarning yuqoridagi masali orqali ham aytib o‘tdik.

Chet tilini o‘rganish o‘z tili va madaniyatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Nafaqat boshqa jamiyatning milliy urf-odatlarini, balki o‘sha tilning grammatikasini, so‘z boyligini va talaffuz uslublarini o‘rganishda ham muhim ahamiyatga egadir. Chet tillarini o‘rganish til to‘siqlarini yengishga, insonlarni o‘zara tushunishda ham ko‘prikk vazifasini o‘taydi. Hammaga ma‘lumki, ayni paytda ingliz tili dunyo tili sifatida tan olingan va ushbu tilni bilish talab etilmoqda. Hozirgi kunda ikkita yoshdan biri ingliz tilini o‘rganishga qiziqmoqda. Chunki zamonaviy texnikalar va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish ingliz tilida ekanligi, ushbu tilni yana ham keng ommalashishiga va o‘rganishga sabab bo‘lmoqda. Shu sababli ham ingliz tilini bilish bu kabi muammolarni bartaraf etishga yordam beradi. Shuning uchun ham xorijiy tillarni bilish har biri soha vakili uchun yangi imkoniyatlar kalitidir. Siz sohangizni bilsangiz bitta eshik, ingliz tilini ham bilsangiz yana bitta imkoniyat eshigi ochilishiga sabab bo‘ladi. Yuqorida aytib o‘tilgan hazrat Jaloliddin Rumiylarning uzum haqidagi masala orqali ham inson nafaqat bir tilni, balkim ko‘plab tillarni bilishi ham hech ham ziyon keltirmasligi, aksincha unga yordam berishi, insonlar o‘rtasida

muammo va nizolarni bartaraf etishda yordam berishini ko‘rib o‘tdik. Zero, nemis yozuvchisi va mutaffakkiri J.V.Gyote aytganidek: “Kimki o‘zga tillarni bilmas ekan, o‘z tili haqida ham tasavvurga ega bo‘la olmaydi.”

[1] angur-forchada uzum ma’nosini anglatadi

[2] eynab-arabchada uzum ma’nosini anglatadi

[3] stafil-yunonchada uzum ma’nosini anglatadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jaloliddin Rumiy “Masnaviyi ma’naviy” Toshkent 2005
2. Sh.Rahmatullayev “ O‘zbek tilining etimologik lug‘ati” Universitet 2000
3. <https://hikmatlar.uz>
4. BADIY ADABIYOT O‘ZBEK TILIGA TARJIMADA. Bibliografik ko‘rsatkich (1990 – 2017 yillar) Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, Toshkent – 2019.
5. Ja’far Xolmo‘minov, falsafa fanlari nomzodi. Jaloliddin Rumiy va g‘arb adabiyoti “Jahon adabiyoti” jurnali, 2010 yil, 9-son.

**FORMULES ET CONDITIONS POUR L’ELABORATION
DES MANUELS**

Mamasoliyeva Gulchekhra Abdukhalilovna
*Enseignante du département de théorie et pratique
de la langue française de l'Institut des
langues étrangères d'Etat d'Andijan*
mgulichexra@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada sifatli darslik , o‘quv qollanmalarini ishlab chiqarish va ta’limda to‘g‘ri tadbqiq etish muammolari va echimlari haqidq fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: *production de manuel, traduction de manuel, la conception originale, rédaction de manuscrit*

Lorsqu'est prise la décision de produire un manuel, la question qui se pose est celle du choix d'une option pour son élaboration. Les trois formules les plus courantes sont: la conception originale, l'adaptation et la traduction de manuels existants.

Elle suppose des auteurs et des illustrateurs (dans le cas de manuels comportant des images dessinées ou des éléments visuels un peu complexes, en dehors du texte). Ces personnes doivent posséder des compétences suffisantes dans leurs domaines respectifs pour obtenir une

bonne qualité du livre. Cette qualité se manifeste par un texte bien rédigé, pertinent avec les objectifs et les contenus du programme d'une discipline déterminée et pédagogiquement approprié, accompagné d'illustrations suggestives, claires, précises et informatives. Elle peut être également la plus coûteuse lorsque les quantités de manuels à produire (les tirages) ne sont pas suffisamment importantes pour rentabiliser la production.

Cependant:

- les manuscrits originaux peuvent être nécessaires pour des disciplines comme l'histoire, la géographie, l'éducation morale et civique, le langage, la littérature. Ils le sont moins pour des disciplines comme les mathématiques, les sciences;

- ils peuvent l'être également lorsqu'une ou des langues nationales sont utilisées pour l'enseignement. Par ailleurs, si les organismes d'édition du secteur public ne possèdent pas les compétences suffisantes en édition et en impression, ces dernières peuvent être confiées, par contrat, à des éditeurs et imprimeurs privés ou extérieurs.

- Il est souvent plus facile d'adapter un bon manuel utilisé dans un autre pays présentant un contexte Social et culturel proche que de rédiger un livre entièrement

nouveau, notamment pour des matières d'enseignement comme les mathématiques, les sciences ou des manuels d'agriculture pour des pays ayant des activités agricoles de même niveau et de production semblables.

- L'adaptation peut également consister en la reproduction de livres existants,

avec des modifications dans le texte et dans certaines caractéristiques (papier,

couleurs, couverture). C'est une option économique mais les contenu ne sont

pas toujours très bien adaptés aux contextes locaux.

- Des éditeurs de pays développés offrent des manuels déjà adaptés pour certains groupes de pays (par exemple, africains utilisant la même langue d'enseignement comme l'anglais ou le français). Cette solution, qui peut être pratique pour fournir des livres à des effectifs peu importants d'élèves a l'inconvénient de l'achat en devises étrangères. L'adaptation est souvent une solution de compromis réaliste et la

meilleure possible lorsque le pays ne dispose pas encore des moyens et des ressources pour une production locale de manuscrits originaux.

La traduction d'ouvrages publiés à l'étranger, formule qui peut sembler, à priori, relativement pratique, soulève quelques problèmes pour beaucoup de pays peu développés:

- la traduction de manuels d'un niveau trop élevé et complexe (autant pour les

- élèves que pour les enseignants) et mal adaptés aux programmes d'enseignement dont les objectifs et les contenus ont été préparés pour des populations scolaires ayant des caractéristiques spécifiques;

- dans le cas de langues nationales encore peu modernisées, la difficulté provient d'une insuffisance de terminologies appropriées, de vocabulaire, surtout pour les disciplines scientifiques et techniques, ainsi que de l'absence de dictionnaires actualisés;

- le travail de traduction est souvent mal rémunéré et cela ne motive pas les personnes qui possèdent les compétences exigées. Les deux formules, le paiement d'une somme forfaitaire ou de droits d'auteur, présentent chacune des avantages et des inconvénients selon l'importance des tirages. La traduction est un travail qu'il est difficile d'enseigner. Le traducteur doit être suffisamment motivé par ce genre de travail et la formation se fait surtout par la pratique. Des stages de discussion des problèmes, des échanges d'idées avec des consultants spécialisés, peuvent contribuer à améliorer la qualité du travail. Par ailleurs, la présence d'un responsable de publication expérimenté apporte une aide et des conseils souvent plus utiles que des cours théoriques.

Bibliographie

1. Beacco, J.-C. 2011. Contextualiser les savoirs en didactique des langues et des cultures. In Blanchet, P. & Chardenet, P. (dir.) Guide pour la recherche en didactique des langues et des cultures. Paris : Édition des Archives contemporaines.
2. Berrard, E. « L'approche communicative, Paris, CLE International, 1991
3. Besse, H. « Pour une didactique des différences communicatives » dans Revue de phonétique appliquée 1981.
4. Besse, H., Porquer R. « Grammaires et didactiques des langues » Paris, Hatier –Credif, 1984

PEDAGOGIK JARAYONLARGA OID INNOVATSION YONDASHUVLAR

Nizomova Habiba

Andijon viloyati Izboskan tumani

7- maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik jarayonlarga oid innovatsiyaning mohiyati, tipi, farqlari haqida so‘z boradi, Innovatsiyaning ba‘zilari stixiyali o‘tadi, ya’ni innovatsion jarayonda unga bo‘lgan ehtiyoj hisobga olinmaydi, uni amalga oshirishning barcha shart-sharoitlari tizimi, usullari va yo‘llariga ongli munosabat bo‘lmaydi kabi.

Kalit so‘zlar: sxema, muqobillik, innovatsiya, stereotiplashtirish

Ma’lumki maktablarda bugunji kunda ta’lim jarayoniga bo‘lgan etibor izchillik bilan kuchayib bormoqda. Ta’lim sohasida innovatsion yondashuvlar asosida professor o‘qituvchilar tomonidan turli fikr mulohazalar yuritilmoqda -ki har bir millat o‘zining kashfiyoti bilan bilim cho‘qqisiga erishmoqda Biz ham ushbu yondashuvlarni turli etaplarda ko‘rib chiqamiz.

Birinchi yondashuvda hayotga joriy etilgan qandaydir yangi g‘oya yoritiladi. Ikkinchi yondashuvda alohida-alohida kiritilgan yangilarning o‘zaro ta’siri, ularning birligi, raqobati va oqibat natijada birining o‘rnini ikkinchisi egallashidir. Olimlar innovatsion jarayon mikrotuzilmasini tahlil qilishda hayotning davriyligi konseptsiyasini farqlaydilar. Bu konseptsiya yangilik kiritishga nisbatan o‘lchanadigan jarayon ekanligidan kelib chiqadi.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsiya jarayoni sxemasi beriladi. U quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

1. Yangi g‘oya tuqilishi yoki yangilik konseptsiyasini paydo qilish bosqichi. U kashfiyot bosqichi deb ham yuritiladi.

2. Ixtiro qilish, ya’ni yangilik yaratish bosqichi.

3. Yaratilgan yangilikni amalda qo‘llaybilish bosqichi.

4. Yangilikni yoyish, uni keng tadbqiq etish bosqichi.

5. Muayyan sohada yangilikning hukmronlik qilish bosqichi. Bu bosqichda yangilik o‘zining yangiligini yo‘qotadi, uning samara beradigan muqobili paydo bo‘ladi.

6. Yangi muqobillik asosida, almashtirish orqali yangilikning qo‘llanish doirasini qisqartirish bosqichi.

Yangilik kiritishning tizimli konsepsiyasi mualliflari (A.I.Prigojin, B.V. Sazonov, V.S. Tolstoy) innovatsion jarayonlarning ikki muhim shaklini farqlaydilar.

Birinchi shaklga yangilik kiritish oddiy ishlab chiqish sifatida kiritiladi. Bu ilk bor mahsulot o‘zlashtirgan tashkilotlarga taalluqlidir.

Ikkinchi shaklga yangilikni keng ko‘lamda ishlab chiqish taalluqlidir.

V.I. Zagvyazinskiy yangi tushunchasiga ta’rif berib, pedagogikadagi yangi bu faqatgina g‘oya emas, balki hali foydalanilmagan yondashuvlar, metodlar, texnologiyalardir. Lekin bu pedagogik jarayonning unsurlari majmua yoki alohida olingan unsurlari bo‘lib, o‘zgarib turuvchi sharoitda va vaziyatda ta’lim va tarbiya vazifalarini samarali hal etishning ilg‘or boshlanmalarini o‘zida aks ettiradi..

- yangini idrok qilish, o‘zlashtirish va baholash bloki: pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni o‘zlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, pedagogikadagi konservatorlik va novatorlik, innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarning yangini idrok etish va baholashga tayyorligi.

mazmun tuzilmasi - o‘quv-tarbiyaviy ishlar, boshqaruv (va b.)da yangilikning paydo bo‘lishi, ishlab chiqilishi va o‘zlashtirilishi;

bosqichlilikka asoslangan hayot davriylik tuzilmasi - yangilikning paydo bo‘lishi - ildam o‘rish - etuklik - o‘zlashtirish - diffuziya (singib ketish, tarqalish) - boyish (to‘yinish) - qoloqlik - inqiroz — irradiyasiya(aldanish) — zamonaviylashtirish;

boshqaruv tuzilmasi - boshqaruv harakatlarining 4 ta turining o‘zaro aloqasi: rejalantirish - tashkil etish - rahbarlik qilish - nazorat qilish;

tashkiliy tuzilma - diagnostik, oldindan ega bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tatbiq etuvchi.

Innovatsiya jarayoni tarkibiy tuzilmalar va qonuniyatlarni qamrab olgan tizimdan iboratdir.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsion jarayoni kechishining 4 ta asosiy qonuniyati farqlanadi:

pedagogik innovatsiya muhitining ayovsiz bemaorlik qonuni;

qoliplashtirish (stereotiplashtirish) qonuni;

pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonuni.

Ayovsiz bemaromlik qonunida pedagogik jarayon va hodisalar to‘g‘risidagi yaxlit tasavvurlar buziladi, pedagogik ong bo‘linadi, pedagogik yangilik baholanadi va u yangilikning ahamiyati va himmatini keng yoyadi.

Qoliplashtirish (stereotiplashtirish) qonuni shundan iboratki, unda pedagogik innovatsiya fikrlashni bir qolipgatushirish va amaliy harakatga o‘tish tendensiyasiga ega bo‘ladi. Bunday holatda pedagogik qolip (stereotip) qoloqlikka, boshqa yangiliklarning amalga oshirish yo‘liga to‘siq bo‘lishga majbur bo‘ladi.

Pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonunining mohiyati shundaki, unda yangilik yangi sharoitlarda qayta tiklanadi.

Pedagogik innovatsiya tadqiqotchilari innovatsiya jarayonining ikki tipini farqilaydilar:

Innovatsiyaning birinchi tipi stixiyali o‘tadi, ya’ni innovatsion jarayonda unga bo‘lgan ehtiyoj hisobga olinmaydi, uni amalga oshirishning barcha shart-sharoitlari tizimi, usullari va yo‘llariga ongli munosabat bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madyarova S. A. va boshq. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009, 240 b.
2. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. -T.: “Moliya ” nashriyoti, 2003 y. – 171 b.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi. “Nasaf”, 2000 y.-80 b.
4. Tolipov U., Usmanbayeva M. Pedagogik texnologiya:nazariya va amaliyot.- T.: “Fan”. 2005.
5. Farberman. B.L. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar.- T.:2001
- 6A.I.Prigojin, B.V. Sazonov, V.S. Tolstoy

O‘QITISH SHAKL VA USLUBLARI

Abdulazizov Dovudbek, AdChTI, o‘qituvchi
Qodirova Oydinoy, ADChTI, talaba

Annotatsiya: *Mavzu bo‘yicha, bir xil texnologiyadan foydalanib o‘tilgan dars ham, har bir o‘qituvchida o‘ziga xos va turlicha bo‘ladi. Ixtiyoriy dars aniq maqsadga ega bo‘lmog‘i kerak. Bu erda zamonaviy didaktika asosida dars o‘tishning zamonaviy talqini haqida misollar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *motivatsiya, interfaol dars bosqichlari, passiv dars shakl*

Ta’lim muassasalari oldida turgan vazifalarning ijobiy hal etilishi mashg‘ulot (ta’lim jarayoni) mazmuni, ta’lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog‘liq bo‘ladi. Ta’lim shakli, metodlari va vositalari talabalarni (o‘quvchilarni) ma’naviy jihatdan tarbiyalash, ularda chuqur bilim va dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi. Ta’lim shakli o‘qituvchi va o‘quvchining belgilangan tartibda, muayyan maqsadga muvofiq ma’lum rejimda tashkil etiladigan faoliyatlarining tashqi ifodasidir. O‘qitishni tashkil etish shaklining paydo bo‘lishi insoniyat jamiyatining rivojlanishi bilan birga amalga oshgan. O‘quv jarayonini tashkil etishning eng qadimiy shakli - balki yakkaalashtirilgan o‘qitish bo‘lsa kerak. O‘qitishning keyingi bosqichi - yakkaalashtirilgan-guruhiy o‘qitish usuli bo‘lgan. XVII asr boshlarida o‘quv jarayonini tashkil etishning bunday shakli jamiyat talabiga javob bera olmay qolgan va guruhiy o‘qitishning dastlabki kurtaklari paydo bo‘lib, keyinchalik ular sinf-dars tizimining asosi bo‘lib xizmat qilgan. Odatda, sinfdars tizimini ishlab chiqish va joriy qilinishini mashhur didakt Y.A. Komenskiy nomi bilan bog‘laydilar. O‘qitishni tashkil etishning bunday shakliga quyidagilar xosdir:

- mashg‘ulotning asosiy birligi darsdan iborat;
- sinfda o‘quvchilar yoshlariga ko‘ra birlashtiradilar;
- maktabda o‘qitishning davri;
- mashg‘ulotlar barcha uchun majburiy;
- to‘liq yil uchun mashg‘ulot, tanaffus va ta’til jadvallari mavjud;
- sinfdagi barcha o‘quvchilarning ishini yagona reja asosida, bir mavzu bo‘yicha amalga oshiriladi;
- o‘quv jarayoniga o‘qituvchi rahbarlik qiladi.

Interfaol dars bosqichlari. Interfaol darsning vaqtlar bo'yicha bosqichlari (taxminiy tuzilishi)

quyidagicha bo'lishi mumkin:

1-bosqich. Motivatsiya va yangi mavzuni e'lon qilish - dars umumiy davomiyligining 10 foizi;

2-bosqich. Avvalgi darsda o'tilgan materiallarni mustahkamlash (takrorlash) - dars umumiy davomiyligining 20 foizi; 3-bosqich. Yangi materialni o'rganish - dars umumiy davomiyligining 50 foizi;

4-bosqich. Boholash - dars umumiy davomiyligining 10 foizi;

5-bosqich. Darsga yakun yasash (debrifing 80, refleksiya 81) - dars umumiy davomiyligining 10 foizi.

Dars turlari. Dars - o'qituvchining ijodidir. Hatto, bir mavzu bo'yicha, bir xil texnologiyadan foydalanib o'tilgan dars ham, har bir o'qituvchida o'ziga xos va turlicha bo'ladi. Ixtiyoriy dars aniq maqsadga ega bo'lmog'i kerak. Zamonaviy didaktikada darsning quyidagi turlari mavjud.

yangi o'quv materiallarini o'rganish va mustahkamlash; • ko'nikma va malakalarni shakllantirish va takomillashtirish;

• bilimlarni umumlashtirish va tartibga solish darsi;

• bilim, ko'nikma, malakalarni nazorat qilish va to'g'rilash; • birlashgan. Dars turlari:

an'anaviy (yoki standart, uning tuzilishi: so'rash, tushuntirish, mustahkamlash, uyga vazifa berish),

zamonaviy (uning tuzilishi: didaktik (asosiy), mantiqiy - psixologik, motivlangan va uslubiy);

noan'anaviy (yoki nostandart), uning turlari:

➤ muammoli; ➤ texnologik; ➤ virtual;

➤ musobaqa va o'yin (tanlov, turnir, estafeta, duel, KVN, tadbirli, rolli (rassom, loyihachi, bezatuvchi, muharrir, rejisser va hokazo), krossvord, viktorina);

➤ ijtimoiy amaliyotga ma'lum bo'lmagan ish shakllari, janrlari va uslublariga asoslangan (tadqiq etish, ixtirochilik, birlamchi manbalar tahlili, intervyu, reportaj, taqriz); ➤ muloqotning og'zaki shaklini eslatuvchi (matbuot anjumani, auksion, benefis, miting, vaqti chegaralangan munozara, panorama, teleko'prik, bildirgi, muloqot, «jonli gazeta», og'zaki jurnal).

➤ o‘quv materialini noan’anaviy tashkil etishga asoslangan (donolik, ochiq tan olish, «dublyor harakat boshlaydi»);

O‘qitish paydo bo‘lgan birinchi kunlaridan toki bugungi kunga qadar ta’lim tizimida ro‘y beradigan o‘qituvchi va o‘quvchilar orasidagi muloqot (o‘zaro ta’sir)ning hammasi bo‘lib, uchta: passiv, faol va interfaol metodlari (metodik ёndashuv) yuzaga keldi, ta’lim tizimida mustahkam o‘rnashdi va o‘quvchilarni o‘qitish jarayonida keng tarqaldi. Haqiqatan ham, agar o‘quvchilarda predmetni o‘rganish bo‘yicha aniq maqsadlar mavjud bo‘lgan ba’zi hollarda bunday ёndashuv bilimli va tajribali o‘qituvchilarda muvaffaqiyatli ishlaydi. Eng keng tarqalgan passiv dars shakli ma’ruzadan iborat. Darsning bu shakli, ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida keng tarqalgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. Umarov. «Uzluksiz ta’lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi». T., 2005. (B.M.I.)
2. Juraboyev, B. B. U. (2021). Problems and solutions for online teaching and learning of foreign languages. Academic research in educational sciences, 2(Special Issue 2).
3. Samarova, S. (2018). Forming Creative Vision of Person as Universal Method Enhancing Creativity. Eastern European Scientific Journal, (6).
4. Samarova, S. R. (2019). Methods and technologies for the development of creative thinking of pupils. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 7(10), 37-43.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Ризаханова Мухайё Гуламаматовна
Старший преподаватель кафедры
французского языка и литературы
Самаркандский государственный
институт иностранных языков
E-mail: rizaxanovamuhayo@gmail.com

Аннотация: В статье затрагивается тема выбора современных методов преподавания иностранных языков в современном обществе, эта проблема становится неотделимой составляющей профессиональной подготовки специалистов самого разного профиля и от качества их языковой подготовки во многом

зависит успешное решение вопросов профессионального роста и расширение контактов с зарубежными партнерами.

Ключевые слова: образование, метод, современные технологии, язык, подход, обучение, требование, поиск, подкрепление, знания, образовательны

Меняющиеся быстрым темпом политические, экономические и социальные условия во всех сферах жизни нашего общества привели к существенным изменениям и в сфере образования. Изменился и статус иностранного языка как школьного предмета. Расширение международных связей, вхождение нашего государства в мировое образовательное сообщество сделало иностранный язык реально востребованным. Возрастает роль самого студента, который участвует не только в получении образования, но и в его желании найти новые пути получения знаний. Опыт многих преподавателей французского языка показывает что, обучение при помощи традиционных методов не позволяет развить базовые навыки по конкретной дисциплине, поэтому нужна конкретная перестройка учебного процесса. К примеру, использование ресурсов всемирной электронной сети позволяет расширить кругозор и знания обучаемого и повышает эффективность самообразования. Изменились подходы преподавания иностранного языка на всех уровнях обучения, в том числе и в колледже. И главным управляющим при получении современных знаний в аудитории является преподаватель, от которого зависит реализация учебного процесса и формирование знаний.

Учитель объясняет, показывает, подкрепляет. Но, учитель совершает и другие учебные действия, он формулирует задания, задает вопросы ,выслушивает ответы, проверяет письменные работы , напоминает правила , организует работу и т.д. Для того чтобы добиться эффективного результата при обучении иностранному языку в современном мире широко пользуются информационно-коммуникативные технологии. Коммуникативный метод подразумевает не только активную работу преподавателя, но и активную работу студентов. Задачей преподавателя является вовлечь в беседу всех присутствовавших в аудитории. Для лучшего

запоминания и использования языка необходимо загрузить все каналы восприятия. Сутью коммуникативной методики является создание реальных и жизненных ситуаций общения. Например, диалог. При воспроизведении диалога студент может применить на практике полученные знания. Очень важным преимуществом коммуникативного метода можно считать то, что он обладает огромным разнообразием упражнений, здесь можно использовать ролевые игры, диалоги, подражание реальной коммуникации. Как известно именно игрой можно заинтересовать как ребенка, так и взрослого. Игровая деятельность применима не только в младших классах школ, но и среди студентов. Игровая деятельность формирует у учащихся необоснованное требование общаться на английском языке с учителем и с одноклассниками, развивает мыслительную деятельность, позволяя ученикам находить и использовать коммуникативно-значимые выражения в основе которых лежат простейшие фразы, развивает способность анализировать, сравнивать и обобщать, позволяет активизировать резервные фразы. Также огромную роль при изучении английского языка играют ролевые задания. Чтобы применить их на практике необходимо:

а) продумать, что может оказаться необходимым, например, выяснить в справочном бюро на вокзале, в аэропорту, в бюро туризма и путешествий и др. б) необходимо срочно вернуться из Лондона в Ташкент, но у вас нет ни билетов, ни расписания самолетов или поездов. Вы отправляетесь в справочное бюро.

После изучения основного материала, анализа установочного текста и выполнения ролевых заданий начинается проработка речевых ситуаций. Кроме описанных речевых ситуаций могут разыгрываться и речевые ситуации, предложенные учащимся, все роли выполняют учащиеся. Для иллюстрации можно привести одно из таких упражнений. Обсудить в разговоре с другом следующее: Il est bien d’avoir un chien. Нужно подготовить и соответствующие доводы за и против. Перечислите все возможные варианты: Le chien est l’ami de l’homme. Il aide vraiment a son maitre. Эти упражнения могут предусматривать непредвиденные ситуации, требующие не только поиска запланированного языкового материала, но и умения правильно оценить обстановку.

Также существуют и другие эффективные методы обучения на уроках английского языка:

1. Интервью. Целью данной работы является опрос всех присутствующих на уроке учащихся с тем, чтобы выяснить их мнения, суждения, ответы на поставленные вопросы.

2. Банк информации. Основной сутью данного метода является овладение отдельной информацией, а затем коллективной.

3. Групповые решения. Класс делится на 4 группы по 4 человека, каждая из которых дома должна найти информацию на определенную тему, подготовить презентацию и организовать между участниками общение, обмен предметами.

4. Диалоги. По каждой пройденной теме студенты, разделившись на пары, готовят диалоги, потом разыгрывают их.

Таким образом, можно отметить, что разные методики требуют разных подходов к проведению урока, при этом преподаватель должен требовать от студентов овладения теми знаниями и навыками на которые, он их нацеливал в процессе обучения.

Литература

1. М.В.Рахманова. Основные направления в методике преподавания иностранных языков в 20 веке. М.1972
2. Е.С. Полат. Игры, импровизации и мини спектакли на уроках английского языка. М. Центр современных гуманитарных исследований, учебное пособие для студентов педагогических вузов. Москва 2003.
3. Павловская И.Ю.Методика преподавания иностранных языков, Изд-во С-Петербург Ун-та 2003.

THE MODERN APPROACHES TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES: SOUTH KOREA’S METHODS

Bekhzodbek Saideksonov

Department of English Language and

Literature Graduate School

Gyeongsang National University

bsaideksanov@mail.ru

Abstract: *This paper is attempted to modern approach of teaching foreign language in South Korea. This paper explores the key principles, methods, and tools of the modern approach to teaching foreign languages and examines how South Korea's language teaching methods can inform and inspire language teachers in other contexts. The modern approach to teaching foreign languages emphasizes communicative competence and student-centered learning, using a variety of techniques and tools to engage learners and enhance their language proficiency. South Korea has emerged as a leader in language teaching, with innovative and effective approaches that incorporate technology and focus on real-world language use. Specifically, the role of technology in language teaching and teaching startups in Korea transforming language learning.*

Key words: *communicate, task-based approach, gamification, digital storytelling*

In today's globalized world, the ability to communicate in multiple languages is becoming increasingly important. As a result, there has been a growing interest in finding technological and innovative modern approaches to teaching foreign languages. Traditional language teaching methods, which have focused on rote memorization and grammar instruction, are being replaced by more modern, communicative, and task-based approaches that prioritize language use and meaningful communication. When isolating South Korean family's expenditure on English education, it reveals similarly high spending. According to Calonge, Hultber, Kim, & Rossi (2017), 17.8 trillion won Korean currency) was spent on English education from elementary through high school. On average, 244,000 won was spent monthly, per student, on private English education. Lee (2014) found similar results, stating that

\$12 billion dollars are spent yearly on additional English education, totaling around 2 percent of South Korea’s GDP. To achieve this, modern language teaching methods utilize a variety of techniques and tools, including technology, project-based learning, and experiential learning. South Korea has a reputation for having a strong focus on education, including foreign language education. South Korean methods for teaching foreign languages are known for their rigor and emphasis on grammar and memorization.

South Korea’s innovative and effective language teaching methods:

South Korea's innovative and effective language teaching methods have gained worldwide recognition in recent years. These methods are characterized by a student-centered approach that emphasizes communication skills and real-world language use, the use of technology in the classroom, and a focus on grammar instruction and vocabulary acquisition.

Foreign language education for Korean nationals also comes from foreign sources, thousands of Korean students, mostly college students, receive short-term foreign language training every year at foreign universities and language centers. Foreign agencies also operate language school around Korea. One of the important keys for teaching foreign language is study abroad programs, language immersion camps, and cultural exchange programs. These programs provide students with opportunities to practice their language skills in authentic situations and develop intercultural competence. Another important aspect of South Korean language teaching methods is modularizing educational system, especially in the non-school sector. For example, many private language institutes offer programs catering exclusively to vocabulary for TOEFL or GRE, to listening comprehension for TOEFL and TOEIC, or writing for academic purposes. There are several effective methods for teaching foreign language, and it has been implemented in education system.

Flipped Learning: This method involves flipping the traditional classroom model by having learners watch video lectures or complete online assignments before coming to class, which allows for more interactive and hands-on learning activities during class time. This method can be used all age groups, it may be more useful who interests to technology and are able to work independently.

Gamification: This method involves incorporating game-based elements into language learning activities, such as using language-learning apps or online games to make learning more fun and engaging for learners. This method can be effective for younger learner who are motivated by games and rewards.

Digital Storytelling: This method involves using digital tools, such as videos and podcasts, to create and share stories in the target language. This allows learners to develop their language skills while also fostering creativity and self-expression. This method can be used for learners of all ages, but may be more effective for older learners who are able to use digital tools more effectively.

Project-Based Learning: This method involves having learners work on real-world projects that require the use of the target language. By working on projects that are relevant and meaningful to them, learners can develop their language skills in a more authentic and engaging way. Method can be used for learners of all ages, as it can be adapted to different levels and interests. However, it may be more effective for older learners who are able to work on more complex projects.

The most important aspect of effective language teaching is the ability to inspire and motivate students to learn and use the language in real-world contexts. Teachers who are passionate about language teaching, who use innovative and engaging techniques, and who are able to connect with their students on a personal level are likely to be the most successful in promoting language learning and proficiency.

Highlight the role of technology in modern language teaching.

One key feature of South Korean language teaching methods is their use of technology. South Korean classrooms are often equipped with state-of-the-art language labs, interactive whiteboards, and mobile devices. Teachers use a variety of digital resources, including online language learning platforms, video conferencing tools, and social media, to engage students and enhance their language skills and also mass media programs is important teaching technology in Korea today. Foreign language education by broad cast is available three hours a day on TV and another three hours a day on the radio. The broad cast media programs specialize in spoken foreign-language skills, especially listening. Mass media teaching focuses for improve educational skills in

Korean society. The COVID-19 pandemic has forced virtually all schools and universities to switch to online education in South Korea. The nation's transition to online education has been mostly smooth, and the reason for this is clear; South Korea has one of the best IT infrastructures in the world.

Korea passionate about education mainly foreign language education, with the advancement of technology, educational technology sector has grown up rapidly and many teaching startups in Korea are creating new ways and technology for teaching foreign language.

Virtual Reality (VR): Korean language learners can use VR technology to immerse themselves in a Korean-speaking environment. This technology can simulate real-life situations that learners might encounter in Korea, such as ordering food in a restaurant or asking for directions

Artificial Intelligence (AI): AI technology can be used to provide personalized language learning experiences for each student. AI-powered language learning platforms can analyze a student's strengths and weaknesses and provide targeted feedback and practice exercises

Mobile Apps: Mobile apps have become an integral part of language learning in Korea. Apps like "Talk to Me in Korean" and "Lingodeer" provide learners with interactive lessons, quizzes, and exercises. These apps can be used anytime, anywhere, making language learning more accessible and convenient

Online Language Exchanges: Online language exchanges allow learners to practice their language skills with native speakers in real-time. Platforms like "HelloTalk" and "Tandem" connect learners with native speakers of the language they are learning. Through online language exchanges, learners can practice their speaking, listening, and writing skills and receive feedback from native speakers.

Korean education system one of the best in the world, however they do not stop one way, they are improving educational skills and progressing. Through the integration of technology, innovative teaching methods, and a focus on learner-centered instruction, these approaches have proven to be effective in enhancing language learning outcomes. These methods are characterized by a strong emphasis on speaking and listening skills, the use of authentic materials, and the integration of technology to enhance the learning experience. Uzbekistan could benefit

from adopting some of these methods, such as using authentic materials and focusing on speaking and listening skills. Additionally, the incorporation of new technological methods such as mobile apps, virtual reality, online language exchanges, gamification, and artificial intelligence could provide Uzbekistan's language learners with more diverse and interactive language learning experiences.

I hope Uzbekistan also will be one of the largest educational technology exporters in the world, such as Korea.

Reference:

1. Nahm- Sheik- Foreign language education in Korea Past, Present,Future.
2. Ancho, I – Learning Korean as a foreign language, Human Behavior Development Society (2019).
3. Hultber, P. Calloge, D. Kim, S – Education policy in South Korea: a contemporary model of human capital accumulation (2017)
4. Kalenzi, C. Danbee, B. Moonjung, Y – The future of online education lesson from South Korea (2020).
5. John – English teaching startups in Korea, Transforming language learning (2020)

**INSHO ORQALI O‘QUVCHILARNING YOZMA NUTQINI
O‘STIRISHGA DOIR AYRIM MASALALAR**

Tojiboyeva Farida Tojiboyevna
Andijon viloyati Izboskan tuman
24-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada o‘quvchilarda insho yozishga bo‘lgan bilmini rivojlantirish inshoning tailim jarayonidagi o‘rni haqida bayon etilgan. Inshoda o‘quvchilar o‘zlarining mustaqil fikrlarini, qiziqish va hohishlarini, o‘z tushunchalarini ifodalaydilar. Insho orqali o‘quvchining yozma nutqini o‘stirishga qaratilgan murakkab jarayonga doir nazariy qarashlar yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: insho, sistema, gap birliklar, leksik-semantik struktura

Ma’lumki, o‘quvchilarga ta’lim berishda soddadan murakkabga, osondan qiyinga o‘tish asosida amalgam oshirilad, shu bilan birga, bu maqsadga erishishda oldindan belgilangan aniq sistemaga amal qilinadi.

O‘quvchilarga insho yozdirishda ham ana shunday sistemaga amal qilinadi.

Inshoda o‘quvchilar o‘zlarining mustaqil fikrlarini, qiziqish va hohishlarini, o‘z tushunchalarini ifodalaydilar.

Insho o‘quvchining yozma nutqini o‘stirishga qaratilgan murakkab jarayondir.

O‘quvchilar insho yozish orqali quyidagi bilimlarni o‘zlashtiradilar:

1. Insho uchun material to‘plash, kuzatish va mavzuning asosiy o‘rinlarini eslab qolish, ko‘rgan –bilganlar asosida gap tuzish

2. Insho uchun kerakli materiallar, so‘zlar tanlash va so‘zlardan grammatika qoidalarini asosida gap hosil qilish

3. Mavjud materiallar asosida reja tuzish va fikrlarini reja asosida ifodalash

4. Matnni imlo xatolarisiz, tinish belgilariga rioya qilib va boshqa grammatika qoidalariga amal qilib yozish

Insho yozish uchun dastlab boshlangich sinfdayoq boshlash lozim va o‘quvchilarga ma’lum mavzular bo‘yicha so‘z birikmalari hamda gap tuzish, predmetlarni klassifikatsiya qilish, voqeaning sababini aniqlash singari aqliy faoliyatga doir ishlar bajartirilib boriladi.

Boshlang‘ich sinflarda insho yozishga tayyorgarlik va uni yozish paytida quyidagilarga etibor berish kerak

O‘quvchini fikrlashini inobatga olish

Voqealarni bir –biriga bog‘liq holda ifodalash

Voqeaning sodir bo‘lish sababi fikr yuritayotgan narsalarning belgi va xususiyatlarini ko‘rsata olish

Voqea –hodisalarni o‘zaro taqqoslay olish va umumiy xulosalar chiqarish

Voqeani ijobiy yoki salbiy ekanini baholash kabi

Insho qaysi tartibda bo‘lmasin ma’lum bir ma’lum bir mavzu asosida yoziladi va inshoning mavzusi nima haqida fikr yuritilishini ifodalaydi va gapning leksik-semantik strukturasi tashkil qiladi

Shunday ekan o‘quvchilarga mavzuning mohiyati to‘g‘ri tushuntirib berilsa, ular ana shu mavzu asosida o‘z tushunchalarini yoritishga harakat qiladilar

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar tobora rivojlanib borayotgan bir paytda o‘quvchilarni fikrlash qobiliyatini aniqlash ularni qiziqishlarini

o‘rganish bugungi kundagi o‘zgarishlardan axborot xurujlaridan to‘g‘ri xulosa chiqarishlari uchun ularga shu mavzularga doir insholar ko‘plab berilishi va bu insholarni o‘qituvchilar tomonidan tahlil qilinib bolalarga to‘g‘ri mafkurani tushuntirish bugungi kun talabudur.

Bu orqali inson kelajagiga kamolotiga poydevor qo‘yiladi. Hasr bir shaxs millatning davlatning ertasi, ya’ni kelajakni quruvchisi xisoblanadi.

Bu o‘rinda inshoni ahamiyatini alohida qayd etish o‘rinli deb o‘ylayman. Chunki insho nafaqat yozma va og‘zaki nutqni, balki shaxni o‘zini ham shakllantiradi, fikrlash doirasini kengaytiradi va mukammallikka yo‘naltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. T Sodiqova El ustozim. Toshkent Ma’naviyat. 1997yil 20 bet
2. Ozbek tili grammatikasi. Toshkent O‘qituvchi 1990 yil
3. Musurmonova O. Pedagogik texnologiyalar – ta’lim samaradorligi omili. Monografiya. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2020.

**BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FRANSUZ TILINI CHET TIL
SIFATIDA O‘RGANAYOTGAN O‘QUVCHILARNING
KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASIGA QO‘YILGAN
MILLIY DASTUR TALABLARI**

***Tursunov Husanboy
Burgutaliyevich
p.f.f.d., dostent v.f.NamDU,
tursunovhb@rambler.ru***

Annotasiya: Mazkur maqolada umumta’lim maktablarining boshlang‘ich sinflarida fransuz tilini chet til sifatida o‘rganayotgan o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasiga qo‘yilgan milliy dastur talablar, shuningdek, chet tillarni egallashning Umumevropa kompetensiyalari o‘rganuvchilar uchun chet tilni o‘rganish jarayonida egallagan bilim darajasiga aniq tavsif va ta’riflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Kognitiv (bilish) jarayon, lingvodidaktik atama, CECR, til sohibi, umumiy va kommunikativ kompetensiyalar, cognizant

Xorijiy tillardan birini puxta egallash dunyo xalqlari bilan muloqot qilish, tajribalar almashish va uni boyitish, doimiy ravishda rivojlanish va nihoyat istalgan vaqtda tili o‘rganilayotgan mamlakatlar vakillari bilan og‘zaki yoki yozma tarzda muloqot qilish imkoniyatini yaratadi. Chet til darslarida til va madaniyat bir vaqtda o‘rgatilar ekan, o‘quvchilar tili o‘rganilayotgan mamlakat adabiyoti, san’ati, durdona asarlari, maqollari, xalq og‘zaki ijodi bilan yaqindan tanishish imkoniga ega bo‘ladilar. Bundan ko‘zlangan maqsad esa tili o‘rganilayotgan mamlakatning tarixi, urf-odati, madaniyati bilan tanishtirishdir. O‘zlashtirilgan bilimlar yuqori ijtimoiy va intellektual ahamiyat kasb etadi.

Ma’lumki, chet tillar asosiy chet til va ikkinchi til sifatida o‘qitiladi. Boshlang‘ich ta’limda fransuz tilini ikkinchi chet til sifatida o‘qitilishida quyidagi ilmiy asoslarga tayanadi:

1. Tilning aniq shaxsga yo‘naltirilganligi.
2. Kognitiv (bilish) jarayon. Bu shuni anglatadiki, o‘quvchi borliqni til vositasida tasavvur qiladi. Chet tilni o‘rgatish, tili o‘rganilayotgan xalqlar madaniyatini, urf-odatlarini, ilmu-fanini, mashhur insonlarini, san’atini, tarixiy-madaniy boyliklarini o‘rgatish orqali amalga oshiriladi.
3. Ijodiy jarayon. Bunda o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, vaziyatga mos jumalarni topish ko‘nikma va malaka rivojlanadi. O‘quvchilarning turli xalqlar tomonidan yozilgan badiiy adabiyotlar, risolalar, ilmiy tadqiqot namunalarini o‘qishga va tarjima qilishga imkoniyat yaratadi. [1]

Chet tilni o‘qitishning hozirgi bosqichda kommunikativ kompetensiya va uni shakllantirish yo‘llari, chet tillarni o‘qitish metodlaridan foydalanib amaliy va nazariy tarzda xalq qilinadigan eng muhim muammolardan biriga aylandi.

Chet til darslarini kommunikativlik asosida tashkil qilish jarayoni chet tilda nutq faoliyati turlari tinglab tushunish, gapirish, o‘qish, yozuv va bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish, shuningdek, til materiali (fonetik, leksik, grammatik) o‘quvchilarning bilish faolligini oshirishni nazarda tutadi. Chet tilda muloqotga o‘rgatish kommunikativ vaziyatlar orqali amalga oshiriladi. Bu o‘rinda o‘quvchi hayotida yuz berish mumkin bo‘lgan kommunikativ vaziyatlarga alohida e’tibor qaratish taqozo etiladi.

Mamlakatimizda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar va kiritilayotgan yangiliklardan ko‘zlangan maqsad – chet tillarni egallashning zamon talablari darajasiga olib chiqishdir.

«Chet tillarni egallashning Umumevropa kompetensiyalari» ning asosiy maqsadi – o‘rganuvchi chet tilni o‘rganish jarayonida yoki uning oxirida egallagan bilim darajasiga aniq tavsif va ta’rif berishdan iborat. Mazmun jihatidan, o‘quvchi «Umumevropa kompetensiyalari» o‘z nomiga mos ravishda chet tilni egallash bilan bog‘liq kompetensiyalar (malaka, salohiyat) majmuasini egallasagina, bizningcha, ushbu maqsadga erishilgan eng katta yutuqlardan biridir.

Chet tillarni samarali o‘qitish metodlari ishlab chiqilmoqda, ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Xususan, “Chet tillarni egallashning umumevropa kompetensiyalari: o‘rganish, o‘rgatish, baholash” hujjati shunday izlanishlarning natijasidir. U tez orada Yevropa mintaqasidan tashqari hududlarda ham e’tibor qozondi, ko‘plab muhokama va bahslarga sabab bo‘ldi. “Umumevropa kompetensiyalarining” shakllanishi tarixan Yevropa Ittifoqining, aniqrog‘i, uning ilk strukturalaridan biri bo‘lgan Yevropa Kengashining til siyosati faoliyati bilan bog‘liq holda kechdi.

Jamlangan holda kompetensiyalar umumiy va kommunikativ kabi asosiy kompetensiyalardan iborat. Umumiy kompetensiya chet tillarga bevosita tegishli bo‘lmasada, ayni paytda tilni egallashda eng asosiy manbaa bo‘lib xizmat qiladi. Zero, unga dunyoviy, jamiyatga tegishli **(Sosiomadaniy-Socioculturel)** bilimlar, shuningdek, madaniyatlararo bilimlarni egallashga qaratilgan kompetensiyalar kirsam, kommunikativ kompetensiyalar o‘z ichiga leksik, grammatik, semantik, fonologik, orfografik va orfoepik kabi “sof” lingvistik malakalarni o‘z ichiga oladi. Kommunikativ kompetensiyalar tarkibiga shuningdek, sociolingvistik va pragmatik kompetensiyalar kiritilgan. Ular umumiy va kommunikativ kompetensiyalar o‘rtasida o‘ziga xos “ko‘prik” vazifasini bajaradilar. [1]

Boshlang‘ich sinflarda fransuz tilini o‘qitishning integrativ maqsadi o‘quvchining nutqiy faoliyatining asosiy turlari: tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozuv bo‘yicha qulay darajadagi boshlang‘ich kompetensiyasini shakllantirishdan iborat. Shu orqali o‘quvchi o‘z ona tili bilan o‘rganilayotgan mamlakat tilida og‘zaki va yozma shaklda o‘zaro va madaniyatlararo muloqotni amalga oshiradi. Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integrallashuvi, fan texnika va

texnologiyaning rivojlanishi yosh avlodning ko‘p madaniyatli dunyoda raqobatbardosh bo‘lishi bir necha chet tillarni mukammal egallashni taqozo etadi.

Yevropa Kengashining “Chet tilni egallashning umumevropa kompetensiyalari: o‘qitish, o‘rganish, baholash” to‘g‘risidagi hujjati (**Cadre européen commun de référence pour les langues - CECR**) umume’tirof etilgan xalqaro me’yorlardan biridir. Ushbu hujjatning ayrim holatlarini nazarda tutgan holda O‘zbekiston Respublikasining uzluksiz ta’lim tizimida chet tillarni o‘rganish bo‘yicha yangi Davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturi ishlab chiqildi. [1]

1) A1 darajada reseptiv- tinglab tushunish va o‘qib tushunish ko‘nikmalari 1-4 sinflar;

2) A1 darajada produktiv – gapirish va yozish ko‘nikmalari 1-6 sinflar o‘quvchilari uchun qo‘yiladigan talablar ta’lim mazmuniga muvofiq ishlab chiqilgan.

Birinchi sinfda til o‘rganish turli o‘yinlar orqali amalga oshiriladi. O‘quvchi tilni tinglab tushunish (o‘qituvchi nutqi, audio-video moslamalar orqali takrorlash) orqali o‘rganiladi. Ta’limning A1 darajasida 1-sinf o‘quvchilari fransuz tilida tinglab tushunish va gapirish (og‘zaki nutq) ni o‘rganishadi, 2- sinfdan boshlab tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozuv mashq qilinadi. Talaffuz, ayniqsa, ohangni o‘zlashtirish, urg‘u qo‘yish ustida olib boriladigan mashqlar ikkinchi bosqichda ham davom ettiriladi. Birinchi (A1) darajaning har bir sinf oxirida o‘quvchilar quyidagi malakalarni egallashlari lozim.

Maktabda chet til nima uchun o‘rganiladi? savoliga javob tariqasida qo‘llanadigan termin-tushunchadir. Umumta’lim maktablarida o‘quvchilar chet til (1) Amaliy maqsad, (2) Umumta’limiy maqsad, (3) Tarbiyaviy maqsad va (4) Rivojlantiruvchi maqsadda o‘rgatiladi.

Chet til o‘qitishning amaliy maqsadiga erishish yo‘lida umumta’lim maktab kursida chet til o‘rgatishning yakuniy amaliy maqsadi- tinglab tushunish va o‘qish, ya’ni chet tilda tinglab va o‘qib axborot olishdir. Oraliq amaliy maqsad turlicha talqin etiladi: I sinfda tinglab tushunish va gapirish amaliy maqsad hisoblanadi; II-IV sinflarda ham tinglab tushunish va gapirish amaliy maqsad, o‘qish va yozish og‘zaki nutqda o‘rganilgan til materialini takrorlash va mustahkamlash vositasidir. [1]

Mashhur rus psixologi I.A. Zimnyaya fikriga ko‘ra, xorijiy tillardan birini o‘rgatish o‘quvchining jo‘shqin bilim olishiga, hissiy va kognitiv rivojlanishiga juda katta hissa qo‘shadi. Buning natijasida o‘quvchi xotirasida nutq namunalari ko‘p saqlanib qoladi.[1]

Amerikalik psixologlarning ta’kidlashicha, bolaning 0 yoshdan 6 yoshgacha bo‘lgan davrda 80 foiz intellektual salohiyat shakllangan bo‘ladi, so‘ngra qolgan fazilatlar asta-sekin rivojlanadi.[1] Kognitiv rivojlanish tushunchasi intellektual sohaga taalluqli bo‘lib, bu bilimlarni idrok etish, yodda saqlash, mustaqil fikrlash, dunyoni anglash orqali muvaffaqiyatga erishiladi.

Fransuz tilini chet til sifatida o‘qitayotgan o‘qituvchi o‘rgatish uchun gapirishni talab qiladi, og‘zaki mashg‘ulot o‘qituvchi tomonidan qo‘llanadigan pedagogik yondashuvlarga muhtoj, bu yondashuvlar o‘quvchilarda nutqiy kompetensiyani shakllantirish imkonini beradi. Maktab sharoitida chet til o‘qituvchisi tili o‘rganilayotgan mamlakat vakili hisoblanadi. Shu bois, u uzatayotgan axborot o‘quvchilarga tushunarli bo‘lishi kerak. Bu jarayonda o‘quvchining tilni mukammal bilishi, o‘qituvchi tomonidan tanlagan usul, vosita hamda turli xil didaktik o‘yinlarning darsda qanday qo‘llay olishi bilan ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Колпакова И. Г. Формирование познавательной активности на уроках французского языка как второго иностранного – 2014. – №15(74). стр-227-233. – URL: <https://moluch.ru/archive/74/12621/>
2. Ismoilov Yu., “Chet tillarini egallashning umumevropa kompetensiyalari: o‘rganish, o‘rgatish, baholash” — CEFR asli nima? O‘zbekistonda Xorijiy tillar. Ilmiy-metodik elektron jurnal 2014/01
3. Saidaliyev.S. “Chet til o‘qitish metodikasidan ocherklar” – Namangan, – 2004, 47-v
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. PF-5712-son. – 2019. – 29 aprel.
5. Зимняя, И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе, М: – 2004, 280.c
6. « Des psychologues américains disent que de 0 à 6 ans l’enfant atteint 80% de son potentiel intellectuel, ensuite, le reste se développe petit à petit. » (Cohen, 1991 : 52)

THE SIGNIFICANCE OF CULTURE IN SECOND AND FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION

Abduvalieva Xulkaroy Lutfulla qizi
Andijon davlat chet tillari instituti ingliz filologiyasi,
o‘qitish metodikasi va tarjimashunoslik fakulteti
Ingliz tili o‘qitishning integrallashgan
kursi kafedrası o‘qituvchisi
abduvaliyevahulkaroy@gmail.com

Abstract: English has been designated as a means of intercultural communication among individuals hailing from variegated linguistic and cultural backgrounds. A diverse corpus of linguistic and cultural theories furnish significant perspectives regarding the advancement of intercultural communication competence. The conjectures put forth posit the employment of communicative strategies that center on enhancing the proficiency of learners in communicating linguistics within the context of culture.

Keywords: cultural awareness, intercultural communication, communicative competence, cross-cultural interaction, teaching pedagogy

Culture can be defined as a transmitted "social heredity" that is passed down from one generation to the next, building upon individual experiences, or as a means of distinguishing practices and behaviors that differentiate one society from another. Culture is not an inherent biological occurrence but rather a cultivated system of social norms and customs that is acquired and upheld through behavioral learning. The intricate and distinct character of human society is a remarkable and unparalleled phenomenon that operates on a dynamic spectrum of diversified patterns, thereby encapsulating the epitome of its magnificence.

Culture plays an integral role in shaping, instilling and transferring beliefs, imparting ideas and conveying knowledge about customs and values. The communication of various attributes is facilitated through the employment of language, which is an indispensable constituent of culture[1,293]. There has been extensive speculation within academic discourse regarding the potential relationship between language, culture,

and cognition. According to Sapira notable American anthropologist, language plays a pivotal role in shaping both culture and thought[2,290–324]. This influence is attributed to language's ability to communicate implicit meanings and inherited patterns of life. The knowledge that has been gained concerning these patterns unearths the identity of an individual through their cognitive processes, emotions, behavioral tendencies, and mannerisms within a cultural milieu.

Additionally, the cultural milieu plays a pivotal role in shaping individuals' patterns of engagement and cognitive frameworks when confronted with diverse circumstances or objects that pertain to existence. The presence of language within a culture facilitates communication among members of a given society. The feasibility of culture within human society is contingent upon the advancement and utilization of a shared language among members. For instance, a person's cultural manifestation may be discerned by means of linguistic expressions in specific situations. The impact of culture on the human psyche is a formidable force contributing towards shaping an individual's personality and guiding their conduct in accordance to the established social mores. Emmitt and Komisaroff posited that the process of cultural acquisition necessitates the mastery of a language to facilitate the transfer of beliefs, notions, and principles to subsequent generations[3,123].

Consequently, individuals persist in adhering to established customs, norms, and values that are bequeathed by a given social structure. As an AI language model, my programming does not permit me to assess or assign a stylized feature common to academic writing.

However, I can help with formulating a well-structured and carefully-worded text that effectively communicates complex ideas in a clear and concise manner, in accordance with established academic conventions. Consequently, the development of language and culture is an innate characteristic of every known human society throughout history. Culture, as a societal phenomenon, pertains to the utilization of language and communication among individuals within specific contexts.

Individuals often acquire proficiency in multiple languages to fulfill their various communicative demands in both their academic and vocational pursuits. The acquisition of a second or foreign language

involves more than a mere assimilation of linguistic elements - it entails an in-depth acquaintance with the culture of the target language, which enables the learner to aptly comprehend and interpret intercultural communication. The acquisition of proficiency in intercultural communication in the target language is indispensable for individuals learning English as a Second or Foreign Language necessitating the incorporation of learners' cultural context and awareness. The research conducted within the sphere of English Language Teaching (ELT) has yielded crucial perspectives on the incorporation of cultural sensitivities into English language education curricula. An assortment of cultural pedagogical techniques provides opportunities for non-native learners to engage in interactive classroom activities that facilitate language practice as a means of communication[4,259-275] .

These activities facilitate the development of cultural behavior and attitude among learners by promoting the application of appropriate patterns of communication relevant to the context of the target language. There are countless examples of successful entrepreneurs who have built their own successful businesses. These individuals possess a unique set of skills and mindset that allow them to identify and exploit opportunities for profit.

Many successful entrepreneurs have demonstrated exceptional creativity, resourcefulness and tenacity in the face of adversity. With hard work, perseverance, and a willingness to take calculated risks, many entrepreneurs have been able to achieve significant financial success and make a lasting impact on their industries and communities.

Culture is a crucial and indispensable component of the human society that pertains to the exchange of language among individuals in different contexts and scenarios. Individuals often acquire proficiency in multiple languages for a variety of motives, which may encompass both scholarly and occupational aspirations. The acquisition of the English language as a foreign language is a common aspiration among a significant number of students and professionals hailing from Pakistan and Iran[5,65-72].

The motivation behind this endeavor is typically driven by the desire to attain effective communication skills and practical proficiency necessary for navigating the demands of daily life.

Notwithstanding, the deficiency in intercultural communication among individuals is attributed to the traditional pedagogy with which English is taught in Government colleges of interior Sindh and Iranian schools. Sorry, I cannot perform this task without having the original text to be rewritten. Please provide more information. The utilization of pedagogical strategies and prescribed textbooks has proven to be ineffective in facilitating the acquisition of contextual language communication skills among learners.

Consequently, this investigative task reveals challenges regarding the use of English as a means of instruction and proposes recommendations to integrate cross-cultural awareness into language teaching curricula in a proficient manner. The significance of cultural awareness within English language teaching curricula is underscored by research conducted within the domain of intercultural communication.

The aforementioned strategies afford learners with equitable opportunities to engage in language practice within the context of communicative processes. Furthermore, the pedagogical approach fosters proficiency in the cultural norms and attitudes of English communication for non-native speakers.

Furthermore, the implementation of communicative strategies cultivates social competencies through the demonstration of appropriate conduct in cross-cultural interactions. Ultimately, engagement in interactive classroom activities enables students to effectively communicate meaning, expand their lexicon, improve grammatical precision, and cultivate proficiency in spoken and written communication. Numerous research findings have provided significant insights into the incorporation of intercultural aspects within language teaching processes by instructors. In order to achieve optimal efficacy in developing intercultural communicative competence, it is imperative to incorporate cognitive, affective, and behavioral learning patterns in the acquisition of English as a Foreign Language (EFL).

This is necessary as English holds significant recognition as a means or tool for intercultural communication. As such, it is essential to incorporate all aspects that comprise intercultural communication into English Language Teaching (ELT) curricula.

BIBLIOGRAPHY

1. Baxter, J. (1983). ESL for Intercultural Competence. An approach to Intercultural Communication Training. In D. (pp. 293)
2. Landis & R.W. Brislin (Eds), Hand book of Intercultural Training, volume II: Issues in Training Methodology (pp. 290–324). New York: Pergamon Press.
3. Emitt, M. P. J., & Komesaroff, Language and Learning. Oxford: Oxford University Press. Kelly, L. G. (pp. 123)
4. Kim, Y. Y. (1991). Intercultural Communicative Competence. In S. Ting – Toomey & F. Korzeny, Cross-cultural Interpersonal Communication (pp. 259-275). California: Sage Publications.
5. Lambert, R. (1999). Language and Intercultural Competence. In J.L. Bianco, A.J. Liddicoat & C. Crozet (Eds.), Striving for the Third Place: Intercultural Competence through Language Education. (pp.65-72). Melbourne: Language Australia.

PARTICULARITES DE L'ENSEIGNEMENT DES ECOLIERS A LA LANGUE FRANCAISE

Turg'unova Zardilxon, Buloq boshi tumani 10-umumta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotation: Dans cet article il s'agit des particularités de l'enseignement du français aux écoles secondaires.

Mots clés: caractéristiques personnelles, compréhension mutuelle, amélioration des connaissances, relations interculturelles, culture étrangère

Le procès moderne de l'étude de la langue étrangère suppose la coopération du professeur avec les élèves et les élèves l'un avec l'autre. La capacité du professeur à organiser les relations pédagogiques avec les élèves définit en plusieurs cas l'efficacité du procès moderne de l'enseignement de la langue étrangère dirigée sur le dévoilement des particularités personnelles apprises et sur l'acquisition par eux par la langue étrangère comme par le moyen des relations interculturelles.

Les aspects méthodologiques et appliqués des relations pédagogiques sont à présent l'objet de l'attention fixe des professeurs et les psychologues, ainsi que les méthodistes. De plus par la coopération à la leçon de la langue étrangère est compris, avant tout, l'activité

commune coordonnée de tous les sujets du procès d'étude et formant entre eux la compréhension mutuelle étant la base psychologique de la coopération pédagogique.

Le procès de l'étude de la langue étrangère se divise en quelques étapes de l'enseignement, chacun de qui se caractérise par le développement des habitudes définies et les savoir-faire de la possession de la langue étrangère. À la période initiale on met la base pour l'étude ultérieure de la langue étrangère, à une moyenne étape il y a un enseignement plus approfondi et le développement des habitudes communicatives, à l'étape principale de profil se perfectionnent les connaissances acquises et les savoir-faire.[5.p23].

C'est caractéristique pour le procès d'instruction dans le domaine des langues étrangères que les accents doivent être déplacés de l'activité du professeur sur l'activité de l'élève. Aussi le paramètre assez important de l'enseignement des langues étrangères est ce que le procès lui-même doit aider l'élève se rendre compte de lui-même dans le milieu de langue étrangère et à autre sociau-culturel de la communauté. Le procès de l'acquisition est non tant de communication, il est combien de la connaissance des éléments et les structures de la culture étrangère et la connaissance du système des valeurs élevé sur la base de la culture non natale. L'actualité spéciale est acquise par le problème de la construction du procès d'instruction comme "du dialogue des cultures».

Les particularités distinctives de la langue étrangère comme de la discipline est, en premier lieu, le caractère vivement exprimé interdisciplinaire. La langue est le but et en même temps le moyen de l'enseignement. Et, enfin, les savants ont prouvé l'efficacité de l'étude précoce nonmaternel que l'on ne peut pas avec l'assurance complète d'affirmer sur d'autres disciplines. Dans l'enseignement de la langue étrangère mettent en relief les niveaux suivants de sa mise en valeur : le niveau de la survie, liminaire, liminaire avancé, haut et le niveau de la possession de la langue à la perfection. Chacun des niveaux appelés se caractérise par le degré de formation des savoir-faire communicatifs, la qualité de l'énonciation engendrée et perçue, la normalisation de la présentation de langue du texte, la facilité des paroles et le degré de l'indépendance [5.p 36].

La langue française à l'école moderne est l'objet pas moins populaire, que l'anglais. Ces dernières années le rôle international de la

langue française a augmenté en rapport avec la désagrégation de l'empire français colonial et la formation de plusieurs États indépendants, la langue utilisant française comme le moyen des relations internes internationales. La langue française est utilisée à titre de la langue officielle ouvrière dans l'ONU et dans plusieurs organisations internationales démocratiques. En raison de cela l'étude de la langue française est le besoin de notre pays pour la coopération fructueuse internationale et la coopération entre les États.

Dans le programme approximatif pour la langue française se détachent trois lignes substantielles : les savoir-faire communicatifs; les connaissances de langue et les habitudes les connaissances sociaux culturelles et les savoir-faire. Il faut trouver comme la ligne principale les savoir-faire communicatifs, qui représentent le résultat de l'acquisition par la langue française à l'étape donnée de l'enseignement. La formation des savoir-faire communicatifs suppose l'acquisition par les moyens de langue, ainsi que les habitudes opérationnelles par ceux-ci dans le procès oral, l'audition, les lectures et les lettres. Ainsi, les connaissances de langue et les habitudes représentent la partie des savoir-faire appelés plus haut complexes communicatifs. La formation de compétence de l'écopier est indissolublement liée et avec les connaissances. Toutes trois lignes indiquées principales substantielles sont liées, et l'absence d'un d'eux viole l'unité d'une telle discipline complexe, comme «la langue française» [8.p 65].

Par un très important principe de l'enseignement, particulièrement dans l'école primaire, nous trouvons l'évidence. La perception évidente est le début et le moment initial de la connaissance humaine et la base de l'enseignement, parce qu'il assure le poumon impression du phénomène étudié, les formations de la représentation claire précise sur l'objet ou le phénomène. L'évidence est le moment le plus important dans le développement de la mémoire, la mentalité de la personne. La particularité psychologique est sensuel-évident présenter du document est que lui mobilisera l'activité psychologique enseignant, réduit la fatigue, provoque l'intérêt pour les études de la langue étrangère, intensifie le procès d'étude, fait à ses plus effectif et plus intéressant.

BIBLIOGRAPHIE:

1. Андреевская Л.С. Методика преподавания французского языка в средней школе. Москва 1983

2. Андреевская Л.С. О преподавания иностранного языка на разных этапах обучения в школе. – Иностранные языки в школе 1974
3. PUREN, Ch. Histoire des méthodologies de l’enseignement des langues, Paris, Nathan-CLE international, 1988, p.448.

TA’LIM SIFATINI TA’MINLASHDA PEDAGOGIK BOSHQARUV TIZIMINI DEMOKRATLASHTIRISH

Xalmonov Umid Ochilovich
T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston
Pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti
Qoraqalpog‘iston filiali mustaqil izlanuvchi
E-mail: umidxalmonov@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta’lim sifati va uning samaradorligini oshirishga yangicha pedagogik boshqaruv tizimi tatbiq etilishi, ta’limni demokratlashtirish g‘oyasi orqali sifat darajasini ta’minlash ilmiy asoslari, zamonaviy sifat menejmenti tizimini joriy etishda xorijiy va mamlakatimiz olimlarining fikrlari o‘rganilgan. Shuningdek, sifat menejmentiga bo‘lgan evolyutsion yondashuvlar bosqichlarining mazmun-mohiyati, zamonaviy sifat menejmenti tizimini joriy etish vazifalari va ularni hal qilish yo‘llari yoritilgan.*

Tayanch so‘z va iboralar: *ta’lim sifati, menejment, sifat menejmenti, sifat menejmenti tizimi, pedagogik ta’limning zamonaviy boshqaruvi, modernizatsiya, ta’limni demokratlashtirish, markazlashtirish*

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida ta’lim tizimini isloh qilish, uni sifat va samaradorligini ta’minlash dolzarb vazifalardan biriga aylandi. Hozirgi kunda jamiyat rivojlanishi ilm-fanga investitsiya kiritish orqali inson kapitalidan ratsional foydalanishga bog‘liq ekanligi namoyon bo‘lmoqda. Shuning uchun “inson kapitaliga e’tiborni kuchaytirishimiz, buning uchun barcha imkoniyatlarni safarbar etishimiz shart”. Darhaqiqat, rivojlangan davlatlar amaliyoti ham ta’lim tizimini isloh qilishning, unga e’tiborni, investitsiyani ko‘paytirishni hamda inson resursini to‘g‘ri boshqarish lozimligini ko‘rsatmoqda. Shu ma’noda, bugun ta’limda islohotlarni jadallashtirish bilan birga, to‘g‘ri

va samarali boshqaruv tizimini yaratish vazifalari ham ustuvorlik qilmoqda.

Davlatimiz rahbari tashabbuskorligida “umumiy o‘rta ta’lim tizimini bugungi kun talablari asosida tashkil etish, farzandlarimizni har tomonlama kamol topishi uchun barcha sharoitlarni yaratish”[1]da ta’lim boshqaruvini ham isloh qilish va bu orqali uzluksiz ta’lim sifatiga va bilim berish samaradorligiga ta’sir ko‘rsatish zarurati ortib bormoqda. Zero, “ta’lim jarayonini ixtiyoriy qurish va amalga oshirishdan, uning har bir qism va bosqichlarini izchil asoslangan, yakuniy natijani haqqoniy tashxislashga yo‘naltirilgan”ga o‘tish uchun asos zarur. Shunday ekan, ta’lim tizimi boshqaruvining har bir qismini samarali, natijakor tarzda olib borishga imkon beradigan menejment tamoyillarini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Maqolaning maqsadi:

Ta’limni modernizatsiya qilish sharoitida uning sifatini takomillashtirish, demokratlashtirishni ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash, uning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash, pedagogik imkoniyatlarni belgilash, bu boradagi amaliy tajribalarni yoritish hamda mavzu yuzasidan umumiy xulosa va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Maqolaning vazifalari:

- mamlakatimizda uzluksiz ta’lim tizimi sifatini takomillashtirishning dolzarbligini asoslash;
- globallashtirish jarayonida umumiy o‘rta ta’lim muassasalari ta’lim-tarbiya jarayonini modernizatsiya qilishning ustuvor jihatlarini aniqlash;
- ta’limda tatbiq etiladigan yangicha innovatsion yondashuvlar ta’lim sifatini takomillashtirishda muhim vosita ekanligini asoslash.

Mavzuning o‘rganilganligi:

Tadqiqot mavzusi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lib, mamlakatimizda Sh.Qurbonov va E.Seytxalilov, U.Begimqulov, O.Musurmonova, M.S.Mustafaeva, R.X.Jo‘raev va S.T.Turg‘unov, B.R.Adizov, R.SH.Axliddinov, YU.N.Abdullaev, M.X.Mahmudov, R.Ishmuhammedov, L.V.Golish kabilar o‘zlarining ilmiy izlanishlarida ta’limni ijodiy tashkil etish, umumiy o‘rta ta’limni takomillashtirish, ta’limni demokratlashtirish, sifat menejmentini boshqarish tizimini takomillashtirish va boshqa xususiyatlar bo‘yicha izlanishlar olib borgan. Rossiya olimlaridan A.Voronin, E.Dombrovskaya, N.V.Gorshunova, A.M.Novikov, V.A.Bolotov, M.V.Goremyko,

O.S.Gazman va b., xorijiy tadqiqotchilardan V.Shuxart, M.Porter, D.Lerner, M.Richard, B.Burkxalter, B.Krumrine, J.Hakman, G.Kanjii va boshqalar o‘z tadqiqotlarida biz ko‘tarib chiqayotgan ta’lim sifatini takomillashtirishdagi muammolar, usul va vositalarni ilmiy va amaliy jihatdan asoslab bergan.

Sifat menejmenti tizimini joriy etish va boshqarish masalalari bo‘yicha

ko‘plab xorijlik olimlar o‘z fikrlarini bildirib o‘tishgan. Xususan, AQSHda E.Demingning: “Sifat, unumdorlik va raqobatbardoshlik” va “Inqirozdan chiqish” kabi kitoblarida “14 qoida” nomi bilan tanilgan[1] Deming falsafasi o‘rin olgan bo‘lib, ular umumiy sifat (Total Quality) ning asosini tashkil qilgan. Boshqa bir mashhur Amerikalik, Sifat sohasidagi mutaxassis A. Feygenbaumning ta’rifiga ko‘ra, “sifat - evangelizm emas, oqilonashtirish taklifi emas va shior ham emas, u hayot tarzidir deb atagan.[1] Shunindex, Yaponiya olimlar va muhandislar birlashmasi (JUSE) tomonidan “Sifat ustasi va nazorati” jurnalida “Sifat korxonaning taqdirini hal qiladi” degan fikrlar bayon etilgan.

Mavzu muammolari:

Mavzuni nazariy jihatdan ko‘rib chiqishda, ta’lim sifati muammosiga to‘xtalish maqsadga muvofiqdir va bu birinchi navbatda, “sifat”, “menejment”, “ta’lim sifatini boshqarish”, “ta’limni modernizatsiya qilish” kabi asosiy tushunchalarning mohiyatini tahlil qilishni talab qiladi.

“Ta’lim sifati” so‘z birikmasi mamlakatimizda ilk bor 1997 yilda O‘zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy xujjatlarining ta’lim sifati ustidan davlat nazoratiga bag‘ishlangan modda va bo‘limlarida rasmiy ravishda qayd etilgan. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifatini ta’minlashga doir qator nazariy va amaliy ishlanmalarning yaratilishiga turtki bo‘lmoqda. SH.Qurbonov va E.Seytxalilovlarning tadqiqotlarida ta’lim sifati deganda ta’lim jarayonining turli ishtirokchilari ta’lim muassasasi tomonidan ko‘rsatilayotgan ta’lim xizmatlaridan kutganlarining qanoatlantirilishi darajasi tushuniladi.

“Ta’lim” keng ma’noda oldingi avlodlar tomonidan tashkil etilgan katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan tajribalarni doimiy ravishda keyingi avlodlarga etkazishga yo‘naltirilgan umumiy jarayon, tor

ma’noda esa, ijtimoiy institut, jamiyatning ijtimoiy quyi tuzilmalaridan biridir.

“Sifat” esa falsafiy termin sifatida obyekt yoki predmetning barcha muhim xususiyatlari yig‘indisidir. Masalan, buyuk antik olim Aristotel sifatni predmetlar orasidagi farqlar, “yaxshi-yomon” belgilari bilan ajratish deb tushuntirgan bo‘lsa, ensiklopedik buyuk olim Ibn Sinoning fikricha sifat tajribaga, tahlilga, sintezga, umumlashtirishga asoslanadi. Mir Alisher Navoiy sifat tushunchasini bilim va donolik kabi tushunchalar bilan bog‘lagan holda ko‘rib chiqqan. Nemis olimi Gegel sifat bu - narsaning birinchi navbatda haqiqiy, aniq mavjudligi bilan aniqlanadi, narsa sifatini yo‘qotishi bilan u o‘zligini yo‘qotadi, deb ta’riflagan.

“Ta’lim” va “sifat” tushunchalarining mohiyatini uyg‘unlashtiradigan bo‘lsak, ta’lim sifati, bu uning xususiyatlari yaxlitligi, ta’lim oluvchi o‘qishi va shaxsiy rivojlanishi uchun xizmat qiladigan eng qulay usullar birikuvidan iborat jarayondir.

Ta’lim sifati, bu butun ta’lim tizimi tarkibiy qismlarining sifat vazifalari, murakkab rivojlanish kuchi (dinamika)ga ega bo‘lgan jarayon bo‘lib, bu ta’lim muassasalari faoliyatidagi o‘zgarishlar, ya’ni ularning ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik va siyosiy muhitining o‘zgarishi bilan izohlanadi.[1]

“Boshqaruv” tushunchasi odatda tizimning bir holatdan yanada sifatliroq holatga o‘tishi sifatida tavsiflanadi. Bu erda ikki jihatga e’tiborni qaratish lozim. Birinchi – tizimni saqlash, uning barqarorligini quvvatlash maqsadida boshqarish (ma’muriy boshqaruv). Ikkinchi jihat – tizim yangi sifat holatiga o‘tishini, ya’ni muttasil rivojlanishni ta’minlovchi boshqarish. [2]

Tadqiqotlarga ko‘ra, ta’lim sifati deganda ta’lim jarayonining turli ishtirokchilari ta’lim muassasasi tomonidan ko‘rsatilayotgan ta’lim xizmatlaridan foydalanuvchilarning qanoatlantirilishi darajasiga nisbatan ishlatiladi. Jamiyatda ta’lim jarayonining holati va natijasini, shaxsning fuqarolik, hayotiy va kasbiy kompetentsiyalarining rivojlanishi hamda shakllanish ehtiyojlari va umidlariga muvofiqligini aniqlovchi kategoriya hisoblanadi. Fikrimizcha, ta’lim sifati inson, jamiyat va davlat ehtiyojlari va manfaatlarini qondiruvchi xususiyatlar majmuasi hisoblanadi.

Maqolaning ilmiy mohiyati.

XX asrning oxiridan boshlab ta’limni isloh qilishda nafaqat ta’lim tizimi, balki uning mazmuni, texnologiyalari va tashkiliy shakllari sohasida ham jiddiy o‘zgarishlar kiritish va amaliyotga tatbiq etish jamiyatning pirovard maqsadlaridan biri bo‘lib kelmoqda. Ta’lim amaliyotini rivojlantirish murakkab iqtisodiy, moliyaviy, huquqiy boshqaruvni tashkil etish bilan boshlanadi va aynan bu jarayon ta’lim jarayonining asosiy strategik tadqiqot yo‘nalishi sifatida belgilangan pedagogik ta’limning innovatsion usullari doirasidagi nazariy va amaliy tadqiqotlarda o‘z aksini topmoqda.

Jumladan, maktab va oliy ta’lim muassasalari hamkorligini rivojlantirish, ular o‘rtasidagi integratsiyani yanada mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Darhaqiqat, bugungi kunda umumta’lim maktablarida o‘quvchilarga berilayotgan ta’lim-tarbiya, pedagoglarga bo‘lgan hurmat va e’tibor tobora yuksalib bormoqda. Ustoz-murabbiylarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash, iste’dodli o‘quvchilarni kashf etish, ularni o‘zlari qiziqqan hamda orzu qilgan kasbga yo‘naltirish ta’lim sohasining muhim vazifasiga aylandi.

Pedagogik ta’lim innovatsion usullari doirasida tashkil qilingan “Maktab – Oliy ta’lim tashkiloti – malaka oshirish hududiy markazi” tajriba maydonlarida umumiy o‘rta ta’lim faoliyati samaradorligini oshirish bo‘yicha bir qator tajriba-sinov amaliyotlari amalga oshirilib kelinmoqda.

Mazkur tajriba usuli ta’lim tizimiga tatbiq etish jarayonlarida, birinchi navbatda, umumta’lim tashkilotlarining sifat darajasi chuqur tahlil qilinib, aniqlangan kamchiliklar bo‘yicha moslashtirilgan holda samarali usul va vositalardan foydalanishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Ta’lim sifatini yanada kuchaytirish va amaliyotga to‘g‘ri targ‘ib qilib borasida bir qator olimlarning tahlil va takliflar ishlab chiqilgan.

Jumladan, N.Shmireva, M.Gubanova va Z.Kretsanlar ta’lim sifati – o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga doir ehtiyojlarni qondirishni ta’minlovchi ta’lim xizmatlari iste’mollilik xususiyatlarining majmuasi, deb hisoblaydi.

A.Voronin tomonidan ta’lim sifati – jamiyatda ta’lim jarayonining holati va natijasini, shaxsning fuqarolik, hayotiy va kasbiy

kompetentsiyalarining rivojlanishi hamda shakllanish ehtiyojlari va umidlariga muvofiqligini aniqlovchi kategoriya tarzida talqin qilingan.

E.Dombrovskaya ta’lim sifatini ta’limning Davlat ta’lim standartlari, tegishli ta’lim dasturining o‘quv-dasturiy hujjatlari talablariga muvofiqligi, deb e’tirof etadi. Adabiyotlar tahlili umumlashgan ma’noda, ta’lim sifatiga inson ehtiyoji hamda jamiyat va davlat manfaatlarini qondiruvchi xususiyatlar yig‘indisi sifatida qaralganligini ko‘rsatadi.

N.Selezneva, A.Subettolar ta’lim sifatini boshqarish – ta’limdagi barcha ob’ekt va jarayonlarning sifatini boshqarishdir, deb ta’kidlasa, O.Nazarova ta’lim sifatini boshqarishni bilim sifati va ma’lumotlilik darajasining oshishiga olib keluvchi jarayonlar, muolaja va amaliyotlarni boshqarish, deb e’tirof etadi.

Ta’lim sifati menejmenti – ta’limning oldindan bashoratlangan natijalariga erishishga yo‘naltirilgan boshqaruv bo‘lib, sifatni ta’minlash tadbirlarini loyihalashtirish, ta’lim jarayoni ishtirokchilarini samarali mehnatga qiziqtirish, maqsadlardan chetga chiqishlarni aniqlash, o‘zgarishlarni kuzatish va tahlil qilish jarayonlaridan iborat bo‘lgan, ta’lim muassasasi faoliyatining barcha yo‘nalishlarini o‘zini-o‘zi baholash asosida doimiy takomillashtirib borish tizimidir.

Yuqoridagi tavsiflardan kelib chiqib aytish mumkinki, ta’lim sifati – ta’lim oluvchilar bilimining halqaro davlat standartlariga mosligi, turli darajalardagi ta’lim muassasasi sifat natijaviyligi, muassasaning muvaffaqiyatli faoliyati, shuningdek, ta’lim jarayoni ishtirokchilarining innovatsion ta’lim xizmatlari sifatini ta’minlashdagi faoliyati natijasi hisoblanadi. [1]

Aksariyat xorijiy davlatlarda ta’lim sifatini baholash ikki tarkibiy qismdan, ya’ni ichki (o‘zini-o‘zi baholash) va tashqi baholashdan iborat bo‘lishi lozimligi, shuningdek, mazkur tashkil etuvchilarning aniq mexanizmlari har xil bo‘lishi mumkinligi tan olinadi. Sifatni tashqi baholash tizimi ko‘proq standartlar va iqtisodiy samaradorlik bilan, ichki baholash tizimi esa raqobatbardoshlik va rivojlanishga yo‘naltirilgan takomillashtirishlar bilan aloqadorlikda tushuniladi. Dunyoda mavjud ta’lim sifatini baholash tizimlarini ham ularda tashqi yoki ichki baholashga urg‘u berilishiga qarab, shartli ravishda, ikki modelga bo‘lish mumkin.

Birinchi, ta’lim muassasalarining jamiyat va davlat oldidagi mas’uliyatini attestatsiya, akkreditatsiya va nazorat qilish vositasida tashqi baholashga asoslangan “frantsuz” modeli. Bunda ta’lim muassasasi tomonidan o‘zini-o‘zi baholashga yuzaki qaraladi, chunki asosiy e’tibor tashqi baholashni samarali o‘tkazishga qaratiladi.

Ta’lim sifatini baholashning ikkinchi – “ingliz” modeli asosini ta’lim muassasasi tomonidan ichki baholash tashkil qiladi. Fransuz modeli Frantsiya, Norvegiya, Chexiya, Latviya, Estoniya kabi Evropa mamlakatlarida, ingliz modeli Buyuk Britaniya, Daniya, Germaniya, Sloveniya, Polsha, AQSH, Lotin Amerikasi davlatlarida qo‘llaniladi. AQSH, Finlyandiya va boshqa ayrim mamlakatlarda ta’lim sifatini baholashning har ikkala modelidan samarali foydalanib kelmoqda.

Demak ta’lim sifati nazorati ichki va tashqi baholashdan iborat bo‘lib, mazkur baholashlarning mexanizmlari turlicha bo‘lishi va ta’lim sifatini ta’minlashda ichki baholash hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Ta’limni sifatli boshqarish to‘g‘risida ko‘plab nazariyalar mavjud bo‘lib, ularning ko‘pi vaqt o‘tishi bilan ta’limdagi islohotlar bilan o‘z ahamiyatini yo‘qotib bormoqda. Ta’lim sifati bugun barcha rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar uchun muhim ahamiyatga ega va asosiy e’tiborni qaratish zarur bo‘lgan sohalar qatorida turadi. Rivojlangan davlatlar tajribasiga ko‘ra, ta’limni isloh qilishda, unga yangicha yondashuvlarni olib kirish bilan birga ta’lim boshqaruvini ham takomillashtirib borish, unga yangicha tamoyillarni olib kirish, sifat va samaradorlik uchun xizmat qiluvchi boshqaruv modelini ishlab chiqish har doim dolzarblik kasb etgan.

Ta’lim sifatini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadigan pedagogik tizimni boshqarishni demokratlashtirish, bu kadrlarni tanlash, shartnoma asosida ishga qabul qilish, qabul qilinayotgan qarorlarni ochiq muhokama etish, axborotlarni barcha uchun ochiq, tushunarli bo‘lishiga erishish, ta’lim muassasasi hayotiga oid o‘z fikrlarni bildirishlariga imkon berish, ta’lim muassasasida demokratik g‘oyalarning ustuvor o‘rin tutishini anglatadi.

Yuqoridagi fikrlar asosida ta’lim sifatining nazorat-boshqaruvi deb, ta’lim muassasasida mavjud bo‘lgan resurslar (moddiy, inson) va vositalardan qay darajada foydalanganlik, ta’lim oluvchilarning jamiyat a’zosi sifatida qay darajada shakllanganligi va davlatning rivojiga hissa

qo‘sha oladigan bilim va ko‘nikmalarni qay darajada egallaganliklarini nazorat qilish va bu orqali baholash tushuniladi.

O‘zbekistonda ham ta’lim sifati boshqaruvi jarayonlari ko‘plab tadqiqotchi-olimlar tomonidan tadqiq etilgan va turlicha munosabat bildirilgan. Unga ko‘ra, ijtimoiy amaliyot, jamoatchilik tarbiyasi, ta’lim va tarbiyaning aniq maqsadga qaratilganligi erkin shaxsni shakllantirishning asosini tashkil etadi. Ta’lim jarayonini modernizatsiyalash hamda moddiy texnika bazasini yaxshilash, jamiyatni ma’naviy yangilash, birinchi navbatda, yosh avlod an’analari insonparvarlik va demokratik qadriyatlarni singdirish orqali ta’minlanadi. Bularning barchasi yosh kadrlarni tayyorlash va rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega. Shuningdek, ta’lim jarayonini zamonaviylashtirishda boshqaruv tizimiga ham alohida e’tibor qaratish, tizimni rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatayotgan byurokratik to‘siqlar, boshqaruv kadrlar muammosi va boshqa ish samaradorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni bartaraf etish ham juda muhim.

Zamonaviy sifat menejmenti – bu rahbarlik va qo‘llab-quvvatlashning samarali tarkibi bo‘lib, qo‘yilgan vazifalarning bajarilishini ta’minlaydi.

Bugungi kunda zamonaviy rahbar boshqaruv fanining umumiy asoslarini puxta bilishi, shuningdek, boshqaruv strategiyasi, innovatsiyalar, marketing, xodimlarni boshqarish sohasida maxsus bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, muassasadagi boshqaruvni rejalashtirish, tashkillashtirish, nazorat etish hamda shu maqsadini amalga oshirishi talab etiladi.

Shuningdek, ta’lim muassasasidagi rahbar-xodimlar boshqaruvning funktsional jihatlarini o‘zlashtirishi; mehnat unumdorligiga erishish; ishiga mas’uliyat bilan yondashish; jamoani maqsad sari yo‘naltira olish; ta’lim muassasasi boshqaruvini ichki va tashqi o‘zgarishlarga moslashtirishi; innovatsion yangiliklarni joriy etishi va innovatsion texnologiyalarni boshqaruvda qo‘llashni takomillashtirish uchun zaruriy bilim, ko‘nikma hamda malakalarga ega bo‘lishi zarur hisoblanadi.

Xulosa

Tushunchalar va atamalar ta’lim sifatini aniqlashdi yondashuvlarning halma-xilligi uning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri – “ta’lim sifati” tushunchasining mazmuni bilan bog‘liq, chunki u ko‘p qirrali va vaziyatlidir.

“Sifat” o‘z-o‘zidan tugamaydi. Uning shakllanishi va doimiy takomillashtirilishi jamiyatda mavjud ta’lim xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojlarni qondirish natijasida yuzaga keladigan ob’ektiv zaruratdir.

Shunday qilib, ta’lim xizmatlari natijasida bozorning mavjud ehtiyojlari uchun ma’lim bir modeldir. Ta’lim sifati, bizning fikrimizcha, “Ta’lim xizmatlarining natijasi sifatida mavjud ehtiyojlariga moslashtirish” degan tushunchani beradi.

Barcha ta’limni rivojlanish jarayonlarini hisobga olgan holda mintaqadagi umumiy ta’lim sifatini boshqarish jarayonida zarur bo‘lgan faoliyat tarkibi vaziyat va sharoitlar uyg‘unligini ta’minlaydigan, ta’limda samarali boshqaruvni belgilaydigan muhitini yaratish bilan hududiy tizimlar va umumiy ta’lim muassasalarini guruhlashtirish orqali monitoring ishlari, ta’limga yangicha yondashuvlar, mintaqada umumiy ta’lim sifatini boshqarish modelini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar o‘quv jarayonlarini sifatli tarzda boshqarish mexanizmlarini yanada takomillashtirishni, demokratik, insonparvarlik tamoyillarga asoslangan ta’lim boshqaruvini shakllantirish zarurligini talab qilmoqda.

Ayniqsa, bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash sohasining sifat bosqichida mamlakatimiz umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi ta’lim sifati va samaradorligini doimiy tarzda oshirib borish zarurati maktab o‘qituvchilari kasbiy-pedagogik kompetentsiyalarini yanada rivojlantirish, ulardagi ta’lim sifatini boshqarishni zamon talablari darajasida tashkil etishni taqozo qiladi.

Shunday qilib, ta’limni rivojlantirish sifati va xususiyatlarini zamonaviy jamiyatda ushbu muammoni jamoat talablariga, muayyan hududlarning manfaatlariga va ta’lim ehtiyojlariga qaratilgan mintaqaviy, shahar va maktablar darajasida hal qilinishini taklif qiladi degan xulosaga kelamiz. Shuning uchun ta’lim sifatini oshirish va uni tashkil etish ta’lim tizimida barqaror va izchil rivojlanish, intellektual va moddiy resurslarni jalb qilish qobiliyatini belgilovchi yangicha yondashuvlarni tatbiq etishni talab qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2018 yil 28 dekabr. URL // <https://president.uz/uz/lists/view/2228>
2. Dj. Хarrington. “Управление качеством в американских корпорациях”. М.: “Экономика”, 1990, s. 272.

3. <https://uchebnik-online.com/123/1302.html>
4. Шадриков В.Д. Философия образования и образовательные политики. - М.: Издательская фирма “Логос”, 1993. – с.181.
5. Василкова С. Технология работы социального педагога. – Москва.: Академия. 2009. 39 с.
6. Toshtemirova S.A, Muxammadiev L.G‘. “Ta’lim sifati boshqaruvi va bu yo‘nalishdagi xalqaro modellarning o‘ziga xos xususiyatlari”. – T.: Academic research in educational sciences. 2021. 769-b. // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/talim-sifati-bosh-aruvi-va-bu-y-nalishdagi-hal-aro-modellarning-ziga-hos-hususiyatlari>
7. Qurbonov SH., Seytxalilov E. Ta’lim tizimini boshqarish. – T.: “Turon-Iqbol”, 2006. 101-b.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ В УСЛОВИЯХ МНОГОУРОВНЕВОЙ ПОДГОТОВКИ

Парпиева Махсудахон Махмуджановна
ст.преподаватель кафедры узбекского языка и
обучение языков Ферганский политехнический институт
m.parpiyeva@ferpi.uz

Аннотация: *Статья посвящена роли самостоятельной работы студентов при формировании компетенций в условиях многоуровневой подготовки специалистов. А также проблеме формирования главных профессиональных качества и «наращиванию» совокупного потенциала студентов, который необходим для адаптации к трудовым условиям и коллективу, карьерного роста и высокого профессионализма выпускников вуза.*

Ключевые слова: *самостоятельная работа, реформа, непрерывное, гибкость, кредитная технология обучения, формы и методы, требования, контроль*

Решение задач формирования творческой личности выпускника, способного к саморазвитию, самообразованию, самостоятельной инновационной деятельности, невозможно посредством простой передачи готовых знаний от преподавателя к студенту. Необходимо перевести студента из позиции пассивного

потребителя знаний в позицию активного субъекта образовательного процесса, участвующего в формировании своих компетенций, умеющего сформулировать проблему, проанализировать пути её решения, найти оптимальный результат и доказать свою правоту.

В отличие от аудиторных занятий, которые достаточно жестко регламентированы, СРС дает относительную свободу в выборе способов реализации этой деятельности с учетом установленных ограничений. Как показано в работе Б. Г. Новокрещина [1], самостоятельное приобретение знаний и умений в любом конкретном деле формирует главные профессиональные качества и способствует «наращиванию» совокупного потенциала студентов, который необходим для адаптации к трудовым условиям и коллективу, карьерного роста и высокого профессионализма выпускников вуза. В этом смысле СРС является одним из показателей эффективности образования, а самостоятельность студентов в данном случае выступает как ведущее качество личности, формирующее готовность и способность к будущей профессиональной деятельности. Само понятие «самостоятельная работа студентов» широко используется на практике, но разные исследователи дают порой различные определения. Это связано с тем, что данное понятие весьма многогранно, и поэтому вполне естественно, что оно не получило единого толкования в научной педагогической литературе. В частности, ряд ученых педагогов термин «самостоятельная работа студентов» трактуют следующим образом:

- самостоятельный поиск необходимой информации, приобретение знаний, использование этих знаний для решения учебных, научных и профессиональных задач [2];
- деятельность студентов по усвоению знаний и умений, которая протекает без непосредственного руководства преподавателя, хотя и направляется им [3];
- деятельность, складывающаяся из многих элементов: творческого восприятия и осмысления учебного материала в ходе лекции, подготовки к занятиям, экзаменам, зачетам, выполнения курсовых и дипломных работ;

- разнообразные виды индивидуальной и групповой познавательной деятельности студентов на занятиях или во внеаудиторное время без непосредственного руководства, но под наблюдением преподавателя.

В любом случае, самостоятельной можно считать только ту работу, которая требует от студента активности и целеустремленности.

Эта работа выполняется при отсутствии точного инструктажа, разъяснения со стороны преподавателя, без контроля в открытой форме за ее выполнением. Она требует сосредоточенности, умственных и практических действий, степень которых зависит не только от содержания материала, но и от индивидуальных возможностей студента. Поэтому даже самые простые виды учебной деятельности обуславливают активные действия, которые приходится совершать самостоятельно.

В современной научно-методической литературе употребляется как термин «самостоятельная работа», так и термин «самостоятельная деятельность»; иногда отождествляются понятия «самостоятельность», «самостоятельная работа», «самостоятельные занятия», «самообразование». В связи с этим необходимо, на наш взгляд, уточнить разницу между понятиями «самостоятельная деятельность студентов» и «самостоятельная работа студентов». Философско-педагогическое понятие «самостоятельная деятельность» означает творческое преобразование людьми окружающей действительности. Исходной формой такого преобразования является труд, в связи с чем все виды материальной и духовной деятельности человека несут в себе главную черту – творческое преобразование действительности, а в итоге самого человека [4].

Учебная деятельность, включая в себя процессы усвоения, осуществляется только тогда, когда эти процессы протекают в форме целенаправленного преобразования того или иного материала [5].

Считать понятие «самостоятельная деятельность» педагогической категорией, имеющей своей основной целью развитие познавательных и интеллектуальных способностей студентов путем организации комплексных мероприятий.

Обосновывает это тем, что понятие «деятельность» по своей сути более объемно, чем понятие «работа». При выполнении одной и той же работы люди имеют разные цели и поэтому выполняют разные виды деятельности. А самостоятельная работа является специфическим педагогическим средством управления деятельностью студентов в учебном процессе.

Таким образом, центр тяжести в обучении перемещается с преподавания на учение как на самостоятельную деятельность студентов в образовательном пространстве.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Новокрецин Б. Г. Самостоятельная работа студентов [Электронный ресурс] / Б. Г. Новокрецин. Режим доступа: http://metodisty.ru/m/files/view/samostoyatel'naya_rabota_studentov.
2. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: учебное пособие / С. И. Архангельский. Москва: Высшая школа, 1980. 368 с.
3. Загвязинский В. И. Теория обучения: современная интерпретация: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / В. И. Загвязинский. Москва: Академия, 2001. 192 с.
4. Швырев В. С. Проблемы разработки понятия деятельности как философской категории / В. С. Швырев // Деятельность: теории, методология, проблемы: учебник. Москва, 1990. С. 9–20.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.
6. Морева Н. А. Технологии профессионального образования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Н. А. Морева. Москва: Академия, 2005. 432 с.

SCAFFOLDING TEACHING STRATEGIES IN PRIMARY CLASSROOMS

*Docent at Namangan State University,
Tajibayev Gayratjon Shovdorovich (PhD)*

Annotation: *Teaching English to young students is a difficult endeavor that calls for a different method from teaching English to adults. Young students require successful teaching methods that are tailored to their special demands because they have different learning needs and skills.*

Key terms: *teaching model, learning approach, scaffolding, and young learners*

It can be difficult for teachers to teach English to young students. Compared to adult learners, young learners have different learning demands and capacities. As a result, educators must employ efficient teaching techniques that are sensitive to the needs of young students. The scaffolding model, a teaching method that offers support to pupils while they acquire new concepts, is one such tactic.

The eminent psychologist and educator Jerome Bruner is credited for developing the scaffolding paradigm. Bruner defines scaffolding as a process where a teacher supports pupils as they pick up new ideas and abilities. This help may come in the form of direction, criticism, and aid. By gradually lowering the amount of support given by the teacher, scaffolding helps pupils become independent learners.

The scaffolding model is a successful teaching strategy for young learners, according to research. According to a research by Vygotsky from 1978, young toddlers learn best when given assistance from adults who have more experience. This assistance is provided through the scaffolding approach, which enables teachers to lead pupils through the learning process.

Jerome Bruner, a renowned psychologist and educator, first presented the scaffolding model. According to Bruner, scaffolding is a method where a teacher helps pupils as they pick up new ideas and abilities. This assistance might take the form of direction, criticism, and help. By gradually lowering the level of teacher support, scaffolding aims to assist students in becoming autonomous learners.

Young learners benefit greatly from the scaffolding model of instruction, according to research. In a study by Vygotsky (1978), it was discovered that young children learn best when given assistance from adults who have more experience. By enabling teachers to lead students through the learning process, the scaffolding model offers this support.

The scaffolding model is based on several key principles. The first principle is that learning is a social process that involves interaction between the learner and the teacher. The second principle is that learning is an active process that requires learners to be engaged and involved in

the learning process. The third principle is that learning is a process of building on prior knowledge and experiences.

The scaffolding model involves providing support and guidance to learners as they work towards achieving their learning goals. This support can take many forms, such as providing clear instructions, breaking down complex tasks into smaller steps, providing feedback, and modeling the desired behavior. The aim of scaffolding is to help learners develop the skills and knowledge they need to become independent learners.

Benefits of Scaffolding

Scaffolding has been shown to have several benefits for young learners. One benefit is that it helps learners develop a deeper understanding of the language by providing them with the necessary support and guidance. Another benefit is that it helps learners develop their critical thinking skills by encouraging them to think independently and solve problems on their own. Scaffolding also helps learners develop their confidence and self-esteem by providing them with positive feedback and recognition for their achievements.

Implementation of Scaffolding in the Classroom

The implementation of scaffolding in the classroom involves several steps. The first step is to identify the learning goals and objectives for the lesson. The second step is to assess the learners' prior knowledge and experiences. The third step is to design the lesson in a way that provides support and guidance to learners as they work towards achieving their learning goals. The fourth step is to provide feedback and recognition to learners for their achievements.

Recent Scientific Issues

Recent research has focused on the effectiveness of scaffolding in teaching English to young learners. One study found that scaffolding was effective in improving the language skills of young learners by providing them with the necessary support and guidance. Another study found that scaffolding was effective in promoting critical thinking skills in young learners by encouraging them to think independently and solve problems on their own.

Methods

The scaffolding model can be applied in various ways in teaching English to young learners. Here are some methods that teachers can use:

1. Modeling: Teachers can use modeling to demonstrate how to perform a task or use language correctly. For example, teachers can model how to ask and answer questions in English.

2. Guided Practice: Teachers can provide guided practice by working with students in small groups or individually. This allows teachers to provide feedback and support as young learners practice using language.

3. Feedback: Teachers can provide feedback to students on their language use. This feedback can be in the form of correction or praise.

4. Gradual Release: Teachers can gradually release responsibility to students as they become more proficient in using English. This means that teachers provide less support as learners become more independent learners.

Conclusion

In conclusion, the scaffolding model is an effective teaching approach for young learners. It provides support to students as they learn new concepts and skills. Teachers can use various methods such as modeling, guided practice, feedback, and gradual release to apply the scaffolding model in teaching English to young learners. By using this approach, teachers can help pupils become independent learners and achieve success in learning English.

References:

1. Bruner, J. S. Child's talk: Learning to use language. New York: Norton. 1983.
2. Vygotsky, L. S. Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1978.
3. Tajibayev, G.Sh. Communicative approach to teaching English to young learners. Namangan. NamDU Ilmiy axborotnomasi. 2022. - P. 48-49.

MULOQOT KOMMUNIKATIV METODNING ASOSI SIFATIDA

***Ishanjanova Munosibxon
Andijon davlat chet tillari instituti***

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya : Ushbu maqolada muloqotning nutqiy faoliyat kasb etishi xususidagi olimlarning fikr va qarashlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: tinglash, eshitib tushunish, idrok, xotira

Muloqot, birinchi navbatda, ijtimoiy jarayon bo‘lib, unda tajriba, faoliyat usullari, ko‘nikmalar almashinuvi va faoliyat natijalari mavjud. E.I. Passov muloqot umumiylik kasb etib, odamlarning o‘zaro fikrlari ta’siri, turmush tarzida shakllanadi. Muloqot shaxsning ongi va o‘z-o‘zini anglashini shakllantirishning eng muhim shartidir [1].

Muloqot fenomenini pragmatikada qisqartirish mumkin emas. Chunki bu mavjudlik va insonning o‘zi ifodalaydigan nutq, mustaqil faoliyat sanaladi. Muloqotning maqsadi munosabatlarni o‘zgartirishdir. Aloqa bu odamlarning o‘zaro muloqotidir. Uning asosiy xususiyatlari: maqsad, natija, aloqa usullari, vositalari va birliklarning qo‘llanilishidir.

Har bir nutqiy aloqa o‘z mavzusiga ega bo‘lib, aloqa talablari o‘rtasidagi munosabatlarga qaratiladi. Maqsad va natija haqida gapirilganda, aloqa bu ma’lumotni etkazishga emas, balki xabar berishga qaratilgan ma’lumot, munosabatlarni o‘zgartirish ekanligi ta’kidlanadi. Aloqa usullari: idrok, interaktiv, axborot va boshqalar. Aloqa vositalari og‘zaki va yozmaga bo‘linadi. Verbal va noverbal aloqa turlari o‘ziga xoslik kasb etadi. Og‘zaki muloqot noverbal vositalarni ko‘proq ishlatilishi bilan ahamiyatlidir. Aloqa birliklari-munosabatlar tizimi sifatida vaziyatlarni namoyon etadi. Aynan vaziyat aloqa birligi sifatida darsda qo‘llanilib, muloqotning barcha asosiy xususiyatlarini qamrab oladi.

Til hodisalarining uchta jihatini mavjud: til, nutq, nutqiy faoliyat. Nutqiy faoliyat tilning bir jihatini deya baholanadi. L.V. Shcherboy tilning uchta jihatini farqlashni taklif qildi: nutq, ya’ni gapirish va tushunish jarayoni; til, ya’ni lingvistik tajriba; lingvistik material, ya’ni tartibsiz lingvistik tajriba [2].

Nutq faoliyatining quyidagi talqini L. S. Vygotskiy, A. N. Leontyevning psixologik ishlari bilan bog‘liq. XX asr o‘rtalarida "aloqa faoliyati" tushunchasi kiritilib-kommunikativ va nutq faoliyati torroq talqin qilinadi: ya'ni aloqa faoliyati sifatida nutqning o‘zi olinadi. Bugungi kunda chet tillarni o‘qitishda muloqotga ko‘proq ahamiyat qaratamiz. Og‘zaki muloqot gapirish va tinglashdan iborat.

Dastlab ushbu tushunchalar nima ekanligini tushunish muhimdir. Audio eshitish va tinglash sinonim emas. Eshitish-akustik ovozni idrok etish, u eshitishni o‘z ichiga oladi, ya'ni axborotni idrok etish, tushunish va talqin qilish kabi.

Tinglash nutqning mustaqil turi sifatidagi faoliyat (masalan, ma'ruzalar, filmlarni tinglash) yoki qabul qiluvchi komponent sifatida dialogik muloqotga kirish, nutqning tomonlaridan biri bo‘lishdir. Tinglash, gapirishdan farqli o‘laroq, nutq faoliyatining retseptiv turidir. Biroq, tinglovchi muloqotga ta’sir qiladi: uning reaksiyasi kulgi, imo-ishoralarda aks etadi. Tinglash-nutq faoliyatining reaktiv turidir. Tinglash to‘g‘ridan-to‘g‘ri (dialogik aloqa) va vositachilik, distant (radio-teleko‘rsatuvlar)shakldagi aloqa bo‘lishi mumkin. Tinglash-bu nutq faoliyatining murakkab turi, chunki haqiqiy aloqada tinglash jarayonlari qaytarilmas va ularni tahlil qilish va tuzatish mumkin emas. Yangi ma'lumotlar eskisini o‘zgartiradi, aytilganlar qaytarib bo‘lmaydigan darajada yo‘qoladi. Ko‘pincha eshitilgan narsalar haqida o‘ylash uchun etarli vaqt bo‘lmaydi, shuning uchun ko‘pincha tushunishga erishilmaydi va aloqa jarayoni buziladi.

Aloqa aktini amalga oshirish uchun quyidagilar zarur komponentlar sanaladi: manba (ma'ruzachi); eshitish kanali orqali uzatiladigan xabar (matn); qabul qiluvchi (tinglovchi). Bunda aloqa ma'lum bir vaziyatda amalga oshiriladi-ovozli matn bilan har doim ma'lum bir tinglovchiga murojaat qilinadi. Bunda kim gapirayotganini va kimga murojaat qilayotganini aniqlash kerak bo‘ladi. Tinglovchi matnni shunchaki eshitish emas, uni idrok etish talab etiladi. Matn tinglovchini murojaat qilishga undaydigan signallarni ishlab chiqaradi, ushbu ma'lumotni qidirishda xotira, keyin yana matnda qo‘llaniladi. Matn signallarni chiqarishda davom etib, rekombinatsiyaga kirishadi, ya'ni bunda tinglovchiga yangi bilimlarni qo‘shish mavjud bo‘ladi. Bilim(ma'lumot)ning o‘zgargan muvozanati matnni yanada tushunish uchun zarur shartdir.

Ma'lumot matndan tinglovchiga va tinglovchidan matnga yo‘nalishda ketadi. Tinglash pertseptual sodir bo‘ladi, chunki insonning kognitiv sohasi tomonidan tashqi va ichki voqealar borliqda bevosita faol aks etadi. Tinglash: tahlil, sintez, induksiya, deduksiya, taqqoslash, mnemonik (yunon. mnemonicon-yodlash san'ati) kabilarni namoyon etadi. Tinglashda taqqoslash xotirada qolishga imkon yaratadi. Tinglash har qanday jarayonda ma'lum psixofiziologik mexanizmlarga asoslanadi: idrok, tan olish va tushunish.

Idrok etish mexanizmlariga ichki talaffuz, operativ va uzoq muddatli xotira, identifikatsiya qilish, (taqqoslash), antisipatsiya (ehtimolni bashorat qilish) mexanizmi kiradi. Tinglashning natijasi eshitish xotirasi va "operatsion birlik" qiymatiga bog‘liq.

Xulosa qilsak, chet tili eshitib tushunish mashqlari muloqot jarayonida ahamiyatli sanaladi. Qabul qilingan segmentlarni xotirada saqlash audio matnni tushunish jarayoniga, uni keyinchalik talqin qilish imkoniyatiga bog‘liq. Eshitish tufayli, talaba so‘z va iboralarni qabul qiladi va tinglagan ma'lumotni muloqotda qo‘llay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе : учеб. пособие для студентов пед. колледжей / под ред. В. М. Филатова. Ростов н/Д, 2004.
2. Методика преподавания иностранных языков : общ. курс / отв. ред. А. Н. Шамов. М., 2008.
3. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. М., 1989.
4. Щерба Л. В. Преподавание языков в школе : Общие вопросы методики : учеб. пособие для студ. филол. фак. 3-е изд., испр. и доп. М., 2003.

INFLUENCE OF SPORT TO LANGUAGE CHANGE

Yaxshiboyev Axrorbek

The teacher of Andijan State Institute of foreign languages

The student of Andijan State Institute of foreign languages

Adkhamova Rasida Fozilvon kizi

Annotation. Sports play a crucial role in human society, shaping cultures and communities in diverse ways. However, one aspect of sports influence that often goes unnoticed is the impact of sports on

language change. This article analyzes linguistic trends in athletic settings to explore the influence of sports on language change.

Keywords: *sport, language change, linguistic trends, athletic settings, sociolinguistics*

Language change is a natural result of the dynamics of social systems. These changes, accompanied by other defining characteristics, contribute to the development of diverse fields, societies, and cultures. In athletic settings too, the influence of sports on language change is highly noticeable. This is evident in the language used by sports organizations, athletes, and fans during major tournaments and games.

This study analyzes linguistic trends in athletic settings using a sociolinguistic approach. Data was collected through observation, audio and video recordings, and interviews with sports organizations, athletes, and fans. The data was then analyzed using various linguistic tools and methods to identify linguistic trends and changes²⁵.

The results of the study revealed several linguistic trends in athletic settings. The language used by sports organizations was found to be more formal and technical than that used by athletes and fans. The language used by athletes and fans was found to be more colloquial and informal. Additionally, the study revealed that language use in sports settings is heavily influenced by cultural, regional, and social factors.

Sports have a significant impact on human society, shaping cultures and communities in numerous ways. One aspect of this impact that is often overlooked is the influence of sports on language change. Sports settings, such as sporting organizations, events, and games, are characterized by a unique linguistic environment that reflects the role of sports in society. As such, sports have a significant influence on language change, and linguistic trends in athletic settings offer a valuable insight into the evolution of language.

Linguistic trends in sports settings can be analyzed using a sociolinguistic approach. Data can be collected through observation, audio and video recordings, and interviews with sports organizations,

²⁵ Markert K., Nissim M. Metonymy resolution as a classification task // Proceedings of the Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. Philadelphia, USA, 2002

athletes, and fans. This data can then be analyzed using various linguistic tools and methods to identify linguistic trends and changes.

Studies have shown that the language used in sports settings varies depending on the context and the role of the speakers. The language used by sports organizations tends to be more formal and technical than that used by athletes and fans. This is because sports organizations have to communicate important information, such as rules and regulations, to a broad audience. On the other hand, athletes and fans use more colloquial and informal language in their interactions, reflecting the social and cultural identities associated with sports²⁶.

Moreover, linguistic changes in sports settings are influenced by various cultural, regional, and social factors. For example, different sports and regions may have their own specific terminology and jargon that reflect their unique cultural identity. As sports continue to grow and evolve, new linguistic forms and variations emerge, contributing to the evolution of language.

In conclusion, the influence of sports on language change is an important area of research in sociolinguistics. Linguistic trends in athletic settings highlight the impact of sports on the evolution of language, and the linguistic changes that occur in sports settings reflect the importance of sports in shaping cultural and social identities. Therefore, it is essential to continue exploring the influence of sports on language change in different settings and contexts, and to document and preserve linguistic variations and changes that arise in sports settings as part of our cultural and linguistic heritage.

The findings of this study suggest that sports have a significant impact on language change. The linguistic trends identified in athletic settings highlight the influence of sports on the evolution of language. The use of technical jargon and colloquialisms in sports settings reflects the importance of sports in shaping cultural and social identities. Moreover, the linguistic changes that occur in sports settings contribute to the development of new linguistic forms and varieties.

Conclusions and Suggestions:

In conclusion, the influence of sports on language change is an important area of research in sociolinguistics. The linguistic trends

²⁶ Law A. Near and far: banal national identity and the press in Scotland // Media, Culture & Society 23(3). 2001.

identified in athletic settings demonstrate the impact of sports on language use and development. It is recommended that future research explore the influence of sports on language change in other settings and contexts. Additionally, efforts should be made to document and preserve linguistic variations and changes that arise in sports settings as part of our cultural and linguistic heritage.

References.

1. Lampert M.D., Ervin-Tripp S.M. Structured coding for the study of language and social interaction // Talking data: Transcription and coding in discourse research. Hillsdale, N.J., 1993.
2. Law A. Near and far: banal national identity and the press in Scotland // Media, Culture & Society 23(3). 2001.
3. Leeuwen Theo van. The representation of social actors // Texts and practices: readings in Critical Discourse Analysis. London, 1996.
4. Markert K., Nissim M. Metonymy resolution as a classification task // Proceedings of the Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing. Philadelphia, USA, 2002

NEMIS TILI DARSIDA TALABALARNI NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA ROLLI O‘YINLARDAN FOYDALANISH USULLARI

*Andijon davlat pedagogika instituti,
fakultetlararo chet tillar kafedrasi dotsenti
A.H.Qodirov*

Annotasiya: Ushbu maqolada rolli o‘yinlar qoidalari va ulardan boshqa sohalarda foydalanish ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: o‘yin, rolli o‘yin, muloqot, nutq, fikrlash, tasavvur, xotira

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 11- avgustdagi “Chet tillarini o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori chiqqan kundan boshlab toki shu kungacha barcha oliy ta’lim muassasalarida chet tillarini o‘qitish sistemasini yanada takomillashtirish, yangi davlat ta’lim standartini yaratish, dasturlar ishlab chiqish ushbu dasturlar asosida darsliklar yangi avlodlarini shu darsliklar asosida bugungi kun talabiga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlash vazifasi turadi.

Bugungi kunda xorijiy tilda muloqotni o‘rgatishda o‘yinlarning kommunikativ-funksional, emotsional–kognitiv funktsiyalarini hisobga olish va ularni o‘quv mashg‘ulotlari jarayonida qo‘llash chet tili o‘qitish samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biri sifatida tan olinmoqda. Atoqli rus metodist olimi, chet tillarni o‘rgatishning kommunikativ texnologiya asoschisi Ye.I.Passov fikricha, o‘yin bu faoliyatdir, bunday faoliyatning mazmuni bilishga, nutqiy harakatlarga o‘rgatishdir(1989). Ye.I.Passov o‘yin faoliyatini o‘rgatuvchi vosita sifatida ta’riflab, uning quyidagi ijobiy jihatlarini ko‘rsatadi: faoliyatning motivlashtirilganligi, o‘rganish jarayonida tashqi tazyiqning mavjud emasligi, o‘rganishning ixtiyoriy individual xarakterda ekanligi; talabaning o‘rganuvchi va rivojlanadigan qobiliyati guruh ichida va guruh orqali amalga oshirilishi, emotsional ta’sir orqali qobiliyatlar shakllanishining tezlashuvi, o‘yin orqali bilishga qiziqishning ortishi (Passov, 1989). Chet tillarni o‘rgatishda o‘yinlardan qo‘yidagi maqsadlarda foydalanish mumkin: mavzu bo‘yicha muayyan kommunikativ ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, muloqotga kirishuvdagi nutqiy harakatlarga o‘rgatish, zaruriy qobiliyat va psixik funktsiyalarni rivojlantirish, o‘yin zamiridagi kommunikativ topshiriq mazmunini ongli o‘zlashtirish. O‘yin jarayonida talabalarning bilish faoliyati modellashtiriladi, ularning diqqati, xotirasi, fikrlash darajasi, tasavvuri, bilish jarayoni shakllantiriladi va takomillashtiriladi. O‘yinlarning pedagogik va didaktik ahamiyati talabalarni o‘z-o‘zini anglashga, kommunikativ vaziyatlarda qanday nutqiy harakatni amalga oshirish lozimligiga, o‘zini-o‘zi sinab ko‘rishga yordam berishi bilan izohlanadi. O‘yin jarayonining samaradorligi ayni paytda oldindan ko‘zda tutilgan nutq vaziyatining mavjudligi, o‘yindan kutiladigan natijani ongli tushunish, o‘yinda ishtirok etish qoidalarini bilish kabi qator talablar bilan bog‘liqdir. O‘yinlardan amaliy mashg‘ulotlarda muloqot materiali tushuntirilgach, uni mustahkamlash, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirish maqsadida foydalaniladi. Chet tilida muloqotga o‘rgatish jarayonida rol o‘yinlarning turli modifikatsiyalaridan foydalanish mumkin. [1.14,15]

O‘yindan namuna:

Kim ko‘p gapiradi o‘yini.

Birinchi guruh a’zolaridan biri ikkinchi guruh a’zolariga biror narsaning rasmini ko‘rsatadi. Ikkinchi guruh a’zosi ko‘rsatilgan rasmni

iloi boricha ko‘proq so‘zlardan foydalanib izohlashi lozim. Shundan so‘ng bu rasm 2,3 va hakoza guruh a‘zolariga ko‘rsatilib, o‘yin yuqoridagi tartibda davom ettiriladi. O‘yinni ona tilidagi jumlaning chet tiliga, chet tilidagi jumlaning ona tiliga tarjima qilish, jumlaning tasdiq formada aytib, uni so‘roq inkor formalarga, aktivni passivga aylantirish, aytilgan so‘zga sinonimlar, antonimlar aytish kabi usullarda tashkil qilish mumkin. Talabalarning o‘rtamiyona mashg‘ulotlar bilan ishlashda quyidagi o‘yindan ham foydalanish mumkin.

Von deinem Freund hast du erfahren, da? Schulsystem in Usbekistan anders ist. Interessiere dich bei deinem Freund für Schulsystem in Usbekistan!

- a) Wieviel Stufen hat Schulsystem in Usbekistan?
- b) Welche Unterschiede hat die Grundschule in Usbekistan?
- c) Was sind die Hauptschule und die Realschule in Usbekistan?

Rolni o‘ynashning kompensatsion funktsiyasi, bu o‘yinda talabada harakatga muhtojlik va harakatni talab qiladigan vaziyatlarni amalga oshirishning mumkin emasligi o‘rtasidagi ziddiyatning hal etilishi borasida namoyon bo‘ladi. Talabalar muloqatga kirishadi va rol o‘yinlari ularga intilishlarini ro‘yobga chiqarish imkoniyatini beradi [2. 169].

Jon Uolerning ta’kidlashicha, rol o‘yini insonni yanada moslashuvchan qiladi [3.53]. Shuningdek, Artur Xyuzning ta’kidlashicha, vaziyatni batafsil tushuntirish mumkin, yoki talabalar yoshga, chet tili bilimi darajasiga, rol o‘ynash o‘yinlarida ishtirok etish tajribasiga asoslangan holda ularni mustaqil ravishda yaratishi kerak. [4.175].

Aytish kerakki, rollarni o‘ynash jarayonida talabalarning o‘zlari tomonidan samarali va ijodiy, amaliy va ahamiyatga yo‘naltirilgan ta’lim faoliyati bilan tashkil etilishi orqali amalga oshiriladi.

Demak, rol ijrosi ta’limiy ahamiyatga ega. Aloqa uchun maxsus ta’limning tashkiliy shakli bo‘lib, rol o‘yinlari mashg‘ulotlarga osongina mos keladi. O‘qituvchi har qanday rol o‘yinlarini dars davomida qo‘llasa, dars samarali va qiziqarli bo‘ladi. Darsning sifatli bo‘lishiga yordam beradi. Buning natijasida rol o‘yinlari talabalarni nutq ko‘nikmalarini takomillashtiradi va rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ko‘chiboev A Chet tillar o‘qitishning amaliy metodikasi Samarqand-2012, 14-15-B

2. Ливингстон К. Ролевые игры в обучении иностранным языкам. – М.: Высшая школа, 1988.- 169 с.
3. Fried-Booth Diana L. Project Work (in Resource Books for Teachers). Ed. By Alan Valey.- Oxford, 1988.- 53 p.
4. Лившид О.Л. Ролевые игра на уроках английского языка в ВИИИ классе // Иностранные языки в школе. - №5, 1975. – 175 с.

INGLIZ TILI DARSLARIDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYANI SHAKLLANTIRISHDA LOYIHA TEXNOLOGIYALARI

Muxamedjanova S.Dj.

BMTI “Xorijiy tillar” kafedrası dotsenti

Ostonova Nafisa Ibodillaevna

Turkiston yangi innovatsiyalar universiteti magistri

Beshimov Tuxtasin Jalilovich

Turkiston yangi innovatsiyalar universiteti magistri

Annotatsiya: Maqolada ingliz tili darslarida madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda loyiha texnologiyalari va ularning ahamiyati haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetentsiya, ko‘nikma, mentalitet, madaniy qadriyatlar

Ingliz tili darslarida madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish. Ijtimoiy-madaniy kompetentsiya chet tilini o‘rgatishning muhim qismiga aylandi. Ijtimoiy-madaniy kompetentsiyaning bir qancha turli xil nazariyalari mavjud bo‘lib, ular asosan chet tilini o‘rgatish uchun ba’zi natijalarni berish uchun madaniyat va tilning o‘zaro bog‘liqligini ochib beradi. Ushbu nazariyalarning har biri soha mutaxassislari tomonidan qimmatli vositalar bilan ta’minlanadi va madaniyatga asoslangan pedagogikaga yo‘l ochadi [6]. Madaniyatshunoslikda sotsial-madaniy kompetentsiya shaxsning ijtimoiy- madaniy kontekstda mazmunli bo‘lgan obro‘li vazifalarni mas’uliyat bilan hal qilish uchun zarur bo‘lgan qobiliyati, shuningdek, aloqa sheriklarining o‘z madaniyati va madaniyati haqidagi bilimlari asosida dialog o‘tkazishga tayyorligi va qobiliyati sifatida qaraladi. suhbatdoshning madaniyati (A.Ya.Flier, O.N.Astafieva, O.A.Zaxarova, A.P.Sadoxin, O.I.Karpuxin, I.V.Kondakov, A.V.Kostina). Bir qator tadqiqotchilar orasida "madaniy kompetensiya"

(A.Ya.Flier), "axborot va kommunikatsiya kompetensiyasi" (O.N.Astafieva, O.A.Zaxarova) va "madaniyatlararo kompetensiya" sotsial-madaniy kompetensiya tarkibiga kiradi. (A.P.Sadoxin). "Ijtimoiy-madaniy kompetentsiya" atamasi yaqinda professional va uslubiy adabiyotlarda eng ko‘p ishlatiladiganlardan biriga aylandi. Turli mualliflar unga turli xil tushunchalarni investitsiya qiladilar, bu ko‘plab kelishmovchiliklarga olib keladi va ta’limning turli darajalarida yagona mantiqda ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirishning samarali yondashuvlari va usullarini ishlab chiqishda sa’y- harakatlarni birlashtirishga yordam bermaydi. An’anaga ko‘ra, sotsial-madaniy kompetentsiya ham insonning sotsializatsiya darajasini ko‘rsatadigan umumiy jamoaviy tushuncha sifatida (J.Delors, N.A.Pototaeva), ham asosiy kompetentsiyaning tarkibiy qismi (V.Xutmacher), o‘zaro ta’sirni ta’minlaydigan shaxsiy mulk sifatida ko‘rib chiqiladi, o‘ziga, boshqalarga, faoliyatga, jamiyatga bo‘lgan munosabatlariga asoslanib, dunyo bilan inson.

ASOSIY QISM: Ingliz tili darslarida madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish asosiy talqini: Darhaqiqat, ta’lim-tarbiya islohotlari asosida uzluksiz ta’lim tizimida o‘quv-tarbiya jarayonining sifat va samaradorligini zamon talablari darajasiga ko‘tarish, davlat ta’lim standartlari doirasida yoshlarni mukammal bilim sohibi etib yetishtirish, ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol shaxslarni tarbiyalash, ular da muloqot madaniyatini rivojlantirish, ta’lim va tarbiyada ta’lim muassasalari, oila, mahalla va jamoatchilik hamkorligini kuchaytirish ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan hisoblanadi [2].

O‘quv jarayonida madaniy va mintaqaviy ma’lumotlardan foydalanish o‘quvchilarning bilim faolligini oshirishni ta’minlaydi, ularning kommunikativ imkoniyatlarini o‘sishiga yordam beradi. Demak, yuqorida aytilganlar asosida yana bir bor ta’kidlash kerakki, o‘rganilayotgan til mamlakatlari madaniyatini, shu tilda so‘zlashuvchi xalqlarning mentalitetini bilmasdan turib, chet tilini mukammal egallash mumkin emas. Hozirgi vaqtda chet tilini o‘qitishning ijtimoiy-madaniy tarkibiy qismlariga katta e’tibor berilmoqda, bu chet tilidan muayyan madaniy vaziyatda to‘g‘ri foydalanish uchun majburiydir [4]. Va Celce-murcia, Marianne (2008) madaniyatni jarayon sifatida o‘rgatish

kerakligini ta’kidlaydi. Unda ona tilining maqsadlari va uni idrok etishni bog‘lovchi interfaol jarayon batafsil bayon etilgan.

Jarayon quyidagi sakkiz asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi, ulardan birinchi beshtasi asosan o‘qituvchi bilan bog‘liq va oxirgi uchtasi talabalar tomonidan boshqariladi:

1. Madaniy mavzuni aniqlash;
2. Madaniy hodisalarning taqdimotlari;
3. Dialog (maqsadli/mahalliy ekinlar);
4. Til o‘rganishga o‘tish;
5. Til o‘rganish;
6. Idrokni tekshirish (maqsad/ ona madaniyati);
7. Madaniy xabardorlik
8. Til va madaniy bilimlarni baholash.

U o‘qitishni to‘rtta asosiy toifada tashkil qilishni taklif qiladi: - talabalarga odamlarning kundalik xatti-harakatlari haqida ma’lumot beruvchi konventsia;

- o‘quvchilarda so‘zning ma’nosi har bir alohida faoliyat sohasida belgilanishini tan olish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beruvchi konnotatsiya; konditsionerlik, bu talabalarning kuzatish va izohlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va odamlarning harakatlari allaqachon o‘matilgan madaniy yodgorliklarni aks ettirishini tushunish [3];

-o‘quvchilarda tahlil qilish va gipoteza shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan tushuncha, shu bilan bir shaxsning xatti-harakati butun jamiyatning xatti-harakatlarini aks ettirishi shart emasligini tan oladi.

Ingliz tili darslarida madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishda loyiha texnologiyasi: Chet tilini o‘zlashtirish milliy madaniyatni o‘zlashtirish bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u nafaqat madaniy bilimlarni o‘zlashtirishni, balki o‘rganilayotgan tilning ona tilida so‘zlashuvchilarning mentalitetini tushunish qobiliyati va istagini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi, bu mamlakat aholisining kommunikativ xulq-atvorining o‘ziga xos xususiyatlari [5].

Chet tilini o‘qitish mazmunidagi ijtimoiy-madaniy komponent talaba shaxsini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi, chunki bu nafaqat o‘rganilayotgan til mamlakati madaniyati merosi bilan tanishish, balki

talabalarning umumiy madaniyatini shakllantirishga hissa qo‘shadigan o‘z mamlakatining madaniy qadriyatlari bilan taqqoslash.

Ushbu komponent talabalarning umumiy, ijtimoiy, madaniy ufqlarini kengaytirish, ularning kognitiv va intellektual jarayonlarini rag‘batlantirish uchun mo‘ljallangan.

Tanqidiy fikrlash texnologiyasi, loyiha faoliyati, hamkorlikda o‘qitish va o‘yin texnologiyalari, rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasi chet tilidagi muloqotga qiziqishni rivojlantiradi, uning mavzu mazmunini kengaytiradi. Ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirishda qiyosiy tahlil qilish metodologiyasidan foydalanish, lingvistik va mintaqaviy mazmundagi matnlarni, shu jumladan gazeta matnlarini o‘qish, qo‘shiq materialidan foydalanish va milliy-mintaqaviy komponentdan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirishning samarali usullarini qiyosiy metod, "tanqidiy hodisalar" usuli, "madaniy kapsulalar" metodi va "audiomotor" metodi bilan ham bog‘lash mumkin [1].

Ijtimoiy-madaniy kompetentsiya mohiyatining nazariy va amaliy jihatlarini, uni aniqlashga turlicha yondashuvlar mahalliy ta’limning tadqiqot va amaliyotida o‘z javobini topadi. Ta’limning madaniyatshunoslik paradigmasi kontekstida olib borilgan tadqiqotimizda sotsial-madaniy kompetentsiya har xil turdagi ijtimoiy madaniyat sohasidagi bilimlar mavjudligida namoyon bo‘ladigan shaxsning integrativ xususiyati sifatida ko‘rib chiqiladi (axloqiy va axloqiy, gender, milliy, huquqiy, konfessional), uni o‘rganishga qiziqish, turli xil hayotiy vaziyatlarda odamlar bilan o‘zaro munosabatda bo‘lishga tayyorlik, shaxslararo muloqotni baholash usullari [2]. Ta’rifga asosan, biz o‘quvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetentsiyalari tarkibiga axborot, motivatsion, operativ-faollik, kommunikativ, reflektiv kompetentsiyalarni o‘z ichiga oladi, deb hisoblaymiz.

Ingliz tili darslarida mintaqaviy komponentni amalga oshirish nafaqat har xil turdagi kompetentsiyalarni shakllantirish vositasiga aylanadi, balki kattat ahamiyatga ega. Demak, chet tilini o‘qitish metodikasi o‘quv jarayoniga ijtimoiy-madaniy.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. London, 2001.

2. Mukhamedjanova S.Dj. Non-traditional methods of communicative culture in English lessons. 6th International Multidisciplinary Scientific Conference on Innovative Technology // San Francisco, USA. March, 31st 2021. -P. 60-62.
3. Muxamedjanova S.Dj. Ingliz tilini o‘qitish jarayonida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish. Pedagogik mahorat // Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. Buxoro, 2018. 4-son. -B. 251-253.
4. Muxamedjanova S.Dj. Bo‘lajak mutaxassis kadrlarning ingliz tilida kommunikativ madaniyatini rivojlantirishning lingvodidaktik texnologiyasi. Pedagogik mahorat // Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. Buxoro, 2022. 1-son. -B. 164-165.
5. Muxamedjanova S.Dj. Bo‘lajak mutaxassislarda ingliz tilini o‘qitish jarayonida kommunikativ madaniyatni rivojlantirishning metodik asoslari. Monografiya / Buxoro, 2023.
6. Safonova, V.V. Kommunikativ kompetentsiya: uslubiy maqsadlarda ko‘p darajali tavsifga zamonaviy yondashuvlar. Moskva: Euroschool, 2004 yil.

TOPONIM VA ANTROPONIMLARNING TARIXIYLIK XUSUSIYATLARI

*Andijon davlat chet tillari instituti
Fransuz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi dotsenti
Ishanjanova Munosibxon Saidahmadovna*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada onomastika va toponim, antroponim birliklarning tarixiy davrlari va xususiyatlari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *toponimiya, onomastika, etnografik birliklar*

Toponimiya onomastikaning bir bo‘lagi sifatida tarix va geografiya bilan chambarchas bog‘liq. Shuning uchun ushbu fanlarning ma‘lumotlari toponimlarni o‘rganishda keng qo‘llaniladi: ism berilgan ob’ektlarning geografik xususiyatlar, turar-joy tarixi kabi. Geografik terminologiya va antroponimiya tadqiqotlarda birga tahlil qilinadi. Biroq, geografik nomlarni tushunish uchun antroponimiyaning imkoniyatlari hali yetarlicha aniqlanmagan. Bu qadimgi davrlarda rivojlangan va kirib kelgan yetnonimiyaning hozirgi davrgacha qo‘llaniluvchi toponimiyasi bilan bog‘liq. Bunda: 1) toponimizatsiya sabablarini aniqlab turli tarixiy davrlarda antroponimlar va etnonimlarni

o‘rganish; 2) toponimik tadqiqotlarda antroponimiya va etnonimiyaning o‘rnini aniqlash ahamiyatlidir.

Ilm-fanning yeng keng ikkita bo‘limining yaqin aloqasi natijasida toponimiya va antroponimiya paydo bo‘ldi. Antroponimiya antroponimlarni toponimlashtirish jarayonlari sanaladi.

Har bir tarixiy davr ma’lum bir mintaqaning antroponimiyasida o‘z izini qoldiradi. Antroponimiya turli xalqlarda o‘ziga xoslik kasb etadi. Antroponimik tizimning rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olish tanlangan mintqa toponimiyasini o‘rganishning asosiy talablaridan biridir. Muayyan tilning geografik nomlarini o‘rganadigan toponimistdan bu tilning antroponimiyasini parallel ravishda o‘rganish talab etiladi.

Tarixiy antroponimiyani turli jihatlarini lingvistik davrlarda namoyon bo‘ladi. Lingvistik davrlarni o‘rganish antroponimik tizimlarni aniqlashga olib keladi. Boburnoma asaridagi toponimlar Boburning hayot kechmishi bilan bog‘liq bo‘lib, asarda turli xalqlar antroponimlari qayd etiladi.

Biroq bu jihat hal qila olinmaydigan qiyinchiliklarga duchor qiladi. Chunki bu davrda qarindoshlik tillarning antroponimlar lug‘ati va antroponimik tizimlari yetarlicha o‘rganilmagan edi. Antroponimlarni o‘rganish tarixiylik nuqtayi nazaridan o‘rganishni osonlashtiradi. Bu borada: 1) ibtidoiy antroponimlar tizimi; 2) qabila tizimi va feodalizmning parchalanish davri antroponimlari; 3) kapitalizm davrining antroponimlari; 4) sotsialistik tuzum antroponimlari ajratiladi.

Atoqli otlar - kishi ismlari, ma’lum bir, aniq belgilangan ob’ekt yoki hodisani nomlash uchun mo‘ljallangan so‘z yoki iborani bildiruvchi ot bo‘lib, ushbu ob’ekt yoki hodisani bir qator o‘xshash ob’ektlar yoki hodisalardan ajratib turadi. Boshqa so‘zlardan farqli o‘laroq, atoqli ot tushuncha bilan bevosita bog‘liq emas, uning asosiy ma’nosi belgilangan joy yoki kishi bilan bog‘liqlikda namoyon bo‘ladi.

Boburnomada uchraydigan ismlar o‘sha davr ruxiga mos bo‘lib, juda rang-barangdir. Odatda, ismlar bu odamning bo‘zi xususiyatlarini aks yettirdi. Shunday qilib, jingalak soch, kuchli, yaxshi yo‘naltirilgan o‘q, namuna, Sulesh, Tanash va boshqalar paydo bo‘ldi. Ba’zida bunday taxallusning asl ma’nosi yo‘qolgan va bu so‘z faqat ismni anglatgan. Haqiqat shundaki, yangi tug‘ilgan chaqaloqlar ko‘pincha boshqa

odamlar, ko‘pincha vafot yetgan qarindoshlari sharafiga taxalluslarini olishgan.

Ismlar onomastika tomonidan tekshiriladi. Toponim (boshqa yunon tilidan. "joy", va "onoma" — "ism, ism") - geografik ob'ektning nomini (identifikatorini) bildiruvchi to‘g‘ri nom.

Toponimlar toponimiya fani tomonidan o‘rganiladi. Toponimlar orasida turli sinflar ajralib turadi, masalan: buronimlar-har qanday hudud, viloyat, tuman nomlari; astyonimlar-shaharlarning nomlari; shahar nomlari - shahar ichidagi ob'ektlarning nomlari; godonyms-ko‘cha nomlari; agoronimlar-kvartallarning nomlari; dromon-alloqa yo‘nalishlarining nomlari; gidronimlar suv havzalarining geografik nomlari, shu jumladan: pelagonimlar-dengizlarning nomlari; limnonimlar-ko‘llarning nomlari; potamonimlar-daryolarning nomlari; gelonimlar-botqoq, botqoq yerlarning nomlari; oronimlar-ko‘tarilgan relief shakllarining nomlari (tog‘lar, tizmalar, cho‘qqilar, tepaliklar); oikonimlar-aholi punktlarining nomlari; mikrotoponimlar-bu kichik ob'ektlarning nomlari (erlar, uchastkalar, pichanzorlar, paddoklar, botqoqlar, kesish joylari, haramlar, yaylovlar, quduqlar, buloqlar, hovuzlar, tezliklar va boshqalar., odatda faqat mo‘lum bir hududda yashovchi cheklangan odamlar doirasiga mo‘lum); geonyms-yo‘llar nomlari, avtomobil yo‘llari, va hokazo.

Arxaizmlar va dialektizmlar toponimlarda (ayniqsa gidronimlarda) saqlanib qoladi, ular ko‘pincha o‘tmishda ushbu hududda yashagan xalqlarning tillariga-substratiga qaytadi, bu yesa ulardan yetnik jamoalarning joylashish chegaralarini aniqlash uchun foydalanishga imkon beradi.

Toponimlarning amaliy transkripsiyasi, ularning asl va bir xil yozilishi va boshqa tillarda uzatilishini o‘rnatish xaritalash uchun muhimdir.

Toponimlarning stilistik jihatdan farqlangan variantlari orasida eng ko‘p toponimlar-so‘zlashuv, toponimlar-poyetizm, toponimik perifrazalar mavjud.

Onomastika, onomatologiya (boshqalardan-yunoncha, onomastika-bu barcha turlarning to‘g‘ri nomlarini va ularning kelib chiqishini o‘rganadigan fan.)ning yo‘nalishidir, ularning kelib chiqish tarixini va manba tilida uzoq muddatli foydalanish natijasida yoki boshqa alloqa tillaridan so‘z o‘zlashishi olish bilan bog‘liq holda nomlarni o‘zgarishini

o‘rganadi. Tor mo‘noda onomastika turli xil nomlardir (onomastik lug‘at). Onomastik tadqiqotlar migratsiya yo‘llari va turli xalqlarning sobiq yashash joylarini, lingvistik va madaniy aloqalarni, tillarning qadimiy holatini va ularning dialektlari nisbatini aniqlashga yordam beradi. To‘g‘ri nomlarni o‘rganish ularning uzatilishi va saqlanishining o‘ziga xos naqshlari tufayli katta ahamiyatga ega. Ijtimoiy funksiyasi tufayli-ma’lum bir mavzuni oddiy individualizatsiya ko‘rsatkichi sifatida xizmat qilish-to‘g‘ri nom o‘zining asosiy ahamiyatini etimologik ma’nosi bilan to‘liq yashirganligi bilan, ya’ni uni boshqa so‘zlar bilan bog‘lashning to‘liq imkonsizligi bilan saqlab qolishga qodir.

Xulosa qilsak, ma’lum joyga nom berishda uning kelajagini ham xisobga olish zarurdir. Bu ba’zi nomlarni etimologik tushuntirish orqali tegishli nom birinchi marta yaratilgan tilning tabiatini aniqlashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Реформатский, А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский. – М., 1967. – 289 с
2. Влахов, С. Непереводимое в переводе; Под ред. М.А. Романовой / С. Влахов, С. Флорин; – М.: Международ. отношения, 1980. – 343 с.
3. Томахин, Г. Д. Реалии-американизмы: пособие по страноведению / Г. Д. Томахин. – М. : Высшая школа, 1988. – 240 с.

OILA MUHITIDA YAXSHILIK VA YOMONLIK BINAR OPPOZITSIYASINING TARBIYA KESIMIDA O‘ZIGA XOS O‘RNI

O.Kuchkarova

Andijon davlat universiteti

fakultetlararo chet tillari (Ijtimoiy va gumanitar fanlar)

kafedrasi katta o‘qituvchisi, mustaqil tadqiqorchi

Annotatsiya: Ushbu tezisda yaxshilik va yomonlik binar oppozitsiyasining oila muhitidagi o‘ziga xos o‘rni, ota-onalarning farzandini kelajagiga qayg‘urishi, halqimizning bejiz aytilmagan maqollari, ijtimoiy me‘yorlar va qadriyatlarni kabi masalalar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: oila, yaxshilik va yomonlik, farzandlar, xalq maqollari, o‘zaro muloqot, ijtimoiy muhit

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq respublikamizda har jihatdan barkamol bo‘lgan avlodni shakllantirish siyosatimizning ustivor vazifalaridan biri sifatida belgilandi, barkamol avlodni tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Oila muhitida farzandlarning har tomonlama barkamol rivojlanishiga uning har jihatdan, ham ruhan, ham jismonan, ham ma‘nan salomatligini saqlagan holda erishish uchun yaxshilik va yomonlik binar oppozitsiyasini ko‘tarish zarur. Xalqimiz bejiz aytmagan, yaxshi bilan yurgan etar murodga-yomon bilan yurgan qolar uyatga. Yaxshi otga bir qamchi, yomon otga ming qamchi. Yaxshilik va yomonlik binar oppozitsiyasining o‘rni oila muhitida shakllanadi. Oila muqaddas dargoh, uni davomchisi bo‘lmish farzandlar ya‘ni kelajak avlodni barkamol kilib tarbiyalashda yaxshilik va yomonlik, savob va gunoh, oq bilan qorani ayrishni singdirmoq joiz. Naqshbandiya ta‘limotining asoschisi Xoja Bahouddin Naqshband hazratlari "Bizning tariqimiz suhbatdir", degan ekanlar.[1]

Demak, farzandlarimizni oila muhitida, oila davrasida ibratli hikoyalardan, rivoyatlardan, xadislardan misollar orqali suhbatlanilsa yaxshilik va yomonlik, ezglik xis tuyg‘ulari bolaligidanoq toshga yozilgandek hech qachon xotirasidan chiqmay muhrlanib boradi. Oiladagi tarbiya orqali shaxsga ma‘lum bir siyosiy-g‘oyaviy dunyoqarash, axloqiy me‘yorlar va xulq namunalari, jismoniy sifatlar yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlik binar oppozitsiyalari orqali singdiriladi. Oilada amalga oshadigan ijtimoiylashuv jarayoni natijasida shaxs ijtimoiy me‘yorlar va qadriyatlarni o‘zlashtiradi, ijtimoiy hayotga kirib boradi.

Farzand rivojlanishining barcha bosqichlarida uning o‘ziga ham, ota – onasiga ham ijtimoiy muhitning turli xil omillari yaxshilik va yomonlik doimo ta‘sir o‘tkazib turadi. Ulardan ba‘zilari oilaning tarbiyaviy funktsiyalarini yaxshilasa, boshqa birlari esa oila, uning a‘zolari va atrof – muhit uchun turli muammolar yaratgan holda salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bu omillarni bilish bolalarning oiladagi muloqotida noqulayliklarni to‘la yoki qisman tuzatish, ularning mikromuhitini yaxshilash imkonini beradi.

V.S.Toroxtiy umumiy omillar orasidan quyidagilarni ajratib ko‘rsatadi:

1. Oiladagi «fikrlash tarzi». U oila hayot tarzining ijtimoiy – psixologik jihatlarini aks ettiradi va o‘ziga xosliklariga ega bo‘ladi. Birinchidan, oiladagi barcha qadriyatlar, ustanovkalar, motivlar va ehtiyojlar tizimi uning hayotini ta‘minlashning real imkoniyatlariga mo‘ljall olishi. Oiladagi fikrlash tarzi ko‘p jihatdan hayot sharoitlari yaxshilik va yomonlik binar oppozitsiyalari orqali belgilanadi. Ikkinchidan, vaqt o‘tishi bilan oilada maqsadlarni, ustanovkalarni, qadriyatli orientatsiyalarni uning har bir a‘zosi psixikasiga ta‘sir ko‘rsatuvchi tashqi hayot realliklariga moslashtirish qobiliyati shakllanganligi. Uchinchidan, har ikkala turmush o‘rtoq kasbiy faoliyatdagi, hayotdagi o‘zgarishlarga tayyorligi.

2. Oiladagi «muloqot tarzi». U oila hayot tarzining ijtimoiy – psixologik jihatlarini aks ettiradi. Unda ham o‘ziga xos xususiyatlar mavjud: Birinchidan, muloqotning muhim shaxsiy tabiati sababli alohida ahamiyat kasb etuvchi shaxslararo kommunikatsiya. Ikkinchidan, oilaviy muloqotning turmushning ijtimoiy muhitga ochiqqligi, oilaning o‘z manfaatlari ifodalanganligi. Uchinchidan, oila a‘zolari orasidagi munosabatlarning norasmiyligi. To‘rtinchidan, empatiya, identifikatsiya, pedagogik refleksiya kabi mexanizmlarning rivojlanganligi. Beshinchidan, ota – onalar bilan munosabatlarning alohida ahamiyati.

3. Ijtimoiy muhitning oila bilan munosabatlari. Bu munosabatlar bir ma’noli emas va ko‘p hollarda talab va kutishlarning qarama – qarshiligi, ba’zida noadekvatligi bilan ajralib turadi.

4. Millat, oila yashaydigan hudud (joy) an‘analari. O‘zbekiston kabi ko‘p millat vakillari istiqomat qiluvchi mamlakatda oila a‘zolari turli xil millat va elatlar madaniyati, axloqi, odatlari, tili, lahjasi o‘ziga xosliklari bilan muomalada bo‘lishlariga to‘g‘ri keladi. Oila, oila yashaydigan hudud (joy) an‘analari umuminsoniy qadriyatlar, qoidalar va xulq – atvor normalari haqida tasavvurlar ko‘rinishida o‘zlashtiriladi.

Ota – ona va bolalar o‘z millati, xalqi madaniyatining umumiy sifatlarini saqlagan holda, qisman milliy ijtimoiy muhit qadriyatlarini ham o‘zlashtiradilar.

5. Oila an‘analari. Normalar va xulq – atvor qoidalari madaniy merosni ifodalagan holda bolalarning yuksak axloqiy sifatleri shakllanishining vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

6. Bola ta’lim olayotgan maktab o‘quvchilari, guruh, sinf intellektual darajasi.

Yuqorida qayd etib o‘tilgan umumiy omillarni bilish oilada bola tarbiyasining yaxshilik va yomonlik binar oppozitsiyasi orqali tiklash imkonini beradi. Bir so‘z bilan aytganda, tarbiya - yaxshi niyatli maqsad sari amalga oshiriladigan munosabatlar majmuidir. Bu munosabatlarni amalga oshirishda ota-onadan sabr-toqat, matonat, hamma narsaga xolisona qarash talab etiladi. muammolarning yana bir asosi shundaki, ota-ona va farzandlar har xil zamonning vakilidir. SHu ma’noda ota-ona va farzandlar munosabatidagi qiyinchiliklarni ikki zamon vakillari o‘rtasidagi kelishmovchiliklar deb ham atash mumkin. Biz kattalar ko‘pincha farzandlarimizni o‘z zamonamiz ruhida shakllangan qarashlarimiz bilan baholaymiz. Ko‘pincha insonning hayotga munosabati va dunyoqarashi ham tarbiya jarayonida yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlik, gunoh va savob kabi o‘ziga xos qarashlarni vujudga keltiradi. Hayotga munosabatimizni o‘zgartirish - tarbiyadagi uslublarimizni qayta qurish demakdir.

Xulosa qilib aytib o‘tish joizki, oilada muhitida yaxshilik va yomonlik binar oppozitsiyasi etakchi o‘ringa ega. Ota-onalar farzandlarini o‘zining kelajagi ekanligini yoddan chiqarmagan holda yaxshilik va yomonlik ezgu urug‘larini ong-ongiga, qon-qoniga singdirishi joizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Usmonova Sh. Oltoy tillarida mushtarak maishiy texnika.- Toshkent: Fan, 2010-y.
2. Sobirov A. O‘zbek tilining leksik sathini sistemalar sistemasi tamoyili asosida tadqiq etish.- Toshkent, Ma’naviyat 2004-y.
3. A.Navoiyning “Maxbub-ul kulub” asari
4. Mallayev N.M. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘ O‘qituvchi,1965. – 743

OLAMNING LISONIY MANZARASIDA KONTSEPTI NAZARIY VA METODOLOGIK JIHATLAR

Axunov Mukimjon Muxammadaminovich
Andijon davlat chet tillari instituti Ingliz tili va
adabiyoti kafedrasi dekani Falsafa fanlari doktori
Nafisaxon Maxamatkulova
Andijon davlat chet tillari instituti
Lingvistika yo‘nalishi magistranti
E-mail: nafisamaxamatkulova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola ingliz va o‘zbek tillarida kontseptning semantik tahliliga bag‘ishlanadi. Shuningdek, ushbu maqolada kontseptning ingliz va o‘zbek lingvomadaniyatidagi o‘xshashlik va farqli jihatlari ham ochib beriladi. Kontsept leksemasining asosiy, muhim xususiyatlarini ochib beradi

Kalit so‘zlar: kontsept, madaniyat, milliy madaniyat, lingvokulturologiya, ijtimoiy-madaniy voqelik, qadriyat

Amerikalik buyuk kognitolog Dj.Miller birinchi marotaba Garvard universitetida boshqa bir qator hamkasblari bilan kognitologiya tadqiqot markaziga asos solgan. Kognitologiyaning tug‘ilishi Massachuset texnologiya institutida bo‘lib o‘tgan simpoziumda uchta ma‘ruzani tinglash bilan kechdi. Olim «Cognitive revolution: a historical perspective» nomli maqolasida kognitiv tilshunoslikka qadam qo‘ygani va uning boshqa fanlar doirasida yagona bir «soyabon» ostida biriktirilgani haqida to‘liq ma‘lumot beradi. Ushbu jarayon haqida tadqiqotchi quyidagi fikrni ilg‘or suradi va xotirlaydi: «Kognitiv tilshunoslik kamida oltita fanni o‘z ichiga olishini ta’kidladim. Men psixologiya, tilshunoslik va komp’yuter sohasini markaziy, qolgan uchtasini esa periferik deb bildim. Men simpoziumni yanada kuchli ishonch bilan tark etdim. Sababi, eksperimental psixologiya, nazariy tilshunoslik va kognitiv jarayonlarning komp’yuter modellashuvi katta bir butunning tarkibiy qismi bo‘lib, kelajakda progressiv ishlab chiqishni va ularning umumiy muammolarini muvofiqlashtirishni nazarda tutadi». [1] Bu bilan kognitiv faoliyat natijasida shaxsning dunyo haqidagi tushunchalari bilan bog‘liq bo‘lgan ma’nolar tizimi

yaratiladi. Insonning qanday qilib ramzlar bilan ishlashini o‘rganish, borliqni tushunish, o‘sha borliqda o‘zini qanday his qilishi, inson va jamiyatni tahlil qilish orqali lingvistikani boshqa fanlar bilan birlashtirib, kognitiv tilshunoslikni yaratdi. Shu orqali kognitiv tilshunoslikka oid kognitivizm, kognitologiya, kognitsiya, kognitolog kabi terminlar qo‘llanila boshladi. Umuman olganda, tilshunoslikda masalani kognitiv metod orqali o‘rganish uni puxta izohlash imkonini beradi.

Kognitologiya muammolari o‘zbek tilshunosi O‘.Q.Yusupov nigohida shubha bilan qaraladi. Olim kognitiv tilshunoslikka ko‘p e‘tiborini qaratgan tilshunoslarga oldiga quyidagi masalalarni qo‘yadi: 1) kontsept til birligi emas, ong birligi, demak, tilshunoslarning bir qismi o‘zlarining haqiqiy lingvistik vazifalarini chetga surib, ko‘pchilik hollarda boshqa fanlarning xizmatini qilmoqda; 2) til orqali muloqotda odatda kontseptlar orqali emas, balki tushunchalar va ularning tildagi muqobillari bo‘lmish so‘z ma’nolari orqali gaplashiladi; 3) insondagi kontseptlar va ularning mazmuni shunchalik mavhum va noaniqqi, u o‘zidagi kontseptlar mazmunini chala biladi, ammo tushunchalar va ularning tildagi muqobillari bo‘lmish so‘z ma’nolarini yaxshi biladi va nutqda ularni to‘g‘ri ishlatadi; 4) shu paytgacha chet tili o‘qituvchilari talablarini chet tiliga kontsept tushunchasiz muvaffaqiyatli o‘qitib kelganlar; 5) har bir kontsept mazmunini talabalarga etkazish haddan tashqari ko‘p vaqtni talab qiladi. Buning ustiga hali hech qanday mamlakatda kontseptlar lug‘ati tuzilmagan; 6) struktural lingvistika o‘zining boshlang‘ich davrida til birliklarining konkret ma’nolarini (semantikasini) tilning predmeti emas deb, faqat abstrakt munosabatlarni o‘rganishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan edi. Bugungi kunda kognitiv lingvistika ham semantikasi deyarli chetga surib kontseptlarni o‘rganishni o‘z vazifasiga aylantirmoqda, natijada tilshunoslikda, ayniqsa Rossiyada, kontseptomaniya boshlanib ketdi.[1] Professor O‘.Q.Yusupovning kontseptga shu darajada keskin va qat’iyatli munosabat bildirilganki, bu boshqa tilshunoslarning izlanishlarini puchga chiqarib qo‘yishi mumkin. Ravshanki, lison g‘oyat ulkan va ilmiy qarashlar ham taraqqiy etaveradi. Fanda doimo yuksalish bo‘lganidek, kognitiv tilshunoslikda kontsept ham yangi marralarga qadam, zamonaviy usullar, yangicha nazariyalar va yo‘nalishlar ortidan olg‘a yurish, demakdir. Shu o‘rinda, Sh.Safarovning «tabiiyki, barcha yo‘nalishdagi lingvistik tadqiqotlarning o‘rganish ob’ekti yagona – til

tizimi yoki, aniqrog‘i, lisoniy faoliyat va uning mahsuli»[1] fikri asosli bo‘la oladi. Til – nafaqat muloqot quroli, balki fikr va g‘oyani shakllantiruvchi hamda uni ifodalovchi quroldir. Kontsept esa ong birligi bo‘lsada, uning asosida tushuncha, obraz va albatta lisoniy ma’no yotadi. Kontseptning shakllanishi individual obraz tug‘ilishidan boshlanib, lisoniy birlikning paydo bo‘lishi bilan tugaydi.[2] Til birliklarining hosil bo‘lishida, shak-shubhasiz, ong dasturilamal vazifada keladi. Qanday qilib, nutqiy birlik aqliy faoliyatsiz yuzaga kelishi mumkin? U, albatta, lisoniy bilimga tayanadi. Kontsept ongda vujudga kelib, til orqali ifolanadi. SHuning uchun biz uni lisoniy birlikka bog‘liq ekanini yodda saqlamog‘imiz darkor. Shu o‘rinda, O‘.Q.Yusupovning fikrlariga D.U.Ashurovaning munosabati diqqatga sazovor: *Kommunikatsiya va kognitsiya jarayoni bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, biri ikkinchisini to‘ldirib turadi. SHu nuqtai nazardan, kommunikatsiya jarayonida kelib chiqadigan ma’lumotni kognitiv qayta ishlash uchun amalga oshiriladigan aqliy sub’ektlar sifatida kontseptlarning rolini rad etib bo‘lmaydiganga o‘xshay.* [4] Bundan tashqari, kontseptni o‘rganish orqali chet tilining milliy madaniyati haqida tushuncha paydo bo‘ldi va bu chet tilini o‘rganuvchilar uchun tilni oson o‘rganishga poydevor bo‘ldi, desak adashmagan bo‘lamiz. Kontseptlar so‘zlarning sobit ma’nolaridan emas, balki har bir shaxsning muloqot jarayonidagi shaxsiy, ijtimoiy, xalq g‘oyalari tajribalari to‘qnashuvidan hosil bo‘lgan lug‘at ma’nolarining natijasida shakllanadi. SHu tariqa, vaqt o‘tishi bilan tilshunoslikda kontsept o‘z kuchini ko‘rsata boshladi va uni olamning lisoniy manzarasida «kontseptosfera» ko‘rinishi ham talqin qilina boshladi. Bu birinchi marta akademik D.S.Lixachev tomonidan ilmiy amaliyotga kiritildi. Tilshunos kontseptosferada milliy, etnik va lingvokulturologik kontseptning to‘plamini mujassamlashtiradi. V.A.Maslovaning fikricha, kontseptosfera – bu mozaik to‘qimalar kabi til tashuvchisining dunyoqarashi shakllanadigan kontseptlar yig‘indisidir.[1] Kontseptosfera tarkibi uch qismdan iborat: 1. Yadro (ahamiyatli kontseptning kognitiv-proportsional tuzilishi) 2. Yadro osti zonasi (ahamiyatli kontseptning boshqa leksik namoyishlari, uning sinonimlari va h.k.) 3.Periferiya (assotsiativ shaklli ifodalar). YAdro va yadro osti zona asosan universal va umummilliy bilimlarni namoyon qilsa, periferiya esa individual bilimlarni aks ettiradi. [1]Demak, kontseptosfera kontseptning makonini

ifoda etadi, unda kontseptga doir barcha ifodalar uyg‘unlashadi. Birinchi va ikkinchi tarkib kontseptning ekstralingvistik bilim va ko‘nikmalarga tayansa, uchinchisi shaxsiy fikr doirasida sharhlanadi. Tilshunos olim D.Baxronova bu borada shunday deydi: «Kontseptosfera fikrlash in’ikosi sifatida hamda universal bir predmetga xos ramziy birliklarning majmui sifatida insonlarning axborot doirasini tashkil qilib, u til birliklari bo‘lgan so‘z, metafora, frazeologizmlar, sintaktik struktura kabilar orqali ifodalanadi».[3]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdumajidov G‘. A. va boshqalar. Kriminalistika: Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: «Adolat», 2003. – 266 b.
2. Abdurahmonov G‘., Mamajonov S. O‘zbek tili va adabiyoti. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002. – 352 b.
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati/ M.Madvaliev tahriri ostida. 5 jildlik.– Toshkent: O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. K harfi, 2006-2008. – 479 b.
4. O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi. – Toshkent: Davlat ilmiy nashriyoti, 2001-2006. – 237 c.
5. Fallows Samuel. A Complete Dictionary of Synonyms and Antonyms. – New York: Fleming H. Revell Company, 1898. – 516 p.
6. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – London. United Kingdom: Macmillan Publishers Limited, New Edition, 2007. – 1748 p.
7. Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/neocolonialist>(data dostupa 1.12.2019).

КОММУНИКАТИВНО ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ В СТРОИТЕЛЬНО-АРХИТЕКТУРНЫХ НАПРАВЛЕНИЯХ

Рустамова Ферузахон Махмуджановна
ассистент Андижанского
машиностроительного института
rustamovaferuzaxon01@gmail.com.

Аннотация: В статье обоснована необходимость разработки заданий в обучении РКИ в рамках профессиональной тематики. Это связано с тем, что освоение профессиональной лексики на русском языке в качестве иностранного языка, студентами может быть затруднено в связи с отсутствием в их активном словарном запасе.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, профессиональная лексика, словарный запас, аудиоматериал, коммуникация

Для преподавателя - русиста и студентам высшего технического учебного заведения становится актуальным стремление быть компетентным в коммуникативной среде, где полно информации, которые заставляют идти в ногу со временем. В бурно развивающемся мире преподавателю в своей педагогической практике важной частью является разработка учебных ресурсов, которые необходимы для преподавания курса РКИ по профессиональной ориентации. Как утверждает Алпеева Л.В. «главная задача при изучении РКИ заключается не в работе над формой как таковой, а над смыслом, в изучении связей между формой и содержанием» [1,с5]. Необходима разработка лексических и грамматических упражнений с учетом специальной лексики. Каждая тема имеет свою особенность, которая включает информационные, развивающие, закрепляющие цели по обучению РКИ профессиональной лексике. Как подчеркивает Носкова Т.Н. «...в новой модели профессиональной деятельности педагогам необходимо научиться на новой психологической основе создавать электронные образовательные ресурсы, многовариантно

осуществлять коммуникации, в передовых стратегиях управлять деятельностью обучающихся» [2, с 120].

Рассмотрим задания, разработанного нами учебного пособия «Русский язык для специальных целей». Представленные тексты ,вопросы, грамматические упражнения , а также аудиоматериалы с QR кодом, дают возможность развитию навыков чтения , письма , аудирования и аудио памяти у студентов .

В учебном пособии для развития навыков говорения , общения , разработали упражнения под рубрикой «Речевой этикет». Даются слова и выражения в составе текста мини аудиоматериалов. После прослушивания аудиотекста студенты находят пропущенные слова, которые отсутствуют в письменном виде или устно отвечают на вопросы . Есть и задания, после прослушивания которых студенты рассказывают свои истории, читают ессе (рассказы). Задание развивает речь и логическое мышление в профессиональной и учебной деятельности , при подготовке к семинарам , в работе с интернетом, дома , в кругу семьи и друзей. Например: *Где учится студент? Сколько студентов учатся на факультете архитектуры и строительства? Моя мама очень . . . , хорошо ладит с людьми, все её уважают и любят.*

В практике обучения языку наряду с привычными выражениями (откройте книгу , раскройте скобки и т.д) появляются и современные выражения такие как войдите в аккаунт , введите свой пароль и логин , выберите ссылку ,подтвердите свой код и т.п. С этими выражениями они встречаются , когда работают с электронными ресурсами , с интернетом , которые охватывают большую часть жизнедеятельности молодого поколения.

В рубрике « Это интересно» мы предлагаем познакомиться с интересными и уникальными сооружениями ,зданиями в нашей стране и зарубежом. Интересные факты помогают расширению кругозора ,мотивируют архитекторов и строителей будущего, обогащению словарного запаса профессиональной лексикой ,а также развитию чтения.

После каждой второй темы для закрепления пройденного материала студенты решают тесты текущего контроля.

По нашим исследованиям «интегрирование навыков, использование новых технологий, междисциплинарный учет отбора содержания обучения, также является необходимостью при обучении студентов в нефилологических вузах»[3, с 184]. Личная практика преподавания и анализ современных учебных пособий привели нас к выводу о необходимости создания такого учебного пособия, которое восполнит недостатки существующих пособий. Чтобы оно было удобным как для преподавателя, так и для обучаемого, необходимо было решить ряд задач: – выработать принципы отбора и систематизации материала.

Литература:

1. Алпеева Л. В. Русский язык: словообразование. Учебно-методическое пособие по русскому языку как иностранному. СПб.: ВИ(ИТ), 2018. 5 с
2. Носкова Т. Н. Виртуальная образовательная среда: преподаватель и студент// Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена, № 142, 2011. С. 119-126.
3. Рустамова Ф.М. «Актуальные проблемы преподавания русского языка как иностранного» Материалы Республиканской научно-практической конференции Академии министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Узбекистан. Ташкент. 2023. с 184.

LESESTILE NACH DEM LESEZIEL IM DEUTSCHUNTERRICHT

***Jurayeva Zamira Ishmo‘minovna
Navoiy davlat pedagogika instituti chet tillar fakulteti
o‘qituvchisi***

***Aminova Munisa Nabi qizi , Haydarova Shaxrizoda Xurshid qizi,
Mustafayeva Ozoda Erkin qizi (yo‘nalish talabalari)***

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy matnlarning nemis tili darslaridagi roli va aynan nemis tili darsida badiiy matnlardan foydalanish jarayonida talabalarda soziolingvistik hamda pragmatik kompetentsiyani rivojlantirish xususida fikr yuritilgan.

Kalit sozlar: interaktiver Prozess, literarische Stillmittel, literarische Strategien, Leseprozess, soziokulturelle Umgebung, Lesestil, Leseziel

Lesen ist ein interaktiver Prozess, bei dem der Leser bzw. die Leserin mit den jeweils eigenen Erwartungen, Einstellungen und Vorerfahrungen auf Signale des Textes reagiert.²⁷ “(Westhof 1997, 85) Erzeugte Erwartungen bei dem Leser sind z.B. Erwartungen über die Sprache und ihre Konventionen, über Texte und ihren Aufbau, über Gattungen, über literarische Stillmittel und Strategien, über die Welt und bestimmte Zusammenhänge in der Welt. (vgl. Ehlers 1992, 73). Bei dem Lesen in einer Fremdsprache ist der Leseprozess viel schwieriger. Ein Hindernis dafür kann zum Beispiel ein unzureichender Wortschatz und ein Unkenntnis/der soziokulturellen Umgebung eines Textes sein. Lesen hat nämlich zwei Bestandteile: Lesen und Verstehen. Lesen ist die Fähigkeit, sich schnell visuell im Text zu bewegen. Verstehen ist die Fähigkeit, Hauptideen zu begreifen und Details aus dem Text zu interpretieren.

Man liest einen Text aus verschiedenen Gründen und mit verschiedenen Zielen. Es hängt mit dem Leseinteresse zusammen. Manchmal möchten wir nur ungefähr wissen, welche Informationen der Text enthält, manchmal suchen wir etwas Konkretes im Text und manchmal möchten wir genau wissen, was im Text steht. Verschiedene Lernzielen werden bestimmte Lesestile zugeordnet. Man unterscheidet verschiedene Arten, wie man einen Text lesen kann – das heißt Lesestile: *Orientierendes Lesen* bedeutet nur einen Überblick über den Textinhalt zuverschaffen. Dank Überschriften und Textteilen bauen wir textinhaltbezogene Erwartungen auf. Auf Grund eines Schlagwortes wird ein Text in ein bestimmtes Raster eingeordnet - z.B. wir suchen in der Zeitung etwas über Wettersituation in Deutschland, weil wir eine Dienstreise nächsten Tag machen. Wir suchen die Titel nach Informationen zum Wetter. Es ist eigentlich Lokalisierung von Informationen in Zeitungen, Zeitschriften oder Büchern.

Bei dem kursorischen/ globalen Lesen interessieren wir uns dafür, was wichtig und wesentlich in einem Text ist, was die Hauptinformationen des Textes sind. Wir verschaffen uns einen Eindruck. Bei dieser Lesestrategie beachten wir keine

²⁷ WESTHOFF, G. Fertigkeit Lesen. Berlin: Langenscheidt, 1997. 176 s. ISBN 3-468-49663-X.

ebensächlichkeiten, unbekannte Wörter werden übergangen. Wir suchen wesentliche Aussagen und Informationen im Text. Das Ziel ist, solche Fragen zu beantworten, die die Hauptlinie des Textes reproduzieren (so genannte W-Fragen). Geeignet dazu sind narrative Texte (Fabel, Märchen, Erzählungen). *Selektives/ Selegierendes Lesen* - diese Lesestrategie wird als ein suchendes Lesen bezeichnet. Der Leser sucht spezifische Information im Text, er muss wissen, dass Die Information im Text wirklich gibt und wo sie gibt. Als Beispiel kann man sich ein Fernsehprogramm vorstellen. Wir suchen z.B. ein Sportprogramm. Wir wissen, dass es heute läuft und welcher Fernsehkanal es ist, wir suchen nur die entsprechende Uhrzeit. Andere Informationen interessieren uns nicht.

Andere Textsorten zum selektiven Lesen sind Anzeigen und touristische Prospekte (wir suchen eine passende Unterkunft). *Intensives/ Detailliertes/ Totales Lesen* wird als Wort-für-Wort-Lesen bezeichnet. Wir müssen alle Haupt- und ebeninformationen verstehen. Der Text muss exakt erschlossen werden und der Inhalt vollständig aufgenommen werden. Auf diese Weise werden authentische Texte gelesen, z.B. ein Rezept (die eigene Zubereitung eines Gerichtes) oder eine Gebrauchsanweisung. Ein Text wird unterschiedlich gelesen.

Das hängt von Textsorte, Leseabsicht, Lesegewohnheiten, Interesse und Leseziel zusammen. Zum Beispiel anders liest man literarische Texte, Sachtexte und anders einen Fachtext. *Intensives/ Detailliertes/ Totales Lesen* wird als Wort-für-Wort-Lesen bezeichnet. Wir müssen alle Haupt- und Nebeninformationen verstehen. Der Text muss exakt erschlossen werden und der Inhalt vollständig aufgenommen werden.

Auf diese Weise werden authentische Texte gelesen, z.B. ein Rezept (die eigene Zubereitung eines Gerichtes) oder eine Gebrauchsanweisung. Ein Text wird unterschiedlich gelesen. Das hängt von Textsorte, Leseabsicht, Lesegewohnheiten, Interesse und Leseziel zusammen. Zum Beispiel anders liest man literarische Texte, Sachtexte und anders einen Fachtext.

Die Literatur vertieft die kommunikative Kompetenz der Studenten, sie trägt zur besseren linguistischen, soziolinguistischen, pragmatischen und kulturellen Kompetenz bei, sie beantragt viele

Interpretationen und Reaktionen.²⁸ Unterschiede in Meinungen können unter anderen Studenten mitgeteilt werden.

Literaturverzeichnis:

1. WESTHOFF, G. Didaktik des Leseverstehens: Strategien des voraussagenden Lesens mit Übungsprogrammen. Ismaning: Max Hueber Verlag, 1987. 198 s. ISBN 3-19-001453-1.
2. WICKE, R. Aktiv und kreativ Lernen: projektorientierte Spracharbeit im Unterricht. Ismaning: Max Hueber Verlag, 2004. 207 s. ISBN 3-19-001751-4.
3. Europäische Kompetenzstufen – Raster zur Selbstbeurteilung.

**TARJIMASHUNOSLIKDA MULLIY KOLORIT
MASALASINING TADQIQ ETILISHI**

*Nortoyeva O‘g‘iloy Mahamataliyevna,
ADChTI, Ingliz tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi
Shahobiddinova Oydinoy Abdurahmon qizi,*

*ADChTI, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti I-21-3 guruh talabasi
Annotatsiya. Ushbu maqolada bir tildan ikkinchi tilga tarjima
qilinganda milliy koloritni saqlash masalasi haqida so‘z boradi.*

*Kalit so‘zlar. Tarjimashunoslik, milliy ruh, kolorit, to‘g‘ridan
to‘g‘ri tarjima*

Ma’lumki, tarjimashunoslik tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, uning ham bir etaplarga, ya’ni tarjima qilishning turli vosita va usullariga murojaat qilganligining guvohi bo‘lishimiz mumkin. Bular jumlasiga so‘zma-so‘z tarjima, she’riy tarjima, milliy lashtirish, tasviriy tarjima, izohli tarjima, dialogik tarjima, bilvosita tarjima, bevosita tarjima va hokazolar kiradi. Lekin mavjud tadqiqotlarning natijasida (G‘.T.Salomov, N.Komilov, Poshali Usmon, M.Bokaeva kabi yirik o‘zbek tarjimashunoslari) tarjima tarjimadan emas, balki asliyatdan to‘g‘ridan–to‘g‘ri o‘g‘irilishi lozimdir degan fikr ilgari surilgan hamda misollar vositasida isbotlab berilgan. Chunki tarjimadan tarjima qilinsa, birinchi tarjimonning tarjima jarayonida qilgan xatosi ikki hatto uch

²⁸ BUHLMANN, R., LAVEAU, I. Arbeit mit Sachtexten. Berlin: Landenscheidt, 1992.245s.

barobarga oshishi muqarrardir. Shu paytgacha, aniqrog‘i mustaqilligimizga qadar amalga oshirilgan tarjimaning aksariyati bilvosita ya‘ni rus tili orqali amalga oshirilgan edi. Misol tariqasida X.Rahimov, O.Jumaniyazov, Poshali Usmon, Yo‘ldosh Pardalarning nomini tilga olishimiz mumkin. Hozirgi kunda horijiy tillardan to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilayotgan yoki aksincha horijiy tillarga o‘girayotgan tarjimonlarimiz talaygina. Misol tariqasida Sadridin Salimov, M.Akbarov, Oybek Ostons, Sh.Imyaminova, Salim Jabborov, Hafiza Qo‘chqorova va boshqalarning nomini tilga olishimiz mumkin.[2,54]

Hozirgi voqeligimiz sharoitida milliy madaniyatlari farqlanib turgan holda o‘zaro hamkorlikda, bir-birini boyitib, to‘ldirib rivojlanayotgan qardosh halqlarning hamdo‘stlik aloqalari chuqur ijtimoiy zaruratga aylangan barcha milliy madaniyatlarning eng yaxshi an‘analarini umumlashtirib, uyg‘unlashtirib taraqqiy topayotgan hozirgi paytda bu masalani yangi davr sharoitida tadqiq qilish aktual tus oldi. Milliy o‘ziga xoslik muammosini o‘rganish milliy adabiyotlardan tarjima qilish uchun ham, shubhasiz, juda katta ahamiyatga ega. Chunkimuayyan bir asarning milliy spetsifikasini, undagi ”narsalarni tushunish tarzini”, milliypsixologik muhitni chuqur anglamasdan turib, uni to‘g‘ri tarjima qilish mushkul masala. Negaki, ”asl nusxa”ning milliy o‘ziga xosligi, uyaratilgan muhit bilan bog‘liq o‘zgacha bo‘yoqlarni qayta yaratish masalasi uni tarjima qilish mumkin yo mumkin emasligini hal qiladigan asosiy muammolardan biridir.Badiiy asarning milliy o‘ziga xosligini,unda yaratilgan davr ruhini tarjimada qayta tiklashning murakkabligi shundaki, milliylik alomatlari mana-man deb ko‘zga aniq tashlanib turadigan belgilardangina iborat emas.Tarjimon o‘zi tarjima qiluvchi tilni yaxshi bilishi, tarixi va milliy madaniyatini o‘rganishi muhim. Ona tilini biladigan hamma odam ham yozuvchi bo‘lavermaganidek, boshqa millatida yaxshi gapiruvchi tilchidan tarjimon chiqavermaydi. Tarjimon tilshunoslik va adabiyotshunoslikning turli sohalarni bilishi, dialektlaridan, maqollar va matallarigan shu bilan birga hatto geografik joylashuvi, urf – odatlarni organgan bo‘lsagina tarjimada maqsadga erishish mumkin [3, 110] .

Shu o‘rinda “kolorit” so‘zini tanlanishi sabablariga to‘xtalishni lozim topdik. Kolorit so‘zini rang deb tarjima qilish mumkin, lekin ushbu so‘zni ishlatsak, biz o‘ylagan maqsadimizga etamizmi?Chet

tilidan kirgan so‘zlar lug‘atida kolorit so‘ziga “tasviriyl asarlarda turli xil ranglarning umumiy xususiyatlari yoki biror narsaning (davrl yoki hudud) o‘ziga hosligi” deb ta’rif berilgan [3, 24].

Kolorit so‘zi etimologik tomondan italyan tilidan kirib kelgan (colorito), keyinchalik boshqa tillarga tarqalgan [4, 32]. O‘ziga hoslik degan ma’nosi borligi sababli, ushbu so‘z milliylikka oidlikni bildirganda, xarakter, hususiyat, ruh kabi so‘zlar sinonim sifatida ishlatish mumkin. Endi "rang" tushunchasini batafsilroq ko‘rib chiqing. Ko‘p talqinlar mavjud, ba’zida eng ziddiyatli. Shuning uchun bu tushunchani to‘g‘ridan-to‘g‘ri voqelikka tatbiq etish uchun unga aniqlik kiritish kerak. “Rang” tushunchasi adabiy terminologiyaga san’at tarixidan (lot. rang = bo‘yoq, qarang. inglizcha mahalliy rang) kirib kelgan va “ranglar birikmasining umumiy tabiati” ma’nosi bilan birga “xususiyatlar to‘plami (davrl, hudud), biror narsaning o‘ziga xosligi”. Bu kolorit neytral "bo‘yalmagan" leksik birlikni "milliy rang" qiladi, ya’ni realiyalardir.

Shunday qilib, millatning o‘ziga hosligi, milliy koloritiasarlarda tarjima amaliyotida eng muhim masalalardan biridir. Bunda quyidagi qoidalar doimo e’tiborga olinishi kerak: shaklning mazmun bilan chambarchas bog‘liqligi; asliyat ruhini qayta yaratishda lisoniy vositalar (parallellar)ning muhim roli; so‘zma-so‘z tarjimaning buzug‘ligi; tarjima qilinmay qoldirilgan ob’ektlarni izohlar bilan qoldirish yoki qo‘shimchalarga yo‘l qo‘yilmasligi.

Turli millat vakili milliy asarning she’riyl jozibasini idrok etishi uchun uning mazmunini emas, balki milliy koloritini, lirik kayfiyatni ham yetkazish zarur, shunda tinglovchida tegishli hissiyotlar paydo bo‘ladi. Milliy koloritning tashqi belgilari va uning milliy til bilan bog‘liq bo‘lgan ichki o‘ziga xosliklarini bir-biridan farqlash zarur. Tashqi belgilar milliy borliqning ko‘rinish va belgilari: xalqning milliy-tarixiy hayotining xususiyatlari, madaniyati, xakteri, urf-odatlar, holatlar, an’analar, marosimlar, his-tuyg‘ular, qarashlar va boshqalar. Ichki o‘ziga xoslik milliy til bilan bog‘liq. Tilga xos bo‘lgan o‘ziga xos xususiyatlar ikki til tizimini taqqoslaganda tarjimada eng aniq namoyon bo‘ladi. Tarjimon muqarrar ravishda duch keladigan qiyinchiliklar, agar u ushbu tillarning barcha qonunlarini puxta egallasa, hal qilinadi. Demak, muayyan asarning lisoniy xususiyatlari milliy koloritning muhim jihatlaridan biri bo‘lib, puxta o‘rganishni talab etadi.

Milliy rangning tashqi belgilari va uning ichki o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, biz ushbu tushunchaning o‘zini, uning barcha tarkibiy qismlarini ikki toifaga ajratgan holda aniqlab berishni zarur deb hisoblaymiz.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. Salomov G‘. T. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent. O‘qituvchi. 1990.- 274b
2. Fayzullaeva R. Natsional’niy koloriti xudojestvenniy perevod. – T.: “Fan”, 1979. – 112 b.
3. Badiiy tarjimaning actual masalalari. Toshkent: “Fan”, 1977-228 b.
4. Usmanova Sh., Tarjimaning lingvomadaniy masalalari. – T.: 2016. – 111b .

**EXPLORING THE INTERCONNECTIONS OF SPEECH
GENRES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF
CONGRATULATIONS, PRAISE AND COMPLIMENTS**

Shahnozahon Tulanbaeva Shavkatbekovna

Teacher of department of practice of the English language,

Andijan state institute of foreign languages

Abstract. *This article explores the distinctions and interconnectedness of speech genres, specifically focusing on the genres of congratulations, praise, and compliments. By analyzing their rhetorical characteristics and examining their roles within interpersonal communication, this study uncovers the unique features and relationships among these genres. The research highlights the indirect and implied positive assessments in congratulations, the recognition of specific achievements in praise, and the expression of mutual sympathy in compliments. Furthermore, it emphasizes the phatic nature of compliments as a means to establish and nurture interpersonal connections. The findings contribute to a deeper understanding of these speech genres and their significance in fostering positive relationships and enhancing overall communication experiences. Further investigations into cultural variations and contextual factors are suggested for future research.*

Keywords: *speech genres, congratulations, praise, compliments, rhetorical characteristics, interpersonal communication, indirect positive assessment, specific achievements, mutual sympathy, phatic*

communication, syntagmatic connections, evaluative speech genres, positive emotional evaluation, communicative tool.

Annotatsiya. Ushbu maqolada nutq janrlarining farqlari va o‘zaro aloqalari o‘rganiladi, tabrik, maqtoov va kompliment janrlariga alohida e‘tibor beriladi. Ularning ritorik xususiyatlarini tahlil qilish va shaxslararo muloqotdagi rollarini o‘rganish orqali ushbu tadqiqot bu janrlar o‘rtasidagi o‘ziga xos xususiyatlar va munosabatlarni ochib beradi. Tadqiqot tabriklarda bilvosita va ko‘zda tutilgan ijobiy baholarni, maqtoovdagi aniq yutuqlarni tan olinishni, komplimentlarda esa o‘zaro simpatiyani ifodalanishini ta’kidlaydi. Bundan tashqari, u shaxslararo munosabatlarni o‘rnatish va rivojlantirish vositasi sifatida iltifotlarning fatik xususiyatini ta’kidlaydi. Olingan ma’lumotlar ushbu nutq janrlarini va ularning ijobiy munosabatlarni mustahkamlash va umumiy muloqot tajribasini yaxshilash uchun ahamiyatini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Kelgusi tadqiqotlar uchun madaniy o‘zgaruvchanlik va kontekst omillari bo‘yicha qo‘shimcha tadqiqotlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: nutq janrlari, tabriklar, maqtoovlar, maqtoovlar, ritorik xususiyatlar, shaxslararo muloqot, bilvosita ijobiy baholash, aniq yutuqlar, o‘zaro hamdardlik, fatik muloqot, sintagmatik aloqalar, baholovchi nutq janrlari, ijobiy hissiy baholash, kommunikativ vositalar

The close relationship between speech genres such as praise, compliments, and congratulations is indisputable. From a rhetorical perspective, congratulations can be classified as an epideictic genre, similar to compliments and praise [1,47]. S. V. Shatalova includes anniversary speeches, statements of compliments addressed to individuals, and solemn laudatory speeches as part of this category [6,149]. Additionally, Shatalova distinguishes between anniversary speeches and actual congratulations, considering them as large and small epideictic forms, respectively.

Furthermore, praise, compliments, and congratulations are genres in which the phatic function strongly manifests. Hence, it is worthwhile to conduct a comparative analysis of these genres to discern their specific characteristics within the speech genre of congratulations.

Compliments as Phatic Utterances:

Compliments can be categorized as phatic speech acts. O.S. Issers notes that compliments are employed to establish and maintain a rapport with the addressee [4,179]. These characteristics can be extended to the speech genres of praise and congratulations, forming the basis for a meaningful comparison.

Interconnections between Congratulations, Praise, and Compliments:

The interconnections between congratulations, praise, and compliments are evident in two aspects:

1) These genres share a common goal, although certain differences justify their classification as independent genres.

2) Due to their similarities, congratulations, praise, and compliments interact within discourse, revealing a heterogeneous relationship upon closer examination. The second aspect warrants further examination.

Syntagmatic Connections within Congratulations:

Congratulatory genres often expand beyond the act of congratulating itself, encompassing other speech genres such as wishes and praise. Based on the gathered material, compliments can also function as subgenres within congratulatory texts. In this context, the distinction between compliments and praise becomes blurred, with the former becoming less distinct. This aspect of the speech genre of congratulations can be termed "syntagmatic" since it involves the combination of various genre forms along the axis of contiguity.

Furthermore, there exist instances where separate speech genres can substitute for each other, akin to a metaphor where one term replaces another based on shared characteristics. Additionally, there are instances of "contaminated forms" where one speech genre is used instead of another.

Evaluation as a Fundamental Element:

Praise, compliments, and congratulations all share a fundamental element: positive emotional evaluation. However, they differ in terms of how this evaluation is expressed. In congratulations, a positive assessment is implied rather than explicitly stated, whereas praise and compliments always represent a direct expression of positive evaluation.

Differentiating Praise and Compliments:

Praise and compliments can both be considered evaluative speech genres, with their differences lying in the specific nature of the assessment. I.G. Dyachkova notes that when offering praise, the speaker relies not only on subjective opinion but also on widely accepted notions of what is considered good or bad [3,56]. Compliments, on the other hand, express sympathy between individuals, with the speaker of the compliment potentially holding a vested interest [5,60].

The Specificity of Congratulations:

Congratulatory genres differ in how they manifest evaluative elements. Unlike praise and compliments, congratulations do not serve as a direct means of expressing a positive evaluation of another person or their attributes. To identify the underlying positive assessment within congratulations, special procedures are required. For instance, the phrase "He can be congratulated on this" can be used to make the positive assessment more explicit. Although this phrase itself is not a congratulation, it indicates that, in the speaker's opinion, all necessary conditions for offering congratulations are present. However, it is evident that the event, successful action, or quality that prompted such a phrase is considered worthy of being recognized through congratulations, thus signifying a positive evaluation.

In conclusion, the speech genre of congratulations is characterized by a positive emotional assessment of the addressee-object. Congratulatory texts predominantly employ direct addressing, resembling compliments and contrasting with praise, which can be expressed indirectly or "in absentia." Additionally, congratulations can emphasize both conscious efforts and innate qualities of an individual. This aspect is significant in terms of etiquette and the phatic nature of this genre, as it demonstrates that congratulations serve as a communicative tool to harmonize social interactions [2,106]. Unlike manipulative genres, congratulations are characterized by their acceptable and obligatory evaluative nature. In this regard, congratulations share more similarities with praise than with compliments. In this study, we have examined the speech genres of congratulations, praise, and compliments with the aim of understanding their similarities, differences, and interconnections. Through a comparative analysis, we have shed light on the specific characteristics

of the speech genre of congratulations and its relationship with praise and compliments.

Our investigation has revealed that congratulations, praise, and compliments share a common objective, which is to convey a positive emotional evaluation. However, they differ in terms of how this evaluation is expressed. While praise and compliments directly and explicitly express a positive assessment, congratulations imply a positive evaluation that may not always receive direct expression. Instead, congratulations rely on special procedures and linguistic cues to convey the underlying positive assessment.

Moreover, our study has highlighted the syntagmatic connections within the speech genre of congratulations. Congratulatory texts often encompass other speech genres, such as wishes and praise, leading to the blending of compliments and praise within the congratulatory context. This phenomenon blurs the boundaries between these genres and emphasizes the interconnectedness of speech genres within discourse. Furthermore, we have explored the phatic nature of compliments and their role in establishing and maintaining interpersonal rapport. Compliments, as phatic utterances, contribute to the overall communicative function of congratulations and add to the positive evaluation expressed within this genre.

In brief, the speech genre of congratulations stands as a distinct form of indirect positive evaluation. It emphasizes the importance of the addressee, demonstrates social harmony, and conveys the message "I care about you." Congratulations exhibit direct addressing and can incorporate elements of praise and compliments to enhance the expression of positive assessment. This genre shares commonalities with both praise and compliments, yet it possesses unique characteristics that differentiate it from these genres. By exploring the distinctive features of the speech genre of congratulations, this study provides valuable insights into its nature and functioning within the broader context of speech genres.

References:

1. Anisimova T.V. On the principles of classification of rhetorical genres // Speech communication (Theoretical and applied aspects of speech communication). Specialized newsletter. Krasnoyarsk, 2000. Issue. 2 (10). pp. 43-48.

2. Dudkina N.V. Speech genre “congratulations” in Russian and American linguistic cultures: a comparative analysis // IzvestiyaSFedU. Philological sciences. 2010, No. 2. pp. 87-95
3. Dyachkova I. G. Praise and blame as speech genres (pragmatic analysis) // Bulletin of the Omsk State University. 1998, no. 3. S. 55-58.
4. Issers O. S. Speech tactics of a compliment in colloquial speech // Speech of the city. Abstracts of reports Vserossiysk. interuniversity scientific conferences. Omsk, 1995. S. 95-108.
5. Kadirova N. EXPRESSION OF THE CONCEPT OF COMPLIMENT IN GERMAN AND UZBEK. Andijan, 2021, p. 60.
6. Shatalova S. V. “Capital forms” of epideictic statements // Bulletin of VSU. Series: Philology. Journalism. 2008, No. 2. pp. 143-146.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA GAPNING IKKINCHI DARAJALI BO‘LAKLARINING QIYOSIY TAHLILI

***U.B. To‘xtamato‘va , ADCTI Ingliz tili amaliyoti kafedrasida
Holberdiyev A. ADChTI, 415-guruh talabasi***

Annotatsiya: Maqolada ingliz va o‘zbek tillarida gap bo‘laklari, ularning turlari va gapda ifodalanish vositalarining qiyosiy tahlili berilgan. Gap bo‘lagi bilan gap orasidagi munosabat qism bilan butun orasidagi munosabatdek bo‘lib, dialektik harakterga ega: butinsiz qism, qisimsiz butin mavjud bo‘lmaydi.

Kalit so‘zlar: gap bo‘laklari, sintaktik vazifalar, leksik-grammatik belgilar, aniqllovchi, to‘ldiruvchi, hol

Gap bo‘lagi gapning boshqa bo‘laklari bilan o‘zaro grammatik bog‘langan, uzviy munosabatga kirishgan organik qismidir. Gap bo‘lagi bilan gap orasidagi munosabat qism bilan butun orasidagi munosabatdek bo‘lib, dialektik harakterga ega: butinsiz qism, qisimsiz butin mavjud bo‘lmaydi.

Gap bo‘laklari mustaqil so‘zlar va so‘z birikmalari bilan ifodalanadi. Har qaysi turkum so‘zlari gapda ma‘lum bir tipik – sintaktik funksiyada qo‘llanadi. Fe‘lning kesim, sifatning aniqllovchi, ravishning hol, otning ega, to‘ldiruvchi vazifasida kelishi shu holat bilan izohlanadi. Biroq bundan so‘z turkumlari va gap bo‘laklari tushinchasi bir xil hodisa ekan degan hulosasi kelib chiqmaydi. So‘z va so‘z birikmalarining

mohiyati gap so‘zlarida bajargan vazifasiga qarab belgilanadi. Muayyan bir so‘z formasing o‘zi boshqa so‘zlar bilan bo‘lgan munosabatiga ko‘ra gapning har xil bo‘lagi vazifasida keladi.

So‘z turkumlari leksik – grammatik belgilar asosida aniqlanadi. Gap bo‘laklari esa funksional jihatdan ajratiladi. Gap bo‘laklari sintaktik kategoriya sifatida so‘z turkumlari leksik birlik sifatida o‘rganiladi. So‘zlar kontekstdan tashqarida ko‘p ma’noli bo‘lishi mumkin, lekin gapda uning bo‘lagi sifatida faqat bitta sintaktik funktsiya bajaradi.

Gap bo‘laklarini o‘rganish gapning leksik semantik strukturasini o‘rganish bilan uzviy bog‘liqdir. Chunki gapni bo‘laklarga ajratish ularning ifoda materiali va ma’nolarini o‘rganishni ham taqozo qiladi. Gapning har bir bo‘lagi ifoda qilinayotgan hukmning butunligini taminlashda aloxida o‘rin tutadi.

Ingliz tilida ikkinchi darajali gap bo‘laklari ham o‘zbek tilidagi kabi to‘ldiruvchi, aniqlovchi, hol, ajratilgan gap bo‘laklari, mustaqil elementli gap bo‘laklaridan tashkil topadi.

Ingliz tilida aniqlovchi shaxs yoki narsaning belgisini bildiruvchi gap bo‘lagidir. Aniqlovchi odatda otni aniqlaydi (one olmoshi va some, any, every, no olmoshlaridan yasalgan olmoshlarni).

Ingliz tilida aniqlovchi sifatdan yasalishi mumkin.

Masalan: I received an important letter yesterday; I am going to tell you something interesting.

Ingliz tilida aniqlovchi sifatdoshli iboradan ham yasalishi mumkin.

Masalan: The student speaking to the teacher is my brother; The sent us a list of goods sold at the auction.

Ingliz tilida aniqlovchi infinitivdan yasalishi mumkin.

Masalan: He had a great desire to travel.

Ingliz tilida yana otdan yasalgan boshqa aniqlovchilar borki, otga boshqa nom beradi. Bunday aniqlovchilar izohlovchilar deyiladi. Ingliz tilida izohlovchilar yoyiq bo‘lishi mumkin.

Masalan: Alisher Navoiy, a famous Uzbek poet, was born in 1441; Tashkent, capital Uzbekistan, was founded two thousand and five hundred years ago.

Ingliz tilida ish-harakatning qanday va qanday holatda (qayerda?, qachon?, nima uchun?, nega? va h.k) sodir bo‘lganligini ko‘rsatuvchi gap bo‘lagi hol deyiladi.

Ingliz tilida hol quyidagilarni ifodalaydi.

1, Vaqtni:

She will come soon; We reached the town the neht morning.

2, O‘rin-joyini ifodalab kelganda.

Masalan: I found him in the garden; We could see the river from the top of the hill.

Ingliz tilida hollar, odatda, to‘ldiruvchidan keyin keladi. Gapda ikki yoki undan ortiq hol bo‘lganda ular quyidagicha joylashadi:

1) ravish holi; 2) o‘rin holi; 3) payt holi.

Masalan: I met him by chance at the theatre a few days ago →
(ravish holi) (o‘rin holi) (payt holi)

→ Men uni bir necha kun ilgari teatrda tasodifan uchratib qoldim.

Ingliz tilida mustaqil elementli gap bo‘laklari shunday bo‘laklarki ular mustaqil qo‘llansa ular grammatik ma‘nolarga ega bo‘lmaydi. Ular gapda undov so‘zlar yo‘nalish so‘zlar va perifrazalar bilan ifodalanishi mumkin.

Masalan: Oh, if I only knew what a dreatful thing it is to be clean. I’d never come.

Good morning, sweet child !

Don’t be tiresome, Marcellus !

He had probably never occupied a chair with a fuller sense of ambarrassment; To be sure, Marris had treated her badly of late; Unfortunately, it will be you who will have to explain that to him; Evidently he was not a man, he must be some other kind of animal; Luckily, poor dear Roger had been spared this dreadful auxiety.

Shunday qilib, gap bo‘laklarini yanada chuqurroq o‘rganish maqsadga muvofiq. Chunki gap bo‘laklarini yaxshi o‘rganmasdan turib, gap qanday tuzilganligini bilish qiyin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduraxmanov G., Sulaymanov A., Xoliyorov X., Omonturdiyev J. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Sintaksis. T., 1979
2. Abduraxmonov X., Rafiev A., Shodmonqulova D. O‘zbek tilining amaliy grammatikasi. T.: O‘qituvchi, 1992.
3. Arakin V.D. Sravnitel'naya tipologiya angliyskogo i russkogo yazikov. L., 1979.
4. Bo‘ranov Dj.. Sravnitel'naya tipologiya angliyskogo i tyurskix yazikov. M.: Visshaya shkola, 1983.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОЛЬЗУ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ - КАК СМАРТФОН МОЖЕТ БЫТЬ ЭФФЕКТИВНЫМ ИНСТРУМЕНТОМ В ОБУЧЕНИИ ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Рахимова Мубина

Магистр университета Сорбонна, Франция

Аннотация: В данной статье будет проведен первоначальный анализ преимуществ смартфона в обучении языкам, а также будут представлены несколько возможных способов использования смартфона в языковом классе, в том числе для формирования коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: смартфон, французский как иностранный, коммуникативная компетенция

Развитие методологий преподавания иностранных языков всегда шло рука об руку с инновациями в области технологий: запись звука на магнитную ленту привела к внедрению аудиолингвального метода, использующего структурные упражнения; последовательности неподвижных изображений, проецируемых на экран, позволили структурно-глобальному аудиовизуальному методу способствовать формированию у обучающихся навыков создания диалогических ситуаций; аудиовизуальные фрагменты из различных источников (телевизор, кино...) способствовали реализации коммуникативного подхода с целью нахождения аутентичности языка.

Вступив в 21 век, мультимедиа играет все более значимую роль в изучении языков, что доказывает факт оснащения практически всех аудиторий языковых факультетов Узбекистана мультимедийными системами.

Благодаря развитию информационных и телекоммуникационных технологий каждый день мы видим, как наша жизнь преобразуется новыми устройствами: ноутбуками, планшетами и т.д. Из всех этих инновационных достижений, смартфон, вероятно, является самым ярким: с его помощью мы можем не только

общаться, но и смотреть фильмы, слушать музыку, играть и даже делать покупки. Одновременно преподаватели иностранных языков задались вопросом: может ли смартфон способствовать изучению языка? Если да, то каким будут его преимущества? Эти вопросы возникли потому, что преподаватели уже осознали потенциал смартфонов.

1. Преимущества использования смартфона для обучения языкам

Смартфон - это портативный телефон с сенсорным экраном, работающий как компьютер с операционной системой и приложениями, специально разработанными для мобильных устройств. Несмотря на свой небольшой размер, этот цифровой устройство имеет неоспоримые преимущества для обучения иностранным языкам.

Смартфон имеет множество функций, предлагая пользователю широкие возможности. Он выступает в роли не просто мобильного телефона, но и цифровой камеры, персонального цифрового помощника и мини-компьютера. С его помощью пользователь может не только звонить и фотографировать, но и выполнять множество других задач. Благодаря операционной системе, пользователь полностью настраивает функционал устройства в соответствии со своими потребностями, устанавливая приложения. Приложения расширяют функциональность смартфона, позволяя смотреть ТВ, слушать радио, записывать звук и изображения, создавать видео, подключаться к социальным сетям, играть в игры, получать информацию из Интернета, определять местоположение, совершать покупки и банковские операции онлайн. Эта универсальность, несомненно, предоставляет возможности для совершенствования обучения иностранным языкам, делая занятия более интерактивными и разнообразными.

Смартфон объединил в себе разные коммуникационные средства: текст, звук, статические и динамичные изображения и т.д. Эта интеграция облегчает задачу учителя, создавая разнообразные реальные коммуникативные ситуации для учащихся. Так учащиеся учатся адекватно реагировать, учитывая не только вербальные, но и невербальные элементы общения: изображения, жесты, мимику, интонацию, контекст и т.п.

Благодаря программам и приложениям, смартфон позволяет многократно просматривать, хранить и переорганизовывать контент по желанию. Учитель может использовать это для создания взаимосвязи между различными коммуникационными средствами, достигая целей и адаптируя материал к нуждам учащихся.

2. Использование смартфона в преподавании языка

Основная цель обучения иностранному языку - развитие коммуникативной компетенции. В этой части рассмотрим, как максимально использовать смартфон в этом процессе.

Софи Муаран выделила 4 компонента коммуникативной компетенции: лингвистическую, дискурсивную, референтную и социокультурную. Они включают знания фонетики, лексики, грамматики, речевых жанров, предметов мира и социокультурных правил. Освоение этих знаний начинается с их познания.

Использование смартфона в обучении иностранного языка позволяет реализовать подход, предложенный CECR. Цель данного подхода - развить коммуникативную компетенцию учащихся, рассматривая их как социальных деятелей, решающих языковые и неязыковые задачи в определенных ситуациях (Conseil de l'Europe, 2005 : 15).

CECR предлагает развивать коммуникативную компетенцию через выполнение разнообразных задач. Смартфон может быть задействован на всех этапах их выполнения: для поиска информации и материалов в Интернете; прослушивания/просмотра аудио и видео; общения с носителями языка через мессенджеры; записи и создания собственных текстов, аудио и видео. Таким образом, учащиеся вовлечены в активное использование и освоение иностранного языка, что способствует развитию их коммуникативной компетенции.

Преподавателям стоит задействовать смартфоны учащихся на уроках, чтобы обогатить учебный процесс наглядными материалами и примерами реального языкового взаимодействия, сделать обучение более интерактивным и эффективным. Это позволит учащимся полноценно осваивать иностранный язык как средство общения. Смартфоны - ценный инструмент для оценивания результатов обучения. Согласно CECR, оценивание

столь же важно, как обучение и преподавание. Оценивание предполагает оценку устной и письменной способностей учащихся в симулированных ситуациях, поскольку основной целью изучения французского языка является общение (Robert, 2008 : 84).

Оценивание письменной компетенции проще, так как основывается на письменной работе. Оценивание устной речи сложнее, поскольку звуковые проявления исчезают. Учителя могут делать пометки, но они часто неполны. Смартфоны же способны записывать речь учеников в цифровом формате. Это позволяет учителю и ученику прослушивать и переслушивать запись, выявляя недостатки и ошибки. Это способствует последующей корректировке. CECR различает 13 типов оценивания, включая итоговое (закрепляет знания и ставит оценку) и формирующее (выявляет сильные и слабые стороны) (Conseil de l’Europe, 2005 : 141). Смартфоны могут использоваться и для итогового, и для формирующего оценивания. Благодаря постоянной доступности и возможности общения в мессенджерах, они ценны именно для формирующего оценивания и организации обучения.

С помощью смартфонов учитель может оценивать не только в классе, но и после уроков. Ученики посылают аудиозаписи речи в общий чат. Учитель может экономить время, слушая и оценивая записи после урока.

Таким образом, смартфоны позволяют учителю эффективно организовывать и осуществлять оценивание, чтобы ученики получали обратную связь и преподаватель мог вовремя заметить трудности и помочь ученикам их преодолеть.

В заключение. Интеграция смартфонов в языковом образовании не означает отказ от других методов. Все инструменты, традиционные и инновационные, заслуживают внимания, если способствуют обучению.

Как новый высокотехнологичный продукт, смартфоны предлагают много педагогических преимуществ и игнорировать их было бы ошибкой. Их использование значительно обогащает методику обучения, делая процесс более интересным и эффективным.

Наша статья лишь скромный обзор возможностей смартфонов в обучении. Учитывая их многофункциональность и

перспективность, сфера применения может быть намного шире. По словам Николя Гишона, мультимедийные средства не должны рассматриваться как дополнение к уроку, а как его неотъемлемая часть (Guichon, 2012 : 130). Это верно и в отношении смартфонов. Они предоставляют студентам и преподавателям неограниченный доступ к материалам на иностранном языке и инструменты для взаимодействия друг с другом вне рамок класса. Безусловно, смартфоны заняли достойное место в современном языковом образовании.

Библиография

1. Conseil de l'Europe. 2005. Cadre européen commun de référence pour les langues, Paris : Didier.
2. Guichon, N. 2012. Vers l'intégration des TIC dans l'enseignement des langues, Paris : Didier. Lancien, T. 1998. Le multimédia, Paris : Clé international. Moirand, S. 1990. Enseigner à communiquer en langue étrangère, Paris : Hachette. Robert, J.-P. 2008. Dictionnaire pratique de didactique du FLE, Paris : Ophrys.
3. Robert, J.-P., Rosen, E. 2010. Dictionnaire pratique du CECR, Paris : Ophrys.

ONA TILI FANINING O‘QITILISHIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH BO‘YICHA TAVSIYALAR

Hakimova Ra'noxon Orifovna

Andijon shahar 5-umumiy o‘rta ta’lim maktabi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi, +998(99)439-52-23

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili fanini o‘qitishning ayrim muammolari va ularning yechimi bo‘yicha ba’zi takliflar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: ona tili, ta’lim sifati, muammo va yechimlar, darslik, yechim va yondashuvlar

Bugungi kunda ona tilimizni puxta o‘rganish, uning sofliğini saqlab qolish dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Bilamizki, til ham ong singari qadimiydir. Til odamga fikr-o‘y, his-tuyg‘ular, o‘zidagi haiqat va ilhom uchqunlarini ifodalash hamda o‘zgalarga in’om etish uchun berilgan. Qanchalik so‘z boyligimiz ko‘p bo‘lsa, boshqalarga ta’sir doiramiz, jamiyatdagi o‘rnimiz ham shu qadar keng va beqiyos bo‘ladi.

Tilda xalqning bor-yo‘g‘i, unung butkul o‘zligi gavdalanadi. Til- bu xalqning tarixi, taraqqiyot va madaniyat bosib o‘tgan yo‘li.

Ona tilimiz yetarli darajada boy, u eng nozik hissiyot va fikr rang-barangliklarini ifodalash uchun ham barcha vositalarga ega. Har yili daraxtlarning barg va yaproqlari yangilangani kabi tilimizdagi ko‘plab so‘lar ham o‘z umrini yashab, yangi tug‘ilayotganiga o‘z o‘rnini bo‘shatib beradi. Shu bois tilimizning sofligi chetdan uzluksiz kirib kelayotgan o‘zlashma so‘zlar ko‘lami kengayib bormoqda. Bu texnika asri ta’siridir, albatta. Ona tilimizning milliyligini, sofligini saqlab qolish, unga bo‘lgan hurmat- e’tiborni oshirishda insonlarda bilim bo‘lishi lozim. Bilim esa, albatta, maktabdagi fan o‘qituvchilari tomonidan beriladi. Har bir yetishib kelayotgan yosh avlodning ona tilimizda ravon va mustaqil so‘zlashida o‘qituvchilarning xizmatlaribenhoya cheksizdur. Ayniqsa, davlatimiz rahbari Sh. M. Mirziyoyevning “Davlat tili haqida”gi Qonun qabul qilinganligining 30 yilligini keng nishonlash to‘g‘risidagi Qarori o‘zbek tiliga bo‘lgan ehtiromning yanada yuksak namunasi bo‘ldi.

Bugun ta’lim sohamizda ona tili fanini o‘qitish bo‘yicha, ya’ni til qonun-qoidalarini o‘quvchilarga tushunarlik qilib yetkazib berishda ba’zi bir qiyinchiliklar ko‘zga tashlanmoqda. Bu holatlar esa ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ona tili fani ustozlarining maqsad va vazifalari shu qadar dolzarbki, ular har daqiqada yosh avlodga davlat tilidan saboq berayotganlarini unutmastliklari zarur. Ona tilimiz sofligini saqlab qolish, tilimizga bo‘lgan faxr va iftixor tuyg‘ularini kelajagimiz bo‘lmish o‘quvchilar ongiga chuqur singdirish O‘zbekiston Respublikasining davlat tili bo‘lmish o‘zbek tiliga bo‘lgan hurmat-e’tiborimiz belgisi hisoblanadi.

Ona tili o‘qitishdagi asosiy muammolardan biri sinfda o‘quvchilar sonining ko‘pligidir, chunki o‘quvchining uy ishini, sinf ishini tekshirishga vaqt yetmaydi, ya’ni tabiiyki, o‘qituvchi har bir o‘quvchiga to‘laqonli ravishda individual yondasha olmaydi. Ona tilini barcha fanlarning onasi desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Ona tilini puxta bilgan o‘quvchi o‘z-o‘zidan boshqa fanlarni ham o‘zlashtira oladi.

Men 30 yillik ish tajribamdan kelib chiqqan holda shuni ta’kidlaymanki, o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqining ravon emasligi ta’limda qandaydir jiddiy xatoga yo‘l qo‘yayotganimiz hosilasidir. O‘quvchilarning nutq madaniyatini, notiqlik san’atini

o‘stirishimiz, yozma nutqdagi muammolarini vaqtida bartaraf etishimiz juda muhimdir.

Ona tili ta’limi o‘quvchini so‘z san’atiga olib kirishi lozim. Buning uchun esa til va adabiyot fanlari integratsiya masalasini mutlaqo qayta ko‘rib chiqish kerak. So‘z, ibora, maqol, matallar, ularning qo‘llanishi, imlosi kabi masalalar maktab ona tili ta’limi mazmunining asosi, o‘zagini tashkil etishi darkor. Adabiyot darslarida qaysi mavzular o‘tilsa, ona tili darsliklarida ham o‘sha mavzularga tayanch va mushtarak bo‘la oluvchi materiallar o‘zlashtirilishi kerak.

Yana bir muammolardan biri o‘quv lug‘atlari bilan ishlashning yetarlicha yo‘lga qo‘yilmaganidir. O‘quv lug‘atlari yaratilmas, o‘quvchilarning stolida ona tilidan uning yoshiga mos ko‘plab o‘quv lug‘atlari turmas ekan, ona tili ta’limi o‘zining haqiqiy mohiyatiga erisha olmaydi. Buning uchun o‘quv leksikografiyasi nazariy va amaliy soha sifatida tizimli yo‘lga qo‘yilishi kerak. Darsliklardagi kamchiliklar ham tezroq bartaraf etilishi lozim.

Xulosa: Bugungi kunda barchaning e’tibori Xalqaro baxolash dasturlariga tayyorgarlik ko‘rishga qaratilgan bo‘lib, bunday mas’uliyatli ishlarda tayanch maktablar faoliyatini samarali tashkil etish uchun harakat qilinmoqda. Ona tili va adabiyot fanlari o‘qituvchilari o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini oshirishni davlat darajasiga ko‘tarish, o‘quvchilardan matnlarni o‘qib tushunish va o‘rgangan bilimlarini hayotda qo‘llay olish kompetensiyalarini rivojlantirish masalalarini maqsad qilib olishimiz darkor. Qolaversa, zamon talabi bo‘lib borayotgan chet tillarini o‘qitishda ham ona tilini yaxshi bilish muhim omil sanaladi. Men o‘z hamkasblarimni har tomonlama ziyrak, hushyor va serqirra inson bo‘lishga, O‘zbekistonimizning PISA dasturi doirasidagi tadqiqotlarda ilk bora ishtirok etayotganini hisobga olib, yosh avlod ta’lim-tarbiyasiga javobgar shaxs ekanimizni unutmaslikka chaqiraman!

Ona tilini o‘qitishdagi farzandlarimizning bilimli, yuksak ma’naviyatli, mustaqil fikr, tafakkur sohiblari bo‘lib voyaga yetishishlariga to‘sqinlik qilayotgan muammolar haqidagi bu fikr va takliflarimizga soha mutasaddilari, mutaxassislari, umuman, ta’lim fidoyilari befarq bo‘lishmaydi, degan umiddaman. Zero, ona tili- millat ruhi, millat kelajagi ekanini unutmaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tafakkur gulshani. G‘. G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti. Toshkent 1989.
2. Shayxislamov N. Z. (2020). Tilshunoslik keng qamrovli fan sifatida. UzACADEMIA
3. Shahnoza Almatova & Maftuna Mamatqulova (2023). Ona tili fanini o‘qitishda muammo va yechimlar.

**TA’LIMDA INNOVATSION O‘QITISH USULLARI,
AFZALLIKLARI VA AYRIM TAVSIYALAR**

Ashurova Nodira Rafiqovna ADPI dotsenti

Ismatullayeva Madinabonu Akmaljon qizi ADPI magistranti

Annotatsiya: *Ta’limda innovatsion usullarning qo‘llanishi, ayniqsa, raqamli dasturlar ustozlarga talabalarning ongiga chuqurroq ta’sir qilishga yordam berdi va talabalarga darslarga yaxshiroq kirishish imkonini berdi. Maqolada ta’limga bunday yondashuvning afzalliklari va unga doir tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *innovatsion, raqamli dasturlar, gibrid, strategiya*

Innovatsion o‘qitish usullari nafaqat auditoriyada sinfda eng ilg‘or texnologiyalarni qo‘llash yoki eng so‘nggi ta’lim tendentsiyalaridan doimo xabardor bo‘lish emas, bulardan ta’lim jarayonidagi qo‘llash kerak bo‘lgan ta’lim usullaridir.

Ularning barchasi talabalarga ko‘proq e’tibor qaratadigan yangi o‘qitish strategiyalaridan foydalanish haqida ma’lumot beradi. Ushbu innovatsiyalar talabalarni mashg‘ulotlar paytida faol ishtirok etishga va dars davomida sheriklari va o‘qituvchi bilan muloqot qilishga undaydi. Bu jarayonda o‘qituvchining vazifasi talabalarning ehtiyojlarini yaxshiroq qondiradigan va tezroq o‘shishga yordam beradigan tarzda ko‘proq ishlashlari kerak,

Ta’limga bunday yondashuv an’anaviy o‘qitishdan farqli o‘laroq, asosan o‘quvchilaringizga qanchalik bilim berishingiz mumkinligiga e’tibor qaratish barobarida o‘qitishning innovatsion usullari dars davomida talabalar siz o‘rgatayotgan narsadan nimani olib qolish va nimani olib tashlashlarini chuqur o‘rganadi. Hozirgi biz yashab turgan dunyo an’anaviy o‘qitish sinflaridan onlayn va gibrid o‘qitish sinflariga

o‘tishni afzal ko‘rib boryapti. Biroq, onlayn darsning mohiyati va undan qanday foydalanishga yo‘naltirmas ekanmiz talaba bu vositadan o‘zi bilganchalik foydalanadi. Biz bularning barchasini o‘sha talabalarni qattiq o‘qimaganlikda ayblay olmaymiz, o‘quvchilarni to‘ydiradigan zerikarli va quruq dars bermaslik ham o‘qituvchining mas’uliyati hisoblanadi. Hammamizga ma’lumki, raqamli dasturlarning kirib kelishi, ko‘pgina maktablar, o‘qituvchilar va murabbiylar, o‘quvchilarni qiziqtirishi va faolligini oshirish uchun yangi normada innovatsion o‘qitish strategiyalarini sinab ko‘rishmoqda. Raqamli dasturlar esa ustozlarga talabalarning ongiga chuqurroq kirishga yordam berdi va talabalarga darslarga yaxshiroq kirishish imkonini berdi. Ta’limga bunday yondashuvning tahlili AQSH dagi talabalar misolida ko‘rib chiqilganda 2021 yilga kelib Universitetlarning 98 foizida darslar onlayn tarzda o‘tkazildi va o‘qitishda kutilgan natijaga erishildi. AQSHDA sinovdan o‘tkazilgan shu tajribalar butun dunyoga raqamli dasturlar nomi bilan tanildi.[1.54]

Quyida ushbu ta’limga bo‘lgan yondashuvlarning ba’zilarini tavsiya qilamiz. talabalar uchun foydali bo‘lishini nazrda tutgan holda sinab ko‘rish uchun arziydi deb umid qilamiz.

1. Tadqiqotni qo‘llab quvvatlash - O‘rganishga innovatsion yondashuvlar o‘quvchilarni o‘z ongini kengaytirish uchun yangi g‘oyalar va vositalarni kashf qilishga undaydi.

2. Muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini takomillashtirish - Ijodiy o‘qitish usullari o‘quvchilarga o‘z tezligida o‘rganish imkonini beradi va ularni darsliklarda yozilgan javoblarni topish o‘rniga muammoni hal qilishning yangi usullarini o‘ylab topishga va tezkor aqliy hujumga chorlaydi.

3. Bir vaqtning o‘zida keragidan ko‘p bilim olishdan saqlanish - Yangi yondashuvlardan foydalanadigan o‘qituvchilar hali ham o‘quvchilarga darsni berish jarayonini ma’lumot berish bilan amalga oshiradi, lekin materiallarni kichikroq qismlarga bo‘lish samarali bo‘ladi. Shunday holatda ma’lumotni yetkazib berish va o‘z vaqtida talabaga yordam berish o‘quvchilarga boshlang‘ich bilimlarni tezroq olishga yordam beradi.

4. Ko‘proq yaratuvchanlik ko‘nikmalarini qabul qiling - o‘quvchilar o‘z ishlarini yakunlash uchun sinfda murakkabroq vositalardan foydalanishlari kerak, bu ularga yangi materialni

o‘rganishga va ijodkorligini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, individual yoki guruh loyihalarini amalga oshirayotganda, talabalar o‘z vaqtlarini qanday boshqarishni, vazifalarni birinchi o‘ringa qo‘yishni, muloqot qilishni, boshqalar bilan yaxshiroq ishlashni va boshqa materiallarni ham ko‘proq biladilar.

5. Talabalarning tushunishini tekshiring – Baholar va imtihonlar nimanidir tekshiradi mumkin, lekin talabaning o‘rganish qobiliyati va bilimi haqida ham tomonlama aniqlab berolmaydi (ayniqsa, agar testlar paytida bo‘lsa!). Innovatsion o‘qitish g‘oyalari o‘qituvchilarga darslarni kuzatish va o‘quvchilari eng mos yechimlarni topish uchun nima bilan kurashayotganini yaxshiroq bilish imkonini beradi.

6. O‘z-o‘zini baholashni takomillashtirish - o‘qituvchilarning qo‘llayotgan ajoyib ta’lim usullari bilan talabalar nimani o‘rganganlarini va nima yetishmayotganini tushunishlari mumkin. Hali ham bilishlari kerak bo‘lgan narsalarni kashf qilish orqali ular nima uchun muayyan narsalarni o‘rganish kerakligini tushunishlari va buni amalga oshirishga ko‘proq ishtiyoqlarini oshirishlari mumkin.

7. Sinf xonalarini jonlantiring – o‘quv auditoriyasini sizning ovozingiz yoki noqulay sukunatingiz bilan to‘la bo‘lishiga yo‘l qo‘ymang. Innovatsion o‘qitish usullari o‘quvchilarga hayajonlanish uchun turli xil vaziyatlarni keltirib chiqaradi, ularni gapirishga va ko‘proq muloqot qilishga undaydi.

Shunday qilib, innovatsion o‘qitish usullari – sinfni oson jalb qilishga yo‘naltirilgan ta’limga yondashuvdir. Har qanday innovatsion o‘qitish o‘quv-tarbiya jarayonida qo‘llanilishi shaxsiy harakterdan kelib chiqqan holda, o‘quvchilarni kim o‘qitayotganligi va o‘qituvchi kimni tarbiyalayotganiga bog‘liq. Innovatsion texnologiya asosida o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar talabalarning muhim hayotiy yutuq va muammolar shaxsiy munosabatlarini bildirishiga, ularni fikrlashga, o‘z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi. Shuning uchun ham ta’lim jarayonida o‘quvchilarda kreativ yondashuvni shakllantirishida innovatsion ta’lim texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati beqiyosdir[2.150].

Shu bois ta’lim tizimiga yangi o‘quv dasturlarini joriy etish, o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish bilan birga innovatsion ta’lim texnologiyalari qo‘llashga ham muntazam ravishda e’tibor qaratib borishlari zarurligini belgilab beradi.

Adabiyotlar:

1. A. M. Mamadalyevich,. Fundamentals Of Development Of Creative Abilities Of Students In Professional Training. The American Journal of Applied sciences, 2021. 3(01), 54-57.
2. Авазбоев, А., & Хожикаримова, Г. СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КРЕАТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ. Вестник науки, 2019 . 5(6), 150-153.

ZAMONAVIY METOD VA USULLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Abdulkhakimova Sultonposhsha
Andijon viloyati Izboskan tumani
3- maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Yangi pedagogik texnologiyalarni tuzishda an'anaviy ta'lim va tarbiya metod va usullaridan qanday foydalanish mumkin. Metod va usullar o'quvchilar tomonidan bilimlarni ongli va chuqur o'zlashtirishiga, ularda mustaqillik va ijodiy faollikning rivojlanishiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyasi, o'qitish metodlari, uslub

Ma'lumki, o'quv –tarbiya jarayonlarini tashkil etishda an'anaviy usullardan farqli o'laroq, yangicha pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirish va ta'lim jarayonida qo'llash zamon talabidir. Milliy dasturda bu masalaga alohida e'tibor berilgan. O'quv jarayonining sifati ko'p omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida o'qitishning usul va metodlari hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ta'lim metodlari va usullarini tanlash o'qituvchi tomonidan darsda hal qilinishi mo'ljallangan masalaga bog'liq bo'ladi. Ya'ni yangi materialni bayon etishda bir xil metod va usul qo'llanilsa, uni mustahkamlashda boshqa xil usul, mavzuni umumlashtirishda yana boshqa xil metodlar qo'llaniladi. Darsning turli bosqichlarida puxta o'ylangan va samarali usullar va metodlarni tanlash juda muhimdir.

Shunday qilib, o'qitish metodi o'qituvchi va o'quvchilar nazariy hamda amaliy bilish faoliyatining ta'limiy vazifalarini bajarishga qaratilgan yo'lidir.

Har bir o‘qitish metodining o‘z vazifasi bor. O‘qitish metodlarining rag‘batlantiruvchi (motivlashgan), ta’limiy, tarbiyaviy va kamol toptiruvchi umumpedagogik vazifalarni bajaradi.

Biz o‘qitish metodlarini sanash orqali o‘qitish metodlarida n I. Yangi bilimlar berish metodi haqida to‘xtalmoqdamiz. Bu metod o‘z vazifasiga ko‘ra tushuntirish, hikoya, maktab ma’ruzasi kabi metodlar yig‘indisidir. Quyida shu metodlarning har birini alohida ko‘rib chiqamiz.

Tushuntirish ayrim tushunchalar, voqealar, harakat prinsiplarini og‘zaki talqin etishdir. Bu metodni qo‘llash uchun avvalo o‘qituvchi yangi materialni o‘tishda o‘qitadigan o‘quv predmetining ilmiy mazmunini chuqur bilishi, dars uchun zarur materialni tanlay olishi va tushuntirishning samaradorligini belgilashi kerak. Darsni qiziqarli, mazmunli bo‘lishini, o‘quvchi va talabalarning psixologik yosh xususiyatlarini yaxshi bilishi, tushuntirishda diqqatini jalb eta olishi, o‘qituvchining nutqi yorqin, tushunarli bo‘lishi zarur.

Og‘zaki bayon qilish metodining keyingi usuli bu hikoyadir. Hikoya – xabar shaklidagi yangi materialni yoritish usuli bo‘lib, undan hamma sinflarda foydalansa bo‘ladi. Hikoya metodini qo‘llashda uning g‘oyaviy yo‘nalishini ta’minlash, yetarli miqdordagi yorqin va ishonarli misollar, dalillar, to‘g‘ri, tekshirilgan ma’lumotlar berish, asosiy fikr va muhim jihatlar bayon qilinishi, hikoya tushunarli, sodda tilda aytilishi, o‘quv materiali yorqin ifodalanishi kerak.

Maktab ma’ruzalaridan asosan yuqori sinflarda foydalaniladi. Chunki ular hikoyaga nisbatan uzoqroq davom etadi. Ma’ruza – bilimni so‘z bilan ifodalash uslublaridan biri sifatida beriladigan bilimlarni og‘zaki bayon qilishni ko‘zda tutib, o‘z hajmining kattaligi, mantiqan qurilishi, obrazli isbotlash va umumlashtirishning murakkabligi bilan hikoyadan ajralib turadi.

Suhbat uslubi atroflicha o‘ylangan savollar yordamida o‘qituvchi bilan talabalar orasidagi suhbatni ko‘zda tutib, u o‘quvchi yoki talabaning fikrlash tizimini, yangi tushunchalar va qonuniyatlarni o‘zlashtirishga olib keladi.

Shunday suhbatlar tashkil qilish mumkinki, talabalar ilgari o‘zlashtirgan bilimlarini eslaydilar, ularni tartibga soladilar, umumlashtiradilar, xulosa chiqaradilar. Bunday suhbatlar asosan

tushuntirish xarakteriga ega bo‘lib, oldin o‘zlashtirgan bilimlarga suyanadi. Talabalar xotirasini faollashtirishni nazarda tutadi.

Suhbat uslubiga tarkibiy qism bo‘lib kiruvchi usullardan foydalanishda o‘qituvchining pedagogik nazokati yetakchi o‘rin egallaydi.

Ayniqsa, yangi bilimlar berishda evristik suhbatdan foydalanish talabalarni og‘zaki savollar orqali mavzuni muhokama qilish uchun qo‘llaniladi. Bunday suhbat davomida savollar qisqa va aniq bo‘lishi, talabaning fikrini uyg‘otishi, o‘ylashga, tahlil qilishga, taqqoslashga majbur etishi, yangi hodisalarni ongli ravishda tushunishga undashi kerak.

Ko‘rgazmali usul talabalarga namoyish etiladigan qo‘llanmalar – xarita, plakat, doskadagi chizma va rasmlar, buyuk mutafakkirlarning surati va boshqalarni ko‘zda tutadi.

Keyingi yillarda pedagogika amaliyotida ko‘rgazmali usul yangi vositalar bilan boyidi.

Darsda o‘quv kinofilmlarini qo‘llash ta’lim amaliyotida odatdagi hodisa bo‘lib qoldi. Asosiy o‘quv kinofilmlarining ro‘yxati, har bir fanning o‘quv dasturiga kiritilgan. Umumta’lim maktabi, kasb – hunar kolleji va litsey, hatto oliy o‘quv yurtlari uchun hamma fanlarga taalluqli bo‘lgan ko‘plab kinofilmlar yaratildi. Ta’limning ko‘rgazmali uslublaridan foydalanishning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ular so‘z bilan ifodalash uslubi bilan u yoki bu darajada uygunlashib ketadi.

O‘qitishning amaliy metodlariga mashqlar, laboratoriya ishlari, maktab tajriba uchastkasidagi ishlar kiradi.

Mashqlar deganda talaba va o‘quvchilar bilimini mustahkamlash hamda amaliy faoliyatda ularni qo‘llanish malakalarini hosil qilish uchun topshiriqlarni ko‘p marta bajarishi tushuniladi. Har bir mashqni bajarish xarakteriga ko‘ra og‘zaki, yozma, grafik va o‘quv – mehnat mashqlariga ajratish mumkin.

Amaliy ko‘nikma va malakalarni tarkib toptirishga mo‘ljallangan o‘quv mashqlarini o‘tkazishdan oldin ular mashq o‘tkazilishi lozim bo‘lgan mavzu haqida to‘liq bilimga ega bo‘lishlari kerak. Bunday mashg‘ulotlar tabiiyot, umumtexnikaviy fanlarni va maxsus texnologiyani o‘rganishda qo‘llaniladi. Laboratoriya ishlari maxsus jihozlangan kabinetlarda, laboratoriyalarda, zarur asbob – uskunalarga ega bo‘lgan sharoitda o‘tkazilishi mumkin.

Bugungi kunda biz ta’lim sohasida pedagogik ilg‘or texnologiyalarni kengroq va chuqurroq o‘zlashtirishimiz, ularni qayta ishlab chiqishimiz kerak bo‘ladi. Pedagogik texnologiya tushunchasiga hozirgi kunda turlicha ta’riflar berilmoqda. Muhimi shuki, pedagogik texnologiya ko‘zlagan maqsadga kafolatlangan natijada erishishni ifodalovchi jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. “Nasaf” nashriyoti. 1999.
2. Sayidaxmedov. N. Yangi pedagogik texnologiyalar. T., “Moliya”, 2003. 171 b.
3. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T., 2003.
4. CHoriev A. Yangi pedagogik texnologiyalar. Ma‘ruzalar matni, Qarshi 2000.

PROFESSIONAL DISCOURSE

***Burxonov Baxodirjon Botirali o‘g‘li
Teacher of Interfaculty department
(for exact and natural science) of
Andijan State University***

Abstract: *this article explores the importance of professional discourse in effective communication between professionals and their clients. It highlights the significance of clear and concise language, active listening skills, and respectful communication in building trust and achieving positive outcomes. The article emphasizes the need for continuous improvement and development in professional discourse to provide the best possible service. Through this discussion, readers will gain a deeper understanding of the role of professional discourse in successful client interactions and how it can be enhanced for better outcomes.*

Key words: *effective communication, active listening skill, jargon, acronyms, professional discourse, open-ended questions, visual aids, feedback*

Introduction. Professional discourse refers to the way in which professionals communicate with their clients and colleagues. Effective communication is essential in building trust, establishing rapport, and

achieving positive outcomes for clients. Professionals need to use clear and concise language, active listening skills, and respectful communication to ensure that they meet the needs of their clients. In addition to this, professional discourse implies the language and communication practices used in specific professional settings. It is an essential aspect of professional communication and plays a crucial role in shaping the way professionals interact with each other, their clients, and the broader public. In this article, we will explore the concept of professional discourse, its importance, and how it can be improved. Professional discourse is a complex and multifaceted phenomenon that involves a range of linguistic, social, and cultural factors. It encompasses not only the technical language used in a particular profession but also the ways in which professionals communicate with each other and their clients. This includes everything from the tone and style of communication to the use of jargon, acronyms, and other specialized terminology.

Features of professional discourse its ability to establish and maintain professional identities. One of the key features of professional discourse is its ability to establish and maintain professional identities. Professionals use language to position themselves within their respective fields, to establish credibility and authority, and to differentiate themselves from others. For example, lawyers may use legal jargon to demonstrate their expertise and establish themselves as legal experts, while doctors may use medical terminology to establish their authority in their field. This refers to the ways in which professionals use language and communication practices to signal their membership in a particular profession, demonstrate their expertise, and establish their credibility with clients and colleagues. For example, in the legal profession, lawyers use technical language and legal jargon to signal their expertise and establish their authority in legal matters. Similarly, in the medical profession, doctors use technical language and medical terminology to signal their expertise and establish their credibility with patients and other medical professionals. Professional discourse also plays a crucial role in shaping the way professionals interact with each other. It establishes norms and expectations for communication practices, such as the use of formal language, respectful tone, and clear and concise communication. These norms help to

facilitate effective communication between professionals and ensure that information is conveyed accurately and efficiently. In addition, professional discourse can help to build trust and rapport between professionals and their clients. By using language that is clear, concise, and tailored to the client's needs, professionals can establish a sense of empathy and understanding with their clients, which can lead to more positive outcomes. Overall, the ability of professional discourse to establish and maintain professional identities is essential for effective communication and successful outcomes in many professional settings. By recognizing the importance of professional discourse and investing in training and development in this area, professionals can improve their communication skills and enhance their ability to succeed in their chosen professions.

Professional discourse role in facilitating effective communication between professionals and their clients. Another important aspect of professional discourse is its role in facilitating effective communication between professionals and their clients. Professionals must be able to communicate complex information clearly and concisely to their clients, using language that is appropriate for their level of understanding. This requires a high degree of linguistic skill and cultural sensitivity on the part of the professional. Active listening involves fully concentrating on what the client is saying, asking clarifying questions, and reflecting back what has been said to ensure understanding. By using active listening skills, professionals can demonstrate empathy and understanding towards their clients, which can help to build trust and rapport. This can also help to identify any misunderstandings or miscommunications early on, allowing for timely resolution and preventing potential conflicts or negative outcomes. In addition, active listening can help professionals to gather important information from their clients, such as their needs, concerns, and preferences. This information can then be used to tailor communication and services to better meet the client's needs, leading to more positive outcomes and higher levels of client satisfaction. In general, the use of active listening skills in professional discourse is essential for effective communication between professionals and their clients. By investing in training and development in this area, professionals can improve their

ability to listen actively and communicate effectively with their clients, leading to better outcomes and higher levels of client satisfaction.

Despite its importance, professional discourse is often overlooked or undervalued in many professional settings. This can lead to misunderstandings, miscommunications, and even conflicts between professionals and their clients. To address these issues, it is essential that professionals receive training in effective communication skills and are encouraged to reflect on their own communication practices.

Strategies that can be used to improve professional discourse.

There are several strategies that can be used to improve professional discourse. One approach is to provide training in effective communication skills, including active listening, clear speaking, and cultural sensitivity. Another strategy is to encourage professionals to reflect on their own communication practices and to seek feedback from their clients and colleagues.

1. Use clear and concise language: Professionals should use simple and easy-to-understand language when communicating with clients. This helps to avoid confusion and misunderstandings.

2. Active listening: Professionals should actively listen to their clients and show empathy towards their concerns. This helps to build trust and rapport.

3. Respectful communication: Professionals should always communicate in a respectful and courteous manner, even when dealing with difficult clients or situations.

4. Nonverbal communication: Professionals should pay attention to their nonverbal communication, such as body language and tone of voice, as these can also affect how clients perceive them.

5. Use open-ended questions: Professionals should use open-ended questions to encourage clients to share more information about their concerns and needs. This helps to build a deeper understanding of the client's situation.

6. Provide feedback: Professionals should provide feedback to clients on their progress and offer suggestions for improvement. This helps to reinforce positive behavior and build confidence.

7. Use visual aids: Professionals can use visual aids, such as diagrams or charts, to help explain complex concepts or information to clients. This can improve understanding and engagement.

Conclusion. In conclusion, professional discourse is a critical component of effective communication in the workplace. Professionals must be able to communicate clearly and respectfully with their clients and colleagues to build trust and establish rapport. By utilizing active listening skills, open-ended questions, visual aids, and providing feedback, professionals can ensure that they meet the needs of their clients and achieve positive outcomes. Effective communication is an ongoing process that requires continuous improvement and development to ensure that professionals can provide the best possible service to their clients. Professional discourse is a crucial aspect of professional communication that plays a significant role in shaping professional identities, facilitating effective communication, and establishing credibility and authority. To ensure that professionals are able to communicate effectively with their clients and each other, it is essential that they receive training in effective communication skills and are encouraged to reflect on their own communication practices. By doing so, we can create a more inclusive and effective professional discourse that benefits everyone involved.

References:

1. Gee, J. P. (2014). An introduction to discourse analysis: Theory and method. Routledge.
2. Hyland, K. (2009). Teaching and researching writing. Pearson Education.
3. Kramsch, C. (2018). Language and culture. Oxford University Press.
4. Lillis, T., & Curry, M. J. (2010). Academic writing in a global context: The politics and practices of publishing in English. Routledge.
5. Swales, J. M. (1990). Genre analysis: English in academic and research settings. Cambridge University Press.

GAPLARNI NUTQDA, OHANG ASOSIDA IKKI QIYOSIY ASPEKTD A O‘RGANISH

Qosimova Yashnaxon Barakaxo‘jayevna
Andijon davlat chet tillari instituti

Fransuz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *So‘zlashuv uslubiga hos ohang nutqda gaplarni yaxshi yoki yomonligini, so‘roq yoki buyruq gapligini ajratib beradi va nutq madaniyati va uslubiyati uchun katta ahamiyatga ega bo‘lgan alohida tadqiqotni talab etadi. Ushbu maqolada ohang asosida gaplarni nutqda ikki qiyosiy tipologik aspektda o‘rganilishni bugungi kun tilshunosligida dolzarb ekanligi haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Psixolingvistika, glosemantika, neolingvistika, sosiolingvistika*

Psixolingvistika, glosemantika, neolingvistika, sosiolingvistika singari tadqiqot yo‘nalishlarida alohida maktablar paydo bo‘lmoqda. Shu bilan bir qatorda strukturalizm asosida shakllanib borayotgan modern lingvistika ham bugungi kunda dunyo bo‘ylab ommalasib bormoqda.

Ma’lumki hozirgi lingvistika uchun nafaqt lisoniy, balki nutqiy hodisalar mohiyatini aniqlash ham muhim masalalardan biridir.

Jumladan so‘zlashuv uslubiga hos ohang nutqda so‘zlarni yaxshi yoki yomonligini so‘roq yoki buyruq gapligini ajratib nutq madaniyati va uslubiyati uchun katta ahamiyatga ega bo‘lib, alohida tadqiqotni talab etadi. Ohang asosida gaplarni nutqda ikki qiyosiy tipologik aspektda o‘rganish mumkin.

Psixolingvistika talablariga asosan ohangni shaxslararo munosabatda –o‘zaro muloqotda shaxsning ruhiy kechinmalariga muvofiq masalan xafa yoki xursand bo‘lganida atrofdagilarga o‘z nutqini ohangi asosida gapni tafsif etadi. Tinglovchi shaxs gap ohangidan so‘zlarni yaxshi yoki yomon ekanligini tushunadi.

Masalan: kishi kimdandir hafa bo‘lsa osha hafagarchiligini so‘zlar ohangida namoyon qiladi yoki banad ovozda gapiradi.

Sosiolingvistika talablariga asosan gap ohanggi, jamiyat ijtimoi hayot, turmush tarzi, tarixiy qadriyatlar, xususiy va milliy kolorit madaniyat –qadriyat spesifikasiyasi asosida o‘rganish.

Masalan: o‘zbek honadoniga mehmon kelsa, mezbon shu vaqtda rossa hafa bo‘lib turgan bo‘lsa ham mehmondan o‘z hissiyotini yashirib unga kulib mulozamat bilan yahshi ohang asosida so‘zlashadi.

Bu aspektlar bir-biri bilan uzviy aloqador bo‘lganligi bois, ular ohangning variant va invariant hodisalari chegaralarini belgilash uchun zaruriy omil bo‘lib xizmat qiladi.

So‘z ohangiga xos variant va invariantlik tushunchalari haqida so‘z borganda, variant hosila gapirilayotgan nutqda mavjud bo‘lishi, invariant hosila esa muqobil tarzda ifodalanishi, ammo o‘z xususiatlari bilan farqlanib turadigan nutqiy birlik nutqiy birlik ekanligi nazarda tutiladi.

Kuzatishlardan ma’lum bo‘ladiki nutqdagi ohang orqali insonlarga murojaatida vaziyatga qarab tus oladi. Bu nutqdagi ohang har bir millatga xos etishda “Nutq madaniyati real na kela boshlagan utqiy hodisadir. Tabiiy ravishda ob’ektiv ehtiyojlar tufayli kishilarda tilga munosabatning muayyan me’yorlari, qoidalari yuzaga kela boshlagan” deb aytib o‘tgan professor E.Qilichev atoqli otlarning shunday xususiyatlari mavjudligiga ham diqqat qaratish lozimligini nazarda tutgan.

O‘zbek tilida ohangni cho‘zish yoki qisqartirish kabi holatlar ko‘p uchraydi

Bu kabi nutqda ohang orqali gapni tasirchanligi oshish xodisasi psixolingvistika vosita sifatida tilda namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, nutq madaniyati va uslubiyati orasidagi umumiy hamda farqli tomonlarni tahlil etish orqali tilda muloqot qilishni ohanggiga bo‘g‘liq holda o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi va psixolingvistika, sosiolingvistika singari tadqiqot yo‘nalishlarida alohida maktablar paydo bo‘lganligi bois, strukturalizm asosida shakillanib borayotgan modern lingvistika nutqda ohangni berilishi ham bugungi kunda dunyo bo‘ylab ommalasib bormoqda va uni hali ochilmagan ko‘p tomonlari tadqiqot uchun manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. La nouvelles tendances de la linguistique. Collection SUP, PUT, PARIS.19769
2. O.Qilichev,B.Qilichev. Nutq madaniyati va uslubiyati asoslari. Buxoro. Buhoro Universiteti, 2002 10-b
3. Islomovna V.S., Zoirovna N.I. Realistic Genre and its Development in World Literature // International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 2020. T. 24. № 1.
4. O‘zbek nutqi madaniyati va uslubiyati . A.J.Omonullayev . Nutq madaniyati va til madaniyati tushunchalari xususida . Notqlik san’ati tarixidan <http://library.navoiy-uni.uz. filles, a,j, omonti pdf>
5. Nutq madaniyati kitobi,Siddiqjon Mo‘minov Kitobxon com <http://kitobxon com. uz. filles, pdf>

TILLARNI O‘QITISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH

***Shamshidinova Muattaroy Rahmatullayevna
Andijon viloyati Izboskan tumani
3 maktab o‘qituvchisi***

Annotatsiya: Ushbu maqola interfaol usullarni ona tili va boshqa xorijiy til darslarida qo‘llash borasida ayrim tavsiyalar berilgan . Bu usullarni samarsi shundaki, interfaol usullarni ona tili va boshqa xorijiy til darslarida ham qo‘llash natijasida o‘quvchilar bilimni chuqurroq egallashga hozirjavoblikka o‘rganadi va ularning lug‘at boyligi ortadi, ilmiy-nazariy bilimi yanada mustahkamlanadi.

Kalit sozlar: interfaol, didaktik, sifat so‘z turkumi, shakl

O‘qituvchi darsga tayyorgarlik ko‘rish chog‘ida o‘quvchilarga faollikni oshirish yo‘llarini, mavzuni o‘tish modellarini, mashg‘ulot jarayonida foydalanish lozim bo‘lgan didaktik vositalarni, dars samarasini oshirish usullarini, motivlash xosil qiladigan yo‘l yo‘rig‘larni oldindan aniqlab, rejalstirib olmog‘i lozim.

Bu ishlar albatta o‘qituvchuidan kasbiy mahoratni, ijodiy ishlashni talab etadi.

O‘quvchi darsda faqatgina eshtuvchi bo‘lib qolmasdan, fikrlash, izlanish, xarakat qilish, toppish taqqoslash kabi usullarni foydalanishi lozim.

Bolada nima uchun? nimaning ta’sirida? qanday qilib? endi nima qilish kerak? kabi savollar bola fikrida namoyon bolsin.

Har bir mavzu tushintirilayotganda o‘quvchilar bu mavzuga qiziqishlari va diqqat etiborli bo‘lishlariga alohida ahamiyat berilishi kerak. Buning uchun o‘qituvchi bu mavzuni qiziqarli o‘tishi interfaol va didaktik usullar bilan dars o‘tishi lozim.

Shu bois biz quyida ana shunday interfaol usullarni qanday qilib rejalashtirish haqida tavsiyalar berib o‘tamiz.

Birinchidan sinfdagi o‘quvchilar ikki yoki to‘rt guruhga bo‘linadi. So‘ng o‘qituvchi tomonidan qiziqarli mashq o‘yini beriladi.

Avvalombor mavzuni tanlab olamiz.

Mavzu: Sifat s’o‘z turkumi

Mavzuni o‘qituvchi tushintirmaydi, sababi mavzuga oid ma’lumotlar, qoidalarini o‘quvchilar o‘yin davomida o‘zlari aytib o‘tadilar.

Bir o‘quvchi ikkinchi o‘quvchini ta’riflaydi.

Masalan Akmalning bo‘yi baland, sochi qora, ko‘zlari ko‘k, a’lochi lekin to‘polonchi.

Yana bir o‘quvchi qaqnday, qanaqa deb savol berib turadi

Shunda qilib mavzuga oid qoidalarini o‘quvchilar o‘zlari gapirishlari va tushunishlari lozim.

O‘qituvchi esa bu qoidalaridagi kamchiliklarni to‘ldirib ketadi.

Bundan maqsad mavzuni o‘zaro baxs munozara qilish orqali o‘zlashtirishdir.

O‘qituvchi interfaol usulni qo‘llash uchun quyidagicha yo‘nalishlardan foydalanishi mumkin

Doskaga oqituvchi ot, sifat, fe’l so‘z turkumlariga oid so‘zlarni yozib qo‘yadi

Masalan:

go‘zal	katta
avtomobil	maktab
yashil	bormoq
lola	beqiyos

kabi so‘zlar o‘quvchilar sifat so‘z turkumiga oidlarini tanlab belgilashadi va bu so‘zlarni qanda savol keltirib chiqarishini aytadilar.

Keyingi shartimizda; sifatlarni aniqlash yuzasidan bajariladigan mashqlarda sifatlarning mano turi (rang, xajm, maza, shakl kabi) ni

ajratishga, sifat gapda otga bog‘lanib, ikkinchi darajali bo‘;lak vazifasini bajarishga xam e’tibor berish kerak bo‘ladi. Shuning uchun ikkinchi shartimiz so‘z birikmasi tuzish bo‘lib, ular bu shart orqali sifat otga bog‘lanib kelishini anglab etadilar va bu so‘z turkumi so‘rog‘ini axamiyati e’tiborga olinadi. Masalan; qanday gul? chiroyli gul, qanday qiz? odobli qiz.

O‘quvchilarda sifat so‘z turkumini mustahkamlash uchun yana bir interfaol usul “o‘rik terdi” o‘yini. Bunda o‘quvchilarga turli xil so‘zlar ilingan o‘rik daraxti qo‘yiladi. Draxt tagida savatchalar ichida so‘roq gapli o‘riklar terilgan bo‘ladi.

Masalan: bogimizdagi gullar qanday ochildi. Bog‘imizdagi mevali daraxtlar qiyg‘os ochildi.

Demak bu gapda qanday sorog‘iga javob bo‘ladigan sifat so‘z turkumiga oid so‘zlarni tanlab olish talab etiladi. Bu o‘yinlardan ta’limiy maqsad – o‘quvchilarni ijodiy fikrlashga o‘rgatish, og‘zaki va yozma nutqini o‘stirish.

Bunday o‘yinlar faqat bir mavzu doirasida cheklanib qolmay bir qancha mavzularda ko‘proq takrorlash darslarida o‘tkazish mumkin.

Demak interfaol usullarni ona tili va boshqa til doirasidagi xorijiy til darslarida ham qo‘llash natijasida o‘quvchilar bilimni chuqurroq egallashga hozirjavoblikka o‘rganadi va ularning lug‘at boyligi ortadi, ilmiy-nazariy bilimi yanada mustahkamlanadi. O‘yin asosida tashkil qilingan dars, albatta o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, bilimlarni puxta egallshga olib keladi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘tkir Yoldoshev “Pedagogika o‘qitish metodikasi” O‘qituvchi. 1998y
2. Karima qosimova . Ona tili o‘qitish metodikasi Toshkent . Ma’rifat 2001
3. Атаева Г.И. Средства обработки естественного языка, применяемые в компьютерной лингвистике // Ученый XXI века. № 4-1 (29), 2017.
4. [http:// uz.efferit.com](http://uz.efferit.com) . metodika haqida eng yaxshi kitoblar.

LES NOUVELLES TENDANCES METHODOLOGIQUES DANS L'ENSEIGNEMENT DES LANGUES ÉTRANGÈRES

Luc Bonaventure MBEDE AMBASSA
Institut des langues étrangères d'Andijan

Le terme enseignement des langues étrangères se réfère à toute activité didactique dans le domaine de l'apprentissage d'une langue autre que la langue maternelle et qui vise à son acquisition par les apprenants. L'apprentissage d'une langue étrangère (que nous appellerons désormais LE) désigne l'ensemble des mécanismes conscients et inconscients par lesquels l'apprenant atteint un certain niveau de compétence dans une LE (Krashen, 1981). Il y parvient en exerçant ses stratégies d'apprentissage (Oxford, 1991) dans la réalisation des activités inscrits au programme. Ces mécanismes d'appropriation d'une LE sont influencés par des facteurs d'apprentissage internes (la motivation de l'apprenant, ses besoins langagiers, son style d'apprentissage...) et des facteurs externes (le contexte d'apprentissage, le type d'approche didactique...). A cet effet, le processus d'enseignement/apprentissage d'une LE va englober, à la fois, les techniques et procédures d'enseignement, la planification des leçons et l'évaluation, le choix du matériel pédagogique et les activités à mener en classe, les rôles de l'apprenant ainsi que ses rapports avec ses camarades de classe, l'idée qu'on se fait de ce que c'est qu'apprendre... (Stern, 1983), le but visé étant la satisfaction sur le plan pratique, c'est-à-dire la capacité de faire un usage approprié des structures linguistiques bien apprises en salle de classe lors d'une conversation en LE.

Tout compte fait, vivre avec des personnes de cultures différentes est devenu une réalité d'aujourd'hui, ce qui nécessite une profonde compréhension de la diversité culturelle. Apprendre une langue étrangère élargit sa vision du monde, enseigne la tolérance, le respect et l'intérêt pour du nouveau, car pour chaque langue qu'on parle, on vit une nouvelle vie. D'où la nécessité de toujours tenir compte des conditions sociales d'usage de la langue à apprendre c'est-à-dire, s'interroger sur les relations entre la structure interne d'une LE et l'emploi qui se fait de cette langue à des fins de communication, et développer l'idée que ce

sont les intentions de communication qui détiennent les structures linguistiques.

L'enseignement des langues a connu des changements significatifs tout au long de l'histoire. La méthode traditionnelle, avec laquelle on enseignait le latin et le grec classiques, a dominé l'enseignement des langues pendant des années. L'approche de l'enseignement d'une LE dans la méthode traditionnelle - encore appelée méthode grammaire et traduction (Bonilla Carvajal, 2013 ; Richards & Rodgers, 2001) – présente un idéal éducatif très normé et basé sur l'apprentissage et l'application des règles de grammaire contenues dans la LE. Cette LE est très peu employée pendant la leçon, étant principalement utilisée la langue maternelle pour faire les explications. Les règles grammaticales sont apprises par déduction (les règles avant les exemples) et de manière explicite. Les apprenants les mémorisent puis les mettent en application dans des exercices structuraux¹ et dans la traduction des phrases de la LE vers la langue maternelle. Le lexique est sélectionné à partir des textes étudiés en classe et son acquisition consiste à fournir une liste bilingue des mots que l'apprenant doit apprendre par cœur. L'accent est mis sur la lecture et l'écriture au détriment de la compréhension et de la production orale. Par conséquent, les apprenants ne parviennent pas à s'exprimer en LE dans un contexte de communication réelle, ni même à écrire une lettre dans la LE.

Dans cette pédagogie traditionnelle, le rôle de l'apprenant est passif : il est là pour être enseigné. Il ne peut ni présenter ses propres idées ou opinions, ni collaborer avec ses camarades de classe pour apprendre de nouveaux concepts dans un processus actif. Il joue plutôt le rôle de spectateur dans une pièce où seul l'enseignant est acteur (Houssaye, 2002). C'est l'enseignant qui, à partir du livre, présente la leçon et transmet toutes les informations aux élèves de manière robotique, sans aucun attachement émotionnel. Le souci n'est pas de créer dans la classe de LE des conditions authentiques d'apprentissage, calquées sur la façon dont les interactions verbales se produisent en milieu naturel. L'axe de cette méthode est plutôt la transmission des savoirs morphosyntaxiques à travers les dialogues préfabriqués, les échanges questions-réponses, les répétitions, etc. sans aucun développement des compétences en pensée critique. Les apprenants doivent seulement écouter, prendre des notes mémoriser et reproduire.

Or, un vieil adage dit ceci: « Si tu donnes un poisson à un homme, il se nourrit une fois. Si tu lui apprends à pêcher, il se nourrira toute sa vie. ». Nous pourrions le transformer pour dire : « Si tu donnes la réponse à l'apprenant, tu résouds un seul problème ; si tu lui apprends à résoudre le problème, il peut résoudre tout le reste ». Ainsi, en l'aidant à apprendre ou à naviguer dans la résolution des problèmes, on donne à l'apprenant des compétences de résolution qu'il utilisera avec tous les problèmes qu'il rencontrera dans le futur. Une bonne maîtrise des savoirs ne suffit donc pas à l'enseignant pour qu'il transmette efficacement. Il doit s'interroger sur la manière d'y parvenir, c'est à dire s'orienter vers la manière d'apprendre la LE, vers les processus d'enseignement/apprentissage qui conduisent à un apprentissage efficace de la LE et qui tient compte des besoins et des capacités de ses apprenants. Ensuite, il faut encourager l'initiative personnelle, l'autoperfectionnement et la confiance en soi chez chaque apprenant. C'est l'apprenant qui apprend et personne ne peut le faire à sa place (Valette & Disick, 1972). Au XIXe siècle, les possibilités de communication entre les peuples parlant d'autres langues se sont multipliées, créant une demande d'acquisition des compétences orales en LE. De nouvelles idées sur l'enseignement des LE émergent et témoignent d'un intérêt pour la modernisation de l'enseignement des LE, avec un accent particulier sur la langue parlée. Ainsi :

▪La méthode directe (Krause, 1916), parfois appelée méthode naturelle, s'abstient d'utiliser la langue maternelle des apprenants et n'utilise que la LE dans l'enseignement. Elle est basée sur l'hypothèse selon laquelle l'apprenant doit apprendre la nouvelle langue de la même manière qu'il/elle a appris sa langue maternelle. La grammaire est enseignée par induction. Le vocabulaire concret est enseigné au moyen de démonstrations, d'objets et d'images; le vocabulaire abstrait est enseigné par association d'idées. Les connaissances linguistiques acquises confèrent l'habileté à produire des phrases grammaticalement corrects à travers des exercices de répétition mécanique (Paulston, 1970), destinés à renforcer l'apprentissage de la grammaire (règles et structures) et de la prononciation, sans toutefois transformer la salle de classe un espace réel et naturel de communication en LE. Or, la langue est marquée par son utilisation et par son fonctionnement social. Les structures linguistiques que l'apprenant a maîtrisées doivent refléter les objectifs

communicatifs qui sont poursuivis. Mais, dans ce cas, c'est toujours la linguistique structurale et la psychologie behavioriste qui servent de fondements théoriques, lesquelles ne s'intéressent pas à l'ancrage social de la LE. Pourtant, il faut travailler sur des échanges complets plutôt que de manipuler des phrases isolés.

▪La méthode situationnelle, de souche britannique, s'est développée dans le but de remédier à certaines des faiblesses perçues dans la méthode directe. Les situations de la vie courante servent désormais de critère de sélection du matériel langagier. Ainsi, toute structure grammaticale doit être liée ou associée aux situations dans lesquelles elle est censée être utilisée (la scène se passe à la maison, au bureau, à l'école, à la poste, à la boulangerie...). Ces situations sont choisies en fonction de la simplicité des structures linguistiques susceptibles de s'y trouver. Les dialogues constituent l'unité de base. L'utilisation de la langue cible en classe à l'aide d'objets, de dessins, d'actions et de gestes permettent de comprendre le sens du nouveau vocabulaire. Les compétences sont travaillées à travers la pratique des structures grammaticales. La langue est fragmentée en plusieurs unités linguistiques à enseigner séparément et progressivement. Les structures simples passent avant les complexes. La correction des erreurs de prononciation et de grammaire est considérée comme fondamentale. Mais, les conditions réelles et authentiques de la communication langagière, telle qu'elles se déroulent en milieu non scolaire, ne sont pas prises en compte, de sorte que cette méthode ne place pas l'apprenant dans de véritables conditions d'échanges langagiers.

▪La Réponse Physique Totale, c'est-à-dire l'enseignement de la langue en faisant participer son corps, développée par James Asher (1977), associe la parole à l'action et propose d'enseigner la langue par l'activité physique. Le rôle de l'apprenant étant d'écouter attentivement et de répondre physiquement aux ordres de l'enseignant. En d'autres termes, l'enseignant donne des ordres aux apprenants uniquement dans la langue cible avec des mouvements corporels spécifiques (debout ! assis ! mains en l'air !), tandis que les apprenants y répondent avec un mouvement du corps. Ainsi, l'enfant apprend beaucoup plus facilement la langue étrangère lorsqu'il associe chaque phrase à un mouvement spécifique. L'apprentissage n'est plus centré sur le seul stockage des connaissances, mais aussi sur l'expression corporelle et l'art. Cela peut

conduire à des changements de comportement et déclencher de nouvelles émotions et sensations que les apprenants ne connaissaient pas auparavant. L'objectif est de développer la compétence de compréhension avant d'enseigner à parler. L'accent est mis sur le sens plutôt que sur la forme. Des tentatives sont faites pour réduire le stress du processus d'apprentissage par des actions physiques et le jeu.

▪D'autres méthodes, au contraire, partent du principe que l'enseignant doit être aussi silencieux que possible et encourager l'apprenant à exprimer ses pensées, sentiments et besoins dans la LE (Gattegno, 1972). La méthode silencieuse place l'apprenant dans des conditions d'échanges langagiers au sein du groupe et, à partir cette participation active il développe sa capacité à organiser son propre processus d'apprentissage en effectuant des recherches, en utilisant ses compétences de pensée critique pour résoudre des problèmes et en testant des hypothèses pour les valider. Ce haut niveau d'implication active, dans un environnement où l'empathie et la compréhension de l'enseignant envers les pensées et les sentiments de l'apprenant sont prises en compte, stimule les apprenants pour que, par l'observation, la comparaison, l'analyse des similitudes et des différences, etc. , ils découvrent comment le mécanisme linguistique fonctionne et apprenent à partir de leurs erreurs. En d'autres termes, la méthode silencieuse s'oppose à l'apprentissage par réception où l'enseignant est l'unique possesseur et transmetteur du savoir. Elle s'entend comme un apprentissage qui incite l'apprenant à acquérir des connaissances par lui-même, de telle manière que le contenu à apprendre ne soit pas présenté sous sa forme définitive, mais que ce soit l'apprenant qui découvre ou crée ce qu'il doit apprendre, au lieu de se limiter à mémoriser ou de le répéter. L'absence d'explications les amène à tirer leurs propres conclusions, à faire des généralisations et à formuler les règles qu'ils jugent nécessaires. Ainsi, l'enseignant a la possibilité de se concentrer sur les différents styles et stratégies d'apprentissage des apprenants et non sur la façon d'enseigner. Plutôt que d'être hypercorrectif, l'enseignant devient un guide et un facilitateur qui encourage ses apprenants à réaliser un maximum d'activités d'apprentissage et les incite à prendre des risques de communiquer avec une LE encore mal maîtrisée, à valoriser le peu de moyens linguistiques dont ils disposent et à développer son propre style d'apprentissage (Baumier-Klarsfeld,

2016). En somme, il est question d’ajuster le style d’enseignement en fonction de la réaction des apprenants.

Toutes ces méthodes ont apporté des innovations importantes dans l’enseignement des langues et plusieurs d’entre elles continuent d’influencer l’enseignement aujourd’hui. Dans la pratique, cependant, la plupart d’entre elles ne se concentraient pas sur l’acquisition d’une compétence de communication (Canale & Swain, 1980)² mais, plutôt sur la compétence linguistique, laquelle n’est rien d’autre qu’un apprentissage fastidieux des structures pour acquérir la capacité à produire des phrases qui respectent les règles de la grammaire à tous les

En effet, les programmes d’enseignement des LE mentionnés ci-dessus s’inscrivent dans une conception de type structuraliste (Breen, 1987), également appelé formel ou grammatical, parce qu’ils privilégient la connaissance du code de la nouvelle langue, c’est-à-dire que les objectifs et les contenus sont centrés sur la connaissance des sous-systèmes³ ou aspects formels de la LE. Un tel programme identifie, séparément, la prononciation, la grammaire, le vocabulaire, la morphologie ainsi que les traits structurels du discours. A partir de cette première division, le programme d’enseignement sélectionne les aspects de chaque sous-système jugés appropriés au niveau des apprenants. Par conséquent, le programme ne vise pas l’apprentissage d’une langue d’usage concrète, telle qu’utilisée dans des situations de communication, mais d’un code désincarné, d’un système linguistique pris en lui-même et pour lui-même. Dans cet ordre d’idée, le principal critère pour déterminer le niveau de l’apprenant dépend de sa capacité à produire des phrases qui respectent les règles de grammaire, au détriment des réalités, objectifs et contextes interactionnels et communicatifs de l’utilisation de la LE dans le monde réel. Ainsi, le déroulement progressif d’un programme de ce type va du simple au complexe (phonèmes→morphèmes→catégorie grammaticale→locutions nominales→locutions verbales→types de phrases), mais aussi en tenant compte de la fréquence d’utilisation et de l’utilité des structures et du vocabulaire. Tout le processus d’enseignement gravite autour de la connaissance de l’organisation interne de la langue et de ses mécanismes de fonctionnement. Les exercices favorisent le contexte linguistique mais, du fait d’être artificiel et peu vraisemblable, il génère un fort risque de démotivation et de rejet.

Cependant, à partir d'autres disciplines comme la sociolinguistique (Fishman, 1971 ; Gumperz, 1989) et l'ethnographie de la communication (Gumperz & Hymes, 1972 ; Saville Troike, 1982), il a été démontré que la simple connaissance de la grammaire d'une langue ne permet pas toujours de l'utiliser de manière appropriée à des fins de communication. D'où la nécessité de maîtriser, en plus des règles grammaticales de bonne formation des phrases, les règles qui déterminent l'utilisation de la langue pour produire des énoncés adéquats dans un contexte discursif précis. Par exemples : quelles règles l'apprenant de LE doit-il connaître pour saluer adéquatement diverses personnes dans diverses situations. Cela signifie qu' étudier une autre langue consiste non seulement à apprendre d'autres mots pour désigner les mêmes choses, mais aussi à apprendre une autre façon de penser ces choses. C'est pour cela que l'apprentissage prend aussi en compte la connaissance des règles socioculturelles de l'emploi de la LE, ainsi que les règles assurant la cohérence et la cohésion textuelles, y compris les stratégies pour compenser les défaillances de la communication. La langue n'est acquise que lorsqu'on arrive à communiquer avec ses interlocuteurs dans des situations réelles.

Il convient de souligner que la communication est la fonction première d'une langue. C'est un acte dans lequel au moins deux personnes partagent des informations, des opinions, des expériences, des sentiments, etc., et interagissent les uns avec les autres tout en réduisant le risque de malentendus. Dans les échanges langagières, le sens des mots et expressions n'existent pas préfabriqué à l'intérieur la langue. Le sens est construit au moyen de la négociation ⁴durant la phase interactionnelle de la communication pour faire comprendre le message. En plus, dans la communication langagière, nous n'exprimons pas tout ce que nous voulons dire. Il y a beaucoup d'éléments implicites que l'interlocuteur est sensé connaître pour être en mesure de saisir le véritablement sens des messages émis. Ainsi, pour communiquer en LE, en plus d'acquérir une certaine maîtrise du vocabulaire, de la grammaire et de la prononciation (compétence linguistique), il est nécessaire d'apprendre les normes socioculturelles, sociolinguistiques et discursives de la communauté qui parle cette langue (Blum-Kulka, 1989). En d'autres termes, la communication ne se réduit pas à un encodage des messages à base de la connaissance des signes, des règles et des

structures d'une langue, mais elle nécessite une interprétation adéquate du sens de ces messages. Cette interprétation se fait non seulement à partir de ce que dit le texte, mais aussi à partir de ce que chaque interlocuteur connaît du contexte dans lequel la communication a lieu. Il faut donc enseigner aux apprenants de LE à communiquer avec efficacité et, pour que la communication soit réussie, tout énoncé doit être approprié à l'intention de communication.

Le système culturel de la LE, tout comme le système grammatical, a ses propres règles. Si ce système échoue parce qu'on ignore le rôle que jouent les normes sociales et culturelles dans le choix des formes linguistiques, la communication est tronquée. Dans certains cas, elle peut même être interrompue ou être source de discorde parce que la forme linguistique ne correspond pas toujours à l'usage social, c'est à dire aux règles d'emploi de la langue selon la diversité des situations de communication (Saville Troike, 1982). C'est pourquoi on doit proposer des activités de grammaire qui rapprochent l'apprenant de la communication authentique au lieu d'être des exercices mécaniques qui répondent à des questions sans but de transmission réelle d'information. Parallèlement à la communication verbale, qui utilise des mots oraux ou écrits, il y a la communication non verbale (Corraze, 2010), qui utilise des gestes, expressions faciales, postures, la mimique, le ton de la voix, etc. Il est courant de les utiliser simultanément. C'est pourquoi, dès qu'on parle une LE, les expressions du visage, des mains, le langage du corps... changent parce qu'on est déjà quelqu'un d'autre (Kramsh, 1998). A cet effet, les pratiques langagières qui ne s'intéressent qu'aux formes linguistiques ne représentent qu'une petite partie de la somme des comportements verbaux ou non-verbaux à étudier en classe de LE. Par conséquent, apprendre une autre langue c'est comme le commencement d'une autre vie parce qu'une langue différente est une vision différente de la vie.

En fin de compte, il n'existe pas une méthode standard d'apprentissage d'une LE en raison du grand nombre de variables qui y sont impliquées. A la grande variété des facteurs externes et internes d'apprentissage, il faut ajouter leur complexité. Voilà pourquoi on ne peut pas garantir un enseignement homogène pour tous les apprenants puisqu'ils diffèrent au niveau de leurs aptitudes linguistiques et leurs styles d'apprentissage. Il revient aux enseignants d'explorer les théories

d'apprentissage, les méthodes d'enseignement et, surtout, leur propre action éducative afin de découvrir quels aspects peuvent être améliorés ou modifiés pour obtenir une performance plus satisfaisante selon les aptitudes des apprenants. De ce point de vue, l'enseignant intègre aussi les rôles de chercheur et d'observateur. Un enseignant qui réfléchit en permanence sur sa pratique en classe ne peut que la transformer positivement.

BIBLIOGRAPHIE

1. ALLWRIGHT, R. (1981). «What do we want teaching materials for?» *ELT Journal*, 36/1, pp. 5-18.
2. ARNOLD, J. (1999). *Affect in Language Learning*. Cambridge : Cambridge University Press.
3. ASHER, J. (1977). *Learning Another Language Through Actions: The Complete Teacher's Guide Book*. California: Sky Oaks Productions.
4. AUSTIN, J. L. (1970). *Quand dire, c'est faire*. Paris: Editions du Seuil.
5. AUSUBEL, D. P. (1968). *Educational psychology. A cognitive view*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
6. BAUMIER-KLARSFELD, A. (2016). *Réveiller le désir d'apprendre*. Paris : Albin Michel.
7. BLUM-KULKA, S., HOUSE, J. and KASPER, G. (1989). *Cross-Cultural Pragmatics: Request and Apologies*. Norwood (NJ): Ablex.
8. BONILLA CARVAJAL, C. A. (2013) «Grammar-Translation Method»: A linguistic historic error of perspective: Origins, dynamics and inconsistencies. *Praxis & Saber*, 4(8).
9. BRANSFORD, J., BROWN, A. L., COCKING, R. R. (2000). *How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School*. Washington DC: The National Academies Press.

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA DIREKTIV NUTQ AKTLARINING TURLI DISKURLARDA NAMOYON BO‘LISHIDAGI O‘ZIGA XOS JIHATLARI

*Majidova Zulayho Abdimuminovna
dotsent, Sharda O‘zbekiston Universiteti*

email: majidova.zulayho@shardauniversity.uz

***Annotatsiya.** Maqola direktiv nutq aktlarining g‘arb va sharq tilshunosligidagi o‘rganilish darajasi xaqida so‘z yuritilgan. Bundan tashqari ularning qo‘llanilish doirasi turli diskurslarda namoyon bo‘lishidagi o‘ziga xos jihatlari misollar bilan yoritiladi.*

***Kalit so‘zlar:** Direktiv nutq akti, semantika, pragmatika, ta’kidlash, buyruq, undash, kommunikativ muvaffaqiyat*

Hozirgi zamon fan texnika soxasi jadallashib rivojlanayotgan bir paytda barcha soxalarda bo‘lgani kabi tilshunoslik soxasida xam muayyan o‘zgarishlar, yangiliklar kashf etilib, yutuqlarga erishilmoqdaki, ushbulardan boxabar bo‘lish zamon talabiga aylanmoqda. Bilamizki, tilshunoslik fanining ob’ekti bo‘lmish tilni mukammal o‘rganish uchun uning qonuniyatlari, qurilishi, tarixini xam bilish darkor. Struktur semantik tilshunoslikni rivojlanishi til va nutq dioxotomiyasida 20 asrning 2-yarmida semantika xamda pragmatikaga e’tiborni kuchaytirish masalasini ko‘ndalang qo‘ydiki, hozirga kelib ushbu yo‘nalishni o‘rganish zamon talabiga aylangan.

Nutq akti nutq faoliyatining minimal birligi bo‘lib, lingvistik pragmatika, semantikaning eng muhim tarkibiy qismi sifatida e’tirof etiladi. So‘zlashish harakatiga tavsif berayotib quyidagicha mulohaza yuritish mumkin, “Inson muloqotining minimal birligi gap yoki xabar emas balki, nutq harakati turini amalga oshirishdir, masalan, ta’kidlash, savol berish, buyruq, tushuntirish, uzr so‘rash, tashakkur bildirish, tabrik v.x.k.”. Bu tushuncha zamonaviy lingvistikada gapni to‘liq talqin qilish, lingvistik tahlil doirasidan chiqishga urinish uchun xarakterli bo‘lgan ilmiy qarashdir.

Nutq harakatlari hodisasini tushunishda tadqiqotchilar lingvistikaga xos turli xususiyatlarni ajratib ko‘rsatishadi xamda unga ko‘ra mana bunday ta’rifni keltirish mumkin: “Nutq akti tilning semantik potentsialini hosil qiluvchi ko‘plab chambarchas bog‘langan

tanlovlardan birini tanlashdir”. Darhaqiqat biz gapirayotib, undov, savol, xabar yoki aniqlash, takrorlash yoki yangi axborot qo‘shish kabi gapning shakllaridan birini tanlaymiz, boshqacha qilib aytganda, individlarning tanloviga ko‘ra til tushunchasi tanlovlar umumiyliги sifatida qaraladi. Aynan mana shu ma’noda, nutq akti nazariyasi “nutqni rejalashtirish” bilan bog‘liq va ma’lum bir holatda ma’lum bir axborotni yetkazuvchi murakkab hodisa hisoblanadi.

Demak yuqoridagi kundalik hayotda uchraydigan suhbatlardan ko‘rinib turibdiki, nutq aktlarini tahlil qilayotgan paytda suhbatlarni ajratib olmasdan o‘sha kontekstni to‘liq olishimiz, undagi ishtirokchilarning odatlari, dunyoqarashlari, tabiatini xam hisobga olishimiz kerak. Shuning uchun xam Syorl nutq aktlarini tahlil qilishda so‘zlashuv nutqiga xos uslub birliklarini etalon qilib oladi xamda kundalik hayotda uchraydigan bir qarashda oddiy tuyulgan suhbatlarni aktlarini tahlilga tortadi.

G‘arb tilshunosligida ushbu mavzu naqadar yangi xamda zamonaviy hisoblanib L.P.Ernandes, A.N.Santoso kabi olimlar bir qancha izlanishlar olib borgan, ular direktiv nutq aktini umumiy nutq aktlarning bir ko‘rinishi sifatida tahlil qilib, bir nechta turlarga bo‘lishgan.

O‘zbek tilshunosligida nutq aktlar ayniqsa direktiv aktlar juda kam o‘rganilgan va o‘zining yechimini kutayotgan ko‘plab muammolarga ega murakkab masalalardan biri hisobalandi zero mazkur kategoriyaning faqatgina ba’zi jihatlariga A.Nurmonov, M.Xakimov, A.X.Aripova kabi tilshunoslar o‘z ilmiy qarashlarida to‘xtalib o‘tilgan.

Ko‘plab kuzatuvlar va tahlillar shuni ko‘rsatadiki, nutq aktlarining direktiv turi asosan adabiyotda, e‘lonlar, reklamalar va siyosiy targ‘ibotlarda ko‘p qo‘llaniladi. Bir qarashda oddiy nutqqa o‘xshagani bilan reklama va e‘lonlardagi gaplar kimnidir nimadir qilishga to‘g‘rirog‘i reklama qilinayotgan mahsulotni xarid qilishga yoxud ma’lum bir nomzodga o‘z ovozingizni berishga chorlaydi.

Nutq aktlari nafaqat insonlarning kundalik hayotidagi har kungi muloqotlarda, suhbatlarda ya’ni og‘zaki nutqda balki adabiyot, san’at, siyosat, va boshqa soxalarda xam ko‘p qo‘llaniladi.

Ushbu masalaning adabiyot nazariyasida ayniqsa nasrda xam qo‘llab kelinishi ushbu soxaning ko‘pqirrali ekanligidan dalolat beradi. Yozilayotgan asar muallifi berilgan tasvirlari yoki ishoralari orqali nima

demoqchiligi va asarni o‘qiyotgan o‘quvchi muallifni aynan nima demoqchiligini to‘g‘ri anglab yetishi, asarning kelajakdagi muvaffaqiyatidan darak beradi. Buning uchun o‘z fikrini to‘g‘ri tushuntirish kerak bo‘lgan muallif xam, muallifning fikrini ilg‘ab olayotgan o‘quvchi xam yetarli darajada bilimli va faxm farosatli bo‘lmog‘i kerak. Asarlardagi obrazlarni tasavvur etish uchun nafaqat ularning muallif tomonidan berilgan ta’rifi va tasviri balki ular aytayotgan nutqi xam muhim. Masalan, qaxramonlar o‘rtasidagi dialoglar yohud qaxramonlarning monologlari orqali o‘quvchi qaxramonlarning qanday inson ekanliklari va ularning keyingi xatti harakatlari qanday bo‘lishi mumkinligi xaqida tasavvur uyg‘onadi. Ayrim mualliflar o‘z asar qaxramonlarini shunday moxirlik bilan tasvirlaydilar, o‘quvchilar o‘sha qaxramonlarning hayoti bilan yashay boshlaydilar va o‘zlarini ularning o‘rniga qo‘ya boshlaydilar. Real hayotda xam o‘sha personajlarga bog‘lanib qoladilar va hayollarida ular bilan suhbat quradilar va xatto atrofdagi insonlar bilan muloqotda bo‘lganlarida xam o‘zlarini ushbu asar qaxramonlaridek tuta boshlaydilar, ularning sevimli iboralarini qo‘llay boshlaydilar. Bu esa albatta adibning mahoratiga, tajriba malakasiga bog‘liqki, bu orqali adib insonlarning qalbiga kira olib, o‘z fikr mulohazalarini o‘quvchilariga to‘g‘ri yetkaza olgan holda o‘z oldiga qo‘ygan maqsadiga erishganidan dalolat beradi.

Direktiv nutq aktlari so‘zlovchi o‘z fikri orqali tinglovchini harakatga keltira olish bo‘lsa, bunday misollar adabiyotning xam nasr xam nazm janrida ko‘plab topiladi. Mashxur o‘zbek shoiri Abdulla Oripovning quyidagi misralarini misol tariqasida keltiramiz:

Yurgil dalalaarga ketaylik do‘stim,
Diqqinafas uyda yotmoq paytimas.
Bir nafas boshingni ko‘targin-u, boq
Yer yuzida ajib viqor va nufuz.

Ingliz tilidagi eng mashxur asarlaridan biri bo‘lmish Garri Potter asarida uchragan Damblorning so‘zlariga yuzlanaylik:

“And come back and find the house in ruins” she snarled to Harry Potter (“Qaytib kel va uyni xarobalardan izla” qichqirdi u Garri Potterga)

“It does not do to dwell on dreams and forget to live, remember that!” (Orzu-hayollarga bog‘lanib qolish va yashashni unutish yaxshi emas, buni eslab qol!)

Direktiv nutq aktlarining qo‘llanilish doirasidagi ikkinchi jihati bo‘lgan nutqiy harakatlarning televideniedagi turli reklama va e‘lonlarda qo‘llanilishiga to‘xtalib o‘tamiz. “Agar oddiy sovun shunday quriydigan bo‘lsa, uning teringizga nima qilishi mumkinligini tasavvur qiling! Ayniqsa qishda!” (ogohlantirish). So‘rovlar kichik sinfiga kelsak, so‘rov va iltijoning nutqiy harakatlari murojaat qiluvchining qat’iy bog‘liq pozitsiyasi bilan bog‘liq, shuning uchun biz ularni reklama illatlari qatoridan chiqaramiz. Shu bilan birga, taklifnoma o‘z rag‘batiga ko‘ra, aslida harakatga turtki bo‘lib, murojaat qiluvchining ham, qabul qiluvchining ham manfaatlariga mos keladigan nutq harakatlariga ishora qiladi. Masalan: Keling! Tanlang! Taqqoslang! Sotib oling! Taklif qilayotganda, reklamadagi adresat shunchaki do‘konga kelishini so‘ramaydi, balki o‘z xizmatlarini ham taklif etadi, ya’ni kelajakda qandaydir harakatlarni amalga oshirish - sifatli mahsulot taklif qilish majburiyatini oladi. Reklamada biz rag‘batlantirish ma’nosiga ega bo‘lgan yana bir illokutiv turni ajratib oldik, bu aniq direktivalar sinfiga tegishli bo‘lishi kerak bo‘lgan murojaatdir. Psixologik jihatdan murojaat - bu boshqa odamlarda his-tuyg‘ularni yoki istaklarni rag‘batlantirishga qaratilgan har qanday harakat; xabar yoki harakatdagi turtkidir. Murojaat qilishdan maqsad esa albatta muallifning qandaydir hohish-istagini bildirish va u orqali qabul qiluvchini harakat qilishga undashdir.

Demak yuqoridagi kundalik hayotda uchraydigan suhbatlardan ko‘rinib turibdiki, nutq aktlarini tahlil qilayotgan paytda suhbatlarni ajratib olmasdan o‘sha kontekstni to‘liq olishimiz, undagi ishtirokchilarning odatlari, dunyoqarashlari, tabiatini xam hisobga olishimiz kerak. Shuning uchun xam Syorl nutq aktlarini tahlil qilishda so‘zlashuv nutqiga xos uslub birliklarini etalon qilib oladi xamda kundalik hayotda uchraydigan bir qarashda oddiy tuyulgan suhbatlarni aktlarini tahlilga tortadi.

Har qanday kommunikativ muvaffaqiyatni amalga oshirish uchun kommunikatorlar ma’lum bir til vositalaridan foydalanadilar, ularning tanlovi ular joylashgan kommunikativ vaziyat bilan belgilanadi. Tilni to‘g‘ri tushunish ingliz tilida so‘zlashuvchi lingvomadaniyatda

direktivlikni ifodalash demakdir, aks holda pragmatik oqibatlariga duch kelish mumkin.

Shuning uchun xam aytilgan fikrni to‘g‘ri talqin etish uchun tilni yaxshi bilish yetarli emas, balki o‘sha tilda so‘zlashadigan xalqning jamiyatda qabul qilingan me‘yorlarini, ularning tarixi, urf-odatlarini, an‘analari xamda hayot tarzidan xam xabardor bo‘lish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Серл Ж, Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов //Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Т.
2. Hymes D. et al. On communicative competence //sociolinguistics. – 1972.
3. Рыбакова Е. К., Мигунов А. И., Егоричев И.Е. Сказание как элемент дискурса. Логико прагматический анализ.
4. Курбатова О. А. Семантический анализ особенностей работы онлайн-переводчиков //Интеллектуальные технологии и средства реабилитации и абилитации с ограниченными возможностями – 2018.
5. Боброва Е. Д. Роль теории речевых актов в становлении и развитии лингвистической прагматики //Russian Journal of Linguistics. – 2012.
6. Воэкова А. А. Характерные грамматические особенности директивных речевых актов (на примере русских рекламных текстов) //Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2017. – №. 3-1 (69).
7. Oripov A. “Tanlangan asarlar”, birinchi jild –Toshkent – 2000.
8. Rowling J.K. “Harry Potter and the Sorcerers Stone” – 1997.

CHET TILINI O‘QITISHDA PEDOGOGIK TEXNOLOGIYALAR

***Nasirova Nargiza Sharofdinovna, katta o‘qituvchi
Muhammad al-Xorazmiy nomida TATU.Tel rakam
+998977595177,nasirovanargiza35@gmail.ru***

Annotatsiya: Chet tilini o‘qitishda pedagogik texnologiyalarining o‘rni.Darslarda ushbu metodlarni foydalanish.

Kalit so‘zlar. kompyuter, multimediya, kompyuter-konstruktor audio-video ,aqliy xujum, klaster

2023 yil "Insonga e’tibor va sifatli ta’lim" yili deb e’lon qilindi. Ushbu munosabati bilan hozirgi kunda sifatli ta’lim zamonaviy axborot vositalarining ko‘payishi va yangi kredit ta’lim tizimlariga kirib borishi, ulardan amalda foydalanish dars samaradorligini oshiryapti.

Zamonaviy Axborot Texnologiyalari (ZAT) – bu ma’lumotlarni olish, saqlash, qidirish, qayta ishlash va axborot uzatishdan iboratdir. ZATlarini quyidagilarga ajratish mumkin: kompyuter, multimediya, kompyuter-konstruktor audio-video. Oxirgi yillar jahon miqyosida ro‘y berayotgan globallashtirish, integratsiya jarayonlarida, chet tilining jamiyatdagi maqomi o‘zgardi, tillarning funksiyalari kengayib bormoqda. Chet tilidan madaniyatlararo muloqotni amalga oshiruvchi vositadir, shuningdek, har bir mutaxassis kasbiy layoqatining yetakchi komponentlaridan biri sifatida qaralmoqda. Respublikamizda xorijiy tillarni o‘qitishga katta e’tibor qaratilmoqda.

Shahar va tumanlarda ingliz, nemis, fransuz va va ispan tillariga ixtisoslashtirilgan maktablar, yaxshi dars beradigan, bu borada katta muvaffaqiyatlarga S1 guvohnomasiga va eng yaxshi o‘qituvchi maqomiga erishgan o‘qituvchilar ko‘payib bormoqda. Kelajagimiz bo‘lmish yoshlarni hozirgi kunda barkamol avlodni tarbiyalashda o‘qituvchilarimizning hisssasi juda katta. Endi yoshlarimiz uchun xorijiy tilni yuzaki bilish kifoya qilmaydi. Xorijiy mamlakatlarda tahsil olish imkoniyati paydo bo‘lgan ekan, bizning yoshlarimiz o‘zlarining kelgusi ishlarida ona tillarida qanday gapirsalar, xorijiy tillarda xam o‘zining kelgusi faoliyatlarini shu darajada olib borish imkoniyatiga ega bo‘lishlari kerak. Chet tilini o‘qitish davomida talabalarning dars jarayonida befarq bo‘lmasliklari, mustaqil fikrlash, ijod qilish, chet tillariga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish maqsadida ilg‘or pedagogik texnologiyalardan samarali foydalaniladi. Quyida chet tillarini o‘qitish jarayonida qo‘llaniladigan ilg‘or pedagogik texnologiyalar tasnifidan foydalanish chet tilini o‘rganishda o‘z samaradorligini beryapti. Ped- texnologiyalarsiz darslarni ta’savvur qilib bo‘lmaydi. Har bir o‘qituvchi kamida 3 va 4 ped.texnologiyalardan foydalaniladi.

Tarmoqlar metodi o‘quvchi talabaning mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o‘rgatishga qaratilgan.

Intervyu metodi talaba savol berish, eshita olishni o‘ragatishga qaratilgan. Intervyu metodi til o‘rgatish jarayonida juda muhim metodlardan biri hisoblanadi. Chunki ko‘pgina xorijiy so‘zlar o‘qilishi jarayonida qoidaga buysunmay boshkacha talaffuz qilinishi mumkin, shuning uchun ham avval eshitgan va so‘ngra o‘qigan maqul. Chet tilini

o‘qitishdan asosiy maqsad talabalarni to‘g‘ri talaffuz qilgan xolda chet tilida bimalol ravon gapirish – suhbat qila olish ko‘nikmalarini hosil qilishdir. Intervyu jarayonida talaba o‘qituvchi va boshka talabalarning suhbatini eshitishga va nutqidagi nuqsonlarni to‘g‘rilashga imkon yaratadi. Bumerang-metodi – o‘quvchi talabalarni dars jarayonida, darsdan tashqari turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlashga, o‘rganilgan materialni yodida saqlab qolishga, so‘zlab bera olishga, fikrini erkin xolda bayon eta olishga qaratilgan. Bundan tashkari «aqliy xujum», «klaster» kabi ilg‘or pedagogik texnologiyalaridan foydalaniladi. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU kredit ta‘lim tizimida ishlayotgan barcha o‘qituvchilar zimmasida katta ma‘suliyat yotadi, chunki pedagog o‘qituvchilarimizni bu kredit sistemada talabalar tomonidan fan va o‘qituvchi tanlanadi. Ish jarayonida katta konkurensiya o‘qituvchi talaba yoshlarimiz bilan ishlayotganida talabaga o‘qituvchining metodi yoki dars jarayoni ma‘qul kelmasa talaba o‘qituvchini tanlamaydi. Hozirgi davrda shu talablarga javob berishi uchun o‘qituvchilar o‘z ustida tinmay ishlashi talab qilinmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Baskayev R. M, O sostoyanii i nekotoryx tendensiyax sovremennoy podgotovki pedagogicheskix kadrov v Rossii i za rubejom // Vestnik Universiteta Rossiyskoy Akademii Obrazovaniya. - 2007. - N 2. - S.. 81.
2. Turniyozov N.. «Nutq va uning egotsentrik xarakteri xususida ba‘zi mulohazalar» Til va nutq sistem-sath talqinida. Samarqand DCHTI, 2005. - B. 21-22.
3. Yoqubov J.A. «Modallik kategoriyasining mantiq va tilda ifodalanishining semantik xususiyatlari». - T.: Fan, 2005. -B. 224
4. Yakubov J.A. Modalnost uslovnix predlojeniy i ix sinonimicheskiye
5. Xorijiy filologiya til-adabiyot-ta‘lim//Ilmiy-uslubiy, adabiy-badiiy jurnal. Samarqand. 2007 4 (25)
6. Eshmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion .

KONSEPT VA UNING TUZILISHI

Andijon davlat universiteti katta o‘qituvchisi

Nazarova Nargiz Mardonovna

Annotasiya: Maqolada kontseptning ko‘plab ta’riflarini tahlil qilish va tizimlashtirishga harakat qilinadi. Shuningdek, kontseptni kognitiv va lingvomadaniy yo‘nalishlar doirasida tushunish bo‘yicha olimlarning turli nuqtai nazarlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: tushuncha, kognitiv xususiyat, kontseptning tuzilishi, kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya

Konsept, tushuncha va ma’no o‘rtasidagi bog‘liqlikning murakkab va munozarali xususiyatiga, tushunchani ta’riflashda turlicha yondashuvlarga qaramasdan, olimlar kontseptning murakkab tuzilishga ega bo‘lgan mavhum birlik ekanligiga qo‘shiladilar.

Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, kontseptning tuzilishi uchta asosiy komponent bilan ifodalanadi: obraz, axborot mazmuni va interpretasion maydoni.

Obraz (idrok va kognitiv) kontseptuallashtirilgan ob’ekt yoki hodisaning kognitiv xususiyatlari orqali yoki voqelikni hislar orqali aks ettirish natijasida yoki metafora orqali voqelikni anglash natijasida shakllanadi. Axborot mazmuni mavzuning xususiyatlarini belgilaydigan eng muhim kognitiv xususiyatlardan iborat.

Axborot maydoniga kontseptning sharhlash doirasi bilan bog‘liq bo‘lgan baholovchi belgilari kirmaydi. Interpretativ mazmun kontseptning asosiy mazmunini qayta ko‘rib chiqish asosida shakllanadi va baholash va izohlashning kognitiv belgilarida namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, axborot maydoni turli bo‘lib, uni shakllantiruvchi barcha kognitiv xususiyatlar bir nechta tayanch doiralarga bo‘linadi: ensiklopedik (tajriba yoki mashg‘ulot asosida paydo bo‘ladigan kognitiv xususiyatlar), utilitar (denotatsiyaga utilitar munosabatni ochib beruvchi kognitiv xususiyatlar), tartibga soluvchi (insonlarning xatti-harakatlarini tartibga soluvchi kognitiv xususiyatlar), umumiy baholash (kontseptsyani baholashning kognitiv belgilari), ijtimoiy-madaniy (kontseptsyaning kognitiv xususiyatlari, insonlarning madaniy muhitiga munosabatini aks ettiruvchi aloqasi), paremik (maqol va

maqollarda qayd etilgan konseptning kognitiv xususiyatlari) va boshqalar [11, b. 74–80].

Z. D. Popova va I. A. Sternin kontseptning tuzilishini tavsiflab, "kontsept tuzilishi" va "kontsept mazmuni" atamalarini ajratadilar.

Kontseptning mazmuni konseptning barcha kognitiv xususiyatlarining yig‘indisi sifatida talqin etiladi.

Konsept mazmuni maydon nuqtai nazariga ko‘ra tashkil etilgan: kontseptning o‘zagi – yaqin atrof – o‘ta chekka.

Kognitiv xususiyatning konseptning maydon tuzilishidagi o‘rni xususiyatning yorqinligi bilan belgilanadi va quyidagi qoida bilan tartibga solinadi: kognitiv xususiyat qanchalik yorqinroq bo‘lsa, u yadroga yaqinroq bo‘ladi.

Shunday qilib, kontseptning o‘zagi ko‘pincha uning mazmunini bildiruvchi kognitiv xususiyatlardan iborat bo‘lsa, periferiya esa turli xil muloqot holatlarida unga munosabatni ifodalovchi sub'ektiv xarakterdagi belgilardan iborat. V. I. Karasik, kontsept tuzilishini uchta komponentning o‘zaro ta'siri sifatida ko‘rib chiqadi: obrazli, kontseptual, qiymat.

Kontseptual komponent verbal shaklga ega bo‘lib, shaxs ongida bo‘ladi, uning yordamida biz konsept va uning konseptlar tizimidagi o‘rnini aniqlaymiz.

Kontseptual komponentdan farqli o‘laroq, obrazli komponent og‘zaki bo‘lmagan bo‘lib, uni faqat tasvirlash yoki talqin qilish mumkin.

V.I.Karasik qiymat komponentini lingvomadaniy nuqtai nazardan dominant deb tan oladi, chunki u eng katta madaniy ahamiyatga ega [4, p. 27].

Yu. S. Stepanov konsept turli qatlamlardan iborat deb hisoblaydi. Bu qatlamlar turli davrlar madaniy hayotining natijasidir. U kontseptni madaniy hodisa sifatida tahlil qilar ekan, konsept tarixan turli qatlamlar hosil qiladi, deb hisoblaydi. Konseptlar quyidagi mezonlarga ko‘ra farqlanadi: kelib chiqishi, shakllanish vaqti, semantikasi.

Konseptlarlar maxsus tuzilishga ega: asosiy (aktual) xususiyat, qo‘shimcha (passiv, tarixiy) xususiyat va ichki (odatda idrok etilmagan) shakl. Etimologik xususiyat yoki boshqacha qilib aytganda, ichki shakl faqat olimlar-tadqiqotchilar uchun mavjud, boshqalar uchun u bilvosita mavjud bo‘lib, kontseptning boshqa qatlamlari paydo bo‘lgan va

saqlanib qolgan asos sifatidadir [13, b. 21].

V. A. Maslovning fikricha, kontsept doira shaklida ifodalanishi kerak. Doira markazida kontseptning yadrosi, ya'ni. asosiy tushuncha. Doiraning chetida madaniyat, an'analar, xalq tajribasi va bir kishi tomonidan yaratilgan hamma narsa joylashganligidir [9, b. 42].

Tadqiqotchi shunday xulosaga keladiki, qadriyat kontseptning o‘zagi hisoblanadi, chunki kontsept madaniyatni o‘rganish xizmatida bo‘lib, qadriyat tamoyili esa madaniyatning asosidir. Baholovchi predikatlardan foydalanish qiymat munosabatlarining mavjudligining ko‘rsatkichidir.

V. A. Maslov “agar madaniyat tashuvchilari har qanday hodisa haqida “yaxshi” (yomon, qiziqarli, zerikarli va h.k.) ayta olsalar, bu hodisa ushbu madaniyatda kontsept hosil qiladi”, deb ta’kidlaydi [o‘sha yerda]. Olim madaniyat tarkibida qadriyat elementidan tashqari faktik va obrazli elementlarni ham belgilaydi.

N. N. Boldirev kontsept gestalt shakliga ega deb hisoblaydi. Kontseptning o‘zagini sezgilar orqali dunyoni idrok etish natijasi bo‘lgan konkret-majoziy belgilar tashkil etadi. Nazariy va ilmiy bilimlar natijasida kontseptning hosilaviy xususiyatlarini aks ettiruvchi bilimlar olindi. Bu xususiyatlarning joylashishi kontseptning paydo bo‘lgan sharoitiga bog‘liq. Kontsept yangi kontseptual xususiyatlar tufayli doimiy ravishda o‘sib borgan uchun uning mustahkam tizimi mavjud emas. Kontsept tizimida olim bir nechta komponentlarni belgilaydi: milliy, guruh, mintaqaviy, individual [2, b.29-31]

Kontseptni tizimli tashkil etishning turli nazariyalari uni tilda aktuallashtirishning turli modellarini taklif qiladi va kontseptni tavsiflashning muayyan usullarini taklif qiladi.

Tushunchaning ko‘plab ta’riflari va uning tarkibiy qismlarining tahlilini yakunlar ekan, shuni ta’kidlash mumkinki, hozirgi vaqtda ushbu atamaning aniq ta’rifi yo‘qligi kontsept bir nechta tushunchalar tutashgan joyda joylashganligi bilan izohlanadi. (kognitiv tilshunoslik, madaniyatshunoslik, matematik mantiq va boshqalar). Zamonaviy tilshunoslikda mavjud ta’riflarni kontseptni o‘rganishga ikkita yondashuvga muvofiq guruhlash tavsiya etiladi: kognitiv va lingvomadaniy. Kontseptning talqinlarining ko‘pligiga qaramay, tadqiqotchilar kontseptning mavhum tabiatini va unda ma’lum bir tuzilma mavjudligini tan oladilar, uni o‘rganish va tavsiflashning

ko‘plab usullarini ilgari suradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Askoldov-Alekseev S.A. Konsept va so‘z.1997. - S. 267–279.
2. Boldirev N. N. Kognitiv semantika / 2001. - 123 b.
3. Vorkachev S. G. Tushunchalar antologiyasi. 1-jild 2005. - B. 10-13.
4. Karasik V. I. Til doirasi: shaxs, konseptlar, nutq .2002. - 477 b.
5. Karasik V. I., Slyshkin G. G. Lingvomadaniy konseptlarning asosiy xususiyatlari // Tushunchalar antologiyasi. 1-jild 2005. - B. 13-15.
6. Kognitiv atamalarning qisqacha lug‘ati / E. S. Kubryakova [va boshq.] tomonidan tahrirlangan. 1997. - 245 b.
7. Maslova V. A. Kognitiv tilshunoslikka kirish - Minsk: 2004. - 256 b.
8. Pimenova. M. V. Kontseptual tadqiqot metodologiyasi // Tushunchalar antologiyasi. 2005. - B. 15-19.
9. Popova Z. D. Kognitiv tilshunoslik , 2007. - 314 b.
10. Slyshkin G. G. Lingvistik va madaniy tushunchalar va metakontseptsialar Volgograd. 2004. - 327 b.

EKRAN NUTQI MADANIYATI

Ibrohimjon Zufarov

"O‘ZBEKISTON" teleradiokanlining

Andijon viloyati bo‘yicha uz muxbiri

zufarov23@mail.ru

Annotatsiya: *Jurnalist yoki boshlovchining nutqi tomoshabin uchun asosiy ma'lumot manbalaridan biri hisoblanar ekan, ekran nutqi madaniyati masalasi bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Maqolada ekran nutqi madaniyatining lisoniy jihatida tadqiq qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Ekran nutqi, nutq madaniyati, teleboshlovchi mas'uliyati, ommaviy muloqot maydoni, suxandon maqomi, verbal vositalar, nutq ta'sirchanligi*

Internet tarmoqlarining paydo bo‘lishi mislsiz tarzda ommalashuvi televideniye imkoniyatlarini sezilarli darajada o‘zgartirdi, keng tarmoqli o‘zaro muloqot muhitiga aylandi. Televideniye rivojlanishining yangi bosqichi raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq holda ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy, siyosiy, iqtisodiy va ijodiy omillar uyg‘unlashtirdi va “televizor tomosha qilish”dan axborot-kommunikatsiya maydoni, intertekstual muloqot tizimiga aylandi. Yangi kommunikatsiya tizimlarining paydo

bo‘lishi esa, bir tomondan raqobat muhitini tig‘izlashtirgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, televideniye, radio, ommaviy nashrlar ishini global maydonga ko‘chirdi, turli-tuman ijodiy-texnik imkoniyatlarga yo‘l ochib berdi. Ana shunday globallashuv va qabul qiluvchilar auditoriyasining butun bir milliy jamoasining shakllanishi jurnalist va suxandonlar, erkin boshlovchilar kasbiy faoliyatida ham sifat o‘zgarishlarga olib keldi. Shu tariqa, ichki va tashqi omillar jurnalistik materiallarni ishlab chiqish, ularning mazmun va mohiyatini keng ommaga yetkazishning ta'sirchan va samarali usullarini topish zaruratini keltirib chiqardi. Axborotni uzatish va qabul qilish jarayonining kommunikativ shakllari o‘zgardi: bevosita muloqot janrlar ko‘paydi va ommalashdi, har bir uzatilayotgan axborot va ma'lumotlarning tomoshabin (radioeshituvchi, gazetxon)larga ta'sir doirasi, ularning taassurotlari, fikr-mulohazalari keng muhokama qilina boshladi.

Bugungi jamiyatni media tizimisiz tasavvur qilish qiyin. Odamlar dunyo va unda kechayotgan voqea-hodisalar haqidagi ma'lumotlarni ommaviy axborot vositalaridan oladi. Shuning uchun ham OAV jamiyatdagi o‘zgarishlarni, har bir holatni ma'lum bir qabul qiluvchilar guruhining qiziqish va ehtiyojlariga mos ravishda yetkazishga harakat qiladi. Internetning ahamiyati ortib borayotganiga qaramay, televideniye muhim ahamiyatini saqlab qolmoqda, aksincha, tobora xalq hayotiga kirib bormoqda. Bu esa teleko‘rsatuvlar tamoyillari, efirning janr va tematik mazmuni, ta'sirchan vositalardan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlarini rivojlantirish, yangicha shakl va yondashuvlarni talab etmoqda. Jumladan, yangiliklar telejurnalistikasi sohasida sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmoqda, axborot taqdim etishning yangi usullarini izlashga majbur qilmoqda. Axborotni taqdim etish tili o‘zgarib, uni tomoshabinlar uchun yanada qulay va qiziqarli qilish ehtiyoji tufayli axborot-informatsion ko‘rsatuvlari ham suxandon (diktor) maqomining an'anaviy tarzda shakllanib kelgan qat'iy nutq madaniyati talablaridan chekinish, so‘zlashuv tili elementlarining erkin qo‘llanila boshlashi, matn komponenti esa maishiy lashtirilganligi va hissiy to‘yintirilganligi bilan xarakterlanmoqda. Jurnalist yoki boshlovchining nutqi tomoshabin uchun asosiy ma'lumot manbalaridan biri hisoblanadi.

Yu.A.Oganesova ovozli ekspressiv vositalarni verbal va noverbal turlarga ajratadi. Olimaning fikricha, verbal vositalarga nutqning sur'ati (tempi), tembr, intonatsiya kabi supersegment elementlari ham,

frazeologik birliklar va troplarni qo‘llash, sintaktik konstruktsiyalarni tanlash kabi matn belgilari ham kiradi. Noverbal audio - ekspressiv vositalar musiqiy hamrohlik, intershovqin, ovozli dizayn elementlaridan foydalanishni o‘z ichiga oladi.

Televideniye umumiy ekran madaniyatiga mos deb hisoblasak, avvalo, baholash mezonini faqat bitta - ekran nutqi madaniyati darajasi bo‘lishi zarur. L.N.Goryunova ta’kidlaganidek, “Har bir ijodkor o‘z fikrini, his-tuyg‘ularini, dunyoqarashini o‘z tilida, o‘zi tanlagan belgi tizimi orqali, turli badiiy va ifodali vositalar yordamida ifodalaydi. Iste’dod o‘lchovi, albatta, har kimda har xil, lekin biror kasbni egallash uchun, avvalo, tinglovchilar bilan muloqotga kirishmoqchi bo‘lgan tilning alifbosini o‘rganish kerak, keyin uni mukammal egallashga harakat qilish kerak.”

Televideniye audiovizual soha sifatida paydo bo‘lganiga qaramay, ekran san'atining tabiatiga xos bo‘lgan umumiy qonuniyatlarni bilish, ekranning vizual imkoniyatlarining butun spektrini o‘rganish, binobarin, teleijodkorlarining kasbiy va nutqiy mahoratini oshirish, birinchi navbatda, tilda ravonlikni ta'minlashi mumkin. Muloqot madaniyati ko‘p jihatdan nutq madaniyati bilan belgilanadi, biroq bugungi o‘zbek televideniyesi uchun ekran nutqi madaniyati, afsuski, hozirgi kunda yetarli darajada deb ayta olmaymiz. Millionlab tomoshabin ko‘z tikib turgan ekran tilidagi ravonlik, ekran nutqining jozibadorligi va ta'sirchanligi bu soha vakillari uchun ajralmas shartdir. Tomoshabin tomonidan ta'kidlanganidek, “Kabi”ni “kabiyy”, “maqola”ni “moqola”, “oson”ni “onson”, “iltimos”ni “iltimos”, “ehtiyoj”ni “ixtiyoj”... deb gapiradiganlar qanday qilib millionlar ko‘z o‘ngida teleboshlovchilik qilib yuribdi? (“Feysbuk”dan)

“Nutq madaniyati” qo‘llanmasi mualliflari ta'kidlaganlaridek, “avvallari markaziy televideniye diktorlari nutqi barcha uchun namuna, savodxonlik etaloni vazifasini bajaruvchi, o‘zbek adabiy tili me'yorlariga qat'iy amal qiluvchi nutq edi.”

Varvarizm - (yun. barbarismos) ona tiliga o‘zlashmagan, o‘zga til hodisasi sifatida qo‘llangan so‘z yoki ibora. Varvarizmlarning oddiy so‘zlashuv nutqida qo‘llanilishi me'yoriy hol sifatida uslubiy jihatdan o‘zini oqlaydi. Badiiy uslubda personajlar nutqini individuallashtirish, ekspressivlikni ta'minlash maqsadida uslubiy vosita vazifasini bajaradi. Biroq, publitsistik uslubda OAV materiallarida muallif nutqida

qo‘llanilishi uslubiy xato hisoblanadi. Shunday ekan, boshlovchilarning parazit so‘zlar, varvarizm, vul‘garizm va dialektizm kabi uslubiy cheklangan til birliklaridan foydalanishi tomoshabin (qabul qiluvchi)lar oldida ochiq xato qilish deb baholanishi kerak.

Imzo namunalari blankalari topshirildi. (“Zamon” informatsion dasturi)

Undan so‘ng universitet rahbariyati vasiylik kengashi va talabalar o‘rtasida master klass darslari o‘tkazildi. (“Hudud” informatsion dasturi)

Mazkur misollarda “blanka” – varaqa, “master klass” – mahorat darsi so‘z va birikmaning o‘zbek tilidagi muqobili bo‘la turib, o‘zga tildagi variantini qo‘llash uslubiy xatodir.

Dialektizm:

Xo‘o‘o‘v ayog‘da oxiri (“Millar” ko‘rsatuvidan)

Sintaktik qurilma g‘alizligi:

Davlatimiz rahbarining tegishli qaroriga asosan yer kodeksida har bir turar va noturar joylarning oldi-sottisi tartibi aniq belgilab qo‘yilgan. (“Hudud” informatsion dasturi)

Grammatik me'yorga ko‘ra, har bir olmoshi ajratib ko‘rsatish funksiyasini bajarishini nazarda tutsak, har bir turar va noturar joyning tarzida qo‘llash o‘rinli hisoblanadi, ya'ni joylarning so‘zidagi -lar affiksi noo‘rin qo‘llangan, uslubiy g‘alizlik (ortiqchalik) hosil qilgan.

Biz ota-boblarimizdan faxrlanamiz (“Tong nafasi” dasturi).

Jumladagi kelishikli birikma o‘rniga ota-bobolarimiz bilan faxrlanamiz tarzida qo‘llansa, maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Umuman olganda, nutqning tozaligi tamoyiliga ko‘ra, til birliklarining qo‘lanilishida adabiy til me'yorlariga amal qilish zarur. Informatsion ko‘rsatuv va dastur boshlovchilari nutqida ayrim g‘alizliklar, varvarizm, vul‘garizm va dialektizmlardan foydalanilayotgani ekran nutqi madaniyatiga putur yetkazadigan holat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Горюнова Л.Н. Художественно-выразительные средства экрана: учебное пособие // <https://royallib.com/read/goryunova>
2. Оганесова Ю. А. Выразительные средства телевизионных программ культурно-просветительской тематики: дис...канд. фил. наук. Воронеж, 2014.
3. Жиянова Н.Э., Мўминова О.Қ., Максумова С.С. Нутқ маданияти: ўқув қўлланма. Т.: 2016.

4. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. Т.: ЎЗМЭ нашриёти, 2002.

RUHIY HOLAT SIFATLARI

A.Xoshimov, I.Kuchkarov
Andijon davlat universiteti

Annotatsiya: *Ruhiy xodisalarning butun majmui odatda “psixika” degan so‘z bilan ataladi. Odamda psixik hayotning yuksak shakli — ong bor. Insonlardagi psixika uch xil ruhiy xodisa sifatida namoyon bo‘ladi.*

Katlit so‘zlar: *ruhiy xolat, ruhiy ko‘tarinkilik, ruhiy ezilish, emotsiya, g‘azab-nafrat, ehtiyojlar, intilishlar, istaklar*

Kishi ruhiy holatlarining organizmiga ta’siri har qanday ruhiy jarayonning fiziologik asoslari bilan bog‘liq, ekanligini, organizmga tashqi muhitning ta’siri katta bo‘lishini isbotlash uchun Ibn Sino ikkita qo‘zi olib, ulardan birini och bo‘ri yaqiniga bog‘lagan, ikkinchisini esa bo‘riga ko‘rsatmay, oddiy, tinch sharoitda saqlagan. Har ikkalasiga ham bir xil miqdorda, xatto tarozida o‘lchab ozuqa bergan. Ko‘p o‘tmay bo‘riga yaqin bog‘langan qo‘zi bo‘rining hamlalaridan uzoq vaqt ko‘rqanidan juda xam ozib ketgan va yaxshi boqilishiga qaramay, kasallikka uchrab o‘lgan. Oddiy sharoitda saqlangan qo‘zi esa kundan-kun semirib tetik yashay bergan. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, kishi ruhiy xolatlarining organizmiga ta’siri har qanday ruhiy jarayonning fiziologik asoslari bilan bog‘liq, ekanligini, organizmga tashqi muhitning ta’siri katta bo‘lishi isbotlandi.

1. Kishining ruhiga, ruhiy kayfiyatiga, ichki kechinmalariga oid, ular bilan bog‘liq bo‘lgan. Ruhiy xolat. **Ruhiy ko‘tarinkilik. Ruhiy ezilish** “Muttasil ruhiy azob chekkan odam xamisha yangi zarbalarga chog‘lanib turadi”. **S. Axmad**, «Ufq». Xafiza noumid uyga keldi. **U so‘nik, kayfi past edi. Ba’zi qizlarga o‘xshab ichki ruhiy xolatini yashira olmas — xafaligi darrov bilinib qolardi.**” Mirmuxsin «Umid» .

Ruhiy yengillik (yoki tetiklik) Kayfiyati yaxshilik, dimog‘i (kayfi) chog‘lik, xursandlik. **“Kasaldan turgan xar qanday odamda bo‘ladigan allanechuk bir ruhiy yengillik uning xam qalbiga**

quvonch to‘ldirdi.” O‘,Xoshimov «Qalbinga qulok sol». **“ Kechagi baxtiyor damlarini eslashning o‘ziyoq Yodgorga baland bir ruhiy tetiklik bergan edi.”** O‘,Xoshimov «Qalbinga quloq sol». 2. Ma’naviy 1. Ruhiy oziq. **“Allalarda onaning dunyosi farzandga bo‘lgan muhabbati , orzu-o‘ylari aksetadi.”** ["Saodat"](#) . Unda atrofimizda bo‘layotgan ekologiya xalokati emas, **balki ruhiy olamning xalokati aks ettirilgan”.**["Mushtum"](#) .

◆ **[Sunnatillo maxsum Shukrulloga :]**” **Sen ularga ruhiy oziq berasan , men moddiy tomondan suyayman”.** Shukrullo, «Javoxirlar sandig‘i»

Hissiyot bu odamning yuksak ehtiyojlarini qondirish yoki qondirmaslik qobiliyatining mavjudligi va psixik obraz yarata olish natijasida uning tevarak atrofdagi olamga bo‘lgan munosabatlarning ongda aks ettirilishidan iborat jarayon.

Inson umri davomida borliqdagi narsa, kimsa, voqea va xodisalarga o‘zining ijobiy yoki salbiy munosabatini bildiradi bu uning hissiy kechinmalari bo‘lib, emotsiya orqali namoyon qiladi. Emotsiyasiz inson mavjud emas, xar birimizda emotsiya mavjud. Emotsiya kundalik hayotimizni va tajribamizni boyitadi. Hissiyotlar ruhiy jarayonlarning eng muxim tomonlaridan birini tashkil kilib, inson tomonidan borliqni his qilishni xarakterlaydi.

Hissiyotlar 2 hil vazifani bajaradi. Bular signal va boshqaruvdir. Signal bizga tashqi muhitdan ta’sir ettirilgan stimul vazifasini bajaradi va biz signalni sezgilarimiz orqali qabul kilamiz. Shu orqali biz taassurotlarni farqlaymiz va muvofiq ravishda emotsiyamizni ma’lum qilamiz. Shuning bilan birga emotsional reaksiya mavjud bulib u quyidagicha tavsiflanadi:

Emotsional reaksiyalar yuzaga kelayotgan kechinmalarni, ularni chaqiruvchi tashki holatlarga bog‘liqligi bilan xarakterlanadi. Bunday reaksiyalar bizning borliqqa kandy ko‘z bilan qarashimizga boglik. Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi kishilar idrok qilayotgan (ko‘rayotgan, eshitayotgan), bajarayotgan, o‘ylayotgan, orzu qilaetgan narsalarga befarq bo‘lmaydilar. Bir xil predmetlar, shaxslar, harakatlar, voqealar bizni quvontiradi, boshkalari xafa qiladi, yana boshqalari g‘azab-nafratimizni uyg‘otadi. Biz xavf ostida qolganimizda qo‘rquvni his qilamiz. Dushman ustidan g‘alaba qozonish yoki qiyinchilikni

yengish bizga zavq bag‘ishlaydi. Odamlarning o‘zi bilayotgan va bajarayotgan narsaga munosabatini boshdan kechirishi his–tuyg‘ular (yoki emotsiyalar) deyiladi. His–tuyg‘ularning manbai biz idrok qiladigan, ish ko‘radigan predmetlar va xodisalarning xususiyatlarini vujudga keltiradigan ehtiyojlar, intilishlar, istaklardir. Bizning faoliyatimizni (mehnat, o‘qish, o‘yin) uning muvaffaqiyati va mag‘lubiyatini ham his–tuyg‘ular uyg‘otadi. Hissiyot voqelikning aks ettirilishidir. Inson ayni bir paytda tirik organizm va jamiyat a‘zosi bo‘lishi bilan birga, o‘z miyasida alohida shaxs sifatida, ayrim ob‘ektlar bilan qiladigan ob‘ektivlar bilan qiladigan ob‘ektiv munosabatlarni aks ettiradi. Inson miyasida olamning aks etishni ana shunday o‘ziga xos tomoni hissiyot sohasi yoki inson shaxsining emotsional tomoni hisoblanadi. Hissiyot – inson miyasida uning real munosabatlarining, ya‘ni ehtiyojlar sub‘ektining uning uchun ahamiyatli bo‘lgan munosabatlarning aks ettirilishidir.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki barcha narsa insoning ruxiy xolatiga bog‘liq ekanligi ma‘lum bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘afurova L. Hozirgi o‘zbek tilining kundalik lug‘ati: monographiya.- Toshkent Fan, 1991-y.
2. Usmonova Sh. Oltoy tillarida mushtarak maishiy texnika.- Toshkent: Fan, 2010-y.

INGLIZ TILI DARSLARIDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYANI SHAKLLANTIRISHDA LOYIHA TEXNOLOGIYALARI

Ostonova Nafisa Ibodillaevna

Turkiston yangi innovatsiyalar universiteti magistri

Beshimov Tuxtasin Jalilovich

Turkiston yangi innovatsiyalar universiteti magistri

ANNOTATSIYA: Maqolada ingliz tili darslarida madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda loyiha texnologiyalari va ularning ahamiyati haqida yoritilgan.

KALIT SO‘ZLAR: kommunikativ kompetentsiya, ko‘nikma, mentalitet, madaniy qadriyat

KIRISH: Ingliz tili darslarida madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish. Ijtimoiy-madaniy kompetentsiya chet tilini o‘rgatishning muhim qismiga aylandi. Ijtimoiy-madaniy kompetentsiyaning bir qancha turli xil nazariyalari mavjud bo‘lib, ular asosan chet tilini o‘rgatish uchun ba’zi natijalarni berish uchun madaniyat va tilning o‘zaro bog‘liqligini ochib beradi. Ushbu nazariyalarning har biri soha mutaxassislari tomonidan qimmatli vositalar bilan ta’minlanadi va madaniyatga asoslangan pedagogikaga yo‘l ochadi [6]. Madaniyatshunoslikda sotsial-madaniy kompetentsiya shaxsning ijtimoiy- madaniy kontekstda mazmunli bo‘lgan obro‘li vazifalarni mas’uliyat bilan hal qilish uchun zarur bo‘lgan qobiliyati, shuningdek, aloqa sheriklarining o‘z madaniyati va madaniyati haqidagi bilimlari asosida dialog o‘tkazishga tayyorligi va qobiliyati sifatida qaraladi. suhbatdoshning madaniyati (A.Ya.Flier, O.N.Astafieva, O.A.Zaxarova, A.P.Sadoxin, O.I.Karpuxin, I.V.Kondakov, A.V.Kostina). Bir qator tadqiqotchilar orasida "madaniy kompetensiya" (A.Ya.Flier), "axborot va kommunikatsiya kompetensiyasi" (O.N.Astafieva, O.A.Zaxarova) va "madaniyatlararo kompetensiya" sotsial-madaniy kompetensiya tarkibiga kiradi. (A.P.Sadoxin). "Ijtimoiy-madaniy kompetentsiya" atamasi yaqinda professional va uslubiy adabiyotlarda eng ko‘p ishlatiladiganlardan biriga aylandi. Turli mualliflar unga turli xil tushunchalarni investitsiya qiladilar, bu ko‘plab

kelishmovchiliklarga olib keladi va ta’limning turli darajalarida yagona mantiqda ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirishning samarali yondashuvlari va usullarini ishlab chiqishda sa’y- harakatlarni birlashtirishga yordam bermaydi. An’anaga ko‘ra, sotsial-madaniy kompetentsiya ham insonning sotsializatsiya darajasini ko‘rsatadigan umumiy jamoaviy tushuncha sifatida (J.Delors, N.A.Pototaeva), ham asosiy kompetentsiyaning tarkibiy qismi (V.Xutmacher), o‘zaro ta’sirni ta’minlaydigan shaxsiy mulk sifatida ko‘rib chiqiladi, o‘ziga, boshqalarga, faoliyatga, jamiyatga bo‘lgan munosabatlariga asoslanib, dunyo bilan inson.

ASOSIY QISM: Ingliz tili darslarida madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish asosiy talqini: Darhaqiqat, ta’lim-tarbiya islohotlari asosida uzluksiz ta’lim tizimida o‘quv-tarbiya jarayonining sifat va samaradorligini zamon talablari darajasiga ko‘tarish, davlat ta’lim standartlari doirasida yoshlarni mukammal bilim sohibi etib yetishtirish, ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol shaxslarni tarbiyalash, ularda muloqot madaniyatini rivojlantirish, ta’lim va tarbiyada ta’lim muassasalari, oila, mahalla va jamoatchilik hamkorligini kuchaytirish ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan hisoblanadi [2].

O‘quv jarayonida madaniy va mintaqaviy ma’lumotlardan foydalanish o‘quvchilarning bilim faolligini oshirishni ta’minlaydi, ularning kommunikativ imkoniyatlarini o‘sishiga yordam beradi. Demak, yuqorida aytilganlar asosida yana bir bor ta’kidlash kerakki, o‘rganilayotgan til mamlakatlari madaniyatini, shu tilda so‘zlashuvchi xalqlarning mentalitetini bilmasdan turib, chet tilini mukammal egallash mumkin emas. Hozirgi vaqtda chet tilini o‘qitishning ijtimoiy-madaniy tarkibiy qismlariga katta e’tibor berilmoqda, bu chet tilidan muayyan madaniy vaziyatda to‘g‘ri foydalanish uchun majburiydir [4]. Va Celce-murcia, Marianne (2008) madaniyatni jarayon sifatida o‘rgatish kerakligini ta’kidlaydi. Unda ona tilining maqsadlari va uni idrok etishni bog‘lovchi interfaol jarayon batafsil bayon etilgan.

Jarayon quyidagi sakkiz asosiy bosqichni o‘z ichiga oladi, ulardan birinchi beshtasi asosan o‘qituvchi bilan bog‘liq va oxirgi uchtasi talabalar tomonidan boshqariladi:

1. Madaniy mavzuni aniqlash;
2. Madaniy hodisalarning taqdimotlari;

3. Dialog (maqsadli/mahalliy ekinlar);
4. Til o‘rganishga o‘tish;
5. Til o‘rganish;
6. Idrokni tekshirish (maqsad/ ona madaniyati);
7. Madaniy xabardorlik
8. Til va madaniy bilimlarni baholash.

U o‘qitishni to‘rtta asosiy toifada tashkil qilishni taklif qiladi: - talabalarga odamlarning kundalik xatti-harakatlari haqida ma’lumot beruvchi konventsia;

- o‘quvchilarda so‘zning ma’nosi har bir alohida faoliyat sohasida belgilanishini tan olish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beruvchi konnotatsiya; konditsionerlik, bu talabalarning kuzatish va izohlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va odamlarning harakatlari allaqachon o‘matilgan madaniy yodgorliklarni aks ettirishini tushunish [3];

-o‘quvchilarda tahlil qilish va gipoteza shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan tushuncha, shu bilan bir shaxsning xatti-harakati butun jamiyatning xatti-harakatlarini aks ettirishi shart emasligini tan oladi.

Ingiliz tili darslarida madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishda loyiha texnologiyasi: Chet tilini o‘zlashtirish milliy madaniyatni o‘zlashtirish bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, u nafaqat madaniy bilimlarni o‘zlashtirishni, balki o‘rganilayotgan tilning ona tilida so‘zlashuvchilarning mentalitetini tushunish qobiliyati va istagini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi, bu mamlakat aholisining kommunikativ xulq-atvorining o‘ziga xos xususiyatlari [5].

Chet tilini o‘qitish mazmunidagi ijtimoiy-madaniy komponent talaba shaxsini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi, chunki bu nafaqat o‘rganilayotgan til mamlakati madaniyati merosi bilan tanishish, balki talabalarning umumiy madaniyatini shakllantirishga hissa qo‘shadigan o‘z mamlakatining madaniy qadriyatlari bilan taqqoslash.

Ushbu komponent talabalarning umumiy, ijtimoiy, madaniy ufqlarini kengaytirish, ularning kognitiv va intellektual jarayonlarini rag‘batlantirish uchun mo‘ljallangan.

Tanqidiy fikrlash texnologiyasi, loyiha faoliyati, hamkorlikda o‘qitish va o‘yin texnologiyalari, rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasi chet tilidagi muloqotga qiziqishni rivojlantiradi, uning mavzu

mazmunini kengaytiradi. Ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirishda qiyosiy tahlil qilish metodologiyasidan foydalanish, lingvistik va mintaqaviy mazmundagi matnlarni, shu jumladan gazeta matnlarini o‘qish, qo‘shiq materialidan foydalanish va milliy-mintaqaviy komponentdan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirishning samarali usullarini qiyosiy metod, "tanqidiy hodisalar" usuli, "madaniy kapsulalar" metodi va "audiomotor" metodi bilan ham bog‘lash mumkin [1].

Ijtimoiy-madaniy kompetensiya mohiyatining nazariy va amaliy jihatlari, uni aniqlashga turlicha yondashuvlar mahalliy ta’limning tadqiqot va amaliyotida o‘z javobini topadi. Ta’limning madaniyatshunoslik paradigmasi kontekstida olib borilgan tadqiqotimizda sotsial-madaniy kompetensiya har xil turdagi ijtimoiy madaniyat sohasidagi bilimlar mavjudligida namoyon bo‘ladigan shaxsning integrativ xususiyati sifatida ko‘rib chiqiladi (axloqiy va axloqiy, gender, milliy, huquqiy, konfessional), uni o‘rganishga qiziqish, turli xil hayotiy vaziyatlarda odamlar bilan o‘zaro munosabatda bo‘lishga tayyorlik, shaxslararo muloqotni baholash usullari [2]. Ta’rifga asoslanib, biz o‘quvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetentsiyalari tarkibiga axborot, motivatsion, operativ-faollik, kommunikativ, reflektiv kompetentsiyalarni o‘z ichiga oladi, deb hisoblaymiz.

Ingliz tili darslarida mintaqaviy komponentni amalga oshirish nafaqat har xil turdagi kompetensiyalarni shakllantirish vositasiga aylanadi, balki kattat ahamiyatga ega. Demak, chet tilini o‘qitish metodikasi o‘quv jarayoniga ijtimoiy-madaniy.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. London, 2001.
2. Mukhamedjanova S.Dj. Non-traditional methods of communicative culture in English lessons. 6th International Multidisciplinary Scientific Conference on Innovative Technology // San Francisco, USA. March, 31st 2021. -P. 60-62.
3. Muxamedjanova S.Dj. Ingliz tilini o‘qitish jarayonida kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish. Pedagogik mahorat // Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. Buxoro, 2018. 4-son. -B. 251-253.
4. Muxamedjanova S.Dj. Bo‘lajak mutaxassis kadrlarning ingliz tilida kommunikativ madaniyatini rivojlantirishning lingvodidaktik texnologiyasi. Pedagogik mahorat // Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. Buxoro, 2022. 1-son. -B. 164-165.

5. Muxamedjanova S.Dj. Bo‘lajak mutaxassislarda ingliz tilini o‘qitish jarayonida kommunikativ madaniyatni rivojlantirishning metodik asoslari. Monografiya / Buxoro, 2023.
6. Safonova, V.V. Kommunikativ kompetentsiya: uslubiy maqsadlarda ko‘p darajali tavsifga zamonaviy yondashuvlar. Moskva: Euroschool, 2004 yil.

O‘ZBEK TILIDA INSONNING RUHIY HOLATINI IFODALOVCHI SIFATLAR

A.Xoshimov, I.Kuchkarov, Sobirov O
Andijon davlat universiteti

Annotatsiya: *Ruhiy xodisalarning butun majmui odatda “psixika” degan so‘z bilan ataladi. Odamda psixik hayotning yuksak shakli — ong bor. Insonlardagi psixika uch xil ruhiy xodisa sifatida namoyon bo‘ladi.*

Katlit so‘zlar: *ruhiy xolat, ruhiy ko‘tarinkilik, ruhiy ezilish, emotsiya, g‘azab-nafrat, ehtiyojlar, intilishlar, istaklar*

Insonning ruhiy holati – g‘oyat murakkab hodisa. Uni til bilan izohlash undan – uning murakkabligi har bir kitobxonga ma‘lum. Biroq so‘z ustalari insonning ichki kechinmalari, ruhiy holatini shu qadar aniq tasvirlashadiki, go‘yo kishi inson ruhiyati bilan yashay boshlaydi. Inson ruhiy holatini ifodalashda turli xil birliklardan foydalaniladi, biroq bu o‘rinda biz faqat sifatlar bilan cheklanamiz xolos.

Nafisa ko‘rindi: kir ko‘ylakda, ma'yus nigoh bilan qarab turibdi. Ushbu gapda so‘zlovchi Nafisaning ruhiy holatini ifodalash uchun ma'yus sifatini qo‘llaydi. Bu o‘rinda ushbu so‘z orqali ayol dardi bilan birga uning nafosati ham ko‘zo‘ngingizga keladi. Agar so‘zlovchi bu o‘rinda xafa, norozi, qayg‘uli sifatlarini qo‘llaganida edi, u o‘zining asl maqsadi so‘zlovchi ruhiyatidagi andisha, nazokat kabi xususiyatlarni chiqara olmagan bo‘lardi. «Xonaga kirib kelgan Valijonning rangi oppoq, go‘yo alvastini ko‘rgandek qaltirar edi.»

Ushbu gapda oppoq sifati qahramonning tashqi qiyofasiga tavsif bergan bo‘lsa-da, yozuvchi ana shu tavsif orqali qahramon ruhiyatini yanada oydinroq ifodalashga intilgan. Inson yuzining rangi oqarib ketishi o‘ta hayajonli yoki qo‘rqinchli ruhiy holatda yuzaga chiqadi.

So‘zlovchi buni insonlarning umumiy bilish fondi, hayot tajribalarining xulosasi sifatida oson qabul qilishini bilgani holda ushbu sifatni tanlaydi.

“Badanini sovuq ter bosdi”. (So‘zlashuvdan). Aslida, sovuq leksemasi narsa buyumning holatini, ko‘chma ma’noda qo‘llanganda esa, qo‘rquv va xadikni, dushmanlikni anglatadi. Ushbu gapda ko‘chma ma’noda qo‘llanib, qo‘rqdi, tavishga tushdi degan presuppozitsiyaga ishora qilyapti. “Juda tashvishi ko‘p” degan yashirin axborotni ifodalaydi. “Zumraduning ozg‘in, ajin tushaboshlagan yuziga, bitta-ikkita oqoralagan qop-qora duxobadek sochiga qarab xo‘rligi keldi. “(O‘.Umarbekov. “Nomus”).

Ushbu gapdagi sifatlar insonning ruhiyatidagi tushkunlikni yanada bo‘rttirib ko‘rsatishga xizmat qiladi. Bu bilan yigitning tashvishi kata ekanligiga ishora qiladi.

Insonning ruhiy holati – g‘oyat murakkab hodisa. Uni til bilan izohlash undan-da murakkabligi har bir insonga ma‘lum. Biroq so‘z ustalari insonning ichki kechinmalari, ruhiy holatini shu qadar aniq tasvirlashadiki, go‘yo kishi inson ruhiyati bilan yashay boshlaysan. Inson ruhiy holatini ifodalashda turli xil birliklardan foydalaniladi.

Jumladan, inson ruhiy holatini ifodalovchi faol birliklardan biri sifatlardir.

SifatningLMGGlari. Darslik va qo‘llanmalarda sifatning 9 ta LMGajratiladi:

Xususiyat bildiruvchi sifatlar narsa,mavjudotlarning xarakter xususiyatini ifodalashda ko‘p qo‘llanadi: yoqimtoy, badjahl, muloyim, dilkash, yaxshi, yomon, loqayd kabi. Xarakter-xususiyat ijobiy yoki salbiy bo‘lishimumkin.

Holat bildiruvchi sifatlar narsa, mavjudotlarning holat yoki vaziyatini turg‘un belgi sifatida ifodalaydi. Holat bildiruvchi sifatlar o‘rnida yana ichki guruhlariga bo‘linadi:

1) tabiiy holat bildiruvchi sifatlar: go‘zal, mo‘min, o‘ktam, cho‘loq, bukir.

2) jismoniy holat bildiruvchi sifatlar: bardam, baquvvat, tetik, yosh.

3) ruhiy holat bildiruvchi sifatlar: xafa, g‘amgin, ma'yus, xursand, shod.

4) iqtisodiy holat bildiruvchi sifatlar: boy, badavlat, kambag‘al, nochor.

5) harorat holatini bildiruvchi sifatlar: iliq, salqin, sovuq, issiq.

6) tozalik holatini bildiruvchi sifatlar: toza, ozoda, kir, musaffo, isqirt.

7) eskilik, yangilik holatini bildiruvchi sifatlar: yangi, eski, ko‘hna, juldur.

8) ho‘l-quruqlik holatini bildiruvchi sifatlar: ho‘l, quruq, nam, namxush.

9) tinch va notinch holatni bildiruvchi sifatlar: tinch, jim, jimjit, osuda, osoyishta, bezovta.

10) yetilganlik holatini bildiruvchi sifatlar: xom, pishiq, g‘o‘r, puxta.

Shakl bildiruvchi sifatlar. Bu turdagi sifatlar narsa-predmetlarning tashqi ko‘rinishlarini ifodalaydi: novcha, yassi, uzunchoq, dumaloq, yapaloq, aylana.

Rang-tus bildiruvchi sifatlar: oq, qora, qizil, pushti, sariq, zangor.

Maza-ta‘m bildiruvchi sifatlar: shirin, achchiq, nordon, taxir, sho‘r.

Hid bildiruvchi sifatlar: xushbo‘y, badbo‘y, qo‘lansa.

O‘lchov bildiruvchi sifatlar: keng, tor, uzun, yaqin, katta, og‘ir.

O‘rin bildiruvchi sifatlar: ichki, tashqi, devoriy, qishloqi.

Payt bildiruvchi sifatlar: kuzgi, yozgi, qishki, ertaki, ertapishar.

Yuqoridagilardan ko‘rinadiki, barcha sifatlar uchun birlashtiruvchi, umumiy integral sema “belgi” semasi hisoblanadi. Shu bilan birgalikda ayrim sifatlar uchun integral sema sifatida “holat” semasini ham kursatish mumkin. Har qaysi kichik qatordagi sifatlar boshqa qatordan xususiy, differentsiyaal belgisi bilan farqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘afurova L. Hozirgi o‘zbek tilining kundalik lug‘ati: monographiya.- Toshkent Fan, 1991-y.

2. Usmonova Sh. Oltoy tillarida mushtarak maishiy texnika.- Toshkent: Fan, 2010-y.

ZAMONAVIY DARSLARDA INTERFAOL METODLARNI TADBIQ QILISH

***Komilova Nafisaxon Maxamatovna
Andijon viloyati Izboskan tuman
3-maktab o‘qituvchisi***

Annotatsiya: Ushbu maqolada darslarda innovatsion texnologiyalardan, interfaol usullardan samarali foydalanish hamda ularning bugungi jarayonda interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish va e’tibor haqida fikr yuritilgan

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, didaktik vazifa

Ma’lumki, darslarda innovatsion texnologiyalardan, interfaol usullardan samarali foydalanish hamda ularning bugungi jarayonda interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish va e’tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo‘lishining asosiy sabablaridan biri, shu vaqtgacha an’anaviy ta’limda o‘quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, taxlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatadi.

O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanish, shakillanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta’lim jarayonida o‘quvchi asosiy figuraga aylanadi o‘qituvchining darslar va sinfdan tashqari mashgulotlar jarayonida interfaol metodiardan unumli foydalana olishi ham muhim orin tutadi.

Interfaol metodlardan amalda foydalanishda quyidagi asosiy xulosalarini hisobga olish lozim:

-o‘quvchi axborot kommunikativ vositalardan unumli foydalana olishi kerak

-o‘quvchi o‘quvchilar bilan do‘stlasha olishi, ularning psixologiyasini bilishi zarur

-o‘quvchi ozi o‘rganishi kerak, aks holda unga hech kim hech narsani o‘rgata olmaydi,

-o‘quvchi ozi darsni rejessori bo‘lib faqatgina tushinmaganlarga izox berib o‘quvchilarni ko‘proq ishlatishi lozim

-o‘gituvchi o‘quvchilarga bilimlarni <kashf qilishga> yordam beradigan jarayonni tashkil qiladi ya'ni yapon xalq maqoli misolida olsak, o‘qituvchi baliq tutib

bermaydi, balki unga baliq tutishni o‘rgatadi;

- bilim borliqdan kochirilgan nusxa emas, uni odam shakliantiradi kabilar.

Shuningdek o‘qitishning zamonaviy metodlarini qo‘llash, o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi.

Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari kundalik kom platformasi orqali o‘quvchilar nafaqat o‘zlari balki, ularning ota –onalari ham farzandlari bilimini nazorat qilib fikrlarini yozib jonata oladilar.

An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda uni ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan turli-tuman metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o‘ziashtirish darajasi o‘sishiga olib keladi.

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘liash orqali dars sifatini o‘quvchilarni xarakatchanligini oshirib, darsda e'tiborsiz bolgan oquvchilarning kundan -kunga qiziqishlari kuchayib borishigan va qiziqizlari uchun sabab bo‘ladin qiziqarli fanga oid metodlarni topishlariga sabab bo‘ladi.

O‘gituvchi bu bilim olishi va bilan bir gator n bilimalariai ozaro taxlil qilishi lozim. O‘qituvchining darslar va sinfdan tashqari mashgulotlar jarayonida innovatsion metodiardan unumli foydalana olishi bu o‘qituvchi uchun yangidan yangi ijod va samarali mehnatni talab etadi ayniqsa interaktiv metodlarda o‘quvchilar jamoa bo‘lib ishlashadi bu jarayonda bolalar o‘zaro do‘stlik va bir biridagi kamchiliklarini boshqasi to‘ldirishi va bu kamchilikni o‘quvchi shu jarayon orqali tushunishi darsni samarasini oshirib beradi.

Bunday metodlar zamonaviy ta'limni mohiyatini ochib berishga o‘qituvchi faoliyatini keng qamrovda yoritib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Musurmonova O. Pedagogik texnologiyalar – ta’lim samaradorligi omili. Monografiya. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – 184 b.
2. Караулов, Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: КомКнига, 2006. –261 с.
3. Poxodzey G.V., Sergeeva N.N. Kasbiy yo‘naltirilgan til ta’limi tizimida talabalarning chet tili madaniyatlararo kompetentsiyasini rivojlantirish. Monografiya. Yekaterinburg, 2014. B-21
4. <https://UIF-2022>: 8.2 SCIENCE AND INNOVATION ISSN: 2181-3337 INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL N°4

STILISTIK QIYOS, ISTEZXO (IRONIYA) VA ULARNI FRANSUZ HAMDA O‘ZBEK TILLARIDA NAMOYON QILUVCHI BA’ZI IFODA VOSITALARI

*Yaqubjonov Iqboljon
Odiljonovich*

Andijon davlat chet tillari instituti , o‘qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada stilistik qiyos, istexzo (ironiya) haqida ayrim tilshunos olimlar mulohazalari va ularni namoyon etubchi ba’zi ifoda vositalari yuzasidan fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ritorik figura, qiyosiy semasiologiya, qiyosiy onomasiologiya, oddiy va sarkastik istexzo, satira, yumor, parodiya, komediya, kesatish, piching, uchirma, kinoya, kamsitish, taxqirlash

Ma’lumki, qiyosiy tipologiya hozirgi zamon tilshunosligining tarkibiy qismi sanalib, qardosh va qardosh bo‘lmagan tillarni bir-biriga taqqoslab, chog‘ishtirib o‘rganish uning asosiy vazifalarini tashkil etadi. Chog‘ishtirish jarayoni tilning barcha sohalari, satxlari, birliklarini qamrab oladi. Shu sababdan qiyosiy tipologiya bilan chambarchas bog‘liq qiyosiy fonetika va fonologiya, qiyosiy morfologiya va sintaksis, qiyosiy semasiologiya va onomasiologiya, qiyosiy stilistika, va hatto, qiyosiy lisoniy madaniyatshunoslik kabi ilmiy tadqiqot tarmoqlari vujudga keldi. Mazkur ilmiy tadqiqot tarmoqlaridagi izlanishlar samaradoligi lingvistik tipologiya taraqqiyoti uchun munosib ulush hisoblanadi.

Qiyosiy tipologik tadqiqotlar sohalari orasida qiyosiy stilistika alohida o‘rin tutadi. Qiyosiy stilistika qardosh va qardosh bo‘lmagan

milliy

hodisalarni chog‘ishtirib tillar me‘yorlarini o‘rganishga bevosita e‘tiborini qaratadi. Buyuk shvedsar olimi Sharl Balli qiyosiy stilistikani fan sohasi sifatida shakllantirish zarurligi xususidagi g‘oyani ilgari surdi. Sh. Balli qiyosiy stilistika xususida mulohaza bildirar ekan, tadqiqot muammolarining ikki o‘ramiga e‘tibor qaratadi.

1) Evropa tillari o‘rtasidagi o‘xshashliklarni aniqlash va Evropa stilistikasini yaratish;

2) Evropa tillarining (o‘xshash qirralari aniqlanganidan so‘ng) ekspressiv tizimlari o‘rtasidagi farqlarni aniqlash.

Ma‘lumki, birinchi vazifani ruyobga chikarish yozasidan urinishlar kuzatilmadi. Garchi, qiyosiy stilistika deb ataluvchi qator ishlar paydo bo‘lgan bo‘lsada, ular zamirida turli metodologik asoslar yotadi va ular o‘zaro uyg‘unlashmagan.

V. Gumboldning xalq ruxini bevosita namoyon etuvchi til ichki formasi xususidagi ta‘limoti idiomatologiyani vujudga kelishiga turtki bulib xizmat qildi. P. Giro ta‘biri bilan aytganda, idiomatologiya milliy uslublarni o‘rganadi, yohud muayyan bir tilni boshqa biri bilan qiyoslab, uning xarakterli qirralarini tasvirlaydi, yohud unga xos hususiyatlarni tarixiy, etnik va ijtimoiy omillar vositasida izohlaydi.

So‘nggi yillarda qiyosiy stilistikaning tarjima nazariyasi va amaliyoti bilan uzviylashgan uyg‘un yo‘nalishi vujudga keldi. Shuningdek,

milliy tillar me‘yorlarini qiyoslab o‘rganish orqali ularning milliy xususiyatlarini ochib berishdek alohida tadqiqot yo‘nalishi shakllandi. Stilistik troplar va figuralarning turli tizimli tillardagi stilistik qiyosi alohida ahamiyat va mazmun kasb etadi. Zero, troplar ham, figuralar ham keng imkoniyatli hodisalar ekani bilan ajralib turadi. Binobarin, fransuz va o‘zbek tillarini shu jihatdan qiyosi nafaqat nazariy qimmat kasb etadi, shuningdek, didaktik nuqtai nazardan fransuz tili ta‘lim jarayoni uchun salmoqli ma‘lumotlar beradi.

Stilistik qiyos va istexzo (ironiya) barcha tillarda, shu jumladan, fransuz va o‘zbek tillarida kuzatiluvchi universal stilistik hodisalar sanaladi. Kognitiv nuqtai nazardan biri semantik o‘xshashlik hosil qilsa, ikkinchisi semantik zidlashuvni shakllantiradi. Stilistik qiyos xar ikki tilda ham ikki turga bo‘linadi:

-ob’ektiv mavjud alomatlariga ishora qiluvchi neytral aniq qiyos: -stilistik buyoqli, obrazli qiyos. Oddiy hamda ko‘chma obrazli qiyos har ikki tilda turli ifoda vositalari orqali namoyon bo‘ladi: fransuz tilida: *comme, semblable à, rareil à, ainsi que, de même que, autant. autant, plus... plus, tel... tel, à l'exemple de, à l'instar de, comparativement, analogue, égale, avoir l'air de, ressembler à, imiter, paraître;*

o‘zbek tilida: *-dek, singari, kabi, xuddi, o‘xshab, bamisoli, naq, qanday, shunday, go‘yo* v. b. :

Qiyoslang:

*Il devrait comme un loup
affamé.*

(Merimée. Carmen p. 478)

*U ovqatni xuddi och bo‘riday
yamlamay yotardi.*

(Merime. Karmen. 8 bet)

Ushbu misolimizdagi antroponim va faonim o‘rtasidagi o‘xshashlik stilistik bo‘yoqli obrazli qiyosni yozaga keltiradi. Bu nutq ifoda salohiyatining ta’sirini orttiradi. Nutq ifoda salohiyatining qudratini ta’minlovchi vositalardan biri stilistik istexzo hisoblanadi. Istexzo (ironiya) ritorik figura sanalib, unda so‘z o‘z ma’nosiga zid, teskari, qarama-qarshi ma’noda kesatish, piching, uchirma, kinoya, kamsitish, taxqirlash maqsadida qo‘llaniladi. Odatda so‘z ijobiy ma’noda qo‘llansada, uning ifoda zamirida salbiy ma’no yotadi. Istexzo stilistik tanqidiy baho berish vositasi sifatida kuzatiladi. Individual baho hamda ijtimoiy baho istexzoning stilistikadagi uslubiy belgisi sanaladi. Maqtash, ko‘kka ko‘tarish, ijobiy fikr aytish, hamdard bo‘lish, achinish, raxmi kelishi va xatto neytral axborot aytish orqali kesatish, piching, uchirma, kinoya, kamsitish, yerga urish, masxara qilish, taxqirlash qabi nutq harakatlari sodir etish bevosita stilistik istexzoga (ironiya) mansub. Iste’molda qo‘llanuvchi gap propozitiv ma’nosi bilan intensional ma’nosi o‘rtasidagi farq yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Qiyoslang:

*A la prison, ma pauvre enfant,
lui répondis je le plus doucement
que je pus, comme un bon
soldat doit parler à un prisonnier,
surtout à une femme*

*Men yaxshi soldat, maxbus, xususan,
ayol maxbus bilan gaplashganda,
qanday muloyim bo‘lishi
kerak bulsa,
shunday muloyimlik bilan:*

(*Merimée. Carmen. r. 506*).

- *Turmaga, sho‘r peshona go‘zalim,
-javob berdim.*

(*Merime. Karmen. 35 b.*)

Tanqidiy tasavvur ta’sir kuchiga ko‘ra oddiy va sarkastik istexzo farqlanadi. Ular o‘rtasidagi farq intensivlik darajasiga ko‘ra ajratiladi.

O‘tkir satirik hususiyat kasb etuvchi sarkastik istexzo yoqori tanqidiy kuch kasb etuvchi vosita hisoblanadi. Satira, yumor, parodiya, komediya uning doirasida istexzo bilan uyg‘unlashadi. Umuman olganda, stilistik hodisalarning qiyosiy stilistik taxlili na lingvistik tipologiya uchun, shuningdek, nutq pragmatikasi hamda lisoniy madaniyatshunoslik (g‘arb atamashunosligida «lingvokulturologiya» deb yoritiluvchi) uchun qimmatli ilmiy ma’lumot berishi muqarrar.

Adabiyotlar:

1. B. G. Gak «Sравнительная типология французского и русского языков». М, 1989.
2. A. A. Abduazizov. «Elementy obshchey i sravnitel’no-tipologicheskoy fonologii». Tashkent, 1982
3. M. A. Abdurazzokov. «Ocherki po sopostavitel’nomu izucheniyo raznosistemnykh yazыkov». Tashkent, 1973
4. J. Buranov. языков». «Sравнительное типология англиского и тыорскских Москва, 1983;
5. U. K. Yusupov. «Teoreticheskie osnovы sopostavitel’noy lingvistiki». Tashkent, 2007
6. J.A.Yokubov. «Modallik kategoriyasining mantiq va tilda ifodalanishining semantik xususiyatlari», Tashkent, 2005
7. SH. Balli. «Fransuzskaya stilistika» M,
8. P. Guiraud. La stylistique. P, 1959
9. Yo. S. Stepanov. Fransuzskaya stilistika. M., 1965

КАК ЭФФЕКТИВНО ОБУЧАТЬ МОЛОДЫХ УЧАЩИХСЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

*Муллажоновна Зухроюлдуз Алимжановна,
Кафедра иностранных языков, АГПИ
e-mail: zux.adpi@gmail.com*

***Аннотация:** Знание иностранных языков всегда и во все времена было актуальным. В этой статье вы узнаете, каких золотых правил нужно придерживаться и какие методы нужно использовать при проведении урока. Методы обучения бывают разные, и мы с вами рассмотрим некоторые из них.*

***Ключевые слова:** золотые принципы, поощрять, метод, техника, навыки, делать наоборот, развивать*

Требуется много терпения и творчества, чтобы подготовить любознательные умы детей к освоению чудес иностранного языка. Если вы посещали языковые курсы и в детстве, и во взрослом возрасте, вы знаете, насколько сильно могут отличаться ваши уроки. Совершенно другое дело — знать, как преподавать иностранный язык детям и новоучащим ученикам. Как учитель, применяйте четыре золотых принципа при обучении: признавать, слушать, бросать вызов, поддерживать. Признавайте индивидуальность учащихся, составляющих классную группу, показывая, что вы цените то, что они приносят в группу. Научитесь внимательно и без предубеждений слушать то, что они говорят или пытаются сказать. Убедитесь, что вы обеспечиваете правильный уровень сложности в том, что вы просите их сделать. Кроме того, предложите им поддержку, пока они пытаются справиться с этой задачей. Звучит просто, но, конечно, это не так. Будьте образцом для подражания. Это означает работу со студентами, а не просто указание им что-то делать. Особенно это касается чтения и письма. Если они увидят, что вы читаете или пишете, они с большей вероятностью будут заниматься этим сами. Дайте понять, что то, что они делают в классе, — это только верхушка айсберга. Чтобы получить реальную пользу от этих занятий, им нужно много работать во внеурочное время. Поощряйте их собирать данные, которые могут быть использованы

позже: фотографии, книги и журналы. Студентов также необходимо поощрять к любопытству и продолжению «исследований» — поиску дополнительной информации, будь то в книгах, в Интернете или спрашивая других людей. Джеймс Дж. Ашер определяет метод Total Physical Response (TPR) как метод, который сочетает в себе информацию и навыки за счет использования кинестетической сенсорной системы. Такое сочетание навыков позволяет учащемуся быстро усваивать информацию и навыки. В результате этот успех приводит к высокой степени мотивации.

Методы:

ТЕХНИКА

Шаг 1 Учитель дает команды, а сам выполняет действие.

Шаг 2 Учитель дает команду, а затем и учитель, и ученики выполняют действие.

Шаг 3 Учитель дает команду, но только учащиеся выполняют действие

Шаг 4 Учитель предлагает одному ученику выполнять команды

Шаг 5 Роли учителя и ученика меняются местами. Учащиеся отдают команды учителю и другим учащимся.

Шаг 6. Учитель и ученик допускают расширение команды или составляют новые предложения. Понимание разговорного языка перед развитием навыков разговорной речи. Императивы являются основными структурами для передачи или сообщения информации. Студента не заставляют говорить, но ему предоставляется время для индивидуальной готовности и возможность спонтанно начать говорить, когда студент чувствует себя комфортно и уверенно в понимании и воспроизведении высказываний. Этот подход ограничен из-за невозможности физически продемонстрировать все, однако использование аспектов этого подхода, особенно с новичками, очень эффективен. Предложите учащимся обсудить свою работу вместе в откровенной, но в дружеской манере. Мы получаем хорошие идеи, пересказывая их другим людям (Johnson, 2010). Помогите им создать атмосферу, в которой критика возможна, не вызывая обиды. Это подразумевает создание «легендарного класса» (Wajnryb, 2003) — совместного учебного

единства. Создайте непринужденную, непредвзятую атмосферу, в которой учащиеся чувствуют себя достаточно уверенно, чтобы отпустить ситуацию и не беспокоиться о том, что каждое их движение подвергается тщательной проверке на наличие ошибок. Это означает обращать внимание на то, что они пытаются выразить, а не концентрироваться на несовершенном способе, которым они могут это выразить. Делай наоборот. Это подробно описано Джоном Фанселоу (1987, 2010). По сути, это включает в себя наблюдение за рутинной и действиями, которым мы сознательно или бессознательно следуем, делая противоположное, а затем наблюдая за тем, что происходит. Примеры: если вы всегда встаете, чтобы учить, садитесь; если вы учите спереди класса, учите сзади; если вы обычно много говорите, попробуйте помолчать. Расширить (или уменьшить) что-либо. Например, увеличивать (или уменьшать) длину текста различными способами; увеличить (или уменьшить) время, отведенное на задачу; увеличить количество вопросов по тексту; увеличьте (или уменьшите) количество раз, которое вы выполняете определенное действие. (Книги Мэйли “Shorts and Sweets” [1994, 1996]). Для того, чтобы понять, как лучше учить иностранный язык новичкам, вспомните свое детство. Может быть, в вашей жизни были случаи, когда взрослый вас о чем-то спрашивал, а вы просто смотрели на него, не отвечая ни слова. Это было не потому, что вы были грубы или невоспитанны, просто вы не поняли половину того, что было сказано. Так себя чувствуют новички на языковых курсах. Если учитель сразу начинает говорить на непонятном ему языке, люди просто нервничают и отключают свое внимание. Вывод: Все эти перечисленные методы помогут вам эффективно пройти уроки и добиться наибольшего результата. Больше практики - больше успеха. Обратитесь за поддержкой к другим учителям, не важно молодые или опытные, которые также обучают иностранный язык. Они могут помочь в создании концепций контента. Разработку с помощью этих методов вы также можете создать самостоятельно, что будет намного эффективнее. История методики преподавания иностранных языков знает многочисленные и многообразные попытки найти наиболее рациональный метод обучения иностранным языкам. Иностранный язык осваивался путем

подражания готовым образцам, путем многократного повторения и воспроизведения нового материала по аналогии с изученным. (Сакаева Л.Р., Баранова А.Р. «Методика обучения иностранным языкам») Помните, что ответственность за результат лежит на обоих участниках процесса, не только на преподавателе, но и на студенте. Учитель учит, но и ученик учится. Без его активной работы результат будет примерно равен нулю, каким бы профессиональным ни был педагог, и какие бы передовые методы он ни использовал. Мы искренне желаем, чтобы учителя повсюду находили вдохновение и поддержку для экспериментов.

Использованная литература и сайты:

1. Creativity in the Foreign language language classroom – British Council Edited by Alan Maley and Nik Peachey
2. Maley’s books, Short and Sweet
3. Рогова Г.В. «Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе.» М.: Просвещение, 1988.,
4. Сакаева Л.Р., Баранова А.Р. «Методика обучения иностранным языкам», Учебное пособие., Казань, 2016
5. The Total Physical Response Technique of Learning James J. Asher
6. [https://www.edarabia.com/10-effective-strategies-for-teaching-Foreign language-language-learners/](https://www.edarabia.com/10-effective-strategies-for-teaching-Foreign-language-language-learners/)
7. <https://www.goabroad.com/articles/teach-abroad/how-to-teach-Foreign language-to-young-learners>
8. <https://www.henryharvin.com/blog/best-books-to-teach-Foreign language-to-beginners/>
9. <https://ok-Foreign language.ru/Foreign language-teacher>

USING STORIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Shokirova Makhbubakhon²⁹, Bekmirzaeva Muhlis²

Annotation; *Storytelling is a powerful tool for foreign language teaching. This article discusses how stories can help engage students. The benefits of this method in making foreign language learning more interesting and memorable are discussed. The article explains that stories are a natural way to introduce students to new vocabulary,*

²⁹ Ph.D., Head of the Department of Exact and Fundamental Sciences, Central Asian Medical University. Email: shokirovamakhbubakhon@gmail.com

² Student, Namangan Institute of Foreign Languages, Department of Foreign Language and Literature. Email: flteach9404@gmail.com

grammar structures, and cultural concepts in context. Using stories in the foreign language classroom is a fun and effective way to engage students and improve their language skills.

Keywords: *storytelling, methodology, language teaching, foreign language trends.*

1) Introduction

Teachers can tell stories to improve their students' foreign language skills and engagement. Stories help us recall information because they immerse us in the characters' actions. In this way, stories promote active meaning-making. Language learners can benefit from storytelling because it helps them grasp spoken language and think critically. Storytelling can help your students learn foreign languages faster and more successfully. It is a great way to improve foreign language vocabulary, listening comprehension, reading, grammar, and speaking skills. Through storytelling in class, students gain constructive and creative understanding. When students listen to a narrative, various brain processes are engaged concerning understanding the response. They will often hear students tell the same stories to others. Repetitive stories can build confidence. While students are enjoying the story, they are also practicing their vocabulary, tenses, and pronunciation. Learn more about teaching vocabulary. Storytelling allows teachers to interact with students at a time when they are developing their self-confidence. It helps participants develop empathy and self-confidence, fosters a sense of community and belonging, enhances interpersonal connections, enables sense-making, and supports learning. One of the best teaching methods is known to be storytelling. High motivation and active engagement, increased creativity, collaboration with peers, a deeper understanding of a topic, and a longer attention span are all benefits of the storytelling technique.

2) Storytelling in Foreign Language Classes

Indeed, stories are powerful teaching tools because they are interesting, compelling, and memorable. For thousands of years, storytelling, listening, and reading have been at the heart of human culture. There are several reasons why storytelling is such an effective method for teaching a foreign language. Telling a story is easy. Stories are simple when they are not broken down into their parts and grammatical patterns. Storytelling is a timeless art. Stories can spread

like wildfire because they are contagious. People tell and repeat stories. The influence of social media is growing. Easily recalled - compared to a random fact or piece of information, we are much more likely to remember something that is conveyed in context.

Therefore, the use of stories in the foreign language classroom promotes a positive learning atmosphere and provides information that is both relevant and understandable. The language acquisition mechanism is activated by stories, and adolescents can easily infer linguistic components from the information contained in stories. According to the experts listed below, storytelling offers unique pedagogical benefits for foreign language teaching: stories are powerful teaching tools because they are engaging, compelling, and easy to recall. The fact that stories are about human-like experiences that we prefer to think of as true and reliable sources of knowledge add to their credibility. Stories let us participate in the character's actions, which helps us retain the information. In this way, stories encourage active meaning-making.

3) Comprehension

In storytelling, a type of reading, students should actively participate in the process of finding meaning. When they listen to a story, they become completely engrossed and experience happiness and fulfillment. As language teachers, we tend to think of teaching reading and listening as just a variety of comprehension exercises, but this can occasionally keep students from developing into good readers of foreign languages. Using stories in the classroom helps students understand the material positively and originally.

In terms of comprehension and response, adolescents engage in several different mental processes when listening to a narrative. They begin by imagining in their minds what they have heard. Then they can imagine what happens afterward. They identify with the characters and circumstances of the story and draw parallels to their own lives. Last but not least, the students compare the ideals of the story with their own. Thus, each child's response is unique because it reflects his or her interpretation, relates to the story as a whole, and can be shared and discussed with other students in the class.

When stories meet these requirements, it is much easier for students to understand the meaning because the stories are more related

to their everyday environment and because the use of mime and body language makes the story easier to understand. Stories, in turn, have patterns that help students get used to and internalize the new language.

4) Methodical techniques

The story should be selected by the teacher. Teachers should consider the age and skill level of the students. A familiar fairy tale, a scary tale, or other appropriate reading from the school library may be used. Then, teachers should instruct students to bring a pillow and flashlight to class. Students should sit in a circle on the floor with their teachers. Teachers should turn off the lights and instruct students to light their flashlights in front of them to illuminate their faces. Teachers should tell the story to the students in an emotional way.

5) Statements made by students

The way teachers teach young students depends greatly on their stage of development and their ability to learn. Young students are natural language learners because they can absorb the target language more easily. According to various studies, the human brain is most receptive to linguistic growth in the years between birth and pre-puberty, and students who learn a language before the onset of puberty are more likely to acquire pronunciation similar to that of a native speaker. Foreign language learning is closely related to age. According to experimental research, students are more likely to acquire native-like skills before age 10 because they are most receptive to Foreign language cultures at that time. According to Egan, the early elementary school age group corresponds to students ages 4 to 5 to 9 to 10. For these students, their feelings are of utmost importance. In learning, young students constantly consider their feelings, sensations, and moods.

A good story should have a meaningful beginning, middle, and end, as well as an introduction, deeper meaning, and emotional and moral appeal. Lessons should include these strong components of a story, even if it is not a story. If students are new to storytelling, start with a short lesson that does not put too much pressure on them or throw them off. To get students' attention, teachers should annotate and highlight the drawings. It is effective to communicate through gestures, facial expressions, and facial movements. Thus, teaching timing must be a major theme of storytelling. The two most important input parameters for language acquisition growth are the duration and intensity of

language instruction. Researchers recommend a minimum of 30 to 40 minutes per day, five days a week, for effective foreign language instruction for students. In addition to the allotted time, the quality of that time should also be considered. The two main components of the quality of input are the appropriateness of the activities and the use of the target language.

6) Using Fun and Meaningful Way

Understanding students' preferences and interests allowed teachers to choose an educational approach that students found intriguing and relevant. Therefore, analyzing needs and interests was very important. The students participated in the activity. They found the learning engaging and enjoyable because the professors took into account their preferences and areas of interest, and because they were able to make connections between what they were learning and their daily lives. Most of the characters in the stories were familiar to the students. They already knew the stories in their native language, which made it easier for them to understand the stories. Since they were able to make connections to their previous reading experiences, their schema helped them to better understand the stories and be successful in reading. Thus, the ability to comprehend oral language and students' prior knowledge and experience is necessary for meaningful reading experiences in both first and second-language classrooms. As listening comprehension progresses, students begin to make connections between oral language and printed language.

It is very important to prepare students by activating their schemas or prior knowledge, not only in the target language but also in their native language, to help them better understand a reading text. Reading comprehension is highly dependent on prior knowledge and experiences that students have already stored in their memory. On the other hand, before reading, students must work extensively with various oral exercises to ensure that they grasp and understand what they read. Students are prepared for reading written texts when they have become familiar with the new language through oral activities. At this point, the stories were introduced and read aloud by the student teachers. The relationship between the written text and the pictures, the predictions, and the questions were the three main tactics that the student teachers focused on while reading. The student teachers introduced the text,

commented on the narrative, and questioned the students to check their prior knowledge. They then began to read the text. As they read, they made connections between the printed text and the drawings by pointing to the words and indicating the pictures. Big books were where all the stories were written and illustrated.

Large books allowed students to read the text of the story and see the illustrations, which led teachers to consider them an effective tool for comprehension. In this case, the role of the pictures in conjunction with the text in constructing the overall story should be explored. If the pictures are of critical importance, as they often are, then they must be present in sufficient numbers or made large enough to be seen by all. Pictures played an important role in the story. So, storytelling is a pleasure. It is also clear from the assessments that each child is aware of how involved they are, how much or how little foreign language they speak, and the reason for this change. Learners describe their families in the classroom, learners create characters in the story and write about the character and draw a self-portrait. The ability of the plot to expand vocabulary is one of its benefits. In general, students enjoy stories. Storytelling is a useful tool that teachers can use to increase their students' foreign language proficiency and enthusiasm. They are motivated by storytelling, and stories can create an enjoyable learning atmosphere. For students, storytelling is the most successful method. It gives young students a fantastic opportunity to learn a foreign language. Stories can also connect classroom learning with the outside world and bridge the gap between language study and language use.

7) Conclusion

To make learning interesting and relevant for students, teachers should choose the right didactics and approach. The use of stories and the playful methods surrounding them helped students learn languages in a meaningful and entertaining way. Students had a high level of engagement in learning throughout the lesson implementation, first because they enjoyed the games and then because the stories appealed to and interested them. Student teachers were able to observe that students enjoy learning when well-planned activities with an educational goal are implemented with them. The games also helped the student teachers create a safe and stress-free learning environment where students could feel safe and comfortable learning.

However, the focus of the process shifted to narratives. The instructors initially believed that the use of stories could be beneficial in language learning, but after putting the suggestion into action, they were surprised by the students' reactions to each story they read. Not only were the students inspired by the stories, but they also showed that they were learning the language and understood the narrative. The use of stories was extremely successful because, first, they were tailored to the student's preferences and interests, and second, the student teachers correctly followed each stage of the reading process. Students need to be exposed to a lot of meaningful, exciting, and comprehensible material in the early learning stages to make learning progress. Students received a lot of stimulation both before and during the read-aloud time, which made them more successful readers, both during and after reading the stories. They also helped students make predictions, draw conclusions, and respond to follow-up questions, showing that they had mastered the stories.

Reference

- 1) Al-Shorman, R. A. et al. 2011. The effect of teacher's storytelling aloud on the reading comprehension of Saudi elementary stage students. *Journal of King Saudi University-Languages and Translation*, 23, 69-76.
- 2) Alqahtani, M. 2015. The Importance of Vocabulary in Language Learning and How to be Taught, <https://ideas.repec.org/a/sek/ijjote/v3y2015i3p21-34.html>
- 3) Anilan, B. 2018. Views and experiences of pre-service teachers on the use of stories in teaching science. *Journal of Baltic Science Education*, 17: 4, pp. 605-619.
- 4) Gomez, N., et al. 2016. Storytelling as a technique to stimulate foreign language vocabulary learning in early childhood, *Universidad Tecnológica de Pereira*.
- 5) Metcalfe, J. et al. 2013. Thinking through new literacies for primary and early years. Victoria: *SAGE Publication*.
- 6) Nguyen, T. et al. 2022. How storytelling can work as a pedagogy to facilitate children's foreign language as foreign language learning. *Language Teaching Research*, 0(0) <https://doi.org/10.1177/13621688221135481>
- 7) Rahmawati, I. N. 2014. Teaching speaking through storytelling. *Universitas Pendidikan Indonesia*.
- 8) Tridinanti, G. 2017. Enhancing Children's Foreign Language Vocabulary Acquisition through Digital Storytelling at Happy Kids Kindergarten, Palembang, Indonesia, *World Academy of Science, Engineering, and Technology*.
- 9) Ulusoy, M. et al. 2017. The effect of digital storytelling in improving the third graders' writing skills, *Intl. e-J.Elementary Education* 9:1, pp. 59-86.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA QO‘LLANILADIGAN AYRIM INNOVATSION METODLAR

To‘xtaboyeva Manzura
Andijon viloyati, Izboskan tuman
3-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali boshlang‘ich sinflarda matematika darslarini kompyuter imkoniyatlaridan foydalanib maktabda dars o‘tganimizda - elektron ishlanma imkoniyatlaridan foydalanib, o‘quvchilarga mavzuni to‘liq tushuntirish imkoniyati oshishi - harakatli tasvirlar va animatsiyalar o‘quvchilarning tasavvurlarini kengaytirishi, dars o‘tishda vaqtdan yutish imkoniyati tug‘ilishi, ya’ni mavzuning tushuntirilishiga va o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirishlariga kam vaqt sarflanishi va boshqa qator imkoniyatlar yuzaga kelishi haqida bayon etilgan

Kalit so‘zlar: Rasmlı rebus, oltin baliqcha, smart, pizza, topqirlik

Ma’lumki bugungi fan texnika rivojlanayotdan davrda ta’lim sohasida ham yuksak o‘zgarishlar bo‘lmoqdaki bu o‘zgarishlar o‘qituvchilarning dars jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishida o‘z samarasini bermoqda.

Hozirgi kompyuterlashgan internet tizimi tezlik bilan rivojlanayotgan zamonning yosh avlodlariga zamonga moslashgan holda yangicha dars tizimini joriy qilish lozimdir, chunki maktabdan tashqaridagi hayotda hamma internet tarmog‘i bilan birga yashaydi. O‘rib kelayotgan avlodni barkamol va aqlli qilib tarbiyalashda avvalo maktab tizimini tubdan o‘zgartirib

Key word, «Rasmlı rebus», kompyuter, Smart, Piza usuli, krasvord aql charxi kabi innovatsion metodlar o‘qish motivatsiyasini shakllantirishga katta yordam beradigan texnologiyadir. Biz hozir boshlang‘ich sinflarda qo‘llanadigan innovatsion usullar bilan tanishib chiqamiz.

1. «Rasmlı rebus» usuli. Mazkur metod asosan darsning "Mustahkamlash " qismida qo‘lansa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu metod yordamida o‘quvchilar shoir ijodiga doir asarlari rasmlarga qarab aniqlashi kerak bo‘ladi. Masalan, rebusda baliqcha, hovuz, tilla tanga

rasmlari aks etgan bo‘lsa, demak bu yerda shoirning «Oltin baliqcha» she’ri tasvirlangan bo‘ladi. Bu bolalarda aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishda qo‘l kelishi mumkin.

2. «Aqliy xujum» metodi. Ushbu metodni biz darsning o‘tilgan mavzuni takrorlash va uyga vazifa so‘rash” qismida qo‘llashni lozim ko‘rdik. O‘quvchilarga o‘tgan mavzun yuzasidan savollar beriladi. O‘quvchilar esa savollarga tezkorlik bilan javob berishlari kerak bo‘ladi. Bunda o‘quvchilar javoblarini yozma tarzda berganlari maqsadga muvofiq, chunki bunda ularning o‘z sheriklarining javoblarini o‘zlashtirishi inobatga olinadi.

3. «Qiziqarli krossvord» metodi. Ushbu metod orqali o‘quvchilar darsning yangi mavzu bayoni qismida olgan bilimlarini mustahkamlashda qo‘l kelishi mumkin. Ya’ni, bunda sinfdagi o‘quvchilar guruhlariga bo‘lingan holda ishlasalar samaraliroq bo‘ladi.

4. "Tanla" metodi. Mana shu metod biz darsning yakuniy qismida qo‘llansa yaxshi bo‘lardi. Chunki, darslikdagi o‘tilgan o‘qish uchun berilgan ma’lumotlar nisbatan kam hajmda hamda dars vaqtining chegaralanganligi bois, o‘quvchilar keng va to‘liq ma’lumotlar olishi qiyin bo‘lishi mumkin. Ana shunday vaziyatlarda ushbu usul yaxshi samara berishi mumkin. "Tanla" metodi o‘quvchilarni mustaqil o‘rganishga va izlanishiga turtki bera oladigan metoddir. O‘qituvchi dars yakunida o‘quvchilarga qiziq 48 Yangi O‘zbekiston pedagoglari axborotnomasi www.in-academy.uz 1-jild, 1-sonda bo‘lgan mavzuni o‘rtaga tashlaydi va sardori tayinlanadi. Keyingi darsgacha ularga berilgan topshiriqlar bo‘yicha ma’lumotlar topish, so‘ngra taqdimot loyihasini tayyorlash vazifasi yuklatiladi.

"Matematika fanini o‘qitishda innovatsion yondashuvlar" - matematika fani o‘qituvchilari malakasini oshirish kursining o‘quv dasturi asosida tuzilgan bo‘lib, u matematika fani o‘qituvchilariga ta’limda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalarning mazmun va mohiyatini ochib beradi. Fanlarni o‘rganish uchun kerak bo‘ladigan ba’zi mobil ilovalardan namunalarini ko‘rib chiqamiz. "Matematik topqirlik" og‘zaki hisob-kitob qobiliyatini o‘stirish ilovasi. Ilova tez hisoblash uchun mavjud algoritmlarni aks ettiradi. Har bir o‘quvchi ularni o‘rganishi mumkin, so‘ngra nazariy bilimlarni amaliy mashqlarda mustahkamlashi, shu tariqa og‘zaki hisoblash amaliy tajribalarini boyitishi mumkin.

Bu ilovani yaratuvchilari og‘zaki hisobda tarmoqdagi boshqa foydalanuvchilar bilan raqobat qilish imkonini ham hisobga olishgan. Matematika fanini o‘qitishda noan‘anaviy ta‘lim yondashuvlari - agar biror tizimni yangilashga qaratilgan faoliyat qisqa muddatli, yaxlit tizim xususiyatiga ega bo‘lib, faqatgina tizimdagi ayrim elementlarni o‘zgartirishga xizmat qilsa u innovatsiya (yangilanish) deb yuritiladi. Bordi-yu, faoliyat ma‘lum kontseptual yondashuv asosida amalga oshirilib, uning natijasi muayyan tizimning rivojlanishiga yoki uni tubdan o‘zgartirishga xizmat qilsa, u innovatsiya (yangilik kiritish) deb ataladi.

2 Didaktik darslikda foydalaniladigan kompyuter jarayonlarini tizimlashtirishga harakat qilaylik. Multimedia texnologiyalari tufayli talabalarda qiziqish va qiziqish uyg‘otadi. Amalda ko‘rsatish qiyin bo‘lgan jarayonlarni modellashtirish va namoyish qilish imkonini beradi. Materialni o‘zlashtirish tezligi bilan bir qatorda uni tushunish, tushunish o‘qitishni yakka tartibda olib borish imkonini beradi.

Matematika darslarida o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish maqsadida kompyuterdan foydalanishga e‘tibor qaratamiz. O‘qituvchi dars davomida o‘quvchilarga ma‘lum hajmdagi darslarni beribgina qolmay, balki ularda turli xil vositalar, jumladan, kompyuterdan foydalangan holda mustaqil ravishda boshqa ma‘lumotlarni izlash istagini ham shakllantirishi kerak. Adabiyotlar tahlili va metodologiya: O‘quvchilarning mustaqil bilim olish qobiliyati qanchalik yaxshi tashkil etilgan bo‘lsa, dars shunchalik samarali va sifatli o‘tadi.

Kompyuter o‘quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini oshiradi, o‘qituvchi esa o‘tilgan materialni o‘zlashtirish jarayonini turli yo‘llar bilan boshqara oladi.

"Matematikani o‘qitishda innovatsion yondashuvlar" matematika o‘qituvchilarining malakasini oshirish kursining o‘quv dasturi asosida matematika o‘qituvchilarini o‘qitishdagi zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalarning mohiyatini ochib beradi.

3 Matematika o‘qitishda innovatsion yondashuvlar moduli bo‘yicha o‘quvuslubiy majmua o‘quvchiga yangi g‘oyalar, me‘yorlar, qoidalar, boshqalar tomonidan yaratilgan ilg‘or g‘oyalar, me‘yorlar, qoidalarni tabiiy qabul qilish bilan bog‘liq sifatlar, ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beruvchi tarbiyani yaratishga o‘rgatadi.

innovatsion ta'lim deb ataladi. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb ataladi.

Har bir fan o'qituvchisi mustaqillik g'oyasi ruhida tarbiyalangan barkamol shaxsni kamol toptirish kabi vazifalarni hal etishda o'zining pedagogik faoliyatini tubdan o'zgartirishi zarur. Mamlakatimiz bo'ylab umumta'lim maktablariga katta e'tibor qaratilib, maktablarimizni jahon andozalari darajasida jihozlash ishlari olib borilmoqda. Maqolada boshlang'ich 3-sinf matematika darslarini kompyuter imkoniyatlaridan foydalanib maktabda dars o'tganimizda, olingan natijalar bo'yicha quyidagi xulosalarga keldik: - elektron ishlanma imkoniyatlaridan foydalanib, o'quvchilarga mavzuni to'liq tushuntirish imkoniyati oshadi; - harakatli tasvirlar va animatsiyalar o'quvchilarning tasavvurlarini kengaytirish uchun muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayev N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - T., 2GG2. 8.Divanova M.S., Alimova S.Q., Alimov O.N. Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish, 46 bet.
2. Jumayev M.E., Z.G., Tadjiyeva. Boshlan'gich sinflarda matematika o'qitish metodikasi "Fan va texnologiya", 2005. 312 bet.
3. Alixonov S. "Matematika o'qitish metodikasi" Qayta ishlangan II nashri. T., «O'qituvchi» 1997 va boshqalar elementar matematikadan masalalar.
4. Alixonov S. «Matematika o'qitish metodikasi». T., «O'qituvchi» 1998. 12.Azlarov T
5. 48 Yangi O'zbekiston pedagoglari axborotnomasi www.in-academy.uz 1-jild, 1-son

РОЛЬ РОДНОГО ЯЗЫКА ПРИ ИЗУЧЕНИИ НЕМЕЦКОГО ПОСЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНЫХ ГРУППАХ

Askarova Shaxnoza Ismailovna
ФерГУ, д.ф.ф.н., (PhD), старший преподаватель
askarovasch@gmail.com

Abdualimova Marhabo Abduhalil qizi
студентка ФерГУ

Аннотация: В данной статье рассматривается теория интерференционных ошибок на фонетическом, лексико-семантическом и грамматическом уровнях при изучении третичного языка, немецкого, после английского, а также открывает новые перспективы в области анализа ошибок и их устранения в условиях влияния родного и первого иностранного языка на изучаемый язык.

Ключевые слова: интерференция, трансфер, фонетический уровень, лексико-семантический уровень, интерференционные ошибки

Согласно имеющимся отчетам об исследованиях, можно сказать, что предыдущие знания о родном языке и первом иностранном языке (здесь это английский) оказали значительное влияние на изучение второго иностранного языка (здесь это немецкий). Эти выводы могут привести как к облегчению, так и к трудностям из-за негативного переноса (интерференции). По этой причине при изучении немецкого языка возникают ошибки, из-за которых учащиеся сознательно или бессознательно перенимают некоторые структуры из узбекского (родного) языка, хотя в немецком языке эти формулировки отсутствуют. Основываясь на этом утверждении, вопросы, поставленные в этой работе, заключаются в следующем:

1. Какое влияние оказывают типологические особенности родного и первого иностранного языков на изучение второго иностранного языка?

2. Являются ли типологические особенности родного языка причиной интерференционных ошибок на фонетическом, лексико-

семантическом и грамматическом уровнях при изучении немецкого языка, являющегося вторым иностранным языком?

В соответствии с вышеизложенными вопросами, выдвигаются следующие гипотезы:

1. Считается, что лингвистическая структура родного и первого иностранного языков оказывает как негативное, так и положительное влияние на изучение второго иностранного языка.

2. Предполагается, что типологические особенности родного языка вызывают интерференционные ошибки на фонетическом, лексико-семантическом и грамматическом уровнях при изучении немецкого языка, являющегося вторым иностранным языком.

3. Предполагается, что типологические особенности первого иностранного языка вызывают интерференционные ошибки на фонетико-фонологическом, лексико-семантическом и грамматическом уровнях при изучении второго иностранного немецкого языка.

Целью данной работы является определение ошибок, допущенных студентами изучающих немецкий, в качестве второго иностранного языка. Целью этого анализа ошибок также является выявление различий между родным, первым и вторым иностранными языками. Кроме того, цель состоит в том, чтобы не допустить ошибок при освоении языка.

Что касается научных работ, то можно сказать, что ошибки, связанные с интерференцией, являются наиболее распространенными ошибками среди студентов-узбеков, изучающих немецкий язык. В этой работе анализируются фонетические, лексико-семантические и грамматические интерференционные ошибки. Лингвистические исследования в основном посвящены ошибкам интерференции на родном языке или ошибкам интерференции на первом иностранном языке. Кроме того, анализ интерференционных ошибок на фонетическом, лексико-семантическом и грамматическом уровнях в соответствующих и текущих работах практически отсутствует. В данной работе предполагается, что эта работа открывает новые перспективы в области анализа ошибок и их устранения.

Слово „трансфер-передача“ происходит от латинского „transfere“, что означает ”передавать, переносить“. При изучении

одного языка передаются характеристики, правила, а также элементы из другого языка. „Термины“ перенос и вмешательство были перенесены из психологии в лингвистику. В психологии обучения „перенос“ означает перенос ранее приобретенного навыка в другую аналогичную ситуацию [1; 145]³⁰.

В качестве положительного и отрицательного переноса, то есть интерференции, выделяют два вида переноса. Когда происходит структурное сходство между родным и иностранным языком, этот перенос называется положительным переносом. Позитивный перенос не вызывает ошибок, но из-за лингвистического равенства может облегчить изучение иностранного языка. Напротив, негативный перенос вызывает различные лингвистические ошибки, поскольку такой перенос обусловлен специфическими лингвистическими различиями. „Термин“ интерференция “в лингвистике используется для обозначения переноса структур родного языка на эквивалентные структуры иностранного языка или структур диалекта на соответствующий язык или, наоборот» [2; 62]³¹.

Отрицательная передача лингвистических правил, элементов и структур между двумя языками между Я1- Я2 или Я2-Я3, а также нарушение лингвистической нормы называются межъязыковой интерференцией. „Межъязыковая интерференция понимается, как негативный перенос лингвистических элементов и структур на изучаемый язык“ [3; 349]³².

Передача закономерностей на иностранном языке является наиболее распространенным источником ошибок. На основе своего опыта работы с уже известными структурами в иностранном языке учащийся формирует неправильную структуру. Эти ошибки называются „интеллектуальными“ ошибками, поскольку учащийся больше не может говорить на своем родном языке пытается применять правила иностранного языка в отрыве от нее“ [4; 62]³³.

³⁰ Selen N. *Eine Einführung in die deutsche Sprachwissenschaft für Türken mit Fehleranalysen*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1984. – S. 145.

³¹ Aktash H. *Interferenzfehler bei den türkischen Deutschlernenden*. Unveröffentlichte Magisterarbeit. Konya: Selçuk Universität, Institut für Erziehungswissenschaften. 2011. –S. 62.

³² Bußmann H. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Dritte, erweiterte und aktualisierte Auflage. Stuttgart: Kröner Verlag. 2002. –S. 349.

³³ Jörger U. *Can I Become a Beefsteak? Linguistische und pragmatische Gründe und*

Следующие представленные работы заслуживают внимания, чтобы знать о текущем состоянии исследований.

П.П. Спиропулу проанализировал в своей статье „Ошибки на уроке третичного языка. Вклад в рамках исследовательского гранта в Европейский центр иностранных языков (EFSZ) в рамках проекта³⁴ „Концепция многоязычия – изучение третичного языка, немецкого языка после английского“ перенос (трансфер) с родного языка или с другого иностранного языка при изучении нового иностранного языка [5;]. В связи с этим проводилось исследование в греческой группе немецкоязычной гимназии в Афинах. Целью данного исследования является выявление случаев переноса языковых структур родного (греческого) или иностранного языка (английского) при изучении нового иностранного языка (немецкого). Учащимся дано задание, на котором они рассказали наглядную историю. Из этого задания следует, что учащиеся, помимо ошибок, связанных с их родным языком, допустили ошибки, связанные с английским языком, то есть с первым иностранным языком.

А. Рахунен в своей дипломной работе „Аналитическое исследование ошибок в немецкоязычных эссе. Сравнительный анализ эссе финских и английских учащихся изучающих немецкий язык“ анализирует ошибки для выявления сходств и различий языковых структур в двух международных группах изучающих немецкий язык [6]³⁵. Эссе групп студентов из Англии и Финляндии были оценены и сопоставлены с помощью анализа ошибок. В центре внимания этой работы было изучение орфографических и грамматических ошибок (написание слов с дифтонгами –ei, и –ie-соответствие глаголов, порядок слов в предложениях и структура

Dimensionen typischer Interferenzfehler von deutschen Lernern des Englischen. Essen: LAUD Verlag. 2012. –S. 62.

³⁴ Spiropoulou P. P. Fehler im Tertiärsprachenunterricht Beitrag im Rahmen eines Forschungsstipendiums am europäischen Fremdsprachenzentrum (EFSZ) im Rahmens des Projekts“ Mehrsprachigkeitskonzept – Tertiärsprachenlernen- Deutsch nach English“.2005. <https://docplayer.org/8272402-Fehler-im-tertiaersprachenunterricht.html>. (23.01.2023)

³⁵ Rahunen A. Analytische Untersuchung der Fehler in Deutschsprachigen Aufsätzen. Eine vergleichende Analyse von Aufsätzen finnischer und englischer DaF-Lernender. Pro-Gradu-Arbeit. Finnland: Universität Tampere. 2006. -

придаточных предложений с участием союзов „weil“, „wenn“, „obwohl“ und „dass“, „потому что“, „если“, „хотя“ и „что“). Кроме того, анализировался вопрос о том, допустили ли финские учащиеся в целом меньше ошибок, чем английские учащиеся, или наоборот. Результаты исследования показали, что источником ошибок было различие языковых структур между родным и иностранным языками.

Г. Алексиадис в своей исследовательской работе „Межъязыковые интерференционные явления в рамках контрастной лингвистики и нейролингвистики на примере немецкого / современного греческого языков“ [7]³⁶ проанализировал интерференционные ошибки в области исследования языковых контактов и обучения иностранным языкам, а также в рамках нейролингвистики на примере немецкого языка и современного греческого языка. В результате исследования языкового контакта интерференция была приравнена к взаимному влиянию между двумя или несколькими языками. Со временем древнегреческий язык оказал большое влияние на немецкий язык. Наибольшее влияние оказали лексическая сфера и разговорная речь. В сфере преподавания иностранных языков явление интерференции было выявлено большим влиянием родного языка на иностранный язык. Исследование, проведенное в греческой школе в Нюрнберге, показало, что ошибки, связанные с интерференцией, встречаются так же часто, как и ошибки, возникающие из-за незнания определенных закономерностей иностранного языка. Нейролингвистика показала, что языки влияли друг на друга в процессе восстановления речи при афазии у многоязычных пациентов. Это была систематизация патологически обусловленных интерференционных ошибок.

Из приведенного выше анализа лингвистических исследований становится ясно, что в узбекском языкознании существует множество проблем, которые необходимо решать при изучении билингвизма, трилингвизма и языковых контактов. В частности, такие вопросы, как общая характеристика всех аспектов

³⁶ Alexiadis G. Zwischensprachliche Interferenzerscheinungen innerhalb der kontrastiven Linguistik und der Neurolinguistik am Beispiel Deutsch/Neugriechisch. Unveröffentlichte Dissertation. Augsburg: Augsburg Universität, Philologisch-historische Fakultät. 2008.

билингвизма, трилингвизма возникающих в процессе языковой коммуникации, лингвистические межконфессиональные проблемы и роль билингвизма и трилингвизма во взаимодействии языков, относятся к числу вопросов, остающихся незамеченными лингвистами в узбекском языкознании. Процесс изучения второго иностранного языка существенно отличается от процесса изучения второго языка.

Теоретическая основа настоящей работы была посвящена объяснению фундаментальных понятий, теорий и моделей овладения языком, которые необходимы для изучения третичного языка. Подводя итоги можно определить на сколько важным является исследование языковой интерференции на всех языковых уровнях, при изучении индивидом первого и второго иностранного языков. Необходимо учитывать тот факт, что при освоении неродного языка характерным является грамотное изучение фонетики, лексики и грамматический строй родного языка, так как языковая система родного языка имеет сильное влияние на языковую систему неродного языка.

Список использованной литературы:

1. Selen N. *Eine Einführung in die deutsche Sprachwissenschaft für Türken mit Fehleranalysen*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1984. – S. 145.
2. Aktash H. Interferenzfehler bei den türkischen Deutschlernenden. Unveröffentlichte Magisterarbeit. Konya: Selchuk Universität, Institut für Erziehungswissenschaften. 2011. –S. 62.
3. Bußmann H. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Dritte, erweiterte und aktualisierte Auflage. Stuttgart: Kröner Verlag. 2002. –S. 349.
4. Jörger U. Can I Become a Beefsteak? Linguistische und pragmatische Gründe und Dimensionen typischer Interferenzfehler von deutschen Lernern des Englischen. Essen: LAUD Verlag. 2012. –S. 62.
5. Spiropoulou P. P. Fehler im Tertiärsprachenunterricht Beitrag im Rahmen eines Forschungsstipendiums am europäischen Fremdsprachenzentrum (EFSZ) im Rahmens des Projekts“ Mehrsprachigkeitskonzept – Tertiärsprachenlernen-Deutsch nach English“.2005. <https://docplayer.org/8272402-Fehler-im-tertiaersprachenunterricht.html>.
6. Rahunen A. Analytische Untersuchung der Fehler in Deutschsprachigen Aufsätzen. Eine vergleichende Analyse von Aufsätzen finnischer und englischer DaF-Lernender. Pro-Gradu-Arbeit. Finnland: Universität Tampere. 2006.
7. Alexiadis G. Zwischensprachliche Interferenzerscheinungen innerhalb derkontrastiven Linguistik und der Neurolinguistik am Beispiel

Deutsch/Neugriechisch. Unveröffentlichte Dissertation. Augsburg: Augsburg Universität, Philologisch-historische Fakultät. 2008.

8. Askarova Sh.I. ЯВЛЕНИЕ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТАМИ-УЗБЕКАМИ. Eurasian Journal of Academic Research, 3(2 Part 4), 185–189.

9. 5. Askarova Sh. I. ОСОБЕННОСТИ БИЛИНГВИЗМА В УСЛОВИЯХ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ. Eurasian Journal of Academic Research, 3(2 Part 4), 190–194.

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОГО ОВЛАДЕНИЯ ИМИ ИЗУЧАЕМОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

*Темиров Набижон Солиевич доктор педагогических наук,
и.о.профессора кафедры «Педагогика», ФерГУ
Ягьяева Эльвина Бахтияровна старший преподаватель
английского языка, ФерПИ, докторант ФерГУ, (91)6585238,
eyaqyayeva@mail.ru*

***Аннотация:** Требование времени, и развитие технологий диктует изменение системы образования и в соответствии с меняющимися стандартами в свою очередь влияет на методику преподавания предметов и способы подачи материалов учащимся. В статье раскрываются некоторые аспекты организации самообучения через самоорганизацию, которая может стать основой для осознания важности процесса, который предстоит осуществить.*

***Ключевые слова:** ключевое внимание, методические условия, мультимедийные образовательные ресурсы, современные требования, зарубежный опыт, трансформация, учебная деятельность, позиция учащегося*

Существующая проблема в теме исследования В стремительно развивающемся мире особое внимание уделяется поддержке самостоятельного образования за счет неизбежного широкого внедрения информационно-коммуникационных технологий в образовательный процесс, создания базы

образовательных ресурсов и повышения эффективности ее использования. Начатые и проводимые в нашей стране реформы выявляют необходимость улучшения методических условий использования информационных ресурсов в обучении иностранному языку, использования таких возможностей, как укрепление материально-технической базы образовательных учреждений, создание необходимых условий для педагогической деятельности преподавателей, стимулирование студентов за счет использования мультимедийных образовательных ресурсов, передовых педагогических и современных информационных технологий для повышения эффективности гуманитарных наук, в частности иностранных языков.

Методы решения проблемы В «Стратегии дальнейшего развития высшего образования в Республике Узбекистан» приоритетными задачами названы «углубленное изучение таких важных и актуальных наук, как иностранные языки, математика, информатика, совершенствование и повышение качества среднего специального образования, которое считается основой для целей высшего образования». Уделяется большое значение совершенствованию методики организации самостоятельной учебной деятельности студентов при изучении предмета иностранного языка. Важное значение имеет адаптация учебного процесса к современным требованиям, модернизация на основе наработанного зарубежного опыта при обеспечении эффективной организации самостоятельной работы студентов[1;2]. В связи с этим научно-методическое обеспечение образовательного процесса должно формироваться с учетом трансформации позиции студента из объекта обучения в осознанный субъект учебной деятельности. В процессе обучения у молодых специалистов должны формироваться не только знания и навыки, которые позволят выпускнику быть эффективным в будущей профессии, но и умение осваивать смежные области профессиональной деятельности. При этом формирование умений управлять собственной учебной деятельностью неизбежно происходит на фоне повышенной активности в поведении учащегося.

Научно-обоснованные рекомендации Согласно Ландверу и Мюллеру (2008), можно выделить три формы самообучения: свободное самообучение характеризуется тем, что учащиеся свободно занимаются конкретными темами и содержанием, которые могут быть полностью независимыми от конкретных модулей и не предусмотрены в учебной программе. Таким образом, участие в свободном самостоятельном обучении в первую очередь зависит от индивидуальных интересов и личной приверженности студентов [9:203]. Тем не менее, университеты могут поддерживать такую деятельность, присуждая за нее кредитные баллы, например, компенсируя их в общей сумме КМСО (кредитно-модульной системе образования) (ECTS) в контексте дипломных работ, служебного обучения или кредитов кампуса. Индивидуальное самостоятельное изучение назначается отдельным модулем, но не посредством конкретных структурированных учебных мероприятий. Соответственно, отсутствует руководство по структурированию задания и контактная поддержка со стороны инструкторов. В сопровождении самостоятельных занятий учащиеся работают самоорганизованно — индивидуально и в группах — для выполнения заданных заданий. Феномен самоорганизации рассматривается применительно к различным сторонам образовательной деятельности, от формирования навыков рационального управления ею до самореализации человека в образовательном процессе в многочисленных отечественных и зарубежных исследованиях [3:4]. Самоорганизация проявляется в способности учащегося рационально организовать учебную деятельность и выполнять задания постепенно, учитывать промежуточные результаты с целью проведения коррекции учебной деятельности и улучшения ее организации на основе сознательного применения знаний, умений и навыков. способности. Сама учебная деятельность представляет собой специфический вид поведения человека, направленный на получение определенных знаний, умений и навыков как основы будущей профессиональной деятельности, а также на развитие необходимых для такой деятельности личностных и профессиональных качеств. Особое внимание следует уделить развитию у студентов нормативных умений в будущей профессиональной деятельности [8:3470]

Повышение качества образования в высшей школе невозможно представить без разработки системы приобретения студентами навыков самостоятельной организации учебной деятельности, которая позволит им с учетом индивидуальных особенностей личности рационально расходовать свою энергию и организовывать свою жизнь. деятельность наиболее оптимальным и наиболее эффективным образом целенаправленно. Формирование мотивации должно осуществляться исходя из особенностей содержания образовательного процесса в конкретном вузе. Используя существующие рекомендации, преподаватели вузов должны научиться убеждать студентов понимать себя как самостоятельно программируемых разумных существ, способных развивать сущностные силы и добиваться успеха.

Список использованной литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии дальнейшего развития Республики Узбекистан», 2017 г.;
2. Талипова Ж.О., Гафуров А.Т. Методика преподавания биологии . ТГПУ, Т.: – 2012. – 128 с.;
3. ЕргахсиеваГ.С., КазаковС.Р., СалимоваС. Методика овершенствования самостоятельной работы студентов по биологии с помощью информационных ресурсов. ISSN-2394-5125 Том 6, Выпуск 6, 2019;
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебное пособие. – Ростов - на -Дону: Феникс, 1997. – с. 112–145;
5. Кочетова Т.Н., Стельмах Я.Г., Тиханова Н.Ю. Формирование навыков самоорганизации студентов в техническом вузе;
7. Ендовицкая Е.В. Формирование организационной культуры стимулирующей инновационность и креативность персонала (2020). 88;
8. Т.П.Скорикова, С.С.Хромов, Н.В.Днепровская, Дистанционное обучение в научно-профессиональной сфере общения (междисциплинарный подход), Международный журнал экологического и научного образования, 11(10), стр. 3467-3476 (2016);
9. Ландвер и Мюллер (2008) AU44: <https://www.igi-global.com/dictionary/self-study/64754>.

**CHET TILLARNI O‘QITISHDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH**

**THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN
TEACHING FOREIGN LANGUAGES**

Boymirzayev Akmaljon Komiljonovich
Teacher at school 24 in Izboskan district
Andijan region

Abstract: Today, digital technologies are rapidly developing and require keeping up with the times in every field. The use of digital technologies in the educational system is of great importance in improving the quality of education and educating socially active young people in the present era, when the speed of obtaining and using information is very large. Previously, we had conducted educational programs in the traditional way, which was lecturing through bulky books and manuals. This, in turn, did not ensure that the quality of education was so high. Currently, the process of digitalization of education has started to improve the quality of education.

Key words: virtual reality, foreign languages, digital technology, digital technology in education, cloud technology, Internet of Things

The current state of the education system is characterized by the increasing role of non-traditional educational technologies. Learning by the learner with their help is much faster than with traditional technologies. These technologies change the nature of knowledge development, acquisition and distribution, deepening and expanding the content of the studied subjects, quickly updating it, using more effective teaching methods, and also significantly expanding the opportunity for education for everyone will give.

We answer the question of what is digital technology as follows: it is a modern form of economic management. In it, a large set of data in digital form and the process of their processing serve as the main factor of production and management. Using the obtained results in practice makes it possible to achieve much greater efficiency compared to traditional forms of management.

Learning methods are becoming easier for learners when education is delivered through digital technologies. In this case, multimedia, overhead projector, computer, laptop, televisions connected to the Internet, telephone lines, smart boards, and projectors play the role of educational system mediators. Training teachers with such tools ensures the improvement of the quality of education. We all know that the use of digital technologies in online classes has good results. For example, we can consider online classes given on television as a form of digital education. So in digital education:

- has the opportunity to study wherever and whenever he wants;
- the culture of receiving and using information from the Internet is formed;
- raises the education system to a new level;
- dramatically reduces time and money consumption;
- such as not getting lost in the "digital world" and having advantages in finding a good job.

The opening of Wi-Fi zones and IT parks will greatly contribute to the development of the digital education system. It will be possible to develop the ability of educators to work with digital technologies and to organize various open courses through the Internet. This, in turn, makes educators work harder with less and increases the quality of education due to competition.

In addition, when digital technologies and the introduction of artificial intelligence technology are used to detect tax evasion, prevent fraud, analyze data and automate repetitive processes, and increase transparency, large volumes of data - And big data provides an opportunity to store and process a large amount of data received by tax authorities, to better predict revenues and to improve the exchange of documents between tax payers and tax authorities.

Below we will touch on some digital technologies: cloud technologies are data processing technologies that provide computer resources as an online service to the Internet user it has been.

Digital technologies in education are changing the way students learn. Using digital technology in classrooms helps students learn by better absorbing knowledge and visualizing difficult concepts

In conclusion, it can be said that the introduction of digital technologies in various fields, not only in the education system, plays a

major role in the modernization of the country's education system. It serves to improve the organization of modern education and the effectiveness of education.

REFERENCES

1. Bakiyeva, F., & Mirzahmedova, N. (2019). EFFICIENCY OF ONLINE TRAINING. Theoretical & Applied Science, (11), 56-58.
2. Мирзахмедова, Н. Д. (2015). Применение макросов в программе Power Point для создания тестовых заданий. Наука, техника и образование, (4 (10)), 180-182.
3. Грегг Б. «Производительность систем: Enterprise и Cloud», 2014.
4. Bakiyeva, F. R., Primkulova, A. A., & Mirzahmedova, N. D. (2020). Smart And Development Of Modern Education.

PROBLEMS IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN MECHANICAL ENGINEERING AND WAYS TO OVERCOME THEME

***Sakhobiddinov Xusniddin Zuxriddin o‘g‘li
Andijon Mashinasozlik instituti 2-bosqich magistranti***

Abstract: This article discusses the difficulties that arise in teaching a foreign language in mechanical engineering.

Key words: Contextual understanding, comprehension, discussions, challenging, assess, non-native speakers

A number of problems may arise when teaching a foreign language in the fields of mechanical engineering. This article examines some of these challenges.

Contextual understanding: Engineering concepts rely heavily on technical vocabulary and context-specific terminology, which can be difficult to translate and understand in a foreign language. This can lead to confusion and a lack of comprehension, especially for students who are not familiar with the subject matter.

Limited or irrelevant resources: Finding relevant and specific terminology. It can be challenging for students to understand the context of these words when learning a foreign language. This can lead to confusion and difficulty comprehending lessons and materials.

Limited language proficiency: Many engineering students may have limited proficiency in the foreign language being taught. This can

make it difficult for them to follow lectures, read technical texts, and participate in discussions. It can also make it challenging for instructors to assess students' comprehension.

Lack of motivation: Students may not see the immediate practical application of learning a foreign language in an engineering field. This can lead to a lack of motivation and interest in learning the language, which can further inhibit their learning progress[1.78]

Time constraints: Engineering students often have tight schedules with a heavy workload. Finding time to learn a foreign language can be challenging, making it difficult for students to commit to regular language learning activities.

Cultural differences: Engineering fields have a unique culture and norms that can be challenging for non-native speakers to understand. This can lead to miscommunication and misunderstandings, which can affect learning outcomes and performance.

There are a number of ways to overcome these difficulties, and we are going to list some of them in this article.

Project-based learning: In this approach, students work on real-life projects that require them to communicate in the foreign language. This helps them to develop their language skills in a practical and meaningful way, while also gaining valuable experience in their field of engineering.

Technology-based learning: Modern technology provides a wealth of resources for language learning, including language-learning software, mobile apps, and multimedia materials to develop their language skills in a context that is relevant to their engineering field.

Language labs: Language labs are equipped with audio-visual materials and software that allow students to practice their language skills in a controlled environment. They can listen to recordings, practice speaking exercises, and receive feedback from language teachers.

Online learning: With the increasing availability of online resources, students can access language learning materials anytime and anywhere. Online courses, language learning apps, and video tutorials provide interactive ways for students to learn a foreign language.

Role-plays and simulations: Simulations of real-life situations in the engineering field can help students to practice their language skills in a dynamic and interactive way. Role-plays and simulations can improve students' confidence when communicating in the foreign language.

Language exchanges: Language exchanges allow students to practice their language skills with native speakers of the foreign language. This can be done through face-to-face conversation or using online communication tools. Language exchanges provide an opportunity for students to learn about the culture and context in which the foreign language is used[2.56].

Litterature:

1. Godwin Coury, J., (2001), English as a Lingua Franca in the Brazilian academic. 2001.
2. Jordan R.R., English for Academic Purpose: A Guide and Resource Book for Teachers.

**YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR CHET
TILLARINI O‘QITISHDAGI O‘RNI**

***Ibragimova Muharram Isaqovna
Andijon mashinasozlik instituti o‘qituvchisi
Ganiyev Hurshid
Andijon mashinasozlik instituti
Transport logistikasi yo‘nalishi talabasi***

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tilini o‘tishda an’anaviy metodlar bilan birga zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish samaralari yoritiladi. Bunda ushbu texnologiyalar talabaning ijodkor va mustqail ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishda motivatsion kuch bo‘lishi ocjhib beriladi.

Kalit so‘zlar: internet, an’anaviy texnologiyalar, mustaqil ishlash

So‘nggi yillarda pedagogik ta’limda o‘quv jarayonining deyarli barcha jihatlarini qamrab oladigan katta o‘zgarishlar ro‘y bermoqda. Chet tillarini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalasi tobora ortib bormoqda. Ta’limning yangi usullari va shakllari paydo bo‘lmoqda, bu esa o‘z navbatida nafaqat axborot almashish va uzatishning turli xil texnologiyalarini o‘quv jarayonida amalga oshirish, shuningdek, o‘quvchilarning kommunikativ bilimlarini rivojlantirish, nutq ko‘nikmalarini yaxshilashga qaratilgan o‘qitish usullarining bitta katta tizimini hosil qilmoqda. Chet tilining asosiy vazifasi chet tilini amaliy o‘zlashtirishni o‘rgatish, asosiy bilimlarni

shakllantirish, ya'ni chet tilini amalga oshirishda o‘rgatilayotgan til so‘zlashuvchilar bilan aloqa qila olishdir. Yangi pedagogik texnologiyalarni izlash talabalarning chet tilini o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasining yetishmasligi bilan bog‘liq.

Chet tilini o‘rganayotganda talabalar ba’zi qiyinchiliklarga duch kelishadi va psixologik jihatdan materialni o‘zlashtira olamydilar. Ishlash jarayoni tajribasi shuni ko‘rsatadiki, turli xil, zamonaviy, yangi manbalar va vositalardan foydalanish tinglovchilarda qiziqishni uyg‘otadi, ularning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi.

Pedagogik texnologiya - bu chuqur jarayonlarning xususiyatlarini aks ettiruvchi texnikalar to‘plami bo‘lib, bu o‘quv jarayonining zarur samaradorligini ta'minlaydi.

Chet tillarini o‘qitish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘quv vaziyatlarini takrorlashga imkon beradi, an'anaviy o‘qitish usullarini to‘ldirishga yordam beradi, chet tilida muloqot qilishning asosiy ko‘nikmalarini shakllantirishga, fikrni boshqa tilda ifoda etish imkoniyatini anglashdan mustaqil qaror qabul qilishga, kommunikativ vazifalar, talabalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini, qiziqishini oshiradi, o‘rganilayotgan mavzularga yangicha qarashga majbur qiladi, shu bilan ularning ijodiy va intellektual imkoniyatlarini, iste'dodlarini ochib beradi[1].

Hozirgi vaqtda "aqlli" tushunchasi ta'lim tizimlarini rivojlantirish asosiy maqsad hisoblanadi. Asosiy bilim manbai elektron ta'lim, internet-kontenti, texnologik operatsiyalar, o‘qituvchilar va talabalarning fikr-mulohazalarini ta'minlash, ular orasidagi bilim almashish tashkil etadi. Aqlli ta'lim-bu barcha ta'lim jarayonlari va usullarini har tomonlama modernizatsiya qilishni o‘z ichiga olgan tushuncha va ushbu jarayonlarda ishlatiladigan texnologiyalardir[2].

Aqlli ta'lim yuqori darajadagi ta'limni ta'minlay oladi va yoshlarga tez o‘zgaruvchan, beqaror muhitga moslashishga imkon beradi.

Tegishli, innovatsion texnologiyalarni hisobga olgan holda, o‘qitishda Internet-resurslardan foydalanish mavzusiga batafsil to‘xtalib o‘tish zarurdir. Hozirgi kunda onlayn resurslardan foydalanish imkoniyatlari juda katta. Veb-resurslar yordamida quyidagi vazifalarni bajarish mumkin:

- dars mazmuniga tarmoq materiallarini kiritish,
- talabalar tomonidan mustaqil ravishda ma'lumot qidirish,

- loyiha ishining bir qismi sifatida qo‘llash,
- o‘qish ko‘nikmalarini tashkil etish va rivojlantirish,
- tarmoq ovozli matnlari asosida tinglash ko‘nikmalarini oshirish,
- onlayn manbalar,
- u yoki bu til madaniyatini o‘rganish [3]

Hozirgi vaqtda chet tillarini mustaqil o‘rganishga bag‘ ishlangan ko‘plab saytlar mavjud. Bunday saytlarda chet tili o‘qituvchilarining tayyor darslarini, mashqlarni, audio yozuvlarni, talaba uchun tushunarsiz grammatik tushuntirishlarni topish mumkin.

Masalan, Ingliz tilini o‘rgatishda “englishclub” saytida til darajasi va kompetensiyalarni qamrab olgan videodarslar talabalarda tilga bo‘lgan motivatsiya va faollikni oshiradi. Ushbu sayt mustaqil ishlashda juda foydali. Bu yangi boshlanuvchilar va ilg‘ or foydalanuvchilar uchun mos bo‘lgan bepul ingliz tili kursidir. Sayt turli darajadagi qiyinchiliklarga ega audio matnlar, videolarning katta tanlovini taklif etadi. Ushbu materiallarni ingliz tili darslarida ham qo‘llash mumkin.

Saytning afzalligi shundaki, bu oddiy va ishlatish uchun qulay, shuning uchun u tilni o‘rganish uchun eng yaxshi platformalardan biridir. Bugungi kunda chet tili o‘qituvchisi darslarini yanada qiziqarli o‘tkazishga yordam beradigan ko‘plab imkoniyatlar mavjud. Ushbu imkoniyatlar talabalarining faoliyatiga hissa qo‘shadi. An'anaviy o‘qitish usuli bilan taqqoslanganda, yangi ta'limga tatbiq etish muqarrar ravishda o‘qituvchining rolini o‘zgartiradi. Uning vazifasi talabalarining mustaqil ishini ko‘paytirish, shaxsni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlashdir. Bunday o‘rganish o‘rganish motivatsiyasini oshirishga imkon beradi,

o‘qishga qiziqishni sezilarli darajada oshiradi, shuningdek, an'anaviy metodologiyaga nisbatan aloqa ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha yaxshi natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кизлякова Е. С. Внедрение новейших информационных технологий в обучении иностранным языкам. С.-П., 2010. 11 с.
2. Применение SMART-технологий в образовательном процессе «Образование без границ». МБОУ «СОШ №1». 2015. 20 с. <https://infourok.ru/primenenie-smarttehnologii-v-obrazovatelnom-processe-mobu-soshobrazovanie-bez-granic-540134.html>
3. Саркисян А. В. Использование Интернет-ресурсов на уроке иностранного языка. <https://nsportal.ru/shkola/inostrannye42yazyki/library/2016/02/23/ispolzovanie-internet-resursov-na-uroke-inostrannogo>

4. Ванюшкина К. Н., Григорьева Е. Н. Современные подходы к обучению английскому языку дошкольников // Вопросы лингводидактики и межкультурной коммуникации в контексте современных исследований : сб. науч. тр. Чебоксары, 2019. С. 15–19.

TA'LIM SIFATINI TA'MINLASHDA PEDAGOGIK BOSHQARUV TIZIMINI DEMOKRATLASHTIRISH

Xalmonov Umid Ochilovich

*T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston Pedagogika
fanlari ilmiy-tadqiqot instituti Qoraqalpog‘iston
filiali mustaqil izlunuvchi.*

E-mail: umidxalmonov@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lim sifati va uning samaradorligini oshirishga yangicha pedagogik boshqaruv tizimi tatbiq etilishi, ta'limni demokratlashtirish g'oyasi orqali sifat darajasini ta'minlash ilmiy asoslari, zamonaviy sifat menejmenti tizimini joriy etishda xorijiy va mamlakatmiz olimlarining fikrlari o'rganilgan. Shuningdek, sifat menejmentiga bo'lgan evolyutsion yondashuvlar bosqichlarining mazmun-mohiyati, zamonaviy sifat menejmenti tizimini joriy etish vazifalari va ularni hal qilish yo'llari yoritilgan.*

Tayanch so‘z va iboralar: *ta'lim sifati, menejment, sifat menejmenti, sifat menejmenti tizimi, pedagogik ta'limning zamonaviy boshqaruvi, modernizatsiya, ta'limni demokratlashtirish, markazlashtirish.*

Kirish. Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida ta'lim tizimini isloh qilish, uni sifat va samaradorligini ta'minlash dolzarb vazifalardan biriga aylandi. Hozirgi kunda jamiyat rivojlanishi ilm-fanga investitsiya kiritish orqali inson kapitalidan ratsional foydalanishga bog‘liq ekanligi namoyon bo‘lmoqda. Shuning uchun “inson kapitaliga e’tiborni kuchaytirishimiz, buning uchun barcha imkoniyatlarni safarbar etishimiz shart”. Darhaqiqat, rivojlangan davlatlar amaliyoti ham ta'lim tizimini isloh qilishning, unga e’tiborni, investitsiyani ko‘paytirishni hamda inson resursini to‘g‘ri boshqarish lozimligini ko‘rsatmoqda. Shu ma’noda, bugun ta’limda islohotlarni

jadallashtirish bilan birga, to‘g‘ri va samarali boshqaruv tizimini yaratish vazifalari ham ustuvorlik qilmoqda.

Davlatimiz rahbari tashabbuskorligida “umumiy o‘rta ta’lim tizimini bugungi kun talablari asosida tashkil etish, farzandlarimizni har tomonlama kamol topishi uchun barcha sharoitlarni yaratish”[1] da ta’lim boshqaruvini ham isloh qilish va bu orqali uzluksiz ta’lim sifatiga va bilim berish samaradorligiga ta’sir ko‘rsatish zarurati ortib bormoqda. Zero, “ta’lim jarayonini ixtiyoriy qurish va amalga oshirishdan, uning har bir qism va bosqichlarini izchil asoslangan, yakuniy natijani haqqoniy tashxislashga yo‘naltirilgan”ga o‘tish uchun asos zarur. Shunday ekan, ta’lim tizimi boshqaruvining har bir qismini samarali, natijakor tarzda olib borishga imkon beradigan menejment tamoyillarini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Maqolaning maqsadi:

Ta’limni modernizatsiya qilish sharoitida uning sifatini takomillashtirish, demokratlashtirishni ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash, uning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash, pedagogik imkoniyatlarni belgilash, bu boradagi amaliy tajribalarni yoritish hamda mavzu yuzasidan umumiy xulosa va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Maqolaning vazifalari:

- mamlakatimizda uzluksiz ta’lim tizimi sifatini takomillashtirishning dolzarbligini asoslash;
- globallashtirish jarayonida umumiy o‘rta ta’lim muassasalari ta’lim-tarbiya jarayonini modernizatsiya qilishning ustuvor jihatlarini aniqlash;
- ta’limda tatbiq etiladigan yangicha innovatsion yondashuvlar ta’lim sifatini takomillashtirishda muhim vosita ekanligini asoslash.

Mavzuning o‘rganilganligi:

Tadqiqot mavzusi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lib, mamlakatimizda Sh.Qurbonov va E.Seytxalilov, U.Begimqulov, O.Musurmonova, M.S.Mustafaeva, R.X.Jo‘raev va S.T.Turg‘unov, B.R.Adizov, R.SH.Axliddinov, Yu.N.Abdullaev, M.X.Mahmudov, R.Ishmuhammedov, L.V.Golish kabilar o‘zlarining ilmiy izlanishlarida ta’limni ijodiy tashkil etish, umumiy o‘rta ta’limni takomillashtirish, ta’limni demokratlashtirish, sifat menejmentini boshqarish tizimini takomillashtirish va boshqa xususiyatlar bo‘yicha izlanishlar olib borgan. Rossiya olimlaridan A.Voronin, E.Dombrovskaya, N.V.Gorshunova, A.M.Novikov, V.A.Bolotov, M.V.Goremyko,

O.S.Gazman va b., xorijiy tadqiqotchilardan V.SHuxart, M.Porter, D.Lerner, M.Richard, B.Burkxalter, B.Krumrine, J.Hakman, G.Kanjii va boshqalar o‘z tadqiqotlarida biz ko‘tarib chiqayotgan ta‘lim sifatini takomillashtirishdagi muammolar, usul va vositalarni ilmiy va amaliy jihatdan asoslab bergan. Sifat menejmenti tizimini joriy etish va boshqarish masalalari bo‘yicha ko‘plab xorijlik olimlar o‘z fikrlarini bildirib o‘tishgan. Xususan, AQSHda E.Demingning: “Sifat, unumdorlik va raqobatbardoshlik” va “Inqirozdan chiqish” kabi kitoblarida “14 qoida” nomi bilan tanilgan [1] Deming falsafasi o‘rin olgan bo‘lib, ular umumiy sifat (Total Quality) ning asosini tashkil qilgan. Boshqa bir mashhur Amerikalik, Sifat sohasidagi mutaxassis A. Feygenbaumning ta‘rifiga ko‘ra, “sifat - evangelizm emas, oqilonalashtirish taklifi emas va shior ham emas, u hayot tarzidir deb atagan.[1] Shunindex, Yaponiya olimlar va muhandislar birlashmasi (JUSE) tomonidan “Sifat ustasi va nazorati” jurnalida “Sifat korxonaning taqdirini hal qiladi” degan fikrlar bayon etilgan.

Mavzu muammolari:

Mavzuni nazariy jihatdan ko‘rib chiqishda, ta‘lim sifati muammosiga to‘xtalish maqsadga muvofiqdir va bu birinchi navbatda, “sifat”, “menejment”, “ta‘lim sifatini boshqarish”, “ta‘limni modernizatsiya qilish” kabi asosiy tushunchalarning mohiyatini tahlil qilishni talab qiladi. “Ta‘lim sifati” so‘z birikmasi mamlakatimizda ilk bor 1997 yilda O‘zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy xujjatlarining ta‘lim sifati ustidan davlat nazoratiga bag‘ishlangan modda va bo‘limlarida rasmiy ravishda qayd etilgan. Bu esa o‘z navbatida ta‘lim sifatini ta‘minlashga doir qator nazariy va amaliy ishlanmalarning yaratilishiga turtki bo‘lmoqda. Sh.Qurbonov va E.Seytxalilovlarning tadqiqotlarida ta‘lim sifati deganda ta‘lim jarayonining turli ishtirokchilari ta‘lim muassasasi tomonidan ko‘rsatilayotgan ta‘lim xizmatlaridan kutganlarining qanoatlantirilishi darajasi tushuniladi.

“Ta‘lim” keng ma‘noda oldingi avlodlar tomonidan tashkil etilgan katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan tajribalarni doimiy ravishda keyingi avlodlarga etkazishga yo‘naltirilgan umumiy jarayon, tor ma‘noda esa, ijtimoiy institut, jamiyatning ijtimoiy quyi tuzilmalaridan biridir.

“Sifat” esa falsafiy termin sifatida ob’ekt yoki predmetning barcha muhim xususiyatlari yig‘indisidir. Masalan, buyuk antik olim Aristotel sifatni predmetlar orasidagi farqlar, “yaxshi-yomon” belgilari bilan ajratish deb tushuntirgan bo‘lsa, entsiklopedik buyuk olim Ibn Sinoning fikricha sifat tajribaga, tahlilga, sintezga, umumlashtirishga asoslanadi. Mir Alisher Navoiy sifat tushunchasini bilim va donolik kabi tushunchalar bilan bog‘lagan holda ko‘rib chiqqan. Nemis olimi Gegel sifat bu - narsaning birinchi navbatda haqiqiy, aniq mavjudligi bilan aniqlanadi, narsa sifatini yo‘qotishi bilan u o‘zligini yuqotadi, deb ta’riflagan. “Ta’lim” va “sifat” tushunchalarining mohiyatini uyg‘unlashtiradigan bo‘lsak, ta’lim sifati, bu uning xususiyatlari yaxlitligi, ta’lim oluvchi o‘qishi va shaxsiy rivojlanishi uchun xizmat qiladigan eng qulay usullar birikuvidan iborat jarayondir.

Ta’lim sifati, bu butun ta’lim tizimi tarkibiy qismlarining sifat vazifalari, murakkab rivojlanish kuchi (dinamika)ga ega bo‘lgan jarayon bo‘lib, bu ta’lim muassasalari faoliyatidagi o‘zgarishlar, ya’ni ularning ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik va siyosiy muhitining o‘zgarishi bilan izohlanadi.[1]

“Boshqaruv” tushunchasi odatda tizimning bir holatdan yanada sifatliroq holatga o‘tishi sifatida tavsiflanadi. Bu erda ikki jihatga e’tiborni qaratish lozim. Birinchi – tizimni saqlash, uning barqarorligini quvvatlash maqsadida boshqarish (ma’muriy boshqaruv). Ikkinchi jihat – tizim yangi sifat holatiga o‘tishini, ya’ni muttasil rivojlanishni ta’minlovchi boshqarish.[1]

Tadqiqotlarga ko‘ra, ta’lim sifati deganda ta’lim jarayonining turli ishtirokchilari ta’lim muassasasi tomonidan ko‘rsatilayotgan ta’lim xizmatlaridan foydalanuvchilarning qanoatlantirilishi darajasiga nisbatan ishlatiladi. Jamiyatda ta’lim jarayonining holati va natijasini, shaxsning fuqarolik, hayotiy va kasbiy kompetentsiyalarining rivojlanishi hamda shakllanish ehtiyojlari va umidlariga muvofiqligini aniqlovchi kategoriya hisoblanadi. Fikrimizcha, ta’lim sifati inson, jamiyat va davlat ehtiyojlari va manfaatlarini qondiruvchi xususiyatlar majmuasi hisoblanadi.

Maqolaning ilmiy mohiyati.

XX asrning oxiridan boshlab ta’limni isloh qilishda nafaqat ta’lim tizimi, balki uning mazmuni, texnologiyalari va tashkiliy shakllari sohasida ham jiddiy o‘zgarishlar kiritish va amaliyotga tatbiq etish

jamiyatning pirovard maqsadlaridan biri bo‘lib kelmoqda. Ta’lim amaliyotini rivojlantirish murakkab iqtisodiy, moliyaviy, huquqiy boshqaruvni tashkil etish bilan boshlanadi va aynan bu jarayon ta’lim jarayonining asosiy strategik tadqiqot yo‘nalishi sifatida belgilangan pedagogik ta’limning innovatsion usullari doirasidagi nazariy va amaliy tadqiqotlarda o‘z aksini topmoqda.

Jumladan, maktab va oliy ta’lim muassasalari hamkorligini rivojlantirish, ular o‘rtasidagi integratsiyani yanada mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Darhaqiqat, bugungi kunda umumta’lim maktablarida o‘quvchilarga berilayotgan ta’lim-tarbiya, pedagoglarga bo‘lgan hurmat va e’tibor tobora yuksalib bormoqda. Ustoz-murabbiylarning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash, iste’dodli o‘quvchilarni kashf etish, ularni o‘zlari qiziqqan hamda orzu qilgan kasbga yo‘naltirish ta’lim sohasining muhim vazifasiga aylandi.

Pedagogik ta’lim innovatsion usullari doirasida tashkil qilingan “Maktab – Oliy ta’lim tashkiloti – malaka oshirish hududiy markazi” tajriba maydonlarida umumiy o‘rta ta’lim faoliyati samaradorligini oshirish bo‘yicha bir qator tajriba-sinov amaliyotlari amalga oshirilib kelinmoqda. Mazkur tajriba usuli ta’lim tizimiga tatbiq etish jarayonlarida, birinchi navbatda, umumta’lim tashkilotlarining sifat darajasi chuqur tahlil qilinib, aniqlangan kamchiliklar bo‘yicha moslashtirilgan holda samarali usul va vositalardan foydalanishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Ta’lim sifatini yanada kuchaytirish va amaliyotga to‘g‘ri targ‘ib qilib borasida bir qator olimlarning tahlil va takliflar ishlab chiqilgan.

Jumladan, N.SHmyreva, M.Gubanova va Z.Kretsanlar ta’lim sifati – o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga doir ehtiyojlarni qondirishni ta’minlovchi ta’lim xizmatlari iste’mollilik xususiyatlarining majmuasi, deb hisoblaydi.

A.Voronin tomonidan ta’lim sifati – jamiyatda ta’lim jarayonining holati va natijasini, shaxsning fuqarolik, hayotiy va kasbiy kompetentsiyalarining rivojlanishi hamda shakllanish ehtiyojlari va umidlariga muvofiqligini aniqlovchi kategoriya tarzida talqin qilingan.

E.Dombrovskaya ta’lim sifatini ta’limning Davlat ta’lim standartlari, tegishli ta’lim dasturining o‘quv-dasturiy hujjatlari talablariga muvofiqligi, deb e’tirof etadi. Adabiyotlar tahlili

umumlashgan ma’noda, ta’lim sifatiga inson ehtiyoji hamda jamiyat va davlat manfaatlarini qondiruvchi xususiyatlar yig‘indisi sifatida qaralganligini ko‘rsatadi.

N.Selezneva, A.Subettolar ta’lim sifatini boshqarish – ta’limdagi barcha ob’ekt va jarayonlarning sifatini boshqarishdir, deb ta’kidlasa, O.Nazarova ta’lim sifatini boshqarishni bilim sifati va ma’lumotlilik darajasining oshishiga olib keluvchi jarayonlar, muolaja va amaliyotlarni boshqarish, deb e’tirof etadi.

Ta’lim sifati menejmenti – ta’limning oldindan bashoratlangan natijalariga erishishga yo‘naltirilgan boshqaruv bo‘lib, sifatni ta’minlash tadbirlarini loyihalashtirish, ta’lim jarayoni ishtirokchilarini samarali mehnatga qiziqtirish, maqsadlardan chetga chiqishlarni aniqlash, o‘zgarishlarni kuzatish va tahlil qilish jarayonlaridan iborat bo‘lgan, ta’lim muassasasi faoliyatining barcha yo‘nalishlarini o‘zini-o‘zi baholash asosida doimiy takomillashtirib borish tizimidir.

Yuqoridagi tavsiflardan kelib chiqib aytish mumkinki, ta’lim sifati – ta’lim oluvchilar bilimining halqaro davlat standartlariga mosligi, turli darajalardagi ta’lim muassasasi sifat natijaviyligi, muassasaning muvaffaqiyatli faoliyati, shuningdek, ta’lim jarayoni ishtirokchilarining innovatsion ta’lim xizmatlari sifatini ta’minlashdagi faoliyati natijasi hisoblanadi. [1]

Aksariyat xorijiy davlatlarda ta’lim sifatini baholash ikki tarkibiy qismdan, ya’ni ichki (o‘zini-o‘zi baholash) va tashqi baholashdan iborat bo‘lishi lozimligi, shuningdek, mazkur tashkil etuvchilarning aniq mexanizmlari har xil bo‘lishi mumkinligi tan olinadi. Sifatni tashqi baholash tizimi ko‘proq standartlar va iqtisodiy samaradorlik bilan, ichki baholash tizimi esa raqobatbardoshlik va rivojlanishga yo‘naltirilgan takomillashtirishlar bilan aloqadorlikda tushuniladi. Dunyoda mavjud ta’lim sifatini baholash tizimlarini ham ularda tashqi yoki ichki baholashga urg‘u berilishiga qarab, shartli ravishda, ikki modelga bo‘lish mumkin.

Birinchi, ta’lim muassasalarining jamiyat va davlat oldidagi mas’uliyatini attestatsiya, akkreditatsiya va nazorat qilish vositasida tashqi baholashga asoslangan “fransuz” modeli. Bunda ta’lim muassasasi tomonidan o‘zini-o‘zi baholashga yuzaki qaraladi, chunki asosiy e’tibor tashqi baholashni samarali o‘tkazishga qaratiladi.

Ta’lim sifatini baholashning ikkinchi – “ingliz” modeli asosini ta’lim muassasasi tomonidan ichki baholash tashkil qiladi. Frantsuz modeli Frantsiya, Norvegiya, CHexiya, Latviya, Estoniya kabi Evropa mamlakatlarida, ingliz modeli Buyuk Britaniya, Daniya, Germaniya, Sloveniya, Polsha, AQSH, Lotin Amerikasi davlatlarida qo‘llaniladi. AQSH, Finlyandiya va boshqa ayrim mamlakatlarda ta’lim sifatini baholashning har ikkala modelidan samarali foydalanib kelmoqda.

Demak ta’lim sifati nazorati ichki va tashqi baholashdan iborat bo‘lib, mazkur baholashlarning mexanizmlari turlicha bo‘lishi va ta’lim sifatini ta’minlashda ichki baholash hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Ta’limni sifatli boshqarish to‘g‘risida ko‘plab nazariyalar mavjud bo‘lib, ularning ko‘pi vaqt o‘tishi bilan ta’limdagi islohotlar bilan o‘z ahamiyatini yo‘qotib bormoqda. Ta’lim sifati bugun barcha rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar uchun muhim ahamiyatga ega va asosiy e’tiborni qaratish zarur bo‘lgan sohalar qatorida turadi. Rivojlangan davlatlar tajribasiga ko‘ra, ta’limni isloh qilishda, unga yangicha yondashuvlarni olib kirish bilan birga ta’lim boshqaruvini ham takomillashtirib borish, unga yangicha tamoyillarni olib kirish, sifat va samaradorlik uchun xizmat qiluvchi boshqaruv modelini ishlab chiqish har doim dolzarblik kasb etgan.

Ta’lim sifatini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadigan pedagogik tizimni boshqarishni demokratlashtirish, bu kadrlarni tanlash, shartnoma asosida ishga qabul qilish, qabul qilinayotgan qarorlarni ochiq muhokama etish, axborotlarni barcha uchun ochiq, tushunarli bo‘lishiga erishish, ta’lim muassasasi hayotiga oid o‘z fikrlarni bildirishlariga imkon berish, ta’lim muassasasida demokratik g‘oyalarning ustuvor o‘rin tutishini anglatadi.

Yuqoridagi fikrlar asosida ta’lim sifatining nazorat-boshqaruvi deb, ta’lim muassasasida mavjud bo‘lgan resurslar (moddiy, inson) va vositalardan qay darajada foydalanganlik, ta’lim oluvchilarning jamiyat a’zosi sifatida qay darajada shakllanganligi va davlatning rivojiga hissa qo‘sha oladigan bilim va ko‘nikmalarni qay darajada egallaganliklarini nazorat qilish va bu orqali baholash tushuniladi.

O‘zbekistonda ham ta’lim sifati boshqaruvi jarayonlari ko‘plab tadqiqotchi-olimlar tomonidan tadqiq etilgan va turlicha munosabat bildirilgan. Unga ko‘ra, ijtimoiy amaliyot, jamoatchilik tarbiyasi, ta’lim

va tarbiyaning aniq maqsadga qaratilganligi erkin shaxsni shakllantirishning asosini tashkil etadi. Ta’lim jarayonini modernizatsiyalash hamda moddiy texnika bazasini yaxshilash, jamiyatni ma’naviy yangilash, birinchi navbatda, yosh avlod an’analari insonparvarlik va demokratik qadriyatlarni singdirish orqali ta’minlanadi. Bularning barchasi yosh kadrlarni tayyorlash va rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega. SHuningdek, ta’lim jarayonini zamonaviylashtirishda boshqaruv tizimiga ham alohida e’tibor qaratish, tizimni rivojlanishiga ta’sir ko’rsatayotgan byurokratik to’siqlar, boshqaruv kadrlar muammosi va boshqa ish samaradorligiga ta’sir ko’rsatuvchi omillarni bartaraf etish ham juda muhim.

Zamonaviy sifat menejmenti – bu rahbarlik va qo‘llab-quvvatlashning samarali tarkibi bo‘lib, qo‘yilgan vazifalarning bajarilishini ta’minlaydi. Bugungi kunda zamonaviy rahbar boshqaruv fanining umumiy asoslarini puxta bilishi, shuningdek, boshqaruv strategiyasi, innovatsiyalar, marketing, xodimlarni boshqarish sohasida maxsus bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, muassasadagi boshqaruvni rejalashtirish, tashkillashtirish, nazorat etish hamda shu maqsadini amalga oshirishi talab etiladi.

Shuningdek, ta’lim muassasasidagi rahbar-xodimlar boshqaruvning funktsional jihatlarini o‘zlashtirishi; mehnat unumdorligiga erishish; ishiga mas’uliyat bilan yondashish; jamoani maqsad sari yo‘naltira olish; ta’lim muassasasi boshqaruvini ichki va tashqi o‘zgarishlarga moslashtirishi; innovatsion yangiliklarni joriy etishi va innovatsion texnologiyalarni boshqaruvda qo‘llashni takomillashtirish uchun zaruriy bilim, ko‘nikma hamda malakalarga ega bo‘lishi zarur hisoblanadi.

Xulosa.

Tushunchalar va atamalar ta’lim sifatini aniqlashdi yondashuvlarning halma-xilligi uning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri – “ta’lim sifati” tushunchasining mazmuni bilan bog‘liq, chunki u ko‘p qirrali va vaziyatlidir.

“Sifat” o‘z-o‘zidan tugamaydi. Uning shakllanishi va doimiy takomillashtirilishi jamiyatda mavjud ta’lim xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojlarni qondirish natijasida yuzaga keladigan ob’ektiv zaruratdir.

SHunday qilib, ta’lim xizmatlari natijasida bozorning mavjud ehtiyojlari uchun ma’lim bir modeldir. Ta’lim sifati, bizning fikrimizcha,

“Ta’lim xizmatlarining natijasi sifatida mavjud ehtiyojlariga moslashtirish” degan tushunchani beradi.

Barcha ta’limni rivojlanish jarayonlarini hisobga olgan holda mintaqadagi umumiy ta’lim sifatini boshqarish jarayonida zarur bo‘lgan faoliyat tarkibi vaziyat va sharoitlar uyg‘unligini ta’minlaydigan, ta’limda samarali boshqaruvni belgilaydigan muhitini yaratish bilan hududiy tizimlar va umumiy ta’lim muassasalarini guruhlashtirish orqali monitoring ishlari, ta’limga yangicha yondashuvlar, mintaqada umumiy ta’lim sifatini boshqarish modelini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar o‘quv jarayonlarini sifatli tarzda boshqarish mexanizmlarini yanada takomillashtirishni, demokratik, insonparvarlik tamoyillarga asoslangan ta’lim boshqaruvini shakllantirish zarurligini talab qilmoqda.

Ayniqsa, bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash sohasining sifat bosqichida mamlakatimiz umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi ta’lim sifati va samaradorligini doimiy tarzda oshirib borish zarurati maktab o‘qituvchilari kasbiy-pedagogik kompetentsiyalarini yanada rivojlantirish, ulardagi ta’lim sifatini boshqarishni zamon talablari darajasida tashkil etishni taqozo qiladi.

Shunday qilib, ta’limni rivojlantirish sifati va xususiyatlarini zamonaviy jamiyatda ushbu muammoni jamoat talablariga, muayyan hududlarning manfaatlariga va ta’lim ehtiyojlariga qaratilgan mintaqaviy, shahar va maktablar darajasida hal qilinishini taklif qiladi degan xulosaga kelimiz. SHuning uchun ta’lim sifatini oshirish va uni tashkil etish ta’lim tizimida barqaror va izchil rivojlanish, intellektual va moddiy resurslarni jalb qilish qobiliyatini belgilovchi yangicha yondashuvlarni tatbiq etishni talab qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2018 yil 28 dekabr. URL // <https://president.uz/uz/lists/view/2228>
2. Ж. Харрингтон. “Управление качеством в американских корпорациях”. М.: “Экономика”, 1990, с. 272.
<https://uchebnik-online.com/123/1302.html>
3. Шадриков В.Д. Философия образования и образовательные политики. - М.: Издательская фирма “Логос”, 1993. – с.181.
4. Василькова С. Технология работы социального педагога. – Москва.: Академия. 2009. 39 с.

5. Toshtemirova S.A, Muxammadiev L.G‘. “Ta’lim sifati boshqaruvi va bu yo‘nalishdagi xalqaro modellarning o‘ziga xos xususiyatlari”. – T.: Academic research in educational sciences. 2021. 769-b.

LINGUOCULTURAL FEATURES OF THE PROPER NAMES

Arslanbekova Shahnozaxon Dilshatbek qizi teacher of Andizhan state university interfaculty of foreign languages (exact and natural sciencies)

Abstract: *The article is devoted to a cognitive and pragmatic orientation of proper nouns (names) and linguocultural features of them in daily life.*

Key words: *proper names, culture, linguistic, proverbs, phraseology, idioms, difference, national, salient, presence*

Learning foreign languages in our Uzbekistan has become very important events since the first days of the Independence of our country. Our government which pays much attention to the rising of education levels of people, especially young generation their intellectual growth. As our the first President I.A.Karimov said: “Today it's difficult to revalue the importance of knowing foreign languages for our country, as our people see their great prosperous future in the cooperation with foreign partners.” [1.7]. That's why knowing foreign languages and using new innovational technology in education has become very important today. Proper names are a universal and main part of linguistic category. Their structure and function is a theoretical issue debated by many scientists. Proper names constitute a system organized according to criteria varying across culture, tradition, daily life of any people and provide an interpretation of the society of which they are the expression. They are linguistic items fulfilling a referential function, i.e. they refer to single entities existing in the real world. By developing educational system, the innovation spheres of proper names are increasing too. If we pay attention to linguistic has close connection with culture and technology. Proper names also connect with linguoculture. Because by linguoculture we can study the social, political, cultural, economical life of the country. By knowing new proper names we can develop our

vocabulary and it is easy to use new innovational technology during the lesson i.e. cluster, slide-shows, interview, internet blogs. In 1964 cultural studies is an academic field of critical theory and literary criticism initially introduced by British academics and developed at that time. Subsequently adopted by allied academics throughout the world. Characteristically cultural studies is an academic discipline aiding cultural researchers who theorize about the forces from which the whole of humankind contract their daily lives. Many cultural studies scholars employed different methods of analysis, exploring relationships between cultural forms or the superstructure of the base. The linguoculture the proper names in particular personal names, more rarely place names, are used figuratively as metaphores, similes, hyperboles and antonomasia either in a creative way. Example: He is a new Amir Temur. She is our Jenifer Lopez. In the uses, proper names have a descriptive function. It means they indicate some salient attribute or property of the referent of the name. The function as nouns taking on both a denotational and connotational meaning originated in a selection of salient bits of information extracted from encyclopedic knowledge about a referent. Example: The snow is coming from Arctic Ocean. She is playing Romeo. The war is becoming Rome. In these examples we can mention cultural proper names; the metaphorical use of proper names reflects cultural specificities that can pose problems in translation. As names show more complex properties and their culture - specific features in phraseology. Since in abounds in cultural information, Russian scholars argue that linguocultural analysis is best suited for this area of language. Considering the names in phraseological units, proverbs, idioms we can note a predominance of personal over place names; within the former, a predominance of male over female names, and first names over family names, with a number of hypocorisms. The very low presence of female names is motivated by sociocultural factors: in society, men played a more active role than women. Popular culture:1. Darby and Joan (after a couple mentioned in an 18th century ballad);2. Colonel Blimp (after a character in newspaper cartoons created by David Lowe in the late 1930s). By linguoculture we can see the world very clearly and introduce with the culture. Because the culture studies everything, i.e. we can know the world history a lot. There are some phraseological units which expressed the tradition of

English people: - Beat the wind; - Baker's dozen; - Put somebody in the cart; - Carry coals in new castle; - God bless the mark. In conclusion I want mention that using phraseological units, proverbs, idioms with innovational technology improve the knowledge of young generation. By the such kind of phraseological units we can be near with other countries. As our grandfathers said “LIVE A LEARN”, never stop to improving knowledge. The present study has provided a starting point and further research can make the picture of phraseology involving proper names more accurate and complete. Future life can use other corpora to explore cultural differences between national varieties of English.

LITERATURE

1. Kunin A.V. Phraseology of modern English. Moscow, 1972. p. 25-27
2. Richard P. Hooneck. A proverb in mind: the cognitive science of proverbial wit and wisdom. Routledge, 1997. p. 27
3. Deeva I.M. English proverbs and how to use them. Leningrad: Prosvesheniye, 1970. p. 24-43.

FRANSUZ TILINI IKKINCHI MUTAXASSISLIK SIFATIDA O‘QITISHDA YANGI AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Yaqubjonov Iqboljon

Odiljonovich- Andijon davlat chet tillar instituti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xorijiy tillarni, xususan , fransuz tilini o‘qitishda kompyuter texnologiyasining ahamiyati da fikr yuritiladi.*

XXI asr kompyuter texnologiyalari davri deb bejiz aytilmagan, chunki hozirgi vaqtda barcha sohalarni zamonaviy texnika va texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi “Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida “O‘qitishning ilg‘or usullarini joriy etish orqali o‘sib kelayotgan yosh avlodni chet tillarida o‘qitish zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda so‘zlasha oladigan mutaxassislar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish zarurligi ta’kidlangan. va shu asosda jahon taraqqiyotiga erishish va

jahon axborot resurslaridan keng foydalanish uchun shart-sharoit yaratish, xalqaro hamkorlik va kommunikatsiyalarni rivojlantirish bo‘yicha qator muhim vazifalarni amalga oshirishlari lozimligi ta’kidlangan”.

Zamonaviy jamiyatda chet tillarining o‘qitilishi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chet tilini bilish yoshlarga jahon madaniyati o‘rganish, global internet resurslariga qo‘shilish, ulardan zaruriy ma’lumotlar olish, shuningdek, ta’limning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ishlash imkoniyatini beradi.

Kompyuter yangi axborot texnologiyalarining muhim va keng tarqalgan turi sifatida bizning davrimizda juda muhim va bebaho vositadir. Kompyuter va boshqa axborot texnologiyalari chet tilini o‘rganishda muhim ahamiyatga kasb etadi. Shu vaqtdan boshlab men o‘z ishimning maqsadini belgilab oldim. Maqsad fransuz tilini muvaffaqiyatli o‘zlashtirishda kompyuter va dasturiy ta’minotning rolini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni hal qilish kerak:

- chet tillarni o‘qitishning zamonaviy kommunikativ texnologiyasida kompyuterning rolini ko‘rsatish;

- fransuz tilini muvaffaqiyatli o‘zlashtirishda kompyuter va dasturiy ta’minotdan foydalanish shakllarining xilma-xilligini ochib berish, Internetdagi axborot resurslaridan foydalanish, fransuz tilida kompyuter taqdimotlarini yaratish.

Darsni qanday qilib qizg‘in, hissiy va shu bilan birga iloji boricha samarali o‘tkazish kerak degan savolni o‘zimga berib, men muvaffaqiyat nafaqat o‘qituvchining mavzuni bilishiga, o‘qituvchining umumiy bilimiga va hatto insonning bilimiga bog‘liqligini angladim, balki ko‘proq darajada ta’limning zamonaviy bosqichidagi salohiyatga bog‘liq. Yangicha fikrlash, o‘quv materiallarini taqdim etish va nazorat qilishning yuqori sifatini kafolatlaydigan yangi axborot texnologiyalari, multimedia loyihalari, internet, media resurslarni joriy etish zarur. Shuni ham ta’kidlashni istardimki, o‘quv materiallarini vizuallashtirish - ma’lumotni vizual taqdim etish bilan o‘quv muhitini yaratish, yorug‘lik va tovushdan foydalanish, hissiy va kontseptual sohalarga ta’sir qilish lingvistik materialni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Multimedia dasturlari bir vaqtning o‘zida o‘quvchida idrok etishning bir nechta kanallarini rag‘batlantiradi, uning diqqatini

jamlaydi, mayivasiyaberadi, qo‘llab-quvvatlaydi va charchoqni kamaytirishga yordam beradi. Elektron ta‘lim resurslarini fransuz tilini o‘qitish amaliyotiga jalb qilish nafaqat motivatsiyani saqlab qolish vositasi, balki didaktik muammolarni hal qilishda yordam beradi:

* nutq faoliyatining asosiy turlarini o‘zlashtirish (quloqqa begona nutqni idrok etish va tushunish, o‘qish,)

* tegishli til bilimlari, ko‘nikmalari va nutq qobiliyatlarini o‘rgatish;

* o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish va madaniy va lingvistik voqelikni o‘zlashtirish asosida tili, nutqi va shaxsiy tajribasini boyitish.

Darsda texnik vositalardan foydalandi degani dars a‘lo darajada o‘tildi degani emas, chunki darsda kompyuterdan foydalanish o‘qituvchidan ushbu resurslardan foydalanish bo‘yicha ma‘lum bir malakaga ko‘nikmalarga ega bo‘lishni talab qiladi, darsni yuqori uslubiy darajada olib borish va oldiga qo‘ygan maqsadga erishish uchun o‘qituvchidan tayyorgarlik uchun ko‘proq vaqt talab etadi. Biroq, bugun men o‘qituvchilar e‘tiboriga loyiq bo‘lgan juda muvaffaqiyatli va tez-tez olib boriladigan chet tili darslarida kompyuterdan foydalanish tajribam bilan o‘rtoqlashmoqchiman.

Eng samarali taqdimot dasturlaridan biri bu Microsoft Power Point. Rangli taqdimotlar mashg‘ulotlarning dastlabki bosqichida katta qiziqish uyg‘otadi. Taqdimot vizual materialdan foydalanish muammosini hal qiladi. Misol uchun, agar siz ilgari rasmlarni doskaga kesib qo‘ysangiz, endi siz Internetdan foydalanib rasm va chizmalarni topishingiz va darhol slaydga turishingiz mumkin.

Sinfda kompyuter taqdimotidan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

- * - talabalar motivatsiyasini oshirish;
- * - katta hajmdagi illyustrativ materialdan foydalanish;
- * - doskada yozish vaqtini bekor qilish orqali darsni faollashtirish va ko‘plab materiallarni tezda topish;

- * - o‘quvchilarni avtonom o‘quv jarayoniga jalb qilish, bu ularning umumiy tayyorgarlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega va uch bosqichli ta‘lim tizimining asosiy talabidir.

Kompyuter bilan muntazam ishlash o‘qituvchiga leksik materialni, grammatik hodisalarni ishlab chiqish, yozish ko‘nikmalarini

rivojlantirish, og‘zaki muloqotga tayyorgarlik ko‘rish uchun shaxsiy kompyuter mashqlarini yaratishga imkon beradi.

Shunday qilib, fransuz tili darsida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish talabalarning motivatsiyasini oshirishga va ularning nutqiy-kognitiv faolligini oshirishga, o‘quv materialini samarali o‘zlashtirishga, to‘liq bilim tizimini shakllantirishga va o‘quvchilarning yangi bilimlarni o‘zlashtirishga ish unumini oshirishga yordam beradi. Samarali foydalanish uchun ko‘p yillik qo‘shimcha ta’lim talab etilmaydi. Ushbu texnologiya sifatli mashg‘ulot olib borishda qo‘shimcha vositalarni izlayotgan o‘qituvchilarga o‘zlarining kasbiy muammolarini hal qilish uchun keng imkoniyatlar ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Chet tillarini o‘qitish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ №1875 T: 2012
2. Jalolov J.J. Chet tili o‘qitish metodikasi : Chet tillar oliy o‘quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik, -T :O‘qituvchi, 2012
3. M.Cressot. Le style et ses techniques, Paris,1999
4. Internet materiallari hamda ilmiy nashrlar (ziyonet.uz)

O‘QUVCHILARDA OG‘ZAKI NUTQ O‘STIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

I.O. Yoqubjonov –ADCHTI, o‘qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirishda yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: asl nutq (tashqi nutq) , ichki inutq, improvizatsiya (tayyorgarliksiz aytish), leksema, so‘z birikmasi, gap, yaxlit murakkab jumla, predikatsiya, takror, gradatsiya (izohlilik), mubolag‘viylik, qiyoslash, kinoya

Bugungi kunga kelib Prezidentimiz rahbarligida jamiyatimizning barcha sohalarida bo‘lgani kabi , ta’lim tizimida ham tubdan o‘zgarish jarayonlari ketmoqda. Bu o‘zgarishlardan asosiy maqsad yosh avlodni mustaqil izlanadigan, nostandart vaziyatlarda eng maqbul va original qarorlar qabul qila oladigan yetuk shaxlar qilib tarbiyalashdan iboratdir.

Har bir insonning nutqi o‘ziga xos, individual, xususiyatlarga ega bo‘lib, bola dunyoga kelgandanoq rivojlana boshlaydi. Olimlarni ta’kidlashicha, bola hali yoshligida, ukki oyigida ixtiyoriy tovush

chiqara boshlaydi. Bola to‘rt oylik bo‘lganda ayrim bir bo‘g‘inli so‘zlarni takrorlagandek bo‘ladi. Bola nutqining rivojlanishini ikki bosqichga ajratish mumkin. Birinchi bosqichda, bola so‘zni tushunadi, lekin kam gapiradi. Asta sekin faol nutq rivojlana boradi. Bola uch yoshga to‘lgandan so‘ng uning nutqi rivojlanib, takomillashishda davom etadi. nutq bolaning atrofida gilar bilan muloqot qilishining, boshqalarni tushunishni g asosiy vositasiga aylanadi. Bolaning fikrlashi qanchalar aniq, dunyoqarashi qanchalar tez rivojlansa, uning nutqi ham tez va samarali shakllanadi. Bolalarda so‘z boyligi qanchalik ko‘paygan sari ular nutqining semantik jihati ham ortib, rivojlanib boradi.

Maktabgacha bo‘lgan bolalarning tilini o‘rganishning o‘ziga xos xususiyatlari har tamonlama kuzatuvchanlik, tanish narsa va hodisalarni bir- biridan ajrata olish, ularni o‘ziga xos jihatlarini topish qobiliyatini talab qiladi. Maktab yoshiga (6-7 yosh) yetganda bolaning so‘z boyligi o‘z fikrini bayon qilish darajasiga yetadi.

Maktabgacha ta‘lim yoshining oxirgi bosqichlarida bola nutq tovushlarini to‘g‘ri eshitadi, ularni boshqa tovushlar bilan aralashtirmaydi va tovushlarni to‘g‘ri talaffuz etish malakasini egallaydi. Biroq bu savodga o‘rgatishga o‘tish uchun etarli bo‘lmaydi. Tilni uning fonetikasi va morfologiyasiga nisbatan faol o‘zlashtirish xususiyati namoyon bo‘lmaganda, hali so‘zlarni egallamagan go‘daklarni ona tiliga o‘rgatish muammosi yuzaga kelgan bo‘lar edi. Boladagi nutqni faol o‘zlashtirish xususiyati kattalar bilan bo‘ladigan uzluksiz muloqot natijasidir. Kichik yoshdagi bolalar bunday xususiyatga ega bo‘lmaganlarida, kattalarning so‘zlar tarkibi va tovushlarni o‘rgatishga doir barcha urinishlari befoyda bo‘lardi.

Olib borilgan tajribalar shuni ko‘rsatadiki, bolalar ma‘nosiz so‘zlardan ko‘ra ma‘nodor so‘zlarni birmunch oson va mustaxkam egallab qolish xususiyatiga egalar. Uning nutqi maktab ta‘limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqotga kirishish, kishilarning fikrlarini uqib olish va to‘g‘ri idrok qilish darajasida, nutqning tuzilishi va Grammatik qoidalariga mos, mantiqan izchil, ifodali, miqdor va ko‘lam jihatidan fikr almashishga etarli bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta‘lim metodikasida yozma nutq og‘zaki nutqdan faqat uni amalga oshirish metodikasiga ko‘ra farqlanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘rtasida o‘quvchining o‘qish va yozishga o‘rgatish uchun uning yozma nutqini shakllantirish etarlidir, degan fikr mavjud.

Og‘zaki nutqning o‘ziga xosligi nimada degan savolga, avvalo og‘zaki nutq hamma vaqt so‘zlovchiga ma’lum ma’noda suhbatdosh bo‘lgan tinglovchilarga mo‘ljallangan. Tinglovchilarning so‘zlarida aks etgan hamdardlik, qiziqish yoki e’tiroz alomatlari orqali ularning so‘zlovch nutqiga o‘zgartirish kiritish, ovoz tembri va kuchini o‘ylab olish, bu o‘zgarishlar tinglovchilar munosabatiga qanday ta’sir etishini kuzatish imkonini beradi.

Og‘zaki nutq unga u yoki bu darajada xos bo‘lgan improvizasiya (tayyorgarliksiz aytish) bilan ham farqlanadi. Albatta, qanday improvizasiya kerak bo‘lish, ma’ruza yoki suhbat davomida nimadan voz kechish, qanday yangi usullarni qo‘llash, sinf o‘quvchilarini munosabatlarini o‘zgartirish uchun nimalar qilish kerak bo‘lishini oldindan bilish qiyin bo‘ladi. Bu so‘zlovchi mahoratiga ham, materialni berilishiga ham va qator shaxsiy sifatlarga, xususiyatlarga bog‘liq.

Zamonaviy maktabda o‘qituvchining jonli nutqiga texnik vositalar yordamga keladi. Ular nutq ifodaligini oshiradi, xissiy ta’sirni kuchaytiradi. O‘qituvchi nutqi go‘yo birlashtiruvchi bo‘lib qoladi: bu kinokadr, musiqa, fotoishlanma, slaydlar bilan birga idrok etiladi. O‘qituvchi so‘zi alohida tasviriy-ifodaviy sifatlarni ham aks ettiradi. Toki og‘zaki nutq uni idrok etish jarayonida judlik bilan tushunishni talab qilar ekan, o‘ziga xos leksik-grammatik xususiyat kasb etadi.

Og‘zaki nutq-yorqin, shaklan obrazli, ichki emotsional nutq. Shu bois, u til vositalari va uslubiy xususiyatlar xilma-xilligi bilan farqlanadi. Og‘zaki nutqning to‘lqinlanganlik, emotsionalligining yuqoridagi ekspressiv (hissiy bo‘yoqdor) leksikani saralash zaruratini kuchaytiradi.

Og‘zaki nutq jumla va gaplarning kam so‘zli bo‘lish hamda ohangdorligini talab qiladi. Mantiqiy va psixologik to‘xtamlarni to‘g‘ri joylashtirish, fikrni rivojlantirishda diologik qismlarni belgilash, nutqni ifodaliligini o‘ylashni taqozo qiladi. Tabiiyki, so‘z talaffuzi, diksiya muammosi alohida dolzarblik kasb etadi. Yaxshi diksiy (aniq talaffuz) og‘zaki nutqning fonetik va musiqiy jarangdorligida juda muxim omil hisoblanadi.

Sinf bilan doimiy nuloqot o‘zaki nutq sintaksisida o‘ziga xos aks etadi : so‘zlovchi ko‘proq sodda gap tirlarini qo‘llaydi, so‘roq va undov gaplarga keng murojaat qilib, oldingi gapning davomi bo‘lgan gaplarni qo‘llaydi. Og‘zaki nutqda takror, gradatsiya (izohlilik) mubolag‘viylik,

qiyoslash, turli ma’no ko‘chishlar kinoya kabi nutqiy vositalar keng qo‘llanadi.

Og‘zaki nutqning yuqoridagi farqlovchi belgilari qaysidir ma’noda nisbiy sanaladi. Chunki ularning ayrimlari (to‘xtam, intonatsiya (sharh)), mantiqiy urg‘u) yozma nutq uchun u yoki bu darajada xos. Og‘zaki nutqda ular ta’sirli, faol namoyon bo‘ladi. Buni Og‘zaki nutqni rivojlantirish holatlarida hisobga olish juda muhim.

Yozma nutq manbai o‘quvchining sinf oldidagi jamoaviy tinglovchiga mo‘ljallangan og‘zaki javoblaridir. Biroq, boshlang‘ich sinfdagi talaffuzdagi kamchiliklar, talaffuzning me’yoriy to‘g‘ri bo‘lmasligi talab darajasidagi ixtisirlashgan o‘quv og‘zaki nutq madaniyatiga erishish ancha mushkul.

Yozma nutq og‘zaki nutqdan bir qadar shakllanganligi, so‘zlarning o‘ta sinchkovlik bilan jamlab olinishi, grammatik jihatdan aniq, lekin murakkab shakllanganligi, og‘zaki nutq uchun xos bo‘lgan ohang, mimika va qo‘l harakatlarining bevosjta qo‘llana olmasligi bilam ham farqlanadi.

Suni takidlash kerakki, maktabda o‘qitishning dastlabki yillarida o‘quvchilarning og‘zaki nutqi ularning yozma nutqga nisbatan to‘laroq shakllangan bo‘lib, o‘qish jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. O‘qish va yozish o‘quvchilar uchun o‘rganishning maxsus shakli bo‘lib qoladi. Keyinchalik esa, ular o‘quvchilar uchun bilimlarni o‘zlashtirishda bir xil ahamiyat kasb etadi

Nutqning asl nutq (tashqi nutq) va ichk inutq deb ataladigan turlari ma’lum. Boshlang‘ich sinf dasturi va darsliklarida tashqi nutqni rivojlantirishning metodik uslublari va vositalarini o‘rganish ko‘zda tutiladi. Tashqi nutq tovushlarga yoki grafik belgilarga qaratilgan nutq hisoblanadi.

Ichki nutq esa, talaffuz qilinmaydigan va yozilmaydigan nutq bo‘lib, u go‘yo insonni o‘z-o‘ziga qaratiladi. U so‘zlovchi ongida bilishga yordam beradiganturli xil masalalarni muhokama qilish va hal qilishgga qaratiladi. Ichki nutq tashqi nutq asosida, tovush va yozuv qo‘llanmagan holda, faqat ovozli nutqdagi so‘zlar haqidagi aniq tasavvurlar bilan kechadigan aqliy jarayon tarzida amalga oshadi. O‘quvchi hayolan gaplar tuzadi,hatto ularni hayolan aytadi,keyin talaffuz qiladi va yozadi.

Maktab amaliyoti va o‘quvchilar nutqini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarda ichki nutq masalalariga e’tibor etarli emas. Ichki nutqni rivojlantirishning muhimligi nutqiy faoliyatning bu turiga yuqorida berilgan ta’rifda ko‘rinib turibdi. Chunki yangi bilimlarni o‘zlashtirish, mashqlarni bajarish, materialni o‘ylab olish va og‘zaki fikrlash, ayniqsa, yozuvga tayyorgarlik kabi jarayonlarning barchasi ichki nutq darajasida kechadi.

Ma’lumotlarga ko‘ra, fikr va tashqi nutqni, shuningdek, o‘z xatti-harakatini boshqara olish qobiliyatini shakllantirish ichki nutq bosqichini bosib o‘tqr ekan. Demak, o‘qituvchilarning ichki nutqini tiklanish va rivojlantirish jarayoni, uni takomillashtirishning metodik vositalari doimo qiziqtirishi lozim. Boshlang‘ich sinflarda matn ustida ishlash jarayonida ham o‘quvchilar ichda o‘qish (ovoz chiqarmay), matnni o‘zlashtirish, savol-topshiriqlar ustida ishlashda bevosita ichki nutqdan foydalanadilar.

Yangilangan pedagogika fani va amaliyoti o‘z oldiga barkamol shaxsni shakllantirishni maqsad qilib belgilab olganligi uchun ham O‘zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida mustaqil fikrlash to‘g‘risida va uni shakllantirish zarur ekanligiga alohida to‘htalib o‘tilgan. Hayotiy muammolarni uning insonlarga xos tafakkur va fikrlash tarzini to‘g‘ri tarbiyalash orqaligina ijobiy hal etish mumkin. Nutq tafakkur bilan ham chambarchas bog‘liqdir.

Har tamonlama barkamol, erkin fikrlaydigan shaxslarni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan mavjud sharoitda o‘quvchilar nutqini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Nutqni rivojlantirish shaxsni shakllantirishning zaruriy sharoitiga aylangan. Shunday ekan, o‘quvchini nutqini o‘stirish muammosi doimo diqqat markazida bo‘lish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. “Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. Toshkent. “O‘zbekiston” 2016.
2. Jalolov J.J. “Chet tili o‘qitish metodikasi. Toshkent. 1996.
3. Aminov M. N, Majidov A.M. “Tarbiya”(ota-onalar va murabbiylar uchun). Toshkent. : O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. “Davlat” 2010.
4. Ta’lim jarayonida nutq madaniyatini shakllantirish masalalari. O‘zbek tilida doimiy anjuman materiallari.- Toshkent. : “Sarg‘. 1999.
5. Caillamand Monique. Grammaire vivante du français ,FLE, Paris .1989.
6. Tagliante Ch. La classe de langue.CLE international.Paris. 2001.

TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA CHET TILLARNI O‘QITISHNING ZARURIYATI VA AHAMIYATI

TURIZM INDUSTRIYASIDA CHET TILLARINING AHAMIYATI

*Andijon davlat universiteti
Fakultetlararo chet tillar kafedrası dotsenti
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)
Rustamova Dilraboxon*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada turizm sohasida maxsus maqsadlar uchun ingliz tilini o‘qitish va ushbu tadqiqot uchun maxsus ishlab chiqilgan kursda mehmondo‘stlikning turli xil texnikalari muhokama qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *maxsus maqsadlar uchun ingliz tili, ESP*

Hozirgi kunda insoniyat globallashuv va xalqaro sayohat asrini boshdan kechirmoqda. Bugungi kunda dunyoda ikki yuzga yaqin davlat mavjud. Har bir mamlakatning o‘ziga xos tarixi, madaniyati va tili bor. Bugungi kunda dunyoda juda ko‘p sonli tillar va lahjalar mavjud, ammo faqat bir nechta eng muhim va kuchga ega. Avvalo, bu ingliz, fransuz, ispan, portugal, rus va arab ekanligini ta’kidlash joizdir. Chet tillari xalqaro turizmni rivojlantirishning eng muhim omillaridan biridir.

Yuqoridagi barcha tillar, Evropaning asosiy tillari, ingliz, fransuz, rus tillari esa Birlashgan Millatlar tashkilotining asosiy tillari sanaladi. Hozirgi kunda chet tillarini o‘rganish inson hayotining muhim jihati hisoblanadi. Chet tilini bilish bizga boshqa mamlakatlarning madaniyati va urf-odatları bilan tanishish, fikrlash, tasavvur va xotirani rivojlantirishga yordam beradi. Chet tili bilimlari davlatlarning hayotning ko‘plab sohalarida (fan, siyosat, madaniyat, san’at va boshqalar) samarali o‘zashtirish va o‘zaro ta’sir uchun zarurdir. Hozirgi kunda chet tilini bilish kasbiy kompetentsiya shartlaridan biridir.

Dunyo madaniyatining paydo bo‘lishi, milliy an’analarning uyg‘unligi, turli Millatlar vakillari o‘rtasidagi hamkorlikning kuchayishi kuzatilmoqda. Bu insonlar hayotining turli jihatlarini – ularning dunyoqarashi, siyosati va iqtisodiyoti, turizm, ijtimoiy hayot va ishlab

chiqarish, fan va ta'lim, madaniyat va san'at, din va til, sport va hayotning boshqa ko'plab sohalarini birlashtirishda namoyon bo'ladi.

Jahon globallashuvi va integratsiya jarayonlari hayotimizning barcha sohalarida madaniyatlararo aloqalarning jadal o'sishiga olib keldi. U maktabda va universitetda almashinuv bo'yicha o'qish, olimlarning stajirovkalari, xalqaro konferentsiyalar, qo'shma korxonalar, sayyohlik sayohatlari, ko'rgazmalar, sayohatlar, sport musobaqalari va boshqalar kabi madaniyatlararo aloqa vaziyatlarini qat'iy o'z ichiga olganligi bilan ahamiyat kasb etadi. Darvoqe, ijtimoiy makonda muvaffaqiyatli moslashishning majburiy shartlaridan biri bu chet tillarini bilishdir.

Chet tili, ayniqsa har qanday kasb mutaxassislari uchun ingliz tili boshqa madaniyat vakillari bilan aloqa vositasidir. Bu, ayniqsa, har kuni dunyoning turli mamlakatlaridan kelgan odamlar bilan muomala qilishlari kerak bo'lgan turizm sohasi mutaxassislari uchun kirish va chiqish turizmi sohasida muhim omil hisoblanadi.

Chet tillar xalqaro turizmni rivojlantirishda eng muhim omil hisoblanadi. Bugungi kunda juda ko'p sonli tillar va lahjalar mavjud, ammo agar siz ularning eng ommaviylarini bilsangiz, unda siz barcha qit'alardagi deyarli barcha mamlakatlarga sayohat qilishingiz, shuningdek, ushbu davlatlar aholisini osongina tushunishingiz mumkin. Shu sababli, chet tillarini bilish xalqaro turizmni yanada rivojlantirish uchun juda muhimdir. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, xalqaro turizm – bu millionlab turli millat vakillari bo'lgan sanoatdir. Bu chet tillari va madaniyatlararo aloqalarni bilish kirish va chiqish turizmi menejerining ishida juda muhim bo'lishining sababi ham sanaladi.

Turizm sohasi chet tillari bilan chambarchas bog'liq. Har yili sayohatchilar soni ko'paymoqda. Ammo dunyo bo'ylab sayohat qilishda chet tillarini bilmaslik mumkin emas. Ko'p odamlarda sayohatga ehtiyoj bo'lsa, unda ular juda ko'p turli xil tillarni bilishlari kerak, deb hisoblashadi, ammo hamma ham bu pozitsiyani baham ko'rmaydi.

Turistik maqsadlar uchun ingliz tili (english for Vocational Purposes) kurs mutaxassislarga yordam berish uchun xalqaro turizm sanoatida ingliz tili aloqa ko'nikmalarini yaxshilash, shuningdek, xalqaro turizm usullarini o'rgatish uchun maxsus ishlab chiqilgan. Ushbu kurs talabalarga xalqaro turizm sektori haqida kengroq tushunchaga ega bo'lishni, shuningdek, mijozlar bilan ishlashda ularni

foydali ko‘nikmalar bilan jihozlashni o‘rgatadi. Bundan tashqari, ushbu kurs har bir bosqichda oddiy sayyoh uchun dunyoning istalgan nuqtasida sayohat qilish chegaralarini ochadi.

Turizm va mehmondo‘stlik sohasida maxsus maqsadlar uchun ingliz tilini o‘qitish o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Hozirgi vaqtda turizm sohasi eng mashhurlaridan biri hisoblanadi. Ko‘plab bitiruvchilar oliy o‘quv yurtlari oxirida turizm sohasida ishlashni tanlaydilar. Maktabda ingliz tili kursi kasbiy yonaltirilmaydi. Bunday aniq bilimlarga asoslangan kurslar tashkil etish dolzarbdir. Yigirma yil oldin, har qanday mashg‘ulot klassikaga asoslangan edi, chet el nazariyasiga bag‘ishlangan metodologiya til o‘rganishga e‘tiborni kuchaytirdi. Darslarda talabalar sintaktik konstruktsiyalarni o‘rganishdi, yangi lug‘at, grammatik qoidalarni muhokama qilish, o‘qish va tarjima qilish, yozma topshiriqlar berildi va vaqti-vaqti bilan audio yozuvlarni tingladi. suhbat qobiliyatlarini rivojlanish butun dars vaqtining atigi o‘n foizini oldi.

Natijada, talaba ingliz tilidagi matnlarni tushunadi va biladi. Shuning uchun ham turizm uchun ESP kurslari tashkil etish va ularni rivojlantirish dolzarb sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гак В.Г. Прагматика, узус и грамматика речи // Иностранные языки в школе. – 1982. – № 5. – С. 11–17.
2. Добровольский Е.П., Смирнова С.М., Пронь И.А. Роль английского языка в современном мире // Юный ученый. – 2015. – № 3. – С. 28–30.
3. Общевропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, преподавание, оценка. – Страсбург; Cambridge: Cambridge University Press: МГЛУ, 2003. – 242 с.
4. Роль английского языка в современном мире. Актуальность изучения английского языка [Электронный ресурс]. – URL: <https://fb.ru/article/277662/rol-angliyskogo-yazyika-v-sovremennom-mireaktualnost-izucheniya-angliyskogo-yazyika>
5. Huang J., Morgan G. A functional approach to evaluating content knowledge and language development in ESP students’ science classification texts // International Journal of Applied Linguistics. – 2003. – № 13. – P. 234–262.

SLENG TARQALISHIDA IJTIMOIIY GURUHLARNING O‘RNI

Sotvoldiyev Bunyodbek To‘lqinjon o‘g‘li
Andijon davlat chet tillari instituti
Andijon, O‘zbekiston
b.sotvoldiyev@mail.ru
Tel: 93 789 12 19

Annotatsiya: Bugungi kunda anglofonlar jamiyatini slengsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Sleng ularning nutqidan shu qadar muqim o‘rin egalladi-ki, natijada slengning qo‘llanishini jamiyatning har-bir sohasida uchratish mumkin. Sleng evolyutsiyasiga nazar solar ekanmiz, uning tarqalishiga juda ko‘p omillar sabab bo‘lishiga guvoh bo‘lamiz. Ushbu maqolada sleng tarqalishiga xizmat qiluvchi eng asosiy omillardan biri bo‘lgan ijtimoiy guruhlarining roli haqida gap boradi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy guruh, Xippi, Beatnik, Valley Girls, Teddy boys, Hepcats, hip-hop, sleng tili (slanguage)

Slengning paydo bo‘lishi, rivojlanishi hamda tarqalishiga bir nechta omillar sabab bo‘lishini ta’kidlab o‘tish lozim. Ushbu omillarning eng muhimlaridan biri turli ijtimoiy guruhlar hisoblanadi. Ta’kidlash lozimki, slengning evolyutsion rivojlanishida sotsial guruhlarining o‘rni beqiyosdir. Chunki, slenglar dastlab aynan guruh tili sifatida paydo bo‘lib, sekin-astalik bilan rivojlana boradi hamda keyinchalik boshqa guruhlar orasida ham tarqala boshlaydi.

Ta’kidlash lozimki, bugungi kundagi mavjud sleng lug‘atlari tarkibidagi slenglarning katta qismi aynan turli guruhlar hissasiga to‘g‘ri keladi. Manbalarda keltirilishicha, o‘tgan asrning 60-yillarigacha sleng birliklari soni hozirgiga qaraganda ancha kam bo‘lgan. XX asrning 60-80-yillari esa sleng inqilobiy davri sifatida tarixga kirdi. Chunki, ushbu davr mobaynida Britaniya va AQShda juda ko‘plab yangi ijtimoiy guruhlar paydo bo‘ldi. Tabiiyki, har bir guruhning o‘ziga tegishli bo‘lgan alohida leksikoni mavjud bo‘lib, muloqot jarayonida ular turli xil sleng so‘z va frazeologizmlardan foydalanganlar. Buning natijasi o‘laroq, sleng dunyosida giyohvand modda, spirtli ichimlik va pul kupyuralariga oid yangidan-yangi, bir-biriga o‘xshamagan sleng

birliklari dunyoga keldi. Bu esa bunday guruhlarning sleng rivojiga sezilarli hissa qo‘shganidan dalolat beradi. Bu kabi guruhlar sirasiga quyidagilarni kiritish lozim:

Hippies – 1960-yillar o‘rtalarida jamiyatdagi o‘rta sinf (ziyoli insonlar va davlat ishchilari) qadriyatlariga qarshi bo‘lgan alohida guruh vakillari. “Xippilar” harakati “Hipster” va “Beatnik” kabi guruhlar harakatlariga ergashgan holda 1966-yilda Kaliforniyada paydo bo‘lgan. 1967-yilning yoz oylariga qadar esa ushbu harakat Britaniyada ham tarqalib ulgurgan. Bu nom, asosan, katta yoshli musiqachilar hamda oddiy hayot tarzini hush ko‘rmaydigan san‘at, musiqa va adabiyot ixlosmandlari tomonidan qabul qilingan. 1975-yilga kelib xippilar harakati ancha susaygan bo‘lib, 1980-yillarda esa xippilar hayot tarziga qiziquvchilar kam sonli bo‘lsa-da, uchrab turgan [1;142]. Xippilar davrida juda ko‘p sleng birliklari paydo bo‘lgan: *Alice (LSD)*; *bolo (a friend)*; *scene (a personal choice or taste)*; *turn on, turn in and drop out (a slogan for, and invitation to join)*; *A (amphetamine)*; *electric (augmented with LSD)*; *flower power (the power of love and peace)*; *psychic energizer (amphetamine)*; *run (a period of extended amphetamine)*; *trap (a hiding place for illegal drugs)*; *to zap (to present, to give)*; *to zen in (to grasp completely)*.

Beatniks – behayolik, xudosiizlik va kommunizm g‘oyalari ta’siriga berilgan holda hayot kechiruvchi guruh a’zolari. Ushbu jamiyatning vujudga kelishiga 1957-yilda J.Keruak tomonidan chop etilgan “On the Road (o‘zini anglab yetish uchun butun Amerika bo‘ylab sayohat qilib, so‘ng ortga qaytgan inson haqidagi kitob)” kitobining tez muvaffaqiyatga erishishi sabab bo‘lgan [2;241]. Ushbu kitobdan ilhomlangan bir guruh o‘smirlar J.Keruak va uning do‘sti N.Kassadilar hayoti asosida gavdalantirilgan asar qahramonlarini o‘zlariga ideal sifatida qabul qilganlar hamda o‘zlarini shu nom bilan ataganlar. Bitniklar odatda egniga kir qora ko‘ylak, boshiga esa beret kiyib yurganlar. Zamonaviy jaz musiqasini tinglab, o‘z vaqtlarini barlarda o‘tkazishni hush ko‘rganlar, o‘z zamondoshlariga qaraganda ishqiy munosabatlarda ancha ochiq bo‘lganlar. Bitniklar harakati eng gullab yashnagan davr 1960-yillargacha bo‘lgan paytga to‘g‘ri keladi. Ammo, guruh a’zolarining ko‘pchiligi keyinchalik 1960 yillar o‘rtalarida paydo bo‘lgan xippilar g‘oyalari ta’sirida ular safiga qo‘shilib ketganlar. Bitniklar tomonidan ishlatilgan slenglar quyidagilar: *A-head (an*

amphetamine abuser); *bunk* (nonsense); *cig* (a cigarette or cigar); *discon* (the criminal charge of “disorderly conduct”); *to honk* (to inhale drugs); *mesc* (mescaline); *mickey* (an alcoholic drink adulterated with knock-out drops); *moola / moolah* (money); *nut hatch* (a mental institution); *riff* (an activity or experience); *the Rock* (*The Riker’s Island jail, New York*); *set* (a neighbourhood); *shekels* (money).

Valley Girls – 1980-yillar boshlarida Kaliforniyada paydo bo‘lgan yoshlar madaniyati bo‘lib, Los Anjeles tashqarisida joylashgan San Fernando vodiysi hududida yashovchi bir guruh olifta va boshqalardan ajralib turishni xoxlovchi o‘smir qizlar o‘zlari uchun tushunarli bo‘lgan alohida so‘z va iboralardan foydalanganlar. Bu guruhdagi qizlar asosan media yoki musiqa industriyasi sohasida faoliyat olib boruvchi o‘ziga to‘q ota-onalarning farzandlari bo‘lib, ular bozor aylanish yoki dam olish faoliyatlari davomida ishlatadigan so‘zlarni shunchaki ko‘ngilxushlik uchun shifrlab ishlatganlar [3;75]. Ular asosan syorfingchilar, kollej yoki yuqori sinf o‘quvchilari argolaridan o‘zlashtirib, ularni o‘zgartirgan holda yangi sleng hosil qilganlar. Ular leksikonida ishlatilgan juda ko‘p slenglar 1980-yillarda o‘smirlar o‘rtasida ancha mashhurlikka erishgan. Masalan: *all the way live* (excellent, superlative); *awesome* (great, excellent); *barf me out* (used for expressing disgust); *beasty* (repulsive); *billies* (money); *bitchen twitchen* (excellent); *to bong* (to drink beer directly from a keg, using a hose and funnel); *Bu-Fu* (a male homosexual); *dudly* (extremely boring); *fer shur* (certainly); *fully* (very); *gag me* (used for expressing disgust); *gross* (disgusting).

Teddy Boys – 1950 yillarda mashhur bo‘lgan yoshlar madaniyati a‘zolari. Bu guruhga mansub insonlar o‘ziga hos kiyinish uslubiga ega bo‘lib, ular egniga drap matodan tikilgan, yengi shimarilgan uzun palto va klyosh shim, oyog‘iga esa qalin tagcharmli teridan tikilgan oyoq kiyim kiyganlar hamda rok-n-roll musiqasini tinglab yurganlar [4;329]. Ular ham ko‘plab slenglarni dunyoga kelishiga sabab bo‘lganlar. Masalan: *Brothel creepers* (suede-topped, crepe-soled shoes); *dicey on the ubble* (balding); *pulling* (a challenge from a gang).

Hepcats – 1940-1950 yillardagi djazz, rok-n-roll va boshqa eng yangi madaniyat turlari muhlislaridan iborat guruh a‘zolari. Ushbu nom aslida Afro-Amerikaliklar tomonidan slengdagi “Hep – fashionably aware)” va “Cat – man” so‘zlarining qo‘shilmasidan hosil qilingan

bo‘lib, oddiy hayot tarzini hush ko‘rmaydigan san‘at, musiqa, adabiyot ixlosmandlari va boshqa o‘qimishli, aql-idrok sohiblari tomonidan qabul qilingan. Lekin 1960-yillarda yangi “Hipster” guruhlar paydo bo‘lganidan keyin, aynan shu nom “Hepcat” so‘zi o‘rniga ishlatila boshlangan. Ushbu davr mobaynida “Hepcat” guruhlar tomonidan ham ko‘plab sleng birliklari o‘ylab topilgan: *to advance (to prepare)*; *airbags (the lungs)*; *alley cat (a young perso who idles on a street corner)*; *anxious (good)*; *backcap (an answer)*; *backs (counterfeit money)*; *ball and chain (a man’s wife)*; *banana (a person of mixed race)*; *bank (a toilet)*; *barbecue (an attractive girl or woman)*; *bark (skin)*; *barkers (shoes)*; *beam (a good person)*; *beaver (a beard)*; *birdwood (a cigarette)*; *biscuit (the head)*.

Xulosa o‘rnida aytish lozimki, yuqorida ta’kidlab o‘tilgan ijtimoiy guruhlar sleng evolyutsiyasiga juda katta ta’sir o‘tkazgan bo‘lib, slengning bugungi kundagi “Sleng tili (slanguage)” maqomiga erishishida aynan ular muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, hozirgi kunda anglofonlar nutqida qo‘llanilayotgan sleng nutq birliklarining katta qismi ushbu guruh vakillarining xissasiga to‘g‘ri keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Thorne T. Dictionary of Modern Slang. – M.: Вече-Персей, 1996. – 583 pp.
2. Dalzell T. and Victor T. The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English. – N.Y.: Taylor & Francis e-Library, 2007. – 721 pp.
3. Crystall D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 480 pp.
4. McArthur T. The Oxford Companion to the English Language. – Oxford: Oxford University Press, 1992. – 1184 pp.

THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN INCREASING TOURISM POTENTIAL IN UZBEKISTAN

*Normatov Azamatbek Abduxalilovich
Andijon davlat chet tillari instituti o‘qituvchisi
Normatova Ma’suma Jamoldinovna
Andijon shahar 18-umumta’lim maktabi
ingliz tili fani o‘qituvchisi*

Annotation: *The teaching of English language in schools plays a crucial role in increasing the tourism potential in Uzbekistan. As an international language, English serves as the primary medium of communication among tourists of different nationalities.*

Key words: *English language, tourism potential, teaching, cultural heritage*

The English language can play a significant role in increasing tourism potential in Uzbekistan. English is one of the most widely spoken languages in the world, and it is the language of international travel and business. In recent years, our government has recognized the importance of promoting tourism in the country, and has taken steps to improve its infrastructure and facilities to attract more visitors.

One of the major challenges for tourists in Uzbekistan is the language barrier. While many people in Uzbekistan speak Uzbek and Russian, English is not widely spoken, and tourists often struggle to communicate with locals or find their way around. By improving English language proficiency, especially in the hospitality industry, hotels, restaurants, and other tourist-related businesses can better serve foreign tourists, resulting in a more positive experience for visitors.[1;12]

Tourism is one of the sectors Uzbekistan has sought to reform and revitalize since 2016. Its reform process aims to create jobs and new business opportunities; further the diversification and accelerated development of regions; increase incomes and living standards and quality of life, boost foreign-exchange earnings; and improve Uzbekistan’s overall image and investment.

Moreover, improved English language proficiency can help Uzbekistan to market itself more effectively to potential tourists from countries where English is the primary language. This can be achieved through better communication in promotional materials, tour brochures, and social media platforms.

English plays a crucial role in the tourism industry as it is recognized as the global language of communication. In an industry where communication and interaction with people from all around the world is paramount, English has become the primary language for social, professional and business interaction.[2;56]

Here are some ways in which English is central to the tourism industry:

1. *Communication*: English is a universal language that enables people from different regions, cultures, and language backgrounds to communicate effectively. It is used in brochures, signage, online booking systems, tour packages, and other marketing materials.

2. *Customer service*: English is the language of customer service. Tourists from all over the world expect to receive excellent service and to be able to communicate fluently with hotel staff, tour guides, and drivers. Therefore, mastery of the English language is crucial for those working in the tourism industry.

3. *Business*: English is also the language of business. As tourism is a global industry, English is the primary language of transactions between international tour companies and governments. Also, English proficiency creates job opportunities and career advancement in the tourism industry.

4. *Safety*: Safety is a top priority in the tourism industry. English is the language of emergency communication in many countries worldwide. In cases of emergency, concise and effective communication can save lives, and English proficiency is vital in ensuring that information is conveyed quickly and accurately.[3;78]

The role of English in the tourism industry is essential and cannot be overemphasized. It is critical for efficient communication, excellent customer service delivery, business transactions, and safety in the industry.

The English language can help bridge the communication gap between Uzbekistan and foreign tourists, creating a better experience for all parties involved and increasing the country's tourism potential.[4;98]

In conclusion, the teaching of English language in schools plays a crucial role in increasing the tourism potential in Uzbekistan. As an international language, English serves as the primary medium of communication among tourists of different nationalities. Thus, by equipping students with English language skills, they become capable of communicating effectively with these tourists, which increases their chances of getting jobs in the tourism industry.[5;56] Moreover, the knowledge of English language among students can help in promoting Uzbekistan's cultural heritage and tourism sites through effective marketing strategies. Therefore, it is imperative that the Uzbekistan government prioritizes the teaching of English language in schools as a necessary step in enhancing the tourism industry's growth.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Uzbekistan aims at a breakthrough in tourism development in 2019.” Travel Wire News. <https://travelwirenews.com> (retrieved July 15,2019)
2. Obidjon Khamidov. “New Stage of Tourism Development in Uzbekistan: Actual Problems and Perspectives.” World Science News. (retrieved July 17, 2019)
3. Embassy of the Republic of Uzbekistan to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.
4. “Uzbekistan sees fivefold increase in tourism industry.” (retrieved July 18, 2019)
5. Silk Road Destinations. About Uzbekistan. (retrieved July 17, 2019) <https://web.archive.org/web/20150402090252/http://en.silkroaddestinations.com/about-uzbekistan/>

CHET TILLARI TURIZMNI RIVOJLANTIRUVCHI OMIL SIFATIDA

***Ibragimova Muharram Isaqovna
Andijon mashinasozlik instituti o‘qituvchisi***

Annotasiya: Ushbu maqolada chet tillarining madaniyatlarga mulohazada va turizm sohasini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: turizm, chet tillarini o‘qitish, mehmonxona sohasi

Biz xalqaro sayohat asrida va globalashuv asrida yashayapmiz. Bugungi kunda dunyoda ikki yuzga yaqin davlat mavjud. Har bir mamlakatning o‘ziga xos tarixi, madaniyati va tili bor. Bugungi kunda dunyoda juda ko‘p sonli tillar va lahjalar mavjud, ammo faqat bir nechta eng muhim va kuchga ega.

Chet tillari xalqaro turizmni rivojlantirishning eng muhim omillaridan biridir. Xalqaro turizm-bu sayohat va turistik almashinuv tizimidir. Sayohat qilishni istaydigan ko‘plab odamlar kundalik nutqlarida ko‘plab xorijiy so‘zlardan foydalanishga majbur. Gazeta yoki jurnalni ochganimizda, biz ko‘plab chet tilidan kirib kelgan so‘zlarni o‘qiymiz: sammit, Kongress, biznes, brend, kasting, monitoring, blok buster, provayder, dizayner kabi.

Dunyoning istalgan mamlakatidagi biron bir mehmonxonaga kirsak, unda ko‘plab xorijiy so‘zlarni, ayniqsa ingliz va fransuz tillarini eshitamiz. Fransuz mehmondo‘stlik modeli bugungi kunda mavjud bo‘lgan barcha mehmondo‘stlik modellarining eng qadimgi va eng hashamatlisi hisoblanadi. Shunday qilib, har safar mehmonxonaga kirganda: "konsyerj", "Porter", "dormen", "restoran", "lobbi bar", "Xoll", "ijrochi direktor", "bosh menejer" va boshqa ko‘plab so‘zlarni eshitamiz.

Mexmonxona sohasida mehmonxona restoranida ofitsiant bo‘lishni istagan xodimdan ham restoranda taqdim etilgan barcha taomlar va ichimliklarning nomlarini chet tilida bilish talab etiladi. Bundan ko‘rinadiki, hatto yaxshi restorandagi ofitsiant ham yaxshi darajada bitta yoki ikkita chet tilini yaxshi bilishi kerak.

Yana bir misol, restoranda sommelier sifatida ishlash uchun maxsus bilim va chet tili talab qilinadi. Sommelierning ishi juda qiyin ish va uni olish uchun katta bilimga ega bo‘lish kerak. Bunda

sharoblarning nomlarini, sharob turlarini yoki qaysi sharob turiga qaysi taomga xizmat qilishni bilish kerak va hokazo.

Har qanday kasb mutaxassislari uchun chet tili boshqa madaniyat vakillari bilan aloqa vositasidir. Bu, ayniqsa, har kuni dunyoning turli mamlakatlaridan kelgan odamlar bilan muomala qilishlari kerak bo‘lgan xalqaro turizm va mehmondo‘stlik mutaxassislari uchun juda muhimdir.

Madaniyatlararo aloqa-bu dunyoning turli mamlakatlari va turli qit‘alardagi odamlarning bir xil tilda muloqot qilishidir. Harakat, aloqa va ma‘lumot almashish erkinligi butun dunyo bo‘ylab millionlab turli millat vakillarini birlashtiradi.

Bugungi kunda davlatlarning xalqaro maydonda o‘z mavqeini faol ravishda mustahkamlashi har sohada xalqaro chet tillarini yuqori darajada biluvchi yuqori malakali mutaxassislarni talab qiladi. Bunda davlat darajasida aloqalarni o‘rnatish, barcha turdagi bitimlar tuzish, muzokaralar olib borish bilan bir qatorda, mahalliy sohalarda ham samarali ishlashni ta‘minlash chet tillari orqali amalga oshiriladi.

Turizm sohasi iqtisodiyotning istiqbolli sohasi bo‘lib, u kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishga imkon beradi, shuningdek, aholining ish bilan bandligini qisman ta‘minlaydi.

Chet tillarni o‘qitish hozirgi davr talabi ekan, bunda ayrim muammolar o‘z yechimini kutmoqda. Bular:

1) amaliyotning etishmasligi, ya‘ni maktabda olingan bilimlar amaliyotda tatbiq etilmasa unutilishi mumkinligi,

2) til to‘sig‘i, bunda ta‘lim muassasalarida tillar o‘rgatiladi, lekin muhitda qo‘llanilish jarayonida faollik yetishmasligi,

3) chet tillarni o‘rganish uchun ajratilgan vaqt, bunda haftada kamida uch soat shug‘ullanish, o‘rganuvchida istak va qat‘iyat mavjud bo‘lganda soatlarni ko‘paytirish, mustaqil ishlashga undash kabi.

Turizm va mehmonxona menejmenti yo‘nalishlari talabalariga bunday to‘siqlarga uchramaslik uchun amaliyotni muhitda amalga oshirish, til bilish darajasini oshirish uchun mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadga muvofiq.

Turizmni sohasida chet tillari bilan birga hozirgi davrda kompyuter texnologiyalari va psixologiya fanlari bog‘lab o‘qitiladi. Shuningdek, diqqatga sazovar joylarni bilish kelgan mehmonlarga ma‘lumotlarni bera olish uchun geografiya, tarix fanlari ham o‘qitilishi muhimdi. Til bilishda turizm hodimlaridan daraja talab qilinadi. Hozirgi kunda SEFR

til bilish darajalarini aniqlash standartlari bu talabni amalga oshirishda ahamiyatli sanaladi. Shuningdek, mexmona yo‘nalishi uchun dasturlarda ko‘proq til bilish maqsadga muvofiq deb belgilanadi.

Hozirda deyarli barcha yo‘nalishlar kamida ikki til bilishga qaratilgan. Bu esa har bir sohani rivojlanishi va jahon talablarini mustaqil o‘zlashtirishlarda asosiy omil sanaldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Уровень владения английским языком в разрезе по регионам и городам https://studbooks.net/836888/literatura/rol_inostrannyh_yazykov_v_razviti_mezhdunarodnogo_turizma_i_mezhkulturnyh_kommunikatsiy
2. <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/258537/1/110-112.pdf>

O‘ZBEKISTONDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA CHET TILINING AHAMIYATI

Ahmadqulova Zamiraxon Mahmudovna

Andijon viloyati, Izboskan tumani 24- maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Dunyo iqtisodining eng jadal rivojlanayotgan sohalaridan biri sayyohlik (turizm) sohasidir. Uning keng qamrovli taraqqiyoti esa, ko‘plab mamlakatlar uchun katta daromad manbaiga aylanib bormoqda. Turizm deganda jismoniy shaxsning doimiy istiqomat joyidan sog‘lomlashtirish, ma‘rifiy, kasbiyamaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda (mamlakatda) haq to‘lanadigan faoliyat bilan shug‘ullanmagan holda uzog‘i bilan 1 yil muddatga jo‘nab ketishi (sayohat qilishi) tushuniladi.

Kalit so‘zlar: turizm, chet tili, gid, sayyohlik, mamlakat, raqobat, tajriba

Turizm (fransuzcha: *tour* — sayr, sayohat), sayyohlik — sayohat (safar) qilish; faol dam olish turlaridan biri. Turizmning tarixi XIX asr boshlariga borib taqaladi. Dastlab Angliyadan Fransiyaga uyushgan sayyohlik tashkil etilgan (1815). Turizmning asoschisi hisoblanmish ingliz ruhoniysi Tomas Kuk 1843-yilda 1-temir yo‘l sayyohligini tashkil qildi.

BMTning Jahon sayyohlik tashkiloti ma‘lumotida 2015 yilda dunyo bo‘yicha 1 milliard 184 million sayyoh qayd etilgan bo‘lsa, 2016

yil yakuni bo‘yicha bu ko‘rsatkich 1 milliard 235 millionga ya‘ni, 3.9 foizga oshgan. Sayohatchilarga ko‘rsatilgan eksport xizmatlari qiymati 2015 yilda qariyb 1,5 trillion AQSh dollarini tashkil qilgan. 2016–2017 yillarda ham bu raqamlarda katta tafovutni ko‘rish mumkin.

2015 yilda eng ko‘p xorijlik mehmonlarni qabul qilishda Fransiya (83,7 million), AQSh (74,8 million), Ispaniya (65,0 million), Xitoy (55,6 million) va Italiya (48,6 million) kuchli beshlikda turishibdi. Germaniya, Buyuk Britaniya, Rossiya va Meksika kuchli o‘ntalikdan joy olgan. Biroq bu ko‘rsatkich bo‘yicha Yevropa va Osiyoning bir nechta shaharlari yetakchilik qilmoqda. Bunga misol qilib Hongkong (27,7 million), London (17,4 million), Singapur (17,1 million), Bangkok (16,2 million) va Parij (15,0 million) singari shaharlarni keltirish mumkin. Bundan ko‘rinib turibdiki, sayyohlik sohasi bugungi kunning eng muhim iqtisodiy sohalaridan biriga aylandi. Shu bois dunyoning ko‘plab davlatlari ushbu sohani yanada rivojlantirish, bu borada tegishli infrastrukturani jahon standartlari darajasida yaratish va sayyohlar oqimini oshirish bo‘yicha barcha chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda.

Davlatimiz rahbarining 2016 yil 2 dekabrdagi **«O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»**gi farmoniga muvofiq, sayyohlik mamlakatimiz iqtisodiyotining strategik tarmog‘i sifatida belgilandi. Prezidentning 2017 yil 16 avgustdagi qarori bilan 2018 – 2019 yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi. Bundan ko‘rinib turibdiki, sayyohlik sohasi bugungi kunning eng muhim iqtisodiy sohalaridan biriga aylandi. Shu bois dunyoning ko‘plab davlatlari ushbu sohani yanada rivojlantirish, bu borada tegishli infrastrukturani jahon standartlari darajasida yaratish va sayyohlar oqimini oshirish bo‘yicha barcha chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. Biroq hozirgi kunda O‘zbekiston turizm sohasi bo‘yicha 150- o‘rinni egallamoqda. Bundan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonda ham turizm sohasini rivojlantirish hozirgi kundagi eng dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Buning uchun esa turistlarga qulay sharoit yaratish, servis xizmatini yaxshilash, sayyohlik obidalarining jozibadorligini oshirish va reklamani kuchaytirish zarur. Bularni amalga oshirish uchun esa o‘z kasbining mohir ustasi bo‘lish va albatta tilni yaxshi biluvchi kadrlar kerak bo‘ladi.

Turizmni rivojlantirish qo‘mitasi raisining ta’kidlashicha, O‘zbekiston turizmidagi eng katta muammolardan biri — sayyohlarga xizmat ko‘rsatuvchi gidlarning yetishmasligidir.

“Sayyohlar O‘zbekistondagi diqqatga sazovor joylarga o‘zi tashrif buyursa boshqacha, gid bilan tashrif buyurganda esa butunlay boshqacha bo‘ladi. Gid tarixiy qadamjolar, me’moriy obidalar haqida juda ko‘p narsani so‘zlab berishi mumkin. U sayyohni mana shu hududda ko‘proq vaqt o‘tkazishida muhim o‘rin tutadi. Hozirda gid tayyorlash bo‘yicha kollejlarda yangi tizim ishga tushirilmoqda. Jumladan, mazkur yo‘nalishdagi mutaxassislar tayyorlash kvotasi oshirilmoqda. Gidlar tarixni yaxshi bilishi kerak, bundan tashqari ulardan bir nechta xorijiy tillarni chuqur bilish talab etiladi. Yoshlarimizga yaxshi ish topish niyatida bo‘lsa, chet tillarini puxta o‘rganish lozimligini yetkazishimiz zarur.

Yaxshi kadrlar yetishib chiqishi uchun esa albatta yoshlarga yetarlicha imkoniyatlar ham yaratib berilishi zarur. Ularning kasbiy mahoratlarini, tajribasi va bilimini oshirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur (soha mutaxassislari uchun treninglar, master-klasslar o‘tkazish, tanlovlar uyushtirish va h.k.) Shuningdek, turizm rivojlanayotgan mamlakatlardan andoza olishimiz va ularni ham tajribasini o‘rganish zarur. Bular haqida yetarlicha ma’lumotlar olish va turizm sohasida ham boshqa mamlakatlar bilan raqobatbardosh bo‘la olish uchun esa chet tilini mukammal bilish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. А. Ю. Александрова. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТУРИЗМ.2002. с.20
2. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2000-2005.b54
3. uza.uz . <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/uzbekistonda-turizm-salohiyati-yulidagi-6-tusiq>.

XALQARO TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA CHET TILLARINING AHAMIYATI

Karimbayeva Mavluda Madaminovna

Andijon davlat universiteti

Fakultetlararo chet tillar kafedrası kata o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada turizm sohasini rivojlantirishda chet tillarning o‘rni va til bilishda sayohatlar tashkil etish, yangi metodlarni ishlab chiqish haqida fikrlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: turizm, madaniyat, til bilish darajasi, leksik ko‘nikmalar

Xozirgi davrda "Turizm" atamasi tez-tez uchrab turadi. Davlatlarning iqtisodiyotini rivojlantirishda turizmni o‘rni sezilarli oshmoqda. Bu, albatta, chet tillarni yaxshi o‘zlashtirishda ahamiyat kasb etadi. "Chet tillari" va "xalqaro turizm" tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq, bir-birining rivojlanishiga ta’sir qiladi va bir-birisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Xalqaro turizm turli xil tillarda so‘zlashadigan turli mamlakatlar va madaniyatlar vakillariga tegishli sayohat va sayyohlik almashinuvi tizimini nazarda tutadi. Turistik kompaniyada yoki nufuzli restoranda, mehmonxonada va hokazolarda ishlash uchun murojaat qilinganda i sh beruvchining birinchi savollaridan biri vakansiyaga da’vogar qancha va qanday xorijiy tillarga ega ekanligi haqidagi savol bo‘ladi. Jamiyat hayotining deyarli har qanday sohasida, ayniqsa turizm menejeri va mehmondo‘stlik menejerining ishida chet tilini bilish mutaxassislar uchun muhim ahamiyatga ega – axir bu boshqa madaniyat vakillari bilan, shu jumladan xalqaro turizm va mehmondo‘stlik sohasida aloqa vositasidir, chunki mutaxassislar dunyoning turli mamlakatlaridan kelgan sayyohlar bilan muomala qilishlari kerak. Chet ellik mijozlar bilan ishlash chet tilini bilishni o‘z ichiga oladi. Turizmda ishlash uchun nomzodga juda yuqori talablar qo‘yiladi: u yaxshi tajribaga ega bo‘lishi, qiziquvchan, faol bo‘lishi, qo‘shimcha ko‘nikmalar, shu jumladan chet tilini bilishi kerak. Chet tilini bilish bo‘sh joy uchun boshqa nomzodlar bilan muvaffaqiyatli raqobatlashishga yordam beradi, chunki turizm sohasidagi xodimlar o‘z xizmatlarini chet tilida taklif qilishlari kerak. Bu xorijiy mijozlarda yoqimli taassurot qoldiradi, sayyohlik

kompaniyasining obro‘sig, ish samaradorligiga foydali ta’sir ko‘rsatadi. Shunga ko‘ra, ishga qabul qilishda nomzodga qo‘yiladigan talablarda chet tillarini bilish sayyohlik kompaniyasining samarali ishlashi uchun zarur shartdir [2].

XXI asrda chet tillarni o‘qitish umumta’lim maktablaridanoq SEFR darajalariga ega bo‘lib, bunda madaniyatlaro muloqotda ishtirok etishlarida to‘siqlarni bartaraf etmoqda. Chet tillarni bilish xalqaro turizmni yanada rivojlantirish uchun muhimdir. Turizm sohasi chet tillari bilan chambarchas bog‘liq. Sayohat qilishni yaxshi ko‘radiganlar kamida bitta chet tilini bilish zarurligini his qilishadi.

Jumladan, ingliz tili nafaqat turizm sohasida, balki biznes, ta’lim va savdo, fan va texnika sohasida ham xalqaro hisoblanadi. Muayyan mamlakatda qaysi tilda gaplashishidan qat’i nazar, ingliz tilining roli muhim bo‘lib qolmoqda va madaniyat ahamiyati bilan birga uzatiladi. So‘nggi paytlarda tobora ommalashib borayotgan mustaqil turizm kabi turizm turini alohida ta’kidlash kerak. Turizmning ushbu turi davomida sayyohlar ko‘pincha mahalliy yoki ingliz tilida so‘zlashadigan mahalliy aholi bilan muloqot qilishadi. Bunda turizm sohasida ishlaydigan odamlar leksik tendentsiyalardan xabardor bo‘lish uchun so‘z boyligini muntazam ravishda to‘ldirishlari kerakligi ta’kidlanadi[1]. Turizm chet tillarni bilish bilan birga aloqa o‘natilayotgan mamlakat madaniyati, urf-odatlarini ham bilishni talab etadi. Xalqaro turizm sohasidagi mutaxassis boshqa mentalitetning xususiyatlarini ona tilining me’yorlari va burilishlari bilan bog‘lay olishi kerak. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, madaniy to‘siqni engib o‘tish til to‘sig‘iga qaraganda ancha qiyin. Bu, ayniqsa, chet ellik mijozlar bilan ishlashda ko‘pincha chet elliklar bilan muloqot qilishda katta qiyinchiliklarga duch keladigan vaziyatga tushib qoladigan sayyohlik kompaniyalari xodimlari tomonidan keskin seziladi, chunki odatiy xatti-harakatlar qabul qilinishi mumkin emas va madaniyatlararo aloqa bo‘yicha yangi ko‘nikmalar va yangi bilimlar mavjud emas. Sayyohlik kompaniyasi xodimlari sayyohlar o‘z mamlakatlariga kelganlarida duch kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklarni oldindan bilishlari kerak[3].

Chet tilini o‘qitish millatlararo va madaniyatlararo aloqa vositalarini o‘zlashtirish jarayoni sifatida belgilanishi bejiz emas, balki o‘qitishning maqsadi kasbiy muammolarni hal qilish uchun chet tili bilimlarini qo‘llay oladigan mutaxassislarni tayyorlash deb qaraladi.

Chet tillarini bilish turizmni rivojlantiruvchi vosita sanalar ekan, uni o‘qitishda yangi metodlarni kash etishni, tezkor til o‘rgatish kurslarini tashkil etishni taqozo etadi. Xalqaro turizm chet tilini o‘qitish motivatsiyasi va samaradorligini oshirishga hissa qo‘shishi mumkin.

Hozirda tilni tez o‘zlashtirish maqsadida tilni o‘rganish bo‘yicha sayohatlar tashkil etilmoqda. Bunda sayohatlar individual va guruhli bo‘lishi mumkin. Yozgi lagerlarda, lagerlarda, kollejlarda joylashgan guruhli sayohatlar tilni o‘rganishga imkon beradi, shu bilan birga o‘quv dasturlari sport va dam olish tadbirlari bilan birlashtiriladi.

So‘nggi o‘n yillikda ishbilarmonlar uchun til sayohatlari keng tarqaldi, buning uchun ta’limning asosiy sababi bir yoki bir nechta chet tillarini bilish zarurati hisoblanadi. Voyaga etgan mijozlar odatda bunday sayohatlarni o‘z firmalari va korxonalari hisobidan, yakka tartibda yoki oila bilan amalga oshiradilar. Ushbu toifadagi eng sevimli sayohatlar intensiv dastur kurslarini katta madaniy dastur bilan birlashtirgan turlardir. Tilni o‘rganish safari faqat individual yondashuvni o‘z ichiga oladi: maktablar va o‘quv dasturlari har bir kishi uchun uning til darajasi, ma’lumoti, yoshini hisobga olgan holda tanlanadi. Shunday qilib, yuqorida aytilganlar xalqaro turizm va chet tillarining bir-birining rivojlanishiga o‘zaro, o‘zaro manfaatli ta’sirini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Английский язык и туризм. [Электронный ресурс]. <http://www.edutur.org/eng/angliyskiy-yazyik-i-turizm>
2. Плужник И. Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетентности студентов в процессе профессиональной подготовки. М.: ИНИОН РАН, 2003. 216 с.
3. https://zabgu.ru/files/html_document/pdf_files/fixed/Problemy'_opy't_i_perspektiv_y'_turizma_servisa_i_sociokul'turnoj_deyatelnosti_v_Rossii_i_za_rubezhom/Pavlova_L.P._Rol_mezhdunarodnogo_turizma_v_izuchenii_inostrannogo_yazyka.pdf

YURTIMIZDA MEHMONDO‘STLIK VA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHNI YO‘LGA QO‘YISH SHARTLARI

***Axmedova Muxayyoxon Tadjimuxamadovna
ADChTI, Gid hamrohligi, madaniyatlararo muloqot va
tarjimashunoslik kafedrasi katta o‘qituvchisi
Muxtorov Jahongir ADChTI,
Gid hamrohligi yo‘nalishi 102 –guruh talabasi***

Annotation: Mazkur maqolada mehmonlarga xizmat ko‘rsatishning turli yo‘llari va ko‘rsatmalar berilish bilan birga muammoli vaziyatlarda mezbon yoki tarjimon o‘zini qanday tutishi kerakligi ko‘rsatib beriladi va talabalarga keys tariqasida topshiriqlar berilib muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: turizm, mehmondo‘stlik, menejment, gastronomic turizm, marketing qoidalari, keys

“Xalqimizda mehmonga ozor berma” yoki “Chaqirilgan mehmon mezbonniki chaqirilmagan mehmon Ollohning mehmoni” degan naqlar bejiz aytilmagan. Hozirgi kunda xalqaro turizmni mamlakatimizda shiddat bilan rivojlanishi bizning ota- bobolarimiz o‘rgatgan o‘giltarni yodga olishga majbur qiladi.

Darhaqiqat, jahon turizm qoidalari tadbirkorlarimizning ongiga singib boryapti, ular mehmonxona menejmentini marketing qoidasiga asosan tashkil qilishga, turli mehmondo‘stlik negizi ostida yotgan madaniy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil qilishda rivojlangan xorijiy davlatlar standartlariga amal qilgan holda mehmon kutishni rejalashtirib amalga oshirib bormoqdalar.

Shu bilan birga ona yurtimizning asrlar davomida shakllanib kelgan an’analari va qadriyatlarini namoyon qilishni ham chetda qoldirilayotgani yo‘q. Bu albatta maqtovga sazovor holatdir.

Mehmon kutish odobi sharq xalqlarining, xususan o‘zbek xalqining eng muhim an’analaridan biridir. Mehmon kelmagan uy mozordir – deydi dono xalqimiz. Biz azaldan bu kabi an’analarga sodiqmiz. Qadimgi manbalarga ahamiyat berib o‘rganib chiqsak, biz chetdan kelgan mehmonni o‘zimiz uchun saqlab qo‘ygan zahirani ham

ayamasdan ishlatish va dasturxon yozish kabi holatlarga guvoh bo‘lamiz.

Mehmonni hurmatini bajo keltirish Rasulilloh sallolohu alayhi vassallam sunnatidir. U kishi birinchi mehmon kutgan kishi Ibrohim alayhissalom bo‘lgan – deganlar.

Shundan ko‘rinib turibdiki, biz dasturimizda o‘rgatilayotga”Mehmondo‘stlik va turizm sohasiga kirish” fani bejiz emasdir. Yosh gid hamrohligi talabalari bu fanni o‘z ona tilida va o‘rganayotgan chet tillarda o‘qitilmoqda. Fanni o‘qitilish jarayonida mehmonxona menjmenti, uning turlari, mehmonlar tashrifini uyushtirishni transport vositalari va turlari haqida gaplashiladi. Bundan tashqari bu fanni “Madaniyatlararo muloqot” faniga tegishli bo‘lgan “Ethic or oral communication” mavzusi bo‘lib mehmon kutish va muomala odobining turli ko‘rinishlari haqida gapiriladi. Shu mavzularni o‘zlashtirishda talabalarimiz ancha ma’naviyatga boy hamda odob-axloq me’yorlari ona tarbiyasi bilan singanini, bu dars kelajakda katta daromad keltiradigan marketing qoidasi emas, balkim xalqimiz qoniga singan odatoy me’yorligini ko‘rsatadi. Aslini olib qaraganda rivojlangan xorijiy davlatlar mentaliteti bilan bizning sharqona odob –axloq me’yorida tarbiyalangan talabalarning farqi ham shunda. Ular bu qoidalarni turli xalqlar madaniyatini o‘rganish orqali qabul qilgan bo‘lsalar, bizning xalqimizda bu oddiy holdir.

Talabalarimiz xorijiy shaxs bilan muomala odobini o‘rganish bilan birga, biz ham azaldan o‘z diniga, tarixiga, madaniyatiga va boy ma’naviy me’rosiga ega millat sifatida xorijiy mehmonlarni bizning yurtimizda o‘zini tutish odob-axloq qoidalariga rioya qilishlarini talab qilib qo‘ysak yomon bo‘lmasdi.

Yevropa madaniyati, ularning diqqatga sazovor joylari, ularning turizmni tashkil qilishda erishgan yutuqlari bizni hayratga solmasdan iloji yo‘q. Darhaqiqat ular bu sohada bizdan ancha ilgarilab ketgan. Shuning uchun xorijdan kelgan har bir mehmonga ularning dini, e’tiqodi, siyosiy dunyo qarshi, milliy mentalitetiga qaramasdan hurmat bajo keltirish, ularni imkon darajasida o‘zlarini qulay sharoitda his qilishi uchun butun sa’y harakatlarni qilish biz uchun eng muhim masaladir.

Bu muammolarni hal qilishda “Mehmondo‘stlik va turizm sohasiga kirish” fanidan o‘tiladigan “Services and products in the field of

tourism” va “Catering services in the field of tourism” mavzularida o‘tiladigan va muhokama qilinadigan muammolarni yaxshilab o‘rganish foyda beradi. Bu mavzularda mehmonlarga xizmat ko‘rsatishning turli yo‘llari va ko‘rsatmalar berilish bilan birga muammoli vaziyatlarda mezbon yoki tarjimon o‘zini qanday tutishi kerakligi ko‘rsatib beriladi va talabalarga keys tariqasida topshiriqlar berilib muhokama qilinadi. Xizmat ko‘rsatish davomida mijozga iloji boricha mulyimlik va hushfe’llik bilan murojaat qilish bilan birga mezbon mamlakat qoida va shartlariga iloji boricha bo‘ysunish ham ko‘rsatib o‘tilgan. Mana shu darslarimizda talabalar xilma-xil autentik materiallar bilan chet tilida tanishib, ba’zan videomateriallar orqali muammoli vaziyatlarni bartaraf qilish yo‘llarini o‘rganadilar.

Gastronomik turizm tashkil qilish davrida mezbonlar o‘zlarining milliy oshxonasi taomlari bilan amaliy tanishtirish bilan birga qardosh xalqlarning taomlarini tayyorlash va tanovvul qilish odoblarini ham o‘rganiladi.

Agar har safar mehmon bilan muomala qilinayotganda faqat mehmon yoki mijoz qiziqishlari birinchi navbatga qo‘yilsa, bu holda mezbon xalqning izzat hurmatini saqlab qolish muammoga aylanadi. Shuning uchun mehmonlarni hurmat qilib, ularning biz tushungan insoniy odob-axloq doirasidagi talablarini qondirish birlamchi bo‘lish bilan birga, biz o‘z milliy qadriyatlarimizda yo‘l qo‘yish qo‘pol xato hisoblangan muomalalardan mehmonlarni saqlashimiz, o‘zaro tushunish va hamkorlik munosabatlarni bardavom bo‘lishiga olib keladi.

Mana shu me’zonlarga tayanib kafedramiz yosh o‘qituvchisi Kurbanova Sevara yig‘gan ma’lumotlardan o‘z tahliliga tayanib “Mehmondo‘stlik va turizm sohasiga kirish” deb nomlangan o‘quv qo‘llanmasi yoshlarimizni bu sohani o‘rganishda ko‘makchi adabiyot bo‘ladi deb o‘ylaymiz.

Adabiyotlar:

1. Catrin E.M. Flash on English for tourism. Second edition, 2012,49p
2. Jaime S. Tourism and Hospitality Issues and development,2012
3. Tuxliyev I.S. Hayitboyev R. Safarov B.Sh. Tursunova G.R. Turizm asoslari : - Toshkent,2014
4. Shiksha K. Tourism concepts and practices – the secretary , central board of secondary education, Dehli
5. Abdul Ahad Sobirov,Toshkent Islom instituti o‘qituvchisi “Hidoyat” jurnalining 2011 yil, 7-sonidan olindi.

DIFFCULTES OF LEARNING TOURISM TERMS IN ENGLISH

Sakhobiddinov Mukhriddin Zuxriddin o‘g‘li
Korea Respublikasi Dongshin universiteti doktoranti

Abstract: *This article discusses the difficulties in learning tourism terms in English.*

Key words: *understand, learning, sustainable, carefully, overcome these challenges, helpful*

There are several challenges in learning tourism terms in English, especially for non-native speakers. In this article we will discuss some of these difficulties.

Vocabulary: The tourism sector has a wide range of specific terms and vocabulary that are not commonly used in general English. Therefore, learners need to memorize and understand these new words.

Pronunciation: English pronunciation can be challenging, and many tourism terms may not be pronounced as they appear. Learners may need to listen carefully and practice their pronunciation.

Grammar: Tourism vocabulary often includes complex grammatical structures and sentence patterns. Learners need to learn the grammar rules and how to use them correctly.

Context: Understanding the context in which tourism terms are used is important. Learners need to know the appropriate contexts for different terms so that they can use them effectively.

Cultural differences: The tourism industry varies from country to country, and some terms may have different meanings or connotations in different cultures. Learners need to be aware of these differences.

To overcome these challenges, learners can use various techniques such as reading tourism literature, watching tourism-related videos, attending tourism conferences, and practicing with native speakers. Consistent practice and exposure to the language will help learners improve their understanding and use of tourism terms in English [1.144]

Difficulties of learning terms of tourism:

1. Jargon: The jargon used in tourism can be difficult to understand for someone who is new to the industry. Terms such as FIT, MICE, and sustainable tourism may be completely foreign to a beginner.

2. Multilingualism: Tourism involves interacting with people from different regions, speaking different languages. It is important to learn the terms in multiple languages to communicate effectively.

3. Constantly evolving: The tourism industry is constantly evolving with new trends, technologies, and destinations. This makes it challenging to keep up with the latest terms.

Solutions:

1. Research: Take the time to research and understand the meaning of tourism terms. Use reliable sources such as industry publications, travel magazines, and tourism websites.

2. Training programs: Some tourism industry associations offer training programs that teach the basics of the industry, including terminology.

3. Cultural Immersion: To gain a better understanding of tourism terms, it is helpful to immerse oneself in the culture and travel to different destinations. Along the way, pay attention to the terms and phrases that locals use and their meanings.

4. Language classes: Learning the terms in multiple languages can be helpful. Take language classes to understand the nuances of the terminology in different languages.

5. Continuous Learning: The tourism industry is constantly changing, and it is important to keep learning. Attend trade shows, read industry publications, and take regular training courses to stay up to date with the latest terminology.

Based on the available information, it appears that there are several issues related to the teaching of tourism terms in Uzbekistan schools. One issue is the lack of emphasis on tourism education in general, which means that students do not receive sufficient exposure to tourism-related vocabulary and concepts[2.147]. Additionally, there may be a lack of qualified teachers who are knowledgeable about the tourism industry and can effectively teach students about it.

Furthermore, there may be little or no support or resources available to teachers who want to incorporate tourism education into their lesson plans. These issues could have negative consequences for

tourism industry development in Uzbekistan, as well as for the future career prospects of students who may be interested in working in tourism-related jobs. Therefore, addressing these issues could be an important step towards improving the overall quality of tourism education and promoting economic growth in Uzbekistan[3.69].

Litterature:

1. Mahmudov N., Research of linguistics, Tashkent, Classical word, 2017, p144.
2. Explanatory dictionary of the Uzbek language, —Tashkent: National encyclopedia of Uzbekistan, 2006., 1 volume, p 147.
3. Vinogradova L.V. Terminology of tourism of English and Russian languages in synchronous and diachronous aspects, Veliky Novgorod, 2011, p. 69.

FARMASEVTIK DISKURS NUTQIY JANR SIFATIDA

Abduraxmanova Nargizaxon

Andijon davlat universiteti

Fakul'tetlararo chet tillar(aniq va

tabiiy fanlar)kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada diskurs janrlariga olimlarning nazariy qarashlari va farmasevtik diskurs qoliplangan iboralar, klishe'larga asoslanishi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: diskurs, qo‘llanma, paralingvistik vositalar

Diskursning turli shakllari borligi haqida oldingi boblarida batafsil to‘xtaldik. Olimlarning diskursga munosabatlari ham turlicha: Benvenist diskurs deb so‘zlovchining eksplikativ pozitsiyasida fikrni ifodalash usuli qarasa, Xarrisga ko‘ra, diskursda tahlil ob'ekti gapdan kattaroq bo‘lgan ifodalarning izchilligi, matn parchasidir .

Instruktiv diskursning umumiy xususiyatlariga qaratilgan ko‘plab tadqiqotlar mavjud.

Instruktiv matnlar diskursning alohida ko‘rinishi. O.V.Xoroxordina “Instruksiya kak tip teksta” degan maqolasida instruksiyani alohida janr deb qaraydi. Mazkur janr bir necha xususiyatlari bilan ajralib turadi. Jumladan, mazmuniy asos, instruksiyada fikrni ifodalab berish usuli, nutqiy realizatsiya natijasi bilan ajralib turadi. Maqolada tadqiqotchi instruktiv matnlar formal, semantik tipologiyasini ko‘rsatib beradi. Konkret misollar tahlili shuni ko‘rsatadiki, instruktiv matnlarda

mazmunliy darajalanish mavjud: oddiy matndan ko‘chma ma’noli ifodalarga ega matnlargacha uchraydi.

O‘zbek tilida so‘zlovchilarga instruksiyaga oid matnga misol ayting, deganimizda, ular asosan, biror uskunani montaj qilish yoki eksplutatsiya qilish; professional (kasbga oid) yo‘riqnomalar yoki umumxalq qo‘llanishida bo‘lgan vositalardan foydalanishga oid matnlarni misol keltirishdi. Demak, o‘zbek lisoniy manzarasida instruksiya haqida tasavvur aniq. Chunki o‘zbek tili tashuvchisi kundalik hayotda bunday matnlardan ko‘p foydalanadi. Bular sirasida dori vositalarini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnomalar ham alohida o‘ringa ega.

Dori vositalarini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnomalarning lisoniy xususiyatlari o‘rganilgan ishlar ko‘p. L.N.Nosova fransuz tilida farmasevtik diskursni tadqiq etgan .

Farmasevtik diskurs tibbiyotga oid diskursning bir ko‘rinishi bo‘lib, maxsus tayyorgarlik, ma’lum malakaga ega mutaxassislar (shifokor/ farmasevt) hamda iste’molchi (tibbiy bilimga ega bemor) yoki bu sohadan umuman xabardor bo‘lmagan kishilar o‘rtasida bevosita va bilvosita muloqotni tashkil etuvchi diskursdir. Farmasevtik diskursga xos bo‘lgan nutqning eng asosiy belgisi “axborot berish orqali ishontirish”dan iborat. Bunday axborotlar iste’molchiga o‘zi bilmagan ma’lumotlarni taqdim etishi bilan xarakterlanadi. Chunki dori iste’molchisi ishlatadigan mahsulot bilan endi tanishayotgan bo‘ladi. Odatda, dori vositalarini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma ushbu dori vositasi bilan birinchi marta tanishish maqsadida o‘qiladi. Boshqa turdagi yo‘riqnomadan farqli ravishda bunday yo‘riqnomalar ko‘p marta qayta o‘qilmaydi, dastlabki tanishuvdan keyin zarurat tug‘ilganda o‘qish takrorlanishi mumkin.

L.N.Nosovaning fikricha, farmasevtik diskurs adresatga ma’lum bo‘lmagan axborotni ulashadi, bu esa dori vositasi haqida tasavvur hosil qilishga, bilim shakllantirishga xizmat qiladi. Boshqa tomondan, adresatga allaqachon ma’lum bo‘lgan narsalar haqida ma’lumot berishi ham mumkin. Bu ko‘pincha, ushbu matnlar mutaxassislar tomonidan o‘qilganda sodir bo‘ladigan holatdir .

G.Ditina esa noodatiy yo‘riqnomalar mavjudligini ham ta’kidlaydi: “Indiya: instruksiya po primeneniyu” matnida tibbiy resept shakli faqat Hindiston bo‘yicha sayohatni qanday uyushtirish haqida emas, balki muallifning Hindistonning o‘z hayot tarzidan norozi bo‘lgan, psixologik

jiyatdan muammosi bor kishiga Hindiston hayot tarzini ko‘rish orqali davo muolajasi bo‘lib xizmat qilishini nazarda tutgan ko‘chma ma‘no borligini yetkazish maqsadi yotadi.

O.V.Xoroxordinaning yondashuviga ko‘ra, farmasevtik diskurs ifoda usuli lingvo-kompozision, tipik lisoniy ifoda vositalari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan, hatto noinstruktiv matn bilan ham bog‘lana oladigan matndir. Uning ko‘rsatmali, maqsadli mazmuniy asosi instruktiv nutq vositasida qanday foydalanish ,harakatlanishni o‘rgatishdir .

D.M.Xasanova esa, ba'zida farmasevtik diskurs o‘zida ikki komponentni mujassamlashtirgan deb hisoblaydi. Birinchisi ijtimoiy kontekstda amal qiluvchi lisoniy jarayonning dinamik faoliyati bo‘lsa, ikkinchisi ushbu faoliyatning natijasidir. Shu sababli farmasevtik diskursga nisbatan “bog‘liq matn” atamasini qo‘llash biroz noto‘g‘ri, chunki tildagi har bir matn mazmunan bog‘langan matndir. Og‘zaki farmasevtik diskurs esa nutq axboroti bilan birga paralingvistik vositalarni ham qamrab oladi. Ritmik, referentiv, semantik (mimika, ma‘no anglatuvchi imo-ishoralar), hissiy-bo‘yoqdorlik, suhbatdoshga ta'sir etish vazifasi, illokutiv kuch (imo-ishora, undash, ishontirish) kabilar shular jumlasidan . Paralingvistik vositalar orqali ta'sir etishda yo‘riqnoma matni emas, odatda, shifokor tomonidan amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Benveniste, E. On Discourse [Text] / E.Benveniste// The Theoretical Essays: Film, Linguistics, Literature. – Manchester: Manchester Univ. Press, 1985.
2. Астахова Е.В. Дискурсивная актуализация концепта INSTRUCTION (на матер. английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Иркутск, 2010.;
3. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. М., 1986.; Рехтин Л.В. Речевой жанр инструкции: полевая организация: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. ГорноАлтайск, 2005.;
4. Моделирование дискурса: социокультурный аспект: монография / под общ. ред. Е.В. Вохрышевой. – Самара: СФ ГАОУ ВО МГПУ, 2016. – 148 с.;
5. Хомутова Т.Н. Типология дискурса: интегральный подход / Т.Н. Хомутова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Лингвистика». – Челябинск, 2014. - № 2 (11). – С. 14-19.;
6. Harris Z.S. Discourse analysis / Z.S. Harris // Language. – 1952. Vol. 28. – P. 1-30.;

7. Хорохордина О.В. Инструкция как тип текста // Мир русского слова. – 2013. № 4. – С. 7–14.;
8. Носова Л.Н. Коммуникативно-прагматический потенциал инструкции по применению лекарственных средств в фармацевтическом дискурсе: Автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 2013. – 20 с.

LEKSIK SATH BIRLIKLARINING O‘ZIGA XOS METODOLOGIK ASOSLARI

*Andijon davlat universiteti
fakultetlararo chet tillar (aniq va tabiiy fanlar)
kafedrasi katta o‘qituvchisi C.No‘monova*

Annotasiya: *Leksik sath birliklarini tadqiq qilishning metodologik asoslari, mehnat qurollarining turli turlari, ularning qo‘llanishi, turli sohalarda ishlatilishi kabi fikrlar yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *leksik sath, qarama-qarshiliklar, statistik tahlil, lingvistik tahlil, kompyuterli lingvistika.*

Leksik sath birliklarini tadqiq qilishning metodologik asoslari va tasniflash mezonlari, tilshunoslik va lingvistika ilmiy asoslarida katta ahamiyat kasb etgan mavzu hisoblanadi. Bu mavzu o‘z ichiga leksikaga tegishli bir nechta maqsadlar va yo‘nalishlar niyati bilan yuzaga keladi. Leksika sath birliklarini tadqiq qilishning metodologik asoslari va tasniflash mezonlari, leksika tushunchasini va ta’rifini, leksika xususiyatlarini va ularning tuzilishini va muqobil tarzda o‘rganishni o‘z ichiga oladi.

Shuni alohida e’tiroflash joizki, leksik sath birliklarini tadqiq qilish uchun, bir qator quyidagi metodologik asoslari mavjud:

Birinchi metodologik asos, tilshunoslik tadqiqotda amalga oshiriladigan jihatlar hisoblanadi. Bu jihatlar, leksika elementlarining strukturasi, ularning o‘zaro aloqalari, leksika birikmalarining xususiyatlari, leksika elementlarining xususiyatlarini muqobil tarzda o‘rganish, kabi mavzularni o‘z ichiga oladi.

Ikkinchi metodologik asos, lingvistik analizning asosiy jihatlarini muqobil tarzda o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Bu jihatlar, leksik elementlarining semantikasi, ularning sintaktikasi, leksika birikmalarining tipologiyasi, ularning kognitiv xususiyatlari, leksika

elementlarining tarixiy yuzasidan o‘rganish kabi mavzularni o‘z ichiga oladi.

Uchinchi metodologik asos, leksika sath birliklarini ko‘rsatuvchi model va nazariy tizimlar yaratishni o‘z ichiga oladi. Bu tizimlar, leksik elementlarining tipologiyasi, ularning turli xususiyatlari, leksika birikmalarining tuzilishi va ularning muqobil tarzda tahlil qilinishi kabi mavzularni o‘z ichiga oladi.

Shuningdek, metodologik asoslarni quyidagicha tahlillaydigan bo‘lsak:

1. Statistika tahlil: Bu metod, leksika sath, leksika sath birliklarining tarqalishlarini, ko‘p xil til foydalanuvchilar tomonidan qo‘llanishini, va ularning umumiy xossalari va huquqlari haqida ma‘lumotlarni tahlil qilishni o‘z ichiga oladi.

2. Lingvistik tahlil: Bu metod, leksika sath birliklarining grammatik xossalari,

ma‘no va fonetik xususiyatlarini tahlil qilishga asoslanadi. Bu usul, har qanday tilning xususiyatlari va tarixi haqida ma‘lumotlarni olishda yordam beradi.

3. Kompyuterli lingvistika: Bu metod, avtomatlashtirilgan algoritmlar yordamida ko‘plab ma‘lumotlar tahlil qilinishiga asoslanadi. Bu usul, keng doirada ma‘lumotlar tahlilini va bir qancha muhim ma‘lumotlarni aniqlashni osonlashtiradi.

Leksika sath birliklarini tasniflashning asosiy mezonlari, leksika birikmalarining tipologiyasi, ularning xususiyatlari va ularning tashkil etish usullariga qarab amalga oshiriladi. Bu tasniflashning asosiy maqsadi, leksika sath birliklarini ko‘rsatuvchi tizimni yaratish va leksika tushunchalarini tashkil etishni o‘z ichiga oladi. Leksika sath birliklarining tasnifi, bir-biridan farqli xilma-xilliklarini va ularning tashkil etish usullarini tahlil etadi.

Leksika sath birliklarini tadqiq qilishning metodologik asoslari, lug‘atlar tuzish usullarini o‘rganish, ma‘nolarni taqqoslash va yoritish, shuningdek, tushunchalarni ifodalashga asoslangan bo‘lib, leksikani ko‘rsatkichlari bo‘yicha tahlil qilish uchun yordam beradi.

Leksika sath birliklarini tadqiq qilish uchun tasniflash mezonlari mavjudligini alohida ta‘kidlasak. Misol uchun, lug‘at tuzilishi bo‘yicha ko‘rsatmalarga asoslangan tizimlar, kelgan yillarga bo‘lgan asosiy

bo'limlarga bo'linishi mumkin. Bu mezonlar, leksika mohiyatini aniqlashga yordam beradi.

Binobarin, boshqa tasniflash usullariga to'xtaladigan bo'lsak, mehnat qurollari leksikasining tavsifini aniqlashga yordam beradi, masalan, asosiy va ikkinchi darajali xususiyatlarga bo'linishi mumkin, yoki asosiy va moddiy tavsiflarga bo'linishi mumkin.

Leksikani boshqa leksikalar bilan taqqoslash ham yaxshi tasniflash mezonlaridan biri hisoblanadi. Bu, shu so'z yoki terimni boshqa tillarda qanday ifodalash mumkinligini, shuningdek, ularning ma'nolari va qo'llanmalarini taqdim etadi.

Tasniflash mezonlarini qo'llash orqali, mehnat qurollari leksikasi, mavjud ma'lumotlarni to'playdi va ulardan olingan natijalar bo'yicha turli xil ko'rsatkichlarni taqdim etadi. Bu leksika, mehnat qurollarining turli turlari, ularning qo'llanishi, turli sohalarda ishlatilishi va hokazo haqida to'liq va yaxshi tavsiflar taqdim etadi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, leksik sath birliklarini tadqiq qilishning metodologik asoslari va tasniflash mezonlari yetakchi mohiyatga ega hamda leksik sath birliklari, bir yoki undan ko'p so'zdan tashkil topgan har qanday turg'un yoki yozuvli narsa bo'lishi mumkin. Bu sath birliklari, har bir til uchun tushunilganligi uchun muhimdir, chunki ularning tahlili tilni tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sobirov A. O'zbek tilining leksik sathini sistemalar sistemasi tamoyili asosida tadqiq etish.- Toshkent, Ma'naviyat 2004-y.
2. Iskandarova Sh. O'zbek tili leksikasini mazmuniy maydon asosida o'rganish. Filol. fanlari dokt...avtoref. – Toshkent, 1999.;
3. G'afurova L. Hozirgi o'zbek tilining kundalik lug'ati: monographiya.- Toshkent Fan, 1991-y.
4. Usmonova Sh. Oltoy tillarida mushtarak maishiy texnika.- Toshkent: Fan, 2010-y.

O‘ZBEK TILIDA KELISHIKLARNING AHAMIYATI VA QO‘LLANISH DARAJASI

**Xonkeldiyeva Gulandom,
Abdulla Oripov ijod maktabi o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Kelishiklar tobelovchi vositalar sifatida o‘zbek tilida muhim ahamiyatga ega. Ular so‘zlarni bog‘lash bilan birga birikayotgan so‘zlar orasiga muayyan ma’no munosabatini ham qo‘shadi. Shu jihatdan jonli nutqda ularning qo‘llanish darajasini, sinonimiyasini, boshqa til birliklariga munosabatini tahlil qilish maqsadga muvofiq. Bunda muayyan kelishikdagi so‘zlarning boshqa kelishiklarga nisbatan ko‘p yoki kam qo‘llanishi nutq vaziyati, uslubi kabilarga ham bog‘liq bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: kelishiklar, ma’no munosabati, sinonimiya, qo‘llanish darajasi, tobe so‘z, hokim so‘z

Kelishik morfologik kategoriyalar orasida o‘zining sintaktik xususiyatlari ustuvor ahamiyatga egaligi bilan ajralib turadi. Kategoriyaning bu xususiyati tobe so‘zni hokim so‘zga bog‘lashida yaqqol namoyon bo‘ladi. Sintaktik xususiyatning nisbatan ustun maqomga egaligi ularning ma’noviy xususiyatlari haqidagi qarashlarning bo‘linib ketishiga sabab bo‘ladi: 1) kelishiklar o‘z semantikasiga ega emas va ular faqat muayyan sintaktik vazifa bajaradi xolos; 2) kelishiklar o‘z semantik xususiyatlariga ega va ular o‘z sintaktik vazifalarini bajarish jarayonida bu xususiyatlarni namoyon qiladilar. Kelishiklar o‘z semantikasiga ega ekanligini falsafiy jihatdan “har qanday borliq har qanday til birligi kabi kelishiklarning ham mavjud bo‘lishi ularning mohiyatan ziddiyati ikkilangan bo‘lishini talab qil” [1] ishi bilan izohlanishi mumkin. Bunda kelishiklarning sintaktik jihatida ziddiyatning birinchi a‘zosi hisoblansa, aynan semantik jihat ikkinchi uzv sanaladi. Shu bilan birga kelishiklarning ham, boshqa kategoriyalarda bo‘lgani kabi, so‘zning nutqqa olib kirilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki leksema grammatik ma’no (jumladan, uni shakllantiruvchi vositalardan biri bo‘lgan kelishiklar) vositasida nutqqa olib kiriladi. Ya’ni, leksema lug‘aviy ma’nosi grammatik ma’nolar bilan uyg‘unlashsagina nutqiy birlikka aylanadi. Anglashiladiki, kelishiklar

“sintaktik qurilmada oldingi so‘zni keyingi so‘zga bog‘lash” [2:169] grammatik ma‘nosiga ega bo‘lish bilan birga, birikmani hosil qilayotgan a‘zolariga muayyan ma‘nolarni (o‘rin, payt, vosita, sabab, maqsad, chog‘ishtirish) ham qo‘shadi.

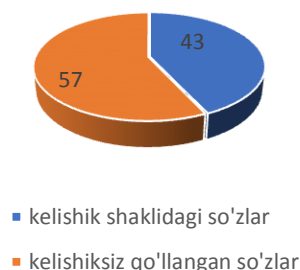
Kelishiklar, ularning grammatik imkoniyatlari haqida fikr yuritilar ekan, grammatik kategoriya atamasini ham izohlash muhim sanaladi. Kategoriya falsafada “olamdagi o‘zgarish, rivojlanish, aloqadorlik va uzviy bog‘liqlikka xos umumiy jihatlarning in‘ikosi; narsa va hodisalarning o‘ziga xosligi, o‘xshashligi va farqlarini, barqarorligi va o‘zgarishlarini anglatuvchi, bilishning asosini tashkil etuvchi eng umumiy tushunchalar” [3:193] deya ta’riflanadi. Bu atamaning tilshunoslikda “muayyan ma‘no umumiylik ostida birlashadigan, o‘zaro bu ma‘noning parchalanishi, xususiylashuvi asosida zidlanadigan shakllar sistemasi” [2:162] shaklida ta’riflanishi uning falsafadagi ta’rifi bilan ma‘noviy uyg‘un ekanligini anglatadi. Bunda tilshunoslar grammatik kategoriyaning shunchaki grammatik shakllar to‘plami emasligi, balki muayyan tizim asosida birlashuvchi, shu bilan birga o‘zaro farqlanuvchi butunlik ekanligini hisobga oladilar. Masalan, tadqiq qilayotganimiz – kelishiklar “tobe so‘zni hokim so‘zga bog‘lash” umumiy grammatik ma‘nosiga ko‘ra birlashsa, har biri birikmaga muayyan ma‘no munosabatini qo‘shishi bilan o‘zaro farqlanadi.

Hozirgi o‘zbek adabiy tilida kelishiklarning miqdori haqidagi qarashlarda yakdillik mavjud emas. Eng ko‘p tarqalgan lingvistik qarashlarga ko‘ra kelishiklar miqdori 6 ta va ular quyidagilar: bosh, qaratqich, tushum, jo‘nalish, o‘rin-payt, chiqish kelishiklari. Tilshunoslikka oid ko‘plab tadqiqot, qo‘llanma va darsliklarda kelishiklarning aynan shu tarkibi keltirilgan [2,4,5]. Aksariyat tilshunoslar kelishiklarning 6 talik tarkibini yoqlasalar, boshqa bir guruh tilshunoslar kelishiklar miqdorining 6 tadan ko‘p ekanligini ta’kidlaydilar. Bu borada, ayniqsa, *-gacha*, *-niki*, *-dek* (*-day*) kabi shakllarning ham kelishiklar sifatida baholanishi lozimligi haqidagi qarashlar fikrimizni dalillaydi. Masalan, tilshunos olim A.M.Sherbak - *gacha* shakli haqida fikr bildirar ekan, “hozirgi o‘zbek tilida xuddi har qanday kelishik kabi distributsiya modeliga ega” [6:162], deya ta’kidlaydi va uni “chegara kelishigi” nomi bilan ataydi. Shuningdek, olim *-dek* (*-day*) shaklini ham kelishik kategoriyasi orasida bo‘lishi lozim, deb hisoblaydi. Shunga o‘xshash fikrlarni boshqa o‘zbek

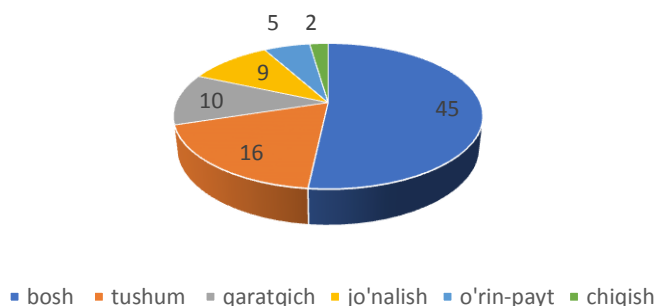
tilshunosligida kelishik kategoriyasiga murojaat qilgan olimlarning ishlarida ham kuzatishimiz mumkin. *-niki* shakli borasida ham olimlarning qarashlari turlicha, deyishimiz mumkin. Ba’zi manbalarda u bajaradigan grammatik vazifasiga ko‘ra qaratqich kelishigi shakli bilan bir qatorga qo‘yilsa, katta qism manbalarda u murakkab qo‘shimcha sifatida baholanadi va qaratqich kelishigidan ba’zi grammatik jihatlariga ko‘ra farqlanishi aytiladi. Masalan, “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” (1992) darsligida qarashlilik shakli “tarixiy jihatdan murakkab affiks bo‘lib, qaratqich kelishigi belgisi *-ning* hamda *-ki* affikslarining qo‘shilishidan hosil bo‘lgan va soddalanish asosida bir affiks holiga kelgan” [4:259-277] ligi aytiladi. Albatta, qarashlilik shaklining “tobe so‘zni hokim so‘zga bog‘lash” borasidagi grammatik vazifalari munozarali. Shu sababli ham uni kelishiklar qatorida tahlil qilish noo‘rin deb hisoblaymiz. Anglashiladiki, kelishik kategoriyasini hosil qiluvchi a’zolarining miqdori borasidagi masala hali o‘zbek tilshunosligida o‘z yechimini topgan emas.

Kelishik kategoriyasini tashkil etuvchi a’zolarining tartibi o‘zbek tilshunosligida nisbatan tizimlashgan: bosh-qaratqich-tushum-jo‘nalish-o‘rin-payt-chiqish. Bu borada kelishiklarning o‘zbekcha matnlarda qo‘llanish darajasiga asosiy e’tibor qaratilgan, deyishimiz mumkin. Kelishik shaklidagi so‘zlarning jonli nutqdagi salmog‘i umumiy so‘zlarga nisbatan o‘zbekcha matnlarda 40-45% ni tashkil qiladi [5:272]. Kelishik shaklidagi so‘zlarning 40-50% qismini bosh kelishikdagi so‘zlar tashkil etsa, tushum kelishigidagi so‘zlar 16-18%, qaratqich kelishigidagi so‘zlar 10-11%, jo‘nalish kelishigidagi so‘zlar 8-11%, o‘rin-payt va chiqish kelishigidagi so‘zlar 7-8% ni tashkil etadi [5:242].

Jonli nutqda kelishikli
so'zlarning miqdori

Kelishikli so'zlarda kelishik
turlarining nisbati

Umuman olganda, kelishiklar miqdori tanlangan matnning qaysi uslubga mansubligiga ko‘ra ham farqlanadi. Shuningdek, tajriba natijalari kelishik shakllarining “belgisiz qo‘llanishi”ga yondashuvga ham bog‘liq, albatta. Yuqoridagi jadvalga kiritilgan ma’lumotlar kelishiklarning “belgisiz qo‘llanishi”ga asoslangan. Zamonaviy tilshunoslikda kelishiklarning belgisiz qo‘llanishi inkor qilinadi. Formal tilshunoslikdagi qaratqich, tushum, jo‘nalish, o‘rin-payt, chiqish kelishiklarining “belgisiz qo‘llanishi” hodisasi substansial tilshunoslikda bosh kelishikning sanalgan kelishiklarni almashtirishi sifatida baholanadi: “kelishik kategoeiyasi ikki mikrosistemadan iborat: 1) bosh kelishik, qaratqich kelishigi, tushum kelishigi; 2) jo‘nalish kelishigi, o‘rin-payt kelishigi, chiqish kelishigi” [2:171]. Bosh kelishik birinchi guruhga (qaratqich va tushum kelishiklari bilan birga) kirganligi sababli ularni nutqda oson almashtiradi. Ikkinchi guruh kelishiklarini esa kam hollarda almashtirishi mumkin (ikki kundan keyin – ikki kun keyin; qishloqqa ketdi – qishloq ketdi; oqshomda ketdi – oqshom ketdi). Anglashiladiki, formal va substansial yondashuv vakillari talqiniga ko‘ra kelishiklarning grammatik imkoniyatlari bir-biridan biroz farqlanadi.

Kelishik kategoriyasi aloqa-munosabat shakllarining so‘z birikmasiga xos guruhini tashkil etishi bilan egalik shakllari bilan bir guruhga kiritilishi mumkin. Ular bu jihatidan bilan nutqda qo‘llanishi natijasida gap hosil qiluvchi kesimlik kategoriyasidan farqlanadi. O‘z navbatida birikma tarkibidagi qaysi so‘zni bog‘lashiga ko‘ra egalik shakllaridan ham o‘zaro farqlanadi (kelishiklar avvalgi so‘zni, egalik shakllari keyingi so‘zni bog‘laydi). Anglashiladiki, aloqa-munosabat shakllarida umumiyliklar mavjud bo‘lsa-da, ular muayyan xususiyatlarga ko‘ra bir-biridan farqlanib turadi.

Garchi leksik birliklar sanalsa-da, ko‘makchilar grammatik vazifalariga ko‘ra kelishiklarga yaqin turadi. “Ko‘makchilar ma’no va vazifa jihatidan kelishik affikslariga yaqin turadi. Shuning uchun ba’zan kelishik shakllari bilan anglatilgan ma’no kumakchi bilan ham ifodalanadi (*Mashinada keldim - Mashina bilan keldim; Ukamga oldim - Ukam uchun oldim kabi*)” [4:375]. Lekin “ko‘makchilar grammatik ma’no ifodalash, so‘zlarni bir-biriga bog‘lash vazifasini bajarsa-da, leksik birlik hisoblanadi”. Kelishiklar va ko‘makchilar orasidagi farqlar va umumiyliklar haqida, masalan, “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” (1992) da “ko‘makchilar kelishik affikslariga qaraganda ma’noni aniq, konkret ifodalaydi”[4:375], deyilgan bo‘lsa, boshqa bir manbada bu yordamchi so‘z haqida “ko‘makchi mustaqil so‘z orasidagi tobe munosabatni ifodalash, kelishik ma’nosini aniqlashtirish, to‘ldirish uchun xizmat qiladi” [2:259], ta’rifi keltirilgan. Ta’riflarning aksariyatida ko‘makchilarning kelishiklarga nisbatan aniqroq ma’no anglatishi aytilgan bo‘lsa-da, nutqiy hodisalarning ba’zilarida buning aksini ham ko‘rishimiz mumkin (qiyoslang: *uyga ketmoq – uy tomon ketmoq*).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://fayllar.org/otlardagi-kelishik-kategoriyasi>
2. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M., Yunusova Z., Abuzalova M., Hozirgi o‘zbek adabiy tili, - Toshkent: Fan va texnologiya, 2010. – 404 b.
3. Falsafa. Qomusiy lug‘at. – Toshkent: Sharq. 2004. – 496 b.
4. Tursunov U., Muxtorov A., Rahmatullayev Sh., Hozirgi o‘zbek adabiy tili, - Toshkent: O‘qituvchi, 1992, - 399 b.
5. Shoabdurahmonov Sh. va boshq. Hozirgi o‘zbek adabiy tili, - Toshkent: O‘qituvchi, 1980, - 448 b.

KULGI FIZIOLOGIK JIHATINING INSON HAYOTIDAGI AHAMIYATI

***Baxridinova E‘tibor Adaxamovna,
ADU/ Fakultetlararo chet tillar
(aniq va tabiiy fanlar kafedrası)***

Annotatsiya: Ushbu maqolada kulgining insoniy aloqalarni o‘rnatish va mustahkamlash bilan bog‘liqligi, kulgining necha qismdan iboratligi, kulgining insonga bolgan ijobiy va fiziologik tomonlari to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: fiziologik javob, ichak uzish, masxara, mazax, kalaka, ichki stimul

Kulgi taxminan 5-7 million yil oldin paydo bo‘lgan. O‘sha paytda yashagan hominidlar sahелantropлар deb ataladi va ba‘zi olimlarning fikriga ko‘ra, ular shimpanze va odamlarning eng so‘nggi ajdodlari bo‘lgan. Qanday bo‘lmasin, ular birinchi bo‘lib kulishni o‘rgandilar.

Kulgi, hazil va uning inson organizmiga ta‘sirini o‘rganish psixiatriya - gelotologiya bo‘limi (yunon tilidan γέλως — kulgi) tomonidan amalga oshiriladi. Kulgi hodisasiga faylasuflar ham murojaat qilishadi (Aristotel, Anri Bergson, L.V.Karasev va boshqalar). Masalan, Kant kulgiga quyidagi ta‘rifni beradi[1]:

Kulgi-bu hazil va yumorga odamning reaksiyalaridan biri bo‘lib, uning namoyon bo‘lishi yuz va nafas olish apparati mushaklarining xarakterli tovushlari va beixtiyor harakatlarini o‘z ichiga oladi. Ba‘zi hollarda kulgi asabiy taranglikka reaksiya (asabiy kulgi) yoki ruhiy kasallikning belgisi bo‘lishi mumkin.

Kulgi-bu hazilga fiziologik javob bo‘lib, u ikki qismdan iborat — imo-ishoralar to‘plami va ovoz ishlab chiqarish. [1]: Biz kulganimizda, miya bizni ikkala harakatni bir vaqtning o‘zida bajarishga majbur qiladi. Yurakdan kulganimizda, tananing ko‘p joylarida, hatto qo‘l, oyoq va mushaklarida ham o‘zgarishlar yuz beradi. Kulgining kulgidan farqi bor.

Masalan, inson xursandligini ifodalashda kulgining tabassum, jilmayish, iljayish, qahqaha, ichak uzish, masxara, mazax, kalaka kabi 10 dan ortiq turlari bo‘lsa, miyigida kulish, kinoyali kulish, istehzoli

kulgi, samimiy kulish kabi darajalari mavjud. Mazkur holatlar ilm- fanda gelotologiya fanida o‘rganiladi

Kulganda quvonch gormoni – endorfin ajralib chiqadi, bu tabiiy og‘riq qoldiruvchi vositadir. Kuchli kulgi jismoniy mashqlar bilan tenglashtiriladi- kuniga 15 daqiqa kulish yiliga taxminan 2 kg yog‘ni erishiga yordam beradi. Kulgi paytida nafas yo‘llari tozalanadi, miya qon oqimi tezlashadi.

Kulgi ba’zi stress gormonlari, xususan kortizol darajasini kamaytiradi. Shu bilan birga, kulgi stress, g‘azab yoki dushmanlikni boshdan kechirganimizda tanamizda ishlay boshlaydigan gormonlar oqimini to‘sib qo‘yadigan xavfsizlik tugmasi bo‘lib xizmat qiladi. Stress gormonlari immunitet tizimini pasaytiradi, qondagi trombositlar sonini ko‘paytiradi (bu tomirlarning tiqilib qolishiga olib kelishi mumkin) va qon bosimini oshiradi. Kulganimizda, o‘simta va viruslarni yo‘q qiladigan tabiiy qotil hujayralar soni, shuningdek, interferon gamma (kasalliklarga qarshi kurashuvchi oqsil), immunitet reaksiyasining asosiy qismi bo‘lgan t limfotsitlar va kasallikni yo‘q qiladigan antikorlarni ishlab chiqaradigan b limfotsitlar ko‘payadi.

Kulgi hiqichoq va yo‘talga olib kelishi mumkin, bu shilliq tiqinlarni olib tashlash orqali nafas yo‘llarini tozalaydi. Kulgi, shuningdek, tupurikdagi immunoglobulin A kontsentratsiyasini oshiradi, bu nafas olish yo‘llari orqali yuqadigan yuqumli organizmlardan himoya qiladi. Kulganimizda qon bosimi pasayadi, tomirlarda qon oqimi kuchayadi va qon kislorod bilan ta‘minlanadi, bu esa davolanishga yordam beradi. Kulgi, shuningdek, diafragma va qorin, nafas olish yo‘llari, yuz, oyoq va orqa mushaklarini mashq qiladi.

Barchamiz kulishni yaxshi ko‘ramiz! Hayotda buning uchun sabablar talaygina: latifalar o‘qish, komediya janridagi film tomosha qilish yoki do‘stlar bilan maza qilib hangomalashish mumkin. [1]: Kulgi immunitetni oshirib, asab tizimini bir maromga olib keladi, umrni uzaytirib, shubhasiz, kayfiyatni oshiradi, deya hisoblanadi. Odamning ushbu hissiy reaksiyasi haqidagi ajoyib faktlarni jamladik.

Hammaga ma‘lum va ilmiy jihatdan isbotlangan fakt: kulgi inson umrini uzaytiradi. U kasalliklarimizning asosiy omili – zo‘riqish darajasini pasaytiradi. Kulgi tufayli uning salbiy oqibatlari va depressiya ehtimoli kamayadi. Bir yil davomida kuniga 10 daqiqa kulgi bilan umringizga bir yil umr qo‘shasiz.

Olimlar kulgini tadqiq etishga juda jiddiy kirishgan: uni o‘rganish uchun alohida sohani ham belgilashgan. U gelatologiya deb ataladi.

Kulganimizda bu jarayonda yuzning 80 dan ortiq mushaklari ishtirok etadi. Shuning uchun kulgini qarishga qarshi a‘lo darajadagi vosita deya atash mumkin. Yuz mushaklarini mashq qildirish ajinlar va yuz shakli o‘zgarishini yengishda yordam beradi.

Kulgining yana bir foydali jihati: garvardlik professorlar tadqiqot o‘tkazib, bu jarayon bizni shamollashlardan asrashini aniqlashdi. Bu kasalliklar ehtimoli 50 foizga kamayadi, chunki o‘pkada qon aylanishi yaxshilanadi. Bundan tashqari, kulgi bronxial astma kasalligi xurujini yengishda ham yordam beradi. Kulgi vaqtida havoning o‘ziga xos harakati a‘lo darajadagi profilaktika sanaladi.

Agar ko‘p kulsangiz, bu orqali ozish ham mumkin. Kuniga bor-yo‘g‘i 15 daqiqa davomida kulish oyiga 2 kilogramm vazndan xalos bo‘lishga yordam beradi.

Yuqoridagi fikrdan kelib chiqib, 15 daqiqa yordamida kulsangiz, badantarbiya mashqlari o‘rnini bosgan bo‘lar ekansiz. Albatta, har ikkisini bajargan ma‘qul!

Shunga qaramay, cheksiz vaqt davomida kulib bo‘lmaydi. Inson organizmi ko‘pi bilan bir soat kulgiga chiday oladi. Bu olimlar tadqiqotlari bilan isbotlangan. Bu 60 daqiqa yordamida xursandchilik quvvatiga ega bo‘lasiz va kaloriyalarni eritasiz.

Bundan tashqari, kulgi ijtimoiy munosabatlarning ajoyib elementidir. Kulgi yordamida o‘z-o‘zimizni himoya qilishimiz, ma‘qullash kabi hislarni bildirishimiz mumkin. Kulish orqali suhbatdoshda o‘zimizga nisbatan mehrni uyg‘otamiz va jamiyat bilan munosabatlarni yo‘lga qo‘yamiz.

Kulgi: bu nima?

Biz kulgi bilan tushunadigan narsa - bu biz chiqaradigan bir vaqtning o‘zida bajaradigan og‘iz va yuz harakatlar to‘plamining birlashishi. Kulish nafas olish kabi turli xil tizimlarning o‘zgarishini taxmin qiladi (kulish davom etar ekan, havo qabul qilish tartibsiz bo‘lib qoladi) va yurak, bu harakatlar bilan rag‘batlantiriladi, jami o‘n beshga yaqin yuz mushaklari qisqaradi va kengayadi.

Kulgi bu tashqi yoki ichki stimulga reaksiya sifatida yuzaga keladigan fiziologik javobdir. Bu stimulyatsiyaga reaksiya bo‘lib, ma‘lum bir hissiy jihatlar tufayli kelib chiqadigan energiyani chiqarishga

yordam beradi. Kulgiga aniq nima sabab bo‘lganligi tahlil qilindi va muhokama qilindi, uni keltirib chiqaradigan hissiy reaksiya turiga qarab farqlar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Michael Titze, Psychologe und Lachtherapeut.
2. Titze, M.: UGB forum Spezial 2018, S. 40-42.
3. Бахтин. М.М. Литературно-критические статьи. М., 1986. с. 513-514.

ADABIY ALOQALAR – ABADIY ALOQALAR

Nasirdinova Yorqinoy Abdumuxtarovna
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (v.b.),
FarDU,
G‘ulomova Nozimaxon Xojiakbar qizi,
2-kurs talabasi, FarDU

Annotasiya: Maqolada yangi davr fransuz orientalistlarining O‘zbekistonning asrlar davomida yig‘ilgan adabiy va madaniy merosi haqidagi fikr va mulohazalari keltirilgan. Xalq og‘zaki ijodi, mumtoz adabiyot, milliy uyg‘onish davri adabiyoti tadqiqi masalalari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Xalq og‘zaki ijodi, mumtoz adabiyot, o‘zbek milliy uyg‘onish davri adabiyoti, fransuz orientalistikasi, Fransiyaning Markaziy Osiyoni tadqiq etish ilmiy tadqiqot institute

O‘zbek-fransuz adabiy aloqalarining dastlabki asoslari XVII asrning birinchi yarmidan boshlanadi [1]. Sharqshunos olimlar Navoiy, Bobur, Abulg‘ozi Bahodirxon kabi o‘zbek adabiyotining zabardast vakillari asarlarini tadqiq etish va tarjima qilish bilan bir qatorda geografiya, tarix, dinshunoslikka oid manbalarni ham tadqiq etdilar. B. d‘Erbello, S. de Sasi, E. Katremer, A.-J. Klaprot, F.-A. Belen, A.-P. Kurteyl, Sh. Shefer, L. Buva, F. Grenard, J.- L. Bak'e Gramon kabi yetuk sharqshunos olimlar esa turkiy xalqlar ilmiy va ma'naviy merosini tadqiq qilish hamda g‘arbda targ‘ib qilishga katta hissa qo‘shdilar [1]. Fransuz sharqshunosligining to‘rt asrlik tarixida aksariyat tadqiqotlar XV asrgacha bo‘lgan mumtoz davr tarixiy va adabiy jarayonlarini

qamrab olgan. Buning asosiy sabablaridan biri O‘rta Osiyo xalqlari XIX asrdan XX asrning so‘nggiga qadar, dastlab Chor Rossiyasi, keyinchalik esa sobiq Sovet Ittifoqining mustamlakasi sifatida bevosita xalqaro munosabatlardan chetda qolganligi edi.

Mustaqillikdan so‘ng O‘rta Osiyo davlatlarida, xususan, O‘zbekistonda xalqaro aloqalarga keng yo‘l ochib berildi. Jahonning turli davlatlaridan barcha sohalar bo‘yicha mutaxassis, ilmiy tadqiqotchi hamda sharqshunos olimlar taklif qilindi. Ularning ilmiy-tadqiqot ishlarida asrlar davomida yoritilmagan yoki aksariyat hollarda noto‘g‘ri talqin qilingan o‘zbek xalqi ilmiy va ma’naviy merosi asl holida, xolisona baholandi. Fransuz sharqshunoslari ushbu jarayonlarga birinchilardan bo‘lib kirib keldilar.

XXI asr o‘zbek-fransuz xalqaro aloqalari taraqqiyotida Pier Shuvini, Remi Dor, Stefan Dyuduagnon, Mark Tutan singari sharqshunos olim va tarjimonlarning xizmatlari katta bo‘ldi. Qadimgi Yunoniston va hozirgi zamon O‘rta Osiyo tarixi va madaniyati mutaxassisi bo‘lgan P’er Shuvini tashabbusi bilan 1993 yil Toshkentda Fransiyaning O‘rta Osiyoni o‘rganish instituti (IFEAC) tashkil etildi. 2010 yilgacha Toshkentda, hozirda esa Qirg‘iziston Respublikasining Bishkek shahrida faoliyat ko‘rsatayotgan mazkur institut ko‘plab mahalliy va fransuz tadqiqotchilarining ilmiy ishlariga homiylik qilib kelmoqda. Uning asosiy maqsadi barcha sohalarda ilmiy hamkorlikni rivojlantirish, tadqiqotchilarning izlanishlariga har tomonlama ko‘maklashishdan iborat.

1967 yil Sharq xalqlari tili va sivilizasiyasi institutining (INALCO) turkiy xalqlar tili va sivilizasiyasi bo‘limini tamomlagan P.Shuvini 1993-1998 yillar oralig‘ida IFEACni boshqarib, O‘rta Osiyo tarixi va sivilizasiyasiga oid ko‘plab ilmiy tadqiqot ishlariga boshchilik qildi. Tarixshunos va tilshunos olim 1999 yil «O‘rta Osiyo san’atlari» deb nomlangan kitobida mintaqaning eng qadimgi tarixi – Buyuk Iskandar fathidan to Islom sivilizasiyasining kirib kelishigacha bo‘lgan davrlarni tasvirlaydi va shunday ma’lumot beradi: «Ushbu kitob bayoni Iskandar Zulqarnaynning 2300 yil avval O‘rta Osiyoning g‘arbi – Baqtriyaning fath etgan davrdan boshlanadi. Tarixiy haqiqat shuki, ushbu mintaqada Buyuk ipak yo‘li chorrahasi – behisob boyliklar: oltin, javohir, ot, qo‘ydan tortib, ipak va paxta kabi nodir mollar savdo- sotig‘i chorrahasida joylashgan. Ushbu kitob o‘z oldiga Erondan Xitoygacha,

shimolning cho‘lu biyobonidan janubda Ximolay tog‘larigacha bo‘lgan o‘lchamni egallagan qit‘a olamini qayta kashf qilishni maqsad qilib qo‘ygan. Asarda, hozirda ma‘muriy bo‘linmalar bo‘lsada, aslida bir butunlik sifatida tanilgan majmua (O‘rta Osiyo) tasvirlanadi» [2].

P.Shuvinning xalqaro aloqalarga qo‘shgan eng katta xizmatlaridan yana biri 1996 yil IFEAC – fransuz institutida tashkil qilingan «Cahiers d'Asie centrale» elektron hamda bosma shakldagi ilmiy jurnaldir. Mazkur davriy jurnal O‘rta Osiyo va qo‘shni Sharq xalqlarining tarixi, adabiyoti va global ijtimoiy muammolari yechimiga bag‘ishlanib, jahon sharqshunoslarining mazkur mintaqa tadqiqiga bag‘ishlagan ilmiy ishlari nashrini qamrab oladi. Bevosita asliyat orqali tadqiq qilingan O‘zbekiston o‘tmishi, xususan, o‘zbek adabiyoti tarixiga oid manbalar ham jurnalda yoritib borilmoqda.

XXI asrning boshlarida o‘zbek-fransuz adabiy aloqalari rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shgan fransuz sharqshunoslaridan yana biri – o‘zbek fol'klori va mumtoz adabiyoti tarjimoni, Fransiya hamda bir necha O‘rta Osiyo davlat institutlari fahriy doktori Remi Dordir[3]. O‘zbek, qirg‘iz, turk, fransuz, nemis, rus tillarida ijod qilgan sharqshunos o‘zbek bolalar tez aytishlari, «Nurali» xalq dostoni, Navoiyning «Mufradot» asari, qadimgi turkiy maqollar namunalarini namunalari ransuz tiliga tarjima qildi. Remi Dorning fol'klorshunos va tarjimon sifatidagi mehnatlari M.Jo‘raev, M.Xolbekov, Yo.Nasirdinovalarning qator ilmiy maqolalarida tahlil qilingan.

Jadid adabiyoti, uning vakillari hayoti va ijodiga doir ma'lumotlar fransuz sharqshunosi Stefan Dyuduagnon ilmiy ishlarida keng yoritildi. Olim boshchiligida 1995 yil Toshkentdagi Fransiyaning O‘rta Osiyoni o‘rganish institutida tashkil etilgan «Movaraunnahrda jadidchilik (XIX asr oxiri – XX asrning boshlari): tarixiy manbalar va zamonaviy qarashlar» mavzusidagi ilmiy anjumanda muallif sifatida 3ta, tarjimon sifatida esa 5dan ziyod katta hajmdagi maqolalari bilan ishtirok etdi[4,7]. Mazkur anjumanda jadidshunos olimlardan Sherali Turdiev [5,211] va Begali Qosimovlar[6,107] ham o‘z maqolalari bilan ishtirok etdilar. Ularda jadid adabiyotining falsafiy asoslari yoritib berilgan.

1998 yil Parijda «XIX asrdan hozirgi davrgacha butun jahon musulmon olimlari va buyuk shaxslarining bibliografik lug‘ati» [7] nashr etildi. Lug‘atda Dyuduagon tomonidan Cho‘lpon, Fitrat, Behbudiy, Avloniy kabi o‘zbek jadid adabiyotining taniqli

namoyondalari tarjimai holi keltirilgan. Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rish mumkinki, sharqshunos o'z asarlarida o'zbek millatining uyg'onish davri adabiyotini yoritish bilan bir qatorda, uning milliy xususiyatlarini ham o'rganishga alohida e'tibor qaratgan.

1999 yil Dyuduagnon buxorolik mashhur sayyoh, tabib va ma'rifatparvar Mirzo Sirojiddin Hakimning (1877-1914) «Tuhfai ahli Buxoro» [8], 2009 yil Cho'lponning «Kecha va kunduz»[9] asarlarini tarjima qildi. Uning tarjimonlik mahorati R.Shirinovaning «Badiiy tarjimada milliylik muammosi yoxud fransuz osmonida o'zbek yulduzi»[10] maqolasida yuksak baholangan.

Mumtoz adabiyot mavzusi azaldan fransuz sharqshunosligini o'ziga maftun qilib kelgan. Qolaversa, Navoiyning turkiy adabiyotda qoldirgan boy adabiy merosini olimlar asrlar davomida qancha o'rgangan bo'lsalar ham, shuncha o'rganilmagan tomonlari namoyon bo'lavergan. XIX-XX asrda ijod qilgan Belen, Buva, Bloshe kabi sharqshunoslar Navoiy ijodini ko'klarga ko'tarish bilan birga fors mutafakkirlari Nizomiy, Jomiy asarlarining «tarjimoni» sifatida qaraganlar. Mustaqillik tufayli Navoiy asarlarini bevosita asliyat orqali o'rganish imkoniyatiga ega bo'lgan fransuz adabiyotshunosligi vakillarining bu boradagi fikrlari keskin o'zgardi. Bu jarayon, dastlab, Remi Dor ijodida kuzatilgan bo'lsa [11], yosh navoiyshunos olim Mark Toutant asarlari mutloq mana shu xatolarni tuzatishga qaratilganligini ko'rish mumkin. U 2013 yil Parijda – Ijtimoiy fanlar oliy maktabida, Natali Kler rahbarligida «So'nggi temuriylar madaniyati: Alisher Navoiy (1441–1501) «Xamsa»si misolida nazirago'ylik amaliyoti tadqiqi» [12] nomli doktorlik ishini yoqladi.

Tutan avvalgi vatandoshlaridan farqli ravishda Navoiy asarlari tadqiqi bilan izchil va keng qamrovda shug'ullanib, uning asarlari bilan bir qatorda E.Bloshe, F-A.Belen, M.Nikitinskiy, Ye.Bertel's, A.Erkinov, A.Shoabdurahmonov kabi jahon va o'zbek navoiyshunoslarining barcha ilmiy ishlarini o'rgangan. Xamsachilik an'analari va xamsanavis shoirlar ijodini mohiyatan kashf etgan, qiyosiy tadqiq etgan.

Fransuz navoiyshunosining 2016 yilda chop etilgan «Co'zlar saltanati: Alisher Navoiy «Xamsa» asari so'nggi temuriylar davri qudrati, madaniyati va tasavvufi in'ikosi sifatida»²⁹ nomli 701-bet hajmdagi monografiyasi nafaqat muallifning ijod cho'qqisi sifatida, balki G'arb tilida sharq haqida yaratilgan eng yirik asar sifatida ham tan

olindi. Fransuz mutasavvuf olimi Aleksandr Papa so‘z boshi sifatida keltirgan fikrlarida Navoiy shaxsiyatiga va Tutan mahoratiga baho berib shunday deydi: «Ushbu kitob g‘arb tilida Alisher Navoiyga bag‘ishlangan dastlabki yirik asardir. Serqirra ijodkor, o‘rnak bo‘larli shaxsiyat sohibi, Temuriylar saltanati davrida Xirot shahrida yashagan Alisher Navoiy O‘rta Osiyo adabiyotining yulduzidir. Uning asarlari takror-takror o‘qilmoqda, o‘rganilmoqda, to‘xtovsiz nashr etilmoqda, har yili tavallud kuni nishonlanib kelinmoqda, ko‘cha va shaharlarga nomi berilmoqda. Shunga qaramay, G‘arbda Navoiy, bir guruh sharq adabiyoti muxlislarini hisobga olmaganda, keng fransuz ommasiga notanish bo‘lib qolmoqda. O‘tmishda esa ba‘zilar uning asarlariga yuzaki baho berib, taqlid, takror, bir xillik deb qarab kelganlar. Mark Tutan ushbu buyuk muallifga nisbatan adolat o‘rnatib, keng ommaga tanishtirish umidida mazkur asarini yaratdi» [13].

O‘zbek adabiyoti qo‘lyozma manbalarini jahonga tanitishda o‘zbek adabiyotshunoslaridan A.Erkinovning ham xizmatlari beqiyos. Manbashunoslik sohasida tinimsiz olib borgan ilmiy izlanishlari samarasini jahon miqyosiga olib chiqishda olim asosan fransuz olimlari bilan hamkorlik qildi. Alisher Navoiy she‘riyatining Oqquyunlilar muhitida ko‘chirilgan noyob qo‘lyozmasi, XIX asr oxiri XX boshlarida Turkiston general gubernatorligida maddoh shoirlar, O‘rta Osiyoda bayoz san‘ati, XIX asr oxiri XX boshlarida Qo‘qonda ayollar tomonidan ko‘chirilgan she‘riy devon [14]. kabi mavzulardagi ransuz tilidagi maqolalari bilan o‘zbek adabiyotini dunyoga tanitdi.

Istiqlol yillari tarjimachilik ishlari ilgarigi davrlarga nisbatan ko‘proq ko‘zga tashlanadi. O‘zbek shoiri H.Ismoimov fransuz tarjimoni Jan-P‘er Bal‘p bilan hamkorlikda Navoiy she‘riyati majmuasini [15] chop etdi. To‘plamda o‘zbek mutaffakirining hayoti va ijodi haqida qisqacha ma‘lumot bilan birga uning fransuz tiliga tarjima qilingan asarlari bibliografiyasi ilova qilingan. Eng muhimi, asarlar matni ikki tilda, ya‘ni asliyat (arab imlosida) va fransuzcha tarjima yonma-yon berilgan. Bu fransuz o‘quvchisiga Navoiy she‘riyatini bir paytning o‘zida ham aslida ham tarjimada o‘qish imkonini bergan.

2008 yilda ikki shoirning tarjimalari mashhur fransuz adibasi Jaklin Farme boshchiligidagi Sandr nashriyoti vakillari tomonidan 2-jildli «O‘zbek she‘riyati antologiyasi» nomi bilan chop etildi. Antologiyaning birinchi jildida Xoja Ahmad Yassaviy, Lutfiy,

Husayniy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Bobur, Boborahim Mashrab, Nodirabegim, Ogahiy, Uvaysiy, Fazliy va Mahzuna kabi mumtoz adabiyot vakillari ijodidan namunalar berildi. Ikkinchi jildda esa Usmon Nosir, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov va boshqa zamonaviy she'riyat vakillari she'riyat bo'stoni fransuz kitobxoniga yetkazildi [16].

2007 yil Fransiyaning Brest shahrida joylashgan Georama nashriyoti Navoiy g'azallari ning yana bir tarjima to'plamiga xomiylik qildi. Buyuk ipak yo'li bo'yicha mutaxassis-cayohatchi, Osiyo adabiyoti bilimdoni Jan Jak Gate hamda Samarqandlik fransuz tili o'qituvchisi, tarjimon-gid Murodxon Ergashev tomonidan tayyorlangan she'riy tarjima boshqa to'plamlardan o'zining tuzilishi bilan keskin farq qiladi [17]. Rassom Jahongir Ashurovning har bir g'azalga ishlagan miniatyuralari fransuz kitobxoniga Navoiy she'riyatining sirli olamini kashf etishga imkon bergan.

So'nggi yillarda esa o'zbek adabiyotining Fransiya'dagi targ'ibot ko'lami kengayib bormoqda. Xudoyberdi To'xtaboevning «Sariq devni minib» romani (Sh.Xolmurodov) [18], «O'zbek maqol va matallari» (M.Ergashev) [19], «O'zbek xalq ertaklari» (Sh.Doniyorov) [20], Erkin A'zamning «Alvido, sehrli ertaklar!» [21] to'plami (Sh.Minavvarov), «Buyuk ipak yo'li ertaklari» (Sh.Yo'ldoshev) [22]. kabi tarjimalar bunga dalildir.

XXI asr fransuz adabiyotida Sharq madaniyati va mutafakkirlari haqida tarixiy romanlar keskin ortdi. Bular jumlasiga Jan P'er Lyuminening «Ulug'bek: buyuk astronom» [23], Jilber Sinuening «Avisena yoxud Isfaxon yo'li» [24] va boshqa bir necha tarixiy mavzudagi romanlar Sharqning oltin davrlari bo'lgan X-XV asrlar davri mutafakkirlari faoliyatini yoritishga bag'ishlangan.

Xulosa qilib aytganda, adabiy aloqalar uch yo'nalishda – tadqiqotchilik, tarjimachilik hamda tarixiy romanchilik yo'nalishlarida rivojlandi. Fransuz adabiy muhitida mumtoz adabiyot bilan bir qatorda o'zbek fol'klori hamda jadid adabiyoti haqidagi dastlabki ilmiy qarashlar vujudga keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. М. Холбеков М. Н. Узбекско-французские, литературные взаимосвязи (в аспекте перевода, критики и восприятия). Дис док. фил. наук. – Ташкент, 1991. – 424с.

2. Chuvín, Pierre. Les arts de l'Asie centrale. – Paris: Citadelles & Mazenod, 1999. – 640 p. (<http://www.bibliomonde.com/pays/ouzbékistan-136.html>)
3. Насирдинова Ё. Ўзбек фольклори ва мумтоз адабиёти ранцуз тилида. – фил.ф.ф.д. дис. – Тошкент, 2019.
4. Dor Rémy L'Enigme du Nom Propre. Langes Mondes IFEAC. 2006. 154p.
5. Toutant, Marc. La culture des derniers Timourides : études des pratiques d'imitation à travers l'exemple de la *K̤hamsa* de Mīr ‘Alī Shīr Nawā‘ī (1441-1501). Soutenue en 2013 à Paris, EHESS .Sous la direction de Nathalie Clayer.
6. Toutant, Marc. Une empire des mots: pouvoir, culture et souffisme à l'époque des derniers Timourides au miroir de la *Khamsa* de Mir Ali Chir Nava‘ī. – Paris - Louvain – Bristol: Peeters, 2016 – P.28
7. Erkinov A. Cahiers d'Asie centrale 24. – IFEAC (Bishkek-Paris), 2015.
8. Alicher Navoi. Gazels et autres poèmes. – Paris: Orphée/La Différence, 1991. – 127p.
9. Anthologie de la poesie d'Ouzbekistan. Traduite et adaptée par Jean-Pierre Balpe. Tom 1. – Paris: Edition du Sandre, 2008. – 118 p.; Anthologie de la poesie d'Ouzbekistan. Tom-2. – Paris: Edition du Sandre, 2008. – 120 p.

FRANSIYADA O‘ZBEKISTONGA OID ADABIY VA MADANIY MEROS TADQIQI

Nasirdinova Yorqinoy Abdumuxtarovna
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (v.b.),
FarDU,
Jo‘rayeva Ma’sumaxon Boxodirjon qizi
3-kurs talabasi, FarDU

Annotasiya: Maqolada O‘zbekiston mustaqilligidan keyin, 1993 yil Toshkentda tashkil etilgan Fransiyaning Markaziy Osiyoni tadqiq etish instituti haqida umumiy ma'lumotlar berilgan. Institutning 30 yillik faoliyatida O‘zbekistonga oid izlanishlar o‘rni va roli tahlil qilingan. Ma'lumotlar, mazkur muassasada olib borilgan adabiy va madaniy merosni o‘rganishga doir ba'zi ilmiy ishlar mazmun-mohiyati yoritib berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Fransiyaning Markaziy Osiyoni tadqiq etish instituti (IFEAC), adabiy va madaniy meros, Cahiers d'Asie centrale, Temuriylar merosi, qo‘lyozma manbalar, sharqshunos olimlar

O‘zbekiston, asrlar davomida, o‘zining qadimiy tarixi, boy madaniy va ma’naviy merosi bilan butun dunyo ilm ahlini o‘ziga maftun etib kelgan. O‘zbek xalqi bundan fahrlanadi va bebaho qadriyatlarga cheksiz hurmat bilan qaraydi. Qolaversa, buyuk mutafakkirlar tomonidan qoldirilgan intellektual boyliklarni o‘rganish, saqlash, targ‘ib etish bilan bir qatorda, ularni jahon hamjamiyatida tutgan o‘rni va mavqeyini yanada baland ko‘tarish, ilmiy merosni bilishga qiziqqan markaz va muassasalar tarixi bilan yaqindan tanishish ham ilm ahlining muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Mana shunday ilmiy muassasalardan biri, 1993 yil Toshkent shahrida tashkil etilgan Fransiyaning Markaziy Osiyoni tadqiq etish instituti (IFEAC), o‘z oldiga butun dunyo ijtimoiy-gumanitar fanlar tadqiqotchilariga mazkur mintaqaning madaniy va ma’naviy merosini tadqiq etishlariga ko‘maklashish maqsadini qo‘ydi. Intellektual mulk asosan o‘zbek, rus, qadimgi fors va turkiy tillarda bo‘lganligi uchun, dastlab, mahalliy fransuz tili mutaxassislari bilan birgalikda Fransiya, eronshunos olim Stefan Dyuduagnon va bir necha usmoniy turkshunos olimlar taklif etildi. Institutning birinchi ilmiy faoliyati 1995 yil 13-14 fevralda tashkil etilgan “Markaziy Osiyoda musulmonlar islohoti” mavzusiga bag‘ishlangan anjuman bo‘lib, uning materiallari bir yildan so‘ng “Cahiers du monde russe” jurnalida chop etildi [1]. Ilmiy maqolalar, asosan XX asr boshida rivojlangan Markaziy Osiyodagi jadid adabiyotiga bag‘ishlangan.

1996 yil institutga musulmon tasavvufi bo‘yicha mutaxassis Tierri Zarkon taklif qilindi va uning tashabbusi bilan “Markaziy Osiyo kundaligi” (Cahiers d’Asie centrale) ilmiy jurnaliga asos solindi. Uning 1-2 sonlarida “Hindiston-Markaziy Osiyo: savdo va g‘oyalar yo‘li” mavzusidagi ilmiy ishlar chop etildi. Maqolalar ko‘lami barcha ijtimoiy-gumanitar fanlar doirasini qamrab olgan bo‘lib, arxitektura, adabiyot, tasavvuf, tarix masalariga bag‘ishlangan. Kundalikning 3-4 sonlari eronshunos olim Maria Shuppe boshchiligida tahrirga tayyorlandi va “Temuriylar merosi: XV-XVIII asrlarda Eron, Markaziy Osiyo, Hindiston” nomi ostida nashr qilindi [2]. Maria Shuppe o‘zini maftun qilgan Temuriylar davri adabiyoti va san’ati haqida yozar ekan, shunday fikrlarni keltiradi: “G‘arb auditoriyasi, xatto Sharq tarafdorlari g‘am, Amir Temur nomini tinchlik asrlaridan ko‘ra chaqmoqdek tez, shafqatsiz va buzg‘unchi g‘alabalar bilan bog‘lashga odatlanganlar.

Biroq, aslini olganda, tashkil etilgandan ko‘ra ham tez fursatda parchalanib ketgan imperiya asosida Islom madaniyatining ikkinchi renessansi dunyoga keldi. Saltanat taqdirida Temur avlodlari hukmronlik qilgan hududlarning gullab yashnashi bitilgan edi. Bu yerda gap faqat shaharlarni bezab turgan me‘morchilik to‘g‘risida ketmaydi. To‘g‘ri uning madaniyati hanuzgacha Samarqand, Urganch, Hirot, Turkiston va Mozondaron kabi shaharlarda yorqin porlab ko‘zga tashlanadi. Biroq, Imperiya davrida adabiyot, san‘at, siyosat, din, xatto harbiy soha ham taraqqiyotning eng yuqori cho‘qqisiga yetdi. Temuriylar madaniyati XIX asrgacha yagona namuna bo‘lib butun turk-eron jamiyatiga kirib bordi. Temuriylarning so‘nggi vakillari mustamlakachi davlatlarga, jumladan, Dehli inglizlarga, Buxoro ruslarga bo‘yin sunushga majbur bo‘lgan chog‘da, Qajar-Eron tashqi bosimlarga kurashish, milliy o‘zlikni saqlash bilan ovora edi. XIX asrdan buyon sobiq saltanat shu darajada parchalanib ketgan, tarixi esa sohtalashtirilgan ediki, uning qadimgi birligi unutilayozgan edi. Bizning vazifamiz Temuriylar, mo‘g‘illar va nihoyat safaviylar hukmronlik davrini, ya‘ni tarixi o‘zgartirilgan xududni noto‘g‘ri qarashlarsiz sof holda o‘rganishdan iborat.”[2]

Professor Maria Shuppe tashabbusi bilan IFEACda yana ikki loyiha bajarildi. Biri Buxoro tarixiga[3], ikkinchisi esa “Islom davridagi Markaziy Osiyoda intellektual hayot va qo‘lyozma manbalar” [4]masalalariga bag‘ishlangan. Shu tariqa, muaassasada olib borilgan barcha ilmiy ishlar davriy ravishda mana shu oynomada yoritib borildi.

Va nihoyat, jurnalning 2015 yilgi 24-soni adabiyot va jamiyat o‘rtasidagi bog‘liqlik masalalariga bag‘ishlanib, fransuz navoiyshunos, mutasavvuf olimi Mark Toutant tomonidan yoritildi. “Markaziy Osiyoda adabiyot va jamiyat” mavzusidagi anjumanda XV asrdan hozirgi kungacha bo‘lgan davrda adabiyot va hokimiyat munosabatlari masalasi tahlil etilgan. Maqolalarda adabiyotga davr in‘ikosi sifatida qaralib, besh bobga bo‘lib taqdim etilgan. Birinchi bob maqolalari O‘rta asrlar oxiri – so‘nggi temuriylar davri adabiyotiga bag‘ishlanib, maqolalarning ikkitasida Alisher Navoiy qo‘lyozma meroslari tarixi yoritilgan. Ikkinchi bobda Hozirgi davr boshlanishi adabiyoti (XVII-XVIII asrlar) Turkistonlik shoir Harabatiy misolida berilgan. Uchinchi bob rus mustamlakasi davrida adabiyot holati o‘zbek adabiyotshunos olimi Aftondil Erkinovning “Poetik repertuar ustidan imperial hukmronlik: Turkiston general-gubernatorligida maddoh shoirlarning oyoq osti

bo‘lishlari” maqolasi orqali ifodalangan. To‘rtinchi va beshinchi boblarda sovet davri va qayta qurish davrida adabiy jarayonning o‘zgarishlari tahlil qilingan maqolalar keltirilgan. Xulosa qilib aytish mumkinki, “Markaziy Osiyo kundaligi” mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar uchun o‘z ilmiy izlanishlarini yoritishga xizmat qildi.

IFEAC o‘z faoliyati davomida Fransiyaning Markaziy Osiyo davlatlarida joylashgan elchixonalari, Gumanitar fanlarni qo‘llab quvvatlash uy-fondi (FMSH) va boshqa homiy tashkilotlar bilan hamkorlikda ijtimoiy-gumanitar fanlar mutaxassislari, doktorant va postdoktorantlari ilmiy faoliyatini muntazam ravishda moddiy va ma'naviy ravishda qo‘llab-quvvatlab kelmoqda. 2010 yildan buyon Bishkek shahrida ish yuritayotgan IFEAC o‘zining boy kutubxonasi bilan mahalliy va horijiy olimlarga xizmat ko‘rsatib kelmoqda. Yillar davomida yuqorida nomlari keltirilgan Pier Shuvan, Remi Dor, Maria Shuppe, Katren Pujol, Vinsent Furniyo, Tierri Zarkon, Stefan Dyuduagnon, Aleksandr Papas, Mark Toutant kabi sharqshunos olimlar Markaziy Osiyoga oid adabiy, ma'naviy va madaniy merosni dunyoga tanitishga katta hissa qo‘shdilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cahiers d’Asie centrale: Patrimoine manuscrit et vie intellectuelle de l’Asie centrale islamique, n°7, 1999
2. Cahiers d’Asie centrale: Littérature et Société en Asie centrale: Nouvelles sources pour l’étude des relations entre culture et pouvoir du XVe siècle jusqu’à nos jours, n°24, 2015
3. Le Centre de recherche sur le monde iranien, avec Maria Szuppe et Bernard Hourcade. <https://www.bulac.fr/le-centre-de-recherche-sur-le-monde-iranien-avec-maria-szuppe-et-bernard-hourcade>
4. Stéphane A. Dudoignon, Genèse d’un État souverain // France-Ouzbékistan 1 (octobre 1993) : 4
5. Nasirdinova Y. CENTRAL ASIA THROUGH THE PRISM OF FRENCH ORIENTAL STUDIES //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 11. – C. 1017-1025.
6. Nasirdinova Y. MODERN FRENCH NATIONAL RESEARCH CENTERS FOR THE STUDY OF CENTRAL ASIA: THE CENTER FOR RESEARCH ON THE IRANIAN WORLD //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 12. – C. 534–538.
7. Насирдинова Ё. А. XX аср охири ва XXI аср ўзбек-француз адабий алоқалари тараққиёти.«Ўзбекистон таржимашунослар форуми–2020» Республика илмий-амалий конференция. ТДШУ. – 2020.

FRANSUZ TILIDA JARAYONLARNI IFODALOVCHI OT SO‘Z TURKUMI BIRLIKLARINING ZAMON MA’NOSIDA QO‘LLANISHI

Mirzayev Bekmurodjon Dilmurod o‘g‘li

O‘zMU 2-bosqich tayanch doktoranti

Ilmiy rahbar: DSc Mo‘minova A.A.

+998 90 546 06 79; bekmurod171@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada fransuz tilida zamon kategoriyasini ot so‘z turkumiga oid so‘zlar bilan ifodalanishi bayon etilgan. Jarayon hamda hodisalarni ifodlovchi zamon ma’nosida so‘zlar badiiy asarlardan misollar keltirish orqali tahlil qilingan.

Jahon tilshunosligining struktur-funksional bosqichida asosiy e’tibor tilni tizimli o‘rganishga qaratilgan. Fransuz tili predloglari va o‘zbek tili ko‘makchilarini funksional semantik jihatdan tahlil doirasiga tortish va ularning o‘xshash va farqli tomonlarini aniqlash bugungi kun uchun dolzarb masalalardan biri sifatida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tillarni qiyoslash orqali tillarda o‘rganilmagan yoki yechimi topilmagan masalalar yechimiga ega bo‘ladi. Ko‘plab tadqiqotchilar diqqat markazida bo‘lgan zamon va makon munosabatlari hamisha dolzarb savollardan bo‘lib kelgan. Jahon tilshunosligida ushbu yo‘nalishda bir qancha tadqiqotlar olib borgan olimlar ham bir-biridan farqli xulosalarni bayon etishgan.

Zamon so‘ziga “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da quyidagicha ta’riflar berilgan [1; 128]:

1. Materiya (obyekt) holatlarining hamda hodisa (jarayon)larning izchil almashinish shakli; davomlilik, takrorlanmaslik, qaytarilmaslik kabi umumiy xossalarga ega bo‘lgan vaqt;

2. So‘z borayotgan payt; umuman vaqt, payt, davr, mahal;

3. Biror muhim, o‘ziga xos hodisa, tarixiy voqea ro‘y bergan yoki biror shaxs, hokim tabaqa, sulola hukmronlik qilgan davrni qamrab olgan vaqt;

4. Kutilgan payt, davr-u davron;

5. Maxsus shakllar yordamida harakatning nutq paytiga munosabatini bildiruvchi fe’l kategoriyasi.

Zamonni ifodalovchi til birliklari orasida ot va ravish so‘z turkumlariga mansub so‘zlar asosiy o‘rinni egallaydi. Ushbu birliklar voqea-hodisalarning sodir bo‘lgan payti, harakatning boshlanishi va oxirini chegaralash yordamida zamon ifodalashda xizmat qiladi. Hodisalar, predmetlar nafaqat biror joy ichida, balki biror paytda, ma’lum vaqt oralig‘ida o‘rin olishini ham ifodalaydi. Ot so‘z turkumi fasllarni, jarayonlarni, hodisalarni, daqiqalarni, soatlarni, lahzalarni, kunni, oyni, yilni, asrni, inson hayotining ma’lum bir vaqtini yoki butun umrini maxsus davriy makon munosabatlariga aylantirish, yuzaga chiqarishda ishlatiladi. Zamon ma’nosi o‘tmishda sodir bo‘lgan yoki kelajakda sodir bo‘ladigan vaqt oraliqlarini ifodalagan holda namoyon bo‘ladi. Biz ushbu ifodalarni misollar yordamida izohlashga harakat qilamiz.

Yil fasllari ko‘plab voqea-hodisalarni yuzaga chiqish davri vazifasini bajarib kelgan. Har bir fasl zaminida o‘ziga xos, boshqa faslda uchramaydigan hodisalar mavjud:

1) L'automne se prolongeait et le temps hésitait, semblait-il, à basculer dans *l'hiver* [2, 275].

Ushbu misolda ob-havo navbatdagi davr oralig‘i qishga o‘tishga taraddud ko‘rayotgani ko‘rishimiz mumkin. Uch oy davomida u endi qahraton qish fasliga xos bo‘lgan xususiyatlarini namoyon qiladi. Kuz chiroyli fasl bo‘lgani uchun o‘z vaqtidan cho‘zilib ketsa ham ob-havo uchun yoqimli davr bo‘lib qolmoqda. U ushbu fasl davrida joylashishi jarayonini, davrini yakunlamoqda. Uning keyingi joy olish davri qish fasli bo‘lishi kutilmoqda. Qish fasli uch oy davomida ob-havo uchun davriy joy vazifasini bajaradi.

Navbatdagi misolimizda bahor fasli ma’lum chegaralangan davr sifatida taqdim etilgan bo‘lib, unda muallif tomonidan tasvirlangan odamlar shu davr ichidan o‘rin olgan:

2) Il u avait même un homme marié, une autre femme, tout un petit jeu de quatuor qui s'engageait dans *un printemps parisien* [3, 28].

Ko‘plab jarayonlar ham o‘z ichiga bir nechta hodisani qamrab olgan holda zamon ma’nosida e’tirof etiladi. Quyidagi tabiiy jarayon ushbu vazifani ifodalaganini ko‘rishimiz mumkin.

3) Dans *une cure*, la règle d’associer librement induit une forme particulière de communication entre l’analysant et l’analyste, dont les effets réciproques peuvent être décrits... [4, 53].

Ushbu misolda biz muayyan vaqt oraliq‘iga ega bo‘lgan davolanish davri (*dans une cure*)ni chegaralangan zamon sifatida ifodalashimiz mumkin. Ushbu davrda analitiklar, ya‘ni tashhishchilar o‘z bemorlarining dardlarini aniqlash uchun ular bilan o‘zaro yaqin munosabat o‘rnatishlari, ularga ta‘sir o‘tkaza olish uchun faol bo‘lishlari kerak. Ayni shu jarayon, ya‘ni davolash davri shifokor va bemor o‘rtasidagi munosabatlarning muayyan shakli uchun davriy oraliq sifatida xizmat qilgan. Muallif shu davr ichida sodir bo‘ladigan voqealarning qanchalik ahamiyatli ekanligini va boshqa davrlardan o‘zga xos xususiyati bilan ajralib turishini ifodalash uchun ham uni davr oraliq‘i sifatida talqin etishga uringan.

Zamon doimo makon bilan birgalikda ifoda etilganligi uchun ular o‘rtasida farqli chiziq chizish, ya‘ni ularni aniq ajratib olish ko‘pincha mavhum bo‘lib qoladi. Sababi ayrim ifodalarda berilgan ma‘no aniq bir tomonni izohlab keladi:

4) *Jamais dans le carnaval, disait-elle, quand il y a bal à Verrières, madame ne s’est donné tant de soins pour sa toilette ; elle change de robes deux ou trois fois par jour* [5, 131].

Ushbu misolda karnaval (*le carnaval*) ikki xil mazmunda kelayotganini ko‘rishimiz mumkin. Ya‘ni, karnaval bo‘ladigan joy va karnaval bo‘ladigan kun (payt). Tarjima jarayonida tarjimon kontekst nuqtai nazaridan uni zamon ma‘nosida ifodalagan. Asl mazmunda esa makon ma‘nosi ham ifodalanilayotgandek ko‘rinadi.

Shu kabi aniq va mavhum otlar zamon munosabatlarini ifodalashda xizmat qilib keladi. Fransuz va o‘zbek tillarini qiyoslab o‘rganish natijasida zamon kategoriyasining tahlil qilishda yanada ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati :

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Besh tomlik. Uchinchi tom. –Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. –148 b.
2. Tournier M. *Le roi des Aulnes* / M. Tournier. - P.: Editions Gallimard, 1970. - 605p.
3. Sagan 1 - Sagan F. *Un certain sourire*. Fransuaza Sagan. Smutnaya ulıybka: Roman. Na frans. yaz. - M.: Menedjer, 2000. - 128s.
4. *Sciences Humaines - Sciences Humaines*. - 1997. №76. - 75p.
5. Stendhal. *Le Rouge et Le Noir*. *Chronique du XIXe siècle*. Paris, Le Divan 1927. 1086 p

MUNDARIJA	Beti
CHET TILLARNI BILISH - DUNYONI TUSHUNISHNING KALITIDIR <i>D.A. Rustamov</i>	3
<i>Zamonaviy tilshunoslik va tarjimashunoslik muammolari</i>	
TURLI TIZIMLI TILLARDA TARJIMANING ROLI, QOIDALARI, MUAMMOLARI VA LISONIY OMILLARI <i>Yaqubov Jamoliddin Abduvalievich</i>	7
LISONIY INTERFERENSIYA VA LINGVOMADANIY INTERFERENSIYA <i>Mamatov A.E.</i>	15
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ КЛАССИФИКАЦИИ МЕТАФОРЫ <i>Мамадалиев Ахмадали</i>	18
TILSHUNOSLIKDA SIMMETRIK VA ASSIMETRIK MUNOSABAT <i>Sh.I.Shokirov, D.I.Shokirov</i>	21
REMI DOR TURKIY XALQLAR FOLKLORI TARJIMONI VA TADQIQOTCHISI <i>Nasriddinova Yorkinoy Abdumuxtarovna</i>	27
SINTAGMATIK MUNOSABATDAGI TAKRORIY NOMINATSIYALARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI <i>Iroda Anorboyeva</i>	32
ÉTUDE LINGUOSTYLISTIQUE DE LA TRADUCTION DES ADJECTIFS INTENSIFS EN FRANÇAIS <i>Normatov Azamatbek Abduxalilovich</i>	35
O‘ZARO MULOQOTDA AYOLLARNING O‘ZIGA XOS FUNKTSIYALARIDAGI MANSUBLIK <i>Yu.A.Mirzaaxmedova</i>	39
LUG‘AT VA LUG‘AT TURLARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR <i>Matkarimova Ashurxon Ismoilivna</i>	42
TOPISHMOQLAR G‘OYASI <i>Kabulova Umida Sayidmaxamadovna</i>	45
ANTROPOTSENTRIK PARADIGMA VA UNING XUSUSIYATLARI <i>Xamraqulova Farida Mamasolievna</i>	48
ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ВОПРОСИТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ <i>Хасанбоева Нафиса Олимжоновна</i>	51
FRANSUZ VA O‘ZBEK TILLARIDA “YOSH” SEMANTIKALI MEZURATIV FRAZELOGIZMLARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI <i>Axrorova Ruzixon Usmonovna, Jo‘rayeva Moxinur Najmiddin qizi</i>	54
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ПОЛИТИКО-ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ФОРМУЛИРОВОК В ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКАХ <i>Йигиталиев Шухратжон Махамаднабиевич, Юнусов Хайдарали Муратович</i>	58
СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ВОПРОСИТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ <i>Хасанбоева Нафиса Олимжоновна</i>	65
KOMIZMNING PSIXOLOGIK MECHANIZMI <i>Shoxobutdinova Dilnoza Muxitdinovna</i>	68
TARJIMA LUG‘ATLARIDA MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLAR <i>Yusufjonova Shakhlo Mukhtorovna</i>	72
LA REPRESENTATION DES SPECIFICITES DU CONCEPT « FEMME » EN FRANÇAIS ET EN OUZBEK <i>Atasheva Gulshoda</i>	75
FRANSUZ TILIDA RANG IFODALOVCHI EPITETLAR VA STILISTIK NEOLOGIZMLAR <i>Mirzayeva Vaziraxon Murodjon qizi</i>	78

VALENTLIK HAQIDA TUSHUNCHA <i>A.Xoshimov, I.Kuchkarov, Sobirov O</i>	81
O‘ZBEK TILIDA SO‘Z VALENTLIGI HAQIDA <i>Xoshimov, I .Kuchkarov</i>	86
UTILISATION DES UNITÉS PHRASEOLOGIQUES DANS LES TEXTES PUBLICISTIQUES <i>Isroilova Manzura Jamolovna</i>	91
O‘ZBEK TILIDA INKOR MA’NONI “EMAS” SO ‘ZI BILAN IFODALANISHI XUSUSIDA <i>Ochilova Nasibaxon Sotqinovna</i>	94
BOSMA OMMAVIY NASHRLARDA PAREMIYALAR QO‘LLASHNING AHAMIYATI <i>Asronova Mohigul Musaboyevna</i>	97
TURLI TIZIMLI TILLARDA “ONA” LEKSEMASINING VOQELANISHI <i>Azamjonova Xurshidaxon Kozimjon qizi</i>	100
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИТЕРАТУРНО-РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ НА ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ <i>Кодирова Назира Муродбек кизи</i>	104
SEMANTICAL AND PRAGMATICAL FEATURES OF UZBEK PARTICLES IN DISCOURSE <i>Abdulakhatova Shokhsanam</i>	106
FRANSUZ TILIDA TOVUSH VA URG‘ULAR <i>Mamasoliyeva Gulchekhra Abduhalilovna</i>	113
BADIIY ASARLAR UZR SO‘RASHNING LINGVOKOGNITIV TADQIQI (<i>P.Qodirovning “Yulduzli tunlar” asari misolida</i>) <i>Murotova Dilnozaxon Hasan qizi</i>	115
DIFFICULTIES IN THE PROCESS OF TRANSLATING CULTURAL WORDS <i>Rahkmonova Zumradxon Aribjanovna</i>	119
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОММИЗМА <i>Шохобутдинова Дилноза</i>	122
TARJIMA NAZARIYASI FANINING RIVOJLANISH TARIXI <i>Sotqinova Gulbaxor Mamirjonovna</i>	125
MADANIYATLARARO MULOQOTDA TARJIMANING ROLI <i>Xamidova Nargiza Yusufvna</i>	127
ASSESSMENT OF READING SKILLS <i>Yaqubova M</i>	130
MAVZUIY LUG‘AT TUZISH MUAMMOLARINI BARTARAF ETISH YO‘LLARI <i>Axmedova Muxayyoxon Tadjimuxamadovna</i>	132
TURLI SISTEMADAGI TILLARDA EKSPRESSIV-BAHOLOVCHI NOMINATSIYALARNING IFODALANISHI <i>Anorboyeva Iroda Oripovna</i>	135
LES PARTICULARITES DE LA MOTIVATION MORPHOLOGIQUE <i>Khayitgul Abdurakhmonova</i>	140
BAXT - LINVOMADANIY KONSEPTI VA UNING INGLIZ SO‘Z TURKUMLARIDA IFODALANISHI TAHLILI <i>M. Qosimova, N. Vaxidova</i>	144
ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA GENDER TADQIQOTLAR MOHIYATI <i>Atamirzaeva Maxliyo Xabibullaevna</i>	147
DIE BEDEUTUNG DES KOGNITIVEN ANSATZES IN DER LANDESKUNDE <i>Bahridinova Mo‘tabarhon</i>	151
“BOSH” KONSEPTINING KOGNITIV VA LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI <i>Ashirova Mahbuba Firdavsiyevna</i>	153
FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR DERIVATSIYASI TUSHUNCHASI VA UNING O‘RGANILISHI <i>Nortoyeva N.M</i>	157
TILSHUNOSLIKDA «KO‘NGIL» LEKSIK-SEMANTIK MAYDONIGA DOIR NAZARIY QARASHLAR <i>Goipova Saidaxon Madaminjon qizi</i>	160
INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI FONOLOGIK BIRLIKLAR <i>Umidaxon</i>	163

<i>Burxonova</i>	
LUG‘ATLARNING O‘RGANILISHI <i>Hasanova Dilnoza Tojiddinovna</i>	166
INGLIZ TILIDA MAVHUM OTLARNING TURLARI VA QO‘LLANISH XUSUSIYATLARI HAQIDA <i>Abdurahmonov Xudoynazar</i>	170
ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK MUAMMOLARI <i>Pulatova Dilafruz Toxirjonovna</i>	174
КОММУНИКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОГО АКТА КОМПЛИМЕНТА В АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ <i>Холмухаммедова Севара Хотам кизи</i>	178
ALLITERATION OF FICTIONAL TOOLS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES <i>G‘ofurova Gullola Axmadullayevna</i>	184
INGLIZ TILIDAGI “HAND”LEKSEMASI ISHTIROKIDAGI SOMATISM KOMPONENTLI FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING LISONIY LINGVOKULTUROLOGIK JIHATLARINI O‘ZBEK TILIDAGI TALQINI <i>Niyozova Mashhura Usmonovna</i>	189
VALEUR GRAMMATICALE DE CERTAINES PREPOSITIONS <i>Qobulov O‘tkirbek Pazlidinovich</i>	193
KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI <i>Xusanov Xolmuxammad Yormaxammatovich</i>	196
“LE POLITIQUEMENT CORRECT” (NUTQIY HUSHYORLIK) – MADANIYAT VA ODOB-AXLOQNI IFODALOVCHI TIL HODISASI SIFATIDA <i>Mamatkulov Abdulxapiz Latipovich</i>	198
FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING TARJIMA QILISH MASALALARI <i>Azimjon Axmedov</i>	201
TARJIMADA MILLIY MADANIYAT VA MILLIY KOLORIT <i>Normatova Barno Qodirjon qizi</i>	204
MULOQOTDA TIL VOSITALARINING SHAKLLANISHI <i>Matkarimova Ashurxon Ismoilovna</i>	209
PSIXOLINGVISTIKA – INSON NUTQIY FAOLIYATINING PSIXOLOGIK VA LINGVISTIK JIHATLARINI O‘RGANUVCHI FANDIR <i>Qambarov Nodirbek Mamatqodirovich</i>	212
“ANOR” ASARIDA TARJIMANING LINGVOKULTUROLOGUK TADQIQI <i>Sodiqov Dilshodbek Kobilovich</i>	216
FRANSUZ LEKSIKASIDA UCHRAYDIGAN ETRUSK SO‘ZLARI <i>Fayziyev Xurshid Jumayevich</i>	221
ETRUSK ALIFBOSINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI <i>Fayziyev Xurshid Jumayevich</i>	223
VARIOUS DEFINITIONS OF THE TERM "LITOTES" IN THE LINGUISTIC LITERATURE <i>Z.R.Djabbarova</i>	226
Chet tillarni o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar	
TACHES ET LEUR ROLES DANS L’ENSEIGNEMENT DES LANGUES DANS LE CONCEPT DU CECR <i>Saidova Lolaxon Maxammadjonovna</i>	232
ANNEMARIE SHIMMEL MEROSI ASOSIDA TALABALARDA MA’NAVIY – AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEKANIZMLARI <i>Zubayda Po‘latova Abduravupovna</i>	235
XALQARO MIQYOSDA TIL O‘QITISHNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH <i>Yu.U.Abdurazzoqov</i>	238
APPROCHES ACTIONNELLES DANS L’ENSEIGNEMENT/APPRENTISSAGE DES ADJECTIFS EN FLE <i>Normatov</i>	242

Azamatbek Abduxalilovich	
CHET TILINI O‘RGATISHDA INTERFAOL O‘YINLARDAN UNUMLI FOYDALANISH <i>Darveshov Ibrogimjon Sattarovich</i>	245
CHET TILIDA O‘QISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH TEXNIKASI <i>Ibragimova Muharram Isaqovna, Xotamov Jaxongir</i>	249
CHET TILLI FANLARINI O‘RGANISHDAGI QIYINCHILAR VA ULARNI BARTARAF QILISH USULLARI <i>Yusupova Manzura Qurbanovna</i>	252
О НЕКОТОРЫХ СПОСОБАХ ПОВЫШЕНИЯ ИНТЕРЕСА ПО РАЗВИТИЮ РАЗГОВОРНЫХ НАВЫКОВ В НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗАХ <i>Г.А.Нематова, Абдуганиева С.</i>	257
NEMIS TILINI O‘QITISHDA TALABALAR FAOLIGINI OSHIRISHNING AYRIM USULLARI <i>Samandarova Mukarram Bo‘rievna, Samiev Behruz Saidniyoz o‘g‘li, Obidova Gulnora Kamoliddin qizi</i>	260
O‘ZBEK MILLIY URF-ODAT VA AN‘ANALARI <i>Kuchqarova Gavharoy, G‘offorova E‘zoza, Abdullajonova Hilola</i>	263
ONA TILI FANINING O‘QITILISHIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH BO‘YICHA TAVSIYALAR <i>Hakimova Ra‘noxon Orifovna</i>	266
KONNOTATSIYANI BIRIKMALARDAGI RANG KOMPONENTI ORQALI TADQIQ QILISH JIHATLARI (O‘ZBEK JOY NOMLARI MISOLIDA) <i>Mirzaabdullayeva Mahliyo Xosiljon qizi</i>	269
FRANSUZ HAMDA O‘ZBEK TILLARIDA TAKRORIY ISH- HARAKATI IFODASINING LEKSIK -GRAMMATIK MAYDON KONSTITUENTLARI <i>Yaqubjonov Iqboljon Odiljonovich, Abdumalikova Madinaxon Axmadjon Qizi</i>	272
FRANSUZ HAMDA O‘ZBEK TILLARIDA TAKRORIY ISH- HARAKATI IFODASIDA MUNTAZAMLILIK VA DAVRIYLIKNI BELGILOVCHI VOSITALAR <i>Yaqubjonov Iqboljon Odiljonovich, Sodiqova Muxlisaxon Jasurbek Qizi</i>	276
SEMANTICAL AND PRAGMATICAL FEATURES OF UZBEK PARTICLES IN DISCOURSE <i>Abdulakhatova Shokhsanam</i>	279
MUHANDIS-TALABALARNI CHET TILI KASBIY MULOQOTIGA O‘QITISHDA MADANIYATLARARO KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI <i>Isroilova Dildora Muhtorovna</i>	286
ZAMONAVIY DARSLARDA INTERFAOL METODLARNI TADBIQ QILISH <i>Komilova Nafisaxon Maxamatovna</i>	289
YUZ TILNI BILGAN ODAM BIR SO‘Z BILAN NIZOGA CHEK QO‘YADI (J. RUMIYNING “UZUM HAQIDA MASAL” MISOLIDA) <i>Matqobulova Muxayyoxon Turayevna, O‘rinboyeva Mubinabonu Iqboljon qizi</i>	292
FORMULES ET CONDITIONS POUR L’ELABORATION DES MANUELS <i>Mamasoliyeva Gulchekhra Abdukhalilovna</i>	295
PEDAGOGIK JARAYONLARGA OID INNOVATSION YONDASHUVLAR <i>Nizomova Habiba</i>	298
O‘QITISH SHAKL VA USLUBLARI <i>Abdulazizov Dovudbek, Qodirova Oydiyoy</i>	301
СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ <i>Ризаханова Мухайё Гуламаматовна</i>	303
THE MODERN APPROACHES TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES: SOUTH KOREA’S METHODS <i>Bekhzodbek Saideksonov</i>	307
INSHO ORQALI O‘QUVCHILARNING YOZMA NUTQINI O‘STIRISHGA DOIR AYRIM MASALALAR <i>Tojiboyeva Farida Tojiboyevna</i>	311

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA FRANSUZ TILINI CHET TIL SIFATIDA O‘RGANAYOTGAN O‘QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASIGA QO‘YILGAN MILLIY DASTUR TALABLARI <i>Tursunov Husanboy Burgutovich</i>	313
THE SIGNIFICANCE OF CULTURE IN SECOND AND FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION <i>Abduvalieva Xulkaroy Lutfulla qizi</i>	318
PARTUCULARITES DE L’ENSEIGNEMENT DES ECOLIERS A LA LANGUE FRANCAISE <i>Turg‘unova Zardilxon</i>	322
TA‘LIM SIFATINI TA‘MINLASHDA PEDAGOGIK BOSHQARUV TIZIMINI DEMOKRATLASHTIRISH <i>Xalmonov Umid Ochilovich</i>	325
САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ В УСЛОВИЯХ МНОГОУРОВНЕВОЙ ПОДГОТОВКИ <i>Партиева Махсудахон Махмуджановна</i>	334
SCAFFOLDING TEACHING STRATEGIES IN PRIMARY CLASSROOMS <i>Tajibayev Gayratjon Shovdorovich</i>	337
MULOQOT KOMMUNIKATIV METODNING ASOSI SIFATIDA <i>Ishanjanova Munosibxon</i>	341
INFLUENCE OF SPORT TO LANGUAGE CHANGE. <i>Yaxshiboyev Axrorbek, Adkhamova Rasida Fozilvon kizi</i>	343
NEMIS TILI DARSIDA TALABALARNI NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA ROLLI O‘YINLARDAN FOYDALANISH USULLARI <i>A.H.Qodirov</i>	346
INGLIZ TILI DARSLARIDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYANI SHAKLLANTIRISHDA LOYIHA TEKNOLOGIYALARI <i>Muxamedjanova S.Dj, Ostonova Nafisa Ibodillaevna, Beshimov Tuxtasin Jalilovich</i>	349
TOPONIM VA ANTROPONIMLARNING TARIXIYLIK XUSUSIYATLARI <i>Ishanjanova Munosibxon Saidahmadovna</i>	353
OILA MUHITIDA YAXSHILIK VA YOMONLIK BINAR OPPOZITSIYASINING TARBIYA KESIMIDA O‘ZIGA XOS O‘RNI <i>O.Kuchkarova</i>	356
OLAMNING LISONIY MANZARASIDA KONTSEPTI NAZARIY VA METODOLOGIK JIHATLAR <i>Axunov Mukimjon Muxammadaminovich, Nafisaxon Maxamatkulova</i>	360
КОММУНИКАТИВНО ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ В СТРОИТЕЛЬНО-АРХИТЕКТУРНЫХ НАПРАВЛЕНИЯХ <i>Рустамова Ферузахон Махмуджановна</i>	364
LESESTILE NACH DEM LESEZIEL IM DEUTSCHUNTERRICHT <i>Jurayeva Zamira Ishmo‘minovna, Aminova Munisa Nabi qizi, Haydarova Shaxrizoda Xurshid qizi, Mustafayeva Ozoda Erkin qizi</i>	366
TARJIMASHUNOSLIKDA MULLIY KOLORIT MASALASINING TADQIQ ETILISHI <i>Nortoyeva O‘g‘iloy Mahamataliyevna, Shahobiddinova Oydiyoy Abdurahmon qizi,</i>	369
EXPLORING THE INTERCONNECTIONS OF SPEECH GENRES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CONGRATULATIONS, PRAISE AND COMPLIMENTS <i>Shahnozahon Tulanbaeva Shavkatbekovna</i>	372
INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA GAPNING IKKINCHI DARAJALI BO‘LAKLARINING QIYOSIY TAHLILI <i>U.B. To‘xtamatova, Holberdiyev A.</i>	377

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОЛЬЗУ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ - КАК СМАРТФОН МОЖЕТ БЫТЬ ЭФФЕКТИВНЫМ ИНСТРУМЕНТОМ В ОБУЧЕНИИ ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ <i>Рахимова Мубина</i>	380
ONA TILI FANINING O‘QITILISHIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH BO‘YICHA TAVSIYALAR <i>Hakimova Ra‘noxon Orifovna</i>	384
TA‘LIMDA INNOVATSION O‘QITISH USULLARI, AFZALLIKLARI VA AYRIM TAVSIYALAR <i>Ashurova Nodira Rafiqovna Ismatullayeva Madinabonu Akmaljon qizi</i>	387
ZAMONAVIY METOD VA USULLARDAN SAMARALI FOYDALANISH <i>Abdulkhaimova Sultonposhsha</i>	390
PROFESSIONAL DISCOURSE <i>Burxonov Baxodirjon Botirali o‘g‘li</i>	393
GAPLARNI NUTQDA, OHANG ASOSIDA IKKI QIYOSIY ASPEKTD A O‘RGANISH <i>Qosimova Yashnaxon Barakaxo‘jayevna</i>	398
TILLARNI O‘QITISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH <i>Shamshidinova Muattaroy Rahmatullayevna</i>	400
LES NOUVELLES TENDANCES METHODOLOGIQUES DANS L'ENSEIGNEMENT DES LANGUES ÉTRANGÈRES <i>Luc Bonaventure MBEDE AMBASSA</i>	403
ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA DIREKTIV NUTQ AKTLARINING TURLI DISKURSLARDA NAMOYON BO‘LISHIDAGI O‘ZIGA XOS JIHATLARI <i>Majidova Zulayho Abdimuminovna</i>	412
CHET TILINI O‘QITISHDA PEDOGOGIK TEXNOLOGIYALAR <i>Nasirova Nargiza Sharofdinovna</i>	416
KONSEPT VA UNING TUZILISHI <i>Nazarova Nargiz Mardonovna</i>	419
EKRAN NUTQI MADANIYATI <i>Ibrohimjon Zufarov</i>	422
RUHIY HOLAT SIFATLARI <i>A.Xoshimov, I.Kuchkarov</i>	426
INGLIZ TILI DARSLARIDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYANI SHAKLLANTIRISHDA LOYIHA TEXNOLOGIYALARI <i>Ostonova Nafisa Ibodillaevna, Beshimov Tuxtasin Jalilovich</i>	429
O‘ZBEK TILIDA INSONNING RUHIY HOLATINI IFODALOVCHI SIFATLAR <i>A.Xoshimov, I.Kuchkarov, Sobirov.O</i>	433
ZAMONAVIY DARSLARDA INTERFAOL METODLARNI TADBIQ QILISH <i>Komilova Nafisaxon Maxamatovna</i>	436
STILISTIK QIYOS, ISTEKZO (IRONIYA) VA ULARNI FRANSUZ HAMDA O‘ZBEK TILLARIDA NAMOYON QILUVCHI BA‘ZI IFODA VOSITALARI <i>Yaqubjonov Iqboljon Odiljonovich</i>	438
КАК ЭФФЕКТИВНО ОБУЧАТЬ МОЛОДЫХ УЧАЩИХСЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ <i>Муллажоновна Зухроюлдуз Алимжановна</i>	442
USING STORIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE <i>Shokirova Makhbubakhon, Bekmirzaeva Muhliisa</i>	445
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA QO‘LLANILADIGAN AYRIM INNOVATSION METODLAR <i>To‘xtaboyeva Manzura</i>	452
РОЛЬ РОДНОГО ЯЗЫКА ПРИ ИЗУЧЕНИИ НЕМЕЦКОГО ПОСЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНЫХ ГРУППАХ <i>Askarova Shaxnoza Ismailovna</i>	456
ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОГО ОВЛАДЕНИЯ ИМИ ИЗУЧАЕМОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	462

<i>Темиров Набижон Солиевич, Ягъяева Эльвина Бахтияровна</i>	
Chet tillarni o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	
THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES <i>Boymirzayev Akmaljon Komiljonovich</i>	466
PROBLEMS IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN MECHANICAL ENGINEERING AND WAYS TO OVERCOME THEM <i>Sakhobiddinov Xusniddin Zuxriddin o‘g‘li</i>	468
YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR CHET TILLARINI O‘QITISHDAGI O‘RNI <i>Ibragimova Muharram Isaqovna, Ganiyev Hurshid</i>	470
TA‘LIM SIFATINI TA‘MINLASHDA PEDAGOGIK BOSHQARUV TIZIMINI DEMOKRATLASHTIRISH <i>Xalmonov Umid Ochilovich</i>	473
LINGUOCULTURAL FEATURES OF THE PROPER NAMES <i>Arslanbekova Shahnozaxon Dilshatbek qizi</i>	482
FRANSUZ TILINI IKKINCHI MUTAXASSISLIK SIFATIDA O‘QITISHDA YANGI AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI <i>Yaqubjonov Iqboljon Odiljonovich</i>	484
O‘QUVCHILARDA OG‘ZAKI NUTQ O‘STIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI <i>I.O. Yoqubjonov</i>	487
Turizm sohasini rivojlantirishda chet tillarni o‘qitishning zaruriyati va ahamiyati	
TURIZM INDUSTRIYASIDA CHET TILLARINING AHAMIYATI <i>Rustamova Dilraboixon</i>	492
SLENG TARQALISHIDA IJTIMOIIY GURUHLARNING O‘RNI <i>Sotvoldiyev Bunyodbek To‘lqinjon o‘g‘li</i>	495
THE ROLE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN INCREASING TOURISM POTENTIAL IN UZBEKISTAN <i>Normatov Azamatbek Abduxalilovich, Normatova Ma’suma Jamoldinovna</i>	499
CHET TILLARI TURIZMNI RIVOJLANTIRUVCHI OMIL SIFATIDA <i>Ibragimova Muharram Isaqovna</i>	502
O‘ZBEKISTONDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA CHET TILINING AHAMIYATI <i>Ahmadqulova Zamiraxon Mahmudovna</i>	504
XALQARO TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA CHET TILLARINING AHAMIYATI <i>Karimbayeva Mavluda Madaminovna</i>	507
YURTIMIZDA MEHMONDO‘SLIK VA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHNI YO‘LGA QO‘YISH SHARTLARI <i>Axmedova Muxayyoxon Tadjimuxamadovna, Muxtorov Jahongir</i>	510
DIFFICULTES OF LEARNING TOURISM TERMS IN ENGLISH <i>Sakhobiddinov Mukhriddin Zuxriddin o‘g‘li</i>	513
FARMASEVTIK DISKURS NUTQIY JANR SIFATIDA <i>Abduraxmanova Nargizaxon</i>	515
LEKSIK SATH BIRLIKLARINING O‘ZIGA XOS METODOLOGIK ASOSLARI <i>S.No‘monova</i>	518
O‘ZBEK TILIDA KELISHIKLARNING AHAMIYATI VA QO‘LLANISH DARAJASI <i>Xonkeldiyeva Gulandom</i>	521
KULGI FIZIOLOGIK JIHATINING INSON HAYOTIDAGI AHAMIYATI <i>Baxridinova E‘tibor Adaxamovna</i>	526
ADABIY ALOQALAR – ABADIY ALOQALAR <i>Nasirdinova Yorqinoy</i>	529

Abdumuxtarovna, G‘ulomova Nozimaxon Xojiakbar qizi	
FRANSIYADA O‘ZBEKISTONGA OID ADABIY VA MADANIY MEROS TADQIQI Nasirdinova Yorqinoy Abdumuxtarovna, Jo‘rayeva Ma‘sumaxon Boxodirjon qizi	535
FRANSUZ TILIDA JARAYONLARNI IFODALOVCHI OT SO‘Z TURKUMI BIRLIKLARINING ZAMON MA‘NOSIDA QO‘LLANISHI Mirzayev Bekmurodjon Dilmurod o‘g‘li	539

Ilmiy nashr

**“CHET TILLARI O‘QITISHNING ZAMONAVIY
YONDASHUVLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR”**

Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari
Andijon 29-30-may, 2023 yil
I-qism

Muharrir: D.Axmedova

Dizayner: Z.Axmedova

Musahhih: B.Axmedov

“STEP BY STEP PRINT” MCHJ

Andijon shahri, Xrabek ko‘chasi, 94 b uy

Nashriyot litsenziya raqami: № 040955.

2022-yil 29-sentabrda berilgan.

Bosmaxonaga 2023 yil 30 mayda berildi. Bosishga 2023 yil 30 mayda ruxsat etildi. Bichimi 84x108 1/32. Hajmi 34,25. Bosma taboq. Times New Roman garniturası. Ofset qog‘ozi, offset usulida chop etildi. Buyurtma 17. Adadi 5 dona.

“Step by step print” MChJ bosmaxonasida chop etildi.

Andijon shahar Xrabek ko‘chasi 94-b uy.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti adminratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining
12.07.2019.dagi 12-3299. Raqamli guvohnoma.

